Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

83
42

ՅԻՍՈՒՍ
ԿԵՆԴԱՆԻ Ի ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄԲՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

ՎԵՐ. ՀՕՐՆ ՍԻՅԵԼԻ

Ի ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑԻՆ

ԻՏԱԼԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ Դ. ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵՐՆ

ՎՐԱՅԷՆ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ ՀԱՅՑ

ԳՊՐՈՑԻ ՈՐ Ի ՀՌՈՄԿԼԱ

ՎԻԵՆՆԱ

Մ ԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1905.

206.1
Հ-70

ՅԻՍՈՒՍ

ԿԵՆԴԱՆԻ Ի ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ

206.1
Ս-70

23 SEP 2009

ՅԻՍՈՒՍ
ԿԵՆՔԱՆԻ Ի ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ

ԹՈՒՐՔԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆՔ

ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ՄԵԾԱՒԹԵԱՆ ԵՒ ՍՐԲՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

ՎԵՐ. ՀՕՐՆ ՍԻՅԵԷԻ

Ի ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ ՄՈՒԱԲԱՆՈՒԹԵՆԷ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑԻՆ

ԻՏԱԼԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ Գ. ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ
ՎՐԱՅԷՆ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉՈՒԹԵԱՆ
ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ ՀԱՅՑ
ՊՊՐՈՑԻ ՈՐ Ի ՀՈՌՈՄ

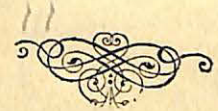

ՎԻԵՆՆԱ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
1905.

01.07.2013

2864

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՅՍՍՀ
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

29696-61

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԵՍԻԱՅԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԻՑ

ԶՕՐԱԳԼԽՈՅՆ, ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ, ՏԵԱՌՆ.

ՈՐ Է

ՀՈՎԻՒ ԲԱՐԻ,

ՈՐ ԴՆԷ ԶԱՆՁՆ Ի ՎԵՐԱՅ ՈՉԽԱՐԱՑ

ԱՐԱԾԵԱԼ ԶՆՈՍԱ ՅԱՐՕՏ ԿԵՆԱՑ.

ԼՈՅՍ ԱՇԽԱՐՀԻ,

ՈՐՈՑ Ո՛Ք ԶԿՆԻ ԵՐԹԵԱԼ ԸՆԴ ԽԱՒԱՐ ՄԻ ԳՆԱՍՑԷ.

ԴՌՈՒՌՆ,

ԸՆԴ ՈՐ ԵԹԷ Ո՛Ք ՄՏՑԷ ԱՊՐԵՍՑԻ.

ՃԱՆԱՊԱՐՀ, ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԵԱՆՔ,

ՃԱՆԱՊԱՐՀ ՕՐԻՆԱԿԱՒ, ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԽՈՍՏՄԱՄԲ,

ԿԵԱՆՔ ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԹԵԱՄԲ.

ՃԱՆԱՊԱՐՀ ՈՐՈՑ ՍԿՍԱՆՆ, ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ՈՐՈՑ ՅԱՌԱ-
ՋԱԴԻՄԵՆ ՆԿՐՏԻՆ, ԿԵԱՆՔ ԿԱՏԱՐԵԼՈՑ.

ՈՐՈՑ ԶՀԵՏ ԵՐԹԱՑ ՓԱՓԱԳՈՂ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅՆ:

ԶԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀ Է ՆԱ ԵՒ ՉԵՐԿԻՋԻ ՍԱ ՄՈԼՈՐԵԼ,

ԶԻ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ Է ԵՒ ՈՉ ԿԱՐԷ ՍԱ ՍԽԱԼԵԼ,

ԶԻ ԿԵԱՆՔ Է ԵՒ ՉԵՐԿԻՋԻ ՍԱ Ի ՄԱՀՈՒԱՆԷ.

ԵՐԱՆԻ՛ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ, ՈՐ ԿԱՅ. ՄԻԱՅՆ ԸՆԴ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԵԾԻ ԶՕՐԱԳԼԽՈՅՆ,

ԳՆԱՑԵԱԼ ԻՆՔՆ

ՈՐՊԷՍ ԵՒ ՆԱՅՆ ՇՐՋԵՑԱՒ։

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆ
ԿԱԹՈՂԻԿԵԱՅ ՀԱՅՈՑ

Բերա Կ. Պոլսոյ
27 Փետրուար 1905։

Թիւ 694։

Գերապատիւ Գերապայծառ Տէր

Գեղեցիկ արդարեւ եւ պատեհ իմն է առիթն քսան եւ հինգամեայ Յոբելինի Քահանայութեան Գերապայծառ Տեառնդ առ ի տալ ընծայել ի լոյս զարդիւնաւոր, զմտական եւ զպիտանի գործն առն երեւելւոյ եւ հոյակապ Վերապ. Հօրն Միքէլ Գաղղիացւոյ, զոր նայն յորջորջեաց "Յիսուս կենդանի ի Քահանային„։ Խորհուրդ քաջ եւ արժանի մեծի դրուատեաց։ Այդ վասն եւ զմերս փութամբ յայտ առնել զգնծութիւն եւ զուրախակցութիւն։ Քանզի յատուս յայսոսիկ չարութեան, յորում՝ բարձր ի գլուխ պարծի անհաւատութիւն, պարտ է զարթուցանել ի գլխովին զյուշ յիշատակի, կենդանի եւ ազդու, լուսաշաւիղ երկնաւոր առաքինութեանցն Տեառն Յիսուսի ի սէր մեր մարդացելոյ, զի՛ նա լոյս է հեթանոսաց, նա անմոլար ճանապարհ, աննենգ ճշմարտութիւն, անգրաւ եւ անապառ կեանք, մանաւանդ վասն քահանայիցն դասու։ Պարտ

Առ Գեր. Տէր
Պետրոս Գերապայծ. Գօյունեան
Մեծաւոր Լեւոնեան Հայ Կղերանոցին
ի Հռոմ

իսկ է զամենայն նորոգել բովանդակ Քրիստոսի Յիսուսի, որպէս յամփոփանալն անդ իւրում յԱթոռ Քահանայապետութեանն՝ հռչակեաց ընդ տիեզերս Պիոս Ժ: Եւ որպէս նա ինքն յաւուրս յետինս Եպիսկոպոսաց ազգաց ազգաց՝ վասն ճնաշխարհիկ Յոբելինի Ան. Յղութեան Մարիամու ի Քաղաքն յաւիտենից ժողովելոց՝ յանձն առնէր խնամ մեծ ունել Դպրոցացն, ուր ժառանգաւորք Եկեղեցւոյ վարժիցին, յայն սակս կարի իմն ի դէպ հրատարակի մատեանդ. նախ՝ զի անդ կղերականքն ուսցին քաջ քաջ՝ թէ որպիսի հաստարմատ լաւութեան եւ խորիմաստ հրահանգացն արքազան գիտութեան պէտք իցեն յայժմու ի դժնդակ ժամանակիս, եւ երկրորդ՝ այնու զի ուսանողք Լեւոնեան վարժարանիդ մարզեալք՝ որպէս արժան է, ընդ հովանեաւ Մեծի Քահանայապետին՝ մատեան ի թարգմանութիւնդ, ուստի ի յայտ գայ ջան նոցա եւ եռանդն, եւ զօր նոցա քաջավարժ հայկազնեանս լեզուի, որ յոյժ կարեւորն է եւ պիտանացու. նաեւ դէմ յանդիման երեւի խնամոտ եւ անխոնջ փոյթն Ձեր միանգամայն, զի յառաջադէմս նկրտիցի Դպրոցդ զամենայն աւուրս. յորում ասպարիզի աշխատ լեալ ի բազում ամաց հետէ, արդիւնս մեծամեծս ի ձեռս բերեալ է ական յանդիման: Յայն սակս զովելով զգործդ մեծ եւ դժուարին, ուրախակից եմք ընդ Ձեզ եւ քաջալերս մատուցանեմք Ձեզ ի լաւագոյն

անդր դիմել անդադար, եւ մաղթեմք վասն Ձեր եւ վասն վարժարանիդ զամենայն բարիս ի Բարձրելոյն:

Եւ յառհաւատչեայ առանձինն սիրոյ մերոյ շնորհեմք միում միում ի սիրեցեալ որդւոցս, որ յոյս են Եկեղեցւոյս մերոյ, զՀայրապետական օրհնութիւն մեր, եւ մնամք

Գեր. Գերպծ. Տեառնդ

Աղօթարար

ՊՕՂՈՍ ՊԵՏՐՈՍ ԺԲ. ՍԱՊՊԱՂԵԱՆ

Կ. Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ:

Հոռմ՝ 23 Ապրիլ 1905:

Պատուական Սանուկը Քահանայապետական Առաքեալ Հայկազեան Դպրոցին

Սիրելեան Որդեակը:

Քաանասիրեց տարի առաջ 1880 Ապրիլ 13/25ին, որ (քան ՀՌ.) Ծաղկազարդի օրն էր, ի Ս. Պետրոս Ամենատուրբ Երրորդութեան Եկեղեցւոյն մօտ գտնուող տան վերի սրահներուն մէջ (ուր այն միջոցին Կաթողիկոս Պատրիարքի բնակարանն էր) պզտիկ մատրան մը մէջ յաւերժապիշատակ Առաքեալ Պետրոս Թ. կաթողիկոսի ձեռամբ բահանայական Սուրբ Ասորճանին բարձրանալով տասը եւ աւելի տարիներու աշխատութեանցս արդիւնք, բաղձանացս կատարման, ի մանկութենէ դիտած նպատակիս կը հասնէի:

Ապահով էի թէ Առաքեալ կոչման կը հետեւէի, որ կոչման առթիւ ապագոյցներն իմ վրայ տեսած էի, եւ այժմ քաանասիրեց տարի վերջն ալ կը զգամ՝ գտնելը եւ գոհ եմ անոնց հետեւած ըլլալուս:

Սակայն որչափ պակասութիւններ 25ամեայ պաշտամանց մէջ. ով գիտէ որչափ բարիք խափանուած, որչափ չարիք հարգիլուած իմ պատճառաւս.... Իրա-

ամէն տեսակէտ՝ կ՝ազդէ ինձ այս կէտս. քայց անհուն է Առաքեալ ողորմութիւնը, իրեն ապաւինած եմ՝:

Ինձ հետ քահանայութեան բարձրացող կարգակից հետ վերջին ձեռնադրեալներն եղած ենք բարեյիշատակ Հոգեւոր Տեառն Անտոնի Պետրոսի Թ. Պատրիարքի Տաճն Կիլիկիոյ, որ նոյն տարին Կաթողիկոսութեան պատուոյն բարձրանալով Հռոմ՝ կ՝երթար մնալու եւ իր արդիւնաւոր կեանց վերջին տարիներն այս մեր Դպրոցի հաստատութեան պատճառ կ՝ըլլար, որով կրօնասէր, ազգօգուտ, մեծագործ կեանքի մը շրջանն կը պսակէր փառաւորապէս:

Կենացս այսպիսի երջանիկ օրուան մէջ պարտք կը համարիմ՝ որդիական երախտագիտութիւնս յայտնել բարեյիշատակ վեհի՝. Ծիրանաւորին, որուն հայրական վարմութեամբը կրնթանաց ընդունած, իր բարերարութիւնները վայելած, առաքինի հոգւոյն արժանացած՝ եկեղեցական կոչմանս լրման հասած եմ՝:

Այս օրս ուրիշ միխիթարութիւն մ՝ալ ունիմ՝, որ շատ մեծ է սրտիս: իմ՝ մեծատուութեանս առեն Դպրոցս եկած՝ ձեր ընկերներէն երկուքն՝ քահանայական աստիճանին կը բարձրանան ճիշտ 25ամեայ քահանայութեանս տարեդարձին օրը: Դպրոցիս մեծատուութեան պաշտօնը, զոր տասը տարիներէ ի վեր կը վարեմ՝ անարժանապար, բնականաբար իր ծանր պարտաւորու-

թիւններովը պատասխանատուութեան եւ ոչ թէ թեւ մեծահոգութեան կ'ենթարկէ զիս. բայց միխիթարանքներէ ալ զուրկ չէ, որոնց ամենամեծն է տեսնել զձեզ ձեր դպրոցական կենաց վախճանին հասած եւ որ կ'ընդգրկէք Քրիստոսի քաղցր լուծը, սուրբ Եկեղեցւոյ պաշտօնեաներ, առաքեալներ հանդիսանալով. այս է պսակումն ձեր եկեղեցական կրթութեան, այս է իմ ալ սրտիս ամենաքաղցր միխիթարութիւնն մանաւանդ այսօրս:

Այսպիսի ուրախալից պատեհութիւններու յաւերժացում մը տալու համար, Սիրեցեալ Որդեակք ի Քրիստոս, յիշատակ մը կ'ընծայեմ ձեզ եւ սրտիս ըղձերն կը յայտնեմ համառօտիւ:

Բարձրագոյն դասի աշակերտք "Յիսուս կենդանի ի Քահանային,, ոսկեգիրքն թարգմանելու յանձնառու եղան եւ բաղձանքս իրենց հրաման համարելով՝ մեծաւ եռանդեամբ աշնանային հանգստեանց օրերն աշխատելով՝ այս գրքոյկն ալ իրենց զուարճութեանց մաս մը համարելով ի գլուխ հանեցին. շնորհակալ եմ:

Արդ այս օգտակար աշխատութիւնն ի լոյս ընծայելով դիտումս այն է՝ որ մեր ազգին եկեղեցական դասը ունենայ օգտակար միջոց մը նմանելու Յիսուսի, որուն ինքն ներկայացուցիչն է երկրիս վրայ. եւ ի մասնաւորի մեր Դպրոցի աշակերտք թէ անոնք, որոնք արդէն առաքելութեանց մէջ քահա-

նայական պաշտօնը կը վարեն, թէ դուք որ այժմ՝ սրբավայրիս մէջ կը գտնուիք եւ թէ անոնք որ ապագային ձեզի պիտի յաջորդեն, ունենան ազդու միջոց մը լաւ Յիսուսի կազմուելու:

Մինչեւ որ Դպրոցիս մէջն էք, ձեր պատրաստութեան ժամանակն է, եւ անկից օգտուելու էք, որպէս զի կարողանաք օր մը, մարդկային տկարութեան ներածին չափ նուազ անարժանութեամբ, Քրիստոսի պաշտօնեաներ, ներկայացուցիչներ, այլ [illegible] Քրիստոսներ ըլլալ: Եւ այս նպատակին հասնելու համար պիտի ջանաք նմանելու Քրիստոսի Տեառն մերոյ [illegible]:

Ի՛նչ մեծ դաս մեզի համար. Յիսուս Քրիստոս, Որդի Աստուծոյ, անհուն գիտութիւն, անսահման սրբութիւն, անչափ կատարելութիւն, իւր մանկանացու կենաց երեսուն տարիները [illegible] կ'անցընէ: Ուրեմն ձեր պարտաւորութիւնն է դպրոցական կենաց մէջ անխոնջ վաստակիլ մինչեւ կերպարանեսցի Քրիստոս ի ձեզ սրբութեամբ, գիտութեամբ, առաքինութեամբ:

Ու այս ձեզ կ'առաջնորդեն Դպրոցի կանոնները, բաւական է որ անոնց հնազանդիք ինչպէս որ պէտք է, ներքին եւ գերբնական զգացմամբ սրբազան պարտաւորութիւն մը ի գործ դնելու, Աստուծոյ կամքը կատարելու: Այն ատեն ապահովապէս

կ՚օգտուիք ձեր ուժերուց ընդարձակելու, կը սահմանաբերք զիտութիւնն ալ. խնայարութիւն, արդարութիւն, նուաճում հոգւոց փրկութեան եւ անձնուրացութիւն:

Այս գիտցի՝ որ կը հրատարակուի՝ ձեզի առաջնորդ ունենալու է քովը ձեր կեանքի մէջ: Ասոր իրը յանկուած կը կցուի նաեւ Մուրճ ազգի աղօթք ընծայուն նպաստակ անուն ուղեգրութեան, զոր խնդրանքով դպրոցիս ուսուցիչներէն աշակերտներէն Գեր. Յովհաննէս Վ. Նազլեան, որու օգտակար աշակցութիւնը կը վայելէք ձեր ուժերուց մէջ՝ ըլլալով նա թէ ուսուցիչ հայերէն լեզուի եւ թէ կրկնիչ դասերու Դպրոցիս մէջ: Այս է յիշատակն, որուն համար ամենայն իրաւամբ կրնամ ըսել թէ զձեզն ձեզ կը նուիրեմ: Երկու խօսք ալ Ցառեղուածին նկատմամբ:

Լաւ գիտէք մուրճական աղօթքի կարեւորութիւնն մանաւանդ եկեղեցականի մը համար:

Առանց միտելու վախի՝ կրնայ հաստատուիլ թէ եկեղեցական մը, որ մուրճական աղօթք կ՚ընէ, պարտաճանաչ, եռանդուն եւ առաքինի կ՚ըլլայ. ուստի քարի եկեղեցականի մը կ՚ըլլայ, հոգիներ կը փրկէ եւ իր հոգւոյն փրկութիւնը կ՚ապահովէ:

Եւ իմ՝ ալ ամենամեծ երջանկութիւնս պիտի ըլլայ՝ այս Հաշին միջոցով արդիւնք մը ունենալ Աստուծոյ աշաց առջեւ՝ պատրաստելով զձեզ առաքելութեան, եռանդուն, անձնուրաց առաքեալներ Քրիստոսի եկեղեցին տարածելու երկիրս վրայ եւ մանաւանդ լուսաւորելու մեր ազգն:

Այսպէս հրապարակաւ եւ մեծարժան լեզուով ձեզ խօսելու առիթն թանկագին է եւ ձեռք ձանելէս առաջ կ՚ուզեմ այս ալ ըսել, որ վարժարանս՝ մանաւանդ մեր ազգն լուսաւորելու դիտումով հաստատուած ըլլալով, անոր ձեզ յանձնելուն համապատասխանած պիտի ըլլաք, եթէ երախտագէտ մնաք ձեր անզուգական բարերարն եղող Ս. Աթոռոյն, որուն հարազատ որդիներն էք ոչ միայն իբր կաթոլիկեայ, այլ նաեւ իբր կղերական՝ մեծ ըլլալով անոր հովանւոյն ու խնամքն ներքեւ: Ուստի ձեզմէ մանաւանդ սէր մը, խանդաղատանք մը կը սպասուի առ Ս. Գահն Հռոմայ, որուն հետ ազգիս միացումն ձեր առաքելութեան նպատակն պիտի ըլլայ: Ինչու որ այդ արմատական գործոն կարեկի պիտի ըլլայ վերստանալ ու պայծառացնել իր վաղեմի փայլքն ազգիս մէջ այն հատատքն, որուն աղբիւրն ճանչցուած է մեր նախնեաց քովն ալ Հռոմայ Եպիսկոպոսական: Ուստի, Սիրելի Որդեակք, ձեր գործն այն ատեն կատարեալ ու ապահով պիտի ըլլայ, երբ հիմ՝ ունենայ նոյն այս հատատքին վրայ եւ ատով անկեղծօրէն յարած մնաք Եկեղեցւոյ գերագոյն իշխանութեան, այնպէս որ ցուցնէք զձեզ ճշմարիտ զաւակներ կաթոլիկէ Եկեղեցւոյ՝ մանաւանդ միաձգամիտ ճշմարիտ հայեր. ինչ որ դիտած է Հեռն Ժ՚Թ. երջանկայիշատակ

Քահանայականն հաստատելով այս վարժարանս:

Այս ամենուն մէջ կը յանձնեմ զձեզ Յիսուսի եւ Մարիամայ սուրբ Սրտերուն, որպէս զի շնորհօք Յիսուսի եւ օրհնութեամբ Մօրն մերոյ Մարիամայ Աստուածածնի իրականանան ըղձերս, արդիւնաւորի ձեր կեանքն կենօք եւ կենդանութեամբ Քրիստոսի զի կենդանի լիցի ի ձեզ Քրիստոս:

Աղօթարար Ձեր

ՊԵՏՐՈՍ Վ. ԳՕՅՈՒՆԵԱՆ

Մեծաւոր Ք. Լ. Հայ վարժարանի:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆՍ ԴԻՏՈՒՄՆ

Գրքիս տիտղոսը բաւական մեկին է հասկըցնելու համար թէ ինչ է իր դիտումը՝ ակնարկելով անշուշտ Պօղոս Առաքելոյն խօսքին թէ “Կենդանի եմ այսուհետեւ, ո՛չ ես՝ այլ կենդանի է յիս Քրիստոս„ (Գաղ. Բ. 20)։ Քահանան սովորական մարդ մը չէ, մարդկութեան հասարակ մակարդակէն շատ վեր է, երկրէս ըլլալով՝ աւելի երկնքի կը վերաբերի ի պաշտօնէ. “այլ որ այժմս կեամ մարմնով, հաւատովք Որդւոյն Աստուծոյ կեամ„ (անդ. 21)։

Փիլիսոփայք մարդուս մէջ սննդական, զգայական ու բանական կենաց երրեակ գործողութիւններն ընդունելով մէկտեղ՝ մէկ կեանք կը ճանչնան անոր մէջ՝ ցուցնելով թէ ինչպէս բարձրագոյնն ստորիններն կը սպառէ վսեմագոյն կերպաւորմամբ, յորում կը շարունակեն մնալ անոնք զօրութեամբ միայն՝ կատարելագոյն ձեւի մը տակ. քահանան չորրորդ կեանք մ'ալ ունենալու է, որ ո՛չ միայն սննդականն ու զգայականն՝ այլ բանականն ալ ամփոփէ իր մէջ եւ իւրացնէ. այդ կեանքն Քրիստոսինն է, որով ինքն քահանայ է, պաշտօնեայ Աստուծոյ. “Կենդանի եմ այսուհետեւ, ո՛չ ես՝ այլ կենդանի է յիս Քրիստոս„։ Ինքն ընկղմելու է իր ամբողջութեամբն այդ գերբնական կերպաւորման

29696-61
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ Гос. Библиотека ՀՍԽՌ им. А. Мясникяна ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

մէջ՝ իբրեւ աճեցող, զգայական ու բանաւոր, այնպէս որ՝ թէեւ երկրիս վրայ ապրի մարմնաւոր կենօք, այլ իր կեանքն ըլլայ երկնահաղորդ, որով կարենայ ըսել Առաքելոյն հետ՝ “Այլ որ այժմս կեամ մարմնով՝ հաւատովք Որդւոյն Աստուծոյ կեամ”։

Ուրեմն քահանային կեանքն ըլլալու է ինչ որ եղաւ Քրիստոսինն, որուն ինքն ներկայացուցիչ ու շարունակութիւն է միանգամայն։ Արդ՝ Քրիստոս Տէրն մեր հինգ տեսակ կեանք ունեցաւ՝ Առանձնական կեանք, — Հրապարակական կեանք, — Վշտակիր կեանք, — Խորհրդական եւ փառաց կեանք։

Ուստի պէտք է այս հնգին ալ մասնակցի քահանան, եւ չի կրնար անցնիլ վերջինին՝ թէ նախորդներն չունենայ։ Եւ իրօք առաջինով կը պատրաստուի ապագայ ծանր պաշտօնին եւ անոր յիշատակներն ու փրկաւէտ ազդեցութիւնն պահելու է ցմահ։ Երկրորդով ինքն գործնականապէս քահանայ կ'ըլլայ ի պաշտօնէ կատարելով իր պարտաւորութիւններն, որոնք ամէն դասակարգի հետ յարաբերութեան կը դնեն զինքն։ Երրորդն ալ անհրաժեշտ է իրեն համար, որովհետեւ իր վարդապետինն այնպէս եղած է ու կարելի չէ գերմարդկային ուժի կարօտ ծանրութեան տակ մտնել ու չհեւալ. սակայն չորրորդ կեանքն կը պահէ զինքն զօրաւոր, որովհետեւ կը սնուցանէ զինքն նոյն ինքն Քրիստոսիւ, որ կենդանի հաց է հաւատքով զինքն ընդունողներուն. այս ամէնուն հետեւանքն է հինգերորդն, որ Աստուծոյ ողորմութեամբ շատ անգամ այս աշխարհէս սկսելով՝ եր-

կինքը կը լրանայ։ Բայց որովհետեւ կեանքն տեսական ըմբռնում մը չէ, այլ գործնականութեան ու գործունէութեան արմատական պայմանն է, ուստի քահանայի մը գործքերն իրեն պիտի վկայեն թէ ինքն կ'ապրի. “Կենդանի եմ”։ Եւ այդ գործքերն այն աստիճանի թաթաղուն ըլլալու են քահանայական հոգւով, որ չտեսնուի հոն մարդն, այլ այն՝ որ քահանան կազմած է. “Կենդանի եմ այսուհետեւ, ոչ ես՝ այլ կենդանի է յիս Քրիստոս”։

Ահա գրքիս հոգին ու ամփոփումն. քահանայութեան հիմնական գաղափարէն քաղել անոր մեծութեան ու սրբութեան աստիճանը, զոր պէտք է գործնականապէս պահէ՝ Աստուծոյ դիտմանց օգտակար ըլլալու համար, եւ որպէս զի արհամարհած չըլլայ իրեն եղած այդ մեծ շնորհքը. “Եւ ես ոչ անարգեմ զշնորհս Աստուծոյ” (անդ)։

Քահանայութեան վսեմ գաղափարը, աստուածային զօրութիւնը եւ անոր ամէն առաւելութեանց գաղտնիքն եղող Յիսուսի հետ ունեցած շարունակ կենակցութիւնը՝ նկատի առնուած է գրքիս ամէն մէկ երեսին մէջ, ուր ամէն փաստ ու խորհրդածութիւն կը քաղուի այդ միակ ու կենսական աղբերէն։ Եւ այդ ոչ միայն վերացական տեսութիւններով, այլ գործնական վայելուչ հետեւութիւններով, այնպէս որ մինչ տեսականն միտքը կը համոզէ, գործնականն ալ շօշափել կու տայ այն վէրքերն, որոնց պէտք է առաջինը մերձեցուի։

Համոզողականն ուրեմն եւ գործնականն կցած է գիրքս այնպիսի օծութեամբ, որ կարելի չէ կար-

դալ առանց միանգամայն հաւանելու եւ անդրադարձ խոհեր ունենալու ինքն իր վրայ: Ընթերցողն պիտի կարենայ ստուգել ըսածնիս. մեզ կ'ինչնար այսչափ միայն ըսել՝ հասկցնելու համար թէ օգտակար գործ մ'ընելու գիտակցութիւնն ունեցանք, երբ հրամանաւ մեծաւորաց ձեռք զարկինք թարգմանութեանս:

Այդ հրամանն Աստուծոյ այցելութիւն մը նկատեցինք մեզ համար, ուրովհետեւ մօտ էինք հրապարակ ելլելու՝ փակելով դպրոցական շրջանին, եւ խառնուելու քահանայական գնդին՝ աշխատելու համար հոգւոց փրկութեան: Ո՛րքան զգացումներ եւ առաջադրութիւններ կրնար ներշնչել մեզ այս գիրքն. Աստուած տայ, որ այդ ներշնչմանց ներքեւ կազմուած ըլլան մեր սրտերն եւ ուրիշին վրայ բաղձացածնիս՝ նախ մեր վրայ տեսնենք: Աստուածային շնորհաց միայն վստահանալով կը յուսանք այդ, բաւական է որ գիտնանք «*արծարծել զշնորհն Աստուծոյ, որ են... ի ձեռնադրութենէ*» (Բ. Տիմ. Ա. 6): Ըլլա՛, ուրեմն այս գիրքը մեր քահանայութեան ծրագիրն, կանոնն եւ առաջնորդն, ինչպէս կը յանձնարարէ Հեղինակն. բայց արժանի է նաեւ՝ իրեն հետեւորդ ունենալու ամէն քահանայ:

Աշխարհի ընկերական բարեկարգութիւնն քրիստոնէութեամբ հիմնարկուած է, քրիստոնէութեամբ կրնայ ամբողջանալ. քրիստոնէութեան ալ խարիսխն եղած է քահանան եւ ասոր բնագիր տիպարն ու կաղապարն է՝ Յիսուս Քրիստոս «*Քահանայապետ յաւիտենից*» (Եբր. Ջ. 20): Յայտնի է ուրեմն՝ որ վերակենդանանալով քահանան

ի Քրիստոս, կրնայ աշխարհս վերականգնիլ ի հաւատս եւ անով ստանալ բարեկարգութիւն, խաղաղութիւն: Ահա ինչ կը դիտէ գիրքս, քահանան Քրիստոսիւ եւ աշխարհս քահանայիւ կազմել, որմէ դուրս անօգուտ է արմատական վերանորոգում փնտռել մարդկութեան համար: Եւ ճիշտ այս կարեւոր տեսութեամբ էր որ երջանկապէս իշխող Ս. Քահանայապետն Պիոս Ժ. իր առաջին կոնդակին մէջ՝ երբ աշխարհը դիւանագիտական ակնարկներ ու ծրագիրներ կը սպասէր իրմէ՝ կը հասկցնէր որ իր դիւանագիտութիւնն ու ծրագիրն էր վերակազմել ի Քրիստոս ամէն բան եւ այդ մեծ գործոյն անկիւնաքարն պիտի ըլլար կղերի բարեկարգութիւնն: Ահա աշխարհիս Եպիսկոպոսաց ուղղած ծանր խօսքերն. «Ամենէն առաջ շեր ջանքն պիտի ըլլայ նկարել զՔրիստոս անոնց սրտին մէջ, որոնք կոչումի պարտաւորութեամբ՝ սահմանուած են զայն նկարելու ուրիշներուն մէջ: Կ'ուզենք ըսել քահանաները, ո՛վ Պատուական Եղբարք: Ուրովհետեւ որոնք որ քահանայութեան պատիւն կը կրեն, պէտք են գիտնալ որ ժողովրդեան մէջ, յորում կ'ապրին իրենք նոյն առաքելութիւնն ունին զոր Պօղոս զգայուն բառերով իր ընդունած ըլլալն ալ կը վկայէր. «*Որդեակք իմ, զորս դարձեալ վերստին երկնեմ մինչեւ նկարեցցի Քրիստոս ի ձեզ*» (Գաղ. Դ. 19): Արդ ի՞նչպէս կրնան իրենք կատարել այդ պարտքը թէ որ նախ իրենք զգեցած չեն զՔրիստոս եւ այնպէս զգեցած որ կարենան ըսել Առաքելոյն հետ. «*Կենդանի եմ այսուհետեւ, ո՛չ ես՝ այլ կենդանի է յիս Քրիստոս*» (Գաղ. Բ. 20). «*Զի ինձ*

կեանք Քրիստոս է» (Փիլ. Ա. 21)։ Անոր համար, Թէպէտ եւ զամէնը կը յորդորէ յառաջել դէպ ի կատարեալ մարդը, Քրիստոսի տուած պարգեւացը չափուն համեմատ (Եփես. Դ.), այսու հանդերձ ամենէն առաջ իր խօսքը անոնց է՝ որոնք քահանայութեան պաշտօնը կը վարեն. որոնք ասոր համար կոչուած են "*այլ ոմն Քրիստոս*», չէ թէ միայն իշխանութեան հաղորդակցութեանը այլ մանաւանդ գործոցը նմանողութեան համար, որոնք յայտնի պիտի կրեն իրենց մէջ Քրիստոսի պատկերը»[1]։

Աւելորդ է անոնց ուրիշ երկարաբանութիւն կցել. անոնց գլուխ ծռելով համակերպելու է։ Աստուած մեզ այցելած պիտի ըլլայ, թէ մեր կղերն իր բարձր կոչման եռեւէ ըլլալու շնորհքն ունենայ, որովհետեւ այսպէս երաշխաւորուած պիտի ըլլայ մեր հայրենաւանդ սուրբ կրօնքն մերայնոց մէջ եւ ապահովուած մեր նախնեաց այնքան քրտինքով եւ արիւնով գնած կաթողիկէ հաւատքի աւանդն՝ եկամուտ եւ ինքնակոչ առաքեալներու աւերին դէմ։

Գրքիս բնագիրն գաղղերէն է, բայց որովհետեւ չկրցանք զայն ձեռք բերել, ուստի իտալերէն Թարգմանութեան Դ. հրատարակութեան վրայէն Թարգմանեցինք։ Բայց անշուշտ այդ երկու լեզուներու մերձաւորութիւնն թոյլ տուած պիտի ըլլայ, ուստի կրնանք բնագիրն ներկայացնելու վստահութիւնն ունենալ։ Եւ եթէ նոյն վստահութիւնն ունենալ կարենանք ունենալ գրքին բարի ընդունելութեան մասին՝ այն ատեն պիտի օրհնենք զԱստուած, որ ներշնչեց մեր Սեծաւորներուն այս Թարգմանութեան սուրբ մտածմունքը, որուն օգուտն ուրիշներուն անցնելէն առաջ կրնար մեր վրայ գործել։ Այս մտածութիւնն բաւական է համբակ գրիչներուս յոգնութիւններն մոռցնելու եւ համոզելու մեզ որ գէթ իր սկզբնաւորութեան մէջ անօգուտ չեղաւ նա։ Հերիք է որ ընթերցող ուրիշներ նենայ եւ չենք խաբուիր յուսալով թէ սա իր դերն պիտի ունենայ նաեւ մեր կղերի վերանորոգման մեծ գործոյն մէջ։

Հոս կը լմննայ մեր հասարակ դիտումն, որ չէր կրնար սակայն մեր ձեռնարկի յանգգնութիւնն արդարացնել, եթէ չըլլար այն մասնակի քաղցր ու սիրուն պարագան, որով մենք՝ տարիներէ ի վեր մեզ նուիրական եղած ձայնի մը մտիկ ընելով առանց կանխանկատ դիտման՝ գործակցած կ'ըլլայինք անուշ պարտաւորութեան մը հատուցման, որուն մեր կողմանէ կարելի չէր ուրիշ յարմարագոյն ցոյց մը տալ։ Ակնարկիս Ձեզ է, Գերապատիւ Գերապայծառ Սեծաւոր Վարդապետ, որ այնքան սիրալիր քաջալերականով մը մեզ կը նուիրէիք այս գրքի հրատարակութիւնն ի յիշատակ անմոռանալի աւուր մը, յորում մեզմէ ոմանց երջանկագոյն օրն Ձերինին հետ կը խառնուի՝ ընկեր ուշնենալով ամէն աշակերտաց ուրախութիւնն ու շնորհաւորական զգացումներն։

Կը լսացնէք Դուք Ձեր արդիւնալից քահանայութեան քսան եւ հինգամեայ շրջանը, որուն առջեւ Ձեր խոնարհ մտօքն միայն չփոթելու առիթն

---

[1] Թուղթ Ընդհնրկն. Թարգմ. ի Վենետիկ 1903։

կը գտնէք, մինչդեռ մենք՝ հիացողք քահանայավայել օրինակելի առաքինութեանցդ, վայելած՝ սիրելի Հօրդ ամէն հոգեխնամ գուրգուրանքներն, մենք Ձեզմով պարծենալու առիթն եկած կը նկատենք: Աստուած տայ որ օգտուելով Ձեր տուած կրթութենէն՝ համապատասխանենք Ձեր սուրբ փափագներուն ու դիտմանց եւ մեր սիրելի վարժարանին ու Մեծաւորիդ զոհողութիւններն արդիւնաւորենք առաքելական ասպարիզին մէջ: Կը փափագինք այս, կ'առաջադրենք ու կը խոստանանք առաջի Աստուծոյ եւ Ձեր, բայց չենք կրնար ապահովել թէ հաւատարիմ պիտի գտնուինք այդ ամէն զգացմանց:

Մեր չկրցածն դուք կ'ընէք. ապահովելու միջոց մը կու տաք մեզ՝ նուիրելով Յիսուս կենդանի ի Քահանային գեղեցիկ գիրքը, որուն ամբողջ արդիւնքն ձերն է ամէն տեսակէտով: Ընկեր կ'ուզէք տալ, առաջնորդ եւ կենաց կանոն՝ այս խորհրդատուն եւ անով կ'ուզէք հետերնիս մնալ դպրոցէն ելլելնէս վերջն ալ՝ միշտ նոյն զոհողութեամբ, միշտ նոյն արթուն ու խնամկոտ հսկողութեամբ: Շնորհակալ ենք Ձեզ անհունապէս եւ վստահ եղէք թէ ցմահ հետերնիս պիտի ունենանք ձեր տուած այդ պահապան հրեշտակը: Եւ ամէն անգամ որ զայն կարդանք՝ օրհնութեամբ ու միշտ նոր երախտագիտութեամբ պիտի յիշենք Ձեր անունն եւ անոր հետ Դպրոցիս մէջ Ձեր շնորհիւ անցուցած մեր երջանիկ օրերն:

Երիտասարդութեան մեծագոյն բախտաւորութիւններէն մէկն է հանդիպիլ իր կազմութեան առաջին օրերէն՝ վարժ, խոհեմ ու հոգեւանդ

մեծաւորաց, եւ ահա այդ շնորհեց մեզ ամենաբարին Աստուած՝ դնելով զմեզ Ձեր հսկողութեան ներքեւ, որուն շարունակութիւնն պիտի ըլլայ մեր գիրքն: Ուստի շնորհակալութիւն նախ Աստուծոյ, որ այնքան մեծաշնորհ առանձնութիւններով ուզած է կանխել մեր հրապարակական կեանքն. շնորհակալութիւն Ձեզ, որ հոգածութիւններդ սիրոյ յիշատակով մը կը մշտնջենաւորէք: Շնորհակալութիւն այժ ցմիշտ որուն կ'ուզենք իբր ցոյց մը ընդունիլ նոյն իսկ Ձեր նուէրն, որուն մէջ պակասաւոր մասն մերն է, այսինքն թարգմանութիւնն, եւ արդիւնաւորն Ձերն՝ այսինքն հրատարակութեան ծանրութիւնը. հաւասարապէս սակայն Ձեզ եւ մեզ սիրելի է:

Այս արտայայտութեան ուրիշ բան աւելցնել չէր ըլլար առանց շեղելու նիւթէ, երբ այնքան յարմարօրէն մեզ կը հասնի ձեր յորդորի վերջին ձայնն, որ յիշել կու տայ ուրիշ սրբազան մեծ պարտք մը. Առաքելական Գահին անկեղծ ու յաւերժական յարում մ'ունենալու ոչ միայն իբր կաթողիկէ Եկեղեցւոյ որդիք, այլ նաեւ իբր առանձինն բարերարեալներ: Այս յորդորն այնքան սուրբ եւ նուիրական է մեզ համար, որքան Դուք, որքան Դպրոցն, որքան Սուրբ Գահն եւ մեր քահանայութիւնն: Ուստի մեր թանկագին բարիքներուն ազնուագոյնն ուրացած պիտի ըլլանք, եթէ այդ յարումի մէջ պակսելու ըլլանք ո՛ եւ է կերպով. մանաւանդ որ այդ յարումով կրնանք օգտակար ըլլալ մեր հասարակութեան ու ամբողջ ազգին, քանի որ համոզուած ենք թէ Սուրբ Աթոռոյն հետ միութիւնը կ'երաշխաւորէ ամէն մէկերնուս իր

Հպատակութեան շահերն եւ հաւատքի տարածման ու պահպանութեան առաքելական գործն:

Այս ամէնուն հաւատարիմ գտնուելու վըստահութիւնն կ'ունենանք տեսնելով որ Դուք կը յանձնարարէք զմեզ Յիսուսի եւ Աստուածամօր սուրբ սրտերուն, որոնց մէջ կայ ամէն ապահովութիւն: Մենք ալ մեր կողմանէ, Գեր. Գերապ. Տէր, կը յանձնենք Ձեր ամէն սուրբ փափագներն ու ըղձերն, ինչպէս նաեւ գրքիս թարգմանութեան ու հրատարակութեան արդիւնաւորին՝ Աստուծոյ խնամոց եւ Անարատ Յղացեալ Տիրամօր, որուն գեղեցիկ առանձնաշնորհութեան վարդապետական հաստատման յիսնամեայ յոբելինին տարին լոյս կը տեսնէ գիրքս:

Աստուածածնի շատ ջերմեռանդ եղած են մեր եկեղեցին, մեր սուրբ Հայրերն, Հայրապետներն ու մեր ժողովուրդը. Աստուածածինն ուրեմն պիտի կարենայ բանալ մեզ, կղերին ու ժողովրդեան՝ զդուռն առ Քրիստոս, ինչու որ ինքն է "փափկութեան դրախտին բացող բանալի":

Փառք ուրեմն Աստուծոյ եւ պատիւ Անարատ Յղացեալ Տիրամօր:

Հռոմ 23 Ապրիլ 1905:

Աշակերտք Ա. Ղ. Հայ Դպրոցին
Յովսէփ Վ. Խիւտավէրտի Ուրմիացի
Գրիգոր Ղուկաս Բերիացի
Անտոն Սարայտարեան Եւդոկիացի
Գաբրիէլ Ասիւն Բերիացի
Յովսէփ Վ. Մուշճեան Սեբաստացի
Գրիգոր Վ. Փէշլիվանեան Սեբաստացի:

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԶԵԿՈՒՅՈՒՄԸ

Այս գիրքը, որ կրկին կը տպուի, տարիներ առաջ հրատարակուած էր առանց հեղինակին անուան: Գտած ընդունելութիւնն՝ իր բազմաթիւ թերութիւններուն հանդերձ, համոզեց զիս որ եթէ աւելի խնամով վերայէն անցուէր, կրնար օգտակար ըլլալ. ուստի աշխատեցայ ճոխացնել զայն: Իրեն յատկացուցած տիտղոսս ի հարկէ կը պահանջէր որ ղգուշանայի մի քանի պակասութեանց նկարագրութենէն, որոնք քահանայութիւնը կ'անպատուեն, ուստի անկասկած այդ նիւթերէն ետ կեցայ: Եկեղեցական կրթութիւնները տալու մէջ երկար ատեն ստացած փորձառութեամբս ճանչցած եմ, թէ շատ աւելի օգտակար կ'ըլլայ քահանային յիշեցնել իր բարձր կոչումը տպաւորելով ուժգին կերպով անոր հոգւոյն մէջ ինչ որ կրնայ զինքն իրօք հեռի բռնել անարգ ուցած բաներէ. մանաւանդ որ ինքն յաճախ աւելի քաջալերութեան քան թէ սարսափի պէտք ունի: Բարիք գործելու ձեռք զարնելուն պէս՝ ամէն կողմէն իր դիմացը կ'ելլեն խոչընդոտներ, ընդհարումներ, ընդդիմութիւններ եւ իր փորձութեանց յաճախագոյնն ու ամենատխուրն՝ վհատութիւնն է: Կ'ուզէի այս գիրքը իրեն իբրեւ բարեկամ մը քովը դնել, որ զինքը խրախուսէ, քաջալերէ, մխիթարէ եւ անդադար իրեն ըսէ. սիրտ առ, զօրացիր, ոչ

այրդ Աստուծոյ: Դուն աստուածային Առաջնորդիդ բռնած ճամբուն մէջ կը գտնուիս. ինքն երկնից բարձրութենէն կը դիտէ զքեզ ու կը պատրաստուի պահելու ոչ թէ ձեռնարկներուդ յաջող ելքը, այլ քու ջանքդ:

Երկասիրութեանս մի միակ վախճանն եղած է ծաւալել քահանայից եւ անոնց միջոցաւ ժողովրդեան մէջ՝ Ցիսուսի Տեառն մերոյ ծանօթութիւնը եւ սէրը: Ինչ թէ աստուածային վարդապետն բարեհաճէր օրհնել զայն եւ իր մեծագոյն փառաց ծառայեցընէր:

ԳՐՔԻՍ ՍՏՈՒԵՐԱԳԻԾԸ

Ա· ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանուր ծանօթութիւն քահանայութեան:

Քահանան ուրիշ Ցիսուս Քրիստոս մ'է իր վարած իշխանութեան հետեւանօք: — Պարտական է ուրիշ Ցիսուս Քրիստոս մ'ըլլալ այն հոգւով, որ զինքը կ'ոգեւորէ:

Ի՞նչ է որ կը տկարացնէ եւ կը ջլատէ իր պաշտօնավարութիւնն: — Ամբողջովին Ցիսուսինն ըլլալուն համար պէտք է յարատեւ ուսումնասիրէ իր աստուածային տիպարը, սիրէ զայն եւ անոր նմանի:

Բ· ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Առանձնական կեանք: — Քահանայական պաշտամանց պատրաստութիւն:

Քահանան կը պատկերացնէ զՑիսուս Քրիստոս իր առանձնութեան մէջ՝ խոնարհութեամբ, հնազանդութեամբ, հեռանալով աշխարհքէս, ուսմունքով եւ աղօթքով:

Գ· ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Հրապարակական կեանք: — Սուրբ պաշտաման կատարութիւնը:

Քահանան կը պատկերացնէ զՑիսուս Քրիստոս իր հրապարակական կենաց մէջ — իբրեն

յանձնուած առաքելութեամբ — այն եռանդեամբը զոր ցոյց կու տայ — եւ գործադրած պաշտամունքներովը։

Գ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Վշտակիր կեանք։ — Սո՞ւբ պաշտման անյո՞ւիւններն։
Լա՛ յաղթելը պայմաններէ։

Քահանան կը պատկերացնէ զՅիսուս Քրիստոս իւր վշտակիր կենաց մէջ՝ չարերուն կողմանէ ունեցած ընդդիմութիւններովն, — իրեն թափած արցունքներովն — եւ մեղաւորներուն փրկութեան համար կրած վշտերովը։

Ե. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Խորհրդական կեանք։ — Սո՞ւբ Հաղորդութի՞ւնն մեծ գիշոյ
լա՛ յաղթելը սո՞ւբ պաշտման խոնջութիւնոյ մէջ։

Քահանան կը պատկերացնէ Յիսուսի Քրիստոսի կեանքն ի սուրբ Հաղորդութեան, մատակարարելով հաւատացեալոց Յիսուսի Քրիստոսի արեան արդիւնքներն, նուիրելով Աստուծոյ աշխարհիս փրկութեան համար զոհուած ամենամեծ զոհը։

Զ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Փա՛ռաց կեանք։ — Սո՞ւբ պաշտման աշխատութիւնոյ
հատո՛ւցո՛ւմ։

Քահանան մասնակից է Յիսուսի Քրիստոսի վարձատրութեանց այս աշխարհիս մէջ խաղաղութեամբ, ու միւսոք՝ հանդերձելոյն մէջ։

Ը. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանուր ծանօթութիւն քահանայութեան։

ՀԱՏԱԾ Ա.

ԳԼՈՒԽ Ա.

Թէ ինչ է քահանան իւր աստիճանումը։

Երկրիս ամէն ժողովուրդները կրօնք մ՚ունեցած են, պաշտամունք մը եւ ընտրեալ պաշտօնեաներ՝ անոնց արարողութիւնները կատարելու համար։

Աշխարհիս ամէն ժողովուրդներն ըմբռնած են քահանայութիւնն իբրեւ գերագոյն աստիճան մը, որուն կրնայ մահկանացու մարդ մը բարձրանալ. եւ թագաւորները վայելած չեն բնաւ այնչափ մեծարանք եւ աւելի խորին յարգանք, որչափ կ՚ունենային, երբ կը միացնէին իրենց անձանց վրայ քահանայական սրբութիւնը՝ թագաւորական իշխանութեան հետ։

Բայց ի՞նչ էր հեթանոսական քահանայութիւնը, ի՞նչ էր նոյն իսկ մովսիսական քահանայութիւնը՝ քրիստոնէական քահանայութեան բաղդատմամբ։

Սուրբ Հայրերը հիացմամբ կը խօսին նոր օրինաց քահանայութեան վեհութեան եւ մեծագործութեանց վրայօք:

Կը բացագանչէ սուրբն Բեռնարդոս «որպիսի՛ մեծ իշխանութիւն տուեալ է ձեզ յԱստուծոյ, որպիսիք են առաւելութիւնք ձերոյ կարգին: Կարգեաց զձեզ իշխանս ի վերայ թագաւորաց եւ կայսերաց. մանաւանդ թէ գեր ի վերոյ դասեաց զձեզ քան զհրեշտակս եւ զհրեշտակապետս եւ զաթոռս եւ զպետութիւնս: Քանզի որպէս ոչ զհրեշտակաց՝ այլ զզաւակէն Աբրահամու բուռն հարկանէ առ ի գործելոյ զփրկութիւն, նոյնպէս ոչ հրեշտակաց այլ մարդկան եւ քահանայից եւեթ զՄարմնոյ եւ զԱրեան յանձն արար զօրինութիւնն» (Բան առ Հով. ի ժող.):

Սուրբն Օգոստինոս ալ ըսած է «Արդարեւ պատուական է արժանաւորութիւն քահանայից, յորոց ի ձեռս՝ Որդին Աստուծոյ իջուեւ ի յարգանդի Սրբոյ Կուսին, մարմնանայ»:

Եւ սուրբն Բեռնարդոս քահանաները կ'անուանէ «Ազգականս Քրիստոսի». եւ այս՝ այլ եւ այլ պատճառներու համար. «Հայր Քրիստոսի ի ծնանելն, մայր Քրիստոսի յածելն ի լոյս, եղբայր եւ քոյր Քրիստոսի սիրով սրբութեամբ»:

Եւ սուրբն կղեմէս քահանայապետն մէկ խօսքով կ'ամփոփէ այդ ամէնն. «Ցետ Աստուծոյ, տողեղէն Աստուած» (Սահմ. Առաք.):

Սուրբ Հարց ըսածը մեզ չափազանց պիտի չթուի, եթէ ուշադրութեամբ խորհրդածելու ըլլանք

կաթողիկէ քահանային ընչաքարհիկ առանձնաշնորհութիւնները եւ այն վսեմ դիրքը զոր աշխարհիս մէջ բռնած է:

Մեղքով երկնից եւ երկրիս միջեւ ամէն յարաբերութիւն խզուած էր: Անոնց հաշտութիւնը փութացնելու եւ խաղաղութիւնը վերականգնելու համար՝ մարդացեալ Աստուած մը պէտք էր: Բարձրելոյն մէկ հատիկ Որդին իջաւ երկնքէն, որ իր հայրենիքն ու ժառանգութիւնն էր, եւ մեր մարդկային բնութիւնը զգենլով երկրայնոց ընկեր եղաւ: Օտարական ըլլալով այս ցեղէն, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս, սուրբ եւ զարմանալի առուտուր մ'ըրաւ՝ առնելով մեզմէ մեր ապերախտ երկրէն առաջ եկած պտուղները, որ են անարգանք, չարչարանք ու մահ եւ անոնց փոխարէն բերելով մեզ անգին բարիքներ՝ որոնք կը բուսնին կենդանեաց երկրին մէջ այսինքն շնորհքը, փրկութիւնը եւ յաւիտենական կեանքը. «եկն ընդունել զնախատինս եւ տալ զպատիւ, տանել ցաւոց եւ տալ զփրկութիւն, եկն մտանել ընդ մահու եւ տալ զկեանս» (Օգոստ. ի Սղմ. Լ.):

Իւր մահկանացու կենաց ընթացքին մէջ Աստուծոյ եւ մարդկան շահերն հաստատելէն վերջը՝ վերստին երկինքը վերացաւ մանաւանդ կերպով մարդկան շահերուն պաշտպան հանդիսանալու համար՝ Աստուծոյ քով: Ինքն է մեր պաշտպանն իր հօր քովը, մեր գործակատարը, մեր միշտ կենդանի փաստաբանը, կ'ըսէ Ս. Պօղոս, մեզի համար յարատեւ բարեխօսելու համար. «միշտ կենդանի է՝ լինել բարեխօս վասն նոցա» (Եբր. Ը. 25):

Կայ ուրեմն երկինք եւ երկրիս մէջ սուրբ առեւտուր մը: Մենք երկնից մէջ ապահովելիք գործեր ունինք, ինչպէս կ'ըսէ Պօսիւէ, կամ լաւ եւս՝ մենք երկրիս վրայ բնաւ գործ չունինք, այլ մի միայն երկինքը:

Իսկ Աստուած մարդկան հետ ալ գործ ունի: Իրեն համար շահուելիք հոգիներ կան, երկրագունդիս ամէն կողմերէն հաւաքելիք ընտրեալներ կան: Պէտք է ուրեմն, որ ինքն հոս երկրիս վրայ գործակատարներ ունենայ, եւ ասոնք քահանաներն են: Աստուծոյ պատգամաւորներ առ մարդիկ, մարդկան բարեխօսներ առ Աստուած, եւ այս կրկին պաշտօնին բերմամբ միջնորդ հաստատուած են Արարչին ու արարածոց միջեւ: Իրենք Աստուծոյ կամքը կը ծանուցանեն մարդուն եւ մարդկան ըղձերը կը ներկայացնեն Աստուծոյ. երկնքէն կը ստանան ինչ որ երկրիս կու տան եւ երկրէս կ'առնուն ինչ որ մինչեւ երկինքը կը բարձրացնեն, ողորմութեան բարիքներն կը հրաւիրեն եւ զանոնք կը մատակարարեն:

Այս կերպով քահանայութիւնն երկնից կը պատկանի իրեն ծագմամբն, եւ երկրիս՝ իր պաշտօնեութիւնն: Այս է Յակոբայ խորհրդաւոր սանդուխն, որուն գլուխը բազմած է Աստուած եւ քահանաներն հրեշտակներն են որ շարունակ կ'ելլեն կ'իջնեն՝ անընդհատ պահելու համար երկնից եւ երկրիս մէջ եղած հաղորդակցութիւնը:

Անտարակոյս այս աստուածային հաղորդակցութեան օղակը միշտ մարդացեալ Աստուածն է, ինքն է յաւիտենական քահանայապետ, գլխաւոր քահանայ իր ուխտին, միակ միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան. "զի մի է Աստուած եւ մի միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան մարդ Յիսուս Քրիստոս" (Ա. Տիմ. Բ. 5):

Բայց իրեն հրաշափառ համբարձմանէն վերջը իրեն ներկայութիւնն՝ այլ եւս մեր մէջ տեսանելի չէ, եւ Եկեղեցին տեսանելի ընկերութիւն մ'է, պէտք ունի տեսանելի քահանայի մը եւ տեսանելի խորհրդոց: Այս պատճառաւ է որ Փրկիչը մարդկան մէջէն իրեն քանի մը գործակից եւ օգնականներ ընտրեց, որպէս զի զգալի կերպով իւր մահկանացու կենաց մէջ վարած պաշտօնը մշտնջենաւորէ:

Ի՞նչ կ'ընեն ուրեմն քահանաներն կաթողիկէ Եկեղեցւոյն մէջ. ուրիշ բան չեն ըներ բայց եթէ շարունակել Յիսուսի Քրիստոսի քահանայութեան գործերն, որ զերծնիք իբրեւ գործիք կը ծառայեցնէ. ինչպէս կ'ըսէ Ս. Թովմաս՝ "Գործիք Աստուծոյ որ է առաջին գործող": Անոր համար է որ Տրիդենտեան Ս. Ժողովը կ'անուանէ զանոնք Յիսուսի Քրիստոսի փոխանորդները. "փոխանորդս ինքեան եղծող զքահանայս": Ուստի կաթողիկէ քահանայութիւնն՝ մի միակ է, որովհետեւ նոյն իսկ Յիսուսի Քրիստոսի քահանայութիւնն է, որ զանազան աստիճաններով հաղորդուած է եպիսկոպոսներուն եւ քահանաներուն, որպէս զի իրեն տեղ իրենք իրենցմէ զայն գործածեն:

Քահանան ուրեմն ըստ որում քահանայ ուրիշ Յիսուս Քրիստոս մ'է. "Քահանայն այլ ոմն Քրիստոս". ինքն անոր կենդանի անձնաւորութիւնն է, ինքն անոր փոխանորդն է, ինքն Փրկչին խորհրդաւոր մարմնոյն մէջ առանձին եւ յատուկ տեղ մը կը բռնէ եւ եկեղեցւոյ մէջ գլխոյ պաշտօնը կը կա-

տարէ՝ հաղորդելով անոր անդամներուն կենդանարար հիւթին, կենաց հոգին կամ՝ լաւ եւս՝ Յիսուս Քրիստոս է որ այս ամէն բան կ'ընէ քահանային սպասաւորութեամբն, Յիսուս Քրիստոս է որ անոր մէջ կ'ապրի եւ կը գործէ։

Հետեւեցէք պահ մը ասոր՝ իւր պաշտօններուն կատարման մէջ։ Քահանան կը կատարէ վարդապետական գործը։ Կը տեսնենք զինքը ճշմարտութեան ամպիոնին վրայ։ — Յիսուս Քրիստոս է որ կը խօսի անոր բերնովը. *"որպէս եւ Աստուծոյ բարեխօսութեամբ մխօք"* (Բ. Կորն. Ե. 20)։

Եթէ մեր անուամբ խօսէինք, ամէն մարդ կրնար մեր վարդապետութիւնը դիտողութեան առնուլ, կրնար զայն քննադատել, կրնար զայն մերժել, որովհետեւ ոչ ոք կրնայ իրաւունք ունենալ պնդելու իր կարծիքներն իրեն նմաններուն բռնի ընդունել տալու համար։ Ուսուցիչն իւր դասախօսութեան մէջ, մտաւորականն իւր գրութեանց մէջ՝ մարդկային հեղինակութենէն աւելի բան մը չունին, հեղինակութիւն մը, որ ենթակայ է միշտ ընդդիմութեանց։ Ինքը ստէպ կը սխալի եւ երբեմն կ'անդրադառնայ թէ իւր նախադասութիւնները երկբայելի են, սխալ՝ իւր դատողութիւնները, սկզբունքներէն իր եզրակացութիւնները աղէկ չեն հանուած եւ անոնց քիչ կը կապակցին։ Բայց քահանային վարդապետութիւնն այնպէս չէ. այս՝ փիլիսոփայական դրութիւն մը չէ, որ հակաճառութեանց ու վիճաբանութեանց ենթարկուի։ Ուղղափառ վարդապետութիւնն ի բնէ խորհրդաւոր եւ աստուածային ըլլալով՝ յայտնութեամբ մեզի ծանօթանալով պէտք է հաւատքով ընդունուի, ինքը

մտաց կը տիրէ. փիլիսոփան կը խուզարկէ, կը վարանի, կը դեգերի եւ կ'առաջարկէ աշակերտաց քիչ թէ շատ ծափահարելի կարծիքներ, բայց քահանան կը խօսի *"իբրեւ իշխանութեամբ"*. կը ներկայացնէ իւր վարդապետութիւնն իբրեւ հանդիսաւոր հաստատութիւն մը, իբրեւ յաւիտենական ճշմարտութենէ առաջ եկած անսխալ պատգամ մը։

Հոգեբական պաշտօնեան ալ իրաւ է որ կը ներկայանայ Ս. Գիրքը ձեռքը, բայց յափշտակած ըլլալով զայն իւր հարազատ տիրոջմէն՝ չէ կարողացած անոր իմաստին ալ տիրանալ. ինքն ըստ քմաց կը մեկնէ զայն, բայց չի կրնար ընդհանուր հանգանակ մը քաղել որ ամենուն համար պարտաւորիչ վարդապետութիւն մ'ըլլայ։ Չէ ըսուած իրեն *"գնացէ՛ք աշակերտեցէ՛ք"*... եւ ոչ՝ *"ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ մինչեւ ի կատարած աշխարհի"*։

Մի միայն կաթոլիկէ քահանան կրնայ ըսել թէ քարոզած վարդապետութիւնս իմս չէ, ես թանգարանի մը մէջ չէ որ խորհած եմ՝ յետոյ ձեզ առաջարկելու համար հմտալից վարդապետութիւններ եւ ճարտար դրութիւններ. ես իմ անուամբս չեմ խօսիր։ — Քահանան միանալով իւր Եմին գլխոյն հետ եւ անոր միջոցաւ Ս. Պետրոսի Աթոռոյն հետ, կը ներկայանայ իբրեւ աստուածային ձայնին արձագանգն որ տասնութ դարերէ առաջ հնչած է Հրէաստանի մէջ եւ որ իշխանութիւն ստացած է դարուց ի դարս կրկնելու՝ քարոզելով զայն քաղաքէ քաղաք՝ տնէ տուն մինչեւ աշխարհիս ամենահեռի ծագերը։ Ով որ լսէ այս ձայնս, Յիսուսի

Քրիստոսի ունկնդրած կ'ըլլայ, ով որ կ'անարգէ զայն, զՅիսուս Քրիստոս անարգած կ'ըլլայ. "որ ձեզ լսէ ինձ լսէ եւ որ զձեզ անարգէ զիս անարգէ" (Ղուկ. ժ. 16):

Քահանան խորհուրդները կը մատակարարէ, բայց Յիսուս Քրիստոս է որ իւր պաշտօնէին միջոցաւ ընորհաց աղբիւրը բանալով՝ հաւատացեալց հոգւոյն վրայ կը հեղու զայն: Մկրտութեան սուրբ աւազանին կը ներկայացուի երախայ մը, քահանան նորածնին գլխուն վրայ ջուրը կը սրսկէ եւ ահա անմիջապէս կը մաքրուի, կը վերածնի, կը սրբուի: Ի՞նչ բանի տալու է այսպիսի զարմանալի հետեւանք մը: Արդեօք ջրոյն զօրութեա՞ն: Ո՛չ անտարակոյս, որովհետեւ ի՞նչ յարաբերութիւն կայ նիւթական տարրի եւ աստուածային շնորհաց հեղման մէջ: Արդեօք քահանային արդեա՞նց տալու է, եւ ո՛չ իսկ: Յովհաննէս Մկրտիչն մարդկան սերունդին մէջ ամենէն մեծն, ամենասուրբն, ամենակատարեալն էր, նա կը մկրտէր, բայց իրեն մկրտութիւնը մեղքերը չէր քաւեր: Բայց Եկեղեցւոյ մէջ մկրտութիւնը թէ եւ մատակարարուի սուրբ կամ մեղաւոր քահանայէ մը, սակայն գլխաւոր արգասիքն միշտ միեւնոյն է: Ի՞նչ է ասոր պատճառը, վասն զի Յիսուս Քրիստոս է որ կը մկրտէ. "նա է՛ որ մկրտէ" (Յով. Ա. 33): Քահանան խոստովանանքի ատեանը կը բազմի: Կը ներկայանայ հոն մեղաւոր մը. արդարութիւն եւ ողորմութիւն իրարու հետ կը մրցին հոն, արդարութիւնը կը պահանջէ յանցաւորին դատապարտութիւնը, ողորմութիւնն՝ կը պնդէ թէ թողութիւն տալու է: Ո՞վ պիտի որոշէ խնդիրը. քահանան ինքը կը վճռէ, ողորմութիւնը կը յաղթանակէ: Եւ ի՞նչ. միթէ տկար մահկանացու մը կարողութիւն ունի՞ Ամենակարողը զինաթափ ընելու. եւ բարկութեան շանթերը ձեռքէն խլելու: Արդարեւ ոչ, եթէ իւր անուամբ գործէր. բայց Յիսուս Քրիստոս է որ անոր մէջ կը բնակի եւ կը դատէ անոր բերնովը: Եթէ փրկիչն անձամբ իջնէր եկեղեցի մը հաշտութեան խորհուրդը մատակարարելու համար եւ ըսէր ղղջացեալ մեղաւորին "ես արձակեմ զքեզ", եւ եթէ նոյն ատեն քահանայ մ'ալ անոր քովը նստէր սուրբ ատենին մէջ եւ միեւնոյն խօսքերն արտաբերէր՝ "ես արձակեմ զքեզ", անտարակոյս երկու կողմանէ ալ մեղքերը հաւասարապէս պիտի թողուէին:

Ս. խորանին առջեւ Ս. պատարագին ժամանակ Յիսուս Քրիստոս է, որ ընծաները կը մատուցանէ եւ հացն ու գինին կը փոխէ բուն իսկ մարմնոյ եւ արեան: Ինքն է որ կը ըսէ ողջակէզը. "Որ սուրբ առնէն եւ փոփոխէն՝ նա ինքն է" կ'ըսէ Ս. Յովհան Ոսկեբերան: Ինչպէս որ Յիսուս Քրիստոս եւ Եկեղեցի՝ ըստ Ս. Օգոստինոսին երկու Քրիստոս չեն կազմեր այլ մէկ Քրիստոս՝ "Քրիստոս եւ Եկեղեցի ոչ երկու Քրիստոսք են, այլ մի Քրիստոս", այսպէս ալ յաւիտենական քահանան եւ ամէն ժամանակաւոր քահանայք՝ քահանայից բազմութիւն մը չեն կազմեր, այլ մէկ քահանայ միայն: Այս վեհաշուք խորհրդոյս մէջ մարդկութիւնը կ'անհետի եւ անոր անձն կը միանայ մարդացեալ Աստուծոյ անձնաւորութեան, որ սրբագործութեան վայրկենին ըսել կու տայ իրեն "Այս է մարմին իմ":

Քահանան հեռաւոր առաքելութեանց կ'երթայ: Դուք կը զարմանաք իրեն եռանդեան, սիրոյն, անձնանուիրութեան վրայ, բայց Յիսուս Քրիստոս է որ անոր միջոցաւ կը գործէ ինչ որ բնութիւնն ինքն իրեն մնալով բնաւ պիտի չկարենար ընել:

Դիտեցէք աստուածային քարոզութեան այն անվեհեր առաքեալները, որոնք կենաց վտանգը աչքի առնելով կը սլանան ամէն տեղ, ուր արեւը կը լուսաւորէ, երկրիս ամէն կլիմայից ներքեւ, ծովու ամէն ճամբաներուն վրայէն, միայն Աստուծոյ հաստատ հոգիները շահելու նպատակաւ: Իրենց անհամեմատ եռանդեամբ՝ համայն աշխարհը կ'ընդգրկեն. "Ո՞վ ոք լցէ որ թաքիցէ ի տապոյ նորա„ (Սղմ. ԺԸ. 7): Նոյն իսկ անծանօթ մարդիկ փրկելու համար ամենախիստ զոհողութեանց եւ ամենածանր աշխատութեանց կը մատնեն զիրենք: Չկայ բան մը որ զիրենք կասեցնէ, ոչ տեղոյ հեռաւորութիւնն, ոչ ովկիանոս ալեբախ զայրոյթն, ոչ բարբարոսաց կատաղութիւնն եւ ոչ չարչարանաց եւ մահուան իսկ սպառնալիքը: Արեւելք կը տեսնէ որ կը կանգնեն իրենց վտանները թափառական Արաբացւոյն քով, Ափրիկէն՝ որ իրենց քրտինքով անապատներուն տաքցած աւազները կը թրջեն, Ամերիկան՝ որ իւր խորունկ գետերը կը ճեղքեն եւ ամենախիտ անտառներէն կ'անցնին, Ովկիանիան՝ որ իւր ցրուած կղզիներն կը չափչփեն մէկիկ մէկիկ, ճենաստան, որ իւր անմատչելի անապատներն իրենց արեամբը կը ներկեն: Արդեօք այդ դիւցազնութիւնն իրենցմէ՞ծնունդ կ'առնու եւ կամ բնութեան զօրութիւններուն մէջէ՞ն է որ կը գտնեն: Անշուշտ ոչ, քահանայութեան շնորհքն է

որ այսպիսի աստիճանին կը բարձրացնէ եւ Քրիստոսի հոգին է, որ կը մղէ զիրենք, կը քաջալերէ ու կը բորբոքէ:

Ստէպ կաթոլիկէ քահանան բողոքական պաշտօնէին հետ կը բաղդատուի. վերջինս անհաւատ ժողովրդոց մէջ իւր ապրուստը փնտռելու կ'երթայ, իսկ միւսը՝ նահատակութեան արմաւենին: Այսպիսի տարբեր գիտումներն ըստ բաւականի ցոյց կու տան թէ զիրենք շարժող սկզբունքը միեւնոյնը չէ: Ուղղափառ քահանային մէջ մարդէն աւելի բան մը կայ. Յիսուս Քրիստոս կայ որ կը խօսի, կը գործէ եւ զգացումներ կ'արթնցնէ: Զարմանալու չէ որ երկնէ ու գործադրէ մեծ ու վսեմ, գերմարդկային ծրագիրներ, բայց հոն ուր որ մարդն միայնակ է, չի կրնար բանականօրէն պահանջուիլ, բայց եթէ լրիւ բնութենէ ներշնչուած դիւցազնութիւն, աստիճան մը որ շատ սահմանաւոր է:

Ուրեմն ով քահանայքդ Աստուծոյ, եթէ ձեր քարոզութիւնը կ'ազդէ սրտերուն վրայ, եթէ մոլորած մեղաւորներն ուղիղ ճամբան կը դնէ, անհաւատները գարձի կը բերէ եւ կը ներշնչէ սէր առ առաքինութիւն, փառքը ձերը չէ, մինչդեռ հերետիկոսին խօսքը ինչպէս նաեւ փիլիսոփայինն՝ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ ամուլ սերմ մը, ընդունայն աղմուկ մը, որ օդը կը բախէ: Թէ՛ աղանդաւորն եւ թէ՛ իմաստասէրն կրնան տաղանդ, ճարտարութիւն ու պերճախօսութիւն ունենալ, բայց այդ բաւական է՝ լրիւ լուսաւորելու հոգիները եւ գիտուններ կազմելու. բայց հոգիները մեծամեծ առաքինութեանց գործադրութեան յորդորելու համար, ճշմարիտ քրիստոնեաները կաղապարելու

համար բնական յատկութիւններէն տարբեր բան մը կարեւոր է, պէտք է որ առ այդ համընթանայ աստուածային ձեռնտուութիւնն ու շնորհաց ազդեցութիւնը:

Քահանան իւր ձեռնադրութեան օրը ընդունեցաւ իշխանութեան տուչութիւնն, այն երկնային զօրութիւնն որ քարոզութեան կեանք կու տայ, որ ղինքն ջահ մը կ'ընէ որ շուրջը կը լուսաւորէ, երասանակ մը, որ կը զսպէ, նեցուկ մը, որուն կրնայ վստահուիլ, եւ որչափ որ մարդկութիւնն իւր քարոզներուն մէջ քիչ մաս ունենայ, այնչափ աւելի ազդու կը գործէ սրտերուն վրայ:

Յիսուս Քրիստոս է որ կ'ապրի եւ կը գործէ քահանային մէջ, եւ ահա ինչու համար ազնիւ եւ սուրբ ձեռնարկներն առաջ կ'երթան եւ կը մեծնան իւր ազդեցութեան ներքեւ. ինքն անոնց կը հաղորդէ կենսարար հոգին: Ընդ հակառակն բոլոր կրօնական հաստատութիւններն ու բարոյական եւ մարդասիրական միաբանութիւնները՝ որոնց եթէ քահանան մօտեցած չըլլայ ոգեւորելու իր ընչովն, կը նուաղին, կը չորնան եւ ապա կը մեռնին: Առանց իրեն՝ սիրոյ բարեգործութիւնները չեն կրնար գտնուիլ, Թշուառներն իրեն ձեռնտուութեան կը կարօտին, ինքն է անոնց տեսանելի նախախնամութիւնը: Յիսուս Քրիստոս է որ կ'ապրի եւ կը գործէ քահանային մէջ եւ ահա ինչու համար է որ նա իշխանութիւն ունի նորոգելու, կատարելագործելու ոչ միայն անհատներն այլ ազգերն ալ, ինքն ունի իր ձեռաց մէջ գերազանցօրէն քաղաքակրթող իշխանութիւն մը:

Վայրենի բարքերն ընտելացնելու, բարբարոս ազգ մը կռապաշտութեան խաւարէն աւետարանական ճշմարտութեան դարձնելու համար մարդկային միջոցները բաւական չեն. ոսկի, զօրութիւն, գիտութիւն այսպիսի գործոյ մը համար տկար դիւրութիւններ են: Դիտեցէ՛ք Անգղիան՝ Հերետիկոս Անգղիան: Հրաշալի գործունէութեան զօրութեամբ եւ փառասիրութենէ մղուած յաջորդ յաղթութիւններով հսկաքայլ զօրութեամբ աճեցաւ, ինքն ամէն ծովերուն կը տիրապետէ. ովկիանոսն իրեն նաւերուն բազմութեամբ կը լեցնէ եւ իւր լայնատարած բազուկներն աշխարհիս մէկ ծայրէն մինչեւ միւս ծայրը կ'երկարէ: Զօրութեան ու մեծութեան գագաթնակէտը հասած ըլլալով՝ իրեն հետեւող գտնելու անհաւատալի եռանդեամբ բորբոքեցաւ, ամէն ուրեք առատօրէն վարձատրուած առաքեալներ կը ղրկէ, կը մղէ զանոնք դէպ ի ամէն կլիմաներ, կը հովանաւորէ զիրենք իւր բերդերուն ու թնդանօթներուն պաշտպանութեամբ: Արդ թող ցուցուի ազգ մը, ցեղ մը, վայրենի ժողովուրդ մը զոր ինքն իրօք բարեկրթած, վերանորոգած եւ դարձուցած ըլլայ: — Եւ ուղղափառ խեղճ քահանան կու գայ սեղմելով ձեռաց մէջ սուրբ խաչն, ինքն միայն պիտի կարենայ գործել քիչ տարիներուն մէջ ինչ որ ստութեան առաքեալներն, ինչ որ ամէն տէրութիւնները կարող պիտի չըլլային շատ մը դարերուն մէջ ընել:

Քահանան վայրագ բարբարոսութեան քաղաքակրթիչն ըլլալով հանդերձ, է նաեւ վերածնող իմաստուն բարբարոսութեան. ինքը միայն կարող է կենդանացնել այն ազգերը, զորոնք սկեպտակա-

նուիրեալն եւ անօրէնութիւնը մոռացութեան մէջ թաղած են։

Երբ որ ժողովուրդ մ'իր նախկին հաւատոյ ժառանգութենէն զրկուած, երկար ատեն անիշխանութեան ջլաձգութեամբ տագնապած, ամէն բան աւերած, ամէն բան կործանած է, մնեցուցէք իրեն քահանան, սա պիտի վերահաստատէ կարգ ու խաղաղութիւն եւ իշխանութիւնն իր ճշմարիտ հիման վրայ պիտի վերականգնէ։

Հեթանոսական համայնատարած ապականութենէն վերջը՝ աշխարհքը ճնշուած կը մնար եւ ոչնչութեան վարդապետութեան բեռան ներքեւ կքած էր։ Քահանան ողջագուրեց մահամերձ ընկերութիւնը, վերացուց դէպ ի երկինք՝ Աստուծոյ մնեցնելու եւ նուիրելու համար եւ զայն կրկին հանգչեցուց երկրիս վրայ նոր ու բեղուն կենաք վերածնած։

Ահա ինչ որ ըրած է քահանան տասնուվեց դարերէ ի վեր եւ զոր ընելու կոչուած է այսօրուան օրս ալ։ Թող մեր օրերուն մարդիկ հետամուտ ըլլան նորանոր քաղաքական գրութիւններ գտնելու, թող խորհրդածեն իրենց կառավարութեանց ձեւերը հազար տեսակ շրջել եւ փոխել, բայց մարդկութեան փրկութիւնն ասոր մէջ չի կայանար։ Ներկայ ընկերութեան ոճիրն ու դժբախտութիւնն երկնից հետ հաղորդակցութիւնը կտրելն է, ասոր համար է որ նորանոր ցաւեր կ'ունենայ եւ թշուառութենէ ի թշուառութիւն կը գահավիժէ։ Եթէ կորսուիլ չ'ուզեր, պէտք է դառնայ Աստուծմէ մարդկային ազգին տրուած մեծ եւ միակ փրկչին եւ հետեւաբար քահանային, որ փրկչէն հաստատուած է իւր գործն շարունակելու՝ մշտնջենաւորելով անոր պտուղները։ Այո՛ կաթողիկէ քահանան է որ ապագային յոյսերը կը ժառանգէ եւ ընկերական վերանորոգման թանկագին բողբոջները. վասն զի իրեն յանձնուած են թէ Աւետարանին քարոզութիւնը եւ թէ խորհրդոց մատակարարութիւնը։ Ինքը զէնքերով չի պաշտպաներ տէրութիւնը, հապա Յիսուսի Քրիստոսի զինուորն ըլլալով կը պատերազմի ի սէր ճշմարտութեան, կարգաւորման եւ արդարութեան, որոնք ժողովրդոց խաղաղութիւնն եւ երջանկութիւնը կ'ապահովեն։ Ինքն յառաջընթաց աւետաբեր հաւատքի՝ կը սիրէ բազմութեան մէջ կրթական սկզբունքներ, բարոյական ըմբռնումներ, պարտքի ճանաչողութիւն եւ այն հրաշալի վարդապետութենց զանգուածն, որով կը հաստատուին ճշմարիտ յարաբերութիւնները Արարչին եւ արարածին մէջ, թագաւորին եւ հպատակներուն եւ ընկերութեան զանազան անդամներուն միջեւ։ Խմաստունը կը սորվեցնէ տեսական գիտութիւնները, կը մեկնէ բնութեան երեւոյթները, իսկ քահանան կը սորվեցնէ պարտաճանաչութեան գիտութիւնն, որ հրապարակական կարգապահութիւնը կ'երաշխաւորէ եւ անհատական ազատութեան պաշտպան կը հանդիսանայ։

Այս տեսակէտով քահանան այնքան կարեւորութիւն ունեցող մարդ մ'է ընկերութեան, որքան հոգին մարմնոյ նկատմամբ. ինքը բարոյական կեանքը կը ծաւալէ անոր ամէն անդամներուն մէջ։ Ուսկից դիւրաւ կրնայ հասկցուիլ թէ քահանան պէտք է դիմադրէ ամէն յարձակմանց եւ ոտնակոխ ամէն տառապանք։ Կատաղի կրքերն վրան պիտի

թափուին, պատենազուրկ սուրերը պիտի շողշողան, վայտակոյտեր պիտի բռնկին, կախաղաններ պիտի կանգնուին, բայց վերջապէս հալածիչները պիտի կործանին, գահիճներն ուժաթափ պիտի ըլլան եւ քահանան կանգուն պիտի մնայ:

Դիտեցէ՛ք ինչ որ գրեթէ մեր օրերը պատահեցաւ: Երբ որ իշխանութիւնը չարութեան ոգւոյն ձեռքն անցաւ, ինքը նախնեաց հայրենի հաստատութիւնները մեծ դիւրութեամբ քայքայեց: Բայց երբ որ ձեռք վերցուց քահանան ալ տապալելու, ասիկա զինքը հարուածող տապարին տակէն կայտառ ու վսեմ ոտքի ելաւ: Զայն նուաստացնելու եւ սպաննելու համար կախաղան կանգնուեցաւ, բայց ինքը զայն վեհութեան գահի մը փոխեց, որուն բարձունքէն Քրիստոսի մեր Փրկչին թագաւորական արժանապատուութիւնը հռչակեց: Քահանան չէր, որ տաք երկիրներ կ'աքսորուէր եւ հրապարակներուն մէջ կը խեղդուէր, այլ մարդն. մարդն միայն այն արիւնառուշտ գործադրութեանց մէջ կը կորսուէր միեւնոյն կերպով, որով Յիսուսի Քրիստոսի մարդկութիւնը խաչին վրայ աստուածասպան ձեռքերուն տակ հոգին աւանդեց: Բայց ինչպէս որ Փրկչին աստուածութիւնը Գողգոթային տանջանաց մէջ եւ գերեզմանին մթութեան տակ անխոցելի եւ անչարչարելի կը մնար, այսպէս ալ կաթողիկէ քահանայութիւնը մեռած չէ եւ ոչ ալ մեռնիլ կրնար, վասն զի կենաց եւ մահուան Տէրն՝ իւր աշակերտներն աշխարհ առաքելով, անոնց ըսաւ. ես ձեր հետն եմ մինչեւ դարերուն վախճանը:

Անցեալ դարուն անհաւատները կը ներկայացնէին քահանան իբրեւ անօգուտ եւ անարժէք բան մը աշխարհիս մէջ: Բայց մեր օրս ով որ քիչ մը տրամաբանութիւն գիտէ եւ փորձառութեան դասերէն օգտուած է՝ դիւրաւ պիտի հաւանի թէ քահանան ընկերական ամենածանր խնդրոյն առարկան է, որովհետեւ մարդկութեան մէջ Յիսուս Քրիստոսը կը ներկայացնէ այսինքն կարգաւորութեան, արդարութեան, տեւողութեան պայմաններն:

Վերցուցէ՛ք մէջտեղէն քահանան, այն ատեն բոլոր կրօնական հաւատոյ վարդապետութիւնները անհաղորդելի եւ բարոյական պարտքերն առանց օրէնքի կը մնան: Եւ այն ատեն մէջտեղ ի՞նչ կը մնայ. տեսականօրէն՝ սկեպտիկ իմաստասիրութիւն, անոտի դրութիւններ եւ գործնականապէս եսակա-նութեան տիրապետութիւնը, հաճոյից ողողումը, մտաց անիշխանականութիւն եւ անբարոյականութիւն սրտերուն:

Հեռացուցէ՛ք քահանան եւ շուտով երկինքն երկրիս հետ միացնող կապերը կը խզին: Չեն մնար այլ եւս ո՛չ զոհ, ո՛չ սեղան, ո՛չ պաշտամունք, ո՛չ կրօնական ըմբռնումներ եւ ո՛չ ալ այն ամէն բան, որ մարդուս իւր ապագայ վիճակը կը յիշեցընէ. հետեւաբար մարդս պիտի չուզէ հաւատալ ո՛չ անոի կենաց վարձուց եւ ո՛չ ալ պատիժներուն: Ի՞նչ պիտի ըլլայ այն ատեն. կրքերն անսանձ ըլլալով՝ իրենց պատուարները կործանած ուռուցիկ հեղեղի մը նման սահմաններէնէն դուրս պիտի յորդեն: Ատելութեամբ լեցուն, յափշտակող, արիւնարբու մարդիկ ամէն տեղ աւեր ու սարսափ պիտի տարածեն: Այն ատեն խելքէ դուրս եւ սոսկալի դէպքեր պիտի պատահին ու պիտի նորոգուի իննըսուն երեքին պատմութիւնը:

Անոր համար քահանային հանդէպ անտարբերութիւնը կամ անարգանքը գործադրելի բան չէ: Ամէնքն ալ զայն ճշմարտութեան վարդապետ, բարուց պաշտպան եւ ընկերութեան պահապան հրեշտակ կը ճանչնան: Այս պատճառաւ է որ ամէն բարի մարդիկ կը սիրեն ու կը յարգեն զինքը եւ անիշխանական մարդիկ կ'ատեն ու կը հալածեն զայն:

Միայն ճշմարիտ քրիստոնէին տրուած է քահանային խորհրդաւոր մեծութիւնները ըմբռնել: Ինքն անոր մէջ ոչ թէ ժամանակաւոր, այլ յաւիտենական մարդ մը կը նկատէ, շնորհաց մատակարարը, եւ մարմնացեալ Բանին ներկայացուցիչն, որուն աստուածային կեանքն ու առաքելութիւնը դեսպաններուն ձեռօք կը շարունակուի: Եւ ո՜հ, որչափ քահանան սիրելի է ամէն ճշմարիտ ուղղափառներուն, որքան սիրով ու յարգանօք վրան կը գուրգուրան, որչափ կը սարսափին, երբ որ կը տեսնեն անոր իրաւունքներն արհամարհած, անոր ազատութիւնը սպառնալեաց տակ, անոր վեհաշուք պաշտօնն անպաշտպան՝ անօրէնութեան թշնամանաց ենթարկուած: Բոլոր այս բաներս իրենց համար տեսարան մ'է գողգոթայի արենահոս եղերերգին, որ աստուածասպան ժողովրդեան գլխուն այն ահռելի պատիժները թափեց:

Լամարտինն, որ յաճախ գեղեցիկ ներշնչումներ ունեցած է, քահանային հիանալի նկարագրութիւն մ'ունի, որ այսպէս կը սկսի. — "Իւրաքանչիւր ժողովրդապետութեան մէջ մարդ մը կայ, որ ընտանիք չունենալով բովանդակ աշխարհիս ընտանեաց կը պատկանի, որ ամէն քաղաքական հանդիսաւոր կենակցութեան մէջ իբրեւ վկայ ու խորհրդատու կամ իբրեւ գործակատար կը կանչուի, առանց որոյ ոչ ոք կը ծնանի եւ ոչ ոք կը մեռնի, որ մօր ծոցէն մարդն ընդունելով՝ միայն գերեզմանին վերջնականապէս կը յանձնէ. որ կ'օրհնէ ու կը սրբացնէ որորոցը, հարսանեաց առագաստը, մեռելին անկողինն եւ դագաղը. մարդ մը զոր մատաղ մանկունք կը վարժուին սիրելու, յարգելու եւ իրմէն պատկառելու. զոր "Հայր" կ'անուանեն նոյն իսկ զինքը չճանչցողներն, որուն ոտից առջեւ կը պարզեն քրիստոնեայք իրենց հոգւոյն ամենաթաքուն խորշերը, կը թափեն ամենագաղտ արցունքները. մարդ մը որ իր վիճակին բերմամբ ամէն հոգւոյ եւ մարմնոյ ցաւոց սփոփիչն է, հարուստներուն եւ աղքատաց ի պաշտօնէ միջնորդն, որուն դուռը մեծատուն ու չքաւոր յաջորդաբար կը բախեն, հարուստն իր ծածուկ ողորմութիւնն անոր ձեռաց մէջ թափելու, աղքատն ընդունելու անկից առանց ամչնալու. մարդ մը որ չպատկանելով եւ ոչ մի ընկերական դասակարգի՝ հաւասարապէս ամենուն ալ կը պատկանի, ստորիններուն իւր աղքատ կենաց եւ յաճախ իւր խոնարհ ծննդեան պատճառաւ, բարձր աստիճաններուն՝ իւր կրթութեան, գիտութեան եւ զգացմանց վսեմութեամբը, զորս սիրազեղուն կրօնք մը կը ներշնչէ ու կը պարտաւորէ. վերջապէս մարդ մը որ ամէն բան գիտէ եւ որ իրաւունք ալ ունի ամէն բան ըսելու, որուն խօսքը բարձրէն կ'իջնայ մտաց ու սրտերու վրայ, աստուածային պաշտօնին հեղինակութեամբ ու կատարեալ հաւատքի իշխանութեամբ: Այս անձնաւորութիւնս ժողովրդապետն

է, եւ ոչ ոք կրնայ իրմէն աւելի բարիք կամ չարիք ընել մարդկան երբ որ կը կատարէ կամ զանց կ'առնու իւր ընկերական բարձր առաքելութիւնը»:

Ո՜Հ քահանայդ
Ո՞վ ոք ես դու.
Ոչ ես ի քէն, քան զի չոչնչէ ես,
Ոչ ես առ քեզ, քանզի ես միջնորդ առ Աստուած.
Ոչ ես քեզ, զի վնասայ ես Եկեղեցւոյ,
Ոչ ես քոյդ, զի ծառայ ես ամենեցուն
Ոչ ես դու, զի Աստուած ես,
Զի՞նչ ես ապա, ոչինչ եւ ամենայն ինչ,
Ո՜Հ քահանայ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Քահանան պարտաւոր է ուրիշ Ցիսուս Քրիստոս մ'ըլլալ այն հոգւով, որ զինքը կ'ոգեւորէ:

Ամէնքն ալ գիտեն որ ուղղափառ քահանայութեան միացած է ուրիշ բարոյական բարձր իշխանութիւն մը:

Այդ իշխանութիւնն միեւնոյն արդիւնքն չունի ամէն քահանայական պաշտօն կատարողներու համար:

Մարդկային ձեռնարկներուն մէջ յաջողիլն աւելի գործողներուն հմտութենէն եւ հնարագիտութենէն կախում ունի քան թէ բարոյական յատկութիւններէն: Կրնայ մէկը ճանչցուած ըլլալ իր գայթագղեցուցիչ անօրէնութեամբն եւ անբարոյականութեամբն ու միանգամայն մտնանիշ

հռչակուիլ իբրեւ քաջարուեստ, որ գլուխ գործոց առաջ կը բերէ, իբրեւ ճարպիկ առեւտուրի մարդ մը, որ կը հարստանայ վաճառականութեամբ, իբրեւ խորհրդաստ քաղաքագէտ մը, որ տէրութիւնն ապահով ձեռքով կը կառավարէ, իբրեւ ռազմագէտ զօրապետ մը, որ իր զինուորներն ի յաղթութիւն կ'առաջնորդէ: Ճշտօրէն խօսելով այս՝ մարդուս գործն է, երբ Աստուած թոյլ կու տայ որ մարդկային գործունէութիւնը ազատօրէն զարգանայ:

Բայց այսպէս չէ եկեղեցական պաշտօնէութիւնը: Հոն մեծամեծ տաղանդաւորներն առաքինիներէն աւելի չեն յաջողիր:

Յաճախ կը տեսնուին քահանաներ, որոնք գիտութեան եւ լուսամիտ ծանօթութեանց գանձեր ժառանգութիւն ունենալով՝ կը կարծուի թէ եկեղեցւոյ օգտակար ըլլալու ամենանպաստաւոր պարագաներուն մէջ կը գտնուին, այսու ամենայնիւ իրենց կեանքը կ'անցնեն առանց մասնաւոր դիտողութեան արժանի բան մը գործած ըլլալու, առանց իրենց եղբարց հոգեւոր բարւոյն աչքի զարնելիք օգուտ մ'ընելու:

Զանազան գարերու մէջ եղան ոմանք, որ զուրկ մարդկային ոեւէ միջոցներէ՝ զօրաւոր եւ ազդու եղանակաւ կը գործէին, ժողովուրդները կը յուզէին եւ քիչ ժամանակւան մէջ թեմեր, քաղաքներ եւ ամբողջ գաւառներ կը վերածնէին:

Ուսկից առաջ կու գայ այս տարբերութիւնս. պատասխանը դիւրին է, եւ չկայ քահանայ մը որ զայն չճանչնայ. բայց մեծապէս կարեւոր է որ սրբավայրին պաշտօնեաները զայն իրենց ծանր ու խորին մտածութեանց նիւթ ընեն:

Ըսենք ուրեմն՝ մեր մէջ տիրող օդին է, որ մեր գործոց օրպիսութիւնն եւ արժէքը կ'որոշէ: Բանական մարդ ըլլալու համար՝ պէտք է բանականութիւնն առաջնորդէ եւ կառավարէ: — Ճշմարիտ քրիստոնեայ ըլլալու համար՝ պէտք է Յիսուսի Քրիստոսի օդին առաջնորդ եւ կառավար ունենալ: — Աստուծոյ փառաց եւ հոգւոց փրկութեան օգտակար քահանայ ըլլալու համար ալ աւելի շարժելու եւ կառավարուելու է այս աստուածային հոգւոյ ազդեցութեամբը:

Ա. Բանաւոր մարդ ըլլալու համար՝ պէտք է որ բանականութիւնն մեզ առաջնորդէ եւ կառավարէ:

Ի՞նչ է մարդս. բանական կենդանի մ'է, կ'ըսէին նախնիք, իմացականութիւն մը, որ մարմնոյ գործարաններն իրեն կը ծառայեցնէ, եւ կամ՝ ինչպէս կ'ըսեն հիմակուաններն, մարմնացեալ իմացականութիւն մը: Իր հոգին պարզ եւ աննիւթական գոյութիւն մը, իմացականութիւն եւ զգայականութիւն ունի, նա միջնորդ ու շղթայ մ'է որ ստեղծագործութեան ամբողջութիւնը կազմող երկու աշխարհները կը զուգէ:

Մարդս զգայական կարողութեամբ մարմնաւոր աշխարհիս կը պատկանի. նիւթական իրաց հետ կը միանայ: Իր մտածելու կարողութեամբն, իմացականութեամբն եւ բանականութեամբը մտաւորական աշխարհին կը մասնակցի, հոգիներուն ընկերը կ'ըլլայ, անոնց աստիճանակից ու ստորադաս միանգամայն: Ալ կրէ իր մէջ հրեշտակային եւ անասնական բնութիւնն, իմացականութեան եւ զգայաբանաց կեանքը: Եւ այս երկու կեանքերն իրենց

յատուկ սնունդը կը պահանջեն: Զգայարանաց սնունդը հաճոյքներ ու անասնական զգացումներն են: Իսկ բանական կենաց սնունդն է ամէն ճշմարտութիւն, ամէն արդարութիւն, ամենայն ինչ որ բարոյական եւ մտացի գեղեցկութեամբ ու բարութեամբ օժտուած է: Առաջին կենաց վախճանն երկիրս է, իսկ երկրորդին՝ Աստուած:

Արդ դժուար չէ որոշել թէ այս երկու կեանց ո՞ր մէկն աղնուագոյն է, ո՞ր մէկն պէտք է նախադաս ըլլայ մարդուս մէջ ու տիրանայ: Զգայաբանաց կեանքն յայտնի է թէ էութեան ստորին մասն է որ հասարակ է մեզ եւ ամենէն անարգ անասնոց: Եթէ մարդս իր զգայարանաց միայն հոգ տանէր եւ ուրիշ բան չմտածէր, բայց եթէ պարարել զայն՝ ամէն հեշտութեանց մէջ նոր զգայական ու լրբենի հաճոյքներ փնտռելով, նոյն իսկ հեթանոսաց կարծեաց համաձայն տգեղ եւ յալանդակ էակ մը պիտի ըլլար: Բանական մարդոյ արժանապատուութեան հասնելու համար՝ պէտք է ըստ անոնց կարծեաց զարգացնել ու կատարելագործել իմացականութիւնն եւ զգայարանքներն ու կրքերը մտաց իշխանութեան ստորադասել:

Բայց այս բաւական չէ: Մարդս պարտականութիւններ ունի Աստուծոյ հանդէպ, որ զինքն իր փառաց համար ստեղծելով՝ էակներուն դասակարգին մէջ իրեն մասնաւոր տեղ մ'որոշած է:

Մարդս իրօք տեսանելի տիեզերաց կամարին բանալին է, ամէն բան իրեն կը յենու, ինքը բովանդակ ստեղծագործութիւնն իր վրայ կը կենդրոնացնէ ու կը քաշէ: Բայց ինչո՞ւ համար: Արդեօք իրեն յատկացնելու եւ ըստ քմաց տրամադրելու

եւ ինքն անկախօրէն կարգաւորելո՛ւ համար։ Անշուշտ այսպէս ըլլալու չէ։ Մարդս ինքնագլուխ տէր մը չէ։ Ինքը հպատակ մ՚է որ իր տէրն ունի եւ որուն պարտի հպատակութիւն ու հնազանդութիւն։ Տեսանելի աշխարհիս ամէն բնակչաց մէջ միայն ինքն՝ իմացականութեամբ եւ ազատութեամբ օժտուած՝ միջնորդի եւ քահանայապետի պաշտօնն ունի ամենուն անուամբ՝ սիրոյ եւ երախտագիտութեան տուրքն նուիրելու անոր՝ որ ամէն բան ստեղծած է, կը պահէ ու կը կառավարէ։ Մէկ խօսքով մարդս կամուրջ մ՚է Աստուծոյ եւ արարածոց մէջ. ինքը զանոնք իրենց Արարչին ուղղելու է եւ Աստուծոյ երթալով ամէն ստորին արարածներն իրեն հետ տանելու է։

Ահա ինչ որ կը սորվեցնէ մեզ բնական խելքն. անոր համար ով որ բանական մարդու տեղ գրուիլ կ՚ուզէ, պէտք է իր կեանքն այս ճշմարտութեան լուսով կանոնաւորէ։

Բ. Ճշմարիտ քրիստոնեայ ըլլալու համար՝ պէտք է Յիսուսի Քրիստոսի ոգին՝ առաջնորդ եւ կառավար ունենալ։

Քրիստոնեան գերբնական մարդ մ՚է, իր կեանքն՝ իւր ծագումովն ու վախճանովն՝ աւելի վսեմ ու կատարեալ է քան թէ սոսկ բանական կեանքը։

Ո՞րն է բանական կենաց սկզբունքը։ Բանականութեան լոյսն ու խղճմտանաց ներքին ձայնն։ — Ո՞րն է քրիստոնէական կենաց սկզբունքը։ — Շնորհքը, որ իմացականութեան գերբնական լոյս մը եւ կամաց բնութենէ վեր զօրութիւն կը հաղորդէ։

Ո՞րն է բանական կենաց նպատակն ու վախճանն։ — Աստուածութիւն եւ ուղղութիւն կրից, որմէ առաջ կու գայ այն բարոյական առաքինութեանց կապակցութիւնն՝ որ իմաստութիւն կը կոչուի։ — Ո՞րն է քրիստոնէական կենաց նպատակն ու վախճանն։ — Գերմարդկային կատարելութիւն մը՝ որ սրբութիւն կ՚անուանուի, որուն խոստացուած է աստուածային փառաց յաւիտենական ժառանգութիւնը։

Մարդս կը սկսի բնութեան մէջ, կը յառաջանայ շնորհօք։ Եւ վախճանն ու վերջին կատարելութիւնը կը ստանայ՝ փառաց մէջ։ Բնութիւնը մարդս բանական կ՚ընէ, իմաստասէր եւ իմաստուն աշխարհիս համաձայն։ — Շնորհքն կը կազմէ քրիստոնեան ու կատարեալ արդարն՝ Աստուծոյ ընդունելի։ — Փառքն երանելի կ՚ընէ ու սուրբը կը վարձատրէ ու յաղթանակաւ կը պսակէ։

Անոր համար քրիստոնեան երկրիս վրայ էակ մ՚է որ կը մասնակցի ղգայական աշխարհին, որովհետեւ անասնոց պէս մարմին ունի, — բանական աշխարհին, վասն զի իմաստասիրին պէս իմացականութիւն ունի։ Բայց ինքն այս երկու աշխարհներուս մէջ կանգ չ՚առնուր, այլ անոնց մէջէն կ՚անցնի վերնագոյն աշխարհի մը դիմելու որ իր հայրենիքն է։ Ոչ ոք այս գերբնական աշխարհը կրնայ մտնել, անոր գործերը կատարել, եթէ վերստին չծնանի ի Յիսուս Քրիստոս ըստ Ս. Պօղոսի զօրաւոր բացատրութեան՝ "հաստատեալք Քրիստոսիւ Յիսուսիւ„ (Եփես. Բ. 10)։ Գերբնական աշխարհը տակն ու վրայ ըրած էր Ադամ, եւ Յիսուս Քրիստոս վերակազմեց. "բուժանդակել զամենայն

Քրիստոսիւ„: Ինչպէս Ադամ մահուան՝ այսպէս ալ Յիսուս Քրիստոս կենաց ծառն է:

Բովանդակ քրիստոնէութիւնն այս երկու խօսքերուն մէջ կ'ամփոփուի: Մկրտութիւնը կը միացնէ զմեզ մարգացեալ Աստուծոյ եւ կ'արձակէ ի մեզ նոր հոգեւորական եւ աստուածային կենաց ծիլ մը: Քրիստոնէի մը զբաղմունքը, գործն ու կեանքը պիտի ըլլայ մշակել ու զարգացնել այս թանկագին բողբոջն, որպէս զի երանական կենաց համար առատօրէն պտղաբեր ըլլայ:

Եթէ կ'ուզէք որ այս երկնային ծիլն աճի, բարձրանայ եւ ծաղիկներով ու պտուղներով բեռնաւորի, պէտք է ազատ թողուլ ամէն արգելքէ եւ վերցնել բոլորտիքէն այն ամէն թուփերն, որ զինքը կը բոլորեն, կը հեղձուցանեն եւ երկնային հիւթին ազդեցութենէն կը զրկեն: Այս թշնամի ու չարագործ գժնիներն հին մարդէն առաջ կու գան: Պէտք է որ այս ամէնը մեռնի: Արտաքին մարդը, զգայարանաց կեանքը, ցանկութիւնը, հետաքրքրութիւնը, հպարտութիւնը եւ այն ամէն ինչ որ զգայական եւ անկարգ է իր մէջ՝ հպատակի եւ նուաճուի: Այն ժամանակ աստուածային բողբոջին ներքին արգասաւորութիւնն իր բոլոր կարողութիւնն դուրս պիտի արծարծէ, այն ատեն զարմանալի փոփոխութիւն մը տեղի պիտի ունենայ ձեր մէջ ու դուք նոր մարդ մը պիտի ըլլաք:

Դիտեցէք այն մարդն, որ զգայարանաց ու պարզ իմացականութեան սահմաններէն դուրս կը գտնուի: Ինքը Յիսուսի Քրիստոսի հետ՝ հաւատքի բարձունքներուն վրայ կը բնակի, ուսկից կը տիրէ նա նիւթական աշխարհի եւ ամէն ստորին իրաց

վրայ: Իր միտքը մարմնացեալ Բանին հետ միանալով՝ ուղղուած, կատարելագործուած եւ ընդարձակուած է. կը վերանայ մինչեւ Աստուծոյ գահին քով, ուսկից կը տարածուի անհունութեանց մէջ ու կը ճանչնէ անսահմանին գաւառներուն մէջ: Մօլորութեան մութերէն վեր բարձրանալով՝ հայեցողութեան աչքերը կը սեւեռէ յաւիտենական ճշմարտութեան վրայ: Անցողական իրերն իր աչաց մանր եւ արհամարհելի կ'երեւին եւ իրեն այնքան մեծ ու վսեմ կը ներկայանայ ինչ որ աստուածային, յաւիտենական եւ անսահման է:

Եւ այսպիսի բարձրութեան պիտի չառաջնորդեն զմեզ ո՛չ ուսմունք եւ ո՛չ ալ գիտութիւն, հապա աղօթքն ու խոնարհութիւնն: Ըմբռնելու եւ ճաշակելու համար ինչ որ աստուածային է եւ անոր մէջ գտնելու այն հրաշալիքներն, որ հոգին կը յափշտակեն վերացմամբ՝ բաւական չէ մեծ սրամտութիւն ու բարձր հանճար ունենալ, այլ կը պահանջուի այն գերբնական մտաց տեսողութիւնն, զոր Յիսուս Քրիստոս իրեն միացողներուն կ'առատաձեռնէ. այն տեսողութիւնն՝ որ վեցերորդ զգայարանք մ'է՝ միւսներէն աւելի կատարեալ, որով ներկան եւ ապագան այնպէս կը տեսնուի՝ ինչպէս Յիսուս Քրիստոս կը տեսնէր զանոնք երկրիս վրայ, եւ ինչպէս Աստուած իր յաւիտենական կենդրոնէն կը տեսնէ:

Այսպէս յաւիտենական կենաց գերբնական, ճշմարիտ սուրբ եւ արդիւնալից գործեր կատարելու համար՝ պէտք է որ զանոնք առաջ բերող կարողութիւններն Աստուածմէ սրբուած ըլլան, պէտք է մարդ շնորհօք միացած ըլլայ վերածնեալ մարդ-

կութեան գլխոյն, եւ իւր ոգին անոր մէջ բնակի եւ անոր գործոց հաղորդ կենաց հիւթն ՚ի՛րչափ սերտ ու մտերմական ըլլայ այս միութիւնն, ո՛րչափ աւելի մեծագործութեամբ արծարծի անոր մէջ գերբնական կեանքն, այնչափ աւելի կատարեալ պիտի ըլլայ քրիստոնեան: Եթէ քրիստոնէին գլխաւոր գործքերն միայն՝ Յիսուսի Քրիստոսի ոգիէն ներշնչուած ու կառավարուած ըլլան, ինքն ատեն ատեն քրիստոնեայ է, որ ըսել է անկատար քրիստոնեայ մը. բայց եթէ Յիսուս Քրիստոս անոր մէջ գործէ ամէն բան ու նոյն իսկ պարզ ու հասարակ գործողութիւնները՝ "*եթէ ուտիցէք եթէ ըմպիցէք*", եթէ քրիստոնեան կարող է մեծ Առաքելոյն հետ ըսել՝ մեռած եմ ես բնութեան ամէն հաճոյից եւ հակումներուն, Յիսուս Քրիստոս է որ կ'ապրի յիս, "*կենդանի եմ այսուհետեւ, ոչ ես՝ այլ կենդանի է յիս Քրիստոս*" (Գաղ. Բ. 20), այն ատեն, փառք Աստուծոյ, կատարեալ քրիստոնեայ մը կ'ունենանք, ինչպէս կ'ուզէ Փրկիչն՝ զայն իւր ներկայացուցիչն ու մարդկան մէջ իւր առաքելութիւնը շարունակող ընելու համար:

Գ. քահանայ մը՝ Աստուծոյ փառաց եւ հոգւոց փրկութեան օգտակար ըլլալու համար՝ պէտք է որ Յիսուսի Քրիստոսի հոգիէն շարժի եւ առաջնորդուի:

Յիսուսի Քրիստոսի հոգին է, որ բնակելով քրիստոնէին մէջ զինքը կը սրբացնէ եւ իրեն գործքերն գերբնական կարգի կը բարձրացնէ: Այսպէս Յիսուսի Քրիստոսի հոգին է նաեւ որ քահանային մէջ գործելով՝ անոր պաշտօնը կը կենդանացնէ ու կ'արգասաւորէ: Բայց այս տարբերու-

թիւնն կայ միայն՝ որ առաջին պարագային շնորհաց գործողութիւնը կրնայ լոկ ներքին ըլլալ ու խղճմտանաց սրբանոցէն դուրս չելլել. իսկ երկրորդ պարագային՝ պէտք է միանգամայն ներքին եւ արտաքին ըլլայ. ներքին՝ նոյն իսկ քահանան սրբացնելու համար, արտաքին՝ զայն ուրիշներուն սրբացուցման գործիք ընելու համար:

Յիսուս Քրիստոս մեզմէ բաժնուելով եւ երկինք վերանալով՝ քահանաներն իրեն փոխանորդ թողուց՝ որ երկրիս վրայ զինքը ներկայացնեն եւ իրենց անձանց մէջ իւր սկզբանց սրբութիւնն եւ իր առաքինութեանց վսեմութիւնը ցոյց տան: Ինքն արեւուն պէս ըրաւ, որ մեր մթնոլորտը թողլով՝ իրեն ետին կը ձգէ լուսինն եւ աստղները, հաղորդելով անոնց իրեն լոյսը՝ երկիրը լուսաւորելու համար, որպէս զի անոնց մէջ եւ անոնց միջոցաւ փայլի երբ Հորիզոնին տակ ծածկուած՝ այլ եւս չի կրնար վառիլ:

Այսպէս Աստուածորդին իր փառաց մէջ ամփոփուելով եկեղեցւոյ մէջ առաքեալներ, եպիսկոպոսներ ու քահանաներ թողուց ու լուսաւորներ ըրաւ զանոնք՝ իր բացակայութեան ժամանակ աշխարհս լուսաւորելու համար: Անոնք իր տեղապահներն, իւր փոխանորդներն են, ուստի իրենք անոր հաւատարիմ նկարն ըլլալու են որ ճշտօրէն պատկերացնեն աստուածային տիպարին կերպարանքը:

Բայց այս ալ բաւական չէ: Քահանաներն ոչ միայն իրենց անձանց մէջ ներկայացնելու են Յիսուս Քրիստոս, այլ ուրիշներուն մէջ ալ ճշդիւ զայն օրինակելու են: Այս է աստուածային խմաստութեան կարգադրութիւնն, որ շնորհաց գործողութեանց

մէջ՝ բնութեան մէջ բռնած ուղղութեան կը հետեւի: Աստուած որոշած է փոխանցել մարդկան շնորհաց կեանքը, գերբնական առաքինութիւնները՝ երկրորդական պատճառներու միջոցաւ, քահանայից պաշտօնէութեան ձեռօք, ինչպէս ամէն մէկ երկնային բնական կեանքը կը հաղորդէ ծնողաց գործակցութեամբ: Ուրեմն քահանան հոգեւոր հայր մ'է, որ Յիսուսի Քրիստոսի զաւակները կը ծնանի՝ "*զորս դարձեալ վերստին երկնեմ*" (Գաղ. Դ. 19): Բայց ծնողն իւր չունեցածը չի կրնար հաղորդել իր սերնդեան. ինքը պիտի չկարենայ տալ իր հոգեւոր որդւոց խոնարհութիւն, սէր ու հեզութիւն, եթէ ինքը հեղ, խոնարհ ու սիրազեղ չէ:

Միւս կողմանէ դիտելու է որ քահանան գործիքական պատճառ է հոգւոց սրբացուցման գործոյն մէջ, իր կարողութիւնն իսկ իրմէ չէ որ ունի, հապա զինքը գործածող ձեռքէն. ուստի կը հետեւի թէ որչափ ինքը սերտիւ իր սկզբան միացած ու հաւատարմաբար անոր ստորադասըլլայ՝ այնչափ աւելի զօրաւոր եւ արդիւնաւոր պիտի ըլլայ իր գործողութիւնն:

Փիդիաս Արամազդայ արձան մը շինելու յանձնարարութիւնն ունենալով՝ կ'ըսէր, ըրածս մեծ ձեռնարկ մ'է, որովհետեւ նկարելիքս մարդ մը չէ՝ այլ աստուած. "*Մեծ ձեռակերտ, մեծ վաստակ*": Քահանան աւելի ճշտօրէն կրնայ այդ ըսել. մեծ ձեռնարկ մ'է հին մարդը կերպարանափոխել ըստ Յիսուսի Քրիստոսի նոր մարդ կազմելու համար: Մարմարիոնը մուրճի հարուածներուն կը համակերպի եւ թոյլ կու տայ որ արուեստաւորին երկաթ գրիչներն զարդանկարներ փորագրեն վրան. կտաւն առանց ընդդիմութեան կ'ընդունի վրան՝

նկարչին տպաւորած պատկերը, բայց մարդկային հոգին այդպէս չէ: Ամէն կրքերը կեցած են հոն արուեստաւորին ճիգերուն դիմադրելու համար կամ յանկարծ քանդելու համար ձեռնարկն իր սկզբնաւորութեան մէջ: Ո՞վ պիտի յաղթէ այս դժուարութեան, արդեօք քահանային հանճարն ու հնարագիտութիւնը, չէ իրաւամբ. եւ ի՞նչ՝ քահանային կ'ինայ արդեօք հոգւոյ խորշերուն մէջ ու հոն դրոշմել այն ներդաշնակ գոյներուն զանազանութիւնն, որմէ Յիսուսի Քրիստոսի ճշգրիտ նկարն ու կենդանի օրինակն առաջ կու գայ:

Քահանայութիւնը զատ վիճակ մը՝ վերապահեալ իշխանութիւն մ'ըլլալով, որուն մէջ կենարարն Աստուած կ'ուզէ առաջին գործողն ըլլալ, բացայայտ է թէ քահանան աւելի կամ նուազ չափով պիտի ըլլայ որքան աւելի կամ նուազ հաւատարմութեամբ ստորակարգէ իւր գործողութիւնն աստուածային վարչին՝ հետեւելով հլութեամբ անոր ուղղութեան, նոյնանալով այսպէս ըսելու համար Յիսուսի Քրիստոսի հետ՝ իրեն պաշտօնն աւելի բերրի ու սրբաբար ընելու համար:

Վերջապէս սկսինք լրջօրէն մենք խորհրդածելու, ո՞րն է մեր վրայ տիրող հոգին. ինչպէս որ ըսինք, երեք կեանք կայ: Անասնական կեանք՝ որուն սկզբունքը՝ հեշտութիւն, վախճանը՝ զգայարանաց գոհացուցում է: — Բանական կեանք՝ որուն գահը զետեղուած է մարդուս բնական կարողութեան մէջ եւ որուն նպատակն է կատարելագործել անոնց բարոյական ու մտաւորական էութիւնը: — Քրիստոնէական կեանք, որուն սկզբունքն աստուածային շնորհքն է, դիտումը՝ մարդուս գերբնական կատա-

րելութիւնը, վախճանը՝ միաւորիլ Աստուծոյ հետ յաւիտենական փառաց մէջ։

Առաջին կեանքն իր վախճանին նկատմամբ վատթարացուցիչ եւ անպատիւ կեանք մ՚է որ մարդս մինչեւ անբան անասնոց աստիճանը կը ստորնացնէ։ Այսպիսի կեանք մը մկրտուած մարդու մը համար ոճիր ու նախատինք է, իսկ քահանային համար այնպիսի զազրելի եւ այլանդակ բան մը պիտի ըլլար որ արհամարհանքէ ու զզուանքէ զատ ուրիշ զգացում պիտի չներշնչէր։

Բանականն՝ թերի կեանք մ՚է, ամուլ անձնապաշտութիւն մը, որով մարդս իր սահմանաւոր ու չափաւոր էութեան մէջ կը ցամքեցնէ ու կը սպառէ այն բարոյական գործունէութիւնն, որ տրուած է իրեն վերանալու համար անսահման Էակին՝ որ է Աստուած։ Եթէ քահանայ մը այս կենօք գոհանալու ըլլայ ոչ միայն ուրացած պիտի ըլլայ քահանայութիւնը, այլ նաեւ քրիստոնէութիւնը յետընկէց կը սուզէ մինչեւ հեթանոսական իմաստասիրութեան խորխորատն։

Ի՞նչ է քահանան. վեհագոյն աշխարհի մը պաշտօնեայ մ՚է, որ ղրկուած է հոս հեռացնելու զմարդիկ աշխարհային ունայնութիւններէ եւ սուրվեցնելու մեզ առ Աստուած դիմել ըստ սուրբ Գրոց գեղեցիկ բացատրութեանն՝ «ընթանալ ի Տէր»։ — Ուրեմն քահանան հաւատքով ու գերբնական կենօք ապրելու է, եւ որչափ աւելի աստղ մէջ յառաջանայ, կատարելագործուի ու լաւ եւս համապատասխանէ մարդկային արժանաւորութեան, քրիստոնէին անուան, իր քահանայական աստիճանին, Յիսուսի Քրիստոսի ներկայացուցիչն ըլլալու պաշտօնին, այնչափ աւելի օգտակար կերպով կրնայ աշխատիլ Աստուծոյ փառաց ու հոգւոց փրկութեան համար։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Սուրբը պաշտամունն ամուլ ըլլալուն պատճառները։

Քահանայի մը համար՝ Յիսուսի Քրիստոսի հոգւոյն ազդեցութեան ու վարչութեան հպատակելու հարկաւորութիւնը ցուցնելէս վերջը, հոս յարմար է երեւան հանել ինչ որ կրնայ ըլլալ անհաւատարիմ քահանան՝ երբ չար հոգւոյ յանձնէ զինքն եւ թշուառաբար մատնուի անոր գերութեան։

Այսպիսի նկարագիր ունեցող քահանան՝ պահասաւոր, գայթագղեցուցիչ քահանայ մ՚է, Աստուծոյ ամենասիրելիմ թշնամին, եկեղեցւոյ ամենամեծ ոսոխն — եւ ա՛լ աւելի՝ իր անձին ամենադառն դաւաճանն է։ — Աստուծոյ թշնամին՝ որովհետեւ փառաւորելու տեղ՝ կ՚անպատուէ զայն։ — Եկեղեցւոյ ամենամեծ ոսոխը՝ վասն զի փոխանակ զայն շինելու, կը քանդէ ու կ՚ապականէ։ — Իր անձին դաւաճանն՝ որովհետեւ իրեն խոստացուած վարձուց տեղ՝ կը պատրաստէ իրեն անպատիւ կեանք մը, սարսափելի մահ մը, ահռելի դատաստան մը եւ զարհուրելի յաւիտենականութիւն մը։ Մենք իսկ այս ահարկու նկարը գծելու առենիս սարսափ մ՚ունեցանք ու չէինք կրնար որոշել թէ զայն մեր ընթերցողաց առաջարկելու էինք։ Ո՞վ են անոնք որ մեր գիրքը պիտի ընթեռնուն։ Բարի քահանաներն, եւ կամ անոնք որ բարի ըլլալ կը փափաքին։ Ինչո՞ւ համար ուրեմն տխրեցընենք՝

իրեն չվերաբերող նկարի մ՚առջեւ: Իսկ անոնք՝ որոնց պիտի վերաբերէր պիտի չկարդան. "Յորժամ հասանէ ամբարիշտ ի խորս չարեաց արհամարհէ" (Առակ. ԺԸ. 3):

Անվիճելի է թէ պակասաւոր քահանայ մը՝ եթէ գտնուի՝ պատուհաս մ՚է, անագորոյն գայլ մը՝ Քրիստոսի հօտին մէջ, որ իր փրկելիք հոգիները կը դիշատէ. "Չարութիւն լաւագունին՝ յոռեգոյն" խօսքին ակնարկածն է այս: Բայց այսպիսի քահանաներն տխուր բացառութիւններ են: Կղերին մեծամասնութիւնն ողջամիտ է, եւ ըստ վկայութեան նոյն իսկ իւր թշնամեաց՝ ուրիշ դարերու համեմատութեամբ ներկայիս մէջ նուազ ստգտանաց տեղիք տուած է:

Եթէ Եկեղեցին լոկ հասարակաց ըմբռնման համաձայն կանոնաւոր բարք ունեցող քահանաներու պէտք ունենար, մեր օրերէն աւելի հարուստ, երջանիկ ու ծաղկած բնաւ եղած պիտի չըլլար: Այսու հանդերձ՝ ո՛ւր է հաւատքն, ո՛ւր են այն փառապանծ գրաւումները, որ նշանաւոր ըրած էին ուրիշ դարերը:

Կը լսենք երբեմն որ կ՚ըսեն թէ քահանայական կարգն շատ անգամ յեղափոխութեանց մանգաղէն հնձուած ըլլալով՝ իւր կորուստները չէ կրցած դարմանել եւ թէ մնացած սակաւաթիւ քահանաները՝ իրենց պաշտօնին բերմամբ՝ չորս դին ցրուած ըլլալով չեն կրնար խորունկ ուսմանց պարապիլ ու գիտութեան առաջին տեղը բռնել ինչ որ երկար տարեն ժառանգեցին պարծանօք: Այս կը կարծեն ըղջամիտ անձինք՝ ներկայ կղերին ունեցած ազդեցութեան՝ չափաւորման պատճառը:

Բայց անցելոյն մէջ տասներկու տգէտներ միայն՝ բաւական եղան սատանային իշխանութիւնը տապալելու եւ բովանդակ տիեզերքը աւետարանական լծոյն ենթարկելու: Եւ հիմայ հազարաւոր քահանաներ՝ շատ տարիներ պատերազմելու վարժած ըլլալով հանդերձ՝ հազիւ կրնան չըսեմ նոր տերութիւն մը ստանալ Յիսուսի Քրիստոսի, այլ եղածն պահել:

Ո՛չ. պակասութիւնը թուէն չէ: Մենք չենք համարձակիր հրապարակաւ ըսել, բայց կրնանք մեր եղբարց ականջն ի վար փսփսալ թէ գաղղիոյ մէջ շատ են քահանաներն. որովհետեւ շատերը կան որ իրենց աստիճանը չանպատուելով մէկտեղ չեն գտնուիր սակայն իրենց առաքելութենէն պահանջուած բարձրութեան վրայ:

Պակասածն իրօք գիտութիւնը չէ: Ընտրակոյս խոստովանելու է թէ եկեղեցական ուսմանց մասին շատ բաղձալի կէտեր կան: Անոնց մէջ ոչ գաղափարներուն կորով, ոչ տեսութեան ընդլայնութիւն կը տրուի, որով ցուցուի թէ ամէն մարդկային գիտութիւնները հարկաւորապէս աստուածաբանութեան ձեռնտու եւ ստորադաս են: Միջին դարուն վսեմ աստուածաբանական բովանդակութիւնները մեկուսի թողած ենք՝ գոհանալով մեր ժամանակին հարկաւորութեանց համապատասխանող հարեւանցի համառօտութիւններով:

Սակայն՝ գիտութեան թերութիւնը ոչքան ալ իրողութիւն մ՚է, կղերին ամենէն էական պակասը չէ:

Ուրեմն ի՞նչ է որ կը պակսի: — Սրբութիւն: Բայց պիտի ըսեն թէ կարելի է Բեռնարդոսի

մը, Ֆերրարեան Վինկենտիոսի մը, Իգնատիոսի մը, Քսավերիոսի մը սրբութիւնն ունենալ եւ այսու հանդերձ իրենց պէս ժողովուրդներ ցնցելու, տէրութիւններ վերականգնելու կոչուած չըլլալ: Այսպիսի գործերու համար հարկաւոր է մասնաւոր առաքելութիւն մ'ընդունած ըլլալ ի վերուստ:

Ճշմարիտ է այս, բայց միանգամայն ճշմարիտ է, որ Աստուած՝ գերբնական կարգին մէջ մեծամեծ գործեր գլուխ հանելու կարողութիւնը սուրբերուն միայն կը շնորհէ: Մենք հոգւոց սրբացման մէջ լոկ գործիք ենք, արդ՝ գործիքն օգտակար կ'ըլլայ այն ատեն, երբ զինքը գործածող ձեռքին միացած է: Երկնքէն իջնալու է՝ սրտերը շարժող ու շօշող զօրութիւնը: Բերէք ինձ, կ'ըսէր կարդինալ Տիւ Բերոն, հերետիկոս մը, վստահ եմ թէ զինքը պիտի համոզեմ, բայց եթէ զինքը դարձի բերել կ'ուզէք, պէտք է զայն Սալէզացի Սուրբ Փրանկիսկոսի տանիլ: Գիտունները մտաց կը խօսին. իսկ սրտերուն տիրող իշխանութիւնը սուրբերուն միայն շնորհուած է:

Ո՜հ. որչափ հարկաւոր է այս մեծ ճշմարտութեան աղէկ թափանցել: Մենք մեզմէ ոչինչ ենք: Հող ու մոխիր, անօգուտ ուռ, չոր ու ցամաք յարդ, եթէ բնական կարգին մէջ եւ ոչ իսկ կրնանք աչքերնիս վեր բարձրացնել, թեւերնիս շարժել՝ առանց աստուածային օգնականութեան, ինչպէս պիտի կարենանք շնորհաց կարգին մէջ մեռեալները յարուցանել եւ ստեղծել ի Քրիստոս Նոր մարդ մը:

Քարոզիչը, խոստովանահայրը մարմնոյ ականջներուն կը խօսին. “Մեք՛ յարտաքս ճառեմք„

կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս, իսկ Աստուած՝ սրտի լսողութեան: Ինքն է որ ունկնդրուած ճշմարտութեան իմաստն ըմբռնել կու տայ. “Ինքն բանայ զմիտս„: Ինքն է որ սպառնալեաց վախով եւ կամ վարձատրութեանց մեծութեամբ ախորժելի կ'ընէ զայն սրտերուն. “Ինքն անաբեկէ եւ շարժէ„: Ինքն է որ մարդուս ներսն իրեն տաճար մը կը կանգնէ. “Ինքն շինէ„:

Քսավերիոս՝ Մալակկայի մէջ կը քարոզէ՝ բայց առանց օգուտ մը քաղելու, ահաւասիկ մարդուս տկարութիւնը: Շատ չ'անցնիր, կը վերադառնայ հոն քարոզելու, այս անգամ ամէն սրտերը կը բաբախեն, կը յուզուին, դարձի կու գան, ահա Աստուծոյ կարողութիւնը: Ֆերրարեանին կ'իմացնեն թէ Բրիտանիոյ մեծ դուքսը կը բաղձայ իւր քարոզութիւնը լսել: Ինքը կը պատրաստուի իւր սուրբ պաշտօնին պատուաբեր վայելչութեամբ: Ամէն սրտերը սառոյցի մը պաղութեամբ անտարբեր կը մնան: Հետեւեալ օրն ամպիոն կ'ելլէ, իր ունկնդրաց հառաչանքներն ու հեծեծանքներն իր քարոզութեան գովասանքն էին: Ո՜հ Հայր, ըսաւ ունկնդիրներէն մին, երեկուան եւ այսօրուան քարոզին մէջ ո՜րքան տարբերութիւն: Որդեակս, պատասխանեց սուրբն, երէկ Վինկենտիոս քարոզեց, այսօր Ս. Հոգին է խօսողն Վինկենտիոսի միջոցաւ: Այո՛. շատ ճշմարիտ է թէ “բաւականութիւնն մեր յԱստուծոյ է„ (Բ. Կորն. Գ. 5):

Այսու հանդերձ մարդս թէեւ հոգւոց սրբացման գործոյն մէջ ինքնօրէն լոկ կենդանի հող մ'է, սակայն այս հողն ու մոխիրն ամենակարող է, եթէ Աստուած անոր հետ ըլլայ:

Բայց Աստուած հոգւոց ու սրտերուն վրայ գործելու ամենակարողութիւնն ունի պիտի չանձնէ։ Ուրիշն պիտի հաղորդէ Յիսուս Քրիստոս այն համոզելու ձիրքն, այն երկնային զօրութիւնն, որ կրնայ առաքելական մարդու մը քրտինքները բեղմնաւորել։ "Ու ես յո՞ հայեցայց„ (Ես. ԿԶ. 2)։ Ի՞նչ կը սորվեցնեն մեզ այս մասին Հին ու Նոր կտակարանները. ի՞նչ կ'ըսէ փորձառութիւնը։

Հոգեւոր կարգին մէջ մեծամեծ հրաշալիքներ գործելու համար Աստուած բնաւ սնապարծ, հպարտ, իրենց տալանդին եւ անձնական արդեանց վստահացող մարդիկը չէ գործածած եւ ոչ ալ պիտի գործածէ։ Այսպիսիները պիտի յաւակնէին իրենց սեպհականել փառք մը, որուն Աստուած նախանձախնդիր է, զոր անհաղորդելի կերպով իրեն միայն վերապահած է։ "Ոչ եթէ զնոսա ընտրեաց Աստուած„։

Ինքն աշխարհիս մոլութիւններն ու մոլորումները ջնջելու համար բնաւ չէ գործածած եւ ոչ ալ պիտի գործածէ աշխարհասէր քահանայ մը, որ աշխարհի գործերով զբաղած է, որ աշխարհի սկզբունքներն ու խօսուածքը կ'ընդօրինակէ. "Ոչ եթէ զնոսա ընտրեաց Աստուած„։

Վիճակ մը հաստատելու համար ամենեւին գործացած չէ եւ ոչ ալ պիտի գործածէ գաղջ, անկիրթ, ինք զինքը չմահացուցած քահանայ մը. "Ոչ եթէ զնոսա ընտրեաց Աստուած„։

Հոգիները բարեպաշտութեան վերակոչելու համար ու զանոնք հիմնական ու կատարեալ առաքինութիւններով զարդարելու համար՝ երբեք չէ գործածած եւ ոչ ալ պիտի գործածէ ցրուած եւ

հոգեւոր աշխոյժ չունեցող քահանաներն, որոնք իրենց անհամբերութիւնն եռանդեան տեղ կը դնեն, բզզացող ճանճեր են, որ իրենց թռչըտուն երեւակայութեամբ միշտ կը տարուբերին ամէն տեղ, գործի կը մտնեն, ամէն բանի կը խառնուին, ամէն բան կը սկսին առանց գործ մը գլուխ հանելու. "Ոչ եթէ զնոսա ընտրեաց Աստուած„։

Այս ամէնքն ալ "չեն ի զաւակէ անտի արանցն այնոցիկ որոց տուեալ էր զփրկութիւն Իսրայէլի ի ծեռս նոցա„ (Ա. Մակ. Ե. 62)։

Ո՜հ մենք ամէն օր կը տրտնջինք մեր մշակութեան յանձնուած արտին մէջ թշնամի մարդուն գործած աւերին վրայօք, որոմն խլելու եւ շնորհաց եւ օրհնութեան պտուղներով ճոխացնելու թափած ջանքերնուս ապարդիւն ծնալուն վրայ։ Բայց ձեռքերնիս խղճմտանքնուս վրայ դնենք, Աստուծոյ ձեռաց մէջ մեծամեծ գործեր կատարելու յարմարութիւն ունեցող գործիքներ ենք, ինչպէս պէտք է ըլլանք։ Միացած ենք իրեն սերտիւ մեր կենդանի հաւատքով, վառվռուն սիրով, մենք՝ որ զինքը ցուցնելու ու յարատեւ վշտացումներով զինքը մեզմէ հեռի բռնելու վախը չունինք։ Կ'ուզենք մենք ժողովուրդները հաւատոց ուղղութեան եւ առաքինութեան գործադրութեան հրաւիրել, բայց ուրիշներն այսպիսի բարձրութեան հասցնելու համար՝ պէտք է անոնցմէ աւելի վեր գտնուիլ, այսինքն պէտք է որ բազմութեան մէջէն աւելի անխառն ու կատարեալ առաքինութենէ գործադրութեամբ որոշուինք։ — Մեր եղբարց կ'ըսենք՝ "ի վեր ընծայեցուցէք զմիտս ձեր„ ու մեր

սիրտն երկրաքարշ կը սողայ իր բաղձանքներուն թերութեամբն եւ իր միտումներուն ցածութեամբը: Մենք այն գրքերուն կը նմանինք, որ օրէնքը կը բովանդակեն, բայց զայն իրենք չեն պահեր, կամ այն ուղեցոյց ցիցերուն, որոնք ճանապարհորդներուն բռնելիք ուղղութիւնը կը ցուցնեն առանց անոնց հետեւելու: "Այս է ճանապարհ" (Եսայ. Լ. 21) կ'ըսեն անոնք, բայց անշարժ կը մնան տեղերնին մինչեւ որ հնանալով գետնակործան մըրկէ մը խորտակին:

Բայց ի՞նչ կ'ըսեմ ես: Ան ցիցն իր վախճանին ծառայած է արդէն՝ ճամբան ցուցնելով. այս է միայն իրմէն պահանջուածը: Մենք քահանայքս սահմանուած ենք ժողովրդոց առաջնորդելու ու բարի կամք ունեցող մարդկան՝ դէպ ի երկինքը բռնած ճանապարհը դիւրացնելու: Եթէ անոնց ձեռնտու չըլլանք, արգելք կ'ըլլանք անոնց եւ անցքերնին կը խափանենք:

Կ'այցելես գիւղի ժողովրդապետութիւն մը, որ անպտուղ ու ծարաւուտ երկիր մ'է, ուր ամէն տունկերը կը թառամին, կը հիւծին ու կը ցամքին: Թշուառ ժողովրդապետութիւն, որչափ ողբալի ես: Գեղջուկ լեռներուն պէս չի տեղար վրան ոչ պարարտացնող անձրեւն ոչ ալ երկնառաք ցօղ մը:

Եւ ես կը հարցնեմ, չկա՞յ ուրեմն քահանայ մը՝ այս ժողովրդապետութեան մէջ. — կայ ժողովրդապետ մը: — Ալ ի՞նչ. անառակ քահանա՞յ մ'է. — Ո՛չ, անստերիւր բարք եւ ընթացք մ'ունի: — Իր պաշտօնին մէջ անհոգ կը գտնուի. — չէ՛, մանաւանդ թէ կը քարոզէ, կը խոստովանցնէ ու խորհուրդները կը մատակարարէ: —

Ի՞նչպէս ուրեմն, այսչափ տարիներուն աշխատութենէն վերջ չէ կրցած այս ժողովրդապետութիւնը բարւոքել... այս ինձ բաւական տարօրինակ բան մը կ'երեւի:

Մենք քահանաներս լաւ գիտենք, որ ապերախտ երկիրներ կը գտնուին, որոնք մշակուելով եւ ողողուելով հանդերձ՝ շատ ատեն փուշ ու տատասկ միայն կը բերեն: Բայց այս ալ գիտենք, որ երկրիս անբերրութիւնն առ հասարակ մշակողին անփութութեան հետեւանքն է:

Ան ժողովրդապետն՝ իր թեմին մէջ հաւատքն ու բարեպաշտութիւնը ծաղկեցնելու ըղձուած էր, բայց նա Աստուծոյ առջեւ համարմունք չունի, վասն զի ըղձրկ է ոռեւէ արմատացած առաքինութենէ, ըղձրկ է այն աստուածպաշտութեան եռանդէն, այն խղճմտանքի մաքրութենէն, բարուց այն անմեղութենէն, որ մեղաց ստուերէն իսկ վրդովելու եւ սոսկալու էր: Ինքն անհոգութեամբ ու գաղջութեամբ կ'ապրի, եւ ասով ժողովրդեան համար աստուածային ողորմութեան կարգադրութիւնները կը խափանէ, եւ երկնային լուսոյն ու հոգւոյ մէջտեղ թանձր ամպի մը պէս կ'ընդմիջէ եւ անջրդի ամպ մը, մարած աստղ մ'է, որ կը ստուերոտէ միայն:

Ո՛վ քահանաներ, որ այս գիրքը կը կարդաք, անդրադարձուցէք ձեր վրայ դիտողութիւններիդ: Դուք ըսելու էք, ես անպատճառ այս երեք վիճակներէն մէկուն մէջ կը գտնուիմ. կամ եռանդուն եմ, կամ գաղջ, կամ ցուրտ: — Խղճմտանքս՝ ցուրտ այսինքն չար քահանաներուն կարգը չի դասեր զիս, բայց եւ ոչ ալ կը ներէ եռանդուն-

ներուն ու կատարեալներուն Թուոյն մէջ նկատել զիս: Ուրեմն ո՞րն է իմ վիճակս, եթէ ոչ այն վտանգաւոր միջինն, որ չունենալով կարեւոր բարութիւնը՝ կ'անտեսէ իւր չարութիւնն ալ:

Ո՛Հ այս է յաճախ տխուր ու խռով վիճակիս պատճառը: Աստուած ինձմէ գոհ չէ, որովհետեւ չի սիրեր այն ծառաներն, որոնք երկու տէրերուն մէջ կը շրջշրջին եւ իր օրինաց ճամբուն մէջ միտտանի կը կաղան: — Ես ինձմէն գոհ չեմ, իմ սիրտս սեղմ եւ անձուկ է, ես օրինաց ծանր լուծը կը կրեմ առանց սիրոյ քաղցր ամրութիւն ունենալու: — Եւ իմ ժողովուրդս կրնայ գոհ ըլլալ: Արժանի միջնորդ մ'եմ Աստուծոյ եւ արարածոց մէջ: Ես ըստ բաւականի սո՞ւրբ, ըստ բաւականի ազա՞տ եմ երկրաւոր կապտութէ որ ընդհաց վայրաշարժն ըլլալով՝ կարենամ զայն ուրիշներուն հաղորդել:

Այս ամէնը լրջօրէն խորհրդածելիք բաներ են, ո՛վ Աստուծոյ քահանաներ, քանի որ խնդիրը մեր ու մեր եղբարց փրկութեան վրայ է: Այնպիսի վիճակ մ'ընդգրկած ենք, որ գերագոյն ձիրքեր կը պահանջէ, իսկ մենք առաքինութեանց մէջ ամթաղից չափաւորութեամբ մը կը գոհանանք: Եկեղեցին զմեզ իւր զինուորութեան մէջ պիտի չընդունէր ու բնաւ պիտի չղրկէր զՅիսուս Քրիստոս ուրիշներուն սրտերուն մէջ ծնանելու, եթէ չկարծէր որ արդէն ինքը մեր մէջը կ'ապրի ու թէ իրեն հոգւովն լեցուած կ'ապրինք:

Եթէ մէկը կրօնաւոր ըլլալու համար մեծատանի դուռը բախէ, իրմէն չի պահանջուիր, որ առջի օրէն կատարեալ սրբութիւն մ'ունենայ,

բայց իրեն դիտողութեան կ'առաջարկուին անոնք, որ իրմէ առաջ կը գտնուին եւ արդէն քայլեր առած են իրենց շրջանին մէջ, ուր ինքն անոնց հետեւելու կոչուած էր եւ այս կերպով տակաւ կը մղուի աստիճանաւորման մէջ, բայց երբ քահանայ մը ձեռնադրուելու կը ներկայանայ, Եկեղեցին կ'ենթադրէ որ իւր նորընծայութիւնը լրացուցած ըլլայ եւ իրեն չ'առաջարկեր նմանիլ աւելի կամ նուազ ճշգրիտ ընդօրինակութիւններու, հապա նոյն իսկ բնագրին ու սրբութեան մեծ օրինակին. "*Նմանողք եղերուք այնմ՝ զոր ի ծեռին ունիք*":

Ո՛Հ. Մեր թշուառութիւնը հոս է, որ շուտով մոռցանք ձեռնադրող եպիսկոպոսին այդ ծանր ու հանդիսաւոր ազդարարութիւնն եւ մեր աստուածային վարդապետին շատ հեռուէն կը հետեւինք. "*Եւ զհետ նորա երթայր բազագոյն*" (Մատթ. Ի.Զ. 27):

Ընդ հակառակն ամէն առաքելական մարդիկ, քրիստոնէութեան ամէն դիւցազներն, այն ամէն հոգիներու մեծ շահաւորներն, որոնց եռանդեան եւ անձնանուիրութեան վրայ կը հիանանք, աչքերնին շարունակ սեւեռած էին Յիսուսի Քրիստոսի վրայ. իրենք գիշեր ցերեկ անոր կենաց ու խորհրդոց վրայ կը մտածէին՝ զերենք այս աստուածային օրինակին կաղապարելու վախճանաւ. "*Զի ինձ կեանք Քրիստոս է*" (Փիլ. Ա. 21), կ'ըսէր Ս. Պօղոս: Եւ ուրիշ տեղ "*Զի ոչ եթէ ի մտի եդի գիտել ինձ ի ձեզ բայց միայն զՅիսուս Քրիստոս եւ զնոյն ի խաչ ելեալ*" (Ա. Կորն. Բ. 2): — Խաչեալ Յիսուս Քրիստոսն է իմ գիրքս,

կ'ըսէր Ս. Փրանկիսկոս Ասիզացին: Անընդհատ սերտելով այս մեծ գիրքն՝ առաքեալ ու սերովբէ մ'եղաւ:

Երբ առարկայի մը մէջ կատարելութեանց անսպառ գանձ մը կը գտնենք, դիւրաւ սէր կը կապենք իրեն՝ շարունակ մեր նայուածքը վրան յառելով: Այն ատեն սէրն՝ որ կրակի պէս իւր բնական զօրութեամբը կ'աճի, կը մղէ զմեզ ու կը դրդէ մեծամեծ գործեր Աստուծոյ համար ընելու, որուն ամենակարող հրապոյրները մեր սիրտը կը նուաճեն. վասն զի սէրն՝ ուր որ գտնուի, մեծ գործեր կատարել կու տայ, կ'ըսէ Ս. Գրիգոր. եւ եթէ գործելէ ետ կենայ, լոկ սիրոյ ստուեր մ'է. *"Սէրն մեծամեծս գործէ, եթէ ի գործելոյն խիթայ, չէ սէր"*:

Ուրեմն եթէ իրօք կը բաղձաք պաշտօննիդ խնամով կատարել եւ Աստուծոյ սրտին համաձայն քահանայ ըլլալ, պէտք է որ լրջօրէն եւ խորին մտածութեամբ Յիսուսի Քրիստոսի վարքն ուսումնասիրէք, որ առաջին անգամ ինքն Հովուութեան պաշտօնը կատարած է՝ մեզ օրինակ ու դաս տալու համար: Պէտք է ամենամեծ ուշադրութեամբ մտածել երբեմն անոր աղքատութեանն ու խոնարհութեանը վրայ, երբեմն համբերութեան ու մնահացութեան եւ երբեմն ալ քաղցրութեան եւ անսահման սիրոյն վրայ: *"Կեր մանր զմատեանդ զայդ... կերայ զայն եւ եղեւ ի բերան իմ՝ իբրեւ զքաղցրութիւն մեղու"* (Եզեկ. Գ. 1—3):

Այս սննդարար կերակուրն ուտելովդ եւ աղօթքի միջոցաւ քեզ իւրացնելով՝ կորովի եւ արիասիրտ մարդ մը պիտի ըլլաս, դիւցազն մը,

սուրբ մը, ուրիշ Յիսուս Քրիստոս մը երկրիս երեսը. *"Քահանայն այլ ոմն Քրիստոս"*:

Ահա ճշմարիտ նկարագիր առաքելական մարդու, սուրբ քահանայի մը, որ իր աստուածային առաքելութեան մեծութիւնն ու պարտաւորութիւնները լաւ հասկցած է: Այս աստիճանին մէջ պիտի ճանչնաս մեծ Առաքելոյն այրական ու վարժ գործն, իր ճարտար վրձինն ու կենդանի գոյները:

Այն վիճակը՝ զոր մենք ընդգրկած ենք, կը պահանջէ մարդիկ, որ խաչուած ըլլան աշխարհիս, եւ իրենց համար ալ աշխարհը խաչուած ըլլայ. նոր մարդիկ՝ որ մերկացած են իրենց կրքերը՝ Յիսուս Քրիստոսը հագուելու համար. մարդիկ՝ որ անձնասիրութեան մեռած ըլլալով՝ արդարութեան ու կատարելութեան համար միայն ապրին. մարդիկ՝ որ կենդանի Աստուծոյ արժանի պաշտօնեայ ըլլան Ս. Պօղոսի ըսածին համաձայն՝ *չարքաշութեամբ, աքնութեամբ, կենաց խստամբերութեամբ, ժուժկալութեամբ, գիտութեամբ, նախատանաց համբերելով, միշտ անայլայլ քաղցրութեամբ Հոգւոյն Սրբոյն շնորհքներով, որ զիրենք քաջալերեն, անկեղծ սիրով, ճշմարտութեան ազգատ կարողութեամբը.* վերջապէս մարդիկ՝ որ ճշմարտութեան զէնքերով աջէն ու ձախէն պատերազմին թէ փառաց ու թէ անարգանաց ժամանակ, թէ բարի ու թէ չար համբաւոյ ատեն, թէ յաջող ու թէ ձախորդ դէպքերուն մէջ, դիմեն նախ իրենք արագաքայլ դէպ ի երկնային հայրենիքն՝ ուրիշներն ալ իրենց հետ մղելով իրենց տրուած բոլոր զօրութեամբ ու կարողութեամբ, քաշելով զանոնք ալ հետերնին, նկատի առնելով

միանգամայն Աստուծոյ փառքը։ "Զոր ընդգըրկեալն եմք՝ վիճակն պահանջէ լինել մեզ արս վասն աշխարհի ի խաչ ելեալս եւ որոց աշխարհ ի խաչ ելեալ. արս ասեմ, նորանորս մերկացեալս յանճնական ըղձից առ ի զգենուլ զՔրիստոս, ինքեանք մեռեալք զի վասն արդարութեան կեցցեն, որք՝ որպէս երանելին Պաւղոս ասէ, "յաշխատութիւնս, ի հսկմունս, ի պահս, ի սրբութեան, ի գիտութեան, յերկայնմտութեան, ի քաղցրութեան, ի Հոգին Սուրբ, ի սէր առանց կեղծաւորութեան, ի բանս ճշմարտութեան" ընծայեցուցեն զանճինս իբրեւ զպաշտօնեայս Աստուծոյ, "վասն զինուն արդարութեան որ ընդ աջմէն եւ ընդ ահեկէն է. փառօք եւ անարգութեամբ, գովութեամբ եւ պարսաւանօք", արագընթաց գնացիւք եւ ինքեանք փութացեալ ճեպեսցեն ի վերին հայրենիս եւ զայլս եւս որեւիցէ օգնութեամբ եւ ջանիւք ի նոյն բռնադատիցեն ունելով միայն ի նկատի զփառս Աստուծոյ" (տես զԲ. Թղթ. Պաւ. առ Կորն. Զ. 5 եւն.)։

Այս Հոգւոյ տէր էին Բենեդոսներն, Ֆեր-րարեաններն, Վինկենտիոսներն, Քսավերիոսներն, Լէճիսներն։ Անոր համար, բաւէ, որքան հրաշալիքներ չմոռցին մեզ՝ իրենց կենաց ընթացքին մէջ։ Ի՛նչ յաղթանակներ կանգնեցին դժոխքին դէմ, որքան փառաւոր յաղթութիւններ։

Ո՛հ, կ'ըսէր Ս. Թերեզիա, եթէ քահանաները ու քարոզիչները քիչ հոգի կրնան դարձի բերել, պատճառն այն է որ մարդկութիւնն եւ աշխարհային իմաստութիւնը վրանին շատ տիրած

է ու շատ քիչ ունին այն աստուածային կրակէն, որով առաքեալները կը խանդավառէին, ու շատ քիչ այն դիւցազնութենէն՝ որ ասոնց ոտնակոխել կու տար ամբոխն ու նախատինքը, տանջանքն ու մահն՝ երբ Աստուծոյ փառքն ու հոգի շահելու գործը կը ներկայանար իրենց։

Իրօք սուրբ քահանայ մը մեծ գանձ մ'է ժողովրդապետութեան մը, քաղաքի մը, վիճակի մը եւ յաճախ ամբողջ տէրութեան մը համար։ Որքան բարիք պիտի կարենայ գործել։ Ատենօք տասներկու հոգի բաւական եղան բովանդակ տիեզերքը դարձի բերելու։

Տարօրինակ չարիքէ մը կը տառապի հիմայ աշխարհս, որ բուռն յուզումներու մատնուած հիւանդի մը պէս իր ցաւոց մէջ կը գալարի, անօրէնութեանց ջերմը կը տագնապէ զինքն ու կը տառապէ։

Բայց եթէ Աստուած կամենայ այս յեղաշրջուղ իրարանցումները դադրեցնել, ի՞նչ պիտի ընէ։ Պէտք պիտի ունենայ արդեօք յարուցանելու ճարպիկ քաղաքագէտներ, հզօր միապետներ, որոնք երկաթեայ շղթաներով մոլեգնած կրքերը սանձահարեն։ Ո՛չ։ Պիտի ղրկէ՞ արդեօք խորհրդատ իմաստասէրներ, ճարտար պետնախօսներ, որոնք խօսքին ազդեցութեամբ ու պատճառաբանութեան զօրութեամբը կարենան ժողովուրդները ճշմարտութեան բերել։ Եւ ո՛չ իսկ։ Ուրեմն ի՞նչ պիտի ընէ։ Ինչ որ ամէն ատեն ըրած է՝ երբ ուզեր է բուժել ընկերութեան խոցերը՝ վերադարձնելով անոր բարոյական կեանքը։ Պիտի ղրկէ առաքեալներ յատկապէս սահմանուած ասոր գործոյն համար, քանի մը աննշան, բանի տեղ չդրուած քահա-

նաներ, բայց որոնք կարող պիտի ըլլան իրենց հաւատքովն, կորովովն ու բարուց սրբութեամբը. ինքը փայտի խաչով միայն պիտի մղէ զանոնք ապգերու մէջ, ուր արդէն հպարտութեան, ցանկութեան ու հեշտասիրութեան սատանան արշաւած է՝ մեծ աւեր գործելով։ "Զի երթիցեն հրեշտակք երագունք յազգ հպարտացեալ, յազգ օտար եւ ի չար... յազգ անյոյս եւ ի կռնեալ եւ այժմ՝ գետք ամենայն երկրին իբրեւ զաշխարհ քնակեալ, (Եսայ. ԺԴ. 2)։ Պիտի երթան այս առաքելական մարդիկ մղուած Ս. Հոգիէն։ Մոլորութիւններն ու մոլութիւնները իրենց առջեւէն պիտի հալածին եւ երկիրս մաքրուելով՝ պիտի բերէ կենօք լեցուն եւ առաքինութեամբ զարդարուն նոր սերունդ մը. "Առաքեա՛ զհոգի քո՛ եւ կազդուրեսցին եւ նորոգեսցես զերեսս երկրի"։

Բացատրած վարդապետութենէս ծանր հետեւանքներ կրնան քաղուիլ։

Մեր կենարարը՝ փրկագործութեան մեծ ձեռնարկը մշտնջենաւորելու համար օգնականներ ընկեր առնելով՝ հոգւոց վրայ ուղղակի եւ անմիջական կերպով գործելն իրեն վերապահեց. ինքն կը գործէ քահանային միջոցաւ, որ իրեն լոկ պաշտօնեան ու գործիքն է։ Եթէ գործիք մը իրմէն պահանջուած վիճակին համաձայն գործէ, գործողութիւնն ազատ է եւ արդիւնաբեր կ'ըլլայ։ Իսկ եթէ աւրուած եւ ապականած է, գործողութիւնը կ'արգելուի ու զուրկ կը մնայ արգասիքէն։

Լաւ գիտենք թէ քահանայական պաշտաման մէջ այնպիսի գործողութիւններ, այնպիսի

գերբնական արգասիքներ կան, որ ամենեւին քահանային անձնական առաքինութենէն եւ արդիւնքներէն կախում չունին, ու լիովին յայտնի է թէ այսպէս ըլլալու էր։

Յիսուս Քրիստոս այս աշխարհքիս մէջ երեք տեսակ ծնունդ ունի. առաջինը ֆիզիքական ու բնական՝ Մարեմայ արգանդին մէջ, երկրորդը՝ խորհրդաւոր բայց իրական՝ մեր խորաններուն վրայ, երրորդը՝ հոգեւոր ու բարոյական՝ հաւատացելոց սրտին մէջ։

Առաջին ծնունդն ամենասուրբ կոյս տուաւ անոր, եւ ասոր համար իրաւամբ Մայր Աստուծոյ կը կոչուի։ Մարեմայ այս առանձնաշնորհութեան մէջ եւ ոչ մէկ արարած մաս ունի։

Քահանան մասնաւոր կերպով ընտրուած է Յիսուսի Քրիստոսի մեկալ երկու ծնունդները տալու։ Ինքը սրբագործութեան խօսքերով զՅիսուս սեղանին վրայ կ'իջեցընէ ու հաւատացելոց հոգւոյն մէջ կը ծնանի խորհրդոյ մատակարարութեամբը։

Պատարագին մէջ Յիսուս Քրիստոս է որ քահանային բերնով խորհրդական խօսքերը կ'արտասանէ, հետեւաբար անոնք իրենց արդիւնքը միշտ կը բերեն, ինչ որ ալ ըլլայ երկրորդական գործողին բարոյական տրամադրութիւնները։ Նոյն բանը դոց գլխաւոր արդիւնքին նկատմամբ ալ, որոնք "ի գործոյ գործեցելոյ" արդիւնք յառաջ կը բերեն։ Եթէ ուրիշ կերպով ըլլար, այսինքն եթէ խորհուրդները չունենային զիրենք մատակարարողներուն արդիւնքէն անկախ եւ առանձին զօրութիւն մը — ակներեւ բան մ'է թէ փրկագործութեան ար-

դիւքները միշտ վտանգի մէջ դրուած պիտի ըլլային ու հոգիները վհատեցուցիչ վրդովման եւ անդարմանելի մտահոգութեան մը մէջ ընկղմած պիտի ըլլային: Բայց ինչ որ գաղջ ու թոյլ քահանային կը պակսի՝ հոգւոց վրայ այն հեղինակաւոր իշխանութիւնն է, այն հրաշալի ազդեցութիւնն, որ քահանայութեան բարոյական կարողութիւնը կը կազմէ, սրտերը շարժելու եւ դարձի բերելու շնորհքն, որովհետեւ այս է առաքինութեան գործն ու սրբութեան առանձնաշնորհութիւնն: Անշուշտ կրնայ Աստուած անմաքուր բերնէ մը ելած խօսքն՝ ազդեցիկ ընել. ասիկայ երբեմն կը պատահի, բայց հազուադէպ է: Սովորականն այս է որ Յիսուս Քրիստոս մտաւոր եւ ազատ օգնականներ իրեն ընկերակցելով ուզած է որ առաջ եկած արդիւնքն իրմէն գործածուած գործիքին կատարելութեան համեմատ: Ասոր համար է որ աստուածային շնորհքներն աւելի կամ նուազ առատութեամբ հոգւոց վրայ կ'իջնան, որքան աւելի կամ նուազ մաքուր եւ ազատ անցք տուող է այն խողովակն, որ զանոնք կը հաղորդէ:

Գիտնալու համար թէ ինչ բարիք կրնայ ընել քահանայ մը Եկեղեցւոյ մէջ, բաւական է քննել թէ մինչեւ ո՞ր կէտ կ'ուրանայ իւր անձը Յիսուսի Քրիստոսի հոգւոյն տեղիք տալու համար իր սրտին մէջ: "*Մի երբեք լիցի քեզ հաճոյ*, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս, *որ ինչ ես դու, զի յոր ինչ հաճեցար ընդ քեզ անդ եւ դադարեցար. եւ եթէ ասասցես բաւ է, ապաքէն կորեար: Միշտ յաւել զնա՛ հանապազ՝ միշտ ի յառաջադէմն նկրտիջիր*" (Բան. ծե. յաղ. առաք. բան):

ՀԱՏՈՒԱԾ Բ.

Քահանայի մը ունենալիք Յիսուսի Քրիստոսի ծանօթութիւնն ու սէրը:

1. Ուսումնասիրելով զՅիսուս Քրիստոս՝ քահանան կատարելագոյն գիտութեան կը հասնի:

2. Յիսուսի Քրիստոսի սէրը քահանան բարձրագոյն կատարելութեան կը տանի:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ուսումնասիրելով զՅիսուս Քրիստոս՝ քահանան կատարելագոյն գիտութեան կը հասնի:

Ով որ զՅիսուս Քրիստոս գիտէ, ամէն բան գիտէ, ով որ զայն չի ճանչնար, բանէ մը լուր չունի թէ եւ բոլոր գիտնականաց ճեմարաններու սորվեցուցածներուն տեղեակ ըլլայ: Մարմնացեալ Բանը ճշմարտութեան արեգակն է, այն լոյսն՝ որ ամէն աշխարհս եկող մարդիկը կը լուսաւորէ, երկնաւոր Հօր անճառելի գաղտնիքն է, իր սիրոյն խորհուրդն է, որ ծածկուած էր իր ծննդեան նախընթաց դարերուն մէջ:

Ուսումնասիրելով, մտածելով ու խորհրդածելով մարդացեալ Աստուածը, որուն մէջ ամէն իմաստութեան ու գիտութեան գանձերը միացած են, մեր մտածմունքները կ'ազնուացնենք, իմացականութիւննիս կը զարգացնենք եւ այս աշխարհքէս կը սկսինք արդէն հրեշտակներուն ու սրբոց զբաղմունքովը պարապիլ, որոնք կենարար Աստուածն մօտէն նկատելէն եւ ակնապիշ՝ անոր երկրպագելէ

երեան դիտելէն չեն կշտանար։ "Զոր ցանկային տեսանել գոնեայ հրեշտակը„ (պետ. Ա. 12)։

Յիսուսի Քրիստոսի ուսմունքն, անոր խորհրդոց մտածմունքը՝ քահանային սովորական զբաղմունքն ըլլալու են։ Եւ իրօք ալ կարեւոր չէ՞ իրեն կատարելապէս ճանչնալ ցէրն, որուն կը ծառայէ, զոր կը ներկայացնէ եւ ուրիշներուն կը քարոզէ։ Եթէ իւր առաքելութենէն շեղիլ չ'ուզեր, պէտք է որ բոլոր իր վարդապետութիւնը գառնայ Յիսուսի Քրիստոսի վրայ, որ ճանապարհ, ճշմարտութիւն ու կեանքն է, ինչպէս ինքն ըսաւ. "Ես եմ՝ ճանապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք„. ճանապարհ՝ որուն վրայէն քալելու է, ճշմարտութիւն՝ որուն հասնելու է, կեանք՝ ուր պէտք է կանգ առնուլ ըստ Ս. Բեռնարդոսի բացատրութեան. "Ես եմ՝ ճանապարհ ընդ որ պարտ է գնալ, ճշմարտութիւն առ որ հասանել, կեանք յորում՝ կալ մնալ„. ճանապարհ՝ օրինակներովս, ճշմարտութիւն՝ խոստումներովս, եւ կեանք՝ վարձատրութեամբս. "ճանապարհ՝ յօրինակս, ճշմարտութիւն՝ ի խոստմունս, կեանք՝ ի հատուցմունս„ (Օգոստ. ճառ. Բ. ՀԱմբարձ.)։

Մեր ամէն գիտնալիքներէն ի՞նչ բարձրագոյն բան կրնան սորվեցնել աշխարհիս գիտնականները։ Ս. Օգոստինոս կ'ըսէր, թէ ես իմաստասէրներուն գրքերէն գեղեցիկ ծանօթութիւններ ստացած էի. Պղատոնական վարդապետութիւնը զիս կը յափշտակէր, գիտնականի տեղ դնելով ինք զինքս աստուածութեան ու գերագոյն բարւոյն բնութեան վրայօք իրենց գպրոցը սորվածս կը հրատարակէի. "կակազէի իբրեւ զմնուաս...„։ Բայց այս ամէնը

խախուտ գրութեանց, մարդկային հնարագիտութեանց եւ երազներուն վրայ կը հիմնուէր։ Ես ուզեցի քեզի գառնալ, ով Աստուած իմ։ Քեզ հասնելու միջոց մը փնտռեցի, որպէս զի զքեզ ժառանգէի. բայց պարապ տեղը կը յոգնէի, քանի որ չէի որոշեր ընդգրկել Աստուծոյ ու մարդկան միջնորդը զՅիսուս Քրիստոս Աստուած մարդն, որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից. "Ի խնդիր լինէի ինձանից ստանալոյ զօրութիւն ինչ, որով կարող լինէի վայելել ի քեզ եւ ոչ գտանէի՝ մինչ չեւ էր իմ՝ ընդգրկեալ զմիջնորդն ընդ Աստուծոյ եւ ընդ մարդկան զմարդացեալն Աստուած որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից„ (Գիրք յաղ. խոստ. Գլ. Ի. 18)։

Ճշմարտութիւնը բացարձակ ու չբօղարկուած նշմարելն՝ երկնից մէջ երանելիներուն տրուած սնունդն է. բայց այս կերակուրն անմարսելի է մեր տկար ստամոքսին համար եւ պիտի չկարենար տանել զայն։ Ասոր համար մարմնացեալն Աստուած՝ զայն կը ներկայացնէ մեզ հեղուկի պէս եւ անուշ կաթի փոխուած, որ մեր մանկութիւնը կերակրելու յարմար է. "Բանն մարմին եղեւ զի մանկութեանս ջամբէր զիմաստութիւն քո, որով ստեղծեն զամենայն„ (անդ)։

Միայն Յիսուսի Քրիստոսի դիմելու ենք մեր գիտութիւնը ստանալու համար. գիտութիւն մը՝ որ մեր կարողութեան համեմատ է ու պիտոյից ալ պատշաճ։

Բայց Մարդն-Աստուած պիտի պատասխանէ քահանային հարցման։ Պիտի վարուի՝ ինքն ասոր հետ, ինչպէս վարժապետ մը՝ իւր աշակերտին հետ։

Ո՛չ, այս տարօրինակ շնորհք մ՛է զոր խնդրել չ՛ըլլար: Բայց եթէ Յիսուս իր բերնով չէ խօսիր, կը խօսի սակայն Ս. Գրոց միջոցաւ, Եկեղեցւոյն բերնով, Սուրբերուն օրինակաւ, Ս. Հարց ու Վարդապետաց գրուածքներով: Ասոնք են մեր լսելիք եւ ուսումնասիրելիք վարժապետները, եթէ կ՛ուզենք Յիսուսի Քրիստոսի այն գերագոյն գիտութեան հասնիլ, որուն վրայօք կը խօսի Ս. Պօղոս՝ «*Ճանաչել... զառաւելութիւն գիտութեան սիրոյն Քրիստոսի*» (Եփես. Բ. 19):

Նախ եւ առաջ Ս. Գիրքը. «*քննեցէք զգիրս*» (Յովհ. Ե. 39): Սա մեզ՝ առաջին երեսէն մինչեւ վերջը՝ Յիսուսի Քրիստոսի վրայօք կը խօսի. իր Բանին է որ Աստուած աշխարհս ստեղծեց. «*Որով ամենայն ինչ եղեւ*» (Յով. Ա. 3): Երբ իր աստուածային ձեռքերն առաջին մարդուն մարմինը կը կազմէին՝ կերպաւորելով կաւը սիրալիր հաճութեամբ, նա իր աչաց առջեւ ունէր իւր մարմնացեալ Բանը... «*Աղամայ, որ է օրինակ հանդերձելոյն*» (Հռոմ. Ե. 14):

Յիսուսի Քրիստոսի ապագայ արգեանց նկատմամբ է՝ որ Աստուած մեղաւոր Ադամայ ու բոլոր իր սերնդեան կը բանայ իր ողորմութեան ծոցը: Յիսուս Քրիստոս էր, որ կը խնդրէին իրենց ըղձերով ամէն նահապետներն: Ինքն է մարգարէներէն քարոզուած, զինքը կը պատկերացնէին օրինաց ստուերներն: Իրեն աշխարհ գալուն սպասելով ամէն արարածները կը հեծէին եւ իրենց ըղձերովն կը փղձկէին:

Հոս Աւետարաններն անոր խոստումներուն լուսմը կը ցուցնեն: Անոնց մէջ մարգացեալն Աստուած իր աստուածային վարդապետութիւնը կը սորվեցնէ, ու Ս. Պօղոսին թղթերն անոր վսեմ մեկնութիւններն են:

Այս է իմ սիրելի Որդիս, իրեն մէտ դրէք, իրեն նայեցէք ու նմանեցէք. «*Դիմա լուարուք*»: Ահա Ս. Գրոց հաւատօտութիւնն ու ծուծը:

Այսպէս կը հասկնայ Եկեղեցին՝ հոգւոյն Սրբոյ յարատեւ ներշնչման եւ առաջնորդութեան ներքեւ: Սպասելով որ փառաց բնակարանին մէջ նշմարել տրուի աստուածային էութեան պայծառութիւնն եւ երիցս երկրպագելի անձանց անպատմելի մեծութիւնն, ինքն այս արտասուաց վայրին մէջ աչքերը մարգացեալ Աստուծոյ վրայ կը սեւեռէ եւ անոր կը հետեւի իր զանազան կացութեանց մէջ, կ՛ուսումնասիրէ անոր մահկանացու կենաց ամէն խորհուրդներն: Միայն մեկ տօնախմբութիւն նուիրուած է՝ առանց ուրիշի՝ Ամենասուրբ Երրորդութեան. իսկ Յիսուսի Քրիստոսի Ծնունդն, անոր Ցնծալիութիւնն, Չարչարանքներն, Յարութիւնն, Համբարձումն, Ամենասուրբ մարմինն եւ արիւնն, ամէն այս մեծ առարկաներն կը զբաղեցնեն զինքը տարւոյ ամբողջ եղանակներուն մէջ յաջորդաբար:

Ինքը կ՛ուզէ առաջ իմացնել մեզ թէ երկնից եւ երկրիս կրօնքը՝ թէպէտ եւ էականապէս միեւնոյն է, սակայն տարբերելու է իր պաշտամանց արտայայտութեամբ: Երկնից մէջ սուրբերը, հրեշտակներն ու նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս իբրեւ նահատակներու առաջինն, երկրպագելի Ամենասուրբ Երրորդութեան պատուոյն համար փառաւոր ու մշտատեւ տօն մը պիտի կատարեն: Բայց

մենք ճանապարհորդներս այս օտար աշխարհիս մէջ մեր աչուըները յարատեւ յառելու ենք մեր երկնաւոր առաջնորդին, որ միակ կրնայ մեր բաղձացած վախճանին տանիլ. "ոչ ոք զայ առ Հայր, եթէ ոչ ինձ" (Յով. ԺԴ. 6)։ Իմ մարդկութիւնս, կ'ըսէր մեր կենարարն՝ երանելի Հենրիկոս Սուզոնին, այն ճանապարհն է, որուն վրայէն պէտք է քալել եւ իմ չարչարանքս այն դուռն է ուսկից պէտք է անցնիլ. "Մարդկութիւնն իմ՝ ճանապարհ է ընդ որ ընթանայցէ որ. Չարչարանք իմ՝ դուռն են ընդ որ պարտ է մտանել" (Խոսակ. Բ.)։

Ժամակարգութիւնն՝ որ քահանային աղօթից գիրքն է եւ զոր օրեան զանազան ժամերուն մէջ իր ձեռաց մէջ ունենալու է, ի՞նչ բանի վրայօք կը խօսի, եթէ ոչ Յիսուսի Քրիստոսի ու Սրբոց վրայ որ անոր հաւատարիմ նմանողներն եղած են։

Բայց ի՞նչ օգուտ, ամէն օր ժամերգութիւն ըսած ատեններս կ'ընթեռնունք հոն Յիսուսի վրայօք եկեղեցւոյ Հայրերէն գրուած վսեմ էջեր, ամէն օր սրբոց դիւցազնական գործքերուն մէջ կը տեսնենք, թէ իրենք ինչպէս ըմբռնած են Յիսուսի Քրիստոսի վարդապետութիւնն եւ այսու հանդերձ այնքան քիչ տեղեակ ենք մարդացեալ Աստուծոյ գիտութեան, այսինքն խոնարհութեան, քաղցրութեան, մահացումնան, համբերութեան, անձնուրացութեան։ Նոյն իսկ խաչելութիւնը՝ զոր միշտ աչքերնուս առջեւն ունինք, խաչի գիրքն որ ամէն բան կ'ըսէ, ամէն բան կը բացատրէ առանց մեկնութեան, այն մեծ տեսարանն երբ հաւատքով խորհրդածուի՝ "մեծ իմն տեսարան, եթէ բարե-

պաշտութեամբ զմտաւ ածիցէ ոք". խաչը չհարցուցած տակաւին մեր խաւարը փարատել եւ աշխարհիս ունայնութենէն ու խաբէութիւններէն ետ կեցնել։ Քանի՛ քահանաներ կան, որոնց՝ Փիլիպպոսին պէս, կենարարը կրնայ ըսել "այնչափ ժամանակ ընդ ձեզ էի եւ ոչ ծանեար զիս"։ — Վասն զի եթէ իրենք զայն ճանչցած ըլլային՝ ո՛վ պիտի արգելուր իրենց տարածելու ամէն տեղ իր օրէնքն, իր խորհուրդները՝ վեհանձն ապահովութեամբ ու սուրբ վստահութեամբ։ — Ս. Պօղոս խաչելեալ Յիսուս Քրիստոսէն զատ ուրիշ բան չէր ճանչնար։ Եւ ասոր հետ մէկտեղ տեսէ՛ք զինքը, ԱԹԷՆՔ կը մտնէ. հակառակ իրեն օտար արտասանութեան, համբակ եւ անխնամ լեզուին, առանց ակնածութեան Արէոպագին գիտնականաց կը ներկայանայ, կ'ապշեցնէ եւ ափիբերան կ'ընէ զանոնք ու մէջերնէն ամէնէն գիտունը գարձի կը բերէ։ Ս. Փրանկիսկոս Քասվերիոս ճաբոնի մէջ աւետարանելու համար ուղեւորման պատրաստութիւն կը տեսնէ. իր բարեկամները կը ջանան զինքը միտքը դրածէն ետ կեցնել ըսելով թէ այն երկիրները քրիստոնէութեան եւ ուրիշ գիտութեանց մէջ քաչահանգէս քուրմեր կան, որոնց դէմ պէտք պիտի ըլլար յարատեւ պատերազմիլ։ "Ես՝ պատասխան տուաւ այրն Աստուծոյ, իրենցմէ բնաւ չեմ վախնար, ի՞նչ կրնան իրենք գիտնալ, քանի որ Յիսուս Քրիստոս կ'անգիտանան"։

Աշխարհս այսօր կը համրէ հոծ բազմութիւն մը մարդիկներու, որոնք կեանքերնին գրքերուն վրայ ուսմունք ընելով մաշեցուցած են եւ աչքէ անցուցեր են ամէն խնդիրներ, որոնք առանց հասկնա-

լու կը ճառէն Աստուծոյ ստորոգելեաց ու գերագոյն բարուց բնութեան վրայօք, մարդուս պարտքերուն եւ իր ապագայ վիճակին վրայօք: Շատ աղէկ, բայց երբ այս գիտնական անձինք, որ գիտութեան իշխաններ եւ իմացականութեան թագաւորներ կը կարծուին, վերջապէս ձանձրանան տարակուսի աղջամուղջի մէջ մնալէ, որմէն պիտի փութան դիմել՝ զերծնիք յոգնեցնող խորհուրդներուն բացատրութիւնը փնտռելու եւ գտնելու համար. քահանային՝ որ զՅիսուս Քրիստոս կը ճանչնայ. "Եւ զնային հնթանոսք ի լոյս նորա եւ թագաւորք երկրի լուսազգեաց լինէին ի փառաց նորա" (Ցայտ. ԽԱ. 24):

Բայց մարմնացեալ Բանին խորհուրդները ճանչնալու եւ ուրիշներուն ալ ծանօթացնելու համար պէտք է որ քահանան աղօթքով ու խոնարհութեամբ սերտէ զանոնք. հաւատքին լուսով միայն պիտի կարենայ չափել՝ աղքատութեան մէջ ծնած ու նախատանաց մէջ մեռած Աստուծոյ մը խորհրդոց բարձրութիւնն, ընդարձակութիւնն ու խորութիւնը: Հպարտ միտք մը միայն պիտի մերժէ Աստուծոյ մը այս տարօրինակ գործն, որուն մեծութիւնը բովանդակ տիեզերքը կը լեցընէ եւ որ մնուրին ու խաչին սահմաններուն մէջ չափաւորուած կը ներկայանայ:

Օգոստինոս քանի որ զգայարանաց եւ իմացականութեան աշխարհին կապուած մնաց, Աւետարանէն բան մը չէր կրնար հասկնալ. մարգացեալ Աստուծոյ խորին ուսմանցումն՝ իրեն համար խելքի հակառակ հանելուկ մը, հակասական վարդապետութիւն մը կ'երեւար: Ի վերայ այսր ամենայնի

ոմն չի գիտեր, թէ Օգոստինոս ոչքան հանճարեղ էր եւ գիտութեան եւ իմաստասիրութեան ամէն գաղտնիքները կը ճանչնար: Բայց ուղեկորոյս արծիւ մ'էր՝ որ անջրպետին մէջ կը կորնչցնէր ինք զինքն: Յանկարծ ընորհքը կը շարժէ զինքը, կը լուսաւորէ ու գերբնական աշխարհի բարձունքը կը հասցնէ: Ի՜նչ փոփոխութիւն: Կը թօթուէ իր շողշողուն թեւերն ու հրաշալի սլացմամբ կը ճախրէ: Եւ այլեւս հաւատքի մթնոլորտէն դուրս չի կրնար ապրիլ: Այն Օգոստինոսն որ քիչ առաջ մարդ եղած Աստուծոյ խորհրդոյն դէմ կը դներ, հիմայ զայն մտածելէն չի կրնար ետ կենալ. ու շատ տարիներ գիշեր ցերեկ երախտագիտութեան ու սիրոյ յափշտակութեամբ կը խորհրդածէ անոր վրայ:

Այսչափ գարերէ վերջն ալ ընտիր հանճարներն ոչքան որ իրենց մտածմանց եւ ուսմանց նիւթ կ'ընեն զայն, այնքան աւելի ու նորանոր վսեմ ծանօթութիւնները կը քաղեն եւ ամբողջ յաւիտենականութիւնը բաւական պիտի չըլլայ այս զարմանալեաց ու գիտութեանց անսպառ ոլկիանին վերջ տալու:

Ուրեմն քահանային ամենամեծ ու միակ պաշտօնն է զՅիսուս Քրիստոս սորվիլ, քարոզել ու ծանօթացնել: Ինչո՞ւ համար ինքը ղրկուած է: Ամէն մարդիկ յաւիտենական կեանց կոչելու: Արդ "այս են յաւիտենական կեանք, զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած եւ զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս" (Յովհ. ԺԷ. 3): — Եւ ի՞նչ բանի համար. մեղաւորները փրկելու՝ Յիսուսի Քրիստոսի արդիւնքներն անոնց մերձեցնելով: Արդ կրնա՞ն այս արդիւնքները շահաւէտ կերպով մեր-

ձեցուիլ անոնց, որոնք իրենց փրկութեան հեղինակը չեն ճանչնար։ — Ինչո՞ւ համար վերջապէս. արդարները կատարելագործելու եւ առաքինութեան մէջ յառաջացնելու համար։ Բայց ամէն առաքինութեանց օրինակն ո՞վ է, ո՞վ է Նախասահմանեալներուն մեծ տիպարն։ Յիսուս Քրիստոս է "զի զորս յառաջն ճանաչէր, յառաջագոյն հրաւիրեաց կերպարանակից լինել պատկերի Որդւոյն իւրոյ„ (Հռով. Ը. 29)։ Արդ ի՞նչպէս կրնանք նկար մ'ընդօրինակել ճշգրէն՝ հանելով անոր կերպարանքն, եթէ ուշադրութեամբ զայն չդիտենք, եթէ ամէն մասերը նկատի չառնունք։

Այս անընդհատ ուսմունքն շուտով սիրոյ կը տանի, վասն զի ինչպէս կարելի չէ սիրել անծանօթ բան մը, այսպէս ալ անկարելի է շարունակ աչաց առջեւ եղած առարկայ մը չսիրել, երբ սա հրաշալի գեղեցկութեամբ, անսահման կատարելութիւններով երեւան կու գայ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Յիսուսի Քրիստոսի սէրը քահանան ամենաբարձր կատարելութեան կը տանի երեք աստիճանաւ. — Գործակից բարեպաշտութեամբ. — անվրդով վստահութեամբ ու ողջակիզական զոհողութեամբ:

1. Սիրոյ յատուկ է՝ զինքն ունեցողը չարչարելու եւ զոհողութիւն ընելու տրամադրել. "*առանց վաստակելոյ ո՛չ կարէ ոք կալ ի սէր*„, կ'ըսէ Յիսուսի Նմանութեան գրքուկին հեղինակը։ Սէր մը՝

որ գործելէն ետ կենայ, կեղծ սէր է, կ'ըսէ Ս. Գրիգոր Մեծ. "*Սէրն, որ մերժէ զվաստակ, չէ սէր*„։

Սէրն երբ ամենաջերմ աստիճանին հասնի, ամբողջովին նմանելու, այլակերպելու կը մղէ զսիրողն, կը դիմէ նա սիրուած առարկային միաւորելու, միեւնոյն կեանքով ապրելու, անոր հետ մէկ սիրտ, մէկ հոգի կազմելու համար։ Հոգին Սուրբ Պենտեկոստէին օրն այսպիսի սիրով Առաքեալները բորբոքեց։ Աստուածային Հոգւոյ իջնալէն առաջ իրաւ է թէ Առաքեալները կը սիրէին զԿենարարը, բայց մինչեւ Գողգոթայի խաչն իրեն հետեւելու քաջասրտութիւն չունէին, թէպէտ եւ զինքն այն աստիճանի կը սիրէին, որ իրեն սիրոյն համար ծնողքնին ու հայրենիքնին ձգելով կը նախընտրէին հետեւիլ իր աղքատ եւ աշխատալից կենաց մէջ, մէկ խօսքով իրենք տակաւին դիւցազներ չէին՝ որքան որ ալ ունենային իրենց վարդապետին հանդէպ այն յարգանքն ու յարումն, որ բարեպաշտութիւն կ'ըսուի։ Այն գործօնալից սէրն՝ որ սիրտը կը լեցնէ, աստուածային սիրոյ առաջին արդիւնքն է, որ հաւատարիմ քահանային սրտին մէջ կը ծագի։ Մարդս որչափ որ մերձենայ մեր Տիրոջն, այնչափ աւելի զինքը կը վայելէ ու կը գանի այն ամէն բաներէ որ ինքը չէ։ Այն ժողովքներն, որոնց մէջ աշխարհ իր պիղծ լեզուովը կը խօսի ու կը պարծենայ իւր ունայնասիրութեանց վրայ, այն սնոտի խօսակցութիւններն, այն զուարճութիւններն, որ մտածմունքը գերագոյն բարիքէն կը շեղեն, ամէնքն ալ խորշումն եւ ատելութիւն կը ներշնչեն։

Ի՞նչ պիտի ընենք այն ժողովներուն ու խմբակցութեանց մէջ, ուր քահանային թոյլ չի տրուիր եւ ոչ իսկ հաւատքի ձայնը լսել տալ, ուր խանդավառութիւն կը նկատուի զԱստուած մոռնալ ու բնաւ վրան չխօսիլն։

Ուրիշ առթիւ երբ այս քահանան աշխարհս կը յաճախէր, մեծ ձանձրութիւն կը զգար եւ այնքան ներքին տագնապի մէջ ինկած էր, որ տխուր ու գառն կ'երեւար իրեն կեանքը։ Հիմայ որ իրեն հաճոյքն Աստուծոյ հետ խօսելուն մէջ կը գտնէ, ինքը մեծ խաղաղութիւն մը կը վայլէ։ Իրեն հոգւոյ ներքին հանդարտութիւնը կը մատնուի իր երեսին արտաքին գծագրութենէն, իրեն խօսակցութեան քաղցրութենէն, իրեն համակրելի եւ անուշ կերպերէն։ Շատ ախորժելի եւ անուշ էր Սալեզացի Ս. Փրանկիսկոսի խօսակցութիւնն, որուն համար Ս. Վինկենտիոս Պաւլինեան կ'ըսէր. "Որչափ բարի ըլլալու ես Դուն, ով Աստուած իմ, եթէ ճիներվայի եպիսկոպոսն այնչափ բարի է„։

Ո՞վ կրնայ վերծովել, այլայլել այն հաւատարիմ պաշտօնեան, որ համոզուած է թէ իրեն Աստուածը հետն է՝ միշտ զինքը պահպանելու եւ պաշտպանելու համար. "Եթէ Աստուած ի մեր կոյս է, ո՞վ իցէ մեզ հակառակ„ (Հռոմ. Ը. 31)։ Ուսկից յառաջ կու գայ 2. վստահութիւն եւ ապահովութիւն կենաց ամէն պարբերութեանց մէջ՝ նոյն իսկ մեծամեծ վտանգներուն առեն։

Վստահութիւն եւ ապահովութիւն փորձութեանց յարձակումներուն մէջ։ — Շրջապատուած ենք որոգայթներէ ու թակարդներէ։ Ասդին կեցած է սատանան, որ կը շրջշրջի շարունակ զմեզ

գիշատելու համար, անդին մարմինը միշտ հոգւոյն դէմ կ'ապստամբի. հոս երեւակայութիւնը սարսափելի յարձակմանց մէջ կը ձգէ զմեզ, հոն զգայարանքներն, որոնք միշտ բաց դռներու նման են, անցք կու տան թշնամւոյն մեր սրտին հրապարակը մտնելու եւ տակն ու վրայ ընելու համար։ Ո՛րքան խռովութեանց ու սրտաբեկ անձկութեանց առարկաներ են։ — Ո՜Հ. քանի՛ անձկութեանց տակալ հարկադրեցայ, ի՛նչ ահռելի փոթորկի հանդիպեցայ, երկինքը չունէր աստղ մը եւ դիւաշունչ կրքերու ամէն հովերը վրաս յարձակած էին։ Աստուած իմ, կրցա՞յ ես դիմադրել, ինչպէս որ պէտք էր, հաւանեցա՞յ արդեօք ձգելով յաղթութիւնը թշնամւոյն ձեռքը։ Ո՛ր քահանան՝ շատ անգամ այս հարցումն ինքն իրեն ըրած չէ։ — Ի՞նչ պատասխանելու է. ի՞նչպէս փարատելու է այս սոսկալի կասկածը։

Ցրուած, դատարկապորտ, մեղկ ու զգայասէր քահանա՞յ մ'ես դու աւելի աշխարհքով քան թէ Յիսուսի Քրիստոսի սիրովը զբաղած։ Ես չեմ համարձակիր քեզ ապահովել։ Թշնամին յանկարծ ըմբռնած է զքեզ, երբ անզէն կը գտնուէիր։ Չսիպուեցա՞ր արդեօք այդ ընդհարմանց մէջ տեղի տալ թշնամւոյն։

Բարեպաշտ, ջերմեռանդ, քահանա՞յ մ'ես, որուն խորհրդածութեանցդ սովորական նիւթն է կենարարին կեանքն ու խորհուրդները. հանգի՛ստ եղիր այն առեն։ Թշնամին կայծակի պէս վրադ յարձակեցաւ, բայց զքեզ զինուած գտաւ պատերազմելու համար։ Ծառ մը՝ որչափ ալ հողմահոծի, կանգուն կը կենայ, վասն զի արմատները

հողին մէջ խրած են, իյնալու ալ ըլլայ, այն կողմը միայն կրնայ տապալիլ ուր հակեալ էր:

Ո՞ր էիր, ո՛վ Տէր, այն զարհուրելի մրրկին ժամանակ, կը հարցնէր Ս. Կատարինէ Սենացին սաստիկ փորձութենէ մը վերջը: — Ես քու սրտիդ մէջն էի: — Ի՞նչպէս այն ազտեղի երեւակայութեանց, այն գարշելի ներկայացումներց մէջ: — Հաճոյք զգացի՞ր եւ կամ հաւանեցա՞ր անոնց: — Ո՛չ Տէր, զ[illegible]իտես աւելի յանձն պիտի առնուի ամենասաստիկ մահուան ենթարկուիլ: — Լաւ. ես չէի՞ որ յաղթելու ուժ եւ կարողութիւն տուի քեզ:

Վստահութիւն եւ ապահովութիւն առաքեալական սուրբ պաշտամանց մէջ: — Մենք այնպիսի բեռ մը կը կրենք որ նոյն իսկ հրեշտակներուն ծանր պիտի ըլլար: Ի՜նչ սոսկումի առիթ: Ապաշխարութեան խորհրդոյ ատեանին մէջ վճիռները կու տանք, որ ստէպ հոգւոց փրկութիւնը կ'որոշէ: Գիտութիւնը գոհացուցիչ երաշխաւորում մը չէ երկմտանաց մէջ: Ո՞վ կրնայ ուրեմն ապահով երաշխաւորում մ'ըլլալ· քահանան, որ Աստուծոյ կ'ըսէ, ո՛վ Տէր, ես ուրիշ գիտաւորութիւն չունիմ, բայց եթէ քու փառքդ, միայն հոգիները շահիլ կը փափաքիմ: Դուն թոյլ պիտի չտաս որ հոգւոյդ եւ առաքնորդութեանդ ներքեւ գործելով պաշտօնս ինձ եւ եղբարցս որոգայթ մը եղած ըլլայ:

Վստահութիւն եւ ապահովութիւն իր անձին յաւիտենական փրկութեան մասին: — Քահանայ մը որ զՅիսուս Քրիստոս կը սիրէ, անկէ աւ կը սիրուի. եթէ այդ այսպէս է, աւ ի՞նչ բանէ կը վախնայ իր ապագային վրայօք: Գործակալից հայրը կը զրկէ՞ երբեք ժառանգութենէ պատկառող ու

հնազանդ որդի մը: Տէր, կ'ըսէ այս հաւատարիմ պաշտօնեան, ես կ'ուզեմ բոլորանուէր տալ զիս քու ծառայութեանդ եւ աշխատիլ փառացդ համար, իսկ յաւիտենական շահերս քու ձեռքդ կը յանձնեմ վստահաբար:

Ասոնք են մեր փրկչին սիրոյ հետեւանքներն՝ այն ամէն քահանաներուն համար, որոնք աստուածային շնորհքն իրենցմէ չեն հեռացներ բնաւ: 3. Բայց երբ այս սէրս հանգչի մեծ վկանձն հոգիներու վրայ, որոնք կատարելապէս իրեն գործակից, կը տպաւորէ անոնց մէջ նկարագիրներ, որ ամէն ժամանակ առաքելական վարդկանց յատկանիշն եղած են:

Առաջին նկարագիր: — Սէր արհամարհուելու եւ չարչարուելու: — Սովորական առաքինութիւն մը համբերութեամբ ու համակերպութեամբ կը տոկայ չափաւոր պատահարներու, անանկութեանց, ամօթապարտութեանց ու վշտաց: Դիւցազնական առաքինութիւն է զանոնք սիրելն, անոնց փափաքիլն՝ ա՛լ աւելի նման ըլլալու համար Ցիսուսի Քրիստոսի: Ո՞վ կրնայ յաւիտենական իմաստութենէն աւելի իրաց արժէքն գնահատել: Արդ ի՞նչ աւելի նախընտրած է նա. "որ փոխանակ ուրախութեան որ նմա առաջի կայր, յանձն առ գիւաչ, արհամարհեաց ամօթի" (Եբր. ԺԲ. 2):

Ասոր համար արիասիրտ հոգւոյ մը՝ այս չարչարանաց ու խոնարհութեանց տապակող ծարաւն ըսել կու տար Քսաւերիոս Ս. Փրանկիսկոսի՝ "աւելնալ եւս, Տէր, աւելնալ եւս"... Թեռ աւելի ծանր խաչեր, վշտեր ու փորձեր: Ու Ս. Յովհաննէս

Տէլլա Գրոշէ. «*Տէ՛ր, չարչարել եւ արհամարհել վասն քո*»: Այս տեսակ քահանայի մը՝ որ կենարարին սիրովն յարբեցած է, ներկայացուցէք երկու պսակ՝ մին ոսկիէ, միւսը փշէ. ինքը պիտի չվարանի. Ս. Կատարինէ Սենացւոյն պէս սիրով պիտի նախադասէ փշեղէն պսակն ու լաւ մը պիտի տեղաւորէ իր գլխուն վրայ: Ինքն ի՜նչ լաւագոյն բախտ կրնայ ունենալ քան իր վարդապետին կենդանի պատկեր ըլլալով՝ անոր հետ ամենասաստիկ նահատակութիւն կրել եւ իրեն պէս անարգուիլ եւ ոտնակոխուիլ:

Երկրորդ նկարագիր: — Դիւցազնական զոհողութիւն, որով ինքը զինքը կ'ուրանայ՝ Աստուծոյ փառքէն ու հոգւոց փրկութենէն զատ ուրիշ բան նկատի չառնելու համար:

Երբ աստուածային սէրը կը զեղու հոգին այն աստիճանի՝ որ ալ ինքը Ս. Պօղոսի պէս ուրիշ բանի չի բաղձար, բայց եթէ «*ելանել ի մարմնոյս աստի եւ լինել ընդ Քրիստոսի*» (Փիլ. Ա. 23) յանձնառու եղած կ'ըլլայ՝ թերեւս մարտիրոսներու զոհէն աւելի զարմանալի զոհողութեան մը, այսինքն՝ իր աքսորանաց երկարման Աստուծոյ սիրոյն համար ա՛լ աւելի պատերազմիլ ու չարչարանք կրելու համար:

Ս. Իգնատիոս կ'ըսէր որ եթէ իրեն ձգուէր ընտրութիւնն անմիջապէս եւ ուղղակի երկինք երթալու կամ մնալու տակաւին երկրիս վրայ սուրբ զինուորութեան աշխատանաց ու յոգնութեանց մէջ, ինքը պիտի նախադասէր կենաց երկարումն հակառակ իր յաւիտենական անստոյգ ելից, միայն թէ Աստուծոյ համար բազմաթիւ հոգիներ կարենար շահիլ: Յայտնապէս այս դիւցազնութիւն մ'էր ու վեհագոյն դիւցազնութիւն մը, վասն զի յիշեալ սուրբն այդ կերպով խօսելով՝ նկատի չէր առնուր այն փառաւոր պսակն, որով անպատճառ արդար դատաւորը պիտի վարձատրէր իր այդ վեհանձն զոհողութիւնը:

Անոր համար քահանայի մը կատարեալ սէրն այն է, որ Յիսուս Քրիստոս միայն կը նկատէ եւ որ ուրիշ փառք չի փնտռեր, բայց եթէ միանալ անոր հետ, անոր նմանիլ, անձնանուիրութեամբ մեծամեծ բաներ գործել եւ կրել անոր փառաց համար. մէկ խօսքով՝ հաստուցանել սէր փոխանակ սիրոյ, կեանք՝ փոխանակ կենաց:

Ահա դիւցազն քրիստոնեան, ահա սուրբն, առաքեալն, Աստուծոյ մարդն. «*իսկ դու, ով այր Աստուծոյ*» (Ա. Տիմոթ. Զ. 11):

ԳԼՈՒԽ Գ.

Հետեւանք:

Ա.

Այս առաջին խորհրդածութեանս մէջ ըսածներէս կը հետեւի.

1. Թէ քահանայութիւնն անհամեմատօրէն գերազանց արժանապատուութիւն մ'է: — Քահանան, կ'ըսէ Ս. Իսիդորոս Պելուզիոտա, է միջնորդ ընդ մէջ աստուածային եւ մարդկային բնութեան: Խորանին առջեւ, ապաշխարութեան խորհրդոյ ատեանին մէջ, իր ամէն պաշտամանց մէջ ինքն այնպիսի բարձրութեան մը վրայ կանգնած է, որ կ'ապշեցնէ, ինքն աստուածային իշխանութիւն մը

կը բանեցնէ. “քահանայն է պակուցիչ իմն հրաշք, անճառելի իշխանութիւն. յերկինս համանէ, ընդ հրեշտակս կենակից լինի, ընտանեբար վարի ընդ Աստուծոյ„ (Ս. Եպիփ. Յղգս. քահան.)։

2. Զարհուրելի բեռ մ'է։ — Քահանայական բարձր աստիճանն, եթէ լաւ ըմբռնուի, հպարտութեան գաղափար ներշնչելէ հեռի՝ զինքն աւելի մտահոգելու է՝ տպաւորելով անոր հոգւոյն մէջ սուրբ ու փրկարար վախ մը։ “Որքան որ, կ'ըսէ Ս. Գրիգոր, ի բարձաւանդակ գահս բազմիցի ի մեծագոյն եւս վտանգի կայ„։ — “Քանիցս զանցանիցէ որ զայլովքն յաստիճան, նոյնն կենոք եւս ըստ չափոյն ի վերոյ գտանելոց է քան զայլս.„ ու կը յարէ նոյն Սուրբն, “զի եթէ քաղցրացի նմա լինել եւեթ ի նախաթոռս եւ ոչ ի բարուցն առաւելութեան, չէ նմա այդ ի հաստուցումն այլ ի կործանումն„ (Ս. Գրիգ. Թղթ. ԽԱ.)։ “Ո՞ւմ նմանեցուցից զչար քահանայս բայց եթէ Հրոյն մկրտութեան, որոյ լուացեալ զաղտեղութիւն մկրտեցելոցն՝ առաքել առաքէ զնոսա յերկնից արքայութիւնն եւ ինքն իջանէ յաղբեւս„ (Նոյն. Ճռ. ԺԴ. յաւետ.)։

3. Աշխատալից պաշտօն։ — Ս. Յովհան Ոսկեբերան կ'ըսէ. Մինակ պատիւ կը կարծուին ասոնք, մինչդեռ լոկ պաշտօններ են։ Այսպէս կը հասկընար նաեւ Ս. Պօղոս “քանզի ազատ էի յամենայնէ եւ ամենեցուն զանձն ի ծառայութիւն կացուցի զի զբազումս շահեցայց„ (Ա. Կորն. Ը. 19)։ Այս էր Յիսուսի Քրիստոսի քահանայութեան գաղափարը՝ զոր ինքն Տէր մեր կը

ներկայացնէր իր աշակերտներուն. “Թագաւորք ազգաց տիրեն նոցա. այլ դուք ոչ այնպէս„ (Ղուկ. ԻԲ. 25)։ — Ս. Բեռնարդոս եկեղեցական նուիրապետութեան գլխոյն՝ բարձրագոյն քահանայապետին գրելով կ'ըսէ. “Դու նախագահ ես զի հոգայցես, փոյթ կալցիս, դարման տանիցիս, սպասաւորութիւն հարկանիցես. վերակացու լեր զի պիտանի լինիցիս„ (Խորհրդ. Գիրք. Գ.)։ “Որդեակ թէ գլուխ իցես բազմաց մի հպարտանար ի վերայ նոցա. լեր դու իբրեւ զմի ի նոցանէ„ (Սիր. ԼԲ. 1)։ Սուրբ Իսիդորոս Պելուզիոտա կ'ըսէ. “աղէ զմտաւ ած չլինել բոյդ ուրուցիկ ցեղապետութիւն ինչ, ոչ թագաւորութիւն իմն փքացեալ եւ ամբարհաւաճ, այլ խոնարհ եւ խաղաղ պաշտօնէութիւնն„ (Յղ. աստիճ. խոնար. Թղթ. ԽԲ.)։ Երբ որ Աստուած ընտանեաց կառավարութեան գլուխ մը կը կարգէ՝ ի՞նչ կ'անուանէ զայն։ Արդեօք տէ՞ր, ո՛չ, այլ ծառայ. “Հաւատարիմ ծառայ եւ իմաստուն զոր կացոյց տէր ի վերայ գերդաստանի իւրոյ„ (Ղուկ. ԺԲ. 42)։ Ի՞նչ պաշտօն կու տայ իրեն. ինչ որ ծառայ մ'ունի իր տիրոջ հանդէպ, “տալ ի ժամու կերակուրս„ (անդ), եւ եթէ ինքն իր պաշտօնին լաւ չհամապատասխանէ խստիւ պիտի պատժուի. եթէ “կղերական որ զպաշտօնն յախրապէս ի կիր արկանիցէ, չիք ինչ քան զայդ թշուառագոյն, վատթարագոյն եւ արժանի դատապարտութեան առաջի աչացն Աստուծոյ„ կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս։

4. Վիճակ մը՝ որ մեծամեծ առաքինութիւններ կը պահանջէ։ “Սուրբ լիցին առաւել քան

զայլս, զի զործակատարք են Աստուծոյ» (Ս. Ամբրոսիոս ի Թղթ. Գ. Պաւղ. առ Տիմ.):

Սուրբ Յովհան Ոսկեբերան՝ քահանայութեան մեծութենէն եւ անկից պահանջուած սրբութենէ զարհուրած՝ այսպէս կը գրէր իւր բարեկամին Սուրբ Բարսեղի, որ կը ստիպէր զինքն այս սուրբ վիճակն ընդգրկելու. «իսկ քո չիւն է զաւի հարեալ որ յայնպիսի խորհուրդ սրբութեան առեալ ի ներքս աճես զայսպիսի հոգի. եւ որ հանդերձս զգեցեալ է աղտեղիս՝ դու զնա տարեալ ի վեր հանես ի պատիւ քահանայիցդ, զոր եւ ինքն Քրիստոս ի քաց մերժեաց յակմբէ քազմականին, քանզի հանգոյն լուսոյ՝ որ զտիեզերս լուսաւորէ, պարտ է ճառագայթել հոգւոյ քահանային» (Յաղ. քահ. Զ. Գիրք. Գլ. 3):

Մեծապէս պիտի սխալի քահանայ մը, որ ըսէ թէ ես ստիպուած չեմ հանելու մեղաւորներուն վերապահուած կատարելութեան:

Ո՛չ կարելի՛ է, որ մեր կենարարն ամէն կրօնական հաստատութիւնները պարտաւորած ըլլայ կատարելութեան նուիրելու զիրենք՝ առանց պահանջելու նոյնը գերագոյն կարգէն, այսինքն քահանայական կարգէն, որուն ինքն իսկ եղած է հիմնադիրն: Իրաւ է թէ ամէն կրօնական կարգերն իւր աստուածային ներշնչման ազդեցութեամբը կանգնեցան, բայց քահանայութիւնը նոյն իսկ իրեն կարգն է, զոր ինքն ուղղակի հաստատած է եւ որ երկրիս վրայ իրեն պատգամաւոր եղողներուն կարգն է, որոնք իր անուամբը կը խօսին, իր զօրութեամբը կը գործեն, որ իրեն խորհուրդները կը

մատակարարեն, իր Աւետարանը կը քարոզեն, կը սրբագործեն ու կը բաշխեն իրեն մարմինը, որ իր Հոգին ուրիշներուն կը հաղորդեն եւ իր անուամբ կը կապեն ու կ'արձակեն հոգիները, երկինից դռները կը բանան ու կը գոցեն:

Ճշմարիտն այս է, որ քահանայութիւնը հաստուն կատարելութիւն մը կը պահանջէ. «պարտին կատարեալ լինել յատաքինութիւնս», կ'ըսէ Ս. Թովմաս խօսելով քահանաներուն վրայ, որոնցմէ պարզ վանականներէն աւելի մեծ կատարելութիւն մը կը պահանջուի. «առ որ մեծագոյն հոգւոյ սրբութեան պէտք են քան զոր պահանջէն վիճակն կրօնաւորի», կ'ըսէ սուրբ վարդապետը:

Ասկից կը ծագին ուրիշ կարգ մ'ալ հետեւութիւններ, որ գաղջ ու մեղկ քահանան ահ ու դողի մէջ ձգելու են:

Բ.

Այս հետեւութիւններն քաղելէն առաջ քանի մը սկզբունքներ գնենք:

Սրբութիւնը սիրոյ մէջ կը կայանայ «որ է ի Քրիստոս Յիսուս ի Յէր մեր», ինչպէս կ'ըսէ մեծ Առաքեալը:

Երեք տեսակ սրբութիւն կայ: — Սկզբնաւոր սրբութիւն, այսինքն այն՝ որ ամէն քրիստոնեայ կ'ունենայ երբ արդարութեան առաջին աստիճանին մէջ կը գտնուի՝ վերծ մնալով մահացու մեղքէն: — Յառաջացած եւ անընդհատ սրբութիւն մը, այսինքն այն՝ զոր կ'ունենան ամէն հաւատա-

ցեալներն՝ որ ամէն օր աւելի կամ նուազ եռանդեամբ կ'աշխատին յառաջանալ ու կատարելագործուիլ գերբնական առաքինութեանց մէջ։ — Կատարեալ ու լացեալ սրբութիւն մը, այսինքն կատարեալ արդարներուն, որ ամբողջովին հին մարդկութիւնը մերկացած են՝ նոր մարդը զգենլու համար՝ ըստ Յիսուսի Քրիստոսի։

Սկզբնաւոր սրբութիւնը քահանային համար բաւական չէ, վասն զի անով պիտի չգերազանցէր նա նոյն իսկ ամենէն աւելի յետամնաց աշխարհականն ալ։ — Կատարեալ սրբութիւնը մեծապէս փափաքելի է, բայց չի պահանջուիր անհրաժեշտ, որովհետեւ եթէ պահանջուէր, ո՞վ պիտի յանդգնէր սուրբ պաշտամանց մօտենալ։ — Այն որ կը պահանջուի ու բաւական է մեզ ապահովելու համար՝ շարունակ եւ անընդհատ սրբութիւնն է, այսինքն իր վիճակին կատարելութեան լուկ հոգատարութիւնն ու տակուն հաւատարմութիւն մը, որ կանգուն մնայ կենաց ամէն փորձութեանց ընդհարումներուն ու պատերազմներուն մէջ։

Եթէ այս սրբութենէն ալ զուրկ ես՝ ի՞նչ պիտի ըլլայ քեզ։

1. Քահանայութեան վսեմ կոչէն ու բարձր պաշտօններէդ միացնելով գաղջ ու հեղգ կենաց՝ դուն Աստուծմէ դատապարտուած այլանդակ դաշնագրութեան մը մէջ կը գտնուիս։ Ինքը զքեզ իր առաջնակարգ պաշտօնեան ըրած է, քեզ յանձնած է իր գանձերուն մատակարարութիւնը եւ իրեն թագաւորութեան ամենափափուկ շահերն, ալ ի՞նչպէս կրնայ քեզմէ գոհ ըլլալ՝ երբ իրեն կիսատ սիրտ մը ու հասարակ յարգանք մը կ'ընծայես։

2. Այսպէսով սուրբ պաշտամանդ ամէն ծանրութիւնները կը կրես՝ առանց մխիթարութիւն մը զգալու։ Ամէն մէկ քայլերուդ դժուարութեանց, ընդդիմութեանց ու խաչերու պիտի պատահիս, եւ այս խաչերն՝ որ հոգւոյ քահանային ուրախութիւնն ու պսակը կը կազմեն, ծանր լուծ մ'են քեզ համար, բեռ մը՝ որ կ'ընկճէ զքեզ, որովհետեւ քու յանցանքովդ զուրկ ես ընծրհաց մխիթարութենէն, որ զանոնք կը քաղցրացնէ. անտարբեր ես Աստուծոյ հանդէպ եւ ինքն ալ անտարբեր կը մնայ քեզի համար եւ այս փոխադարձ պաղութիւնն՝ ալ աւելի թոյլ եւ անհոգ կ'ընէ զքեզ իր ծառայութեան մէջ. դուն հազիւ հազ կը քաշքշես քայլերդ ճամբու մը մէջ, զոր դու ինքն նեղ, դժուար, փշոտ ըսած ես, որուն մէջ կը սայթաքիս ամէն մէկ քայլափոխիդ։

3. Քու ընթացքովդ կ'եղծես աստուածաբանութեան կանոնները, վարչութեան ամէն սկզբունքները՝ զորս հոգեւորական կենաց ամէն ուսուցիչները կը սահմանեն հոգւոց առաջնորդութեան համար։ Լաւ գիտենք՝ որ քահանային պատարագ մատուցանելու մասնաւոր վախճանը հասարակ հաւատացեալին հաղորդուելու մէջ դիտածը չէ։ Բայց վերջապէս եթէ յաճախ հաղորդութիւնը կ'արգելուի աշխարհականի մը, որ շատ չանք չ'ըներ առաքինութեան մէջ յառաջանալու, ի՞նչպէս կրնայ միեւնոյն վիճակին մէջ գտնուող քահանայ մը խղճի հանգստութեամբ սուրբ սեղանին մերձենալ՝ պատարագելու համար։

4. Փոխանակ ամէն օր արիութեամբ ճոխացնելու փառաց պսակը, զոր Աստուած քեզ կը

պաստրաստէ յերկինս, դուն անհաւատարմութեամբդ քաւարանի կրակին ճարակ կը բարդես ու յաճախ կը վտանգես յաւիտենական փրկութիւնդ։ Սկզբնաւոր սրբութիւնը ներելի մեղաց յարումն չի մերժեր։ Արդ՝ ներելի մեղքէն մահացուին անցնիլը շատ դիւրին է։ Եւ այնչափ վտանգներով շրջապատուած քահանայ մը, որ գահավէժներուն բերանը կը քերէ եւ որ առանց զգուշութեան կը քալէ՝ վստահանալով իր ըօրութեան վրայ՝ կրնա՞յ արդեօք ըօրաւոր շնորհքներ ընդունելու յուսով ապահով մնալ որոնք ետ կեցընեն զինքը՝ խոտոր քայլ մ՚առնելով՝ խորխորատի մէջ գահավիժելէ։

5. Անկատար աշխարհական մը երբ որ կասկածներ ու խղճի խայթեր ունենայ, երբեք Ս. Հաղորդութեան խորհրդոյն չի մերձենար՝ խոստովանահօր ներկայանալէն առաջ, որ մի գուցէ սրբապղծութիւն մը գործելու վտանգին մէջ գտնուի։ — Քահանան ամէն վայրկեան կը կանչուի գործադրելու իր սուրբ պաշտօնն, որ շնորհաց վիճակ մը կը պահանջէ, ամէն օր ինքը սուրբ խորհուրդները կը մատակարարէ։ Իր ունակացեալ անհոգութիւնն այնպիսի պակասութեանց կը տանի, որ իրեն արդարացի վախ կը պատճառեն։ Ներքին ձայն մը իրեն կ՚ըսէ. գնա՛ խոստովանահօրդ մօտքն ընկիր, ինքն ատեն մը կ՚ընէ։ Բայց վերջը այդ նեղութենէն ու տագնապէն կը ձանձրանայ. կը ջանայ խղճմտանքը հանդարտեցնել պարապ խղճահարութեան տեղ դնելով անոր արդար խայթերն։ Աստուածաբանութեան մէջ չլսուած սկզբունքներու կը հետեւի, ըօրինք ուրիշներուն մերձեցնել պիտի չյանդգնէր։

Այս վիճակին մէջ խորանը կ՚ելլէ բեռնաւորուած այնպիսի յանցանքներով, որոնց ծանրութիւնը գէթ կասկածելի է, բայց երկրորդ օրը խորանին առջեւ պիտի կանգնի յայտնապէս մահացու մեղօք եւ այսպէս կործանումը վճռական պիտի ըլլայ։

Բայց ես կը սխալիմ... դարման մը կայ... դարձը. եւ այս դարձը միշտ կարելի պիտի ըլլայ, մինչեւ որ Աստուած կենաց վերջին շունչն առած չէ։ Բայց որպէս զի քահանային այդ դարձն իրական եւ արդիւնաւոր ըլլայ՝ պէտք է հարկաւորապէս որ իր գաղջ ու ծոյլ կեանքը թոթուէ, որ անգամ մը զինքը կորսնցուցած էր։

Ասկից յայտնապէս կը հետեւի ըստ մեզ թէ դժուար է քահանայի մը համար գտնել միջնատեղի մը, յարատեւ յառաջադիմութեան մը ու գահավէժ անկման մը մէջ է, այսինքն սրբութեան ու դատապարտութեան մէջ։

Եւ ի՞նչ. վերջապէս քահանան Աստուծոյ մարդը, Յիսուսի Քրիստոսի պաշտօնեան, երկրիս վրայ անոր ներկայացուցիչն, ուրիշ Յիսուս Քրիստոս մը չէ՞։ Բայց եթէ ինքը բան մը ընել չ՚ուզեր կամ թէ թուլութեամբ եւ անհոգութեամբ կը շարժի Աստուծոյ ծառայութեան մէջ, որ այնչափ իրեն նպաստած է, ասիկայ նշան մը չէ՞ արդէն որ ձայն չի սիրեր։ Արդ “*իսկ որ ոչն սիրէ անդէն ի մահուն կայ*” (Թղթ. Յով. գ. 14), կ՚ըսէ Ս. Յովհաննէս։

Ընդհակառակն եռանդուն քահանան սիրոյ մեծ օրէնքն ըմբռնած է, ինքը սուրբ է, վասն զի կը սիրէ. սուրբ է, որովհետեւ նոյն իսկ սրբութենէն սիրուած է. “*որ սիրէն զիս սիրեսցի ի Հօրէ*

իմմէ եւ ես սիրեցից զնա եւ երեւեցուցից նմա զիս» (Յովհ. ԺԴ. 21)։ Իր ամէն մէկ զոհողութիւնները՝ նորանոր շնորհօք պիտի վարձատրուին եւ ինքն առաքինութենէ առաքինութիւն պիտի յառաջանայ, մինչեւ որ հասնի տեսնելու այն Աստուածն, որ Սիօնի մէջ կը թագաւորէ, որմէ վեր ուրիշ մը չկայ։

Ու հոս վերջ կ'ուզեմ տալ Տը Գիէրրի կուլիէլմոսին խօսքերով, զորս իւր եղբայրներուն կ'ուղղէր նա. *«բարձրագնաց է պաշտօնն ձեր. թափ ընդ երկինս անցանել, հաւասարել հրեշտակաց երկնայնոցն հանգունակ մաքրութեան։ Զի ոչ միայն ուխտեցէք զամենայն սրբութիւն՝ այլ զկրումն ամենայն սրբութեան եւ զամենայն կատարելութեանցն։ Չէ ձեզ վայել հեղգանալ ի հասարակ պատուիրանս եւ ոչ զայն եւեթ առնել, զոր Աստուած հրամայէ, այլ զինչ եւ կամիցի, խնդրելով «եթէ զինչ են կամք Աստուծոյ, բարին եւ հաճոյն եւ կատարեալն»* (Հռովմ. ԺԲ. 2)։ *Այլք պարտին ծառայել Աստուծոյ եւ դուք յարել նմա։ Այլոց անկ է հաւատալ, գիտել, սիրել, պաշտել, ձեզ՝ ուսանել, ի միտ առնուլ, ճանաչել, վայելել.* (Յաղ. Լերին. Աստուծոյ Գլ. Բ. Թիւ 5)։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Քահանան իւր կոչման բերմամբ՝ որչափ ալ հասարակ հաւատացեալներէն աւելի սուրբ ըլլալու պարտաւոր է, սակայն պարզ հաւատացեալներէն ալ աւելի զօրաւոր միջոցներ ունի՝ մեծագոյն սրբութեան վերանալու։

Քահանան ամէն օր իւր տրամադրութեան ներքեւ չորս մեծ միջոց ունի. 1. աղօթք. 2. խղճմտանաց քննութիւն. 3. աստուածային ժամասացութիւն. 4. եւ ամենէն աւելի՝ Ս. պատարագ։

Ասոնք են իր ամէնօրեայ կրթութիւնները, թող պէտք եղած ուշադրութեամբ ու բարեպաշտութեամբ պարապի անոնց ու կարճ ժամանակուան մէջ մեծ սուրբ կ'ըլլայ։

Ա. Մտածական աղօթք։

1. Օրուան ամենէն առաջին կրթութիւնն ըլլալու է

«Եթէ աղօթքն կանխեսցեն զգործս քո եւ յառնելն յանկողնոյդ սկիզբն առաջին զգայմանցդ աղօթիւք արասցես, մեղք մուտս ոչ գտանիցեն ի սրտի քում» (Ս. Եփրեմ, Ճառ վասն յաղօթս կալոյ առ Աստուած)։

«Առանց աղօթից պարապութեան ցամաք եւ անկատար են կրօնքն եւ մերձ յաւեր» (Ս. Բոնաւ. յաղ. կրօնակ. վարուց)։

«Կանխեցին աչք իմ առաւօտու ի խօսել ինձ զբանս քոյ» (Սղմ. ՃԺԸ. 148)։

«Արի ի խոստովանութիւն ի գիշերի, ի սկիզբն զլուխ պահոց քոց հեղ իբրեւ զջուր զսիրտ քո առաջի Տեառն, համբարձ զձեռն քո» (Ողբ. Երեմ. Բ. 19)։

2. Մեր մեղկութիւններն ու պաղութիւնները, մեր ջանքերուն առ երեւոյթ սնոտիութիւնը պէտք չէն բնաւ այս սուրբ կրթութենէն ետ կեցնել զմեզ։

«Որ ինչ իմովս ինձ պակասէ՝ յաղեացն Տեառն իմոյ Յիսուսի Քրիստոսի առ իս ձգեմ,

զի ողորմութիւնք անտի խաղան եւ գոն անդ բազում ծերպք անցից, յորոց հոսիցեն առ իս„ (Ս. Օգոստ. ընդդ. Մանիք. 21):

"Ունիմք բարեխօս առ Հայր եւ այն ինչ է աղօթքն... Աղօթս առնէ ի կերպարանս Աստուծոյ, յաղօթս կայ ի կերպարանս ծառայի, պաղատանս արկանէ վասն մեր եւ ընդունի աղաչանս ի մէնջ: Ոբրեւ մերս քահանայ յաղօթս կանխէ վասն մեր, աղօթս առնէ ի մեզ՝ գոլով մեզ գլուխ եւ ընդունի զպաղատանս ի մէնջ իբրեւ Աստուած: Յաղօթս կամք առ նա, նովաւ, ի նա եւ ուսանիմք ընդ նմա եւ ինքն խօսի ընդ մեզ„ (Ս. Օգոստ. ի Սղմ. Ը.):

Բ. Քննութիւն խղճի:

"Ծնտես ոք ես դու, ունիս գիր յորում ընդ գրով արկանիցես զհանապազօրեայ գեղս ընչիցդ. եւ այդ յառաջ քան զըմբռնելդ ի քնոյ՝ քաց զգիրս զայս, այս է զխիղճ մտացդ յորում գրիցես զհանապազօրեայ յանցուածս, քաց զմատեանդ, ընթերցիր որ ինչ գրեալն է ի նմա զի հատուցանիցես զպարտիս քո„ (Ոսկեբ. ճառ Հգ. թ. 4):

"Ուսիր վարել զանձնդ եւ ի կարգի ունել զկեանս, յարդարել զվարս, անձամբ անծինդ դատ առնել եւ ամբաստան լինել զքէն եւ քազում եւս անգամ դատապարտ առնել զանձնդ եւ չթողուլ գնալ առանց պատժոյ„ (Ս. Բեռն. Յաղագս մենակեց.):

"Բազմեացի արդարութիւնն առ ի դատել եւ յոտն կացցէ յանցաւոր խիղճ մտացդ առ ի քառնալ զձայն ամբաստանութեան զքէն„ (անդ):

Հին քերթող մը կը յանձնարարէ այս սուրբ սովորութիւնը գրելով՝

"Բարեպաշտօն, ըզգօն այր
Մինչ չեւ զիւր անձն ի լոյզ արկեալ անաչառ,
Զըտայ փակել աչաց ըզլոյս քաղցր ի քուն,
կամ չեւ թըւեալ՝ զոր ինչ գործեաց զօրն ըզբուն.
Զօրովք անցեալ, զի՞նչ ի ժամուն եւ զի՞նչ տար,
Զի՞ եւ գործոյս պատշաճք եղի՞ն ի բաց յար.
Զի՞նչ էր յիղձս իմ, զիա՞րդ խորհուրդս ղտեղի աւ,
Եւ ոչ յեղաւ ի լաւագոյնն...
Զի՞նչ կամեցայ, որ չէրն արժան. եւ զօգուտ
Է՞ր նախատաս բարւոյն կալայ՝ չար, անիոյթ.
Թէ զըք բանիւ կամ ի կընճիռ երեսաց
Նախատեցի. զի՞ եւ բնութիւնս իմ խաղաց
Քան օրինաց սանձ վարէ զիս կարգապահ.
Այսպէս ըզբանս եւ զանցս գործոյդ տես քննեա
Ի ծագէ մինչ յարեւուն մուտս, զի չարին
Աստղ է ցէրն, պսակէ դարմնեաւ ըզբարին„:

(Աւուստն.:)

Գ. Ժամանակութիւն:

Ս. Յովսէփ Գոբերդինացւոյն, որ Փրանկիսկեան կրօնաւոր մ'էր, Հարցընելով Եպիսկոպոս մը թէ ի՞նչ միջոցաւ կրնար ինքն իր կեղրը սրբացնել, նա պատասխանեց. "Քանա որ քահանաներդ ուշադրութեամբ ըսեն աստուածային ժամասացու-

թիւնը ու ջերմեռանդութեամբ մատուցանեն սուրբ պատարագը. այս երկու կրթութիւններս բաւական պիտի ըլլան զանոնք կատարելագործելու»:

Ի՞նչ է ժամագիրքը: — Քրիստոնէական ճշմարտութեանց հիանալի ծաղկաքաղ մ'է. սքանչելի նկար մը, ուր մեր հաւատքին ամէն խորհուրդները եւ անկից ծնած գիւցազները մէկիկ մէկիկ կը ներկայանան. ուղղափառ աղօթքն է. Իսրայէլի տաճարը, Եկեղեցին եւ երկինքը միեւնոյն երգերը կը նուագեն. յաւիտենական աղօթքն է «Յիսուս Քրիստոս երէկ եւ այսօր նոյն եւ յաւիտեան» (Եբր. ԺԳ. 8):

Ի՞նչ կ'ընես դու ժամերգութիւն ըսելով. կը ներկայանաս ընդհանուր Եկեղեցւոյ պատգամաւոր՝ Աստուծոյ երկրպագութիւն, գովաբանութիւն ու գոհութիւն մատուցանելու եւ իրեն հետ հոգւոց յաւիտենական շահերուն վրայ խորհելու:

Ի՞նչպէս ըսելու ես ժամերգութիւնն. արժանապէս, ուշադրութեամբ ու ջերմեռանդութեամբ. Ս. Օգոստինոս կ'ըսէ. «Զի՞նչ օգտիցի աղաղակ բանիցն եթէ սիրտն լռին է: — Կացո՛ զՅիսուս ընդ աչամէ եւ զՄարիամ՝ ընդ ատեկէ եւ զհամօրէն հրեշտակս շուրջ զքեւ... ընդ որս այժմ սաղմոսերգեսդ յերկրի՝ յուսա՛ եթէ երգելոց իցես յերկինս» (Թովմ. գեմբացի):

Ահա հոս ժամերգութեան մասերուն բաժանում մը, որ կրնայ ջերմեռանդներուն օգտակար ըլլալ, ներկայացնելով մտաց՝ կենարարին չարչարանքները:

Ցաղթութեանց մասնաւոր առթիւ յատուկ ժամերգութիւն:

«Առաւօտեան կապէ զՔրիստոս չար կապանաց մարդկան լուծողն,
Առաջին ժամ՝ թըքոյն զայպանս ի մէջ բերէ, երորդ զմահուան,
Վեցերորդն ընդ խաչ բեւեռէ, տիգաւ խոցէ ինն երորդն զկողն,
Երեկոյեանն իջուցանէ, խաղաղականն դնէ իտապան»:

Դ. Մ. Պատարագ:

Սուրբ սեղանին առջեւ հրեշտակ եղէք: Եթէ հաւատք ունենաք ինչ որ յարաբերութիւն ունի սուրբ պատարագին հետ բնաւ թեթեւ պիտի չեւրեւի: Վենկեսլաոս Ս. Թագաւորն այնպիսի մեծ յարգանք ունէր այս մեծ զոհին՝ որ ինքն անձամբ կը մշակէր, կը ջրէր, կը քաղէր եւ իր Թագաւորական ձեռքերով կը պատրաստէր ցորենն ու խաղողն, որոնցմէ պիտի շինուէր հրեշտակներուն հացը եւ այն գինին որ կոյսեր կը բուսցնէ:

Այն քահանան, որ քահանայական աստիճանը լաւ ճանչցած է, պէտք է որ իր ջերմեռանդութեան նախընտիր առարկան ընէ զՅիսուս որ մեր տապանակներուն մէջ կը բնակի զոհելով զինքը խորաններուն վրայ ու տալով մեզ ինք զինքը Ս. Հաղորդութեամբ:

Քիչ մը վար քանի մը կանոններ պիտի տանք լաւ կատարելու համար այն մեծ «Գործն», որուն կը վերաբերին ու կը ստորագասուին կաթողիկէ պաշտամանն ամէն արարողութիւնները:

Աղօթք

առ ի զշնորհս քահանայութեան հայցելոյ:

Տէր Յիսուս Ծայրագոյն քահանայ եւ քահանայապետ, որ միշտ կեաս լինել բարեխօս վասն մեր, որ զարուսպս առ իմ աչօք ընտրեցեր ի մարդկանէ եւ վասն մարդկան կացուցեր զիս յաստուածային, զի մատուցից պատարագս եւ զոհս վասն մեղաց եւ զի մարթիցեմ կարեկից լինել այնոցիկ որք յանգիտութեան կան մոլորեալք. մաքրեա աղաչեմ արեամբ քով սրբով զնիշճս իմ յամենայն մեռելոտի գործոց իմոց առ ի սպասաւորել Տեառնդ կենաց եւ սրբեա զիս ճշմարտութեամբ եւ ես ի խաչ ելեալ՝ զոհեցից ընդ քեզ զանձն իմ ի պատարագիս: Տո՛ւր զի իբրեւ զբարի անտես բազմերփենի շնորհաց Աստուածոյդ՝ բաշխելով զնոսա յանդամս քո գնիցեմ զանձն իմ ի վերայ եղբարց իմոց՝ ծառայիցդ քոց, եւ շնորհեա զի փառաւորեցից զքեզ ի վերայ երկրի եւ զգործն՝ զոր ետուրն ինձ զի արարից՝ վճարեալ, ուր Դուդ ես անդ եւ ես եղէց ընդ քեզ, զի տեսից զփառս քո զոր ետ քեզ Հայրն, որ սիրեացն զքեզ յառաջ քան զլինիլն աշխարհի: Որ կեաս եւ թագաւորես ընդ Հօր եւ ընդ Ս. Հոգւոյդ եւն.:

Ր. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Քահանան պէտք է որ իր մէջ ընդօրինակէ այն ամէն առաքինութիւնները, զորս Յիսուս Քրիստոս իւր առանձնակի կենաց մէջ ի գործ դրած է:

Դիտողութիւն:

Աստուած ստեղծած էր զմարդն իւր պատկերին եւ նմանութեան համաձայն, բայց մեղքը հիմնապէս այլափոխած էր այս աստուածային պատկերը, որ գրեթէ բոլորովին անհետացած էր երկրիս երեսէն. վերանորոգումն կ'իյնար ամենասուրբ Երրորդութեան երկրորդ անձին, որ իր Հօր պատկերն է: Ասոր համար է որ Որդին Աստուծոյ մարմին առաւ մարդեղութեամբ զգալի ձեւի ներքեւ իր անձնաւորութեամբն ներկայացնելու համար Աստուածութիւնն: Սակայն գիտեցէք որ պատկեր մը ո՛չ միայն ճանչնալ կու տայ իր ներկայացուցած անձը, իւր գծագրութիւնը, իր ստիճանը, իր կերպաւորումն, այլ նաեւ իւր բնագրին պատիւ կը բերէ, թէ եւ կը փոխէ զայն, վրան կը խօսի, կը գովէ զինքը, անոր կատարելութիւնները կը հռչակէ, անոր հիացողներ ու բարեկամներ կը գտնէ:

Որդին Աստուծոյ այսպէս սկսաւ. բաւական համարեցաւ երեսուն տարի փառաւորել իր եր-

կնաւոր Հայրը լուիկ միայնութեան մէջ, քաշուած կեանքի մը մթութեան մէջ: Յետոյ որոշեալ օրը հասնելով՝ սկսաւ մեծագոչ ձայնով, պերճախօս լեզուաւ աւետել աշխարհի իւր մեծութիւնները, իւր զօրութիւնն, իւր մարդասիրութիւնն, իւր գթութիւնն, ամբողջ իւր աստուածային ստորոգելիները:

Արդ ինչ որ ինքն անձամբ ըրաւ, կ'ուզէ շարունակել իւր պաշտօնեաներուն ու ներկայացուցիչներուն միջոցաւ: Քահանաները՝ Աստուծոյ մեծութիւնն ու բարերարութիւնն, արդարութիւնն ու ողորմութիւնն աւետարանելու համար, ձայներնիս հրապարակաւ բարձրացնելէն առաջ, պարտաւոր ենք մեր եկեղեցական նորընծայութեան ժամանակ տոգորել ի մեզ Աստուծոյ պատկերն ըստ օրինակին որ մեզ ընծայուած է ի նազարէթ:

Բայց կղերանոցին քանի մը տարիներն շատ անգամ բաւական չեն ընդօրինակելու մեր վրայ այդպիսի կատարեալ օրինակի մը ամբողջ գծերն: Հարկ է հաստատուն մտօք հետապնդել այն խոնարհ եւ համեստ առաքինութեանց ուսման եւ գործածութեան, որոնց օրինակն Քրիստոս Տէրն մեր տուաւ իւր առանձին կենաց ատեն եւ որոնք քահանայական կատարելութեան կարեւոր հիմն են:

Նախ եւ առաջ ի՞նչ է այն բանը, որ ամենէն աւելի Մարդեղութեան, Ննդեան, Թլփատութեան եւ Փրկչին սուրբ մանկութեան բոլոր խորհուրդներուն մէջ մեզ զարմանք կը պատճառէ: Յայտնապէս խոնարհութիւնն է: «Զանձն ունայնացոյց զկերպարանս ծառայի առեալ» (Փիլիպ. Բ. 7): Այս փոքրցած Բանն, Բանն սահմանեալ

Սուրբ Բեռնարդոսի ըսածին համաձայն, այս նսեմացած մեծվայելչութիւնը, այս կապտեալ ամենակարողութիւնը, այս այնքան հրաշալի կերպով ստորնացած մեծութիւնն, այս երեսուն տարի միայնութեան եւ լռութեան, աղօթքի եւ աշխատանաց մէջ անցուցած թանկագին կեանքը, այս ամէնն կ'ապշեցնէ ու կը սքանչացնէ զմեզ: Պէտք է ուրեմն ամէն քահանայ մտածութեան նիւթ ընէ այս ամէնն եւ հաւատարմութեամբ անոնց նմանի: Հետեւաբար Յիսուսի Քրիստոսի օրինակին համաձայն ինքն ըլլալու է՝

խոնարհ քահանայ,
հնազանդ քահանայ,
աշխարհէն անբծատուած քահանայ,
աղօթասէր քահանայ,
աշխատասէր եւ ուսումնասէր քահանայ:

Ահաւասիկ այս երկրորդ խորհրդածութեան նիւթն:

ՀԱՏԱԾ Ա.

Խոնարհ քահանան:

Երեք բան պիտի քննենք հոս. — խոնարհութեան բնութիւնն, — աստիճանները, — ազդեցութիւնը՝ քահանային վրայ:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ի՞նչ է խոնարհութիւնը:

Երբ կ'ուզենք որ սրբութեան շէնքը բարձրանայ եւ կրից բռնաշունչ հովերէն չխորտակի, հարկ է զայն կանգնենք հաստատուն եւ անշարժ հիման մը վրայ, հարկ է կարծր ժայռի մը հասնելու չափ

փորել՝ առաջին քարը դնելու համար: Այս ժայռը իւր անձին ճանաչումն է, որ կ'առաջնորդէ մարդուս իր անձին վրայ ուղիղ դատողութիւն կազմելու, իրեն ինկած դրից մէջ դասելու զինքն եւ խոնարհ ըլլալու:

Ամբարտաւանութիւնն, որ խոնարհութեան ներհակն է, անձին առաւելութենանց անկարգ սէրն է՝ որով մարդն իւր վիճակէն եւ աստիճանէն աւելի վեր կը բարձրանայ. սխալ զգացում մ'է որ մեր Աստուծոյ եւ արարածոց հետ ունեցած յարաբերութիւնները կ'այլանդակէ եւ ամէն տեղ խառնվութիւն ու անկարգութիւն կը ձգէ:

Երկրիս վրայ ուրեմն երկու դպրոց կան, որ հակադիր են իրարու սկզբունքի, դրութեան եւ վախճանի անհաշտութեամբ: Մին աշխուժով կը հռչակէ մտաց իշխանութիւնն եւ անկախութիւնը եւ կը սորվեցնէ մարդոյն թէ ինք իրեն բաւական է, թէ կրնայ ինք իրեն լոյս ստանալ ճշմարտութիւնը գտնելու, եւ կորով՝ առաքինութիւն գործելու: Շքեղ ուսումնարաններ եւ փայլուն վարժարաններ բանալով այս դպրոցը ամէն կողմէն ուսումնասէր երիտասարդութիւնը կը հրաւիրէ խոստանալով իրեն ամէն խնդիրներուն լուծումը: Նա իրօք կը խուզարկէ ու կը վիճէ ամէն խնդիրներու վրայ, եւ ամէն վէճերու վճիռը կտրող դատաւոր կը կանգնի՝ իր հետապնդութենանց յետադասելով ամէն հաւատք եւ վարդապետութիւն:

Միւս դպրոցը կը ներկայանայ արտաքուստ պարզ եւ համեստ կերպարանօք: Իւր ճեմարանը անբաններու ախոռ մ'է, ամպիոնը ուսկից ինքն կը վարդապետէ՝ նախ մնուր մ'է եւ ապա խաչ մը:

Իրեն վարդապետութիւնն զուգընթաց է իր խոնարհ երեւոյթին. նա կ'ըսէ մարդուն. դուն անկեալ եւ ստորնացած էակ մ'ես. դուն ուրիշ բան չունիս քեզմէ բայց եթէ մեղութիւն, ապականութիւն, անկարողութիւն, այնպէս որ միտգ լուսաւորելու եւ սիրտգ մաքրելու համար՝ գերբնական եւ աստուածային օգնութեան կարօտ ես:

Մենք այս երկու դպրոցներն ալ կը ճանչնանք: Առաջինն՝ ամբարտաւանութեան վրայ հիմնուած՝ սատանային՝ հպարտներու իշխանին վարչութեան ներքեւ կը գտնուի: — Միւսն՝ խոնարհութեան վրայ հիմնուած՝ ընտրած է իրեն ուսուցիչ Քրիստոս՝ փոքրիկներու եւ սրտիւ խոնարհներու վարդապետն: Նա առաջ բերած է բոլոր այն փիլիսոփաները, որոնք աշխարհիս մէջ տարածուած են, բոլոր հերետիկոսները՝ որ տակն ու վրայ ըրած են ճշմարտութեան թագաւորութիւնը, բոլոր անհաւատները՝ որոնք համոզմունք խախտելով՝ մտքերն աւերած են: — Միւսն՝ առաջ բերած է բոլոր հաւատքով խանդավառ մարտիրոսները, բոլոր մաքրասիրտ կոյսերը, գիտութեան բոլոր վեմ վարդապետները, բոլոր սուրբերը որ փայլած են երկրիս վրայ:

Իմաստութեան առաջին քայլն պիտի ըլլայ մերժել զզուանօք այն խաբեբայ իմաստասիրութիւնը, որ կը շողոքորթէ մարդիկ՝ զերծնիք ի կորուստ տանելու համար: Նա ամբարտաւանութեամբ կը սկսի, նախատանաց կը հասցնէ եւ յուսահատութեամբ կը վերջացնէ:

Քրիստոնէական իմաստասիրութիւնն բոլորովին տարբեր ճամբայ մը կը բռնէ. խոնարհու-

թեամբ կը սկսի եւ փառքով կը լմննայ. նա կը խոնարհեցնէ զմարդն մինչեւ իր ոչնչութեանն եւ ասով կը տանի զայն ճշմարտութեան եւ արդարութեան:

Եթէ այս խմաստասիրութիւնը լոկ ասոր մէջ կայանար, իրաւ է թէ մեր հպարտութեան կայծն շիջուցած պիտի ըլլար, բայց տակաւին երկչոտ, տկար եւ նկուն պիտի ձնայինք: — Ասոր համար է որ խոնարհութիւնը լոկ անցք մ'է: Երբ կը յաջողի նա խոստովանիլ տալ մեզ մեր անարգ եւ ոչինչ ըլլալն՝ կը փութայ անմիջապէս ձեռքերնէս բռնելու ու Աստուծոյ գիրկը տանելու. եւ այս կերպով զմեզ կը մեծցնէ, կը կատարելագործէ, կ'աստուածացնէ:

Այս հիմնական դասն գործադրելու մէջ մեր բռնելիք ընթացքէն կախում պիտի ունենայ Յիսուսի Քրիստոսի դպրոցին մէջ ընելիք յառաջադիմութիւնիս: Սուրբերը եւ առաքելական մարդիկ այնքան բարձրագնաց չկրցան անշուշտ վերանալ հեղինակ Հանդիսանալով այնքան հիանալի գործերու, բայց եթէ կանխաւ զայն ընթեռնլով եւ դիւցազնաբար գործադրելով, ըստ աստուածային վարդապետին յանձնարարութեանը:

Եւ իրօք Որդին Աստուծոյ մարդիկ հրահանգելու համար երկնքէն իջնելով, իրենց չ'ըսաւ, ինչպէս կը դիտէ Սուրբն Օգոստինոս, թէ ինձմէ սորվեցէք աշխարհքներ ստեղծել, հրաշքներ գործել, հիւանդներ բժշկել, մեռելոց յարութիւն տալ, հապա «սորվեցէք ինձմէ հեզ եւ խոնարհ սիրտ ունենալ»:

Սակայն ինչո՞ւ համար պիտի ըլլայ սկզբնաւորութիւնն խոնարհութենէն, որովհետեւ հարկ է

սկսիլ ճշմարտութեամբ եւ արդարութեամբ: Ի՞նչ է խոնարհութիւնը. է մեր անձին ուղիղ գատողութիւնն, որով կը չափաւորենք մեր առաւելութեան գնահատումը: Այնպիսի առաքինութիւն մ'է այս, որով ճանչնալով զմեզ ինչ որ ենք, կը վերագրենք մեզ եւ կ'ուզենք ալ որ ուրիշները ընծայեն մեզ ինչ որ իրօք մերն է:

Երբ ուրեմն տեսնենք որ մեր կողմանէ ծագում չունի՝ ըլլայ բնական, ըլլայ գերբնական բարիք մը կամ կատարելութիւն մը, խոնարհութիւնը կը հարկադրէ որ ամփոփուելով մեր ոչնչութեան մէջ, ինչ որ իսկապէս մերն է, ամէն բարեաց աղբիւրն գտնելու համար բարձրանանք մինչեւ Աստուած, որուն կը վայելէ ամէն պատիւ եւ փառք:

Եւ դիտեցէք որ այն միայն խոնարհ կրնար ըսուիլ, որ ինք զինքն ոչինչ համարելով, համոզուած է թէ ինքն իրմէ բան մը չունի: Հին փիլիսոփաները այս ճշմարտութիւնն ճանչցած էին, եւ այսու հանդերձ հպարտ կը մնային, որովհետեւ տեսնելով իրենց նուաստութիւնն ու ոչնչութիւնն, կը զայրանային ու կը սոսկային:

Զի՞ խրոխտայ մարդն, որ յղացեալն է մեղօք
Ույր ծագն է վիշտ, կեանքն վաստակ, մահն անողոք[1]:

Խոնարհութիւնը՝ որ քրիստոնէութեան յատուկ առաքինութիւն մ'է, իր կենդրոնն ունի կամաց մէջ. կը հաւնեցնէ ինչ որ կրնանք արժանանալ,

[1] Unde superbit homo, cujus conceptio culpa,
Nasci poena, labor vita, necesse mori?

ախորժելի կ'ընէ մեզ ինչ որ իրաւամբ մեզ կը պատշաճի։

Ուստի կը տեսնուի որ խոնարհութիւնը հիմնեալ է կանխաւ ճանչցուած, սիրուած ճշմարտութեան մը վրայ, որ ի սէր խաղաղութեան ու արդարութեան յօժարութեամբ ընդունած կ'ըլլայ մէկն անոր բոլոր հետեւանքներովն մէկտեղ։ Նոյնպէս յայտնի է թէ որչափ մէկը խոնարհ է, այնչափ աւելի արդար է, եւ որքան աւելի սուրբ է, այնքան աւելի կատարեալ է։

Խոնարհութիւնն ուրեմն սրբութեան չափ աստիճաններ ունի։ Մենք ասոնցմէ երեքը միայն պիտի նշանակենք, որ կատարելութեան ճամբուն երեք պարբերութիւններն են։ Երբ այս երեք պարբերութիւններն ճանչնալու ըլլաս, նայէ թէ ո՛ր մէկուն մէջ կը գտնուիս եւ շուտով պիտի գիտնաս թէ իբրեւ քրիստոնեայ ի՛նչ գերբնական աստիճանի մէջ ես, եւ իբրեւ քահանայ ո՛րքան է բարոյական զօրութիւնդ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Խոնարհութեան աստիճանները։

Առաջին աստիճան։

Մեր Նախահօր մեղքն այն եղաւ որ “ոչ ծառայեցից„ ըսաւ։ Այս ապստամբութեան ոգին ամբողջ իր որդիներուն անցաւ. այս է մեր անկեալ բնութեան տխուր վիճակը. մեր սկզբնական ապականութեան հետեւանօք է որ մենք հպատակութեան ու հնազանդութեան դէմ կ'աքացենք։

Անդրադարձէք վրանիդ եւ ձեր սրտին շարժմունքներն քննեցէք եւ պիտի տեսնէք որ հո՛ն

հպարտութիւնը ձեր ամէն հակումներէն աւելի տիրացած է. եւ թէ այս մոլութիւնը կ'ընդարմացնէ բոլոր ձեր հոգւոյն կարողութիւնները եւ եթէ ներելի է ըսել, մինչեւ ոսկրներնուդ ծուծը։ Մենք զմեզ փոքր աստուածներու տեղ դնելու միտումն ունինք, ամէն բան մեզի ընծայելով իբրեւ թէ բոլոր արարածոց կեդրոնն եւ վերջին վախճանն ըլլայինք։ Ահաւասիկ ինչ է մարդն, երբ մեղաց աղջամղջին մէջ կը խարխափէ եւ կը հեծէ կրից լուծին տակ։

Սակայն հազիւ թէ աստուածային լուսոյ ճառագայթ մը իւր հոգին լուսաւորէ եւ շնորհքն ալ անոր սիրտը շարժէ, կը փութայ նա այս սնոտի կուռքը խորտակելու, իւր ոչնչութիւնը կը տեսնէ եւ կ'իմանայ որ արարածին առաջին եւ գլխաւոր պարտքն է հպատակիլ Ստեղծողին եւ հնազանդիլ անոր պատուիրաններուն, պատրաստ ըլլալով ամէն բան կորսնցնելու, ամէն վիշտ կրելու, քան թէ եղծելով ծանրապէս անոնցմէ մէկ հատը, նախատել այնպիսի սուրբ եւ հզօր Տէր մը։

Այս տրամադրութիւնը խոնարհութեան առաջին աստիճանն է, որ կը կայանայ Աստուծոյ հնազանդելու մէջ ի սէր խաղաղութեան եւ արդարութեան, այն ամէն անգամ որ կը հրամայէ Նա իր միահեծան իշխանութեամբ։

Ո եւ է քրիստոնեայ երբ մահու չափ զԱստուած վշտացընելու փորձութեան մէջ գտնուի, գոչելու է սուրբ Պօղոսի հետ “Ո՞վ մեկնեսցէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի[1]„ (Հռովմ. Ը. 35).

[1] Սուրբ Պօղոսին այս հառաչումն իր սրտին յօժար ձգտումն էր ու կատարեալ սէրն։ Եւ արդար մարդուն կը ներշնչէ այդ ամենամեծ չարեաց մէջ իյնալու վախն։

ո՛չ նեղութիւն, ո՛չ անօթութիւն, ո՛չ ծարաւ, ո՛չ հալածանք, ո՛չ սուր, ո՛չ մահ։ Եթէ վարանի՝ քրիստոնէի ուրուական մ'է, մեռեալ է նա, փրկութեան ճամբէն դուրս եւ իր յաւիտենական կայանքը սատանայից եւ դատապարտելոց մէջ պիտի ըլլան։

Ով որ մահացու մեղք մը չգործելու համար իր կեանքը, պատիւը եւ ինչքերը զոհելու նախընտրութեան մէջ յարատեւելու ըլլայ՝ պիտի փրկուի, որովհետեւ իւր գերագոյն Տիրոջ իշխանութեան հպատակած է եւ Աստուծոյ հատուցած է ինչ որ ըստ ինքեան եւ ամենայն իրաւամբ իրեն պարտաւորեալ է. ինքը ուրեմն արդարներուն թուոյն մէջ գրուելու է։

Եթէ ինքը ասով գոհանայ, այսինքն ուզէ հնազանդիլ այն ատեն միայն՝ երբ Աստուած բացայայտ հրամանաւ պատուիրէ, իրաւանց թերի հատուցում մը ըրած կ'ըլլայ։ Հետեւաբար անկատար արդար մը պիտի կարենայ ըլլալ եւ հարկ պիտի ըլլայ որ մահուընէ ետքը սոսկալի եւ ամենափոքր բիծերն իսկ լափլզող կրակով երկար ատեն սրբուի երիցս սրբոյն Աստուծոյ ներկայութեան ընդունուելէ առաջ։

Բայց քահանայ մը որ այդ աստիճանով գոհանայ, եւ այս առաջին շրջանին մէջ կանգ առնու, յայտնի է թէ իւր կոչման համապատասխանած չ'ըլլար։ Աստուած ուզած էր զինքն իւր մտերիմն ընել, իւր շնորհաց աւանդապահը, իր տան մատակարարը, սակայն եթէ ինքն ասոր հակառակ յամառի մնալ գերիներուն եւ ցած ծառաներուն դասին մէջ, այսպիսի քահանան թէեւ թշնամի մը պիտի չըլլայ եւ ոչ ալ եկեղեցւոյ գայթագղու-

թիւն մը, այլ քիչ մտաւորութիւն պիտի կարենայ ունենալ իշխանին հետ, շատ քիչ ալ համարում անոր քով, եւ իր գործը տկար ու յաճախ ապարդիւն պիտի մնայ։

Ուստի պէտք է քահանայ մը Աստուծոյ շնորհաց ձեռնտուութեամբ ջանայ գոնէ խոնարհութեան երկրորդ աստիճանին հետամուտ քրիստոնէական արդարութեան հասնելու համար։

Երկրորդ աստիճան։

Այս երկրորդ աստիճանը կը կայանայ հլու հպատակութիւն ցուցնելու մէջ մեր Արարչին՝ այնպիսի խորին ակնածութեամբ որ պատրաստ գտնուինք աւելի մեռնելու քան թէ ամենափոքր իսկ բանով տհաճելի ըլլալու իրեն՝ կամաւոր հաւանութեամբ։ Այս վիճակը կը մերժէ ներելի մեղաց ո՛ եւ է միտում եւ յարումն։ Թէեւ յանցանքները, որոնց մէջ կ'իյնանք՝ լոկ մարդկային տկարութեան հետեւանք են, սիրտն ու կամքը զանոնք կը մերժեն։ Այս տրամադրութիւնը առջինէն շատ աւելի կատարեալ է։

Որչափ Աստուծոյ առջեւ խոնարհինք մենք իւր պաշտելի կամաց լիովին համակերպելով, այնչափ աւելի խաղաղութեան, արդարութեան եւ սրբութեան կը մօտենանք։ Եւ իրօք ալ խաղաղութիւն ու արդարութիւն չէ՞ն պահանջեր, որ հարազատ որդի մը բնաւ փոքր տհաճութիւն մը իսկ չպատճառէ ամենաընտիր Հօր, եւ ոչ երբեք զանցառու գտնուի այն մեծարանաց մէջ զոր իրեն տալու պարտաւոր է։ Աստուծոյ փառաց ամենափոքր աս-

տիճանն իսկ անհամեմատաբար աւելի կ'արժէ քան մեր կեանքը եւ այս աշխարհիս ամէն բարիքները, վասն զի Աստուած ամէն բանի վերջին վախճանն է, եւ վախճանը միջոցներուն միշտ նախադասելի է:

Արդ Աստուծոյ փառքը՝ այսինքն իւր արտաքին փառքը՝ կը պահանջէ որ համայն արարածները լեռվին իրեն հպատակին եւ իր կամաց ամենափոքր ակնարկին իսկ հնազանդին: Ո՛րչափ ուրեմն խորշելու ենք ներելի մեղքէն որ այս մեծ Աստուծոյն դէմ ապստամբութիւն մ'է, զրկանք մը՝ իր փառաց:

Եկեղեցւոյ պաշտօնեայ մը որ այս երկրորդ շրջանին մէջ կանգնած եւ պինդ կերպով հաստատուած է, աշխարհի աչաց առջեւ ճշդապահ եւ անբասիր քահանայ մը չէ միայն, այլ նաեւ բարեպաշտ եւ եռանդուն քահանայ մը, որ յաճախ աղօթքի մէջ Աստուծոյ հետ կը խօսի եւ այս մտերիմ ընտանութեամբ կը ստանայ այն լոյսերն ու շնորհքները, որոնք պղաբեր կ'ընեն իր պաշտօնը ժողովրդոց մէջ: Այսպիսի մարդիկ կրնան ժողովրդապետութիւններ վերականգնել, հաւատոյ ու բարեպաշտութեան ոգին արծարծել, եւ նոյն իսկ չափաւոր տաղանդով գործել ինչ որ ուրիշները գիտութեան եւ ճարտարութեան բոլոր միջոցներով պիտի չկարենային ընել:

Այսու հանդերձ առաջին աստիճանն է այս, ամենաբարձր կատարը չէ, որուն պէտք է հասնի հպատակութիւնն ու խոնարհութիւնը:

Արդար եւ անշուշտ սուրբ է այն որ անձնանուիրութեամբ կ'ոտնակոխէ ինչ որ ուղղակի՝ Աստուծոյ փառաց ներհակ է: Բայց ասով ստեղծուած իրերէն այն աստիճանի հեռու չ'ըլլար՝ որ չսիրէ իւր անձին

համբաւը, բարեպաշտ անձանց գնահատումը եւ քանի մը անմեղ գոհացումներ, զորս Աստուած իսկ չ'արհամարհեր:

Ուստի անոնք որ երկրորդ աստիճանին մէջ կը կենան, առանց աւելի բարձրիննկրտելու՝ շատ անգամ անզգուշօրէն պակասութեանց եւ շատ մը այդ վիճակին՝ անխուսափելի թերութեանց մէջ կ'իյնան: — Ասկից զատ յաճախ ձեռքէ կը փախցընեն մեծամեծ առաքինութիւններ գործելու առիթները: Աստուած զիրենք կը սիրէ եւ վրանին իւր առատ շնորհքները կը զեղու, բայց չի տեսներ անոնց վրայ այն մեծ անձնուրացութիւնն, այն մեծ համապատասխանութիւնն, որոնք կը մղեն զինքը հաղորդելու իրենց տարօրինակ շնորհքներ, մեծառանձնաշնորհութիւններ, որոնցմով կ'ախորժի նա իւր մտերիմներն ողողել:

Կը մնայ հետեւաբար գերազանց ճամբայ մը, որ է խոնարհութեան երրորդ աստիճանը եւ աւետարանական կատարելութեան վերջակէտը:

Երրորդ աստիճան:

Թէեւ գլխաւորապէս քահանայից է որ ուղղուած են հետեւեալ խօսքերը. "*Եղերուք դուք կատարեալք որպէս եւ Հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է*" (Մատթ. Ե. 48), այսու հանդերձ շատ քիչ պիտի ըլլան անոնք, որ պիտի ուզեն հետեւիլ ցուցնելիք ճամբանուս: Նոյն իսկ կատարելութեան մէջ զանազան աստիճաններ կան. սրբութեան գիւցազնութիւնը գլխովին մենաշնորհ մի է. սակայն լաւ է որ զայն ճանչնանք գէթ խոնարհ-

լու համար՝ տեսնելով զմեզ անկից անհունապէս հեռի։

Բայց տուէք ինձ խորին մտածութիւններով սնած վեհագոյց անձինքներէ հոգի մը, այն վեհանձն քահանաներէն մէկը, որ խաչին վսեմ գիտութեան մէջ խորասուզած ըլլայ, ասիկա դիւրաւ պիտի հասկնայ ինչ որ կ'ուզենք ցուցնել։

Խոնարհութեան երրորդ աստիճանը աշխարհքի այնպիսի մեծ զզուում ու գարշում կը դրոշմէ հաւատացեալ հոգւոյն մէջ, որ եթէ իրեն ձգուելու ըլլայ մարդիկներէ պատուելու կամ անարգուելու ընտրութիւնն այս պայմանաւ՝ որ երկուքէն որ մէկն ալ ընտրելու ըլլայ Աստուծոյ փառքը աւելցուցած պիտի ըլլայ հաւասարապէս. այս հոգին՝ արարածոց պատիւն ու համարումը ոտքի տակ առնելով՝ նախատինքն ու արհամարհանքն այնքան եռանդով պիտի ընդգրկէր, որքան աշխարհասէրները կը տքնին մարդկանց մէջ համբաւ ու պատիւ ձեռք բերելու. եւ ինքն կրկին դիտմամբ կ'ընէ զայս, ինչու որ այս ընտրութեամբ թէ՛ արդարութեան մէջ առաջ կ'երթայ, եւ թէ՛ Յիսուսի Քրիստոսի աւելի նման կ'ըլլայ։

Այս վարդապետութիւնը առաջին անգամ անսովոր կ'երեւի եւ մարդկային ըմբռնումին բոլորովին հակառակ։ Ի՞նչպէս, պիտի ըսէ մէկը, կրնայ մարդս ինք զինքը արհամարհել եւ մանաւանդ բաղձալ որ ուրիշները զինքն արհամարհեն։

Կը պատասխանեմ, որ այս մասին պիտի համաձայնինք դիւրաւ, եթէ լաւ հասկցած ըլլանք խոնարհութեան սահմանը, զոր վերը դրինք, այսինքն եթէ մենք զմեզ կատարելապէս ճանչնանք եւ արդարութեան ճշմարիտ սէր մ'ունենանք։

Ըսէ ինծի, ո՛վ մարդ, ո՞վ ես դուն. ի՞նչ բանի արժանի ես. կենացդ մէջ մահացու մեղք մը գործա՞ծ ես, ուրեմն արժանացած ես դժոխոց եւ սատանայի կը նմանիս[1]։ Երկու հատ գործա՞ծ ես, անկից ալ վատ ես, վասն զի նա հատ մը միայն գործած է։

Բաղդատէ ուրեմն քու համարումդ սատանայի եւ դատապարտելոց վրայ ունեցածիդ հետ. եւ եթէ հիմայ իրենց ընկերութեան մէջ չես գտնուիր, որո՞ւն շնորհիւն է, քու առաքինութեա՞նդ կամ թէ չէ՝ աստուածային փրկչին ձրիաշնորհ մարդասիրութեամբը. «*Քո Տէր, արդարութիւն եւ մեր ամօթ*» (Դան. թ. 7)։

Ենթադրենք վայրկեան մը, որ կենաց վտանգներու մէջէն անցնելով՝ սուրբ մկրտութեան շնորհքը պահելու բախտն ունեցած ըլլանք, լոկ ակնարկ մը մեր նուաստութեան եւ շատ մը թեթեւ պակասութեանց վրայ որոնց մէջ ամէն օր կ'իյնանք, բաւական չէ՞ն արդեօք մեզի մեր անձին զզուում ներշնչելու։

Ի՞նչ ենք մենք ի բնէ. — ոչինչ. — ի՞նչ ընելու է ոչնչին. մոռացութեան մատնել, ոչնչին վրայ չի մտածուիր։ — Ի՞նչ ենք մենք մեր կամքովին. — քիչ թէ շատ ապստամբ մեղաւորներ, բայց միշտ Աստուծոյ դիմադրողք։ — Ի՞նչ բանի արժանի են մեղքն ու ամբստամբութիւնն. — միայն

[1] Մենք հոս մահացու մեղաց թուոյն վրայ կը խօսինք, ոչ թէ անոր համեմատական չարութեան վրայ. զոր միայն Աստուած կրնայ ճշդապէս չափել։

նախատանաց ու պատժոյ։ — կշռենք հիմայ ինչ որ ենք եւ ըստ այնմ իրաւունքնիս. ոչինչ եւ մեղք. ահաւասիկ մեր ստացուածքն, մեր տիտղոսները։ Մոռացութիւն, արհամարհանք, պատիժ, ահա մեր իրաւունքները։ Ըստ իս շատ բացայայտ է հաշուեկշիռս։

Սրբուհի Թերեզիա՝ օր մը Աստուծմէ կը խնդրէր թէ ինչո՞ւ այնչափ առաքինութեանց մէջէն առանձին սէր մ'ունէր ինքն խոնարհութեան. եւ հետեւեալ պատասխանն ընդունեցաւ. Որովհետեւ ճշմարտութիւնը կը սիրեմ։

Երբ կը կարդանք սուրբ Պօղոսի թղթերուն մէջ եւ Եկեղեցիէն մեծարուած գլխաւոր սրբոց վարուց մէջ, թէ զերենք ցեխու աշխարհքիս աւելցուկը կը նկատէին եւ անարժան կը համարէին իրենք զերենք լսել իսկ տեսնելու եւ կը զարմանայինք թէ ինչպէս Աստուած իրենց կրնար համբերել ու բոլոր մարդիկ չէին միանար զերենք նախատելու եւ նեղելու. մենք թերեւս այս ամէն բարեպաշտ չափազանցութիւններ կը համարինք, սակայն չմոռնանք թէ չափազանցութիւնը կեղծիք է, եւ Աստուած կրնայ սիրել ու վարձատրել սուտը։

Ո՛չ բնաւ, սուրբերը այս կերպով զերենք խոնարհեցընելով՝ իրենց իրաւանց չափն կը պահէին. եւ այնքան Աստուծոյ ընդունելի էին՝ որքան աւելի ճիշդ եւ բծախնդիր սահմաններու մէջ իրաւանց տէր կ'ըլլային։

Խոնարհը՝ կ'ըսէ Սուրբն Բոնաւենդուրա, կը սիրէ ճշմարտութիւնը, չի կրնար գովեստի զիջում ընել, վասն զի լաւ գիտէ թէ անոր արժանի չէ. բայց ասկից զատ ինքը գոհ է որ միւսներէն նկատուի ինչ որ է իրօք, այսինքն էակ մը որ անձին յատուկ բան մը չունի բայց եթէ ինչ որ նուաստ եւ անարգ է։ Այս է իր վայօք ունեցած գաղափարը եւ կ'ախորժի որ ուրիշներն ալ նոյն կերպով խորհին, ինչպէս որ մենք հաճոյք պիտի զգայինք որ ուրիշները մեր կարծիքներուն եւ գաղափարներուն համամիտ գտնուէին։ Ամէն հպարտ՝ ստախօս մ'է, յափշտակող մը, ահաւասիկ ինչու համար Աստուած անկից կը խորշի եւ արհամարհանօք կը կը մերժէ զայն։

Զարմանալի բան է. Աստուծոյ առջեւ մեծ, սուրբ եւ կատարեալ ըլլալու համար՝ ի՞նչ կը պահանջուի մեզմէ. մէկ բան, մի միայն բան մը, եւ է որ ո՛չ անիրաւ եւ ո՛չ յափշտակող ըլլանք։ — պիտի ըսէք դուք, թէ շատ դիւրին է այս՝ ինչու որ բարեկիրթ մարդ մը այդպէս ըլլալու է։ — Դիւրի՞ն. կը սխալիք, կը սխալիք, մանաւանդ թէ այս՝ առաքինութեան դիւցազնութիւնն է։ Սկզբնական մեղքը այնքան ապականած է մեր բնութիւնը, որ անհաւատալի կերպով դժուարին է մեզ նոյնիսկ կենալ գերագոյն տիրոջ իրաւունքներն բռնաբարելէ եւ անոր իշխանութեան սահմաններն խախտելէ։ Քու տեղդ կեցիր, կ'ըսէ նա, արդար եղիր, տո՛ւր Աստուծոյ ինչ որ Աստուծոյն է, եւ ինչ որ արարածինն է՝ արարածին. եւ այն ատեն դուն իմ աչացս առջեւ սուրբ ես եւ անմահ գահի մը վրայ պիտի նստեցնեմ զքեզ իմ թագաւորութեանս մէջ։

Շատ լաւ, պիտի ըսէք, արդար ըլլալու է։ Բայց ինչպէս զմեզ փոքր, արհամարհուած ու անարգուած համարինք, եթէ չենք կրնար կեղծել որ մեծ գործեր ըրած ենք։ Աւելի ուղիղ պիտի

ըլլայ եթէ ըսէք, երբ Աստուած մեր միջոցաւ մեծ բաներ կ'ընէ։ Ո՛Հ. այն ատենը պաքանչանալու է այս ամենակարող Աստուծոյն զօրութեան եւ իմաստութեան վրայ, որ այսքան անարգ գործիքներով կարող է հրաշքներ գործել։

Խոնարհութիւն չէ՝ Աստուծոյ պարգեւները եւ իր գործոց կարողութիւնը չճանչնալ, այլ կը կայանայ սա անոնց փառքը մեզի չյատկացնելու մէջ։ Ասոր կատարեալ օրինակն սուրբ կոյս Աստուածածնի վրայ կը նշմարենք։ Ինքն ամենայն խոնարհութեամբ կը ճանչնայ, կամ մանաւանդ իր հոգւոյն հիացումով կը հռչակէ թէ Աստուած իրմով մեծ, զարմանալի բաներ ըրաւ եւ հպարտանալու տեղ՝ կ'աղաղակէ ըսելով. Թող իմ հոգիս փառաբանէ զԱստուած. "*Մեծացուսցէ անձն իմ զՏէր*„ (Ղուկ. Ա. 46)։

Իրաւացի եւ գերազանցապէս արդար է որ ամէն փառք անդրադառնայ անոր որ բոլոր բարեաց պատճառն է։ Երբ մեզ գովեստ կը շռայլուի, խաբէութիւն մ'է որ կը գարանուի. Աստուծոյ դէմ եղած անիրաւութիւն մ'է այս, եւ մենք ատով պէտք է ամօթապարտ ըլլանք, ինչպէս պիտի ընէր պատուաւոր մարդ մը, որ ուրիշ մը կարծուելով գովեստ ընդունէր այնպիսի գործի մը համար զոր ինքն երբեք չէ ըրած։

Կատարեալ խոնարհութիւնը ուրեմն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ արդարութիւնը եւ լաւ ճանչցուած ու սիրուած ճշմարտութիւնն։

Սակայն արդարութեան սէրէն զատ կայ ուրիշ շատ աւելի զօրաւոր պատճառ մը՝ անդիմադրելի ազդակ մը որ կը մղէ մեծ հոգիները խոնարհութիւն եւ նախատինք յանձն առնելու. ասիկայ աստուածային վարդապետին օրինակն է։

Ցաւիտենական բանը չէր կրնար խոնարհիլ երկնից մէջ, ինքն Որդի Աստուծոյ է, յամենայնի հաւասար իւր Հօրը։ Երկիր կ'իջնայ եւ մարդ կ'ըլլայ։ Իբրեւ մարդ ստորակարգ է եւ կրնայ խոնարհիլ, եւ ահա ասոր համար է որ ամենէն աւելի տարօրինակ ծայրայեղութեանց մատնեց զինքն՝ ընդգրկելով նախատինք եւ արհամարհանք եւ անցնելով ստորնացման եւ անձին ունայնացուցման բոլոր աստիճաններէն. "*զանձն ունայնացոյց*„ (Փիլիպ. Բ. 7)։ Մսրոյ մը մէջ կը ծնանի, իւր կեանց մեծ մասը կ'անցնէ խեղճ արհեստաւորի մը խանութին մէջ եւ վերջապէս կը մեռնի խաչի մը վրայ նախատանօք եւ անարգանօք լցուած. "*Լցցի նախատանօք*„ (Երեմ. Ողբ. Գ. 30). յայտնելով այս ամէն կամաւոր խոնարհութիւններով թէ այնչափ մեծ է Աստուած, որ բոլոր արարածք եւ նոյն իսկ մարդացեալն Աստուած անոր անբմբռնելի մեծութեան առջեւը ոչնչանալու են։

Ի՞նչ դաս, ի՞նչ օրինակ, ի՞նչ քաջալերութիւն սուրբ քահանայի մը համար։ Եւ ի՞նչ. անարգ՝ բայց մեզ սիրելի արարածի մը համար ունեցած համակրանքնիս պիտի կարենա՞յ այնքան յառաջանալ, որ մինչեւ իսկ անոնց թերութիւններն ու յիմար կամայականութիւնները սիրենք, իրենց նմանելու ու հետեւելու չափ. մինչ հեշտասէր մարդիկ ամէն օր գժուարակիր զոհողութիւններ յանձն չէ՞ն առնուր գարշ կուռքի մը հաճելի ըլլալու համար։ Պիտի ըսենք թէ այս կուռութիւն մ'է, ցնորք մը, բայց արգեօք աստուա-

ծային սէրը կարող չէ՞ հոգի մը արբեցնել եւ ներշնչել անոր՝ աւելի կենդանի ու վառ վերացումներ քան աշխարհային սէրը։

Քահանայ մը կարող չէ՞ արդեօք լեցուիլ եւ արբենալ իւր Փրկչին սիրով այն աստիճանի՝ որ իրեն փառք ու երջանկութիւն համարի անոր նմանիլ եւ անոր պէս նախատուիլ եւ ոտնակոխ ըլլալ։

Ձափազանցութիւն, անխորհուրդ ցնորքներ են, պիտի ըսէ աշխարհասէր մարդը կամ քահանան, որ անոր համակարծիք է։ Բայց այս կարծիքն անկից առաջ կու գայ որ թէ՛ մեկուն եւ թէ՛ միւսին համար խաչին սուրբ յիմարութիւնը գաղտնիք մ՚է. երկուքն ալ չեն ճանչնար խոնարհութեան արժէքը, զոր մարգացեալ Աստուածը իրեն նշանաբան ընտրած է։

Այո՛ չափազանցութիւն է, պիտի կրկնեն, որովհետեւ վերջապէս այս ծայրայեղ խոնարհութիւնը հոգին կը ջլատէ եւ անոր իւր կարողութիւնները գործադրելու ապահովութիւնը կը վերցնէ։ Ի՞նչպէս, զոր օրինակ, կրնանք պահանջել որ քահանայ մը՝ իւր ոչնչութեան մէջ ակնախուսափ խորասուզելով՝ կենդանացնէ իւր կորովը ու արիութիւնը, զոր կը պահանջէ իր դժնդակ պաշտօնը։

Մենք հոս այս դժուարութեան պիտի պատասխանենք ու պիտի ցուցնենք որ ընդհակառակն խոնարհութիւնն է որ կը մեծցնէ մարդը, որ զայն կատարելութեան կը հասցնէ եւ դիւցազներ, առաքելական մարդիկ առաջ կը բերէ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ի՞նչ կրնայ գործել խոնարհութիւնը քահանային վրայ։

Հարցուցէք աշխարհականաց մեծամասնութեան, որ գիտութեանց եւ ուսմանց մէջ շատ յառաջացած կը կարծեն զիրենք եւ որ հիացմամբ կը պաշտեն հեթանոս իմաստնոց կեղծ առաքինութիւնները, հարցուցէք իրենց թէ ի՞նչ է խոնարհ քրիստոնեայ մը, եւ անունք ձեզի պիտի պատասխանեն թէ անիկայ ցած ու վատ դիտմանց ծառայող մարդ մ՚է, մարդ մը որուն հոգւոյն թռիչը կապուած է եւ որ մթին ու խորհրդաւոր մտածութիւններով կաշկանդուած կը մնայ, մէկ խօսքով մարդ մը, յորում բարեպաշտութիւնն իւր արժանապատուութեան ամէն զգացումները մարած է, եւ ընդարմացուցած՝ վսեմ գործեր տեսնելու արիութիւնն ու կորովը։

Ահա ինչպէս կը դատէ աշխարհքը այդ բառները, արդ մենք այս զգացումին մէջ անոնց ըսածին բոլորովին հակառակը կը գտնենք, այսինքն իրողութիւնը։

Ճանչցա՞ծ էք դուք հպարտ մը, ամբարտաւան մը. պէտք է որ նա ինքնացոյց ըլլայ, իր անձին վրայ խօսիլ տայ։ Իր նպատակին հասնելու համար երբեմն հոգ պիտի տանի երկրիս մեծերուն առջեւ երթեւեկելու եւ պաշտելու անոնց խելապատակը, երբեմն վատօրէն պիտի շողոքորթէ ռամիկը, անկից կողմնակցութիւն պիտի մուրայ եւ ձեռք պիտի զարնէ ամենացած եւ ամօթալից դարձուածքներու՝ զարնէ նախանձորդ մը, անոր աւերակաց ջախջախելով նախանձորդ մը, անոր

վայ կանգնելու համար ինքն: Անձնապաշտ, ինքնամեծար եսախնդրութիւնն կը ցամքեցնէ սիրտը եւ անգործութեան կը մատնէ անոր հոգւոյն բովանդակ կարողութիւնները: Մի՛ յուսար անկից երբեք հասարակաց օգտին համար առատաձեռն զոհողութիւն մը: Զոհողութիւնը աննպատակ եւ դիտումէ զուրկ գործ մ'է իրեն համար, երբ՝ իր անձնական օգուտը կամ իր ունայնասիրութեան շահն չգտնէ հոն: Այսպէս խաղ ու ծանակ իր կրից եւ իրեն պատիւ ու հարստութիւն տուողներուն շողոքորթ եւ գերի եղած կամ հպարտութեան շոգւոյն կը ցնդի կամ գետնաքարշ ցեխի մէջ կը լպրծի:

Ո՛չ, ո՛չ. խոնարհներէն զատ՝ չկայ ուրիշ մէկը, որ մարդկութեան արժանապատուութիւնը կանգուն բռնէ, վասն զի եթէ լաւ խորհրդածուի մէկ կողմանէ աստուածային մեծութեան կերպարանքը, եւ միւս կողմանէ անկէ դուրս եղող ամէն բանի ոչնչութիւնը՝ յայտնապէս երեւան կը հանեն անոնց վատութիւնն ու ցածութիւնը, որոնք մարդկային համարմունքի կը կութեին, եւ կը ցուցնեն ընդհակառակն Աստուծմէ միայն կախում ունեցողներու աղնուութիւնն ու վեհանձնութիւնն:

Քրիստոնեայ մը, քահանայ մը, որ ունի ճշմարիտ խոնարհութիւն՝ իւր ոչնչութեան եւ թշուառութեան ճանաչումը՝ չի կրնար երբեք անջատել՝ Աստուծոյ մեծութեան եւ բարութեան ծանօթութենէն: Խոնարհը բան մը չունի, ոչինչ որ իրեն սեպհական ըլլայ եւ ահա թէ ինչո՛ւ ոչինչ կը յատկացնէ իր անձին: Սակայն ալէկ գիտէ որ Աստուած իր փառաց համար զինքը ստեղծած է եւ

թէ գերագոյն վախճանի մը նախասահմանած է եւ թէ իր ողորմութեամբը միայն զինքն որդեգիր ըներ է:

Այսչափ մեծամեծ առաւելութեանց կրնայ նաեւ աւելցուիլ քահանայութեան եզական առանձնաշնորհութիւնը. իբր մարդ, իբր քրիստոնեայ եւ առաւել եւս իբր քահանայ վեհ աստիճանի բարձրացած կը գտնուի: Շատ հեռի՝ վատ արարածի մը ոտից առջեւ քծնելէ, զինքը նուաստացած պիտի կարծեր եթէ հնազանդելու ըլլար չէ թէ հրեշտակի մը միայն, այլ նոյն իսկ սերովբէի մը որ ինք իր անուամբ հրամայէր: Աղնիւ ծառայ, որ սոսկ Աստուծմով կը պարծի:

Բայց ինքը գիտէ որ գերագոյն տէրը երկրիս վրայ իշխանութեանց նուիրապետութիւն մը հաստատած է եւ միջոցներ ընտրած է իւր հրամաններըը հողոգդելու համար: Աստուածային կամքը իրեն յայտնուած է անոր միջոցաւ որ երկնքէն ընդունած է այդ պաշտօնը. ինքը չի վարանիր, կը վազէ կը սուրայ հոն՝ ուր իւր Աստուածը կը կանչէ, եւ Աստուծոյ անուամբ իրեն հրամայողին մէջ ո՛չ անձնական յատկութիւններն, ո՛չ տաղանդն, եւ ո՛չ առաքինութիւնը նկատի կ'առնու, հապա այն հեղինակութիւնն, որուն աւանդապահն է նա: Եւ բաւական է որ պաշտօնէին հրամանը հակառակ չըլլայ բարձրագոյն տիրոջ՝ քրիստոնեան միշտ հնազանդ եւ հլու կը ծռէ իր գլուխն եւ կը մտնէ լուծին տակ:

Ահա այս է, կարճ ընելու համար, ինչ որ անհունապէս կ'աղնուացնէ կրօնաւորական հնազանդութիւնը, զոր տգէտ եւ մոլորեալ մարդիկ կ'ուզեն վատ գերութեան տեղ դնել, մինչդեռ նա

իրականապէս բարձրութեան եւ մեծութեան գերագոյնն է։

Ասկից զատ քահանան որ ճշմարտապէս խոնարհ է, կը յիշէ միշտ թէ Աստուծմէ ստեղծուած ըլլալով պէտք է առ Աստուած դառնայ, թէ Յիսուսի Քրիստոսի արեամբ գնուած ըլլալով երկինքն է իրեն յաւիտենական ժառանգութիւնն։ Այսպիսի աղնիւ խորհուրդներով տոգորուած՝ աշխարհքի ոչ բարիքներէն կ'ախորժի, ոչ չարիքներէն կը վախնայ։ Սակաւակեաց ճամբորդ մ'ըլլալով ինքն այս աքսորանաց վայրիս մէջ անտարբեր կը մնայ ունայնասէր մոլորեալներու փառաց, հարստութեանց, ցանկութեանց ու աքնութեանց առջեւ։ Ինքն արդէն իր յոյսերն շատ աւելի բարձր տեղ մը զետեղեր է. այս կենաց կարճատեւ ու անցողական շահերը կ'ոտնակոխէ, կը թօթուէ զինքն ամէն կապտութիւն որ կրնայ աղնիւ եւ մեծանձն սրտի մը ձգտումները խափանել։ Իր հոգին ձգելով երկիրը՝ կը նետուի իր հորիզոնին բացերը՝ խուզարկելու համար երկնաւոր եւ անմահ բարիքներ։

Ակնարկ մը նետեցէք քրիստոնէութեան տարեգրոց վրայ. որո՞նք են եղած այն մարդիկ որ իրենց նկարագրին մեծութեամբն, իրենց հոչակովն ու առաքինութիւններովն՝ մարդկութեան մեծ պատիւ բերած են։ Միթէ եղած չե՞ն անոնք որ աւելի փայլած են խոնարհութեամբ։

Խոնարհ էր նոր ուխտիս քերովբէն հեզաբարոյ եւ եռանդուն սուրբն Օգոստինոս, այսու հանդերձ ի՜նչ սուր եւ թափանցիկ հանճար ունէր, ի՜նչ վեհմտութիւն իր մտածմանց մէջ, ի՜նչ ներքութիւն իր վարդապետութեան մէջ. ի՜նչ լուսոյ ճառագայթներ չի սփռեր ամենակենճառոտ եւ դժուարին խնդիրներու մէջ։

Խոնարհ էր Գլարավալլէի անզուգական Բեռնարդոսը՝ այն բարբարոս դարուն հրաշալի պերճախօսը, այն կորովի մարդը, այն առնական եւ վսեմ հանճարը։ Զարմանք չի պատճառեր թէ ի՜նչպէս այնքան գերազանցեց իր ժամանակակից մարդիկները, եթէ նկատի առնուին իր անմահ երկասիրութիւնները որոնք այս օրս խոկուն եւ մտացի անձանց հիացում կ'առթեն։

Խոնարհ էր սիրելի սուրբն Փրանկիսկոս Սալեզացի, եւ այսու հանդերձ իր խոնարհութիւնն եւ ետ չկեցուց զինքն՝ պատուելէ իր հայրենիքը, եկեղեցին եւ բովանդակ մարդկութիւնը՝ իր զարմանալի առաքինութիւններով եւ օծութեամբ լեցուն գրուածքներովն։

Վերջապէս ի՞նչ ըսելու է Վինկենտիոս Ֆերերեանի մը, կարոլոս Պորրոմէոսի մը, Վինկենտիոս տէ Բաուլոյի մը եւ ուրիշ շատերուն։ Խոնարհ էր եւ անհունապէս խոնարհ Հնդկաստանի մեծ առաքեալը Փրանկիսկոս Քսաւերիոս, եւ ո՛վ կրցաւ անկից աւելի մեծանձնութիւն, վհանձնութիւն ու դիւցազնութիւն ցուցնել։ Իր կենաց հրաշալի գործերը բիւրաւոր վկաներէ հաստատուած՝ կը գերազանցեն առասպելախառն հնութեան մը երեւակայական դիւցազներուն վրայ պատմուածներն։ Ահա ի՜նչպէս քրիստոնէական խոնարհութիւնը կը ստորնացնէ զմարդն ու կը նուաստացնէ։

Ի՞նչ կ'ըսեմ ես. մանաւանդ թէ սուրբերը իրենց զօրութեան եւ մեծութեան սկզբունքը խոնարհութեան մէջ գտան։

Մինչդեռ ամբարտաւանութիւնը ծխալից հողմով վիքացնելով հոգին՝ կը կուրացնէ զմարդ եւ կը զրկէ ամէն կորովէ գժուար պարագաներուն մէջ գործելու համար: Ասոր հակառակ՝ խոնարհութիւնը զանիկայ գերագոյն Տիրոջ ոտից առջեւ ստորակարգելով՝ կը տրամադրէ զայն երկնից անճառ պարգեւներն ընդունելու, լոյս՝ ճանչնալու եւ զօրութիւն գործելու համար:

Մենք մեղմէ ոչինչ ենք եւ ոչինչ կրնանք, սակայն ունինք միջոց մը մեր ոչնչութենէն ելլելու եւ այն է յարիլ Աստուծոյ՝ խոստովանելով խոնարհաբար մեր անկարողութիւնն, որովհետեւ ով որ Աստուծոյ կ'ապաւինի, անոր հետ մէկ հոգի՝ մէկ սիրտ կ'ըլլայ. «Որ մերձենայ ի Տէր, մի հոգի է» (Ա. կորնթ. Զ. 17): Այս եղանակաւ կը վերանանք մինչային ցածութենէն ու կերպով մը Աստուծոյ նման կ'ըլլանք՝ զօրաւոր իր զօրութեամբ, իմաստուն՝ իր իմաստութեամբն եւ մանաւանդ իր ամենակարողութեանը:

Ասոր հակառակ՝ Աստուած, որուն կը վայլէ ամէն փառք ու պատիւ, դէմ կը կենայ ամբարտաւանից որ իրեն տեղը գրաւել կը յանդգնին. կը ձգէ զանոնք իրենց զօրութեան՝ այսինքն իրենց ոչնչութեան, որով անոնց բոլոր գործքերը ամուլ կը մնան:

Փառքն այնքան Աստուծոյ յատուկ է, զոր չի կրնար ինքն այլոց թողուլ. «զփառս իմ այլում ոչ տացց» (Ես. Խբ. 8): Ասոր համար է որ երբ կ'որոշէ երկրիս վրայ աքանչելիքներ գործել, կ'ուզէ որ իր Հոգւոյ ձեռքը որոշ ու առանձին երեւան գայ: Գործիքները, զորոնք իւր ծրագիրը գործադրելու

կը հրաւիրէ, մարդկօրէն մեծամեծ ձեռնարկներու յարմար տեսնուածները չեն, ապա թէ ոչ ասոնք իրենց պիտի սեպհականէին փառաց մէկ մասը զոր Բարձրեալն բացարձակապէս ու ամբողջովին իրեն կը վերապահէ:

Դիտեցէք ինչ որ պատահեցաւ Աբեթարանի քարոզութենէ վերջը: Աստուած որ անփոփոխելի է իր խորհրդոց մէջ՝ ամենակարեւոր գործքերը ոչընչութեան վրայ կանգնած է: Նոյն ինքն Եկեղեցին, որ իր գործոց ամենազարմանալին է, ուրիշ հիմ չունեցաւ:

Երբ Յիսուս Քրիստոս աշխարհքի վրայ երեւցաւ՝ կը գտնուէին երկրիս երեսը թագաւորներ, կայսրներ, անուանի ճարտասաններ, իմաստուն փիլիսոփաներ. որքան ազդու զարկ պիտի կարենային տալ հաւատոյ գործոյն եթէ աբեթարանի ծառայութեան նուիրած ըլլային իրենց տաղանդը, բարի համբաւն, համարումը: Ո՛չ, ո՛չ, հեռացէք ո՛վ իմաստուններ եւ տաղանդաւորներ, երկրի իշխանք եւ գաւառուրք: Իմ տէրս շատ ուշ զձեզ պիտի կանչէ. պիտի մտնէք եկեղեցւոյն մէջ՝ երբ ապաշնուցած պիտի ըլլայ կատարելապէս որ ձեզ պէտք չունի նա. տիեզերքը գարձի բերելու համար հարկ չկայ ձեր ձեռնտուութեան. յաւիտենական իմաստութիւնը ուրիշ ծրագիր մը հնարեր է:

Կը տեսնէ՞ք գուք այն ողբմալի ձկնորսները, որ Գալիլիոյ ծովեզերքը իրենց ուռկանները կը շտկուտեն: Անկարեւոր ու տգէտ մարդիկ են որ բնաւ համարում ստացած չեն. իրենց քաղաքակցացն սինլիքորն են եւ նշաւակ օտարականներու արհամարհանքին: Ասոնք են ահա յարմար գործիքներ

աստուածային ձեռաց՝ մեծ գործքեր երեւան հանելու համար:

Եկէք, ով գալիլեացիք, թող տուէք ձեր ուսկաններըը, վասն զի ընդարձակ ասպարէզ մը կը բացուի ձեր առջեւը: Ահա բովանդակ աշխարհ, որուն տիրելու է եւ որ ամենադժուարինն է՝ զայն վերակազմելու է: Բայց դուք պիտի չնուաճէք զայն, պիտի չմաքրէք իւր աղտեղութիւններէն մինչեւ չկրէք սով, ծարաւ, զրպարտութիւն, հալածանք, տանջանք եւ մահ, որպէս զի ամենամեծ կոյրերն իսկ ստիպուին ճանչնալու որ այսպիսի սքանչելիք մը ձեռմէ չէ որ առաջ կու գայ, հապա ամենակալէն, ամենաստեղծ ձեռքէն:

Հնար չէ բոլոր եկեղեցական պատմութեան մէջ ցոյց տալ անձ մը՝ որ Աստուծոյ փառաց համար ամենակարեւոր եւ մշանջենաւոր գործք մը կատարած ըլլայ մարդկային իմաստութենէ եւ աշխարհային հնարագիտութենէ ներշնչուած միջոցներով:

Ո՞վ էին արդեօք այն կրօնական հաստատութեանց անմահ հիմնադիրները, որոնք բարենորոգեցին ամբողջ աշխարհքը եւ այնչափ երանելի բնակիչներով ճոխացուցին երկինքը: Ո՞վ էին Բենեդիկտոսները, Դոմինիկոսները եւ Ասիզացի Փրանկիսկոսները... խոնարհ եւ աղքատ մարդիկ՝ անուքիկ եւ երկչոտ անձինք, անարգ ու արհամարհելի նկատուած աշխարհի աչաց առջեւ, որ այնչափ քիչ գիտէ գնահատել արժանիքն եւ առաքինութիւնը:

Ո՛վ մարդկային իմաստութիւն, ամչցիր. ո՜հ. աստուածային դատողութիւններն մարդկայիններէն շրջան տարբեր են. հպարտներուն ինքնահաւանութիւնն անոր աչաց առջեւ յիմարութիւն ու ապականութիւն է:

Այն քահանան տարօրինակ տաղանդ մը, բարձր հանճար մ'ընդունած էր երկինքէն. գործածելու էր զանոնք ի փառս ամէն կատարեալ տուքերու աղբիւրին՝ անոր փառաց նուիրելով ստացածներն: Բայց ընդ հակառակն ինքն իրմով կը սիգայ եւ իր անձին կարողութեան կ'ապաստանի: Անմիջապէս Աստուած կը հեռանայ անկից եւ ահա կարող միտք մը, որ ծնունդ առած էր ամենաբարձր հորիզոնի մը մէջ, կը գահավիժի խորխորատէ խորխորատ, ամենէն ամօթալից խոտորմանց եւ անըմբռնելի ցնորքներու մէջ: Ի՞նչ է փիլիսոփայութեան պատմութիւնը, ի՞նչ է ամէն հերետիկոսութեանց պատմութիւնն. ուրիշ բան չէ բայց եթէ կործանման եւ հպարտ մտքերու մոլորման պատմութիւնն:

Ո՛չ, անգամ մ'ալ կը կրկնեմ, խոնարհներն են միայն՝ որ կրնան Աստուծմէ գործակցութիւն, օգնութիւն եւ պաշտպանութիւն յուսալ: Հետեւաբար խոնարհներն միայն յաջող են վսեմ գործքեր տեսնելու գերբնական կարգին մէջ, կանգնելու հոյակապ շէնքեր, որ թագաւորութեանց յեղաշրջուելովն ալ կանգուն կը մնան: Իրենք իրենցմէ բանի մը ձեռք չեն զարներ, վասն զի գիտակ են իրենց անձին անկարողութեան: Բայց եթէ Աստուած իր փառաց համար խորհուրդ մը ներշնչէ իրենց՝ եռանդով կը յարին անոր. դժուարութիւններէ չեն սարսափիր. կը գան որ թէպէտ ոչինչ են, բայց Բարձրելոյն զօրութեամբ զգեստաւորուած ըլլալով՝ կարող են տիեզերքն իսկ տեղէն շարժելու. ո՛չ

համբաւի եւ ոչ համարմունքի ետեւէ կ'ըլլան. իրենք իրենց անձին ուրիշ բան չեն սեպհականեր բայց եթէ պակսութիւններն ու թերութիւնները, որոնցմէ զերծ չեն ըլլար իրենց գործքերը. յաջողութեան բոլոր պատիւը կը վերագրեն անոր՝ որ իրենց շնորհած է լոյս եւ կարողութիւն: Այն ժամանակ Աստուած կը ճանչնայ հոն իր գործքը, եւ յաճախ կ'ախորժի դրոշմել զայն իր անմահութեան կնիքովը:

Ահա ինչ որ կը մեկնէ քրիստոնէութեան մէջ ըստ աշխարհային տեսութեան ոչինչ եւ անարգ մարդիկներէ գործուած այնչափ աքանչելիքները:

Աստուած որ կը տեսնէր իրենց սրտերուն խորը, խանդաղատանօք կը սիրէր զանոնք. զանոնք իր ամենակարողութեան աւանդապահներն կ'ընէր՝ հաղորդելով իրենց տեսակ մը տիրապետութիւն տարրներու եւ բովանդակ բնութեան վրայ: Ինչքան արդէն գիտէր որ իր փառքը, որուն եզական կերպով նախանձախնդիր է, ապահովուած է, եւ զայն վտանգի մէջ չէր դներ բնաւ վստահելով իր իշխանութիւնը՝ իրենց անձին մեռած մարդիկներու, որոնք ուրիշ մեծութեան սէր չունէին՝ բայց եթէ իրենք իրենցմէ մերկանալ եւ տիեզերաց գերագոյն դատաւորին ծառայութեան մէջ սպառիլ:

Վերջացնենք. արարածի մը համար խոնարհութիւնը ճշմարտութիւն եւ արդարութիւն է. եւ ահա ինչո՞ւ համար Աստուած զայն ամենէն աւելի կը սիրէ. "*Բարձր է Տէր եւ զխոնարհս տեսանէ*" (Սղմ. ՃԼԷ. 6)։ Յիսուսի Քրիստոսի դրօշը խոնարհութիւնն է. "*դրօշն Քրիստոսի է խոնարհութիւնն*"։ Բաւական է որ այս դրօշին տակ

պատերազմինք փառաւոր յաղթանակներ յուսալու համար:

Ո՛վ Աստուած, փառք եւ մեծութիւն խոնարհներուն. "*Աստուած մեծութիւն խոնարհաց*"։ Տուր որ աղեկ իմանանք թէ քու առջեւդ մեծ պիտի ըլլանք երբ մեր աչաց առջեւ նուաստանանք. թէ անմատչելի ես հպարտներուն, եւ կարելի չէ մօտենալ քեզ բայց եթէ խոնարհութեան ճամբով: Տուր որ անձնասիրութեան թելադրած բոլոր ցած եւ վատ շարժառիթները մեկդի դնելով, ուրիշ դիտաւորութիւն չունենանք՝ բայց եթէ քեզի հաճոյանալու. քու փառքդ դուրս չունենանք ուրիշ շահախնդրութիւն եւ այսպէս քու մէջդ անհետանալու բախտ ունենանք:

Ո՛վ ամէն բանի կենդրոն, քե՛զ միացուր զմեզ. մեր աչքերէն խուսափին բոլոր արարածները, մենք զմեզ մոռնանք ցմիշտ. դուն միայն, միայն դուն, ո՛վ յաւիտենական անմահ թագաւոր, ամէն սրտերու վրայ իշխէ. քանդէ, խորտակէ, ոչնչացո՛ւր մեր մէջ զոր ամէն բան որ հպարտութենէ եւ անձնասիրութենէ առաջ կու գայ: Եւ յետոյ հրամայէ. կազմ ու յարմար գործիքներ պիտի գտնես զմեզ, ամբողջ մեր գործոց փառքը քեզի պիտի պատնայ, որովհետեւ միայն քու սիրոյդ վսեմ շարժառիթով պիտի գործենք: Այն ատեն մենք ալ պիտի կարենանք վսեմ գործքեր տեսնել, ըստ որում քու հոգիդ մեր մէջը բնակելով՝ մեր բնական տկարութիւնէն վեր պիտի բարձրացնէ զմեզ. պիտի հաղորդէ մեզ աստուածային զօրութիւն մը ու կորով մը. իրաւ քու պաշտօնեաներդ պիտի ըլլանք, քու միջոցներդ եւ ամենակարողութեանդ գործիքներն:

“Կրթութիւն քրիստոնէական իմաստութեան ոչ ի պերճաբանութիւնս է հաստատեալ, ոչ ի ճարտարութիւնս բանակռուութեանց, ոչ յանձնագովութեան եւ ոչ ի փառասիրութեան, այլ ի ճշմարիտ եւ ի կամաւոր խոնարհութեան, զոր Քրիստոս Տէրն մեր անդստին յորովայնէ մօրն մինչեւ ցչարչարանս խաչի ընտրեաց փոխանակ զօրութեան եւ ուսոյց„ (Ս. Լեւոն ճառ Է. ի Յայտ.):

“Արկ ի քեզ զհիմն խոնարհութեան եւ ի կատար բարձրութեան սիրոյ տարեալ հասցիս. կամի՞ս զբարձրութենէ Աստուծոյ բուռն հարկանել, արի մխեա՛ նախ զձեռս ի խոնարհութիւնն Քրիստոսի„ (Ս. Բեռնարդոս):

“Խելամո՛ւտ լեր, ո՛վ մարդ, եթէ զի՞նչ ինչ յառաջ քան զծնանելդ էիր եւ ո՞րք ի ծագմանէդ մինչեւ ցվախճան կենացդ լիցես եւ զի՞նչ կայ մնայ լինել քեզ զկնի մահուանդ: Արդարեւ որ ինչ ոչն էիր՝ եղեր, ապա յանարգ նիւթ մարմնոյդ պատեալ ամսօրեայ արեամբ սնար յարգանդի մօրդ: Պատմուճանն եղեւ քեզ այլ իմն մորթ. եւ այդպէս զգեցեալ եւ զարդարեալ առ մեզ եկիր... Զի ոչ այլ իմն է մարդն՝ բայց եթէ սերմն ժանտահոտ, քսակ աղբեաց եւ կերակուր որդանց: Զհետ գայ մարդոյն որդն, զկնի որդան երր նեխութեան եւ սոսկումն: Այսպէս ամենայն մարդ՝ դառնայ յոր ոչն է մարդ... ընդէ՞ր հպարտանաս, հող եւ մոխիր, որոյ յղութիւն քո ի մեղս է, ծնունդ ի վիշտս, կեանք ի պատիժ պատուհասի, եւ մահ քո յանձկութիւն„ (Ս. Բեռն. Մտածակ.):

“Զի՞րդ ապա զաչս ի վեր համբառնայ, զի՞րդ զգլուխն ի հանդիպութիւն երկնից բարձրացուցեալ

ձգէ: Վասն այսորիկ ի ճանաչելոյ զանձն յառաջ գայ մայր փրկութեան՝ խոնարհութիւնն„ (Նոյն ճառ ԼԶ.):

ԳԼՈՒԽ Դ.

Հնազանդ քահանան:

Մենք հոս կը նկատենք հնազանդութիւնը իբրեւ խոնարհութեան առաջին պտուղը եւ անհրաժեշտ հետեւութիւնը:

«*Եւ էր նոցա հնազանդ*„ (Ղուկ. Բ. 50), Այս է ահա ինչ որ աւետարանիչները՝ Յիսուսի տասներկու տարեկան եղած ատենը Երուսաղէմայ տաճարին մէջ երեւնալէն զատ՝ իր ամբողջ կենաց վրայօք կը պատմեն մինչեւ իր հրապարակ ելլելն՝ երեսուն տարեկան եղած ատեն:

Սակայն այս երեք բառերը “*Եւ էր նոցա հնազանդ*„ կ'ամփոփեն մեծ դաս մը, որուն վրայ հարկ է ուշադրութեամբ խորհրդածել:

Ո՞վ է այն որ կը հնազանդի. է այն որ էականապէս իմացականութիւնն է. այն՝ որուն կամքը գերազանցապէս իմաստուն եւ անկախ է, այսինքն մարմնացեալ Բանն:

Ահա զարմանալի սքանչելիք. երեք անձինք Նազարեթի սուրբ տունը կը բնակին. այս երեք անձինքներէն ո՞րն է հրամայողը, Յովսէփն է. Յովսէփ անտարակոյս մեծ սուրբ է, բայց անհամեմատաբար նուազ լուսաւորեալ ու նուազ կատարեալ է Մարիամէն եւ մանաւանդ անհունապէս հեռի է Յիսուսէն, այսու հանդերձ Յովսէփ կը հրամայէ եւ Յիսուս կը հնազանդի, վասն զի զայն, որ իր ման-

կութեան պահապանն ըլլալու պաշտօնն ընդունած է, կը նկատէ իր երկնաւոր Հօր փոխանորդը:

Նա կը խոնարհի եւ ի՛նչ բանի մէջ. ամէն իրեն հրամայած բաներուն մէջ. հետեւաբար խեղճ տան մը յատուկ ամենաստվորական, ամենաստորին գործերու մէջ:

Նա կը խոնարհի եւ ո՛րչափ ժամանակ. երեսուն տարի, այսինքն ոչ միայն տղայութեան ատեն ինչպէս բնութեան կարգն կը պահանջէ, այլ նաեւ չափահաս եղած ատեն՝ երբ ամէն մարդ ինք զինքը կառավարելու կարողութիւնն եւ իրաւունքն ունի:

«Ոչ եկի լուծանել զօրէնս՝ այլ լնուլ» (Մատթ. ե. 17), կ'ըսէ Փրկիչն մեր: Ո՛րն է մեծ օրէնքը, արարչութեան ընդհանուր օրէնքը. էակներուն իրարու փոխադարձ ստորակարգութիւնն եւ դերագոյն իշխողէն բացարձակ կախում ունենալն է:

Նիւթական աշխարհին մէջ մարմին մը միւսէն կախում ունի. փոքրագոյնները մեծագոյններուն, եւ ստորնագոյնները աղնուականագոյններուն համար ստեղծուած են: Երկնային գունդերու եւ շրջաններու մէջ ներդաշնակութիւն կայ: Առաջին շարժական մարմնէ մը մղում մը կը ծագի, զոր յետոյ ամէն մէկը իր մօտը գտնուողին հաղորդելով կանոնաւոր շարժման մէջ կը դնէ տիեզերաց այս մեծ մեքենան:

Բարոյական ու ընկերական աշխարհին մէջն ալ կայ հպատակութիւն. ընտանեաց գլուխ մը կայ, զօրապետ մը բանակի մը մէջ, թագաւոր մը կամ իշխանութեան կենդրոն մը տէրութեան մը մէջ, ապա թէ ոչ՝ կ'ըլլայ խառնակութիւն, անիշխանականութիւն, թոհ եւ բոհ մը:

Հոգեւոր աշխարհը, շնորհաց գերբնական աշխարհքն ալ թագաւորութիւն մ'է, որուն գլուխը ու անտեսանելի թագաւորն է Յիսուս Քրիստոս: Սակայն տեսանելի ընկերութեան մը համար անհրաժեշտ էին գլուխ մը ու տեսանելի վերակացուներ: Ինքն իր տեղը Պետրոսը դրաւ իբր ընդհանուր շարժիչ. «Դու ես վէմ՝ եւ ի վերայ այդր վիմի շինեցից զԵկեղեցի իմ» (Մատթ. ԺԶ. 18):

Հաստատած է իւր Եկեղեցւոյն մէջ Եպիսկոպոսներ, որոնք Պետրոսէն կամ անոր յաջորդ Քահանայապետէն կախում ունին եւ յանձնառու եղած են սահմանեալ հօտ մը հովուելու, թեմ մը կառավարելու. «Յորում եղ զձեզ Հոգին սուրբ տեսուչս հովուել զժողովուրդ Տեառն» (Գործք առաք. Ի. 28): Եւ Եպիսկոպոսաց իշխանութեան տակ հաստատած է նաեւ քահանաներ եւ ստորին պաշտօնեաներ, որոնք կարևնային պարզ հաւատացեալոց վրայ իշխանութիւն մը, իրաւասութիւն մը բանեցնել, որոնց սահմանները որոշուած են զիրենք առաքողէն: Մարդը բնաւ առաջին գործողն չէ յայտմ. ինքն միայն միջոց մ'է, գործիք մ'է, խաղալիք մը որ կը հաղորդէ ինչ որ ընդունած է: Շարժումն երկնքէն առաջ կու գայ, բայց ինչ աստիճանի ալ ազդեցութիւն ունենայ, ինչ որ ալ ըլլայ գործողն որ զայն կը հաղորդէ, հարկ է հնազանդիլ անոր՝ իբր Աստուծմէ եղած հրամանի մը: Յարաբերութեան այսպիսի յօդաւորութեամբ, այսպիսի աստիճանաւոր ստորակարգութեամբ կերպաւորուած է եկեղեցական նուիրապետութիւնը, եւ այս է որ եկեղեցւոյ գեղեցկութիւնը եւ ուժը կը կազմէ:

Նիւթական աշխարհի մէջ ստորակարգութիւնը կամաւոր չէ, կարգադրուած է Աստուծմէ որ է միակ շարժիչն. նիւթական էակները կը ստանան մղումը եւ հարկաւորապէս կը հնազանդին օրինաց միջոցաւ, հետեւաբար բնաւ արդիւնք չեն վաստկիր:

Բարոյական ու ընկերական աշխարհին մէջ ստորակարգութիւնն ու հպատակութիւնն նմանապէս բնութեան կարգին մէջ են ու Աստուծմէ պահանջուած. սակայն գործադրողներն ազատութեամբ օժտուած են: Արդ հազիւ թէ օրինաւոր իշխանութեան կամաւորապէս կը հպատակինք՝ առաքինութիւն մը գործած կ'ըլլանք, որովհետեւ կը յաղթանակենք մենք մեր վրայ: "Ծորժամ կամակարութեամբ լսեմք այլոցն ձայնի, կ'ըսէ Ս. Գրիգոր, զանձինս նուաճեմք ի սիրտս մեր„: Եւ հնազանդութիւնը այնքան աւելի բարոյական առաւելութիւն ունի՝ որքան աւելի դժուարին է զոհողութիւնը, որուն կ'ենթարկենք մեր հպարտութիւնն ու մարմնասիրութիւնը: Որմէ կը հետեւի, ինչպէս կ'ակնարկէ նոյն Ս. Գրիգորն, թէ հնազանդութիւնը զոհերէն աւելի արժէք ունի. "Հնազանդութիւնն արժանապէս լաւագոյն քան զզոհսն համարի, զի ի զոհս օտարոտի մարմին, իսկ ի հնազանդութեան անճնիշխանութիւնն զենեալ պատարագի„:

Ոմանք այսօրուան օրս կը տրտնջեն այն ըմբռնութեան ու ապստամբութեան հոգւոյն վրայ, որ Թագաւորութեանց խաղաղութիւնը կը վրդովէ եւ բոլոր ընկերական յարաբերութիւնները կը խանգարէ. բայց կարելի՞ էր ուրիշ բան սպասել: Եկրիս վարչութենէն արտաքսուած է Աստուած ու

անոր նախախնամութիւնը եւ նա իւրովին կ'ուզէ հրամայել: Ասոր համար է որ տրամաբանօրէն հնազանդութեան բնաւ իրաւունք չի մնար, վասն զի իմացական էակ մը կախում չունի ուրիշէ մը, բայց եթէ անկից՝ որ գերագոյն իմացականութիւն է: Ո եւ իցէ սահմանեալ միտք եթէ ուրիշի մը վրայ իշխանութիւն բանեցնել ուզէ իր անուամբ՝ յափշտակող ու բռնակալ մը կ'ըլլայ:

Աստուծոյ ձգեցէք մարդկային իրաց կառավարութիւնը եւ շուտով պիտի վերահաստատուի նուիրապետական կարգը ու կրկին երեւան պիտի գայ ներդաշնակութիւնն. Աստուած կը հրամայէ եւ ամէն վերատեսուչ իր գործերու շրջանին մէջ, որ գերագոյն Ինքնակալէն սահմանուած է, ուրիշ բան չէ, բայց եթէ Աստուծոյ գործիքը. "Զի ոչ եթէ զքեզ անարգեցին, այլ զիս„ (Ա. Թագ. Ը. 7) ըսաւ Աստուած առ Սամուէլ:

Սակայն ամենէն աւելի Եկեղեցւոյ մէջ է որ հնազանդութիւնը իր արժէքն ու ազնուութիւնն ունի, ըստ որում հոգեւոր ընկերութիւն մ'ըլլալով՝ հաստատուած է հոգւոց ներքին կատարելութեան գործն հոգալու համար: Երբ երկնաւոր Հայրը Թափոր լերան վրայ մատնանիշ կ'ընէ մարդկանց այն՝ որուն պարտաւոր են միտ դնել՝ "դմա լուարուք„ (Ղուկ. Թ. 35), չի ներկայացներ անոնց Մարեմայ զաւակը՝ հապա իր որդին, իր սիրելի որդին, իր հաւասարը, իրեն հաճութեան առարկան. "Ահա որդի իմ՝ սիրելի ընդ որ հաճեցայ„ (Մատթ. Գ. 17). Ծածկուած է Յիսուսի Քրիստոսի մարդկութիւնը որ մարդկանց օրէնք կուտայ եւ Եկեղեցին կը կառավարէ, ու մինակ իր

Աստուածութիւնը կը գործէ։ Նոյնը կը պատահի քահանայապետի, Եպիսկոպոսի, մեծաւորի անձին նկատմամբ, որ կը վարէ եկեղեցական իրաւասութիւնը. անյայտ կ'ըլլայ մարդը ու իր անձնաւորութիւնը ոչնչացածի պէս կը ճնայ. որդին Աստուծոյ է, որ կը խօսի, որ պատուէրներ կու տայ մարդու մը միջոցովը։ Ասոր համար հնազանդութիւնը բնաւ արժէք չ'ունենար, եթէ գերբնական առաքինութեան աստիճանի չվերացուի։

Հիմայ դիւրաւ կը հասկցուի թէ որո՞նք ըլլալու են հնազանդութեան շարժառիթներն ու կանոնը։

Մեծաւորին մէկը հրաման մը կու տայ. եթէ հրամայուած բանը յայտնապէս անիրաւ է, այս դիպուածին մէջ Աստուած չէ որ խօսեցաւ, վասն զի Աստուած ինքն իրեն չի հակասեր, մարդն է, արդ լաւագոյն է հնազանդիլ Աստուծոյ քան թէ մարդկան. — բայց եթէ կասկած կայ հրամանին օրինաւորութեան վրայ, հնազանդելու սկսէ, վասն զի միշտ ի նպաստ իշխանութեան խորհելու է։ — Անիրաւ չէ ինչ որ կը հրամայուի, բայց ծանր անպատշաճութիւններ կը տեսնեմ ու անյարմար հետեւանքներ կը նախագուշակեմ։ — Այս պարագային մէջ կրնաս ակնածանօք դիտողութիւններ ընել, եթէ ընդունելու չըլլան՝ հնազանդէ. ապագայ հետեւութիւնները մեծաւորին կը վերաբերին, պատասխանատուութիւնը՝ հրամայող գլխուն վրայ կը ծանրանայ եւ ոչ գործադրող ձեռքին։ — Արդար ու բարի է պատուէրը, բայց ստորին ունի դժուար պարտքեր կը դնէ։ — Այն ատեն քոջութեամբ ընդդրկելու է հնազանդութիւնը, վճռութեամբ ինք իրենդ յաղթելով, վասն զի որքան աւելի անձնուրացութեամբ ու զոհողութեամբ քու պարտքիդ կատարման կը համակերպիս, այնքան ըրած գործդ աւելի հաճելի է Աստուծոյ ու քեզի համար արդիւնաւոր։

Աստուած է, որ մեծաւորին միջոցաւ կը հրամայէ. — ասիկայ կրնայ սխալիլ, թերութիւն, խիստ կերպերը ու գաժան բնաւորութիւն ունենալ, ասոնց համարը ինքը պիտի տայ։ Նոյն ինքն Աւետարանը թէեւ պակասաւոր քահանայէ մը քարոզուած ըլլայ՝ այսու հանդերձ միշտ Աստուծոյ խօսքն է։

Աստուած է որ մեծաւորին միջոցաւ կը հրամայէ. — արդ եթէ Աստուած յայտնապէս երեւէր ու խօսէր, ինչպէս ըրած է Սինա լերան վրայ, հրատարակելով իր պատուէրները, բարեկարգական կանոնները հաստատելով, ամէն մէկուն իր յատուկ պաշտօնը որոշելով, պիտի յանդգնէի՞ր դուն խծբծել իր հրամանները։

Աստուած է, որ մեծաւորին միջոցաւ կը հրամայէ. — այս ճշմարտութիւնը աւելի պնդելու համար, կարծես թէ Աստուած աւելի ուշադիր է վճէժխնդիր ըլլալու այն պակասութիւններուն, որոնք մեծաւորաց դէմ կ'ըլլան, քան թէ իրեն դէմ ուղղակի եղած նախատանաց։ Ահարոն մինչ ղեկղոլութեամբ մը թոյլ կու տայ որ կռապաշտութեան մէջ իյնայ ժողովուրդը, բնաւ տեսանելի պատիժ մը չտրուեցաւ Ահարոնի։ — Մարիամ բառ մը միայն կ'արտասանէ ոչ թէ Մովսիսին դէմ, այլ անոր կնկանը դէմ, ի՞նչ կ'ընէ այդ եգիպտացի կինը, ի՞նչ պէտք ունինք իրեն. ինքն է հոս ամէն

բան կարգադրողը: — Այս՝ անուշդեղակի կերպով թշնամանել էր Մովսիսի իշխանութիւնը: Եւ ահա Մովսէս, որ կերպով մը Աստուծոյ խորհրդականն էր, Մովսէս՝ որ զԱստուած կը ստիպէր թողութիւն շնորհելու ու իր ձեռքերէն բարկութեան շանթերը կը խլէր, Մովսէս ի զուր կ'երթայ տապանակին առջեւ երկրպագելու, իր քրոջ համար շնորհք աղերսելու: — Ո՛չ կը պատասխանէ իրեն Աստուած, չեմ ներեր. թող նախատական կերպով դաշտէն դուրս վռնտուի ու զազրելի բորոտութեամբ ծածկուած մնայ, պիտի քաւէ այս խայտառակութեամբ իր յանդուգն տրտունջները:

Բայց գուցէ պիտի ըսէ մէկը թէ այս վարդապետութեամբ կ'արդարացուի քմահաճոյք, եւ այսպէս մինչեւ իսկ մեծաւորաց թերութիւնները կերպով մը կ'աստուածանան. — բայց ինչ. ատեան մը չկայ, ուր մեծաւորներն ալ իրենց վրած պաշտօնին խիստ հաշիւը պիտի տան: Ա՛ւ այժմ Աստուած իրենց թերութիւնները ու կրքերն իսկ՝ կը գործածէ իր ծրագիրներու իրագործման համար:

Դուն մեծաւոր մ'ունիս, որուն խիստ նկարագիրն քեզ շատ կը նեղէ, — աւելի աղէկ. այդ նեղութիւնէն օգտուէ կորովի առաքինութիւններ ստանալու եւ արդեանց ընդարձակ հունէք քաղելու:

Քու մեծաւորդ դժկամակելի բնաւորութիւն մ'ունի, անմատչելի է. — թերեւս այս կերպով Աստուած կ'ուզէ իմացնել քեզի այն թերութիւնները, որոնցմէ օր մը զգուշանալու ես, երբ որ ուրիշները կառավարելու ահաւոր պաշտօնը տայ քեզ:

Բայց իմ մեծաւորս անիրաւ նախապաշարումներ ունի. լաւ տեղեկացած չէ իմ մասիս, կը սխալի եւ ասոր վրայ ստոյգ եմ. — կրնայ ըլլալ: Սակայն կայ երկնից մէջ ՏԷր մը, որ ամէն բան կը տեսնէ, ամէն բան գիտէ ու մարդկանց մոլորութիւնն ու կրքերն ալ ի գործ կը դնէ զքեզ տանելու՝ ուր որ աստուածային նախախնամութիւնը կանչած է: Երկնքէն է որ հրամանը կ'իջնայ եւ երկնից է որ ընծայելու ես հնազանդութիւնը, եթէ կ'ուզես որ նա՝ քրիստոնէական, գերբնական ու արդիւնաւոր առաքինութիւն մ'ըլլայ. "Այր հրու զգուշութեամբ խօսեսցի" (Առակ. ԻԱ. 28):

Սակայն զօրաւոր պատճառներ ունիմ այս հրամանին մոռիկ չընելու. — ո՛հ. շատ կը վախնամ թէ քիչ օգուտ քաղած ըլլաս նազարէթի դպրոցէն, ուր Յիսուս Քրիստոս ուզեց սորվեցնել մեզի ո՛չ թէ պատճառաբանել, այլ հնազանդիլ. "Յոռնարհեցոյց զանձն՝ լեալ հնազանդ մահու չափ եւ մահու խաչի (Փիլիպ. Բ. 8): Ուսիր ով մարդ տպատակ կալ, ի միտ առ, հող, հնազանդ լինել: Աւետարանիչն ճառ արկեալ զԱբարչէդ "Եւ էր, ասէ, նոցա հնազանդ": Ամաչեա, ով ամբարտաւան հողդ: Աստուած զանձն խոնարհեցուցանէ եւ դու բարձրացուցանես զքեզ. Աստուած ընդ ձեռամբ մարդկան կքեալ նկուն լինի եւ դու ընդվզեալ զուարճանաս իշխելովդ մարդկան, նախամեծար քան զԱբարիչդ համարիս զքեզ" (Ս. Բեռն. ճառ ի գովեստ Աստուածամօր):

Ինծի գալով պիտի ըսէ ուրիշ եկեղեցական մը, ես առանց դժուարելու կը հնազանդիմ. ազ-

նիւ մեծաւորներ ունիմ, որոնք խոհեմութեամբ կը գործեն, կարող չեմ իրենց կամաց դիմադրել։ — Դու կը հնազանդիս՝ այսինքն կը գործադրես նիւթապէս ինչ որ քեզի կը հրամայուի, եւ այս՝ վարձկանի գործ է։ — Դու կը հնազանդիս, բայց քու հաճոյքիդ համար՝ համակրանաց ու բնական հակամիտութեանդ համար կամ շատ շատ համոզումով մը. հնազանդութիւնդ բարոյական լաւութիւն մը կրնայ ունենալ, սակայն անոր մէջ բնաւ գերբնական ու երկնից համար արդիւնաւոր բան մը չկայ. — կը հնազանդիս՝ բայց մեծաւորիդ հաճոյ ըլլալու համար, իր աչքը մտնելու եւ պարգեւներ ընդունելու դիտմամբ։ Քու եպիսկոպոսդ սրտիդ մէջինը չի կրնար կարդալ՝ կարծելով որ դուն առաքինութենէ շարժեալ գործած ես, քեզի պատուաւոր պաշտօն մը՝ բարձր գործ մը կը յանձնէ եւ արդէն ժողովրդապետ, աւագերէց ու կանոնիկոս ես... Ասով քու վարձքդ ընդունեցար. «*Այն իսկ են վարձք նոցա* (Մատթ. Զ. 2), *ընդունայն զընդունայնս*»։

Վերջացնենք. Յիսուս Քրիստոս երեսուն տարւան հնազանդութեամբը ուզեց մեզ սորվեցնել՝ թէ բնաւ պիտի չկարենայ հրամայել այն՝ որ նախ հնազանդիլ չէ սորված. թէ մանաւանդ քահանան հնազանդութեան երկար ունակութեամբ իր կամքէն պէտք է մերկացած ըլլալ, որպէս զի երբ որ ժողովուրդ կառավարելու առաջուի, իր քաղցրութիւնը եւ խոնարհութիւնը պատկառելի ընեն իր իշխանութիւնը ու իբր երկնքէն իջած ընդունուի։

ՀԱՏԱԾ Բ.

—

ՄԻԱԿ ԳԼՈՒԽ

Քահանան միայնութեան ու ամփոփման մարդն ըլլալու է։

Յիսուս Նազարէթ քաղքին մէջ քաշուած՝ երեսուն տարի անցնելով կը սորվեցնէ թէ պէտք է քահանան աշխարհէ ու իր ցրումներէն հեռու ապրիլ, ապա թէ ոչ իր կոչման պահանջքին դէմ պակասաւոր կը գտնուի — իր առաքինութիւնը վտանգի մէջ կը դնէ ու իր պաշտօնին յաջող ելքը կասկածելի կ'ընէ։

Ա.

Քահանայ որ աշխարհի հետ կը զբաղի իր կոչման պահանջքին դէմ պակասաւոր կը գտնուի։

Ո՞րն է մեր եկեղեցական վիճակին կոչման առաջին հետեւանքն. այն է որ մենք զմեզ աշխարհքէ հեռու բռնենք ու Աստուծոյ նուիրենք։ «*Զատոյց զձեզ Աստուած Իսրայելի ի ժողովրդենէ իւրմէ*» (Թիւք. ԺԶ. 9), կ'ըսէր Մովսէս Ահարոնի քահանայից. եւ մեր Փրկիչն ալ իւր առաքեալներուն չէ՞ր ըսեր. «*Զի յաշխարհէ չէք, այլ ես ընտրեցի զձեզ յաշխարհէ*» (Յովհ. ԺԵ 19)։ Ինչպէս ձեռնադրութեամբ ընդունած կնիքնիս չի կրնար ջնջուիլ, այսպէս ալ աշխարհքէ այդ պահուն ընելիք բաժանումնիս պէտք չէ բնաւ վերջ ունենալ։

Հաւատացեալները այս բանը շատ աղէկ գիտեն. համոզուած են որ քահանայ մը պէտք չէ որ աշխարհային գործերուն ու զբաղմունքներուն խառնուի, սիրէ աշխարհքը եւ անոր առածները ու լեզուն գործածէ, անոր զուարճութիւններուն ու զբօսանքներուն մասնակից ըլլայ. գիտեն միով բանիւ, որ նա աշխարհքի մեռած ըլլալու է ու Ս. Պօղոսի հետ գոչելու է. "*Ինձ աշխարհ ի խաչ ելեալ է եւ ես աշխարհի*". (Գաղատ. Զ. 14):

Ստոյգ է որ քահանան անապատականի մը կամ կարգուսեանի մը կեանքը անցնելու սահմանուած չէ, նա իր օրերը կ'անցնէ մարդկանց մէջ՝ զերենք կրթելու ու սրբացնելու համար, հետեւաբար անհրաժեշտ շփման մէջ է անոնց հետ:

Ստուգիւ լաւ բան չէ որ քահանայ մը զինքը կոշտ ու անմատչելի ցուցնէ եւ կարող չըլլայ իմաստուն ու բարեկիրթ անձի մը հետ խօսակցիլ, որ մինչեւ իսկ բոլոր իր շուրջը տեղի ունեցած պատահարներուն անտեղեակ մնայ եւ այսպէս անգիտանայ բոլորովին իր դարու կարօտութիւնները ու հակումները: Պիտի մեղադրուի անշուշտ ընկերական պատշաճութիւններու եւ վայելչութեան ու քաղաքավարութեան ամենահասարակ կանոնները չգիտնալուն համար. ոչ ոք պիտի ուզէր զինքն անքաղաքավար, բիրտ ու կոշտ տեսնել խմբակի մը մէջ՝ բարեկիրթ ու գիտուն մարդկանց ընկերութեան մը մէջ:

Բայց բնաւ ներելի չի կրնար ըլլալ՝ սաստիկ սէր ցուցնել աշխարհքի ու անոր ունայնութեանց, պարծենալ աշխարհային գիտութեան մէջ յաջողակ ըլլալուն վրայ, որուն վախճանն է հպարտութիւն ու հեշտասիրութիւն, եւ չգիտնալ Յիսուսի Քրիստոսի իմաստութիւնը որ խոնարհութիւն ու ընկերասիրութիւն կը սորվեցնէ:

Ա՛յս կերպով ի՞նչ համարում կրնան մարդիկ ունենալ այն քահանայից վրայ, որոնք փոխանակ աշխարհէս հեռանալու՝ երբեմն աշխարհականներէ ալ աւելի կը զբաղին անով. այն քահանայից վրայ, որոնք իրենց ժամանակին մեծ մասը աշխարհային ընկերութեանց մէջ կը վատնեն, անթիւ այցելութիւններով, որոնց մէջ բնաւ Աստուած չի մտներ եւ ոչ Աստուծոյ վրայ կը խօսուի, ուր երբեք չի գտնուիր Աստուած, մանաւանդ թէ ստէպ կը կորսուի կամ թերեւս այլոց ալ կորսընցնել կը տրուի:

Ուրանալու չէ թէ երբ քահանայ մը կը պաշտէ կուռքերը զրոս կործանելու էր, եւ իր վարքովն իր քարոզածին ներհակը կը գործէ, այն ատեն ինքն իր վիճակէն դուրս կ'ելլէ, եւ ոչ միայն բարի օրինակ չի տար, այլ նաեւ գայթագղութեան պատճառ կ'ըլլայ այլոց:

Որո՞նք են այն եկեղեցականները, որոնց նոյն իսկ աշխարհքը չի կրնար խնայել իր համարումն ու իր վստահութիւնը. անոնք չէ՞ն որ ունայնութիւններէն, ցրումներէն, աշխարհային զուարճութիւններէն ու զբօսանքներէն հեռի կը կենան: Ա՛յս բնաւորութիւնն ունեցող քահանաները լաւ հասկցած են թէ ո՛րքան ծանրութիւն եւ լրջութիւն կը պահանջէ իրենց կոչումը. այսպիսիները բնաւ չեն խառնուիր արտաքին բաներու, ամիսութիւնը ու լուութիւնը կը սիրեն, նորութեան փափաքող չեն, նա՛ մանաւանդ կ'ախորժին շատ մը բաներու

ծանօթութիւն չունենալ, որոնք մի միայն իրենց հետաքրքրութեան սնոտի յագեցում տալու կը ծառայեն. ետ կը կենան խճողելէ ու բեռնաւորելէ իրենց միտքն փուճ պատմութիւններով ու ասոնց ամէն չնչին պարագաներովն, որոնք այնքան աղմուկ ունին երկրիս վրայ, մինչդեռ հաւատքը աչքերուն առջեւ կը դնէ այնչափ վսեմ ճշմարտութիւններ, որոնց օգտակար եղանակաւ ու հաճութեամբ կրնան պարապիլ: Այս բանիս մէջ կը նմանին Ս. կոյս Աստուածածնի, որուն համար Ս. Ամբրոսիոս ըսած է գեղեցիկ կերպով թէ՝ նա դրսէն ընկեր չէր փնտռեր, ընկեր ունենալով իր բարի խորհուրդները, եւ նոյն իսկ մինակ գտնուած ատեն մինակ չէր: "Ընկերս իւր ոչ խնդրէր, որում՝ ընկերին նմա բարի խորհուրդք" (Գիրք Բ. յզգ. Աստուածածնի):

Պատշաճ է հոս յիշել Թէոդորետոսի յիշատակած պղատոնին մէկ վկայութիւնը, որ աշխարհասէր ու ցրուած քահանայից համար մեծ դաս ու ամօթալի յանդիմանութիւն մը կրնայ ըլլալ:

"Ի՞նչպէս կը կարծես դուն, ըսաւ այդ իմաստուն հեթանոսը, որ առաջ եկած ըլլան մեծ ու կատարեալ փիլիսոփաները. ո՞րն է իրենց մտաց զբաղմունքը. որո՞նք են իրենց խորհուրդներն ու զգացմունքները, ահա՛ քեզի բացատրեմ. — Անոնք չեն ճանչնար հրապարակն կամ պալատը տանող ճամբան: Չեն գիտեր թէ ո՛ւր է խորհրդարանը եւ թէ ո՛ւր տեղի կ'ունենան հրապարակական ժողովքները. ետեւէ չեն ըլլար ճանչնալու թէ որո՛նք պիտի բարձրանան պատիւներու ու պաշտօններու, եւ ո՛չ, թէ որո՛նք պիտի ունենան

ժողովրդեան քուէից առաւելութիւնը: Կ'անգիտանան ինչ որ քաղաքը կը պատահի, մանաւանդ չեն ուզեր ալ գիտնալ: Խնճոյքներէ, ժողովքներէ ու խմբակներէն կը փախչին: Իրենց մարմիններն միայն՝ քաղաքը կը բնակին, իսկ հոգիին արհամարհելով՝ իբր իրենց անարժան՝ այն ամէն բան որ բոլորտիքնին կը գտնուի, այս ամէն կաշկանդումներէն կ'ազատի, կ'ելլէ փականքէն դուրս ու կը ձգտի հորիզոնին բացերը եւ բարձր ու վսեմ խուզարկութեանց ու մտածութեանց ետեւէն կ'ըլլայ:

Այս կերպով հին իմաստութիւնը ըմբռնած էր թէ ինչպէս փիլիսոփայը, որ բնութեան աքանչելիքներու ու գիտողութեան նուիրած է զինքը, պէտք է սկսիլ մարդկանց բազմութենէն զատուիլ ու առանձնանալ:

Որչափ աւելի ուրեմն՝ այս բաժանումը հարկաւոր է քահանայից, որոնց կեանքը նուիրուած ըլլալու է յաւիտենական ճշմարտութեանց ու աստուածային սիրոյ խորհուրդներուն մտածութեան. ո՛հ եթէ կարենայիք ձեր մէջ ամփոփուիլ եւ Աստուծոյ ուղղել այն ամէն մտածութիւնները, այն ամէն բաղձանքները, այն ամէն զգացմունքները որոնց թոյլ կու տաք՝ որ արարածոց մէջ մարին ու անհետանան: Եթէ փոխանակ այն ամէն ժամանակը, զոր կը վատնէք անօգուտ տեսակցութեանց մէջ՝ նուիրէիք Աստուծոյ հետ խօսակցելու, ո՛րքան շնորհաց գանձեր պիտի չունենայիք քիչ ատենան մէջ:

Ձեր վսեմ պաշտօններուն գործածութեան մէջ գիտէք թէ ինչո՛ւ համար այնքան գաղջ, այն-

քան պաղ ու թոյլ էք. ինչո՞ւ Որդին Աստուծոյ իրեն լոյսերով ու միխիթարութիւններովն քիչ կ'այցելէ ձեզ. վասն զի ձեղ միշտ աշխարհքին մէջ կը գտնէ եւ աշխարհքը ձեր մէջ, վասն զի կ'ուզէ հետերնիդ առանձին խօսիլ, մինչդեռ դուք շարունակ ընկերութեան մէջ կը գտնուիք, վասն զի կը սիրէ լուութիւնը, միայնութիւնը ու ամփոփումը եւ դուք միշտ ժխորի, խուժ ու դուժի մէջ էք։

Ըսի երկրորդ՝ թէ քահանան Աստուծոյնուիրուած մարդ մ'է. «Զաւտոյց զծնեզ Աստուած... եւ մերձեցոյց զձեզ առ ինքն, պաշտել զպաշտօն խորանին Տեառն եւ պաշտել զնա...» (Թիւք ԺԶ. 9)։ «Պաւղոս ծառայ Քրիստոսի Ցիսուսի, որոշեալ յԱւետարանն Աստուծոյ» (Հռոմ. Ա. 1)։ Ամբողջ քրիստոնեաները սուրբ մկրտութեամբ ամենասուրբ Երրորդութեան նուիրուած են. բայց այս ընդհանուր նուիրումէն զատ քահանան ձեռնադրութեամբ կը ստանայ մասնաւոր օծութիւն մը որ իրը անօթ պատուոյ զինքը կ'ընտրէ եւ բարձրելոյն փառաց ու պաշտաման կը նուիրէ։

Եւ ի՞նչ բանի պարտաւոր կ'ընէ զքեզ այս նուիրումը. «Մեկնեցարուք որ բարձեալ բերէք զսպաս Տեառն» (Եսայ. ԾԲ. 11)։ — «Սուրբք լինիջիք, զի սուրբ եմ ես Տէր Աստուած ձեր» (Ղեւտ. ԺԱ. 44)։ — Եւ դարձեալ, «Այսպէս հաւատեսցին զմեզ մարդիկ իբրեւ զպաշտօնեայս Քրիստոսի եւ հազարապետս խորհրդոցն Աստուծոյ» (կորնթ. Դ. 1), որպէս զի, կ'ըսէ սուրբն Ամբրոսիոս, կեանքը արժանապատուութեան համապատասխանէ. «Զի անուն գործոյն յարմարիցի, գործն անուան պատշաճիցի, զի մի

ւիցի դատարկ անունն եւ աննշանարին յանցուածոցն մեծութիւն, եւ մի՛ պատիւն գոլով վեմ՝ կեանքն իցէ դժուեմ եւ զի մի՛ մինչ աստուածական է պաշտօնն, ապօրինաւուր ւիցի գործն» (Յզգ. քհնյ. արժան.)։

Մարդուն մէկը աշխարհքէն կը հրաժարի ու կրօնաւորական ուխտերով իր անձը Աստուծոյ կը նուիրէ. այս ալ նուիրում մ'է, բայց չի պահանջուիր որ այդ մարդը կրօնք մտած տեղը սուրբը ըլլայ, կը բաւէ որ սրբութեան հասնելու ճշմարիտ փափաքը ունենայ ու առ այն տանող ճամբան արիաբար ընդգրկէ։ Քահանայութիւնը կը պահանջէ սրբութիւն մը ո՛չ փափաքելի, այլ իրական, որովհետեւ եկեղեցին կը ղրկէ քահանան իր հօտը կառավարելու՝ աւելի առաքինութեանց օրինակով՝ քան թէ իշխանութեան գործածութեամբը. «Հոգւումն լեալ օրինակ հօտին»։ Ասոր համար նա պէտք է որ հոգւով սուրբ ըլլայ՝ զատուելով երկրի բոլոր իրերէն. — սուրբ ըլլայ մարմնով՝ հրեշտակային մաքրութեամբ, իր զգայարանքները մահացուցման սանձով զսպելով, ու համեստութեան զգեստովն զարդարուելով. սուրբ՝ իր մտածութեանց մէջ, սուրբ՝ իր ըղձերուն մէջ, համակերպելով բոլորովին Ցիսուսի Քրիստոսի օրինակին, որուն անձը կը ներկայացնէ ինքն։

Եթէ ինքն այս ներքին սրբութիւնն ունենայ, իր բարձր պաշտօններուն գործածութեան մէջ պիտի փայլեցնէ զայն ու ամէնքը զինքն պիտի նկատեն «Աստուծոյ մարդը»։

Օր մը Վաղենտիոս կայսրը, ճշմարիտ հաւատքի հալածիչը, իր զինուորներովը մէկտեղ՝ կը

մտնէ ուղղափառաց ժողովքի մը մէջ, ուր յայտնութեան տօնախմբութիւնը կատարելու համար հաւաքուած էին անոնք։ Վաղենտիոս կայսրը լսելով սաղմոսաց երգը, տեսնելով մեծարանօք ու ամփոփ կեցած բազմաթիւ ժողովուրդ մ'եւ քահանաները որ աւելի հրեշտակի քան մարդու կը նմանէին ու Ս. Բարսեղ Հայրապետը խորանի քով անշարժ կեցած, անշարժ նայուածքով ու հոգւով Աստուծոյ հետ միացած, բարեպաշտ սարսափէ մը կ'ըմբռնուի։ Ընծայման ատեն ինքն ըստ սովորութեան հացը ընծայելու կը ներկայանայ, բայց քահանաներէն ոչ մէկը իրեն կը մօտենայ զայն ընդունելու, այն ատեն ինքն կը խռովի, կը դողդղայ, եւ եթէ ուրիշ մը զինքը բռնելու չհասնէր, չարաչար կերպով գետինը պիտի իյնար, այնպէս բարեպաշտութեան հոգին, որ այն ժողովքին մէջ կը փայլէր, ու աւելի եւս եկեղեցւոյ պաշտօնէից յայտնի սրբութիւնը իրեն սարսափ պատճառած էին ու այն յանցաւոր հոգւոյն մէջ խղճի խայթը արթնցուցեր էին։

Ս. Բարսեղ իր դարուն ամենամեծ ճարտասաններէն մին էր եւ կրնար փառաւոր ճառ մը խօսիլ թագաւորին առջեւ. բայց կը հարցնեմ ես, ամենապերճ ճառերն իսկ այնքան կենդանի ու զգայուն ազդեցութիւն մը ըրած պիտի ըլլայի՞ն Վաղենտիոսի վրայ, ինչ որ ըրաւ սուրբ Հայրապետին ամփոփ ու բարեպաշտ կեցուածքը։

Ժողովուրդն զարմանալի դատողութիւն մ'ունի սրբութեան նկարագիրն գտնելու ու բարի քահանան բարի չեղողէն որոշելու մէջ։ Եկեղեցւոյ մէջ լռութիւնն ու պարկեշտութիւնը՝ բոլոր սուրբ պաշտօնին գործոց մէջ ծանր ու ջերմեռանդ կեցուածք

մը, խորանին առջեւ պարզ ծնրադրութիւն մը, նայուածք մը, ոչինչ բան մը՝ կը բաւէ իրենց դատողութիւնը արթնցնելու։

Ս. Վինկենտիոս Տէ Բօօլի այնչափ կենդանի հաւատքով ու ջերմ բարեպաշտութեամբ կը մատուցանէր սուրբ պատարագը որ ներկայ գտնուողներուն մեծ ջերմեռանդութիւն մը կը ներշնչէր. եւ շատ անգամ սոսկ զինքը տեսնելով պարզօրէն կ'ըսէին. Աստուած իմ, ահա քահանայ մը որ լաւ կը պատարագէ, սուրբ ըլլալու է այն։

Այնքան առանձնութեան ու ամփոփումի մարդն էր Վինկենտիոս։

Բ.

Քահանան՝ որ աշխարհային յարաբերութեանց մէջ մտնել կը սիրէ, իւր առաքինութիւնը վտանգի մէջ կը դնէ։

Եթէ քահանայ մը աշխարհականաց մէջ քիչ անգամ երեւի, այսինքն երբ իր պաշտօնը զինքը կը կանչէ, իր ներկայութիւնը մեծարանք կ'ազդէ եւ ոչ մէկը իր առջեւը պիտի յանդգնէր քաղաքավարութեան ամենափոքր իսկ պատշաճութիւններէն ազատ բռնել զինքն։

Սակայն այսպէս չէ այն քահանային առջեւ զոր աշխարհականները ստէպ կը տեսնեն իրենց ժողովքներուն ու խօսակցութեանց մէջ։ Այս պարագային մէջ՝ նա այլ եւս չէ Աստուծոյ մարդը, որ իրենց մէջ կը գտնուի, հապա իրենց զուարճութեանց ու զբօսանաց ընկեր է, հասարակ բարեկամ մը, որուն առջեւը ակնածութիւն բնաւ չ'ըլլար։

Արդ երբ որ աշխարհասէր մարդիկ միասին ժողոված կ'ըլլան ու ազատաբար իրենց խորհուրդները իրարու կը հաղորդեն, ի՞նչ բանի վրայ խօսք պիտի բանան անոնք. ի՞նչ պիտի ըլլայ իրենց խօսակցութեանց նիւթը. առուտուրի, շահերու, ստացուածքի ու պատիւ ձեռք բերելու միջոցներու վրայ պիտի խօսին: Պիտի գովեն անոնց հանճարը ու քաջութիւնը, որոնք յաջող ելք կ'ունենան իրենց ձեռնարկութեանց մէջ, քիչ ժամանակւան մէջ խիստ շատ հարստութիւն կը դիզեն: Պիտի խօսուի նաեւ զբօսանքներու, զուարճութիւններու եւ ստէպ զգայական բաներու ու գայթակղական դարանակալութեանց վրայ... Եւ ի՞նչ պիտի ընէ քահանան. այս աշխարհական խօսակցութեանց մէջ պիտի կարենա՞յ զըուցել բառ մը Աստուծոյ ու յաւիտենականութեան վրայ. բայց ինքը կ'իմանայ որ քարոզելու առեն չէ այժմ, կրնան իրեն ըսել. Թէ որ մեր խօսակցութիւնները քեզի չեն հաճիր, ինչո՞ւ հոս կը կենաս. ուրեմն նա կերպով մը իր լռութեամբը՝ առ նուաղն այդպիսի խօսակցութեանց հաւանութիւն տալու դատապարտուած պիտի ըլլայ: Կարող չըլլալով մէկէն առ Աստուած դարձնել այսպիսի մարդիկ որ աշխարհքի վրայ կը խորհին, որ մի միայն երկրի բարիքներն կը սիրեն, իրենց հետ մէկտեղ քահանան ալ մինչեւ երկիր խոնարհած կ'ըլլայ, զոր ուրիշ անգամ արհամարհած էր ու կ'անդրադառնայ թէ տակաւին կը սիրէ: Առաջ երբ հաւատոյ մտածութիւնները մեծ ազդեցութիւն ունէին իր հոգւոյն ու սրտին վրայ, առանց սաստիկ յուզուելու չէր կրնար տեսնել շատերու կուրութիւնը, որոնք այնքան աշխուժով ժամանակաւոր

բարեաց ետեւէ կ'ըլլան ու յաւիտենական բարիքներու մասին բոլորովին անհոգ կը գտնուին: Եւ հիմայ ասոնց վարմունքը շատ անկարգ չ'երեւիր իրեն: Աշխարհին օդը զոր ամէն օր կը շնչէ, իրեն վրայ մահաբեր կաշկանդում մ'ունի, եւ ինքը թեթեւս փութով պիտի հակամիտի իւրացնելու այն մոլորումներն ու ցնորքներն, զորս պարտաւոր էր մժշկել: "Քանի քազմաթիւք են, որք իբրեւ զվառեալ ղամբարս եւ զլուսաւորս աշխարհի փայլէին առաջի մարդկան, նոքա առ սակաւ սակաւ ի յաճախ կենակցութենէ ընդ աշխարհայինան եւ ի քանակից ընդ նոսա լինելոյն զաղջացեալ դարձին չուառականք ի նախնի աշխարհակեաց քարուցն սովորոյթ„ (Ս. Լաւր. Յուստ. Ցղգ. կարգ. եւ յաղաջ. ԺԲ.):

Աւելի մեծ վտանգի մէջ կ'ենայ աշխարհասէր քահանային ողջախոհութիւնը: Ստէպ կը պատահի որ ուրիշ սեռի հետ գտնուի. արդ կ'ըսէ Սուրբը Հերոնիմոս, թէ կինը բորբոքուն կրակ մ'է, մարդը յարդ, որ դիւրաւ կրակ կ'առնու, եւ սատանան հոն է սաստիկ հովու մը նման որ երկուքին սրտին մէջ անմաքուր կրակի կայծն կ'արծարծէ. "կինն է հուր, մարդն պատրոյգ, քանասարկուն հողմավար. անդ մշտամարտ է կռիւն եւ յաղթութիւն՝ հազուադէպ„ (Օգոստ.). "Ոչ երբեք եղեւ ոք յաղթող յայսմ մարտի„, կ'ըսէ Ս. Հերոնիմոս, քայց եթէ որ փախստականն զնաց„: Անոր համար՝ փախուստն է միայն, զոր կը պատուիրէ իր սիրելի Նեբոդիանոսին, իբր իր առաքինութեան մի միակ պատուարն. "Ցիշեա՛, իրեն

կ'ըսէ, թէ կինն ի ժառանգութենէ իւրմէ վանեաց զդրախտին քնակիչն եւ թէ ոչ ապահովութիւն ինչ է ննջել առ օձիւ„ ... Եւ դարձեալ. "Զինչ պիտոյ է քեզ դեգերել ի տան անդ, յորում կայ մնայ քեզ զօրհնաբազ յաղթել կամ պարտիլ„:

Նպատակս չէ հոս կնկան վրայ անվայել խորհրդածութիւնները ընել, նա մեզի պէս Աստուծոյ պատկերին համաձայն ստեղծուած է, Յիսուսի քրիստոսի արեամբ փրկուած, եւ այն սեռն է, որ մեզի փրկիչ մը տուաւ. յարգենք կինը, բայց իրեն հեռուէն նայինք: Ջուրը աղէկ է, հողը աղէկ է, բայց եթէ զասոնք իրարու հետ խառնես, ցեխ կ'ունենաս: Քահանան երկրի աղը անուանուած է, աղը ջուրէն առաջ եկած է, ասոր հետ խառնէ՝ շուտով կը հալի. "Աղն ի ջրոյ գոյանայ, եթէ մերձենայցէ երբեք ի ջուր անդր՝ լուծանի: Մարդն ի կնոջէ է, ի մերձենալ անդ նորա ի կինն՝ լուծանի եւ ինքն„:

Սուրբը Բարսեղ այս կանոնը կու տայ եկեղեցւոյ բոլոր պաշտօնեաներուն. "Չէ պարտ մերձենալ առ նոսա քայց միայն իբրեւ ի հարկէ իմն տարեալ վարիցիմք. եւ եթէ ծանր ինչ իրաց պէտք ստիպիցեն զմեզ երթալ առ նոսա, պարտ է մեզ զգոյշ կալ ի նոցանէ իբրեւ ի հրոյ, զի փութագոյնս ի նոցանէ թօթափեսցուք զանձինս„ (Սկմեդր. Մենակ. Գլ. 3):

Ո՛րքան քահանաներ այսպիսի յարաբերութիւններով անխոհեմաբար կապուելնուն համար, վրդովումի, սաստիկ փորձութեանց ու երբեմն մահաբեր վէրքերու ենթակայ եղած են:

Աւելի ընդարձակելով այս նիւթը, կ'ըսենք, որ քահանան բան մը չի կրնար շահիլ յաճախ յարաբերութիւն ունենալով աշխարհի մարդկանց հետ, ընդ հակառակն կրնայ ամէն բան կորսնցնել: Ըլլայ թէ չհասնի ողբալի ծայրայեղութեան մը, դայթակղական կործանման մը, գէթ իր ժամանակը կը կորսնցնէ, մեծ ու անդարմանելի կորուստ, եւ որ աւելին է՝ իրեն յանձնուած ժողովրդեան իրաւանց դողութիւն մ'ըրած կ'ըլլայ, որովհետեւ ժամանակը իրեն համար չէ, հապա զայն իր վճռակի պարտքերուն զոհելու է. — կը կորսնցնէ ամիսումման հոգին, բարեպաշտութեան հոգին որ այնքան կարեւոր է իր պաշտօններուն կատարման մէջ, — կը կորսնցնէ ժողովրդոց վստահութիւնն ու համարումը եւ ասոր համար իր պաշտօնին բարի յաջողութիւնը վտանգի մէջ կը դնէ:

Գ.

Ս. Գրիգոր Մեծն՝ կը գրէ Սամուէլ մարգարէին նկատմամբ. "Յոյն երբեք ի քաղաքին տեսանէր, այսինքն անագանի հասեալ՝ փութանակի գնայր ի բաց„: Սուրբը կ'ուզէ որ քահանան նոյն ընթացքը բռնէ. "Մի յաճախեսցէ ի հրապարակս, այլ ի միայնութեան նստիցի, զի ոք տարադէպն տեսանի, ջերմեռանդագոյնս մեծարեսցին„ (Յզգ. կան. Գիրք. Դ.): "Այս ընթացք են մնաց մարդոյ, կ'ըսէ Մաքսիմոս Տիւրացի, զի առ ոչինչ զառաջի եղեալն ունի, եւ ընդ ծածկեալսն սքանչացեալ հիանայ յոյժ„:

Ս. Պետրոս Դամիանի եկեղեցականները նկարագրու. կը նմանցնէ. կ'ըսէ նա թէ մարդս դիւրաւ

նկարի մը վրայ կը աքանչանայ, բաւական է որ շատ մօտէն չդիտէ զայն: Հեռուէն նկատելով, այնպիսի ճշտութեամբ օրինակուած կը տեսնուին առարկաները, որ ընդօրինակութիւնը բնագրէն բնաւ չի զանազանուիր. բայց եթէ նկարը տեսութեան շատ մօտ ըլլայ, խաբէութիւնը երեւան կ'ելլէ: Փոխանակ այն առաջուան նուրբ աստիճանաւորման որ կ'ապշեցնէր տեսնողը, ուրիշ բան չես նշմարեր բայց եթէ գոյներու շաղուածք մը կտաւի վրայ նետուած, խոշորաներկ վրձինով ծեփուած գծեր ու ձեւեր: Նոյնը քահանայից կը պատահի. կը յարգուին ու կը մեծարուին այն ատեն երբ հեռուէն կը տեսնուին իրենց սուրբ պաշտօններուն կատարման մէջ: Յիսուսի Քրիստոսի փոխանորդները ու խորհրդոց ու շնորհաց հաւատարիմ մատակարարները կը նկատուին:

Բայց իրենց հետ ընտանի ու սովորական յարաբերութեան մը մէջ մտնելով, այս բարձր գաղափարները կը մարին. քահանաները՝ այն ատեն չեն նկատուիր իբր երկնքի պատգամաւորներ ու նոր օրինաց հրեշտակներ, հապա ուրիշներու պէս մարդիկ՝ ենթակայ մարդկային տկարութեանց ու խեղճութեանց:

Աշխարհականներուն ասկից յառաջ եկած ատելութիւնը հովիւի մը դէմ, որ իրենց հետ շարունակ կը հաւասարակցի, կամաց կամաց անձէն պաշտօնին կ'անցնի: Աստուածային խօսքը զոր ինքը կը քարոզէ, եւ իրմէ մատակարարուած խորհուրդները հոգիներու մէջ խիստ քիչ պտուղ առաջ կը բերեն, որովհետեւ անպտուղ են խօսքերը, երբ օրինակով զօրացած չեն, որովհետեւ հոգեւոր

բժիշկ մը քիչ յարմարութիւն ունի վերաւորուած խղճերը բժիշկելու՝ երբ ինքը նոյն հիւանդութենէ ըմբռնուած կը տեսնուի:

Ի՞նչ ըսելու են ուրեմն աշխարհասէրները, երբ եկեղեցական մը ժողովքի մը, ընկերութեան մը մէջ այնքան ունայնասէր, ցրուած ու աշխարհականներու պէս ազատ տեսնելէն վերջը՝ դարձեալ զայն կը տեսնեն եկեղեցւոյ մէջ, խորանին առջեւ, խոստովանարանի մէջ ու ճշմարտութեան ամպիոնին վրայ՝ իր վեհ պաշտամունքներն աշխարհական պաշտօնի մը պէս կատարելու համար: Ասկից գայթակղելու առիթ չե՞ն ունենար: Եւ ալ ինչո՞ւ զարմանանք երբ լսելու ըլլանք որ կ'ըսեն թէ մեր քահանաները քարոզածնուն չեն հաւատար, ապա թէ ոչ այսպէս կեանք պիտի չվարէին. "Հրաւարտք զայս քահանայք, եւ անսացէք տունդ Իսրայելի... զի որոգայթ եղերուք եւ իբրեւ զվարմ ծգեալ ի գլուխ գահաւանդի" (Ովսէէ Ե. 1):

Բայց պիտի ըսեն թէ կարելի չէ՞ աշխարհի մէջ յաճախել առանց անոր հոգիէն վարակուելու ու կանոններն ընդգրկելու. պէտք չէ՞ որ քահանան այսպիսի մոլորեալներուն հետեւէն երթայ, յաճախէ անոնց ժողովքներուն մէջ զիրենք ընտանեցնելու համար՝ կրօնքի պաշտօնեան տեսնելու եւ այսպէս կամաց կամաց մղելու համար զիրենք հաւատոյ սրբազան պարտաւորութիւններն գործադրելու:

Ցայտնի է այս կերպ այցելութիւններն բնաւ պիտի չպարսաւենք, երբ եռանդէ ներշնչուած ու խոհեմութենէ թելադրուած ըլլան: Սակայն կը կրկնենք թէ աշխարհականաց հետ ժամանակին մեծ մասը անցնող քահանան, որ անոնց հանդէս-

ներուն յօժարութեամբ կը մասնակցի ու զանոնք անմեղ ղուարճութիւններ կ'անուանէ, երբեք մեծ ազդեցութիւն պիտի չկարենայ ունենալ այն մեղաւորաց վրայ, որոնք անտարբերութեան քնոյն մէջ կը մրափեն: Անապատէն եկող Յովհաննէս Մկըտիչներ հարկաւոր են մեզի. իրենց միայնութեան մէջ հաւատոյ մեծ մտածմունքներով սնած անձինքներ պէտք են մեզի Աւետարանի խիստ բարոյականն ջամբելու համար այնքան փառասէրներու, անձնասէրներու, ագահներու, մարմնասէրներու բազմութեան, որոնք ուրիշ բան չեն մտածեր բայց եթէ երկրի բոլոր հաճոյքները վայելել:

Մենք կ'ըսենք թէ նազարէթացիք դաշնակցութիւն ընելու չեն փղշտացւոց հետ. թէ արդարութիւնը չի կրնար միաբանիլ անօրէնութեան հետ, ոչ կարելի է հաշտութիւն՝ լուսոյ ու խաւարին մէջ, ինչպէս կը սորվեցնէ Առաքեալը. "*Զի՞նչ հաղորդութիւն է արդարութեան ընդ անօրէնութեան եւ կամ զի՞նչ հաւասարութիւն լուսոյն ընդ խաւարի*„ (Բ. Կորնթ. Զ. 14): Եգիպտոսի երկրին մէջ չէ որ մկը Աստուծոյ որդւոց սուրբ աղատութիւնը կրնայ վայլել, եւ ոչ Բաբելոնի գետերուն եղերքը նստելով բարեպաշտութեամբ ու եռանդեամբ կրնան երգեցուիլ Սիոնի օրհնութիւնները: — Ի՞նչ գործ ունիմ ուրեմն այն երկրին մէջ որ զիս կ'ատէ եւ զոր սիրելն արգելուած է ինձ. Հոն չէ որ զքեզ կը գտնեմ, ով Յիսուս իմ, մանաւանդ թէ Հոն զքեզ կը կորսընցնեմ. Հոն է որ հոգին կը ցրուի, սիրտը կը ցամքի ու աստուածպաշտութիւնը կը չքանայ. "*Այս է ամբոխին՝ յորում Յիսուս եւանէ ի ծեռաց*„:

Եթէ զքեզ միայն կը փնտռեմ, եթէ դուն ես իմ ամէն բարիքս, լաւ գիտեմ ուր կրնամ զքեզ գտնել, միայնակ լուութեան մէջ, աղօթքի եռանդին մէջ կը գտնեմ զքեզ. կը գտնեմ զքեզ նազարէթ, քու սուրբ մօրդ հետ տաճարը՝ օրինաց վարդապետներու մէջ, Գողգոթայի ճանապարհին վրայ սուրբ կանանց հետ, տապանակներուդ մէջ զքեզ մեծարող հրեշտակաց հետ: "*Յերուսաղէմ զտանի եւ ոչ ի Կափառնաում, որ Թարգմանի քաղաք ողոքանաց ուր խնդրեն զնա հեշտասէրք. որոց փափկակեաց կեանս վարեն ոչ զնայ յերկրի նոցա: — Կայ ի տաճարին եւ ոչ ի պալատան, ուր խնդրեն զնա փառամոլքն՝ անդ ի մոգուցն ոչ գտանի: — Ի նա ի մէջ դպրաց եւ ոչ ի մէջ վաճառաշահացն, ուր զնա խնդրեն ընչաքաղցքն, որոց զտուն Աստուծոյ արարեալ է տուն վաճառի*„ (Գուիէլ. Բարիզ.):

ՀԱՏԱԾ Գ.

ՔԱՀԱՆԱՆ՝ ԱՂՕԹՔԻ ՄԱՐԴԸ:

Փրկչին կեանքը երկրիս վրայ շարունակ գրեթէ աղօթք մը եղած է, եւ քահանան մասնաւորապէս այս եղանակաւ, այսինքն աղօթքի անընդհատ սովորութեամբ՝ պէտք է որ իր աստուածային տիպարը ներկայացնէ: Հոս պիտի խօսինք մենք՝

Ա. Քահանային համար՝ աղօթքի հարկաւորութեան վրայ:

Բ. Զանազան կերպերու վրայ, որոնցմով ինքը աղօթքի մէջ Աստուծոյ հետ խօսակցելու է:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Աղօթքի հարկաւորութիւնը:

Բոլոր բարեաց մէկ հատիկ կենդրոնը, աղբիւրն Աստուած է. ամէն բանի լինութիւնը անոր մէջ կը գտնուի. ինքն աղօթք չ'ըներ եւ ի՞նչ ունի խնդրելու. որո՞ւն դիմելու է: Մարդացեալն Աստուած իր անձին համար աղօթքի պէտք չունէր, որովհետեւ ինքը նոյն իսկ սրբութիւն ու կատարելութիւն էր: Ինքն պէտք չունէր Աստուծոյ շնորհքը իր գործքերուն վրայ հրաւիրելու, վասն զի ինքն իսկ ամէն շնորհաց սկիզբն ու աղբիւրն էր:

Բայց արարածը ինք իրմէն բան մը չունի. ինքն կ'ընդունի ու պէտք է որ անդադար խնդրէ. մենք Աստուծոյ աղքատներն ենք, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս. "*Մուրացիկը եմք Աստուծոյ*". միայն ողորմութիւններով է որ կ'ապրինք, ամենողորմ հօր դրան քով կենալու ենք միշտ՝ թախանձանօք խնդրելու համար ամենօրեայ հացը, այն օգնութիւնները, որոնք մեզի հարկաւոր ու անհրաժեշտ են մեղքէն զգուշանալու ու առաքինութիւն գործելու համար:

Ի բաց առեալ առաջին շնորհքն, որ կ'ընդունինք առանց մեր գործակցութեան եւ որ աղօթքէն անկախ է եւ որ աղօթելու համար անհրաժեշտ պայման մ'է, ի հաւատոց է որ աղօթքն այն ազդու եւ հասարակ միջոցն է, զոր Աստուած ընտրած է իր պարգեւներով զմեզ հարստացնելու համար, իր բովանդակ գանձերուն բանալին է, ջրանցք մը որմէ կ'ուզէ որ անցնին այն ամէն օրհնութիւնները, զորս մեր վրայ կը հեղու:

Ուրեմն աղօթքը գերբնական կենաց այնչափ կարեւոր է՝ որչափ օդը նիւթական կեանքին. մենք ընչաւութեամբ օդը կը ծծենք. հոգւոյն ընչաւութիւնը աղօթքն է. այնպէս աղօթելու ենք ինչպէս շունչ կ'առնունք. "*Զբերան իմ՛ բացի, եւ առի զհոգի*" (Սղմ. ՃԺԹ. 131) կ'ըսէր արքայաշուք Մարգարէն: Ով որ կ'աղօթէ՝ կրնայ փրկուիլ, ով որ չ'աղաթեր անշուշտ կը դատապարտուի: Մկրտութեան սուրբ աւազանով վերածնած մանուկներէն զատ՝ որ բանականութեան տարիքին չհասած կը մեռնին, բոլոր սուրբերը աղօթքի միջոցաւ փրկուած են ու դատապարտեալները չաղօթելնուն համար կորսուած են:

Եթէ աղօթքը այնքան հարկաւոր է քրիստոնեաներուն, որչափ աւելի՝ քահանայի մը:

Նախ եւ առաջ՝ որովհետեւ քահանան մասնաւոր կերպով աղօթքի մարդն է. ինքն եկեղեցիէն որոշուած է իր եղբայրներուն անուամբ երկրպագութիւն, գովեստ ու շնորհակալութիւն մատուցանելու Աստուծոյ ամբաւ մեծութեան ու անոր հետ խորհրդակցելու հոգիներուն յաւիտենական օգուտներուն վրայօք. նա իր սրտին մէջ կը կրէ ամէն մարդիկ, իրենց համար ամէն բարիք կը թախանձէ, կը խնդրէ ամէն չարիքներէ ազատութիւն, ամէնուն համար կը բարեխօսէ. "*վասն ամենայն աշխարհի բարեխօսէ պատգամաւորն*":

Ասկից զատ, որովհետեւ քահանան ինք իրմէ չէ որ կը գործէ իր պաշտօններուն կատարման մէջ, այլ լոկ գործիք է. "*Գործիք Աստուծոյ իբրեւ ի ձեռս առաջին գործողի*": Մտքերն լուսաւորող ու սրտերը յուզող զօրութիւնը պաշտօնեային

առաջ չի գար, հապա երկնքէն կ'իջնայ ու աղօթքով կը ստացուի: Ամբողջ առաքելական մարդիկները որոնք հրաշալի գարձեր գործած են, մտածումեան ու աղօթքի մարդիկ էին: Իրենց աղօթարանին մէջ կամ խորանի առջեւ, եռանդուն աղօթքներով էր որ այն կրակէ շանթերով ու աստուածային կայծակներով կը զինէին զերենք, որոնցմով մեղաւորները կը սարսափեցնէին եւ զանոնք կը յաղթահարէին խաչին առջեւն:

Աղօթքը ուրեմն՝ քահանային զէնքն է: Դիտցէք Քսավերիոսը երբ Հնդկաստան կ'երթայ. աղքատ է ինքը, ոչ հարստութիւն, ոչ զօրութիւն, ոչ համարում ունի. ոչ, կը սխալիմ եսմանաւանդ թէ հարուստ ու ամենակարող է. աղօթքը ունի՝ որ բոլոր երկնաւոր գանձերուն բանալին է: Աղօթքով ամբողջ թագաւորութիւնները Յիսուսի Քրիստոսի կը հպատակեցնէ, անթիւ ու անհամար անհաւատները գարձի կը բերէ, ճաբոնի դռները Աւետարանի առջեւ կը բանայ ու Ասիոյ ընդարձակ գաւառները եռանդուն քրիստոնեայ բնակիչներով կը լեցնէ:

Ասոր հակառակ առանց աղօթքի քահանայ մը՝ մարած աստղ մ'է, որ այլ եւս բնաւ լոյս չի տար. չորցած ջրանցք մ'է ուր այլ եւս ջուր չի վազեր. ծնծղայ մ'է որ կը ղօղանջէ եւ որուն աղմուկը ականջները կը դղրդէ առանց սրտերը շարժելու: Ինչպիսի՞ Աստուծոյ մարդ է այս, որ Աստուծոյ հետ բնաւ չի խօսիր. ինչպիսի՞ միջնորդ է որ աղօթք չ'ըներ. "Հովիւ եւ կուռք„:

Ուրիշներուն անօգուտ, դէպ ի իր կործանումն կը գահավիժի, իր հոգին շուտով կը նուաղի

ու կը հեղգայ, իր սիրտը կը նմանի չոր եւ կենսական հիւթէ զուրկ յարդի մը:

Նշմարեցէք այդ ծառը որ քիչ առաջ առոյգ ու զօրաւոր կը տեսնուէր, կամաց կամաց իր տերեւները կը դեղնին, կը թափթփին ծաղիկները եւ ելթէ դեռ քանի մը պտուղ ալ կու տայ, անոնք ալ անհամ ու անախորժ են. հետզհետէ ճիւղերը կը չորնան ու կը մեռնին: Ի՞նչ եղած է այդ ծառին, բունը անվնաս կ'երեւի, նմանապէս կեղեւը. ո՛չ մի թուներաւոր անասուն այս ծառին ներսը ցեցոտած չէ. բայց փորէ երկիրը, արմատը բաց, հիւանդ է նա ու փտած եւ երկրէն այլ եւս սննդական նիւթերն չի կրնար ծծել: Քահանայի մը օրինակ է այս որ աղօթքով Յիսուսի սրտէն այլ եւս աստուածպաշտութեան սնունդը չի ծծեր. նա անստգտանելի է, մեծ պակասութիւններ չունի, բայց կը զգայ որ մահուան պաղութիւն մը վրան տիրացած է ու չունի բնաւ քահանայական կեանքը: Ո՛չ, աղօթքը ձգելէն առաջ կու գայ այդ. աղօթքը արմատի պէս է, որ պէտք է շարունակ բոլոր առաքինութեանց սնունդ ու արագութիւն հաղորդէ:

Աղօթասէր մարդ մը թռչունի մը կը նմանի, որ կը բանայ թեւերն ու կը սլանայ առ Աստուած: Աղօթքը իրեն համար թեւեր են, որոնք զինքը երկրէն բարձրացնելով վերին գաւառները կը տանին: Թեւերը կտրէ, նոյն ընդ նոյն թռչունը կ'իյնայ ու հողի մէջ կը քաշքշէ զինքն: Վերցուր աղօթքը քրիստոնեայէն՝ քահանայէն, այլ եւս կարող չէ նետել զինքը գերբնական աշխարհի մէջ. նա տխուր կերպով կը կաշկանդուի զգայական աշխարհին մէջ, մինչեւ անբան անասնոց

կարգը կը ստորնանայ, եւ կերպով մը իր շուրջը կեցած իրերուն հետ կը նիւթականանայ: Ինչ որ բարձր խորհրդածութիւններու կը տանի զինքը՝ դառն, ծանր ու անտանելի կու գայ իրեն. բարեպաշտութեան գործերը զինքը կը յոգնեցնեն, հոգեւոր ընթերցումը քուն կը բերէ, խաչելութիւն տեսած ատեն աղօթութիւն մը չի գար, նոյն իսկ տապանակը, այն տապանակը ուր զետեղուած է Յիսուս՝ իրեն համար լոկ փայլուն մարմարիոն մ'է կամ ոսկեզօծ սեղան մը:

Անհաւասիկ մինչեւ ուր կրնայ հասնիլ քահանայ մը, եթէ իր եկեղեցական նորընծայութեան ժամանակը աղօթքի լարի սուլորութիւն մը ստացած չէ եւ չէ ըմբռնած զայն իրեն համար պէտք մը, հարկ մը, կամ թէ կղերանացէն ելլելէն վերջը՝ չի գիտեր պատեհ ժամանակէն օգուտ քաղելով մտածական աղօթք ընել ու ինք զինքը Աստուած ամփոփել:

Լաւ գիտեմ թէ աղօթքէն պահանջուած հանդարտութիւնը ու միայնութիւնը՝ մեր բնութեան կը հակառակի: Ինչու որ կեանքը գործքի մէջ կայանալով, կը կարծենք թէ չենք ապրիր երբ մեր գործքերը դրսանց չեն երեւար, երբ Աստուծոյ հետ խօսակցելով՝ աշխարհային բաներով չենք զբաղիր:

Այս ծանրակշիռ մոլորութենէն զգուշանալու համար է որ Յիսուս այնչափ տարիներ լռութեան, միայնութեան ու աղօթքի մէջ ուզեց անցնել: Իրեն միայնութեան խորերէն մեզ կ'աղաղակէ. ո՛վ մարդիկ, դուք կը խաբուիք, որովհետեւ այդ բոլոր յոյզերը ու աղմկալից իրարանցումներն՝ ձանձրոյթ

ու տենդոտ այլայլութիւն կը պատճառեն, կեանք չէ այս: Կեանքը մի միայն Աստուած է, որ գոյութեան աղբիւրն է. "ի քէն է Տէր աղբիւր կենացդ" (Սղմ. Լե. 10): Ամփոփեցէք ձեր ցրուած մտածութիւնները եւ այն ամէն բաղձանքն, որ հոս հոն կը թափառին, առանձնացէք սրտերնուդ միայնութեան մէջ Աստուծոյ հետ խօսակցելու, անոր աղօթք, գովութիւն եւ օրհնութիւն մատուցանելու համար. ահա կեանքը:

Եկեղեցական մը որ տեսնելու ու տեսնուելու հետեւէ չէ, որ աշխարհքէն ու անոր աղմուկներէն հեռի կը կենայ, ոչքան պարտքը ու եղբայրսիրութիւնը իրեն կը ներեն, իր յատուկ բնակութիւնը տաճար մը կը դարձնէ, որուն քահանան՝ ինքն է. իր աղօթարանը այդ տաճարին սրբանոցն է, իր սիրտը կանթեղն պէս է որ շարունակ կը վառի ու կը սպառի կենդանի Աստուծոյ ներկայութեան առջեւ. իր աղօթքները ու աղաչանքները դէպ ի ողորմութեան գահն բարձրացող խունկն ու բուրումն են:

Ահա հաղուագիւտ մարդ մը եկեղեցւոյ համար եւ հոգիներու օգտակար. Թող իրեն յանձնէ Աստուած որ երթայ իր փառաց համար աշխատի, անիկա արդէն բոլորովին պատրաստ է այս վսեմ պաշտօնին համար: Յիսուսի Քրիստոսի հոգւով պիտի աշխատի, սրտի առատութեամբ պիտի խօսի, աղբիւրի մը ջայտումը պիտի ըլլայ որ իր ճոխութիւնն դուրս պիտի զեղուի:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Աղօթքի մէջ քահանային Աստուծոյ հետ հաղորդակցելու զանազան կերպերուն վրայ։

Գրեթէ քահանային պաշտօնները ամէնքն մէկմէկ աղօթքներ են, վասն զի հաւատացեալներուն տրուելիք բովանդակ շնորհքները երկնքէն պիտի իջնդրէ։ Նա խորանի առջեւ կ'աղօթէ, ուր կերպով մը երկրպագելի զոհին հետ մէկ կազմելով Աստուծոյ ու մարդկան մէջ միջնորդ կ'ըլլայ։ (Աղօթքի այս վսեմ ու փառաւոր կերպը վերջը պիտի բացատրենք։) — Նա կ'աղօթէ երբ՝ եկեղեցիէն սահմանուելով իբր իր եղբարց գործիք ու իրենց փափաքանաց թարգման՝ օրւան տարբեր ժամերու մէջ աստուածային ժամերգութիւնը կը ղրուցէ[1]։

Սակայն քահանայ մը որ աստուածային օրինակին կ'ուզէ նմանիլ, չի գոհանար հրապարակական ու այսպէս ըսելու համար պաշտօնական ունկնդրութիւններէն, որոնք իր պաշտօնավարութենէն կախում ունին. նա աղօթքի ու մտածականի միջոցաւ գիտէ կարգադրել Աստուծոյ հետ ծածուկ ու մտերմական տեսակցութիւններ. եւ այս կրթութիւնը առաքելական կենաց հոգին է։

---

[1] Ժամերգութիւնը ղրուցելու համար աչքէ անցնելու է Հօր Շէնիոնի մտածականները. «Քահանայն ուբաչելու աղօթէ ֆորձաձուրնոմէ» (Գ. տպ. Վենետիկ 1895. տպագր. Էմիլիանա)։ Բայց արդէն իւրաքանչիւր քահանայ իր գրատան մէջ կ'ունենայ գրքեր, որոնք այսպիսի նիւթերու վրայ կը խօսին։

Ինչո՞ւ այսօրւան օրս այնքան քիչ քրիստոնեաներ կան, որ իրօք այս անուան արժանի ըլլան. ամէնքը բարեպաշտական կրթութիւնները թողուցած չեն, շատերը կ'աղօթեն, կը խոստովանին, կը հաղորդուին, սակայն այս ամէնը թոյլ ու քիչ օգտաւէտ կերպով կ'ընեն, որովհետեւ հոգիները տկարացած, ջլատուած են, չունին թռիչ, որովհետեւ սէր չունին։ Եւ Աստուած սիրուած չէ, վասն զի ճանչցուած չէ, վասն զի անոր երկրպագելի կատարելութիւններուն վրայ չեն խորհիր, անոր անհուն մարդասիրութիւնը, անձառ գթութիւնը, անթիւ բարերարութիւնները չեն մտածեր։

Եկեղեցին իր տօնախմբութեանց առթիւ հաւատոյ սրտառուչ խորհուրդները կը յիշեցնէ։ Քրիստոնեաները կը տեսնեն որ անոնք իրենց աչքց առջեւէն կ'անցնին, սակայն անոնց խմաստը չեն ըմբռներ, եւ երբեք անոնց պաշտելի գաղտնիքներն ընծած չունին եւ ոչ ալ անոնց զարմանալի հաճոյքներուն համը առած են։

Սակայն եւ այնպէս մտածականը ամէնուն համար եղած է. սա աւելի կամքի շարժումէ ու սրտի մղումէ մ'է քան թէ մտքի աշխատանք։ Քրիստոնեայ մը որ քրիստոնէական վարդապետութիւնը գիտէ ու մաքուր սրտով ղԱստուած կը փնտռէ, եթէ քիչ մը կառավարուի քաջ խոստովանաօրմէ մը, կրնայ աղօթասէր մարդ մը ըլլալ։ Վասն զի՞նչ ըսել է մտածական ընել ու աղօթել. է Աստուծոյ վրայ խորհիլ, Աստուծոյ հետ մտերմութեամբ խօսակցիլ։ Արդ ո՞վ աւելի վստահ կրնայ ըլլալ Աստուծմէ նպաստաւոր ունկնդրութիւն մը ունենալու. արդեօք այն որ պերճախօսութեամբ կը

խօսի կամ այն որ սուրբ կեանք մը կը վարէ. այն, որ գիտութեան բարձր տեսութիւններով ու հանճարի վսեմ գաղափարներովն Աստուծոյ գահին առջեւ կը ներկայանայ, կամ թէ այն որ խոնարհ ու հեզ հոգւով ու սիրով ղեղուն սրտով մը անոր առջեւը կ'ելլէ. հպարտներուն անմատչելի բարձրութեանց վրայ կեցած է Աստուած, բայց սիրով ու յօժարութեամբ ականջ կը դնէ խոնարհներուն. "բարձր է Տէր, զխոնարհս տեսանէ եւ զբարձունս ի հեռաստանէ ճանաչէ" (Սղմ. ՃԼԸ. 6):

Այն բոլոր ժողովրդապետութիւններուն մէջ, ուր քիչ ատեն բնակած է բարեպաշտ ու եռանդնալից քահանայ մը, միշտ կը գտնես քիչ թէ շատ մարդկանց բազմութիւն մը, որոնց մէջ խաչելութիւն մը կամ սուրբ Աստուածածնայ պատկեր մը, տօներու տարեդարձն աւետող զանգակի մը հնչումը, եւ ուրիշ ասոր նման բաներ սուրբ ու փրկաւէտ մտածութիւններ կը ներշնչեն. մտածութիւններ՝ որոնք ներքին խորհրդածութեամբ կը հեռացնեն զիրենք այն ղգայական կամ պարզապէս բնական կեանքէն, որով մանաւանդ քրիստոնէից մեծամասնութիւնը կը կորսուի:

Բայց յայտնի բան է որ եթէ պաղ ու ցրուած է հովիւը, եթէ ինքը մտածական աղօթք չ'ըներ՝ բնաւ պիտի չկարենայ ուրիշներուն ներշնչել անոր ճաշակն ու անուշութիւնն, եթէ իր աստուածային փրկչին չի հետեւիր մնուրէն մինչեւ Գողգոթա՝ անոր կեանքը ուսումնասիրելու ու հոգւովը լեցուելու համար, ուրիշները անով լեցընելու կարող պիտի չըլլայ: Մէկ խօսքով առանց մտածական աղօթքի

սովորութեան, առանց աղօթքի հոգւոյն, երբեք պիտի չկարենայ ըլլալ ինքն եռանդնալից քահանայ մը եւ ոչ առաքեալ մը:

Ինչպէս գիտութեանց ու արուեստից մէջ, նմանապէս առաքինութեան մէջ՝ ոչ ոք կրնայ յառջողիլ ու երեւելի ըլլալ առանց որոշ վախճան մը ունենալու, առանց լաւ մտածութեան մը, որ խորունկ համոզում մը թողուցած ըլլայ հոգւոյն մէջ եւ ըլլայ առանցք մը որուն վրայ պիտի դառնայ բոլոր մեր կեանքը:

Դիտեցէք օրինակի համար, թէ ինչպէս հաստատուած են կրօնաւորական կարգերը ու կանգուն կը կենան: Իւրաքանչիւր հիմնադիր սուրբ մ'է որ առաքինութեան կարեւորութեան վրայօք խորին կերպով համոզուած ըլլալով ու անոր կանոններուն հպատակելով, կը բաղձայ ուրիշները հպատակել: Ասոր համար իրեն պէս զգացում ունեցողները միատեղ կը հաւաքէ ու իր սրտին մէջ փորձած տիրող կարօտութիւնները իրենց կը հաղորդէ, անոնց ամէն մէկը իրեն նման կը կրթէ ու այսպէսով կը հիմնէ այն՝ որ մենք կրօնաւորական կարգ կ'անուանենք:

Զարմանալի սուրբն Փրանկիսկոս Ասսիզացի փրկչին կեանքը ուշադրութեամբ մը խորհրդածելէն վերջ՝ աղքատութեան ու խոնարհութեան գեղեցիկ արգոյն սիրով կը բորբոքի, եւ այնքան մղում կ'ունենայ այս երկու առաքինութիւններուն բաղձանքովն, որ ինքն իրեն ասպետ կ'ըլլայ այդ առաքինութեանց, ինչպէս կ'ըսէր ինքն, եւ մանաւանդ կ'ուզէ որ բոլոր իր կրօնաւորներն ալ նոյն առաքինութեանց ասպետներն ըլլային:

Քանի որ հիմնադրին գաղափարը իր աշակերտներուն վրայ զօրաւոր կերպով կ'ազդէ, քանի որ ասոնք նոյն մտօք տոգորուած են ու նոյն համոզումն ունին, միաբանութիւնը հաստատուն կը մնայ՝ կենդանի՝ լեցուն եռանդեամբ ու աշխուժով. հազիւ թէ այդ համոզումը կը նուաղկոտի, միաբանութիւնն ասոր համեմատութեամբ կը տկարանայ։

Պարտուպատշաճ չափաւորումներն ընելէն վերջը, չէ՞ կրնար արդեօք այս ամէնը ժողովրդապետի մը, ժողովրդապետութեան մը յատկացուիլ. Ի՞նչ է ժողովրդապետի մը պաշտօնը. Նա ղրկուած է յօժարամիտ մարդիկները մէկտեղ ժողուելու, իր համոզումը անոնց հաղորդելու, զանոնք իր օրինակին համաձայն կազմելու, այնպէս որ իրեն պէս նոյն մտածմունք ունենան ու պատրաստ ըլլան այս մտածմունքի համար ամէն բան զոհելու, նոյն իսկ կեանքը։

Միւս կողմանէ ալ յայտնի է թէ իր գաղափարովն հոգիները միաբանելու եւ անոր մէջ զիրենք ամփոփոխելի կերպով ամրապնդելու համար պէտք է որ նախ ինք այդ գաղափարով հաստատապէս տոգորուած ըլլայ եւ թէ շարունակ խորհրդածութեամբ իրեն սնունդ ըրած ըլլայ ամէն ինչ՝ որ անոր մէջ սննդարար ու կենսական է։ Այսպէս ըրած են ամէն անոնք որ իրենց հաւասարներուն վրայ զօրաւոր ազդեցութիւն մը բանեցուցեր են. այսպէս աշխարհական կարգին մէջ ըրած են անոնք, զորոնք աշխարհք իր մեծ մարդիկն ու իրեն դիւցազները կ'անուանէ. այսպէս ըրին յաւիտենական փրկութեան կարգին մէջ բոլոր սուրբ քահանաները՝

բոլոր առաքելական անձինքները։ Մտածական աղօթքը համոզումի մարդ կ'ընէր զանոնք, որոնց կորովի խօսքը՝ հոգիները կը նուաճէր եւ որոնց անսպառ ընկերսիրութիւնը սրտերը կը վաստկէր։

Կը սքանչանանք մենք այնչափ եռանդոտ առաքեալներուն գործած հրաշալի դարձերուն վրայ. ո՜հ. այդ կ'ըլլայ որովհետեւ Աստուծոյ հետ երկայն ու մտերիմ հաղորդակցութենէ ելլելու ատեննին մէկ մտածմունք, մէկ բաղձանք, մէկ փափաք միայն ունէին, եւ այն էր բոլոր բարեաց նախապատճառը ճանչնալ ու սիրել տալ եւ անոր՝ հոգիներ վաստըկիլ։ Խիստ շատ խորհրդածելով բարձրագոյն Տիրոջ մեծութիւնները, անոր երկրպագելի կատարելութիւնները, ամբաւ սէրը, Աստուծոյ պատկերի նման ստեղծուած մեր հոգւոյն ազնուութիւնն ու արժանապատուութիւնը, անոր Յիսուսի Քրիստոսի արեամբ գնուած ըլլալը, այնպէս կը լեցուէին ու կը տոգորուէին որ իրենց մտաց մէջ ուրիշ մտածմունքի տեղ չէր մնար։ Եւ որովհետեւ խորին համոզումն հոգիներն կայտառ կ'ընէ, իրենց համոզումն ալ եղածէն աւելի մեծ չկարենալով ըլլալ, զիրենք վեհանձն մարդիկներ, դիւցազներ ու սուրբեր կ'ընէր, վասն զի սուրբ մը դիւցազն մ'է, մանաւանդ դիւցազներուն ամենավսեմը։

Ընդ հակառակն քահանայ մը, որ մտածականի միջոցաւ շարունակ իր միտքը կոչման բարձր պարտքերուն վրայ չի դարձներ, միշտ տկար ու փոփոխամիտ հոգի մը պիտի ըլլայ եւ հետեւաբար անկարող՝ ուրիշներուն մէջ զօրաւոր ու տեւողական ազդեցութիւն մը տպաւորելու։ Նա՛ իր հոգւոյն

կորովը ամբողջովին կը ցրուէ, ինք զինքը թափառելով շատ մը բաներու մէջ, որոնք զինքը կը ցրուեն ու յաջորդաբար կը զուարճացնեն։ Անկից հազար ու մէկ տեսակ բարի կամ գէշ մտածմունքներ, հազար խօլ ու երեւակայական ցնորքներ կը խճողին, կը զուգաւորին ու իր մտքին մէջ կը տարուբերին, կը խռովեն ու իր ներսը ամբողջովին տակնուվրայ կ'ընեն։ Տեղի կ'ունենայ այսպէս ըսելու համար դիպուած մը, որ մեղուներուն փեթակին շուրջը հանած բզզիւնէն տարբեր չէ։ Այս քահանային հոգին՝ յափշտակութեան մատնուած տան մը, մրրկալից ծովու մը կը նմանի. նա խառնակութեան օրինակ մ'է։ Այնքան հողմակոծեալ, ամէն կողմէ երերած, ի՞նչպէս կարող պիտի ըլլայ մտածման մը վրայ սեւեռուն կենալ, արիութեամբ առաջադրութիւն մը ի գործ դնել, արգելքներուն յաղթել ու ընդարձակ ծրագիր մը գործադրել։

Ո՞վ չի տեսներ հոս շատ մը եկեղեցւոյ պաշտօնեաներուն նկարագիրը. պիտի ըլլա՞ր երբեք քու կենդանագիրդ ալ։ Ատեն մ'եղաւ որ ամէն օր մէկ կամ գոնէ կէս ժամ մը մտածական աղօթքի նուիրելով՝ ջեռմեռանդութեամբ կեանքդ վարեցիր։ Այն ատենը հաւատոյ վսեմ ճշմարտութիւնները, քահանայութեան սոսկալի պարտականութիւնները շարունակ աչացդ առջեւ էին։ Բոլոր ջանքդ էր Աստուծոյ փառքը, հոգւոց փրկութիւնը ու անձիդ սրբացումը փնտռել, դժուարութիւնները չէին սարսափեցներ, ոչինչ արգելք կ'ըլլար այս գերազանց նպատակին հասնելու։ Ի՞նչ բանի փոխուեցաւ այդ եռանդը, վեհանձնութիւնը, այդ առաքինութեան սուրբ ուրախութիւնը. ճշմարտութիւնները միշտ

նոյն են. Աստուած միշտ հաւասարապէս մեծ, բարի ու մարդասէր է. քու եւ եղբարցդ փրկութիւնը միշտ ամենապատուական, ամենաբաղձալի ու միակ հարկաւոր բանն է։ Սակայն դուն այդ ամէնը նոյն աչքով չես տեսներ։ Համոզումներդ՝ մտաւորական աղօթքով սնցած չըլլալով՝ տկարացան. քու հոգիդ իր զօրութիւնը ու կորովը կորսնցուցած է։ Հաւատքի ազնիւ ձգտումներուն տեղ՝ թուլութիւն, զզուում ու թերեւս յուսաբեկութիւն տիրած են. հիմայ գաղջ ու անհոգ մ'ես, անհամ աղ մը։

Դժբախտ ու ողորմելի քահանայ «քանի՜ փոխեալ յայնմանէ.» դուն ալ երեւոյթս բոլոր պաշտօններդ կը կատարես՝ բայց ի սովորութենէ, գաղջութեամբ ու անհոգութեամբ սեղանը ու ճշմարտութեան ամպիոնը կ'ելլես, խոստովանութեան ատեանը կը նստիս, կը խօսիս, կը գործես, բայց կը տեսնուի որ ներքին զօրութիւնդ լմնցած է ու կեանքդ պակսած է գործքերուդ մէջ։ Հաւատացեալները լաւ դաստիարակուած չեն, անոնց հաւատքը խախուտ է, ժողովրդապետութեան մէջ ամէն բան նուաղուն է, գլուխը հիւանդացած է, բոլոր մարմինը անոր ցաւը կը քաշէ։

Ո՛հ չխաբուինք, եթէ աղօթասէր պիտի չըլլանք, եթէ յաճախ չերթանք մտածականի սուրբ կրակովը մեր սիրտը նորէն տաքցնելու, պիտի կրենք այս քահանայական կնիքն ու զգեստը, բայց անոր հոգին մեզի պիտի պակսի, սպիտակ գերեզմաններ պիտի ըլլանք ու միայն քահանայութեան երեւոյթն պիտի ունենանք։

Քահանայական կեանքը Յիսուսի Քրիստոսի հետ Աստուծոյ մէջ ծածկուած կեանք մ'է. «կեանք

ձեր թաքուցեալ են ընդ Քրիստոսի յԱստուած»: Զայն մեր մէջը հաստատուն պահողն եւ կազդուրողն է ամիսփուԹեան սովորուԹիւնն ու Աստուծոյ հետ մտերիմ խօսակցուԹիւնն. եւ Աստուած հոգւոյն հետ խօսած ատեն՝ զայն կը լուսաւորէ կը մաքրէ ու աստուածային արժողուԹեամբ մը կը կերպաւորէ. «Ուսիր զարտաքինս արհամարհել եւ ի ներքինս անձնատուր լինել եւ տեսցես զարքայուԹիւնն Աստուծոյ առ քեզ եկեալ» (ՆմանուԹիւն Յիսուսի Գիրք Բ. Գլ. Ա.):

ՀԱՏԱԾ Դ.

Քահանան ուսման մարդն է:

Յիսուսի ծածուկ կեանքը աշխատուԹեան կեանք մ'է, եւ ասոր մէջ ալ իրեն նմանելու են այն ամէնքը որ եկեղեցական վիճակին նուիրուած են, նմանապէս անոնք որ արդէն այդ վիճակին պաշտօններուն մէջ կը գտնուին:

Յիսուս Նազարէթի կ'աշխատի. ո՛վ է աշխատողը. է տիեզերքի ամենամեծ ճարտարապետը, այն որ երկինքն ու երկիրը ստեղծած է. — ի՞նչ նպատակաւ կ'աշխատի. ի սկզբանէ Աստուած վեց օր աշխատեցաւ, եւ գլուխ հանեց այս ընդարձակ աշխարհքը ու բոլոր իր մէջը պարունակուած սքանչելիքները: Ի՞նչ պիտի ընէ ուրեմն Աստուած մը որ երեսուն տարուան ընթացքին մէջ կ'աշխատի. ո՛չ, իր անձնական զօրուԹիւնը ցուցընելու համար չէ որ Նազարէթի անարգ բնակուԹեան մէջ կ'աշխատի մարդացեալ Աստուածը, ո՛չ ալ աշխարհի պատուաւոր ու նշանաւոր արհեստներէն մէկն էր ընտրած, ո՛չ իմաստուն գրուածքներ կը շարադրէ, ո՛չ ալ կտաւի վրայ վարպետ նկարչի վրձին կը շարժէ, ընդ հակառակն կոշտ ու անարգ գործիքներ կը գործածէ, ձեւը կու տայ փայտին ու հացը ճակտին քրտինքով կը ճարէ. «Ծնանիմ եւ վաստակաւոր եմ ես ի մանկուԹենէ իմմէ (Սղմ. 21. 16):

Կը վայելէ՞ պզտի արուեստը Դաւիթի թագաժառանգին՝ Մեսիայի՝ Աստուծոյ Որդւոյն:

Եւ ի՞նչ. Աստուծոյ որդին մարդանալով փրկուԹենէ արդեօք վայելչուԹեան օրէնքներն, ինչպէս աշխարհքը կը պահանջէ. ամբաւ բարուԹեան ուրիշ բան չի վայելեր, բայց եԹէ մեր կարօտուԹեանց ծառայել: Ի՞նչ էր Փրկչին նպատակն. — նա կ'ուզէր ամբողջ մարդկուԹիւնը վերահաստատել. պէտք էր ուրեմն այդ գործքը իր վերջածայրէն սկսիլ՝ այլ հիմէն: Խոնարհելով մինչեւ արուեստաւորներուն այնքան բազմաԹիւ ու անարգ կարգը, չկայ արհեստ մը ու զբաղում մը որ ինքը աղնուացուցած չըլլայ, ինչպէս չկայ մէկը որուն պնդած չըլլայ աշխատուԹեան հարկաւորուԹիւնն. իրաւցնէ այս աշխատուԹիւնն ամէնուն նոյնը ըլլալու չէ. նա կը փոխուի կեանքի զանազան վիճակներուն եւ ընկերուԹեան մէջ գործադրելիք տեսակ տեսակ պաշտօններուն համաձայն:

Յիսուս Քրիստոս մարդկան՝ փրկուԹեան վարդապետուԹիւնը քարոզելու համար հրապարակաւ երեւնալու էր, բայց որովհետեւ ինքը բոլոր գիտուԹեան գանձերը ունէր՝ պէտք չունէր նախնական ուսմունքներով այս պաշտօնին պատրաստուելու: Մինչ Ագամայ ուրիշ ամէն որդւոցը պէս գիտուԹեան ու խաւարի մէջ ծնած ըլլալով ժա-

մանակին սկսելու ենք ուսմունքով զբաղիլ ու շարունակել զայն բոլոր մեր կենաց մէջ, եթէ կ'ուզենք պատրաստուիլ ժողովրդոց վարդապետ ու աշխարհքի լոյսն ըլլալու:

Հոս խորհրդածելիք երկու բան կը ներկայանայ մեզ. Քահանային համար ուսման հարկաւորութիւնն ու այս ուսման վախճանը:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ուսման հարկաւորութիւնը:

Քահանան բոլոր կենացը մէջ ուսմունք ընելու է. Պուայեէ գերապայծառը իր եկեղեցական կրթութեանց մէջ երեք գերազանց պատճառներ առաջ բերելու սովորութիւն ունէր. նա ուսմունք պէտք է ընել Ա. սորվելու համար. Բ. պահպանելու համար. Գ. զգուշանալու համար: — Այս բաժանման հետեւինք:

Ա. Քահանան ուսմունք ընելու է՝ չգիտցածն սորվելու համար:

Գիտութիւնը քահանայի մը համար հարկաւոր է. քահանային շրթունքները գիտութեան աւանդատեղին են, եւ իր բերնէն կը պահանջուի օրինաց մթին կէտերուն մեկնութիւնը. “Զի շրթունք քահանային զգուշասցին գիտութեան. եւ օրէնս խնդրեսցեն ի բերանոյ նորա„ (Մաղաք. Բ. 7): Դուն գիտութիւնը մերժեցիր, կ'ըսէ Տէր Աստուած, եւ ես զքեզ իմ քահանայութենէս պիտի մերժեմ. “Զի դու զգիտութիւն մերժեցեր, մերժեցից եւ ես զքեզ՝ զի մի քահանայասցիս ինձ„. (Ովսէէ. Դ. 6): Եկեղեցին իր քահանաները կը ղրկէ սորվեցնելու համար. “Գնացէք աշակերտեցէք„ (Մատթ. ԻԸ. 19): Նա միշտ տգիտութիւնը իբր կանոնական արգելք մը ճանչցած է, ու սուրբ պաշտօնին գործքերէն մերժուած է տգէտը. “Եթէ վարուք եւ եթէ վարդապետութեամբ հարկ է փայլել վարդապետին Եկեղեցւոյ„, կ'ըսէ Ս. Գրիգոր, “քանզի վարդապետութիւնն առանց վարուց ամբարհաւաճ առնէ զնա եւ վարք առանց վարդապետութեանն անօգուտ են„:

Քահանայի մը համար հարկաւոր է գիտութիւնը, զոր չի կրնար ստանալ, բայց եթէ երկայն ու լուրջ ուսմունքով: Բաւական չէ երկնքէն յաջող տրամադրութիւններ ու բնական տաղանդներ ընդունած ըլլալն, պէտք է զանոնք մշակելով զարգացնել: Աստուած երկիրը պարարտ ըրաւ, բայց մարդուն աշխատութեամբը զայն պտղաբեր պիտի ընէ[1]:

Ո՛հ, որքան հանճարեղ, աշխոյժ ու ներշնչուն երիտասարդ քահանաներ կը գտնուին, որոնք այսու հանդերձ ուրիշ բան չեն հասցներ բայց եթէ սին ու ցամաք պտուղներ. եւ ինչո՞ւ համար. վասն զի նախնական ուսմանց անփոյթ գտնուած են: Երբ հրապարակաւ կը խօսին, ճառելու դիւրութիւն մը կը նշմարես անոնց վրայ ու կը տեսնես որ տաղանդի կայծեր ու գուցէ նաեւ հանճարի փայլակներ ալ կ'արձակեն, բայց ասոնք ասուպներ են, որ քանի մը

[1] Հռչակաւոր Պոսիւէի աշակերտակիցները սովոր էին իր անխոնջ ուսման համար զինքը անուանելու անվայել բառախաղով մը “արօրի վարժած եզ„ (Bos suetus aratro):

վայրկեան օդին մէջ կը չողան ու քիչ մը վերջն անհրեւոյթ կ'ըլլան. կը կարծե՞ս արդեօք որ այս արհեստական հրախաղերն բաւական ըլլան տապալելու այն ամէն ամրոցները զորս ամբարհաւաճ ու ամբարիշտ գիտութիւն մը կրօնքի դէմ կանգնած է:

Այսպէս գոնէ ըմբռնած էին մեր սուրբ Հայրերը, այն իմաստուն ու առաքինի մարդիկ, որոնք այնքան ժամանակ կ'անցնէին ուսման զբաղելով ու մեծագործ երկասիրութիւններ շարադրած են, զորս իրենց սերունդներն չեն ուզած կարդալ: Ի՞նչպէս պիտի չապշին թէ նորէն մեր մէջը երեւնան Որոգենէսներ, Օգոստինոսներ, Հերոնիմոսներ, Թովմասներ, Բելլարմինոսներ, Պեդավիներ, Սուարէզներ, Մասիլեոններ՝ տեսնելով այն քիչ օգուտը զոր կը քաղենք իրենց սքանչելի երկասիրութիւններէն, որոնք այնչափ տքնութիւններ արժած են իրենց եւ զորս մեզի թողուցած են իբր փառաւոր ժառանգութիւն մը ու զինարան մը հարուստ եւ զօրաւոր զէնքերու Յիսուսի Քրիստոսի եւ իր եկեղեցւոյ հակառակորդները կործանելու համար: Մեր կողմանէ չի բաւեր գիտնալ թէ ամբարշտութեան բոլոր ուռայն ու խաբեբայ վարդապետութիւնները հին ջատագովներն տրամաբանօրէն արդէն հերքած ու ըմբերանած են. մեր պարտքն է ցուցնել այդ դարու մը, որ հակառակ կարծիքն ունի, դարու մը որ իր յառաջադիմութիւններով խելացնորած՝ անցեալներէն աւելի բարձր կը կարծէ զինքն:

Նոյնպէս քահանային հարկաւոր է այնպիսի գիտութիւն մը, որ իր ժամանակին կարօտութեանց

համընթանայ: Եկեղեցւոյ հակառակորդը գիտէ փոխել իր յարձակումները ժամանակաց ու հանգամանաց համաձայն: Արիոսութիւնը, Բողոքականութիւնը, Բանապաշտութիւնն, այս ամէնն սատանայի գործն է, ինքն է որ իր գործը կը նորաձեւէ ու զէնք կը փոխէ: Գործողը թո՛ղ Յուլիանոս կամ Լուդեր, Արիոս կամ Կալուին կոչուի, միշտ սատանան է որ ամէն բան կը կարգադրէ եւ բնաւ չի խաբուիր յարմար զէնք ընտրելուն մէջ: Ասոր համար ինչպէս միջին դարու մէջ պատշաճ չհամարեցաւ վշդեր մը յարուցանելու, այսպէս ալ այժմ պատշաճ պիտի չհամարի ուրիշ սուտ մարգարէ մը յարուցանելու:

Չորս դար առաջ՝ երբ կրակի զէնքերու գործածութիւնը նոր սկսաւ, այն ժամանակուան քանի մը կտրիճներ ի սկզբան չուզեցին պատերազմելու այդ կերպն ընդունիլ, որ ուժ ու յաջողակութիւն անօգուտ կ'ընէր, եւ շարունակեցին իրենց ծանր զրահովն ու ահագին նիզակով պատերազմի երթալ: Ի՞նչ պատահեցաւ. իրենց թշնամիներուն առջեւ չհասած գնդակներէն վիրաւորուած կ'իյնային, եւ վերջը կամաւ կամ ակամայ հարկադրուեցան թշնամւոյն զէնքերը գործածել, որպէս զի անկէ ետքը օգտակար կերպով կարենային անոր հետ պատերազմիլ:

Մենք ալ զէնքերնիս փոխելու ենք, երբ թշնամին իր թնդանօթները ու պատերազմի ծրագիրը կը փոխէ. իր կեցած դաշտին վրայ երթալու ենք, բոլոր իր գործածած զէնքերը ճանչնալու ենք, որպէս զի զանոնք իրեն դէմ դարձնենք:

Քահանայ մը ճշմարտութեան պաշտպան ընտրուած ըլլալով, միշտ պատրաստ գտնուելու է

պատասխանելու այն մոլորութեանց, որոնք իր ատենը տարածուած կ'ըլլան։ Եթէ մէկը վիճաբանութեան կամ հակաճառութեան մը մէջ գտնուելու ըլլայ՝ հարկ է պատուով մէջէն ելլէ, ոչ մէկուն ծիծաղը կամ գութը շարժէ։ Եւ իրաւցնէ ամօթ պիտի չըլլա՞ր եթէ այն որ պէտք է թէ՛ աշխարհքի իմաստունին ու թէ՛ տգէտին լոյսն ըլլայ՝ չկարենայ արդի գիտութեննէն միայն տեղեկութիւն ունեցող կամ թեթեւ խելքի տէր երիտասարդի մը նախատական խօսքերուն պատասխան տալ։

Սակայն լաւ հասկնանք. Աստուած չընէ որ մենք ուզենք աստուածային գիտութեան նախադասել մարդկայինն. մեր հակառակորդները կը բաղձան տեսնել զմեզ գերբնական աշխարհի բարձրութենէ խոնարհած ու իրենց հետ բնական աշխարհի մէջ կեցած ու միացած։ Պիտի դադրին զմեզ մեծարելէ ու մեզմէ վախնալէ՝ երբ տեսնեն որ աշխարհային իմաստութեան ետեւէն կ'երթանք։ Եթէ օգտակար է քահանայի մը համար բնագիտութեան, երկրաչափութեան ու հնախօսութեան վրայ գաղափարներ ունենալ, ասոնք բոլորն ալ իր ուսմանց ծրագրին մէջ իբր երկրորդական մնալու են, վասն զի ինքը բնութեան մարդ չէ, հապա Աստուծոյ մարդ։

Բայց կ'ըսենք մենք թէ խորին ուսմունք մ'ընելու է կրօնքի վրայ, որ է ընդհանուր գիտութիւն։ Մեծ ու ընդարձակ տեսութիւն մ'ունենալու է անոր վրայ՝ ցուցնելու համար թէ նա կարող է կատարելապէս գոհացնել իմացականութեան կարօտութիւնները, սրտի բոլոր իղձերը, մարդկութեան բովանդակ պահանջներն։ — Քրիստոնէութեան բարձրութեան վրայ կանգնելով՝ ամբողջ մարդկային գիտութեանց կը տիրենք, կը չափենք մարդկային մտաց ընթանալիք ասպարէզն, կ'ունենանք ձեռքերնուս առաջնորդ թելը որ պէտք է ուղղէ փիլիսոփան իր ամբողջ հետազօտութեանց մէջ եւ կ'ընդնշմարենք բոլոր խնդրոց լուծումը։

Բ. Քահանան ուսմունք ընելու է պահպանելու համար հաւատքն։

Պահպանելու համար, մանաւանդ թէ ստանալու համար ըսելու եմ, երբ գոնէ երիտասարդ քահանայի մը վրայ ըլլայ խօսքը. վասն զի սա դեռ նոր սկսած է ուսմունք ընելու եւ շատ է իրեն՝ թէ որ իր կղերական դաստիարակութեան ատեն լաւ մը ուսմունք ընելու կերպը կրցած է սորվիլ։ Ի՞նչ գիտէ երբ կղերանոցէն կ'ելլէ. եթէ խղճմտօրէն ուսմունքով զբաղած է, այն ատեն ամէն բանի քիչ թէ շատ տեղեկութիւն ունի, բայց ոչ մի բան կատարելապէս. "փոքր ինչ յամենայնէ, յամբողջէն ոչինչ„ ինչպէս կ'ըսէ առակը, առ առաւելն գիտութեան բանալին ունի. բաց է ճամբան, որուն նա հետեւելու է աստուածաբանութեան ընդարձակ ուսման մէջ։

Սակայն ի՞նչ կը տեսնենք շատ անգամ. հազիւ գրատունէն փոշի կը թօթուէ՝ մէկ կողմը կը դնէ կարեւոր գրքերը։ Լրագրի մը, ոչինչ գրքուկի մը կամ առ առաւելն սուրբ Գրոց քանի մը գլխու ընթերցումը՝ բոլոր ուսմունքն է։ Աստուածաբանութեան կատարեալ ընթացք մ'ըրած չեմ, կ'ըսէ նա, օրինաւորապէս քննութիւններս չանցուցի՞. կարող

չէմ ինձի յանձնուած պաշտօնները ըստ բաւականի կատարել: — Բաւական է գիտցածս. գայթագղական է այս ըսուածքը քահանայի մը բերանը: Ա՛յո, յաճախ ղքեզ կը խաբես կարծելով թէ բաւական գիտես, հոգիներուն քիչ բարիք ընելու համար ու թերեւս շատ մեղաս հասցնելու համար: — Բաւական է գիտցածս: — Հետեւաբար անոնցմէ աւելի որոնք բնաւ չեն ըսած թէ բաւական գիտեն, այսինքն պօսուէներէ, Սուարէզներէ, Ս. Թովմասներէ, Ս. Օգոստինոսներէ, Ս. Հերոնիմոսներէ ու եկեղեցւոյ բոլոր մեծ վարդապետներէն աւելի, որոնք լուրջ ու մեծ հոգածութեամբ ուսանող զբաղած են: — Բաւական է գիտցածս. — Ա՛յո բաւական քու պաշտօնդ նախատանաց նշաւակ ընելու եւ եղբարցդ կեանքը վտանգի մէջ ձգելու համար. *"Եթէ ոք կամիցի գիտել ինչ, չեւ եւս գիտաց որպէս արժանն էր գիտել"* (Ա. Կորնթ. Ը. 2):

Բաւական է գիտցածդ. — Թող ըլլայ. բայց ստացուած գիտութիւնը կը կորսուի՝ երբ շարունակ ուսմունքով չմշակուի ու չսնուցուի: Եթէ գրքերը մէկդի դնես, եթէ կարեւոր ուսմունքներէն ետ կենաս, շուտով կը մոռնաս աստուածաբանական քիչ գիտութիւնդ զոր քանի մը տարւան աշխատութեամբ ստացած ես: Աշխարհքը իր ցրուումներով, զբօսանքներով, ունայնութիւններով վրադ պիտի յարձակի, քու մտքիդ մէջ ընդունայն ու սնոտի բաներ պիտի խճողին ու անոնցմով պիտի լեցուի անոր բովանդակութիւնը. եւ այս աշխարհային հիւրերուն տեղ տալու համար, աստուածային գիտութիւնը քու հոգւոյդ ներսերը պիտի քաշուի, ուր երբեք պիտի չմտնես, եւ ինչպէս

արդի մատենագիր մը կ'ըսէ, քեզի համար մոռացութեան երկիր մը պիտի ըլլայ այն:

Լսեցէք Բենեդիկտոս ԺԴ.ի ծանր խօսքերը. "բաւական չէ որ մէկը միանգամ աստուածաբանութիւնը հարեւանցի կարդացած, անոր իմաստը թափանցած ու զայն հրապարակաւ սորվեցուցած ըլլայ, հապա այս գիտութեան յարատեւ մշակումն հարկաւոր է, մտքին մէջ խորին կերպով տպաւորելու համար ինչ որ սորված է, եւ միանգամայն ստանալ նոր գիտութիւններ որոնց առատ աղբիւրը աստուածաբանութիւնն է„ (ՍՀմն. ԺԸ. թիւ 2): Եթէ եկեղեցական գիտութեան ճիւղ մը միայն կը բաւէ մարդուն բոլոր կեանքը զբաղեցնելու համար, հապա ինչ պիտի ըլլայ վարդապետական աստուածաբանութեան եւ մանաւորապէս ամբողջ բարոյական աստուածաբանութեան գիտութիւնն, որ այնքան կնճռոտ ու դժուարին է:

Գ. Քահանան սորվելու է ղեկավարելու համար:

Վայ ուսման հակում չունեցող քահանային, մանաւանդ եթէ նա գիւղի մը խորը մեկուսացած կը գտնուի. ինչ վիճակ պիտի ունենայ. *"Դատարկութիւնն ուսոյց բազում չարութիւնս"* (Սիր. ԼԳ. 29): Իրենց խուցին մէջ աշխատիլ չսիրող քահանաները, որոնք հազիւ թէ քանի մը գրքեր ունին իրենց գրատան դարանին մէջ փոշոտ տակ թաղուած. կրնա՞ն այսպիսիները արդեօք աղօթասէր մարդիկ ըլլալ. Ո՛չ աւաղ, աղօթքը իրենց համար մարդիկ ըլլալ. Ո՛չ աւաղ, աղօթքը իրենց համար ընթերցումէն աւելի գրաւիչ չէ: Ի՞նչպէս կ'անցնեն այն երկայն ժամերը որ քիչ աշխատութիւն ունե-

ցող կամ գէշ կատարուած պաշտօնին իրենց կը ընդհէ. պտոյտներով, գատարկապորտ այցելութիւններով կամ շատ անգամ վնասակար ու անմիտ մտածմունքներով:

Գաղղիոյ ճեմարանին անդամ մ'անոր բացումն շնորհաւորելու ճառ մը խօսելով այս խօսքերն կ'արտասանէր. "Մարդուն միտքն ու սիրտը կշռուի մը երկու նժարներուն կը նմանին. եթէ խելքը շատ է՝ մարդուն սիրտը կը վերանայ, բայց եթէ քիչ է խելքը՝ սիրտը կը նուաստանայ": Այս բաղդատութիւնը որ աշխարհային իմաստութեան մերձեցնելով բոլորովին զուգակշռու չէ, քահանայի մը համար ամէն կերպով ուղիղ է: Եթէ հաւատոյ սուրբ ճշմարտութեանց ու յաւիտենականութեան զարհուրելի մտածմունքով իր միտքը զբաղած չէ, իր սիրտը յանկարծ կը ցաննայ ու շուտով կրքերուն ժանտահոտութեան մէջ կ'իյնայ:

Ընդ հակառակն նկատեցէք այն եկեղեցականը որուն սովորական զբաղմունքն ու ամենահաճելի զուարճութիւնն կրօնքի ուսմունքն է, մի կասկածիք, իր զգածմունքները թէ՛ աղնիւ, թէ՛ անարատ են: Եւ իրօք ի՞նչ աւելի յարմար բան կայ հոգւոյն զբաղար մղում մը ու մեր մտածմանց վերացում մը տալու համար, մեր զգացմունքները վեհ ու աղնիւ ընելու համար, քան շարունակ խորհրդածել սուրբ Գիրքը, Ս. Հարց երկասիրութիւնները, արարչութեան շքեղութիւնները, փրկութեան հրաշալիքները, սրբոց մէջ Աստուծոյ գործած սքանչելիքները:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Քահանային ուսման նիւթը. Աստուածաբանութիւն:

Աստուածաբանութեան գիտութիւնը ոչ միայն ամենավսեմ, այլ նաեւ ամենաընդարձակ գիտութիւնն է, ընդհանուր գիտութիւն է. Մեզքեն գանձ շատ պատուական երկասիրութիւն մը գրած է, որուն տիտղոսն է "Աստուածաբանական Ծեղիք", այսինքն աղբիւրներ որոնցմէ կրնան, մանաւանդ թէ պարտաւոր են աստուածաբանները կրօնքը պաշտպանելու համար փաստեր քաղել: Նա տասը տեղիք կը նշանակէ հետեւեալ կարգով.

1. Սուրբ Գիրքը. — 2. Առաքելական աւանդութիւնը. — 3. Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ իշխանութիւնը. — 4. Սուրբ Հարց եւ մանաւանդ տիեզերականներուն իշխանութիւնը՝ որոնք ընդհանրական Եկեղեցին կը ներկայացնեն. — 5. Հռովմայ Եկեղեցւոյ իշխանութիւնը, որ աստուածային առանձնաշնորհութեամբ իրօք առաքելական է. — 6. Հին Հարց ու վարդապետաց իշխանութիւնը. — 7. Դպրոցական աստուածաբաններուն իշխանութիւնը. — 8. Բանականութիւնը, որ բնական լուսով բոլոր աշխարհային գիտութիւնները կը քննէ ու կը ընտրէ. — 9. Փիլիսոփայութիւնը, որ ճիշտ եւ ուղիղ բանականութեան հետեւելով՝ կրնայ շատ մը կարեւոր ճշմարտութիւններ հաստատուն կերպով ապացուցանել. — 10. Պատմութիւնը որ թէ՛ ժողովրդոց աւանդութենէն եւ թէ՛ արժանահաւատ հեղինակներու միջոցաւ մեզի հասած ըլլայ: — Այս վերջին երեք աղբիւրները,

ճիշտը զրուցելով, աստուածաբանական տեղիք չեն, սակայն եւ այնպէս հարկ է որ փիլիսոփայ մը փիլիսոփայական փաստերուն դիմէ, երբ խնդիր մը լուծելու համար չի կրնար իշխանութեան մէկ որոշողութիւնն գտնել։

Այս պարզ ցուցակին համաձայն յայտնի կ'երեւի թէ ճշմարիտ աստուածաբան մը ըլլալու համար, բաւական չէ ողջմտութիւն եւ ուղիղ դատողութիւն ունենալ, այլ հարկ է նաեւ ընդարձակ հմտութիւն մը, վասն զի կատարեալ աստուածաբանութիւնն իրօք ընդհանուր գիտութիւն մ'է, այսինքն Աստուծոյ ու իր բոլոր ձեռակերտներուն գիտութիւնն է։

Այդպիսի գիտութիւն մը իր ամբողջ ընդարձակութեամբ դիւրամատչելի՞ է մարդուն. ո՛չ, անոր ամբողջ կեանքը զայն ստանալու համար բաւական չ'ըլլար։ Եկեղեցւոյ ամենամեծ աստուածաբանը՝ դպրոցաց Հրեշտակը՝ Ս. Թովմաս որ այնչափ գիտուն էր, սակայն եւ այնպէս շատ մը բաներու անծանօթ եղաւ ու թողուց անհամար անլուծանելի խնդիրներ, որոնք պիտի չճանչցուին, բայց եթէ յաւիտենական երանութեան մէջ, երբ յայտնի ու բացայայտ երեւի ճշմարտութիւնը։ Քահանայէն պահանջուած գիտութեան աստիճանը ճշտութեամբ չի կրնար որոշուիլ։ Ամէնքը հասկընալու եւ ուսման իրենք զիրենք նուիրելու նոյն դիւրութիւնը չունին, եւ պարտաւոր չեն նոյն պաշտօնները կատարելու։

Սակայն ահաւասիկ եկեղեցական գիտութեան ճիւղերը զորոնք ամէն ոք մշակելու է, ջանալով օր ըստ օրէ նոր յառաջադիմութիւն ընելու։

1. *Վարդապետականը*. — Բաւական է պարզ հաւատացեալ մը որ մեր հաւատոյ գլխաւոր խորհուրդները ու իր վիճակին յատուկ պարտքերը ճանչնայ, եւ սովորաբար ասկից աւելի բան չի պահանջուիր իրմէ։ Բայց քահանան, որ ուսուցիչ ու վարդապետ է, չի կրնար ապահով խղճիւ իր սրբազան պաշտօնը կատարել, եթէ այս տարրական գաղափարներէն զատ ուրիշ ծանօթութիւն չունենայ։ Հարկ է որ ամէն դժուարին վարդապետական խնդրոց վրայ ճիշտ ու որոշ ծանօթութիւններ ունենայ, վասն զի հաւատացեալները իրենց դժուարութեանց ու տարակոյսներուն մէջ իրեն կը դիմեն. „Եւ օրէնս խնդրեսցեն ի բերանոյ նորա„ (Մաղաք. Բ. 7)։

Մեր դարու երեւելի հերետիկոսութիւնը՝ բանապաշտութիւնն է, որ զԱստուած երկնից մէջ կը փակէ եւ կը հրատարակէ թէ մարդս ինքնիշխան վեհապետ է ու անկախ երկրիս վրայ։ Մարդկութիւնը՝ իր մէջն ունենալով իր զարգացման սկզբունքը եւ ճակատագրական օրէնքէ մը մղուելով՝ հազար տեսակ յեղաշրջմանց մէջ իր կատարելութեան կը դիմէ։ Այլ եւս չկայ գերբնական կարգ, ո՛չ նախախնամութիւն, ո՛չ ալ Աստուծոյ ու մարդկանց մէջ միջնորդ մը, ո՛չ փրկագործութիւն, վասն զի անկեալ չէ. բնաւ մեղք չկայ եւ հետեւաբար եւ ո՛չ իսկ դժոխք։ Քրիստոնէութիւնը հեթանոսութենէ բարձր ըլլալով ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ փիլիսոփայական դրութիւն մը, որ իր ժամանակը լրացուցած է եւ տեղը մարդկութեան արդի կարօտութեանց յարմարագոյն վարդապետութիւն մը դնելու է։

Ահա գրքերուն ու խօսակցութեանց մէջ շրջող գաղափարները, որոնք մինչեւ ընկերութեան ստորին կարգերուն մէջ հաւատքը կը մարեն: Արդ քահանային գործը չէ՞ արդեօք այս գարշելի մոլորութիւններուն դէմ պատերազմիլ, արարչութեան, նախախնամութեան, հատոյց կարգին, փրկագործութեան, շնորհաց հարկաւորութեան, արդարոց պատրաստուած վարձատրութեանց ու ամբարշտաց սահմանուած յաւիտենական պատիժներուն բացայայտ ապացոյցներ առաջ բերել. բայց ի՞նչպէս նա պիտի կարենայ այս ճշմարտութիւնները հաստատուն կերպով ապացուցանել, եթէ խորին կերպով ուսումնասիրած չէ այն փաստերն՝ որոնց վրայ հիմնուած են անոնք:

2. *Հարոյականը.* — Տէր Տէօլէն իր երկասիրութեան մէջ, որուն տիտղոսն է "բարի ժողովրդապետը,, շատ կը պնդէ բարոյականի ուսման հարկաւորութեան վրայ, զոր քահանան բնաւ թողլու չէ: Ահաւասիկ քիչ տողերով իր գաղափարին համառօտութիւնը (Հատ. Ա. էջ 237 եւ հետեւեալք):

Քահանան՝ բարոյականին թարգմանն՝ պէտք է գիտնալ թէ ինչ բանի մէջ ու մինչեւ ո՛ւր կը պարտաւորէ օրէնքը, ճշմարտութեան ու պարտուց որոշ կէտը ըմբռնէ, սկզբունքներու ուղիղ մերձեցում մ'ընէ՝ առանց չափազանցութիւն կամ նուազումն ընելու: Սակայն եթէ գիտութենէ զուրկ ըլլայ, պիտի չկարենայ զանոնք ճանչնալ եւ կամ գէշ կերպով զանոնք գործնականի պիտի վերածէ: Ի՞նչպէս պիտի կարենայ որոշակի զանազանել ինչ որ հրամայուած, խրատուած, տնօրինուած, թոյլ

տրուած կամ արգիլուած է. ի՞նչպէս լուծել իրաւանց խնդիրներ, որ յաճախ գժուարին ու խրթին են եւ որոնց նկատմամբ աստուածաբանները կարծիքները կը տարբերին. ի՞նչպէս իր խոստովանորդուոյն հատուցում մը պիտի պատուիրէ, կամ իր պատասխանատուութեան ներքեւ անկից պիտի տնօրինէ զայն... Բժիշկի պէս հոգւոյն ազգի հիւանդութիւնները ճանչնալու է, զանազանելու է բորոտութիւն մը բորոտութենէ, այսինքն որոշել սովորութիւնները, մեղքի մերձաւոր կամ հեռաւոր առիթները, անոնց պատճառները ու հետեւանքները, քննել եթէ հարկաւոր են կանխազգոյշ կամ բուժիչ գեղեր... իբր գատաւոր խղճերուն, ճանչնալու է իր կարողութեան սահմանները, գատակնիքներն ու վերապահումներն, անկանոնութիւնները, ամուսնութեան վերաբերեալ որոշումները, ամէն վիճակի պարտաւորութիւնները ու զանցառութիւնները, գաշնադրութեանց մէջ եղած վաշխը ու վաճառականութեանց մէջ եղած նաբէտութիւնը. մէկ խօսքով բոլոր բարոյականը, որուն տեսականը արդէն այնքան գժուարին է ու ալ աւելի գործածութիւնը:

Արդ եթէ քահանայ մը ուսման մէջ լաւ կրթուած չէ, հոգւոց վարչութեան մէջ ուրքան սխալ, վտանգաւոր ու յանդուգն որոշումներու մէջ պիտի իյնայ... Մէկը կրնայ ըսել թէ նա ինք իրեն չվստահելով, ուրիշին պիտի կարենայ հարցնել... բայց կասկածելու գիտութիւնը կարծուածէն շատ աւելի հազուագիպ է: Միայն կրթեալ մարդը կրնայ խորհիլ, տարակուսիլ. տգէտը բանի մը վրայօք բնաւ չի տարակուսիր:

Շատ մը խղճի խնդիրներու մէջ ի՞նչպէս ապահով որոշում մը տալ առանց եկեղեցական կանոնագիտութեան ծանօթութիւն մը ունենալու եւ մանաւանդ քաղաքական իրաւագիտութենէ բոլորովին զուրկ...

Երեք դարէ ի վեր պատմութիւնը՝ ինչպէս կ'ըսէ Տէ-Մէսթրը՝ ճշմարտութեան դաւաճան մ'է։ Դէպքեր այլափոխուած ու աղաւաղուած են՝ եկեղեցւոյ դէմ փաստեր կանգնելու համար։ Ի՞նչպէս ջնջել այնքան սխալ վկայութիւններ, ի՞նչպէս այնքան նախապաշարումներ արմատէն խլել, ի՞նչպէս այնքան խաբէական վճիռներ ուղղել, եթէ քահանան պատմութեան դիպուածներուն անծանօթ գտնուի, նա՛ մանաւանդ եթէ եկեղեցական պատմութեան վրայ խորին ուսմունք մ'ըրած չէ։

Այսօրուան օրս ժողովրդոց մէջ հաւատքը այնքան արծարծուած չէ որ զքահանայն Յիսուսի Քրիստոսի փոխանորդը նկատէ։ Անոնք իր վրայ լոկ մարդկութիւնը կը նկատեն, այսինքն ունեցած ձիրքերը, մանաւանդ գիտութիւնը, որ զինքը կը բարձրացնէ։ Նաբոլէոն Առաջին տէրութեան խորհուրդարանին մէջ կ'ըսէր թէ կղերը գիտութեանց մէջ իր առաջնութիւնը կորսնցուց ու աշխարհականներու անցած է այն։

Սակայն անիրաւ տեղը մեզ կը յանդիմանէ այս անցողակի նուազութեան համար։ Յեղափոխութեան կատաղութիւնէն մեծաւ մասամբ ջնջուելով սակաւաթիւ մնացինք ու մինչ մեր եղբարց կարօտութիւնները անբաւ էին, մենք այն ատեն կրցածնուս չափ առաքելական գործքերուն նուիրեցինք զմեզ։ Եւ եթէ քիչ ատեն մ'ալ կը մնար

մեզ՝ ուսման պարապելու համար, պէտք էր որ այն ալ զոհէինք աճապարանօք վազելու համար ուր նեղութեան աղաղակներ զմեզ կը կանչէին. այն տխուր ժամանակները ինքնուրացութենէ եւ զոհողութենէ զատ ուրիշ գիտութիւն չէին կրնար պահանջել մեզմէ։

Մինչդեռ մենք կեանքերնիս կ'անցնէինք մեր ողորմելի եղբարց օգնելով, մեր հակառակորդները կը միանային գիտութեան ասպարէզին մէջ, զոր մենք քիչ մը ատեն թողլու հարկադրուած էինք։ Անոնք զայն խուզեցին, ամէն կերպով տակնուվրայ ըրին մեզի դէմ զէնք փնտռելու համար, եւ զօրաւոր ամրութիւն մը ու միջնաբերդ մը կանգնեցին, որուն վրայէն չեն դադրիր ուղղափառ կրօնից ու ընկերութեան դէմ իրենց հարուածները արձակելէ։

Իսկ հիմայ որ մեր հոգեզօրահ գնդերն կարգի մտած են, պէտք է որ մեզմէ ոմանք հաւատոյ օգտին համար առաջ նետուին կրկին ձեռք բերելու մեր հին գերիշխանութիւնն յայսմ, եւ անգամ մ'ալ ցուցնեն աշխարհի թէ կղերին սովորական զբաղումը միայն սիրոյ եւ սրբութեան գործերը չեն, հապա գիտութիւնն ալ։

Բայց, ինչպէս ըսինք, քահանայից մեծամասնութենէն չի պահանջուիր բնական գիտութեանց խորունկ ուսմունք մը, անոնցմէ մանաւանդ, որ հոգւոց վարչութեան ծանր պաշտօնն ունին։ Ժողովրդապետ մը կրնայ գեղեցիկ գրատուն մը ունենալ. ասիկայ միակ հարստութիւնն է, որ գայթակղութիւն չի տար։ Բայց ուսմունքի շատ չափաւոր ժամանակ ունենալով, ինքն ընտրանօք

պիտի կարդայ այն գրքերը միայն, որ իր եւ ժողովրդեան պիտոյից կը յարմարին։

Աստուածաբանական գրքերու մէջէն գոհ պիտի ըլլայ ձեռք առնուլ աւելի յարգելիներն եւ անոնք որ թէ վարդապետականի եւ թէ բարոյականի մասին աւելի ճիշտ են. ինքն կարելի եղածին չափ յաճախ պիտի կարդայ ու կրկին թերթէ. "Շրջեցէք ի ծեռս գիշերային եւ շրջեցէք ի տուէ" (Որատիոս)։

Բայց ասկից զատ ուշադրութեան ու մտածողութեան արժանի չէ՞ն այն քարեպաշտ ու միանգամային գիտուն հեղինակները, որ խորհրդական աստուածաբանութիւնը կ'աւանդեն։ Ըստ իս հոգեւորական հեղինակներէ աւելի օգտակար ուսմունք չկայ։ Բազմաթիւ են ատոնք եկեղեցւոյ մէջ. ներքին կենաց ամէն աստիճաններուն համար եւ շնորհաց ազդեցութեանց ամէն տարբերութեան համեմատ գրքեր պակաս չեն։ — Սակայն հոս ալ լաւ ընտրողութիւն պէտք է. հեղինակներու սեղմ թուով մը գոհանալ, բայց իւրացնելով զանոնք ու գրեթէ մարմնացնելով ի մեզ ու փոխակերպելով ի մեր սնունդն ու արիւնն։ Հոգին լոկ ջրել մը չի բաւեր, կ'ըսէ մատենագրին մէկը, այլ այնպէս թաթաղել որ անով ստանայ որոշ գծագրութիւն մը եւ գոյն մը. այսինքն եղածէն աւելի բարի, գիտուն, ջրաւոր ու անձնուրաց ըլլայ։ Ապա թէ ոչ ի՞նչ բանի կու գայ կարդալ եւ ուսմունք ընդունիլ։ Ի՞նչ օգուտ գիտուն ըլլալ լոկ ուրիշներու սորվեցնելու համար, երբ նախ մենք պիտի չգործադրենք։ "Ոչ ի վարդապետութիւն այլոցն եւեթ, այլ եւ ի մեր վայելս է գիտութիւնն"։

Դիտեցէք մեղուն. նա ծաղկանց վրայ կը հանգչի, կը ծծէ անոնց հիւթին, ուժն ու իսկութիւնն, կը սնանի նախ ինքն եւ յետոյ կ'արտադրէ անուշահամ մեղրը որ ո՛չ ծոթորուն, ո՛չ մարեմին է, այլ իր ծնունդն ու բերքն։

Այսպէս ընելու է նաեւ գրքերու մասին. նախ անոնց ծուծն ու հոգին քաղել, մեր միտքն սնուցանելու համար, կազմելով ուղիղ դատողութիւններ, յստակելով մեր խիղճը, շտկելով մեր կամքը. մէկ խօսքով գործել նախ մեզի համար, որպէս զի կարենանք յետոյ արդիւնաւոր կերպով աշխատիլ մեր եղբարց կրթութեան ու սրբացման։

Մենք տեսանք մինչեւ հոս, թէ ինչպէս լուրջ ուսմունք մը պէտք է մեծ տեղ գրաւէ քահանայական կենաց մէջ։ Արդ այս մտաւոր սնունդին համար ալ ըսելու է ինչ որ կը ստուգուի մարմնոյն հացին վրայ. "քրտամբք երեսաց քոց կերիցես զհաց քո" (Ծնն. Գ. 19)։

Վրասեռնեկի մարգուն զբաղումը, ինչպէս նաեւ երկրագործին աշխատութիւնը աղնուացնողն ու արդիւնաւոր ընողն է գիտաւորութիւնն ու վախճանն, զոր կը գիտէ սա. "մարդիկ ուսման մէջ այլ եւ այլ դիտումներ կ'ունենան, կ'ըսէ Ս. Բեռնարդոս (ՃառԼԶ. յերգ երգոցն). ոմանք ուսմունք կ'ընեն գիտութիւն մը ծեռք բերելու համար, ուրիշներն գիտութեամբ իրենց վարկն բարձրացնելու համար, եւ այս ունայնութիւն է. ոմանք ալ գիտութեամբ նիւթապես շահելու համար, եւ այս ընչասիրութիւն է. ուրիշներ ալ կան, որ գիտութեամբ կը դիտեն բարձրաստիճան պատիւներու հասնիլ, եւ այս

անափառութիւն է: Կան ուրիշներ ալ որ հմտութիւն մը ստանալու համար ուսմունք կ'ընեն եւ այս խոհեմութիւն է. վերջապէս ուրիշներ ալ կը սորվին՝ ժողովուրդը դաստիարակելու համար եւ այս եղբայրսիրութիւն է»:

Այս խօսքերուն վրայ դիւրին է որոշել թէ քահանայ մը ինչ գիտաւորութիւն ունենալու է իր ուսմանը մէջ, եթէ չ'ուզեր որ անպտուղ մնայ իր աշխատութիւնը եւ ապարդիւն իր գիտութիւնը: Իր ամէն ընթերցումներն ու տքնութիւնները պարապ աշխատանք պիտի ըլլան, բոլոր իր ծանօթութիւններն ու հմտութիւնները խաբէական եւ մոլար պիտի ըլլան, եթէ ունեցած գիտութեամբն իր հոգւոյն եւ եղբայրակցացը փրկութենէն դուրս դիտումներ ունենայ ինքն: Պիտի կարծէ ինքն թէ հարուստ, լուսամիտ եւ ուսեալ ըլլայ, ու ընդհակառակն աղքատ, կոյր ու տխմար պիտի ըլլայ, աշխարհս գուցէ հիանայ վրան, բայց ինքն արգահատելի վիճակի մէջ է:

Մարդուս ճշմարիտ գիտութիւնը յաւիտենական երանութիւնն է. այս որ չգիտնանք, բան մ'ալ չենք գիտեր. ընդհակառակն զայն ձեռք բերելով՝ ամէն բան պիտի գիտնանք: Ս. Պօղոս, որ աստուածային ու մարդկային գիտութեանց ընդարձակ տեղեկութիւն ունէր, կը պարծէր թէ խաչեցեալ Յիսուսէն զատ ուրիշ բան չէր գիտեր:

Վա՛յ անոր, որ ամէն բան գիտէ, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս ու զքեզ չի ճանչնար, զքեզ, ո՛վ Աստուած իմ, որ մեր գիտութեան միակ առարկան ըլլալու ես, ինչպէս մեր երջանկութիւնն ես: «Վա՛յ մարդոյն, որ զամենայն գիտիցէ եւ անգի-

տասցէ զքեզ. երանի՛ այնմ՛, որ զքեզ եւեթ գիտիցէ՝ անգիտացեալ զայլ ամենայն»: Վա՛յ այն վարդապետին, որ կը ճանչնայ աշխարհս ու չի ճանչնար անոր արարիչն. որ կ'ուսուցանէ ուրիշներն ու ինքն իր անձը չ'ուսումնասիրեր. որ կարող է իմաստութեամբ ու կ'ապրի յիմարութեամբ, որ մատանիշ կ'ընէ ուրիշներուն առաքինութեան արահետն ու ինքն մեղաց ճամբան կ'իյնայ: Որչափ աւելի բան գիտէ, այնչափ աւելի հաշիւ պիտի տայ Աստուծոյ եւ իրեն տրուած լոյսերն լաւ գործածած չըլլալուն համար աւելի խստօրէն պիտի պատժուի: Ի՞նչ կ'ըլլար եթէ նաւապետ մը ամէն բան գիտնար ու չգիտնար նաւ մը ղեկավարել: Եթէ թագաւոր մ'երկիր մը կառավարելէն զատ ամէն բանի տեղեակ ըլլար, զօրագնդի սպարապետն ամէն բանի հմուտ ըլլար՝ ռազմագիտութենէ զատ: Հապա ի՞նչպէս քահանայ մը, հովիւ մը կ'ուզէք որ ուսեալ ու կարող մարդու տեղ դրուի, երբ ամէն բան գիտնալով հանդերձ, չի գիտեր առաջնորդել հոգւոց ու սրբացնել իր ժողովուրդը: Իրեն համար գիտութիւն մը կար, որ կարեւոր էր, այսինքն փրկուելու եւ իրեն յանձնուած հոգիները փրկելու գիտութիւնը, որուվհետեւ անոնց կորուստն անշուշտ իրեն ալ յաւիտենական կորստեան ու թշուառութեան պատճառ պիտի ըլլար, մինչդեռ անոնց փրկութիւնը, իրեն ալ յաւիտենական փրկութիւնը պիտի ապահովէր եւ անով իր երանութիւնն ու փառքը:

Ոչինչ գիտես, թէ զամենայն գիտես եւ ո՛չ զՅիսուս,
Շատ թէ զՅիսուս լաւ ճանաչես յայն ամենայն
լեալ անուս:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ամփոփումն երկրորդ խորհրդածութեան:

Ներքին կեանք սիրող հոգւոց նախընտրելի ու ամէնէն աւելի սիրելի տեղն է նազարէթը, ուր ամենաքաղցր ու հաճոյագոյն խորհուրդները տեղի ունեցած են: — Հոն բնակեցան Աստուծոյ սրտին ամէնէն աւելի հաճոյացած անձինքն: — Հոն ամենահամեստ, ամէնէն աւելի ծածուկ ու միանգամայն ամենահիմնական ու կատարեալ առաքինութեանց օրինակներ տրուեցան:

1. Հոն լռացաւ մարդեղութեան մեծ խորհուրդը, որ մեզ ընորհաց ու փառաց գանձերը բացաւ. "Արդ Աստուած Բանն Աստուծոյ, Աստուածորդին, որ ի սկզբանէ էր առ Աստուած, որով ամենայն ինչ եղեւ եւ առանց նորա եղեւ եւ ոչինչ, մարդացաւ առ ի փրկել զմարդն ի յաւիտենական մահուանէ... Ցիսուս... յաթոռոյ երկնից իջեալ, գայ մտանէ ի ստորին վայրս աշխարհի ոչ մեկնելով ի փառացն հայրենի, նորագործ կարգաւ, նորաբաւանչ ծննդեամբ ծնեալ: Նորագործ կարգաւ, զի որ անտես յիւրմն՝ ի մերս աստ եղեւ տեսանելի. որ անըմբռնելին էր՝ կամեցաւ լինել ըմբռնելի, որ յառաջ էր քան զժամանակս՝ էառ սկիզբն լինել ընդ ժամանակին: ...Ծնանի եւ նորաբաւանչ ծննդեամբ, քանզի յղացաւ ի կուսէ, ծնաւ ի կուսէ՝ առանց հայրական մարմնոյ ցանկութեան. առանց մարեւնի անբծութեան ինչ արատոյ, քանզի այսպիսի իսկ վայել էր ծագումն այնմ, որ Փրկիչն լինելոց էր մարդկան՝ զի եւ զբնութիւն ունիցի յանձին զմարդկեղէն գոյացութեան. եւ ի մարդկեղէն մարմնոյն աղտոյ անաարատ իցէ.» (Ս. Լեւոն Ճառ. Ա. եւ Բ. ի Ծնն.):

2. Հոն երեսուն տարի շարունակ ամենավսեմ բարձրութեան ու ամենախորին խոնարհութեան տեսարան մը պարզուեցաւ:

"Հիացիր ընդ երկոսին հրաշալիսն եւ ասա՝ եթէ ընդ ո՞ր իմն ի նոցանէ զարմացեալ ես, ընդ հաճութիւնն բարերար կամացն Որդւոյն, կամ՝ եթէ ընդ արժանաւորել բարձրութիւն աստիճանի Մօրն: Ցերկուստեք յապուշ կրթիս. յերկոսին նշան սքանչելեաց նշմարես: Զի անզուգական խոնարհութեան է զիջումն Աստուծոյ ի հնազանդութիւն կնոջն, եւ մենաշնորհ բարձրութեան աստիճանի է այն՝ զի կինն իշխէ Աստուծոյ» (Ս. Բեռն. Ճառ. Ա. ի գով. կուս. Մօր):

3. Նազարէթը հոգեւոր մարդկանց մեծ դպրոցն ու գրեթէ աքքայութիւնն է:

Նկատի առ այն տեղն անձինքը. — Ի՜նչ անդորրութիւն, ի՜նչ խաղաղութիւն, ի՜նչ համեստութիւն:... Մանուկի մը ամէն գրաւիչ ու սիրուն ձիրքերն՝ Ցիսուսի դիմագծին վրայ կը տեսնուին աղնուութեան ու մեծվայելչութեան գոյնն առած, որ կը յայտնեն թէ Աստուած մ'է նա: — Դիտէ մայրն կուսական ամբողջութեամբ ամփոփուած... որ միայն ատեն ատեն նետելով իր ակնարկն աստուածային Որդւոյն վրայ՝ կը զգայ թէ մայրենի սիրտն ուրախութեամբ կը խայտայ իր մէջ: Աս-

տուծոյ տեսքն յափշտակած է զինքն՝ շարունակ վերացմամբ: Կարծես թէ ինքն պատրաստ է միշտ փղձկելու իր հրաշալի երգովն "Մեծածուցէ անձն իմ զՏէր":

Իսկ աննման Յովսէփն. ո՜հ. ի՜նչպէս զգուշութեամբ խելամուտ կ՚ըլլար ամէն օր տեսածներուն: Ինքն Մարեմայ փեսան է, Յիսուսի խնամակալ հայրն... Այս մտածմունքն միայն կը յափշտակէ զինքն ու ինք իրմէ դուրս կը հանէ:

Մտի՛կ ըրէ անոնց խօսակցութեան: — Հոգեւոր կենաց ետեւէ եղող անձինք բազմազրուցիկ չեն ըլլար: — Յովսէփ քիչ կը խօսի. Մարիամ աւելի քիչ, Յիսուս բնաւ... Այսու հանդերձ կ՚իմանան իրարու միտքն. այն երեք սրտերն ալ միացած, կորսուած, խորասուզած են Աստուծոյ մէջ:

Դիտէ՛ գործքերն: — Դատարկութիւնն անծանօթ է այն տան համար: Բնութեան շարժառիթներու եւ աշխարհային հոգածութեանց դրդումովն չէ որ հոն կը գործուի: Չկայ քայլ մը, ամենափոքր շարժում մը, որ Աստուծոյ մեծագոյն փառացն ուղղուած չըլլայ:

Մտի՛ր այդ տունն, որ երկնքի պատկերն է. հոն բնակող երեք անձանց քովը նստէ. ի՜նչ հակասութիւն: Հոն խաղաղութիւն, լռութիւն, աշխարհատեցութիւն ու աստուածախոհ կեանք մը, իսկ քու կողմանէդ յուզմունք, աշխարհի հոգ ու շարունակ վրդովմունք: Դու չես կրնար աստուածային պաշտպանութեան ներքեւ խաղաղ ապրիլ, չես կրնար հանդուրժել, որ քու կեանքդ գաղտնի մնայ քու եւ Աստուծոյ մէջ:

4\. *Նազարէթ լաւ վարչութիւն ունեցող տան մը տիպարն կը ներկայացնէ:*

Ո՞վ կը հրամայէր այն տան մէջ: Յիսո՞ւս. ո՛չ, որովհետեւ Մարեմայ որդին էր, հնազանդ իր սուրբ մօրն ու պահապան հօրն. "Եւ էր հնազանդ նոցա": *— Մարիա՞մ. ո՛չ որովհետեւ ինքն հարս մ՚էր՝ հպատակ Յովսեփայ: — Ս. Յովսէ՞փ — անշուշտ այս սուրբ մարդն կ՚ակնածէր հրամայել Աստուծոյ մը Որդւոյն եւ հրեշտակաց թագուհւոյն: — Ո՞վ ուրեմն կը հրամայէր հոն: Ամէ՞նքն ալ. բայց առկից խառնակութիւն պիտի ծնէր: Ո՞չ մէկը. ասկից ալ անիշխանականութիւն պիտի գար: — Տան իշխանութիւնը Յովսեփայ ձեռքն էր. բայց զայն գործածելու պէտք չէր ունենար, որովհետեւ կատարուած կը գտնէր ուզածն հրամայելէ առաջ, ուստի հրամայելէ աւելի կ՚աղաչէր: Հիանալի՜ տեսարան: Ահա պզտիկ թագաւորութիւն մը, ուր ո՛չ ոք օրէնսդիր է, այսու հանդերձ ամէն բան ըստ օրինի կը գործադրուի ճշդօրէն: Ո՛չ ոք կը հրամայէ ու ամէնքն ալ կը հնազանդին, ամէնքն ալ կը դժուարին հրամայելու, բայց ո՛չ՝ հնազանդելու. սէրն է միայն հրամանատարն եւ խոնարհութիւնն՝ գործադրողն:*

5\. *Վերջապէս, որպէս զի այս խորհրդածութիւնն լմնցնենք ինչ բանով որ սկսանք, Նազարէթ այն մեծ դպրոցն է, ուր պէտք է սորվի քահանան զսպել ունայնասիրութիւնն ու ցուցամոլութիւնը:*

Աստուծոյ Որդին խեղճուկ արհեստաւորի մը քով կ՚աշխատի: Եւ ահա ասով մարդկային նկատմունքներն ու ամբարտաւանութիւնը ամօթապարտ կը մնայ:

Աշխարհքն կը պոռայ ինձ. ինչո՞ւ կ'ուզես մեկուսացած անծանօթ մնալ. չե՞ս կրնար գիրք մը գրաւել, երեւան հանել տաղանդդ, որով այնչափ գովեստ ու համբաւ պիտի կարենայիր ձեռք բերել։

Համբաւ ուրո՞նց քով։ Որմէ՞ կ'ուզես որ ես գովեստ մուրամ. ունայնասէր ու փքոցուցոյց մարդիկներէ՞, թէ առաքինի եւ աստուածարեալ անձինքներէ։ Կ'արժէ՞ որ առաջիններուն հաճելի երեւալ ուզեմ։ Կ'ընդունիմ որ կը վայլէ երկրորդներուն համարումին բանի տեղ դնել, բայց ատկից աւելի կը վայլէ, որ անոնց նմանելու ետեւէ ըլլամ։ Ուստի աշխատինք որ անոնց պէս Աստուծմէ զատ ուրիշ ոչ մէկու հաճոյանալու տենչն ունենանք։

Բայց այսպէս ինքն իրեն ապրիլ, օրրանէն գերեզման անցնիլ՝ աննկատ ու անծանօթ, մեծ խոնարհութիւն ու շատ դժուարին զոհողութիւն մ'է։

Ո՛վ մարդ, կը ցաւիս, ինչ, որ աշխարհքը քեզ բանի տեղ չի՛ դներ։ Հապա ինչ պատուաստիճան ունէր Յիսուս. ի՞նչ հռչակ երկրիս վրայ մինչեւ իր երեսուներորդ տարին։ Եւ այդպէս պատուանուն կամ համբաւ չունենալով եւ ամենուն աչքը վրան չդարձնելովը կարծես թէ եղածէն նուա՞զ մեծ էր։

Յիսուս միայնակ ու մոռացման մէջ ապրած ատեն՝ կային կարող քաղաքագէտներ, թագաւորներ, կայսրներ, որ տէրութեանց վարչութիւնն ունէին, մեծանուն ճարտասաններ, բանաստեղծներ, փիլիսոփաներ, մեծ սպարապետներ, կար տիեզերաց մայրաքաղաքը՝ մեծաշուք Հռովմ իր Կապիտոլիոնով ու հսկայ յիշատակարաններովը։ Կարծես թէ ամենակարողն իր գահին բարձրութենէն կը դարձ-

ընէր իր հայուածքն այդ մեծութեանց վրայ. — ոչ — այլ հաճութեամբ կը դիտէր փոքր Նազարէթ գիւղաքաղաքը, Յովսեփայ խանութը։ Եւ կ'ըսէր իր հրեշտակաց. հոն կը բնակի իմ սիրելի որդիս. դիտեցէք թէ ինչպէս կ'աշխատի, ինչպէս կը խոնարհի. ինչպէս կ'ոչնչանայ իմ փառացս համար։

Եւ թեմի մը մէջ ո՞ր քահանային կարծես աւելի կ'ախորժի նայիլ Աստուած. անո՞ր որ բարձր գիրք մ'ունի կամ որ իր ձիրքերովն ամենուն աչքին կը զարնէ. ոչ. հապա անոր, որ զինքն ամենաստորին կը նկատէ։

Տեսէք այն բարի ժողովրդապետը, որ ակնախոյս գիւղի մը ներսերն վտարանդուած, տգէտ ու կոպիտ գիւղացւոց հետ կը կենակցի. եւ շնորհակալ կ'ըլլայ Աստուծոյ, որ իրեն այդպէս անծանօթ ու դժուարին առաքելութիւն մը յանձնած է. ինքն շատ յօժարամիտ է ու պատրաստ՝ բոլոր կեանքն՝ հոն անցնելու։ Ահա քահանայ մը, որ սիրելի է Աստուծոյ սրտին. ահա մարդ մը որուն ձեռքով կրնայ Ամենակարողն մեծամեծ գործեր տեսնել։ Կը զգայ նա թէ ոչինչ է եւ ոչ մէկ բանի իրաւունք ունի. կը զգայ թէ խեղճ ու ողորմելի գործիք մ'է։ Սակայն բարձրելոյն զօրութիւնն իր վրայ պիտի ըլլայ եւ ինքն հրաշալիքներ պիտի գործէ։

Ո՜հ. ինչ մեծ գանձ է ծածուկ կեանքն։ Ասիկայ՝ Փրկչին նախընտիր ու հաճոյագոյն վիճակն է. «Յիսուս Նազովրեցին կը սիրէ անճանաչ մնալ», կ'ըսէ Նմանութիւն Յիսուսի գրքին ջերմեռանդ հեղինակը։ Սիրէ դուն ալ բանի տեղ չդրուիլ, խոնարհ ու անարգ պաշտօններով եւ անշուք գոր-

ծերով զբաղիլ: Ասիկայ անձնասիրութեան գերեզմանն է, որ ճշմարիտ փառաց կը հասցնէ. "Ոլ խոնարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրասցի„ (Ղուկ. ԺԸ. 27):

Աղօթք Սրբոյն Թովմայի Ագուինացւոյ վասն խնդրելոյ ի Տեառնէ զլաւութիւնս պիտանիս առաքելապաշտօն առն:

Տո՛ւր ինձ, բազումողորմ Աստուած, ի հաճոյս քո փափագել, խնդրել զայն զգուշութեամբ, ճշմարտութեամբ ճանաչել, կատարել սրբութեամբ ի գովեստ եւ ի փառս անուան քոյ: Ուղղեա՛ զվիճակ պաշտամանս եւ ուսո՛ զինձ գնալ որպէս եւ կամիս, զի զոր վայելն է եւ յօգուտ հոգւոյ իմոյ կատարեցից: Շնորհեա՛ Տէր Աստուած, կալ անյողդողդ ի յաջողութեան եւ ի ձախորդութեան, զի մի՛ յայնմ բարձրացայց եւ մի՛ յայսմ լքեալ վհատեցայց. յոչինչ ուրախ լինել կամ տրտմել, բայց միայն յոր առ քնդ ձգեալ բերայց, քեզ եւեթ հաճոյ լինել ցանկացայց եւ երկեայց ի սաստէ բարկութեան քո:

Անարգ լեցի յաչս իմ որ ինչ անցողականն է եւ զքոյս սիրեցից վասն քո եւ ի վեր քան զամենայն զքեզ, Աստուած իմ: Տաղտկացայց ընդ վայելս որք առանց քո լցեն եւ մի՛ ինչ բայց ի քէն փափագեցայց: Քաղցրասցի՛ ինձ ամենայն վաստակ վասն քո. եւ յամենայն հանգստանէ որ արտաքոյ քան զքեզն լցէ, նողկացայց: Տո՛ւր ինձ յաճախ ի վեր առ քեզ ընծայեցուցանել զսիրտ իմ եւ ընդ զպակասութիւն կամաց զղջմամբ եւ մտօք առաջադրութեամբ ուղղելոյ զանձն: Սրա՛ զիս, Տէր իմ եւ Աստուած, հլու հնազանդութեամբ. աղքատ անթերի, մաքուր անարատութեամբ բարուց, երկայնամիտ առանց քրթմնջելոյ, խոնարհ առանց կեղծաւորութեան, ուրախ առանց շաղփաղփման, տըրտում առանց սրտաբեկն լինելոյ, լուրջ առանց ծանրութեան, արագ առանց թեթեւութեան, երկիւղած առանց անյուսութեան, ճշմարտախօս առանց երկմտութեան, բարեգործ առանց յանդգնութեան, ուղղել զեղբարս առանց մեծամտութեան, լինել նոցա յօրինակ բանիւ եւ գործով առանց սուտակասպան լինելոյ:

Տո՛ւր ինձ արթուն միտս, զի մի՛ ինչ հետաքրքիր խորհուրդ ցրուեսցէ զայն ի քէն, աղնուացո՛ զի մի՛ անարժան իղձ ինչ ձգեալ ի խոնարհագոյնս քարշեցէ զիս. ուղղեա՛, զի մի՛ մոլորեցուսցէ զգնացս իմ՝ մտացս խոտորումն, ազատեա՛ զի մի՛ բռնութիւն չար կամացն իշխեսցէ ի վերայ իմ: Առատաձնորհեա՛, Տէր Աստուած իմ, ճանաչել զքեզ սրտիւ մտօք, խնդրել զքեզ փութով եռանդեամբ, գտանել իմաստութեամբ, հաճոյ լինել քեզ կենօք մերձութեամբ ցվախճան աւուրցս, ակն ունել քեզ, եւ լինել ընդ քեզ ի հուսկն հաստատութեամբ յուսով. արա՛ զիս ապաշխարութեամբ բեւեռել չարչարանօքդ, վայելել յաստի կեանս ի շնորհս բարերարութեան քոյ եւ ի հանդերձելումն ի բերկրութիւն փառացդ ի մշտնջենաւորն հայրենիս. Տերամբ մերով եւն:

Գ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Քահանան իր սուրբ պաշտաման գործքերովն կ'ընդօրինակէ Յիսուսի Քրիստոսի հրապարակական կեանքը:

Քահանան ոչ մենակեաց մ'է եւ ոչ ալ կարգոսնան մը: Ինքն ղեւտացի մ'է, որ տաճարին հովանւոյն ներքեւ կը կաղմուի, կը պատրաստուի առանձնութեան մէջ քահանայական պաշտօններու՝ աղօթքով եւ ուսմամբ: Այս երկու գործերն, աղօթքը եւ ուսմունքը շարունակելու է ինքն ամբողջ իր կենաց մէջ, բայց լաւ գիտնալու է զուգել զանոնք իր սուրբ պաշտամանց ղեկավարութիւններու հետ:

Առաջին առաքեալներուն ըսուած է. «Գնացեք աշակերտեցէք», կրկնուած է այդ գաղէ ի գար եւ սուրբ զինակցութեան հրամանն է այդ, որ Յիսուսի զինուորներն կը մղէ աշխարհիս չորս կողմը. «Գնացէք»: Ուրեմն քահանան նուիրակ մ'է:

1. *Աստուածային առաքելութեան մը ակեռքն:*

2. *Հաւ գործադրելու պայմաններն:*

Այս է ներկայ խորհրդածութեանս նիւթն:

ՀԱՏԱՆ Ա.

Աստուածային առաքելութեան մը ակեռքն:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Աստուծոյ կարգադրութիւնն ու Քրիստոսի օրինակը կը հաստատեն այս ակեռքը:

Ա. Կրօնքի վարդապետութիւնները մարդկային խելքի գիւտ չեն եւ ոչ հանճարի հնարք. քրիստոնեան գիտեմ չ'ըսեր, այլ հաւատամ: Հաւատքը ցոյց մը, յայտնութիւն մ'է. «Հաւատք ի լսելոյ են» (Հռոմ. ժ. 17) կ'ըսէ Ս. Պօղոս: Աւանդեց Աստուած մարդկանց կրօնական ճշմարտութիւնն նուիրակներու, հրեշտակներու, գեսպաններու, առաքեալներու ձեռօք, որոնց հաղորդեց իր իշխանութիւնը եւ անունք կը խօսէին իր անուամբ:

Երբ մեր նախածնողքը՝ իրենց անհնազանդութեամբը կորսուեցան, Աստուած խոստացաւ անոնց թէ փրկիչ մը պիտի ղրկէր: Այս Փրկիչը սպասուեցաւ չորս հազար տարի Մեսիայի անուամբ, որ պիտի գար, եւ այս անուամբ կը սպասեն ցայսօր Հրեաներն: Պատգամաւորներ ղրկուեցան ատեն ատեն աւետելու այս, եւ անոր արժանաւոր ընդունելութեան պատրաստելու համար ազգերն: Ասոնք եղան նահապետներն ու մարգարէներն, հին օրինաց առաքեալները:

Վերջապէս լրանալով ժամանակը՝ կ'երեւայ երկնային նուիրակը, աստուածային առաքեալը: Հասնելով իր ժամը՝ կը սկսի իր մեծ առաքելութիւնը՝ որ պիտի շարունակուի մինչեւ ի կատարած

աշխարհի. կը պատի ինքն բոլոր Հրէաստան եւ կ՚աւետէ յաւիտենական կենաց գաղտնիքներն:

Բայց իր անհատական առաքելութիւնն երեք տարիէն աւելի պիտի չտեւէր, եւ շրջագծուած էր Հրէաստանի սահմաններու մէջ: Ուստի իրեն մշակներ, գործակիցներ ընտրեց իր գործը շարունակելու եւ ամբողջ աշխարհ տարածելու համար: Անոնց գլուխ մը տուաւ, որ իրեն ներկայացուցիչն ու իշխանութեանը աւանդապահն պիտի ըլլար: “Գացէք, ըսաւ անոնց, ուսուցէք ամէն ազգերն, եւ ահա ես ամէն ատեն ձեզի հետ եմ, մինչեւ աշխարհիս վերջը„:

Հետեւաբար կաթողիկէ քահանայութիւնը՝ մարդկային ազգին փրկութեան համար Աստուծմէ կազմակերպուած մեծ առաքելութիւն մ՚է: Ամէն անոնք որ այս հոգեշահ մեծ գործոյն կոչուած են, առաքեալներ են, որոնց Յիսուս Քրիստոս իր ներկայացուցչին բերնովն ըսած է. “*Գնացէք, աշակերտեցէք*„ (Մատթ. ԻԸ. 19):

Այս նուիրակապետական դասակարգն անփոփոխելի է ու բացառութիւն չի վերցներ: Չի կրնար մէկը վարել սուրբ պաշտամունքը, առաքելութեան տիտղոսները՝ առանց ղրկուած ըլլալու. “*Եւ ո՛չ եթէ անձամբ ոք առնու պատիւ, այլ կոչեցեալն յԱստուծոյ*„ (Եբր. Ե. 4): Եւ իրաւ ալ՝ Յիսուսի Քրիստոսի օրինակն բանական ապացոյց մը չէ՞ ցուցնելու յայտնի կերպով այսպիսի առաքելութեան մը կարեւորութիւնը, որ այդ գործոյն բնութիւնն ու կերպը որոշած է:

Բ. Ի՞նչ պէտք է ունենալ՝ քահանայական պաշտօնի իրաւունքն ստանալու համար: Ի՞նչ.

սուրբ կնի՞ք մը. — Յիսուս Քրիստոս մարդկային ու աստուածային բնութեամբը թագաւոր ու քահանայապետ մ՚է. “*Դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին Մելքիսեդեկի*„: Ի՞նչ. անմեղ ու մաքուր կեա՞նք մը: Արդ Յիսուս Քրիստոս նոյն ինքն սրբութիւնն է. “*սուրբ կոչեսցի*„ (Ղուկ. Բ. 23): — Ի՞նչ. իշխանութի՞ւն. “*Տուաւ ինձ ամենայն իշխանութիւն յերկինս եւ յերկրի*„ (Մատթ. ԻԸ. 18): Զօրութի՞ւն. ինքն է Աստուծոյ կարողութիւնը, “*որ կրէ զամենայն բանիւ զօրութեան իւրոյ*„ (Եբր. Ա. 3): — Եռա՞նդ. “*Նախանձ տան քո կերիցէ զիս*„ (Յովհ. Բ. 17): — Ուղիղ դիտաւորութի՞ւն. “*Ո՛չ խնդրեմ զփառս իմ*„ (Յովհ. Ը. 50):

Այսու հանդերձ “*Քրիստոս ո՛չ եթէ անձին ինչ շուք եդ լինել քահանայապետ*„ (Եբր. Ե. 5): Իր Հօր հրամանին կը սպասէ, եւ այդ ընդունելէն վերջ՝ ամենայն հաւատարմութեամբ կը կատարէ իր պաշտօնը՝ ժամանակի, տեղւոյ, պարագայից համաձայն առանց բան մը աւելցնելու կամ վերցնելու կամ նուազելու. “*Յովտ մի որ նշանախեց մի է, ո՛չ անցցէ յօրինացն եւ ի մարգարէից՝ մինչեւ ամենայն եղիցի*„ (Մատթ. Ե. 18):

Եւ նախ հաւատարիմ գտնուեցաւ ժամանակին: — Դիտեցէք զայն Նազարէթ պզտիկ քաղաքին մէջ մինչեւ երեսուն տարի. Աստուծոյ փառաց ու մարդկային փրկութեան եռանդը կ՚ուտէ զինքն, եւ երկնքէն երկիր իջած է միայն այս մեծ գործոյն համար: Բայց իր Հօր սահմանած ժամանակը հասած չէ տակաւին, վայրկեան մը իսկ չ՚ու-

զեր կանխել. «Չեւ է հասեալ ժամանակ իմ» (Յովհ. Բ. 4)։

Հաւատարիմ եղաւ տեղւոյ սահմանագծին։ — Կը բաղձար փրկութեան գեղեցիկ աւետիսն տալու բոլոր մարդկանց, եւ բոլոր աշխարհ տարածել այն սուրբ կրակը, որ զինքը կը տոչորէր, բայց իր Հայրը անոր եռանդեան թատերաբեմն որոշած էր Հրէաստանը, եւ ինքն անկից դուրս չ'ելլեր. «Ոչ առաքեցայ՝ եթէ ոչ առ ոչխարս կորուսեալս տանն Իսրայէլի» (Մատթ. ԺԵ. 24)։

Հաւատարիմ եղաւ իրեն հրամայուած ամէն պայմաններուն։ — Հրամայէ՛ թող իր Հայրն քարոզել Երուսաղեմայ տաճարին մէջ՝ ազգին իշխաններուն, կամ աննշան փողոցներու կամ գիւղերու մէջ՝ պզտիկներու եւ տգէտներու, թող հրամայէ ելլել Թաբոր կամ Գողգոթա լեռը. «Խոնարհեցոյց զանձն մահու չափ եւ մահու խաչի» (Փիլիպ. Բ. 8)։ — Եւ այս ամէն պայմաններուն կը հնազանդի ուրախութեամբ, անյապաղ, առանց պատրուակելու. «Իմ կերակուր այն է զի արարից զկամս այնորիկ որ առաքեացն զիս» (Յովհ. Դ. 34)։

Մինչեւ հոս ըսածներէս պէտք ենք լուրջ խորհրդածութիւններ քաղել։

Եւ նախ. եթէ Յիսուս Քրիստոս իր քահանայութիւնը գործադրելէ առաջ՝ պէտք եղաւ որ Հօրմէն հրաման ստանար, ո՞վ պիտի յանդգնի այս սոսկալի պաշտօնը ստանձնել առանց կոչուած ըլլալու։ Վա՜յ ուրեմն այն յանդուգններուն, որ կը բռնաբարեն կղերանոցի դռներն, լոկ յաւակնութեամբ ու շահադիտմամբ, առանց ուրիշ ձեւէ

կոչում մ'ունենալու։ Վա՜յ անոնց, որ սուրբ աստիճաններու կը մտնեն առանց հաստատուն ու եփուն առաքինութեան՝ դիմակաւորելով պակասութիւններ ու եռացող կրքեր։ Վա՜յ անոնց, որ յանձն կ'առնուն ուրիշներու վարդապետ ըլլալ ու իրենք զիրենք չեն ճանչնար։ Ասոնք կը նետուին նաւու մէջ զայն ղեկավարելու համար՝ մինչդեռ հազիւ կրնան ճամբորդի տեղ գրուիլ։

Երկրորդ՝ Յիսուս իր առաքելութիւնը սկսելու համար իր Հօր սահմանած ժամուն կը սպասէ։ Դո՛ւն ալ սպասէ, մինչեւ որ առաջին հովիւն քեզ ըսէ. «Երթայք եւ դուք յայգին» (Մատթ. Ի. 7)։ Բայց պիտի ըսես. շատ տարի է որ ժողովրդապետի մը ձեռաց տակ կ'աշխատիմ. ա՛լ պէտք չէ՞ որ առանձին ժողովրդապետութիւն մ'ունենամ։ — Յիսուս պիտի ըսէր. «Չեւ է հասեալ ժամանակ իմ» (Յովհ. Բ. 4)։ Ինքն իր ամբողջ կեանքը Հօր Աստուծոյ սահմանած գաւառին մէջ կ'անցնէ։ Եւ դուն ելեր դիրքիդ վրա՞յ կը տրտնջես։ — Բայց ես Եկեղեցւոյ աւելի մեծ ծառայութիւններ ընելու կարող եմ, կրնամ առաջնակարգ դասատուութեանց մէջ հռչակ ստանալ, կարեւոր պաշտօններով զբաղիլ. գիւղի մը խորերը նետուած՝ մոռացութեան մատնուեր եմ՝ լխկելու հո՛ն ու թառամելու։ Գործեր մը տեսնելու ընդունակ էի եւ ահա կը մեռնիմ առանց բան մ'ըրած ըլլալու։ — Զգուշացի՛ր. դուն անձնասիրութեանդ անհամբերութիւնը՝ եռանդին տենչերուն հետ կը շփոթես։ Քահանայ մը որ միայն Աստուծոյ փառքը կը դիտէ, քահանայութեան սեմերն կոխած ատեն կ'ըսէ անոր. ո՛վ Տէր, դուն ինձ վսեմ ու աստուածային

պաշտօն մ'է որ կը յանձնես, ես ալ կ'ուզեմ կատարել ղայն քեզի համար միայն: Ո՞սկից կ'ուզես որ սկսիմ, ո՞ւր կ'ուզես որ շարունակեմ եւ ո՞ւր գլուխ հանեմ գործս: Թէ քաղքի մէջ ըլլայ, թէ գիւղի մէջ աշխատութեանս ու եռանդիս սահմանուած երկիրն, կ'ուզեմ ողողել քրտինքներովս եւ հիմակուընէ անոր կը նուիրեմ իմ ըղձերս, ժամանակս եւ ամբողջ կեանքս:

Երրորդ՝ Յիսուս վճռանձն քաջասրտութեամբ կ'ընդգրկէ իր առաքելութեան նեղութիւնները: Կ'ընդգրկե՞ս դուն ալ այդպէս սիրով քու պաշտօնիդ ամէն տհաճութիւններն ու վշտերն: — Կան տեղեր, ուր քահանան աղէկ աչքով կ'ընդունուի, անոր յարգ ու պատիւ կը տրուի. կան ուրիշ տեղեր ալ, ուր նախապաշարեալ անձանց անվստահութեան, տառապանքներու եւ նախատանաց կը հանդիպի: Կան պաշտօններ, որ փայլուն են եւ որ մարդկանց համակրանքը կը գրաւեն, ու նիւթապէս ալ շահաւէտ են, կան ուրիշներ ալ, որ անվարձ աշխատութիւններ կ'ընծայեն քահանային՝ առանց բնաւ մարդու աչքի զարնելու: Պատրա՞ստ ես դուն սուրբ աղատութեամբ մը եւ վճռանձն ուրացութեամբ ընդունիլ որ մէկն որ ըլլայ: Կ'ընդունի՞ս դուն սիրով ու հաւատքի հոգւով երթալ, երբ դժուար պաշտօն մը յանձնեն քեզ, կամ որոշեն զրկել ժողովրդապետութեան մը մէջ, որ աղքատ ու երեսէ ձգուած է, ուր խեղճ բնակարան մը եւ ցամաք սնունդ մը պիտի ունենաս, ուր բնութիւնը պիտի հանդիպի մեծ վշտերու: "Ձո՞ւ առաքեցից եւ կամ ո՞վ երթիցէ... եւ ասեմ. ահաւասիկ ես, առաքեա զիս" (Ես. Զ. 8):

ԳԼՈՒԽ Բ.

Առաքելութեան առարկան:

Ինչո՞ւ համար զրկեց Հայրն Աստուած զՅիսուս Քրիստոս. "*Նկն որդի մարդոյ խնդրել եւ կեցուցանել զկորուսեալն*" (Ղուկ. Ժ. 10): Ահա քահանային ալ պաշտօնը: — Փրկութեան գործը խաչին վրայ է որ կը լրանայ, բայց որպէս զի մարդիկ օգտուէին ատկից, մեր Փրկիչն անոնց հետ կը կենակցի հրապարակաւ երկար տարի ուսուցանելով իր վարդապետութիւնը եւ կրթելով զանոնք իր բարի օրինակներովը:

Նա կ'ուսուցանէ: — Իր ամէն մէկ խօսքերը՝ որ մարդկանց կ'ուղղէ՝ ուրիշ բան չեն դիտեր բայց եթէ ուսուցանել, դարձի բերել, փրկել: Իր խօսակցութեանց մէջ ունկնդրաց աչքն վրան դարձնելու, անափառելու կամ ինքնացոյց ըլլալու ամենափոքր նշանը չկայ: Շարունակ Աստուծոյ թագաւորութեան վրայ կը խօսի. "*ասել վասն արքայութեան Աստուծոյ*" (Գործք Ա. Ա. 3). Միայն հոգւոյ արժէքին վրայ. "*զի՞նչ օգտիցի մարդ եթէ զաշխարհս ամենայն շահեսցի, եւ զանձն իւր տուժեսցի*" (Մտթ. ԺԶ. 25), — Աստուած սիրելու պարտականութեան վրայ. "*Սիրեսցես զՏէր Աստուած քո*" (Մտթ. ԻԲ. 37), անձնուրացութեան ու կրից յաղթելու կարեւորութեան վրայ. "*Եթէ ոք կամի զկնի իմ գալ ուրասցի զանձն իւր*" (Մտթ. ԺԶ. 24), սգաւորներու ու տառապեալներու երջանկութեան վրայ. "*Երանի՛ աղքատաց հոգւով... երանի՛ սգաւորաց... երանի՛ որ հալածեալ իցեն վասն արդարութեան*" (Մտթ. Ե. 3):

Նա բարի օրինակ կու տայ։ — Փրկիչը գիւղական եւ վսեմ առաքինութիւններ կը քարոզէ, բայց նախ ինքն կը գործադրէ ամենայն կատարելութեամբ։ Ինքն երկնէկ կու տայ աղքատներու... Եւ իր աղքատութիւնը այն աստիճանի կատարեալ է, որ գլուխը հանգչեցնելու տեղ չունի։ — Ինքն ուրիշին խեղճութիւնը գարմանելու համար առատօրէն հրաշք ալ կը գործէ. բայց կը խնայէ զանոնք իր պիտոյքներուն համար։ Ինքն աղքատ ապրեցաւ, աղքատ ալ պիտի մեռնի, եւ վերջին վայրկեաններն գաւաթ մը ջուր ալ պիտի չունենայ իր պապակած շրթունքներն զովացնելու համար. եւ խաչափայտը պիտի ըլլայ իր մահուան անկողինը։

Ինքն խոնարհութիւն կը քարոզէ եւ ահա իր խոնարհութեան հրաշալիքներն մեզ կ'ապշեցնեն։ Ինքն փառաց թագաւոր ըլլալով՝ ծառայի կերպարանք կ'առնու. "զկերպարանս ծառայի առեալ" (Փիլիպ. Բ. 7). մարդ պիտի չըսէիր իրեն, հապա գետնի որդ մը որ անցորդներու կոխան եղած է. "այլ որդն եմ եւ ոչ եմ մարդ" (Սաղմ. ԻԱ. 7)։ — Կը խմէ նա չարչարանաց բաժակն անոր մրուրը քամելու չափ — "Լցցի նախատանօք" (Երեմ. Ողբ. Գ. 30)։

Մահացուցում ու աշխարհքէ հրաժարիլ կը քարոզէ. եւ ահա ինքն իր անձն կ'ուրանայ ու կը ղրկէ զինքն ամէն բանէ։ Իր կեանքն շարունակ աշխատութեանց, տքնութեանց, ծոմապահութեան, ղրկանքի, ցաւոց շղթայ մ'է, որ պիտի վերջանայ խարազաններով, փշերով, գամերով, խաչով. "քո վանդակ կեանքն Ցիսուսի եղեւ խաչ եւ մահ" տիրոտութիւն" (Նմանութիւն Ցիսուսի)։

Նա հեղութիւն կը քարոզէ, եւ ահա իր քաղցրութիւնը այնքան հիանալի է, որ ամէն սիրտ կը դրաւէ։ — Սէր. եւ իր սէրը այնքան ընդարձակ է, որ կը գգուէ ամէն մարդ, նոյն իսկ՝ ամենամեծ մեղաւորները։ Կը ներկայանայ իրեն մեղաց մէջ ըմբռնուած կին մը. — Ո՛վ կին, կ'ըսէ անոր, դատապարտե՞ց զքեզ մեկը — ո՛չ ոք, Տէր իմ. — Գնա՛ ուրեմն խաղաղութեամբ, եւ ո՛չ ես կը դատապարտեմ զքեզ։

Փրկչիս սէրը մինչեւ ամենակատաղի թշնամիներու վրայ ալ պիտի տարածուի։ Յուդան վատ մտածութեամբ մը թշնամեաց ձեռքը պիտի յանձնէ զայն. եւ Ցիսուս ընկեր պիտի անուանէ զինքն. "Ընկեր, վասն որո՞յ եկիր" (Մտթ. ԻՋ. 50)։ Իր անգութ դահիճներն, խաչի վրայ գամելէն վերջն ալ՝ ամէն կերպով կ'անարգեն ու կը նախատեն. եւ ինքը կ'աղօթէ անոնց համար ու կ'արդարացնէ. "Հայր թող դոցա, զի ո՛չ գիտեն զինչ գործեն" (Ղուկ. ԻԳ. 34)։

Այսպէս Ցիսուս ուրիշներէն առաքինութիւն մը չէր պահանջեր, մինչեւ որ ինքն անձամբ կատարեալ օրինակ մը ետար. "Սկսաւ Ցիսուս առնել եւ ուսուցանել" (Գործք Ա. Ա. 1)։ Իր դասերուն հիանալի կերպով կը զուգընթանային իր օրինակներն՝ տրամադիր ընելու համար հոգիները շնորհաց ազդեցութեան։

Այսպէս ապրելու է քահանայ մը ժողովրդոց մէջ։ Միայն խոստովանարանի մէջ տուած արձակումովը չէ որ մեղաւորները Աստուծոյ հետ կը հաշտեցնէ, հապա նաեւ փրկաւէտ խրատներով, որոնց կը զուգէ առաքինութեան մեծ օրինակներ,

եւ այսպէս կը պատրաստէ անոնց գարձը: «Արա-
ծեա՛ բանիւ, կ'ըսէ Ս. Բեռնարդոս, արածեա՛
յօրինակ վարուցդ»:

1. Արածեա՛ բանիւ: — Դուն ըստ պարա-
գային պէտք է երբեմն խստութեամբ, երբեմն
քաղցրութեամբ քարոզես ամէն առթէ օգուտ
քաղելով՝ կրկնելու համար մարդկանց յաւիտեան-
կան փրկութեան կարեւոր ճշմարտութիւնները.
«Զայս վկայութիւն դնեմ առաջի Աստուծոյ
եւ Ցիսուսի Քրիստոսի, որ դատելոց է զկեն-
դանիս եւ զմեռեալս ի յայտնութեան իւրում
եւ յարքայութեան. եւ դու քարոզեա՛ զբանն,
հա՛ս ի վերայ ժամու եւ տարաժամու, յան-
դիմանեա՛, սաստեա՛, մխիթարեա՛ ամենայն
երկայնմտութեամբ եւ վարդապետութեամբ»
(Բ. Տիմ. Դ. 1):

Քարոզիչ մը պէտք է ամէն դասակարգի
մարդկանց հասնի: Ժողովրդապետ մը պարտական
է թէ պզտիկին թէ մեծին, աղքատին եւ հա-
րուստին, տգէտին եւ գիտունին: Բայց կը տեսնուի
շատ անգամ որ ժողովրդապետութեանց մէջ աղ-
քատներու եւ տղաներու դաստիարակութիւնը
անխնամ թողուած է: Հաճութեամբ կ'ընդունուի
ելլել մեծանուն ամփիսի մը վրայ, ուսկից կրնայ
քահանայ մը ծափահարութիւն խլել, բայց քրիս-
տոնէականի պարզ ու ընտանեկան մեկնութեանց
հանդէպ դժկամակութիւն կը զգացուի, որովհետեւ
հոս հարկ պիտի ըլլայ գիտութեան բարձունքէն
վար իջնալ՝ տգէտներու ընդունակութեան չափա-
րելու համար, ու գրեթէ թոթովել ու հեգնել
մանուկ մտքերէ հասկցուելու համար:

Եւ դուն նայէ որ բարձրեալ Աստուծոյն
միածին Որդին, որ կ'ամփոփէ իր մէջ գիտութեան
ամէն գանձերն, թոյլ կու տար որ ամենէն աւելի
մանկիկներն մօտենային իրեն, զանոնք քաղցրու-
թեամբ խրատելու եւ Աստուծոյ վրայ խօսելու
համար հետերնին. «Թոյլ տուք մանկտւոյդ գալ
առ իս» (Մարկ. Ժ. 14)[1]:

Ցիսուս Քրիստոս մանուկներէն վերջ՝ գիւղի
ժողովուրդներն կը հրաւանդէր, Երուսաղէմ
օրէնսգէտներու եւ ազգին մեծամեծներուն մէջ
կ'երեւնար՝ սուրբ համարձակութեամբ եւ աստուա-
ծային իշխանութեամբ Աւետարանի վարդապետու-
թիւնը քարոզելու համար. «Իբրեւ իշխանու-
թեամբ ուսուցանէր» (Մտթ. Է. 29): Եւ դուն,
երբ ճշմարտութեան բեմն կ'ելլես, ամիսի Ժո-
ղովրդեան մը առջեւ, կը խօսիս համոզիչ շեշտով,
համեստ համարձակութեամբ, աղնիւ պարզու-

[1] Հռչակաւոր ու բարեկրօն Գերսոնը իր կենաց վեր-
ջին տարիները տղոց քրիստոնէական վարդապետութիւն
մեկնելով անցուց: Աշխարհօրէն գիտուն լսուողներն ան-
յարմար կը տեսնէին այդ իրեն պէս մարդու մը, որ այն-
քան հռչակ հանած էր եւ մեծ համարմունք կը վայելէր:
Ահա Գերսոնի պատասխանը. «Ո՞ւ ամչնամ այ-
սոհետեւ (ըստ Տէր) խոնարհիլ առ մանուկան, յորժամ դու
ինձ պարծեալ ի բերանս պզտոյս ու եւ ծիրանեղէնս աղ-
ջատրես զնոսա մտքովքիմբ»:

Ցետոյ այս մանուկ հոգւոց արժէքն մտածելով,
որոնց համար Ցիսուս Քրիստոս իւր արիւնն թափած էր,
կ'աղաղակէ. «Ո՛ւմ է ի՛ր լեզէ պ անդրէան ինչ համբերցայց
անիլ է՝ սուրբ զհոգին մանկանց: Տիօն մանուկ, նայ-
ու է. պոց է չէզ վերդապետութեան է ի բոյն փոխարինի
ու՞ զօրս հպատակինցէ ինչ: Այսպես սրտով
ընդունելոյ հրեշտակս մեր» (Գիրք յգ. վճանկուսնս սուրբս):

թեամբ ինչպէս կը վայելէ Բարձրելոյն գեսպանին։ Նաթանի մը պէս ես, որ երկրաւոր իշխաններն կ'այլագունէր իր սաստովն. Դանիէլի մը պէս, որ նոր պաղտասարներու կ'աւետէ Աստուծոյ սոսկալի վճիռն. Յովհաննէս Մկրտիչ մը որ անապատէն կ'ելլէ ապաշխարութիւն քարոզելու համար։ Ե՞ս դու Ոսկեբերան մը, Ամբրոսիոս մը, Օգոստինոս մը, Բեռնարդոս մը, որ անոնց պերճախօսութեան շանթերովն դաս խորտակելու հերետիկոսութիւնն, ու տապալելու ցանկութիւնները։ Ես չեմ՝ պահանջեր որ դու այդ մեծ մարդկանց տաղանդն ու գիտութիւնն ունենաս, հապա ունենաս անոնց հաւատքն, որ կը լուսաւորէ, բորբոքած եռանդն՝ որ կը գերէ, ան գորովալի սէրն որ կը դիւթէ ու կը համոզէ։

Կը կարծե՞ս դուն ալ ուրիշ քահանաներու պէս՝ թէ միայն բեմի վրայ է որ քարոզիչ ես։ Կրնաս դուն ալ Պօղոս Առաքեալին հետ ըսել՝ *"Ոչ դադարեցի արտասուօք խրատել զմի մի իւրաքանչիւր"* (Գործք Առ. Ի. 31)։ Ամէն առթէ կ'օգտուի՞ս դու՝ հոգիներն Աստուծոյ մօտեցնելու համար։ Կը խօսի՞ս դու թշուառներուն՝ զիրենք մխիթարելու համար սորվեցնելով որ կեանց դառնութիւններէն օգտուին, զանոնք սրբացման միջոց ընելու համար։ Եւ երբ աշխարհասէր հարուստներու տունն կը մտնես, կը նմանի՞ս Յիսուսի Քրիստոսի Զակքէոսի տունը մտնելուն, տանելով հետդ կեանց ու փրկութեան յարմար խօսքեր։ Դարուս ներկայ մոլորութեանց գիտե՞ս դու պատշաճօրէն հակադրել յաւիտենականութեան մեծ մտածմունքը. եւ յիշեցնել խոհեմաբար ու միան-

գամայն սուրբ համարձակութեամբ մը *"Զի՞նչ օգտիցի"* (Մտթ. Ժ.Զ. 26)։ Մէկ խօսքով կը ներկայանա՞ս դու իրօք ճշմարտութեան քարոզիչ, Աստուծոյ մարդը թէ՞ աղքատին խրճիթին մէջ, թէ՞ հարուստին դահլիճին մէջ, սեղանի եւ բեմի վրայ, հրապարակին ու եկեղեցւոյ մէջ։ Բարի օրինակը. ահա ամենէն աւելի ուշադրութիւն գրաւող յառաջաբան մը, լաւագոյն պատրաստութիւն մը ամէն ճառերուդ։ Եւ այս ժողովրդապետի մը երկրորդ պատրաստութիւնն է։

2. *Արածեա յօրինակ վարուցդ*։ — Քահանան ձեռքն ունենալով Աւետարանը, որդւոյն Աստուծոյ կտակարանը, ունի ամբողջ գիտութիւնն, ամբողջ բարոյականն, ամբողջ կրթութիւնը, իրեն ուրիշ ընելիք չի մնար, բայց եթէ բանալ ու կարդալ ցրուելու համար իր բոլորտիքն լուսոյ ու առաքինութեան դանձերն, որոնց աւանդապահ ըրած է զինքը Եկեղեցին։ Իր պարտքն է տարածել ժողովրդոց մէջ կրօնական եւ բարոյական ամէն ճշմարտութիւններն, որ առաքինութեանց կարեւոր հիմն են։

Բայց յիշէ՛ որ քահանային վարդապետութիւնն կրկին ըլլալու է, ինչպէս էր Յիսուսի Քրիստոսինը, այսինքն բարեկենցաղ վարքով ու խօսքով։ Եկեղեցին զինքը պատգամաւորութենէ աւելի քարի օրինակ կարգած է ժողովրդապետութեան մը մէջ։ Կրնայ ըլլալ որ Աստուած տուած չըլլայ խօսելու ձիրքը. այն ատեն պէտք է որ ա՛լ աւելի կենդանի քարոզ մը ըլլայ իր բարի վարքը։ Չկայ մարդկանց մէջ սրբութեան պէս խօսուն ու համոզիչ լեզու մը։ Ժողովուրդ մը աւելի տեսածովը քան թէ լսածովը կը համոզուի։

Թեմի մը լաւագոյն ժողովրդապետն ո՞րն է. խելացի՞ն ու գիտնակա՞նը: — Ո՛չ: — Ա՞յն, որուն ճառերն պերճախօս են, կամ որուն խոստովանաբանը կը պատէ հոծ բազմութիւն մը: — Ո՛չ: Հապա այն քահանան է, որ ամենէն աւելի բարի օրինակ կու տայ, որ կը փայլի առաքինութեամբ եւ որուն մեռած ատենը պիտի կարենայ ըսուիլ. *"Նղեւ այր հզօր արդեամբք եւ բանիւք առաջի Աստուծոյ եւ ամենայն ժողովրդեանն"* (Ղուկ. Ի՞. 19): Հզօր՝ գործքով, եւ կարող՝ խօսքով: Հզօր՝ Աստուծոյ առջեւ, կարող՝ ժողովրդոց առջեւ իր պաշտօնավարութեամբը. *"առաջի Աստուծոյ եւ ամենայն ժողովրդեանն"*:

Երկու բան կայ որ աւետարանական մշակ մը կարող կ'ընեն. հրաշք եւ սրբութիւն: Մեր օրերով հրաշքները հազուագէպ են, որովհետեւ հաւատքը առ հասարակ հաստատուած ըլլալով, անոնք ալ եւս առաջուան պէս կարեւոր չեն: Ուստի քահանայ մը իր պաշտօնին կարողութիւնն ու ազդեցութիւնն պիտի աւելցնէ վարուց սրբութեամբը:

Ժողովրդապետին բարի օրինակը, ահա քրիստոնէից մեծամասնութեան գիրքն ու Աւետարանը: Գիւղի ժողովուրդը առհասարակ աչքով տեսածը միայն կը հասկնայ. *"առաւել գործով քան քարիւ աշակերտին"* կ'ըսէ սուրբ Լեւոն: Նմանապէս հիներն ալ կ'ըսէին *"Երկար ճանապարհն քարիւ վարդապետութեամբ, կարճ եւ ազդող օրինակաւ"*: Եւ այս առածը կը ստուգուի ամէն օր: Ս. Փրանկիսկոս Բէճիսին կը յանձնուի քարոզել Պրիվասի պզտիկ քաղաքը, ուր կալուինեան-

ներ մտած կը տիրապետէին լրբութեամբ: Ա՛յսպանօք ու նախատանօք կ'ընդունուի հոն նոյն իսկ կաթոլիկներէ, որ ապականած էին հերետիկոսաց հետ կենակցելով: Տեսնելով որ մարդ չի գար իրեն մտիկ ընելու, ատեն մը կը սկսի ծոմապահութեամբ զինուիլ Թշնամւոյն դէմ:

Անմիջապէս բարեգործութեանց ձեռք կը ղարնէ, հիւանդներն այցելելու ու մխիթարելու կ'երթայ. փողոցները տղաներու հանդիպած ատեն անոնց հետ կը սկսի Աստուծոյ վրայ խօսիլ: Անոնք սիրով մտիկ կ'ընեն ու եաեւէն եկեղեցի կ'երթան գրաւուելով իր սիրուն կերպերէն եւ խօսքերու օծութենէն: Ատեն անցնելով տղաք իրենց ծնողքներն ալ կը տանին եկեղեցի եւ աստուածարեալ մարդը բազմաթիւ ունկնդիրներէ բոլորուած կը գտնէ զինքն: Եւ ասոնք, ալ իրեն թշնամի չեն. կաթոլիկ ու հերետիկոս սիրով միտ կը դնեն իրեն: Ամէն մարդ կը զարմանայ անոր քարոզութեան վրայ, բայց ամենէն աւելի անոր ապաշխարող ու մահացեալ կենաց վրայ, անոր անայլայլ համբերութեան ու անսպառ սիրոյն վրայ: Ա՛յն ատեն կաթոլիկ քահանան ժողոքական պատուելիին հետ կը բաղտատեն, եւ ամենուն աչքը կը բացուի ճշմարտութեան առջեւ. Բէճիս սրտերու կ'իշխէ անկից վերջ ու անթիւ դարձեր կ'ընէ:

— Երթանք քարոզելու — ըսաւ օր մը Ասիղացի սերովբէն իր կրօնակիցներէն մէկուն: Մէկտեղ կ'ելլեն դուրս, լրիկ մնջիկ, աչքերնին համեստութեամբ ամփոփուած: Շատ մը փողոցներէ ու հրապարակներէ անցնելէ վերջ վանք կը դառնան առանց մէկու մը հետ խօսած ըլլալու:

— Հայր իմ, ըսո՛ր թէ քարոզելու պիտի երթայիր։

— Է՛, եղբայր, պատասխանեց սուրբը, չքա-րոզեցի՛նք կարծես։ — Եւ իրօք աշխարհագղջող աղմուկներէ խլացող եւ կրից արբեցութենէն թմրած հոգիներ, տեսնելով որ սուրբ քահանայ մը կ'անցնի ծանր ու ամիսի գնացքով մը, իրենց միտքն ձգելով յաւիտենականութեան մեծ մտածմունքը, ի՞նչպէս չխրատուին այդքան խօսուն քարոզէ մը։

Առաքելական անձինք, որ այնքան հոգիներ վաստկեցան Աստուծոյ համար, չկարծես թէ միշտ գիտութեան ու պերճախօսութեան հրաշալիքներով էր որ դարձի բերին զանոնք. հապա իրենց քարոզներուն ուժ ու ազդեցութիւն տուողն էին իրենց վսեմ առաքինութեանց բարի օրինակները։

Ա՛յդպիսիներուն դպրոցին մէջ Աւետարանը դիւրիմաց կ'ըլլար, որովհետեւ անոր ամփոփումն, վերլուծումն ու ծաղկաքաղն ունէին իրենց անձին վրայ, որ ամէն մտքի համար ալ դիւրըմբռնելի էր։ Եւ այդ համառօտութիւնն էր իրենց բարի օրինակը. "քովանդակութիւն Աւետարանին„ ինչպէս կ'անուանէր Տերտուղիանոս նախնի քրիստոնեաները։

Ո՛վ քահանայ, աչքդ վրադ դարձուր անգամ մը եւ քննէ թէ խօսքիդ համաձայն է ընթացքդ, եւ կամ՝ ինչպէս կը պահանջէ սուրբն Լեւոն, կը քարոզե՞ս դու աւելի գործով քան խօսքով։

Դու կ'ըսես ժողովրդեան. "ի վեր ընծայեցուցէք զմիտս ձեր„։ Ըրհամարհեցէ՞ք երկիրս, ինչ որ հոն կը պատահի ոչինչ է. մէկ բան միայն կարեւոր է. ի՞նչ օգուտ մարդու շահիլ ամբողջ աշխարհը հոգին կորսնցնելով։ Ուրեմն սթափեցէ՛ք, ելէ՛ք ժամանակաւոր վայելքներէ վեր ու յաւիտենականը խնդրեցէ՛ք։

Ահա ինչ որ քու քարոզիդ նիւթ է կամ լաւ եւս Յիսուսի Քրիստոսի վարդապետութիւնը, ահա Աւետարանը։ Բայց քու գործքերդ ալ կը վարդապետե՞ն զայն գործնականապէս եւ հրապարակաւ։

Դու կը քարոզես աշխարհքի սիրտ չկապել... եւ ստակի ետեւէ ես. խստիւ կը պահանջես՝ ինչ որ իրաւունքդ կը կարծես կամ պատուեթոշակդ։ Դու ուրիշներուն՝ երկինքը կը յիշեցնես, եւ երկրիս համար կ'աշխատիս կապուելով անոր ու երկրային բարիք ու շահ ձեռք ձգելու տենդն ունիս։ — Դու կը խրատես այն ընտանեաց Հայրը, որ նիւթական շահերով զբաղած, միտք ու սիրտ անոնց է տուեր եւ հոգւոյն վրայ բնաւ չի մտածեր։ Բայց կրնայ ասիկա քեզ պատասխանել, եթէ ես կ'աշխատիմ, գոնէ պատճառ ունիմ. զաւակներ ունիմ, որոնց ժառանգութիւնը ապահովելու եւ եթէ կարելի է աւելցնելու եմ, բայց դուն ժողովրդապետ, որո՞ւ պիտի ձգես այդ հաւաքածներդ. "Իսկ զոր պատրաստեցերն ո՛ւմ լինիցի„։ Դժբախտաբար խեղճ ժողովրդապետը տալիք պատասխան չունի շատ անգամ. "Գանձէ եւ ո՛չ գիտէ ումՀ ժողովէ„ (Սղմ. ԼԸ. 7)։

Ափսո՜ս, ափսո՜ս. քահանայի մը փնտռելիքն ու բաղձալիքն այդ ըլլալու չէ։ Թո՛ղ ձգէ՛ հարստութիւն, ոսկի, արծաթ եւ ամէն ասոր նման բաներ անոնց, որ տապանէն անդին բանի մը աչք

չունին. "Ո՛չ զծերսն այլ զծեզ խնդրեմ"։ Այն ատեն իր խօսքերն հատու կ'ըլլան, որովհետեւ բարի օրինակի վրայ սրուած պիտի ըլլան։

Դու կ'ըսես. "որ Քրիստոսեանքն են՝ զմարմինս իւրեանց ի խաչ հանին կարեօքն եւ ցանկութեամբ հանդերձ"։ (Գաղ. Ե. 24)։

Եւ միւս կողմանէ նեղութենէ ու զրկանքէ խոյս կու տաս։ Գեղեցիկ քահանայարան մը կը բնակիս, որ ճաշակաւ ու շքեղութեամբ զարդարուած է. սեղանդ բազմախորտիկ է. եւ կը հոգաս ինչ որ քաղցր ու հանգիստ կրնայ ընել կեանքդ։ Եւ ժողովուրդը կ'ըսէ. ասոր ի՞նչ բանին նայինք, խօսքի՞ն թէ օրինակին։

Քահանային առաքելութեան դիտումն ըլլալու է ախորժելի ընել վարդապետութիւն մը, որ ճակատ առ ճակատ մարդկային զգացման ներհակ է եւ դժուարին զոհողութիւններ կ'առաջարկէ կրելու։ Ի՞նչպէս պիտի կարենայ ապացուցանել թէ այդ վարդապետութիւնը գործադրելի է։ Նախ ինքն տանելով, կ'ըսէ Հ. Յիւդ, ուրախութեամբ եւ հաճութեամբ ուրիշներու պարտաւորածէն աւելի ծանր բեռ մը։ Քրիստոնէական ճարտասանութեան գաղտնիք մ'է փոքրոգի անձինքներն համոզել թէ առաքինութիւն մը ստանալու համար եղած զոհողութեանց մէջ՝ մեծ քաղցրութիւն ու թանկագին վարձատրութիւն կայ։ Եւ այդ համոզումը գոյացնելու չեն բաւեր ապացոյցներ. համոզիչ փաստն է օրինակը։ Մեր Տէրը իր աշակերտաց ըսաւ. կարդացէք, ուսմունք ըրէք, պատճառաբանութեանց ետեւէ եղէք. հապա դիտեցէք ու ըրէք. "Զգոյշ լեր եւ արասցես։ — Օրինակ մի եւոու

ծեզ, զի որպէս ես ծեզ արարի եւ դուք առնիջիք" (Յովհ. ԺԳ. 15)։ *Պէտք է որ քահանան ալ կարենայ ըսել. ինծի նայեցէք, եւ պիտի սորվիք Աւետարանական աղքատութիւնն ու արհամարհել հարստութիւն, փառք, անարգանք, հաճոյք ու տառապանք. նմանեցէք ինձ եւ կատարեալ քրիստոնեայ պիտի ըլլաք. "Նմանողք ինձ եղիջիք որպէս եւ ես Քրիստոսի"* (Ա. Կորն. Դ. 16)։

Իր աստուածային վարդապետին պէս՝ քահանան պէտք է քարոզած առաքինութեանց օրինակն տայ. բայց իրեն մասնաւոր առաքինութիւնն, որով ուրիշներէն պէտք է զանազանուի ու խտրի, եռանդն է, Աստուծոյ փառաց ու հոգւոց փրկութեան եռանդն է, որ կը կազմէ առաքելական մարդն ու սուրբ քահանան։ Քահանայական կենաց ամէն ջանք առ այդ մղելու է եւ այդ՝ լուրջ մտածութեանց նիւթ ընելու է։

ՀԱՏԱԾ Բ.

Եռանդն։

Բնութեան մէջ ինչ շքեղ ու մեծասքանչ բան որ կայ, Հոգին Սուրբ՝ գործածած է իբր օրինակ՝ նկարագրելու համար եռանդն, աշխոյժն ու ձգտումներն այն արիասիրտ արանց, զորս երեւան հանած է ինքն մարդկան գարձին ու ազգաց փրկութեան համար։

Երբեմն կը նմանցնէ զանոնք երկնից հաստատութեան, որուն պարբերական բոլորակի շրջաններն իրենց արագութեամբը կը պատմեն եւ կը հրատարակեն Բարձրելոյն փառքը. "Երկինք պատմեն զփառս Աստուծոյ". երբեմն արեւուն կը համե-

մատէ, որովհետեւ այդ աստղին պէս իրենք ալ լոյս կը սփռեն բոլոր աշխարհք. «Որպէս արեգակն ի բարձանց որ լուսաւոր առնէ՝ հայեցաւ ընդ ամենայն» (ըստ լատ. Սիր. 42, 16): Երբեմն կը նմանցնէ բարերար ամպերու, որ ամէն տեղ կեանք ու բեղմնաւորութիւն կը բերեն. «Ո՞վ են սոքա, որ իբրեւ զամպս թռուցեալ են» (Ես. Խ. 7): Սերթ չանթերու կը բաղդատէ որ մեղաւորաց դլխոյն վրայ կը պայթին. «Ներեսցան փայլատակունք տիեզերաց» (Սղմ. ՃԻԶ. 19): Ուրիշ տեղ՝ Ամենակարողին բազկէն նետուած սայրասուր սլաքներ են, որ Աստուծոյ թշնամեաց սրտերն վիրաւորելով անոր իշխանութեանը կը հպատակին. «որպէս նետք ի ձեռս հզօրի» (Սղմ. ՃԻԶ. 4): Ուրիշ տեղ մը սաստկաշունչ հով նկատուած են, որ խելքէ դուրս արագութեամբ կ'արշաւեն աշխարհիս չորս կողմը, մուտք կը գտնեն ամէն կողմ. բռնկած բոցեր են, որ իրենց գործունէութեան առաջարկուած նուիդին համեմատ կը տանին ու կ'աճին. «որ արար զհրեշտակս իւր հոգիս եւ զպաշտօնեայս իւր՝ ի հուր կիզեաց» (Սղմ. ՃԻ. 4):

Ահաւասիկ քահանայական եռանդեան հրաշալի արդիւնքներն: Անցնինք հիմայ ցուցնելու անոր կարեւորութիւնը, յետոյ պիտի խորհինք անոր գործադրութեան ու յատկութեանց վրայ:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Եռանդի կարեւորութիւնը:

Եկեղեցական լեզուով եռանդն է ամէն ճիգ թափել հոգւոց փրկութեան համար՝ դարձնելով

զանոնք իրենց Արարչին ծոցը: Արդ այս անտնօրինելի առաքինութիւն մ'է քահանային համար, եւ իր ամէն բանը ասոր պէտքն կը ցուցնէ շարունակ. — եւ նախ՝ Յիսուս Քրիստոս, որ ընտրած է զինքն անոր հետ աշխարհիս փրկութեան գործը շարունակելու համար. — ժողովուրդը, որ իրմէ խրատ ու փրկութեան կարեւոր օգնութիւններն կը պահանջէ. — Եկեղեցին, որ իր զինուորութեան մէջ առնելով զինքն, յանձնարարած է իրեն՝ իր որդւոց ամենաթանկագին շահերն:

Ա.

*Նախ եւ առաջ Յիսուս Քրիստոս իր այգւոյն մէջ կը դնէ գործաւոր մը, որ զայն մշակէ, եւ շնորհաց ու սրբութեան պտուղներ առաջ բերէ անկից. «Նղի զնեզ, զի դուք երթայցէք եւ պտղաբերը լինիցիք եւ պտուղն ձեր կացցէ» (Յովհ. ԺԵ. 1): Քահանայի մը կեանքն վշտաց ու աշխատանքի կեանք մ'է, եւ իւր ձեռքերն չեն կրնար անգործ մնալ առանց յանցաւոր ըլլալու: Աշխարհիս Փրկչին անոր տուած ամէն պատուանուններն զինքը աշխատաւոր կը ներկայացնեն: Ջինուոր մ'է նա, որ պէտք չէ քնաւ ետ կենայ պատերազմելէ հոգւոց փրկութեան համար. նա մարդկանց ձկնորս մ'է, որ պէտք է ծովուն բացերը յառաջանայ՝ հոն թակարդելու համար իր ուռկանը, որպէս զի աւելի խորին տեղերն ընկղմածներն ազատէ. ինքն հնձող մ'է, որ օրւան երկարութեան ու ամառնային տաքին տուկալու է. մատակարար մ'է որ տնտեսութեան խիստ համար պէտք է տայ, հովիւ մը, որ լեռնէ լեռ, ձորէ ձոր վազելու է կորսուած գառնուկներն փըն-

տուելու եւ փարախը դարձնելու համար. Ինքն ամենուն պարտական է, կ'ըսէ Ս. Պօղոս, հզօրին ու տկարին, գիտունին ու տգէտին, իմաստունին ու յիմարին։ Ահա ինչ է քահանան։

Ուստի իբրեւ քահանայ, ես Աստուծոյ մարդն եմ, իր պատուոյն, փառաց եւ շահերու ջատագովն, պէտք է ճանչցնեմ զանոնք, սիրել տամ. եւ այսպէս սատանայէ գերուած հոգիներն իրեն վերադարձնեմ. ես մինակ չեմ կրնար փրկուիլ, քանի որ կապուած է իմ փրկութիւնս ուրիշներու փրկութեան հետ անանջատելի կերպով։ Եթէ ամէն ճիգս եւ ուժս թափեմ, կը գործածեմ առողջութիւնս, կը վատնեմ կեանքս՝ Աստուծոյ թագաւորութիւնը տարածելու եւ հոգիներ շահելու համար, ես աւելորդ գործ մը չէ որ կ'ընեմ, հապա պարտք մ'է զոր կը վճարեմ, անտնօրինելի պարտականութիւն մ'է կատարածս. «Զի եթէ աւետարանեմ, ոչ ինչ են ինձ պարծանք, քանզի հարկ ի վերայ կայ. բայց վայ է ինձ թէ ոչ աւետարանեմ» (Ա. Կորն. Թ. 16)։

Ըսէք հիմայ. Յիսուսի Քրիստոսի պաշտօնեայ մը, որ ղրկուած է կատարելու երկրիս վրայ իր պաշտօնը եւ անոր թագաւորութեան տարածմանը աշխատելու, կրնա՞յ անայլայլ անտարբերութեամբ մը տեսնել իրեն յանձնուած հօտին մէջ սատանայի բանակալութեան տիրանալը։ Անձնական յանցանքի խայթոցն չունենալէ գոհ՝ կրնա՞յ անխռով դիտել իրեն խնամոցը վստահացուած հոգիներու դայթակղութիւնն ու իրարանցումը։ Ի՞նչ կ'ըսես, իր աչքերուն առջեւ պիտի նախատուի Յիսուս Քրիստոս, որուն ինքն փոխանորդ ըլլալով պիտի

հանդուրժէ՞ պաղ արեամբ, որ ամէն օր զայն խաչէ ժողովուրդ մը, որուն ինքն պատասխանատու եղած է, եւ պիտի յանդգնի՞ այսպէս կարծել թէ անոր պաշտօնեան է եւ զայն սրտանց կը սիրէ։ Ո՜հ լաւագոյն է այդպիսի քահանայի մը անուն չտալ. այդպիսին աստուածային փրկչին ներկայացուցիչն չէ. յափշտակող մ'է, որ պատուաւոր աստիճանի մը հասած է անարժանութեամբ։ Ուզածին չափ արդար կեղծաւորի, մինչ Աստուծոյ տաճարին մէջ սպրդած անարգ ու անպատիւ անօթ մ'է. վատ ապստամբ մ'է որ ցած կերպով իր տիրոջ իրաւունքները կը մատնէ։

Ո՛չ, ո՛չ, բաւական չէ որ աստուածային սիրոյ հրակը մինակ մեր սրտերուն մէջ վառի, պէտք է դուրս ալ արծարծել եւ զինքն շրջապատողներուն ալ հաղորդել անոր սուրբ բոցերն։

Աչքերնուս առջեւ ունենանք շարունակ մեր աստուածային տիպարը՝ Յիսուս Քրիստոս, որուն քահանայութիւնը կը շարունակենք։ Իր մահկանացու կենաց մէջ ի՞նչ կ'ընէ անիկա. ի՞նչ կը փնտռէ. ի՞նչ բանի կը տենչայ։ Փառաւորել իր հայրը, տեսնել զայն ծանօթացած, սիրուած, պաշտուած ամէն արարածներէ. ահա իր կեանքը, այս իրեն առօրեայ շարունակ պէտքերէն է, անօթութիւն մը որ կը տագնապէ զինքն, ծարաւ մը որ կը տառապէ. եւ ասոնք յագեցնելու համար, բնութեան ուրիշ ամէն կծատումներուն կամ դժկամակութեանցը ականջ չի կախեր։ Սոսկալի բան է երկնքէն իջնել, աղքատ ու արհամարհուած ապրիլ, չարագործներու կախաղանին վրայ մեռնիլ. բայց իմ հայրս ասով պիտի փառաւորուի. եւ մարդիկ, զոր

նա սիրած է, պիտի գնուին ու փրկուին, եւ ահա այս բաւական է ինձ. Թո՛ղ ուրեմն մեռնիմ ու զոհուիմ... — ո՛վ կենդանի Աստուծոյ քահանայ, "զգոյշ լե՛ր, որպէս ցուցաւ քեզ օրինակ արա-ցես„ (Ելք. Իե. 40)։

Բ.

Ժողովուրդն, որուն փրկութեան համար ղրկուած է քահանան, կը յիշեցնէ իրեն եւանգի կարեւորութիւնը։

Ժողովրդապետի մը ամենաէական, հանապազօրեայ, ամէն վայրկենի պարտաւորութիւնն է հոգիներու սրբացումը։ Եւ պէտք չէ՞ որ այս պարտականութիւնը՝ ոգեւորէ իր գործերը, կանոնաւորէ իր իշխանութեան գործածութիւնը, եւ իր ընթացքին անխախտ ու միակ դիտումն ըլլայ։ Եթէ հաւատքի ու սիրոյ ստիպմամբ չ'աշխատիր կենդանացնել մեղաւորները, չի խրատեր զանոնք, եթէ չի յանդիմաներ ըստ պարագային՝ քիչ թէ շատ խստութեամբ, եթէ տգէտներն չի դաստիարակեր, Թշուառները չի մխիթարեր, արդարները չի քաջալերեր. եթէ Մովսէսի պէս չի տարածեր բազուկներն դէպ ի երկինք՝ աստուածային արդարութիւնն հաշտեցնելու համար եւ անոր ողորմութեան ցօղն հրաւիրելու իրեն հոգածութեանը ձգուած ժողովրդեան վրայ, ո՜հ, այն ատեն հովիւ մը չէ, հապա արձան մը. հայր մը չէ, հապա օտարական մը, վարձկան մը։

Եւ այսու հանդերձ. քանի՜ քանի՜ մեղկ ժողովրդապետներ կան, որոնք փոխանակ եռանդեամբ բռնկելու անկարգութեանց ու գայթակղութեանց

դէմ, որ կը շրջապատեն զիրենք ամէն կողմէ, կ'ունականանան դիտելու ատոնք առանց յուզուելու, կ'ընտելանան այդ տխուր տեսարանին հետ. աչքի զարնող մեծ չարիք մը չեն գտներ հոն եւ վերջը կը սկսին զանոնք անխուսափելի չարիքներ նկատել, վէրքեր որ հնացած անդարմանելի կը մնան։

Եպիսկոպոսի հրամանաւ քահանային մէկը գիւղի մը ժողովրդապետութիւնը կը ստանձնէ, ի՞նչ կը գտնէ հոն առաջին երթալուն. տգէտ ու անասնակեաց ժողովուրդ մը, որ վաճառքի փոխարէն մեր քաղաքներէն ուրիշ բան չեն տանիր, բայց եթէ ողբալի ապականութիւն եւ ապուշ անօրէնութիւն մը։

Ուրեմն, ո՛վ այր Աստուծոյ, ահա եռանդի ընդարձակ դաշտ մը բացուած առջեւդ։ Պէտք է դաստիարակել այս տգէտները, վերականգնել այդ հոգիները, որ նիւթին կապուած՝ իրենց անմահ ճակատագրերն մոռցած են. — բայց ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ, վէրքն ա՛յնքան մեծ է, որ յոյս չունիմ թէ պիտի կարենամ բուժել։ — Առողջութեանը դեռ ձեռք չզարկած, դու անբուժելի կը հրատարակես զայն։ — Բայց նախորդիս ամէն աշխատութիւններն պարապ ելած են. ապականած ժողովուրդ մ'է, որ չ'ուզեր կրօնական պարտաւորութեանց մասին խօսք լսել, չարութիւնը զինքն բթամիտ, վայրագ ու անընդել ըրած է։ — Սակայն այդ կորուսեալ ոչխարներու բազմութեան մէջէն հարկաւ ամէնքն ականջ պիտի չգոցեն ձայնիդ, հապա պիտի կարենայ հիւանդ հոգի մը գտնուիլ, որ ուզէ քեզ իր վէրքերն ցոյց տալ եւ թողուլ որ դուն անոնց

բժշկութեանց կարեւոր դեղերն գնես. պէտք է ուրեմն որ այդպիսիներուն ճամբայ բանաս ու քաջալերես երեւան գալու: — Լաւ կ'ըսես, բայց իմ պաշտօնս անարգուած է, ու եռանդնան եւ սիրոյ ճիգերս ծաղրի նիւթ կ'ըլլան: — Ի՞նչպէս կրնաս այդ ըսել, քանի որ անկարեւոր թոյլ քայլերդ մ'առնելէդ վերջ՝ կը մեկուսիս սենեկիդ մէջ թմրելու միայնութեամբ, եւ օտարի մը պէս ժողովրդապետութեանդ ամէն կողմերն չես ճանչնար, եւ կեդանի ու հնարագէտ սիրոյ մը ձանձրոյթներէն կը խորշիս: Պէտք է այդ ուղեկորոյս մարդիկներդ այցելել, անոնց սիրոյ նշանները ցոյց տալ, սիրով ու քաղցրութեամբ խօսիլ հետերնին, եւ անուշ ու բարեկամական կերպերով անոնց սիրտն գրաւել: Բայց չէ՛. դու եթէ հանդիպիս այդպիսիներուն, շատ անգամ չես ճանչնար եւ անուշ ու հայրական խօսքերու տեղ պաղ բարեւ մը կու տաս ու կ'անցնիս առանց կենալու հետերնին խօսելու իրենց գործերուն վրայօք, որ ադկից կարենաս խօսքդ դարձնելով մի միակ կարեւոր եղող գործոյն վրայ, իրենց նեղութեանց վրայօք՝ որ սորվեցնես անոնցմէ օգուտ քաղել, իրենց վշտացը վրայ՝ որ ցուցնես անոնց սիրտիդ բաւականը: — Բայց ես ամէն կիւրակէ կը խօսիմ, բեմին վրայէն կը հրահանգեմ, կը հրաւիրեմ, կը խրատեմ վերնէք, սակայն խօսքերս ունայն աղմուկի մը պէս օդին մէջ կը ցրուին. հետեւաբար սերմ մ'է որ ժայռի վրայ եւ փշերու մէջ կ'ինայ: — Բայց ի՞նչպէս կ'ուզես որ անոնք զգածուին ըսածներէդ, եթէ դու անոնց սրտերուն մէջ մտնել չգիտնաս: Դու անոնց պիտոյիցը ժամար ու դիւրըմբռնելի հրահանգներ չես տար.

մին հեղինակներէ կը քաղես քարոզի նիւթեր, որ բնաւ օգտակար չեն ըլլար ունկնդրաց, եւ պաղ կերպով կ'առաջարկես. կամ եթէ քու շարադրածդ ալ է՝ լուրջ մտածութեանց նիւթ չըլլալով՝ յարմար չեն ըլլար ժողովրդեանդ պիտոյիցը, եւ համոզումի շեշտով ալ չես քարոզեր, որ թափանցէ, յուզէ եւ ցնցէ անոնց սրտերը: Հապա սովորական ու պաղ խորհրդածութիւններ են ըսածներդ որ անխնամ կերպով ունկնդրաց մէջ կը ցրուես՝ գուցէ պնպիսի ցամաք ու դանդաղ ոճով մը, որ Աւետարանի մեծվայելչութիւնը կ'անպատուես: Ա'լ ինչո՞ւ կը զարմանաս առաքելութեանդ ամլութեան վրայ, եւ թէ քարոզներդ անպտուղ կը մնան:

Այսու հանդերձ այսպիսի մեղկ ու թմրած ժողովրդապետները կը խղդեն իրենց խղճի ձայնը եւ կը մրափեն ողբալի անհոգութեան մը մէջ: Անոնք հանգիստ կը կենան փակելով զերծնք շրջանի մը մէջ, որուն կանոնաւորութեան անուն կու տան:

Կանոնաւորութի՜ւն: Բայց ի՞նչպէս կրնաս այս ըսել, երբ վիճակիդ արտաքին պատշաճութիւններն միայն պահելով, ընթացքովդ անոր հոգին կ'ապականես: Եւ ի՞նչ, աշխարհի լոյսն ըլլալով կ'ուզես մարել կրակը մթութեան մէջ, զոր լուսաւորելու ես: Երկրի աղն ըլլալով՝ անմեղութիւնն ապականութենէ եւ բարեպաշտութիւնն աղաւաղումէ չես պահեր: Ցատասկ ու փուշ բերող դաշտ մը մշակելու ղրկուած ես ու բան մը չես ըներ զայն պեղելու համար: Եղբարցդ փրկիչն ըլլալու ես ու կը ձգես որ անոնք կորսուին:

Ո՜հ Աստուած իմ, ա'լ ինչո՞ւ ուրեմն քահանայ եղած ենք: կեանքերնիս փափկութեան, մեղ-

կութեան ու հաճոյից մէջ անցնելո՞ւ համար։ Չէ՛ նէ եկեղեցւոյ շրջապատին ծերպերէն սպրդեր ներս մտեր ենք՝ աստուածային պաշտամունք մը մեր հանգստեան ու նիւթական շահերու ծառայեցնելու համար։ Երբ Թեմի առաջին հովիւը մեզի այս խօսքն ուղղեց. “Երթայք եւ դուք յայգին” (Մտթ. Ի. 7). այդ մեզ յանձնուած ժողովրդապետութիւնն ամսականնիս աւելցնելու կամ շահախնդրութիւննիս արծարծելու դո՞ւռ մը նկատեցինք։ “Ոչինչ զշահ հոգւոյն խնդրեալ եւ զոր ընկալեալ եմք զպաշտօն օրհնութեանս յանիրթ փառասիրութեան զնա դարձուցանեմք։ Ու յերկրայինս դեգերեալ զԱստուծոյն գործ ի բաց եղեալ լքանեմք” (Ս. Գրիգ.)։

Բայց քահանայութիւնն ու հովուական պաշտօնն՝ ըսածիդ համաձայն՝ բաւական դժուար գործք մ'է եւ ծանր ու անտանելի բեռ մը։

Ընտրուած ըլլալով մենք հոգւոց սրբացման գործքին մէջ Յիսուսի Քրիստոսի օգնականներն ու գործակիցներն ըլլալու, կը համարձակի՞նք մենք այս խօսքերս խաչելութեան առջեւ ըսելու։ Ո՛րքան սուղի չնստաւ հոգւոց փրկութիւնը մեր աստուածային վարդապետին, խնայե՞ց ինքն ո՛ եւ է զոհողութիւն մը, երբ խնդիրը զմեզ դժոխքէն ազատելու վրայ էր։ Եթէ նա անձնական հանգիստը չվրդովելու համար կամ աշխատանաց ու վտանգի վախով՝ ետ կենալու ըլլար ըսածներէն, ի՞նչ պիտի ըլլար մարդկային ազգի վիճակը։ Եթէ անվեհեր վեհանձնութեամբ մը նախատանաց, չարչարանաց ու մահուան յանձնառու չըլլար, ո՞ւր պիտի մնար այն առատահոս փրկագործու-

թեան բարիքը, զոր ընդունած էր ինքն իր վէրքերէն։

Բայց պիտի ըսէ մէկը, թէ մեր զօրութեան ու առողջութեան պահպանութեան ալ հոգ տանելու է։ — Անտարակոյս, եւ բանաւոր խոհեմութիւն մը այդ մասին չի կրնար պարսաւելի ըլլալ, այլ մանաւանդ յանձնարարելի է։ Այո՛, պահէ՛ առողջութիւնդ ալ, ուժդ ալ։ Սակայն ի՞նչ վախճանաւ. արդեօք երկար ու մեղկ անգործութեան մը մէջ զայն կամաց կամաց մարելո՞ւ համար թէ մանաւանդ Աստուծոյ ծառայութեան եւ մերձաւորին բարւոյն զայն անխնայ գործածելու համար։ Եւ իրօք ալ Աստուծոյ քեզ յանձնած մեծ առաքելութեան համար գիշեր ցերեկ աշխատելով տգէտները ուսուցանելէ, հիւանդներն այցելելէ, վշտացեալները մխիթարելէ զատ ուրիշ ի՞նչ աւելի օգտակար բանի կրնաս ծառայեցնել այդ ամէնն։

Բայց եթէ սաստիկ եռանդի մը ձգտումներուն ականջ որ կախելու ըլլամ, պէտք է որ շուտով տկարանամ ու նոյն իսկ կեանքս կրճատեմ։ — Քեզ անխոհեմ եղիր չ'ըսուիր եւ ո՛չ ալ անկարելին ըրէ։ Բայց ըլլայ որ առաքելութեանդ աշխատութիւններն՝ պանդխտութեանդ մի քանի տարին համառօտեն, այդ սոսկալի ձախորդութիւն մը չէ կարծեմ եւ ո՛չ արեւն քեզմով պիտի մարի կամ տիեզերքն տակնուվրայ պիտի ըլլայ քու մահուամբդ։ Ի՞նչ. քահանայ եղար որ երկրի վրայ երկար ատեն տանիս անօգուտ կենաց բեռ մը։ Առաջին առաքեալներն ու անոնց հետեւող սուրբերն այս տեսակ հոգերու ետեւէ՞ եղան, կամ՝ տղայական վախերով աշխատելէ ետ կեցան։ Ի՞նչ

կ'ըսեմ. աշխարհային զինակցութեան մէջ թշնամւոյն ճակատելէ ետ կը կենա՞յ զինուոր մը, վախնալով թէ պատերազմի դաշտին վրայ կրնայ մեռնիլ: Ունայնութիւնն ու ստութիւնն սիրողները ամենաստոյգ վտանգներու չե՞ն ենթարկեր զիրենք, ու կորստական բարիք մը ձեռք բերելու համար ծուռ վտանգներուն յանձնառու չե՞ն ըլլար ամէն օր: "Նոքա զի զեղծանելի պսակն առնուցուն„: Եւ դու պիտի ուզե՞ս անոնցմէ նուաղ արիասիրտ գտնուիլ, երբ խնդիրն՝ երկինք հոգիներ ղրկելու եւ յաւիտենական գահ մը ապահովելու վրայ է. "Նւ մեք զանեղծութեան„ (Ա. Կորն. Թ. 25):

Ջես որքան դիւրին է խաբուիլ եւ անձնասիրութեան խաղալիկ ըլլալ: Երիտասարդութեանդ առեն՝ առնական հասակիդ կը վերապահէիր ծուռ լուծենէ ու հեզգութենէ ձնցել զքեզ. մինչդեռ այն առենէն պէտք էիր եռանդեամբ պարտուցդ կատարման ետեւէ ըլլալ. առնական հասակիդ հասնելով՝ ծերութեան կը սպասես. այսպէս բոլոր կեանքդ պիտի անցնի առանց անձնանուիրութեան մեծ գործ մը տեսած ըլլալու: Կը ձգես որ անօգուտ անցնի ունեցած ժամանակդ՝ ունայն յուսով ապագայէն օգտուելու, զոր գուցէ բնաւ չունենաս:

Ո՛վ քահանաներ, ո՛վ հոգւոց հովիւներ. Ի՛նչ անպատիւ յանցանք, Ի՛նչ մեծ անիրաւութիւն է ձեր եղբարց, Ի՛նչ անհաւատարմութիւն է եկեղեցւոյ հանդէպ, ձեռքերնիդ քարոզութեան սուրն, խորհրդոց մատակարարութիւնն, Յիսուսի Քրիստոսի արեան ամէն արդիւքներն ունենալէն վերջը խորել ու թաղել այդպիսի հարուստ գան-

ձեր. բարիք գործելու ամենաշքրաւոր միջոցներն ժառանգել ու չօգտուիլ անոնցմէ յօգուտ բազմաթիւ հոգիներու որ կը կորսուին:

Գ.

Եկեղեցին երկրիս վրայ պատերազմելու շրջած բանակ մ'է. կը կանգնէ նա իր վրաններն այս դաշտին մէջ առանց հաստատուելու, այլ շարունակելով միանգամայն իր ճամբան դէպի երկինք՝ իր հայրենիքը եւ իր հանգստավայրը: Անթիւ ու հզօր թշնամիներ կը տագնապեն զինքը անհաշտ ճակատումներով եւ կը յարձակին վրան շարունակ: Իր որդիներն ամէնքն ալ զինուոր են եւ միշտ զինեալ ու պատրաստ ըլլալու են պատերազմելու: Բայց եթէ վերահաս է վտանգն ու թշնամին յարձակումներ կը յաճախէ, ներելի՞ է որ քնանան ու զինաթափ ըլլան անոնք, որ իրենց պաշտօնին բերմամբ ու առանձին կերպով պաշտպանութեան պարտաւորութիւնն ունին:

Ա՛յսուհի սովորաբար թէ երբ հայրենիքն վտանգի մէջ է, ամէն քաղաքացի զինուոր է: Արդ նայեցէք անգամ մը բոլորտիքնիդ եւ տեսէք եկեղեցւոյ կացութիւնը ամբողջ Եւրոպիոյ մէջ: Յարգուելէ ու պաշտպանուելէ հեռի, իր դիրքն շատ անորոշ անստոյգ է՝ մարդկային կրից խաղալիկն ըլլալով: Անվստահութեան ու անարգ կասկածներու առարկայ եղած է եւ շարունակ կը լսես, կը վատահամբաւուի, կ'ամբաստանուի ու անոր ամենանուիրական իրաւունքներն իսկ կ'ոտնակոխուին եւ կործանում կը սպառնացուի: Անհաւատներու իմաստակութիւններն, չար աղանդներու

սուան ու կեղծաւորութեան, ժողովրդոյ նախապաշարումն, թագաւորներու նախանձն, քաղաքականութեան անվստահութիւնը, հպարտութիւնն, ատելութիւնն ու ամենացած կրքերն, ամէնքն՝ հրաւէր ունին անկրօնութենէն՝ հաւաքուելու, դժոխային ղինակցութեամբ յարձակելու համար Աստուծոյ Որդւոյն եւ իր Եկեղեցւոյն դէմ:

Ո՛հ. անմահանուն Սուրբն Բարսեղ՝ իր ատենն Յիսուսի Քրիստոսի Հարսն տագնապող նեղութիւններն նկատի առնելով կ'ահաբեկէր ու կը մտահոգէր: Միացնելով իր տառապանքներուն շարունակ աշխատութիւն մը՝ արգահատելի նիհարութեան մէջ ինկած էր: Բայց ղինուած անյողդողդ արիութեամբ, կենաց մինչեւ վերջին շունչը պատերազմեցաւ, եւ դիմադրեց պղնձէ պարսպի մը պէս, աշխարհիս ու դժոխոց ահարկու զօրութեանց: Յաճախ, ինչպէս կը վկայէ իր բարեկամը Ս. Գրիգոր Նազիանզացին, կ'ըսէ եղեր հառաչելով թէ *"Յորժամ ի վտանգի կայ եւ առաջի եղեալ է մեզ Աստուած եւ զործ Նորա միանգամայն ընդ նմա, յայնժամ զայլ ամենայն յոչինչ համարեալ՝ ընդ սոյն եւեթ դէտ ակն եղեալ հայիմք„:*

Այսպիսի էին նաեւ Ս. Աթանասի զգացումները, որ գրեթէ մինակ կ'ընդդիմանար բոլոր աշխարհիս մղած ճակատամարտին ճշմարտութեան դէմ, որուն ինքն աներկիւղ ախոյեանն էր: Ասանկ կը մտածէր նաեւ. Օգոստինոս մը դէմ առ դէմ պատերազմելով հերձանոսութեան եւ ուրիշ հազարաւոր հերետիկոսներու դէմ, զորս կը յաղթահարէր իր կարող պատճառաբանութեան բազմաթիւ հարուածներովը: Տարբեր չէին խորհեր Տոմինիկոս մը, Ֆերրերի մը, երբ անհատատալի աշխատանքներու կը նուիրէին զիրենք Եկեղեցւոյ կրած վնասներն դարմանելու եւ իր անառակ որդիներն նախկին բարուց սրբութեան վերակոչելու համար, ո՛չ ալ վերջապէս տարբեր մտքի կը ծառայէին Քաւվերիոս մը եւ Սալեզացի Փրանկիսկոս մը, երբ մեկը իր քրտինքներովն կ'ողողէր Հնդկաստանի եւ Ճաբոնի անհատնում գաւառները՝ անհաւատները դարձնելու եւ միւսն Սավոյիոյ խորտ ու բորտ լեռներուն վրայ կը մագլցէր հերետիկոսները Եկեղեցւոյ ծոցը բերելու համար:

Այս ամէն առաքելական մարդիկ եւ ուրիշ շատերը, որ կրնայի հոս համրել, մերինէն տարբեր քահանայութիւն մ'ունէին, ուրիշ զինակցութեա՞ն մը կը ծառայէին:

Եւ արդեօք այն ատեններն սողոսքող սխալներն աւելի վտանգաւոր ըլլալով՝ Եկեղեցւոյ պէտքերն աւելի ստիպողական վիճակի մէջ կը դնէին եւ հետեւաբար անոր պաշտօնէից վրայ կը ծանրանար աւելի կատարեալ շահագրգռութիւն մը, աւելի ջերմին եռանդ մը:

Ո՛հ, եթէ ամէն դար ունեցեր է իր հերետիկոսութիւնները, ասոնք գէթ մասնակի վարդապետութեան մը դէմ էին, նուիրական ծառին մի քանի ճիւղն միայն կ'ապականէին: Բայց այս օրս անհաւատութիւնը իր տապարը կը փայլեցնէ անոր արմատին շուրջը: Կը մերժուի աստուածային հեղինակութիւնը, հաւատքի կարգը կ'ուրացուի, բանականութիւնն աստուած կը նկատուի: Մեր օրերու ամենամեծ հերետիկոսութիւնը ծայրայեղ բա-

նապաշտութիւնն է, ընդարձակ գերեզման մը, ուր կու գան թաւիւեալու ամէն դաւանանքներ, ամէն հակակրօն ըմբռնումներ:

Եւ մենք տեսնելով այդքան կործանում՝ պէտք չէ՞ որ աղեկտուր ըլլանք ու վառինք սուրբ նախանձով. առաջ պիտի չնետուի՞նք կազմելու թումբ մը այդ աւերիչ հեղեղին դէմ, որ իր աղտեղի գալարումներուն մէջ կ'ուզէ ծրարել հաւատք, բարք ու ընկերական կազմութեան ամենայետին մնացորդներն:

Պիտի ըսէք թէ ի՞նչ ընենք, ամէն մարդ առաքեալ չէ, ո՛չ մարգարէ, ո՛չ ալ վարդապետ. ամէնուն տրուած չէ թագաւորութիւններ գարձի բերել եւ քրիստոնէութեան նոր փայլ տալ. "*Միթէ ամենեքեան առաքեալք իցեն. միթէ ամենեքեան վարդապետք իցեն*„ (Ա. Կորն. ԺԲ. 29):

Մենք ալ գիտենք, որ ամէնքն նոյն տաղանդն չունին, միեւնոյն պաշտօնները կանչուած չեն. "*ոմն այսպէս եւ ոմն այնպէս*„ (Ա. Կորն. Է. 8): Սակայն ամէնքն ալ իրենց երկնապարգեւ ձիրքէ համեմատ աշխատելու են:

Դու կարող չես պերճ ջատագովականներ շարադրել, գիտուն ատենախօսութիւններով չես կրնար ցուցնել հաւատքի ու բանականութեան համաձայնութիւնը, կրօնքի աստուածային ներդաշնակութիւնն ու տնտեսութիւնն լուսաբանել, ներկայացնել կաթոլիկէութիւնն իբր Աստուծոյ հնարք մը՝ ամէն արարածները միացնելու, սիրելով երկրիս վրայ լուսոյ եւ սիրոյ հեղեղները, եւ վերանորոգ մարդկութեան առջեւն բանալու կատարելութեան եւ յառաջացման ընդարձակ ասպարէզ մը. բայց առանց այս մեծ գիտութիւնն ունենալու, առանց այս մեծ ու վսեմ գաղափարներուն, դուք կրնաք առաքեալ մ'ըլլալ ձեր ժողովրդապետութեան շրջանին մէջ:

Եւ ի՞նչ. դժուա՞ր է աղնիւ պարզութեամբ մը հաւատքի ու Աւետարանի բարոյականներն քարոզել: Դժուա՞ր է տղաներու քրիստոնէական վարդապետութիւն սորվեցնել, քաղցրութեամբ ներշնչել անոնց կրօնքի ճշմարտութիւնը, Աստուծոյ սէրը, առաքինութեան սէրը: Դժուա՞ր է հայրական գորովով մը ընդունիլ այն խեղճ մեղաւորները, որ կու գան իրենց մեղաց գարմանը փնտռելու հաշտութեան խորհրդով:

Բայց ճշմարտութեան միտ դնող չկայ. տղաներն ալ եւս չեն գար մեր իրատներն լսելու, խոստովանանքի մարդ չի մտեներ:

Շատ աղէկ. այսու հանդերձ կրնաս դուն խոնարհիլ Աստուծոյ առջեւ, հեծել ու լալ խորաներին առջեւն ու անկից դուրս ալ, եւ այսպէս օգտակար կերպով ծառայել եկեղեցւոյ՝ տալով անոր քու աղօթքիդ ղրահը: Եւ անդ կ'ուզէ, եւ անդ, եւ այն տեղն պիտի կարենանք մենք հաղարումէկ միջոց գտնել Յիսուսի Քրիստոսի հարսին հանդէպ մեր պարտաւորութիւնները կատարելու համար:

Ո՜հ եթէ ամէնքնիս եւ անդուն ու հոգելից քահանաները ըլլայինք, պիտի կարենայինք շուտով կրօնքի նախկին փայլն ու հին պայծառութիւնն տալ: Շեմ գիտեր ես թէ Աստուած ինչ որոշած է Եւրոպիոյ մասին, զոր Աւետարանը քաղաքականա-

ցուցած ու երկար ատեն երջանիկ ու յառաջադէմ պահած է։ Հիմայ կը տեսնենք որ գարշելութիւններն զարնած են զինքը, ամպարշտութեան ու անտարբերութեան հրէշն կը խորտակէ, բայց եթէ տակաւին վճռապէս դատապարտուած չէ, եթէ հաւատքի ջահը, որ թէեւ պիտի չմարի, սակայն այս օրերս նուաղկոտ աղօտ լոյս մ'ունի, օր մը աւելի կենդանի կրնայ ըլլալ։ այդ երջանիկ յեղաշրջումն այն ատեն միայն պիտի իրագործուի՝ երբ սեղանի պաշտօնեաներն՝ Աստուած իրենց բաժին ունենալէն գոհ ըլլալով՝ պիտի ոտնակոխեն երկրիս շահերը, եւ նման մարգարէին յիշած թևթեւ ու հլու հրեշտակաց, պիտի շրջին քաղաքներ, գիւղեր խաչը ձեռքերնին, ապականութեամբ նեխած ժողովրդոց ցուցնելու սէր, անձնուրացութիւն եւ նախկին առաքելոց եռանդը. «Երթիցեն հրեշտակք երագունք յազգ հալարտացեալ, յազգ օտար եւ ի չար» (Ես. ԺԸ. 2)։

Արդ քանի որ համոզուեցանք եռանդի կարեւորութեան, տեսնենք թէ ինչ է անոր արժէքն ու առաւելութիւնը։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Եռանդի մեծ արժէքը։

Սէրը առաջին եւ ամենագերազանց առաքինութիւնն է. արդ եռանդն սիրոյ կատարելութիւնն է. այսինքն աստուածային սիրոյ մէջ՝ ամենամաքուր սկզբնաւորութիւնն ունեցող զգացումն է, եւ որուն առարկան ամենավսեմ է, եւ գործողութիւնն ամենադիւցազնականն է։

Ա.

Աստուածային սիրոյ մէջ ամենամաքուր սկզբնաւորութիւնն ունեցող զգացումն է։ Ի՞նչ է եռանդը։ Հաւատքի ծնունդն է, զոհողութեան արտայայտումն, աստուածպաշտութեան բորբոքումն, կ'ըսէ Ս. Ամբրոսիոս. «Այս է նախանձ Տեառն, այս է զոլորշի հաւատոյ, տոչորումն աստուածպաշտութեան»։ Եռանդն, կ'ըսէ Բաւրիզի Գուլիէլմոն, երկնային վառարանէն բռնկած բորբոքուն լոց մ'է, որ առաքելական մարդկանց սիրտն կ'եփէ, եւ անոնց ծոցէն դուրս կը պոռթկայ հեռաւոր երկիրներ ալ աստուածային սիրոյ հրդեհն ծաւալելու համար. «Հուր բոցակէզ վառեալ ի հնոցէ Հոգւոյն Սրբոյ»։ Եւ սիրոյ այս լոյսն է որ սրտի սահմաններէն յորդելով հառաչել կու տայ Ս. Օգոստինոսի «Մեծացուցէք զՏէր ընդ իս. ո՛չ կամիմ առանձինն մեծացուցանել զՏէր, ո՛չ կամիմ սիրել առանձինն, ո՛չ կամիմ առանձինն ողջագուրել զնա»։

Այն քահանան եռանդուն է, որ կը տենչայ տեսնել զԱստուած ճանչուած, սիրուած, փառաւորուած եւ ամէն մարդ փրկութեան հասած. այն է, որ պատրաստէ ամէն բան զոհելու եւ ամէն նեղութիւն կրելու Աստուծոյ թագաւորութիւնը տարածելու եւ ընտրելոց թիւը լրացնելու համար։ Ասիկայ Սրբոյն Պօղոսի սովորական տրամադրութիւնն էր. այսպէս կը գրէր Կորնթոսի հաւատացեալց. «քայց ես մեռաղրութեամբ ծախեցից եւ ծախեցայց վասն անձանց ձերոց» (Բ. Կոր. ԺԲ. 15)։

Այդ մեծ առաքելոյն միմիակ մտահոգութիւնն էր սատանային ձեռքէն խլել հոգիներ եւ յանձնել Յիսուսի Քրիստոսի։ Ուրիշ ամէն բան իրեն ստորին, նուաստ, անարգ կ'երեւի եւ իր ուշադրութիւնն գրաւելու ու նայելու իսկ անարժան։

Տեսէք զինքն ԱԹԷՆՔ մտած ատեն. ի՞նչ բան կը զարնէ անոր աչքին այդ մեծ քաղքին մէջ. անոր մեծագործ հրաշակերտներէ եւ հանճարի շքեղ արտադրութիւններէ առաջ եկած փո՞քը. ո՛չ։ Ինքն միայն՝ անոր ապականութեանց ու սխալներու հետեւանք ժառանգած թշուառութիւնն կը տեսնէ։ Ս. Պօղոսի աղիքներն կը գալարին, յանկարծ ու սաստիկ զայրացմամբ կը բռնկի հոգին, կը տագնապի ու բուռն մղում մը կը զգայ ազատելու այդ կոյր ժողովուրդն կռապաշտութեան խաւարէն ու կրից գերութենէն. «*զայրանար հոգի նորա ի նմա*»։ Զայրանալը. ո՛րքան կորովի է այս բացատրութիւնն։ Կարծես թէ աչքիդ առջեւ կը պատկերանայ այս աստուածային մարդու սիրտն որ տակնուվրայ կ'ըլլայ, եւ անոր մեծ հոգին, որ կը նետուի այն թշուառներուն առջեւ՝ յաւիտենական դատապարտութենէ ազատելու համար. «*Զայրանայր հոգի նորա ի նմա, զի տեսանէր ի կռապաշտութեան զքաղաքն*» (Գործք Առաք. ԺԷ. 11)։

Երեւակայեցէք թէ այս մեծ Առաքելոյն տեղը ունայնասէր, թեթեւաբարոյ քահանայ մ'ըլլար, որ այդ արհեստից հայրենիքն գացած է հետաքրքրութեան համար։ Սա կը զբօսնու դիտելով մէկիկ մէկիկ այդ հռչակաւոր քաղաքին հոյակապ յիշատակարաններն, անոր քաղաքացւոց զեխ շքեղութիւնը։ Ս. Պօղոս կանգ չ'առնուր այս ունայն փառաւորութեանց առջեւ, բայց եթէ անոնց ղեղծման վրայ ողբալու համար։ Ու մէկէն սիրտն կը վերանայ առ Աստուած, որ անծանօթ մնացած է այդ քաղքին մէջ, եւ զոր ինքն կ'ուզէ ծանօթացնել։ Եւ այսպէս գաղափարեց այն պերճ ու վսեմ ճառն, որով հնչեցուց Արիսպագոսի կամարներն, յաջող արդիւնքով։ Այս էր նաեւ քսաւերիոսի սիրտն տոչորող եռանդն, երբ Հնդկաստանի խորերէն կը գրէր. Ցաճախ գաղափար մը կ'ունենամ Եւրոպա դառնալու եւ բարձրացնելու հոն ձայնս ու հառաչներս, այն իմաստուն համալսարաններուն մէջ եւ մանաւանդ Բարիզինին մէջ եւ ըսելու այն մարդիկներուն, որ աւելի գիտութիւն քան սէր ունին։ Ո՜հ. քանի՛ քանի՛ հոգիներ պիտի կարենայիք փրկել, որոնք օր մը պիտի յանդիմանեն զձեզ իրենց դատապարտութեան առջեւ անտարբեր գտնուելնուդ համար։

Ո՛րքան աւելի կենդանի է Աստուծոյ սէրն մէկու մը մէջը, այնքան վաւ է անոր եռանդն։ Ս. Մարիամ Մագդաղենացի տէ Բացցի իր սիրոյ վերացումներու մէջ օր մը կը բացագանչէր. «Ով Աստուած իմ, հրաման տուէր ինձ երթալ Հնդկաստան կամ Հեթանոսաց մէջ քու աստուածային օրէնքդ աւետելու համար տղոց ու պարզամիտներու եւ այսպէս կարենայի հոգի շահիլ քեզի համար. մարմնաւոր ամէն նեղութիւններն ու հոգւոյ վշտերն քաղցր պիտի ըլլային ինձ այսպիսի գեղեցիկ ու վսեմ գործի մը համար։ — Ուրեմն եռանդէն աւելի մաքուր սկզբնաւորութիւն ունեցող

բան չկայ, քանի որ նա գթոյ ծաղիկն ու սիրոյ սլացումն է։ — Եւ անոր առարկայէն աւելի վսեմ ի՞նչ կայ։

Բ.

Անոր առարկան է մարդկանց նկատմամբ Աստուծոյ յաւիտենական դիտումներուն գործադրութիւնը։ — Ի՞նչ են այդ մարդիկը, որոնց փրկութեան համար կ'աշխատիս։ Անմահ են. ահա իրենց մեծութիւնը. Աստուծոյ մը արեամբ գնուած են, ահա անոնց արժէքը. սահմանուած են ժառանգելու եւ յաւիտեան փառաբանելու երկնից մէջ զԱստուած, ահա իրենց վախճանը։ Արդ ընել որ այս փառաւոր վախճանին հասնին, մարդուս կարողութեան տակ ինկող գործողութիւններէն ամենամեծն ու վսեմը չէ՞։

Երկրաւոր թագաւոր մը քիչ ատեն կրնայ երջանիկ ընել մէկը, մինչդեռ դուն կ'երջանկացնես յաւիտեանս։ Ողորմութիւնը անտարակոյս պարզելի գործ մ'է. բայց նա թշուառի մը վշտերն ու նեղութիւնները ատեն մը միայն կրնայ սփոփել. մինչդեռ այն հոգին որուն դուն վէրքերն լուժած պիտի ըլլաս, պիտի չմեռնի բնաւ, եւ յաւիտեան պիտի վայլէ քու բարեգործութեանդ պտուղը։ Նախարար մը, զօրագլուխ մը, դիւանագէտ մը օգտակար են, որովհետեւ հայրենեաց յաջողութեան, պաշտպանութեան ու փառաց կը ծառայեն, հապա ի՞նչ ըսելու ենք առաքելական մարդու մը համար, որ հոգւոց փրկութեան կ'աշխատի եւ երկնային հայրենեաց պայծառութիւնը կ'աւելցնէ։

Մտաց վերացումը ազնիւ ու հրաշալի վսեմութեան գործ մ'է. գեղեցիկ բան է վերանալ Մովսէսի հետ մինչեւ լեռան գլուխը՝ երես առ երես բարձրեալը տեսնելու, ընդունելու անկից աստուածային պատուիրանները եւ խօսիլ անոր ինչպէս բարեկամ մը պիտի խօսակցէր բարեկամին հետ։ Հապա տկար մահկանացուի համար ամենավսեմ ու բարձրաստիճան գործ մը չէ՞ տեսութեան կոչիլ գործը, ելլել լուսաւոր ամպի մէջէն, իջնալ Սինայի ստորոտը, ձեռքի վրայ տանիլ օրինաց տախտակներն, զանոնք բազմաթիւ ժողովրդեան մը ներկայացնելու եւ մեկնելու։

Աստուած արտաքսապէս չի գործեր, բայց եթէ իր փառացը եւ նախասահմանելոց փրկութեան համար։ Քահանան՝ յաւիտենական իմաստութեան այս մեծ գիտման մէջ մաս ունի. եւ Պետրոս տը Պլուայի գեղեցիկ դիտողութեանը համաձայն՝ Աստուած, որ ստեղծագործութեան մէջ օգնական չուզեց ունենալ, փրկագործութեան մէջ կ'ուզէ ունենալ. "Յարարչագործութեան չէր որ օգնէր Հոգւոյ Տեառն, կամ խորհրդական լինել նմա, ի խորհուրդ փրկութեան մերոյ կամեցաւ օգնականս"։ Եւ Սուրբն Դիոնիսիոս Արիսպագացին իրաւամբ կ'ըսէր. "Յաստուածայինս աստուածագոյն այն է՝ գործակից լինել Աստուծոյ"։ Եւ իրաւ այդ վախճանին ծառայող եռանդէն աւելի վսեմ բան չկայ։ Եւ ես ամբողջացուցի այդ՝ ըսելով թէ անոր գործողութիւններէն աւելի դիւցազնականը չկայ։

Գ.

Եւ իրաւ շնորհքէ մղուած ունեցող մարդկանց եւանգն վառվռուն, անյաղթելի, անհուն եւ անյագ է։

Դիտեցէք առաքեալները, որ վերնատունէն դուրս կ'ելլեն։ Հոգին Սուրբ իջած է անոնց սրտերուն մէջ, եւ վառած է հոն կրակ մը, զոր իրենք իսկ չեն կրնար զսպել։ Կ'երթան Յիսուսի աստուածութիւնը քարոզելու այնպիսի մարդկանց, որոնց վրայ կը տեսնուին տակաւին անոր անմեղ արեան հետքերն։ Պարապ տեղը կը խռովի ժողովրդանոցը, կը յուզուի ու կը կատղի։ Այս անունը բերաննիդ մի՛ առնուք, ապա թէ ոչ ամենասոսկալի պատիժներու պիտի հանդիպիք։ — Ի՞նչ կը պատասխանեն առաքեալները. "Մ՛չ կարեմք չխօսել"։ Փարիսեցիներ, քահանայապետներ, անկարելի բանի ձեռք մի՛ զարնէք. կրնաք մեզ կապել, շղթայապինդ նետել բանտ, խարազանակոծ ծեծել եւ նոյն իսկ մեռցնել տանջանքներով, բայց մենք մինչեւ մեր կենաց յետին շունչը ետ պիտի չկենանք հրատարակելէ ինչ որ տեսած ենք եւ հետեւելէ մեր աստուածային վարդապետին հրամաններուն, եւ աշխատելէ մեր եղբարց փրկութեան համար. "Մ՛չ կարեմք չխօսել" (Գործք Ա. Գ. Դ. 20)։

Հրէաստան նեղ կու գայ զիրենք տոչորող եռանդն ըստ բաւականի յագեցնելու համար։ Տիեզերքը մէջերնին կը բաժնեն եւ կ'երթան ամէն ժողովրդոց աւետելու փրկութեան Աւետարանը։ Քաջութիւնը կը կատղի, աշխարհքը կը խռովի, ամէն ազգ անոնց դէմ կ'ելլէ. փայտաշեղջեր կը բռնկին, կաղաններ կը կանգնին, ամփիթէատրոններու մէջ անոնց դէմ կը գրգռուին ամենավայրագ գազաններ. հոգ չէ, վտանգներու մէջ կը նետուին, երկաթը, կրակը չեն կրնար արգիլել երթալէ այն ամէն տեղ ալ, ուր կարելի է հոգի փրկել։

Անտարակոյս հրաշալի երեւոյթ մ'էր տեսնել տասուերկու աղքատ, տգէտ ձկնորսներ, որոնք լոկ իրենց քարոզութեամբն ու փայտէ խաչով մը զինուած՝ պատերազմ կը հրատարակեն աշխարհիս ամէն զօրութեանց, ամէն դիւագրգիռ կրից. կը քարոզեն Յարուստներուն՝ աղքատութիւն, փիլիսոփաներու՝ խոնարհութիւն, հեշտասիրաց ու ցանկութեանց մէջ լկտիացողներու՝ ապաշխարութիւն. այս ամէն բան յեղաշրջելու, տակնուվրայ ընելու էր, պէտք էր արմատացած գաղափարներ, հնաւանդ սովորոյթներ փոխել եւ աշխարհի նոր կերպարանք մը տալ։ Ասոր համար դիմադրութիւնը երկարատեւ, յամառ ու սոսկալի եղաւ։ Ամէն առաջ եկաւ քախուժ մը, իրարանցում մը, սարսափելի ճակատում մը։

Բայց վերջապէս աշխարհք ու դժոխք տեղի տալու ստիպուեցան, հին հեթանոսութիւնը խորտակեցաւ, սուտ աստուածները իրենց յաւիշտակած խորաններէն վար նետուեցան, խաչը տնկուեցաւ Կապիտոլիոնի վրայ եւ թօթուելով աշխարհք իր վրայի ապականութիւնը՝ տեսաւ վերածնած երկրիս վրայ մաքրութիւնն ու անմեղութիւնը։

Եւ հոս տեսէք եռանդի այն դիւցազնութիւնը, որ ոչ միայն դժուարութեանց առջեւէն չի վերջոտնիր, այլ նաեւ երբեք բաւական չ'ըսեր եւ քանի որ իրեն ընելիք կը մնայ՝ դադար չունի։

Միւս առաքինութիւններն երբ չափը անցնին՝ առաքինութիւն ըլլալէ կը դադրին ու երբեմն պակասութիւն ալ կ'ըլլան։ Անոր համար ալ Հոգին Սուրբ իմաստունին բերնով կ'արգիլէ չափազանց խծբծելէ արդարութիւնն. "Մի կարի արդար լինել" (Ժողով. Է. 17). եւ սուրբ Պօղոս ալ կ'ուզէ որ գիտութեան եւ իմաստութեան մասին ալ չափաւոր ու ժուժկալ ըլլանք. "ի խորհելն զգաստանալ" (Հռոմ. ԺԲ. 3)։

Բայց եռանդն՝ որ է Աստուծոյ փառաց ծաւալումն ու հոգւոց փրկութիւնն բաղձալ, սահման չի ճանչնար, եռանդն աստուածային սիրոյ ամենակենդանի, ամենաբորբոքուն եւ ամենագործունեայ իղձն ըլլալով՝ սրտէն դուրս կ'ոստնու եւ հեռուներն կը նետուի ու կ'ուզէ տիեզերքն արշաւել. "Նոյա զեռայ սէրն յինքն ոչ բովանդակեալ ընդ անհաւիս խիթացեալ գնայ"։

Անգամ մ'ալ դարձուցէք աչքերնիդ Հնդկաստան Քսավերիոսի վրայ, անհուն տարածութեամբ երկիրներ Յիսուսի Քրիստոսի հպատակելէն վերջ կը բացագանչէ տակաւին. "Ո՛ տայր ինձ մեռանել վասն քո, զի ծանիցեն զքեզ ամենայն ծագք երկրի"։ Ինչո՞ւ համար, ինչո՞ւ համար, ով Աստուած իմ, ինք զինքս եւ աշխատութիւններս բաղմապատկելու հնար չկայ. ինչո՞ւ հազար կեանք չ՞ունիմ զոհել կարելի չէ, մեռնիլ հազար անգամ, որ կարենամ ծանօթացնել ու սիրել տալ զքեզ բոլոր երկրիս ազգաց։ Ես հեռացած եմ քեզմէ սիրելի Եւրոպա, բայց դու շարունակ ներկայ ես մտածմանցս ու սրտիս առջեւ։ Ես կը հեծեմ, կը հառաչեմ ու երկնառաք աղօթքներ կ'ընեմ այն հեթանոսաց դարձին համար, որ քու ծոցդ կ'արիւնոտին։ — Ո՛վ հնդիկներ, ես ձեզ քրիստոնէական վարդապետութիւն սորվեցուցի. — ձաբոնցիներ ձեզ ալ յաւիտենական փրկութիւնն քարոզեցի։ Ձեզ ալ բազուկներս կ'երկնցնեմ խեղճ Չինացիներ, որ ձեր երջանկութեան դէմ կ'աքացէք մերժելով աւետարանի պաշտօնեաներն։ Թէ ուրիշ ժողովուրդ ալ ճանչնայի, անոնց ալ պիտի վազէի, պիտի թռչէի, Աստուած իմ, նոյն իսկ կեանքս վտանգելով, որպէս զի ամէն ազգ ճանչնար զքեզ ու սիրէր։ "Ո՛ տայր ինձ մեռանել վասն քո, զի ծանիցեն զքեզ ամենայն ծագք երկրի"։

Ի՞նչ է ուրեմն եռանդուն քահանայի մը սիրտը. ես չեմ կրնար սահմանել զայն, բայց միայն յարմարցնել անոր կասիոդորոսի գեղեցիկ խօսքերն "փոքր մեքենայ յղացեալ չինքեան զաշխարհս, երկինք շարժական, համաոստութիւն տիեզերացս"։ պզտիկ մարմին մը, որ կը բովանդակէ իր մէջ ամբողջ աշխարհս, շրջուն երկինք մը որ ընդհաց օրհնէնքն կը սփռէ այն ամէն տեղ, ուր արեւն կը բաշխէ իր տաքութիւնն. տիեզերքի ամիոփում մ'է։

Կրնամ ես յայդմ գտնել իմ ալ նկարագիրս։ Աստուծոյ փառաց ու հոգւոց փրկութեան այդ վառ ու անսահման եռանդէն թեթեւ մաս մ'ունիմ։ Աւաղ, այդ մասին սիրտս քննելու իսկ համարձակութիւնն չունիմ։ Այսու հանդերձ պէտք է որ ունենամ այդ, որովհետեւ ինձ համար մահու եւ կենաց խնդիր է այդ. "Որոյ ոչ լցէ ի նախանձ վառեալ՝ ոչ սիրէ"։ կ'ըսէ Ս. Ամբրոսիոս։

Եւ եթէ սէր չունիմ, ոչ ինչ եմ, մեռեալ եմ, դիակ մ'եմ. “*Որ ոչն սիրէ անդէն ի մահուան կայ*„ (Յովհ. Գ. 14)։

Ո՛վ Աստուած իմ, լաւ կը հասկնամ թէ քահանայի մը համար եռանդի ու նզովման մէջ՝ միջին ճամբայ չկայ. վառէ ուրեմն մեր սրտերուն մէջ այդ սուրբ կրակը, որ կրնայ միայն կեանք տալ մեր պաշտօններուն եւ ժողովրդեան մէջ օգտակար ընել մեր պաշտօնավարութիւնն։ Ներշնչէ մեզ եռանդ, բայց եռանդ մը որ իրօք քահանայական ըլլայ, եւ ինչպէս կը նկարագրէ Ս. Բեռնարդոս իր այս երեք խօսքերովն “*Սէրն բորբոքեսցէ ի քեզ զնախանձ, գիտութիւնն կերպաւորեալ պատշաճեսցէ, եւ յարատեւութիւնն պնդեալ հաստատեսցէ*„։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Եռանդի յատկութիւնները։

1. Քրիստոսի Տեառն մերոյ օրինակը։

Փրկչին կեանքը ամենավառ ու կատարեալ եռանդի շարունակ գործունէութիւն մ'եղաւ։ Աստուածամայրը առաջինը եղաւ, որ վայելեց անոր երջանիկ արդիւնքներն։ Այն առաջին վայրկենէն՝ երբ կը յղանայ անոր ամենամաքուր արգանդին մէջ, կը ճոխացնէ այս անզուգական կոյսը եւ զայն կատարելութեան ամենաբարձր աստիճանին կը հասցնէ։ Կը տանի իր օրհնութիւնն Զաքարիայի տունը եւ կը սրբէ իր Կարապետն Եղիսաբեթի արգանդին մէջ։ — Հազիւ թէ կը ծնի Բեթղեհէմի մսուրին մէջ, իր խանձարուրին շուրջը կը ժողվէ հովիւներն ու մոգերն որ կը ներկայացնէին հրեաներն ու հե-

թանոսներն՝ այսինքն բոլոր մարդիկ. — դեռ մանուկ կ'երթայ Եգիպտոս կռապաշտութիւնը կործանելու եւ ճշմարիտ Աստուածը ճանչցնելու, եւ այն կոյր ժողովրդեան մթին խաւարը փարատելու իր քարոզութեան երեսնամեայ ընթացքին մէջ, ցերեկները տաճարին մէջ կամ ուրիշ տեղ մարդիկ դաստիարակելու ետեւէ էր եւ գիշերները աղօթքով կ'անցնէր։ Նա իր հրաշագործ կարողութիւնը մարմնոյ եւ մանաւանդ հոգւոյ ծանրագոյն հիւանդութեանց բժշկութեան կը նուիրէր։ Իր եռանդն ամէն տեղ գործ կը գտնէր, քաղաքներու եւ գիւղերու մէջ, դաշտերու եւ տներու մէջ, հրապարակաւ ու առանձինն, ամէնուն համար՝ մեծի ու պզտիկի, հարուստի ու աղքատի, ծերի եւ տղու։ Անօթի ու մեղաւոր կնկան մը փրկութիւնն՝ մինչեւ իսկ հաց ուտել մոռնալ կու տայ։

Բայց վառ եռանդն ամբողջ իր փայլունութեամբը երեւան եկաւ ու իր կենդանի բոցն ծաւալեց մանաւանդ իր չարչարանաց ու մահուան օրը։ Մտքէ խելքէ չանցած ցաւ, նախատինք ու արհամարհանք կրեց մարդկան փրկութեան համար եւ այդ՝ առանց ամենափոքր տրտունջ կամ անհամբերութիւն իսկ ցուցնելու անոնց դէմ, որ այնքան անարժան կերպով կը վարուէին իր հետը։ Կ'անիծէին զինքն եւ ինքն կ'օրհնէր, կը քամէին անոր արիւնն եւ ինքն սիրով կը թափէր զայն՝ նոյն իսկ իր դահիճներուն համար, խաչի վրայ հոգի տալու ատենն ալ կ'աղօթէ անոնց համար. “*Հայր թող զոցա*„։ Ծարաւի եմ, կ'ըսէր տակաւին եւ իր ծարաւն էր մարդկանց փրկութիւնն որ կը հալէր ու կը մաշէր զինքն։

Վերջապէս զքեզ սատանայի գերութենէն ազատելու համար եւ շնորհաց ու փառաց բարիքը ապահովելու համար մարգացեալ Բանն Բեթղեհէմի մսուրէն մինչեւ Գողգոթա՝ անընդ չարչարանքներու ու չափէ դուրս անարգանքներու անսահման ծովէ մը անցաւ. նա վերացուց, կ'ըսէ Ս. Պօղոս, այն անէծքը, որ մեր վրայ ծանրացած էր՝ ինքն իր վրայ բառնալով եւ ըլլալով այնպէս անէծքի առարկայ մը: «*Քրիստոս գնեաց զմեզ յանիծից օրինացն, եղեալ վասն մեր անէծք*» (Գաղ. Գ. 13). ուրիշ տեղ՝ «*զայն որ ոչն գիտէր մեղս արար, չի մեք եղիցուք նովաւ արդարութիւն Աստուծոյ* (Բ. Կոր. Ե. 21): Այո՛ իրաւ որ մաքուր, եռանդուն ու վեհանձն եռանդ մ'է: Տեսնենք թէ մերինն ալ կրնա՞յ նման յատկութիւններով պարծիլ:

2. Եռանդի ծագումնաբանութիւնը:

Եռանդն երեւան կու գայ իր արդիւնքներովն: Առանց ջերմութեան կրակ չկայ: Արդ մեր նկատը բռնկած կրակը իր շրջապատին մէջ փակուած կը ծնայ: Մեր աշխատանաց ու ամէն գործերու միակ նպատակն է մշակել մեզ յանձնուած դաշտը, այսինքն կրթել տգէտները, ճամբու բերել մեղաւորները, քաջալերել ու ամրապնդել արդարները:

Դու ինձ կ'ըսես թէ ժողովրդապետութեանդ մէջ հաւատքը մարելու վրայ է, խորհրդոց մտեցող չկայ, եկեղեցւոյ օրէնքներն արհամարհուած են ու ոտնակոխ կ'ըլլան, մեղքն առաքինութեան տեղ անցեր է, ամէն բան մեռած վիճակի մէջ է. կոլծանած ու բրդգլած ամէն բան: Բայց մրափկոտ ու

անհոգ հովիւին երեսէն չէ՞ որ գայլերն այսպէս կ'աւերեն հօտը:

Ո՛չ, կ'ըսես դու. ես կ'աշխատիմ, ամէն պարտքերս ճշդութեամբ կը կատարեմ, եռանդուն եմ:

Եռանդո՞ւն ես... դու... բայց եռա՞նդ կը կարծես բնական կրակոտութիւնդ ու գահավիժող նկարագրիդ թուատումը:

Մեղաւորաց հանդէպ՝ փոխանակ քաղցրալըոյց վարմունք մը եւ կարեկցող սիրտ մ'ունենալու, միշտ սպառնական է խօսքդ ու ձեռքդ: Որոտման որդի մ'ես կարծես, որ կ'ուզես շանթահարել սամարացիներն եւ կը յարես թէ ես կ'ատեմ անօրէնութիւնը, ու չեմ կրնար տեսնել անկարգութիւն եւ գայթակղութիւն մը՝ առանց բռնկելու: Բայց Աստուած ալ անհուն, յաւիտենական, անսահման ատելութիւն մը չունի՞ մեղաց դէմ: Այսու հանդերձ տես թէ որքան համբերանք ու երկայնմտութիւն ունի մեղաւորաց հանդէպ, կը սպասէ որ զղջայ, մանաւանդ զայն կը փնտռէ, կը կանչէ ու կը կանխէ իր շնորհքներովն: «Աղամ՝ ո՞ւր ես». Ադամ կը փախչի եւ Աստուած ետեւէն կը վազէ, կը պաշարէ զայն, գաւանամուտ կը պահուըտի եւ ճամբան կը կտրէ՝ որ փախած ատենը բռնէ զայն. «*Զփախստականս ըմբռնէ*», կ'ըսէ սուրբ Հայրերէն մէկը:

Եւ այս տակաւին հին օրինաց, երկիւղի օրինաց Աստուածն է: Հապա նո՞ր օրինաց Աստուածը. ո՜հ. Նա սիրոյ ամէն հնարագիտութիւններն կը սպառէ, ողջրմութեան ամէն զինջութիները ձեռք կ'առնու մեղաւորները դարձի բերելու համար: Նա կը նստի ու կ'ուտէ հետերնին, անոնց բարեկամ կը կոչուի, իր սիրոյ թակարդներուն մէջ կը պարուրէ

ցուցընենք՝ քան ինչ որ չարերն կ'ընեն կորսնցնելու համար:

Կ'երթաս դու ժողովրդապետութեան մը մէջ, ուր մեղք ու անօրէնութիւն կը թագաւորեն արդէն: Ցնկէ հոն դրօշդ, այսպէս օր մը մէկ, օր մ'ալ ուրիշ հոգի մը կը շահիս, միացուր ասոնք իրենց մէջ, եւ ահա ասոնք ուրիշ հոգիներ ալ պիտի բերեն քեզ: Ժամանակաւ, եռանդեամբ ու սիրով մեծ բազմութիւն մը հաւաքած պիտի ըլլաս, մանաւանդ եթէ այս վերածնածներուդ մէջէն հոգդ դարձնես մասնաւոր կերպով մանկութեան ու երիտասարդութեան վրայ:

Եռա՞նդ ունիս: — Բայց ընդարձա՞կ է այն՝ սիրոյ պէս, որ պէտք է բազմատարած ըլլայ:

Կը յաջորդենք մենք ազգասո՞ւմ մը, որ ժառանգութիւն ձգած է մեզ մոլորութիւն, գայթակղութիւն եւ աւելի: Եկեղեցին այսպէս աւերակներէ շրջապատուած ըլլալով՝ նսեմացած կը մնայ, իր իշխանութիւնը կը մնայ արհամարհուած ու իր բարեգործութիւններն ամբարտաւանութեան կը հանդիպին: Երբեմն խաբէութեան, երբեմն բռնաւորութեան յարձակումներն ընդունելով կրնայ ինքն իրաւամբ ըսել "*Զթիկունս իմ հարին մաղաւորք*" (Սղմ. ՃԻԸ. 3): Արդ ի՞նչպէս կրնանք զսպել արցունքնիս այսպիսի տխուր տեսարանի մը առջեւ: Մենք թագաւորաց թագաւորին պաշտօնեաներն ենք, կը տեսնենք որ թշնամիներն անոր թագաւորութիւնն ոտնակոխ կ'ընեն, կ'ապականեն ու կ'աւերեն եւ հանգիստ ու անտարբե՞ր կը կենանք: Մոռացա՞ծ ենք թէ Եկեղեցին մեր ճշմարիտ հայրենիքն է: Եւ եթէ ամէն բանէ վեր զայն չսիրենք, ու մեր

կեանքէն աւելի անոր շահերն մեզ սիրելի չըլլան, ո՛չ միայն քահանայի այլ եւ ոչ պարզ կաթոլիկէի մը առաջին պարտաւորութիւնն կատարած չենք ըլլար: Հաւատքի մասին ո՛չ Իտալացի, ո՛չ Գաղղիացի եւ ո՛չ ալ Սպանիացի ենք. քրիստոնեայ եւ կաթոլիկէ ենք: Աշխարհագնդիս մէկ անկիւնը փարիզի, վիեննայի կամ Մատրիտի մէջ կանգնինք եւ նայելով ազգային, գաւառային հազար ու մէկ նախապաշարումներու մէջէն, ամէն բան մեզ ունայն եւ խաբուսիկ պիտի երեւի. հոգի վերացող, միտք բարձրացնող ու սիրտ բացող բան մը չենք գտներ հոն: Երթանք Հռոմ, ելլենք սուրբ, հոյակապ գմբեթը. ո՜հ այն ատեն ամբաւ հորիզոն մը պիտի պարզուի առջեւնիս. մէկ նայուածքով անցեալն, ներկան ու ապագան պիտի չափենք, երկինքն ու երկիրը, ժամանակն ու յաւիտենականութիւնը: Ահա ճշմարիտ կաթոլիկի մը դիտարանը:

Բայց եւ այնպէս կան քահանաներ, որ իրենց զանգակատնէն անդին չեն ճանչնար: Անկից անդին իրենց համար չկայի պէս է. իրենց եռանդն ժողովրդապետութեան սահմանին քով կը նուաղի կը մարի:

Թեմի մը, գաւառի մը, ամբողջ եկեղեցւոյ շահերուն վերաբերեալ խնդրոյ մը վրայ խօսէ հետերնին, կամ հրաւիրէ համընթանալու դարուս ամենագեղեցիկ ձեռնարկներէն մէկուն՝ հաւատոյ տարածման գործոյն մէջ. մինչ ամէն քահանայական սիրտ պէտք էր համապատասխանել առաջարկիդ, պիտի տեսնես որ այդպիսիներն եթէ չմերժեն ալ՝ պաղութեամբ պիտի ընդունին: Ի՞նչպէս կ'ուզես որ Հնդկաստանի ու Չինաց մէջ հաւատքի յա-

ջողութիւններէ շահագրգռուի, երբ գուցէ ծուռ աչքով կը նայի իր մէկ եղբայրակցին յառաջացման, որ մօտակայ ժողովրդապետութեան մէջ կ'աշխատի։ — Եւ դու եռանդ ունենալուդ վրայ կը պարծիս։ Եթէ ունիս ալ, անշուշտ Աստուծոյ փառաց համար կամ սիրոյ եռանդ մը չէ. "*Սէր ոչ նախանձի, ոչ ամբարհաւաճէ, ոչ հպարտանայ, ոչ յանդգնի ոչ խնդրէ զիւր*" (Ա. Կորն. ԺԳ. 5)։ Սէրը միայն զԱստուած կը փնտռէ փառաւորելու, եւ հոգի փրկելու համար։ Նա կը հեծէ երբ կը տեսնէ, որ ստութեան առաքեալներն կը շատնան, մինչ այնքան քիչ են ճշմարտութեանը։ Կ'ըսէ նա Պօղոսի պէս. երանի՛ թէ ամէն տեղ խօսքով ու գործքով կարող անձինք երեւան գան. "*Ո՛ տայր զամենայն ժողովուրդս Տեառն մարգարէս*" (Թիւ ԺԱ. 29)։

Երանի՛ թէ սուրբ անձինք եւ կամ գէթ ինծմէ աւելի յաջողակներ գային ժողովրդապետութիւնս վերականգնելու եւ թեթեւցնելու պատասխանատուութիւնս՝ մասնակիցը լլալով յայտմ եւ օգնական հոգի փրկելու մէջ, որոնց մասին օր մը արդարութեան մեծ օրը համար պիտի տամ։

Աւիսո՛ս, պէտք է ցաւելով խոստովանինք, որ կան համեստ ու նոյն իսկ բարեպաշտ քահանաներ, որոնց ընթացքը կը պաղեցնէ քեզ ու խօսքերնին կը դժկամակէ ու կը գայթակղեցնէ։ Ասոնք այնպիսի մարդիկ են, որոնք պատարագ մ'ըսելով, կիրակիէ կիրակի Աւետարանի մեկնութիւն մ'ընելով ու մի քանի ջերմեռանդ կին խոստովանցնելով հազար ու մէկ ունայն ու սնոտի բաներով կը պարապին առանց դարձնելու ուշադրութիւնին եկեղեցիէ դուրս եղածներու վրայ։ Մտիկ ըրէք ասոնց աշխարհականներու կամ իրենց եղբայրակցաց հետ ըրած խօսակցութեանը. քաղաքականութեան, մարդկային շահերու եւ գուցէ գուցէ՝ պարահանդէսներու եւ խնճոյքներու վրայ է խօսքերնին։ Եւ կ'ըլլա՞յ որ խօսին եկեղեցւոյ հալածանաց ու չաղթանակներուն վրայ, Քրիստոսի թագաւորութիւնը տարածելու յարմար միջոցներուն ու անոր հոգի շահելու վրայ։ Ա՛հ ատոնք իրենց խօսակցութիւններէն շատ օտար են։ Եթէ իրենց պաշտամունքներէն մէկ երկուքն ալ որ չկատարէին, քահանայ չպիտի կարծէիր զիրենք։ Խօսքէ քիչ մը Աստուծոյ ու հոգւոց փրկութեան վրայ եւ պիտի թշնամանաս։ Որովհետեւ անոնք կը կարծեն թէ այդ նիւթերու վրայ մինակ եկեղեցւոյ մէջ խօսիլն բաւական է եւ կամ հերիք է որ քեզմէն խօսուի։

Սակայն կայ եկեղեցականի վերաբերեալ նիւթ մը[1], որուն վրայ սիրով կը խօսին, եւ այս է ժողովրդապետութեանց յատկացուած ամնականներու վրայ. իրենք լաւ գիտեն իրենց եւ ուրիշներու եկամուտն։ Այնպէս որ կրնան ըսել թէ այս ինչը լաւ դիրք ունի, միւսն լաւագոյն, այն ինչը պէտքէն աւելի, իսկ ուրիշ մը բնաւ չունի։

Բայց մէկը պիտի ըսէ ինձ. գէշ բան մը կա՞յ այս խօսակցութեանս մէջ. ես ալ պիտի պատասխանեմ. կա՛յ անոր մէջ աղնիւ, վսեմ ու վեհանձն բան մը։ Եւ կը յուսամ որ աշխարհքը վերածնի ու փրկուի այդպիսի քահանաներու ձեռք. "*Նորա էին ի զաւակէ անտի արանցն այնոցիկ, որոց*

[1] Բարի աշխարհականի մը՝ Լուդովիկոս Վեյօի դիտողութիւնն է, զոր ցաւելով կ'ընէր ինքն։

տուեալ էր զփրկութիւնն Իսրայէլի ի ձեռս Նոցա (Մակ. Ե. 62)։

Ասոնք այնպիսի քահանաներ են, որ տեղիք կու տան մեղ ըսելու, թէ մեր մէջ մնած է մահը եւ այդ շատ իրաւ պիտի ըլլար եթէ չունենայինք ուրիշ եռանդուն քահանաներ։ Եռանդի մէջ կեն-դանութիւն, վառվռունութիւն ու աշխոյժ կ'ուզէ. *"Սէրն Քրիստոսի ստիպէ զմեզ"* (Բ. Կորն. Ը. 14)։ Եւ զգուշանալու է, որ այդպիսի կրակ մը տաքցնէ, լուսաւորէ ու կենդանացնէ, բայց չայրէ, չսպառէ, չապականէ։ Եռանդի մէջ գորով, գութ ու քաղցրութիւն պէտք է։ *"Պատասխանի ողոք դարձուցանէ զսրտմտութիւն"* (Առակ. ԺԵ. 1). քաղցրութիւնն է որ ամէն խոչնդակներու դէմ կը յաղթանակէ եւ խաչի առջեւ զղջման կը բերէ ամենայամառ մեղաւորներն իսկ. *"զփայլատակունս իւր յանձրեւս արար"* (Սղմ. ՃԼԴ. 7)։ Ասկից զատ պէտք է աղնիւ ու վեհանձն ըլլալ եռանդի մէջ, որովհետեւ քահանայ մը Աստուծոյ պէս կազմ ու պատրաստ ըլլալու է զոհելու ամէն ինչ ու կեանք Աստուծոյ փառաց եւ եղբարց փրկութեան համար. *"քայց ես մեռադրութեամբ ծախեցից եւ ծախեցայց վասն անձանց ձերոց"* (Բ. Կորն. ԺԲ. 15)։ Վերջապէս եռանդն կերպով մ'անհուն ըլլալու է. *"ընդ ամբաւութիւն անհաւիտութեանն նախանձի."*։ Կան, չեմ ուրանար, կան եռանդուն քահանաներ, բայց ասոնց եռանդն սահմանափակ է եւ այնքան սեղմ, որ եւ ոչ ամբողջ ժողովրդապետութեան մը վրայ կը տարածուի. նա կ'երկարի քանի մը ջերմեռանդ կիներու շուրջը եւ հոն կը լմննայ, ասոնք են իր նախընտիր հօտը,

անոնց միայն հովուի հոգ ու խնամքն ունի, միւս-ներն եւ մանաւանդ էրիկ մարդիկ թողուած ու մոռցուած են, մինչդեռ եռանդուն հովիւ մը գլխաւորաբար այսպիսիներուն պէտք է հոգ տանիլ։

Կան ուրիշներ ալ որ կը կարծեն թէ եռանդ ունին. բայց ի՞նչ եռանդ է այդ որ ունայնասիրու-թենէ ներշնչուած ու մղուած է։ Եռա՞նդ է, օրի-նակի համար, այն ժողովրդապետինը, որ կարողու-թենէն վեր ծանր գործերու ձեռք կը զարնէ։ Ինքն բաւական ընդարձակ ժողովրդապետութիւն մ'ունի եւ կ'ուզէ ամէն բան ինքն ընել, քարոզ, խոստո-վանանք, ժամանակաւոր մատակարարութիւն, հա-սարակութիւններու վարչութիւնը, ամէն բան պէտք է իր ձեռքէն անցնիլ։ Այս ամէն բանի վրայ գեր-իշխան պահել իր բարձր հսկողութիւնը, զարկ ու մղում տալ՝ իր իրաւունքն ու պարտքն է։ Բայց գլուխ մը չի կրնար ձեռքի պաշտօն ալ վարել։ Իր փոխանորդը կամ մի քանի փոխանորդները կը ջլատին անգործութեամբ, մինչդեռ ժողովրդապետը ճզմուած է անհամար գործքերէ, որոնք կիսկատար կը մնան։

Ճշմարիտ եռանդը՝ մղուած է այն փոխանորդը, որ իր ժողովրդապետին հետ միախորհուրդ համե-րաշխութեամբ՝ իր հսկողութեան ներքեւ գործելու տեղ կ'աշխատի կողմնակիցներ շահիլ, պզտիկ առանձին հօտ մը կազմել, ժողվել իր շուրջը հո-գիներ եւ այսպէս ժողովրդապետութեան մէջ ու-րիշ ժողովրդապետութիւն մը հաստատել, խորանի դէմ խորան կանգնելով։ Ի՞նչ ըսելու է հապա այն խոստովանահօր եռանդին, որ թոյլ չի տար բնաւ իր խոստովանորդիներուն եւ մանաւանդ կանանց

ուրիշի մը բանալու իր սիրտը, անոր խորհուրդ մը հարցնելու կամ նոյն իսկ իր խիղճն խայթէ մը ազատելու համար։ Ո՛րքան քահանաներ կան, որ տասը, քսան տարիէ ի վեր ժողովրդապետութեան մը գլուխը գտնուելով բնաւ կանչած չեն հոն արտասովոր խոստովանահայր մը, որ պէտք ունեցողներն կարենային լաւ խոստովանանք մ'ըլլալ։

Այս պատճառաւ կը պատահի, որ յաճախ հաւատացեալները թէեւ սուրբ խորհրդոց ստէպ կը մօտենան, սակայն շատ տարիներ ողբալի կեանք մը կ'անցնեն, որովհետեւ չեն համարձակիր ծանր մեղք մը յայտնել ժողովրդապետին զիրենք ճանչնալուն համար։ Հոգեւոր կրթութիւն ըսուած ջերմեռանդութիւններն այդպէս պակասաւոր խոստովանանքներն ուղղելէ զատ ուրիշ օգուտ ալ չունենան՝ այս միայն անբաւ բարիք մ'եղած պիտի ըլլայ։

Չէ՞ հանդիպած մեզ շատ անգամ խոստովանցնել մարդիկ, որոնք արտաքուստ շատ օրինակելի ընթացք ունէին, բայց ներքուստ բոլորովին ապականած գտեր ենք։

Հա՛յր իմ, կ'ըսէին անոնք առատ արցունք թափելով, օ՛րհնեալ ըլլայ Աստուած որ քեզ հոս ղրկեց՝ կորստեան անդունդէն զիս պրծելու համար, ես չէի համարձակիր սիրտս բանալ խոստովանահօրս կամ զիս ճանչցող քահանայի մը, թէ դուն ալ չըլլայիր, ես կորսուած էի։

Կրնայ, պիտի ըսէ մէկը. շատ դիւրաւ կանչուիլ քարոզիչ մը, խոստովանահայր մը, որ այդպիսի թմրած խղճերն ցնցէ, սթափէ, որ ձեռք երկնցնէ այդ թշուառ մեղաւորներուն եւ զանոնք

փրկութեան ուղիղ ճամբան բերէ, բայց այդ դրսեցին գալով՝ պիտի կարենա՞յ ինծմէ աւելի գործ տեսնել եւ ես ժողովուրդս կորսնցնելու վտանգն պիտի ունենամ։

Տես ի՛նչ ունայնասիրութեան հաշիւներ կան։ Ի՞նչպէս կրնան Քրիստոսի տեղապահի մը, ներկայացուցիչի մը սրտին մէջ մուտք գտնել այսպիսի անարգ ու վատ զգացումներ։ Աւա՜ղ՝ պէտք է մարդկային սրտի այս ծայրայեղ խեղճութեան վրայ ողբալ, պէտք է խոնարհիլ եւ ամօթապարտ երես ծածկել։

Կը տրտնջենք մենք, որ հաւատքը իր գերիշխանութիւնը կորսնցուցեր է, որ կղերի աշխատանքը շատ քիչ պտուղ կը բերէ։

Այսու հանդերձ կաթողիկ քահանան աշխարհի վրայ ամենաբարձր, ամենավսեմ իշխանութիւնն ունի։

Եւ այս երեւան կու գայ իր ծագմամբ, վախճանովն ու գործնական միջոցներովը։ Ծագմամբ. Գողգոթայէն բղխելով երկու մեծ գետերու կը բաժնուի, մին մարգարէներէ եւ նահապետներէն կ'երկարի մինչեւ առաջին մարդն եւ Աստուծոյ ծոցէն կ'ունենայ իր ծնունդը։ Միւսն կ'իջնէ ու կը հասնի մեզ աւանդութեամբ եւ օրինաւոր հովիւներու անընդհատ յաջորդութեամբ։ — Իր վախճանն է՝ աշխարհքի ու յաւիտենականութեան մէջ կատարելագործել ու երջանկացնել մարդկային սերունդը։ Հաստատուած է նա ծաւալելու եւ զարգացնելու այն ամէն բան, որ մեծ, վսեմ ու աստուածային է մարդուս մէջ, եւ բարձրացնելու զայն Յիսուսի Քրիստոսի միջնորդութեամբը մինչեւ

Աստուած, որ իր վերջին վախճանն է, իր գոյութեան ամբողջացումն ու գերագոյն բարիքը: Միջոցներն են՝ ճշմարտութիւն, շնորհք, սէր: Այսպիսի իշխանութիւն մը տարակոյս չկայ թէ շատ դիւրաւ պիտի կարենայ տիեզերքն իսկ իրեն հպատակել: Ինչէ՞ն կ'ըլլայ ուրեմն, որ մենք այդ ձեռք բերելէ այնքան հեռի կը գտնուինք: Մեծաւ մասամբ մենք ենք պատճառը: Որքան ցաւալի, այնքան ճշմարիտ է այս:

Ինչէ՞ն գաղղիոյ կղերը անցած դարու (1700) վերջերը այնքան ինկաւ եւ Աստուծոյ թշնամեաց ու ընկերութեան ձեռքը քանդիչ իշխանութիւն մը տուաւ: Չէ՞ր այդ համաձայնութեան, եւանդի ու զոհողութեան պակասութենէն, զոր պէտք էին ունենալ ճշմարտութիւնն պաշտպանելու պարտաւորութիւն ունեցողներն: Փոխանակ միաբանելու եւ ամիսուելու եւ այնպէս թշնամւոյն դէմ ճակատելու ահեղ բանակով մը, Յիսուսի զինուորներն ցիրուցան կը յառաջանային դաշտին մէջ, ոմանք ձեռքերնին զէնք ունէին եւ դիմագրաւ կը կռուէին, բայց առանց կարգի, կանոնի եւ հետեւաբար ոչ ինչ շահով. անոնք մեծաւ մասամբ անփառասիրութեան, նախանձու անարգ կրքերու կամ աղայական կուսակցութեանց հոգւով մէջերնին բաժնուած էին: Կարգաւորութեան խստութիւնն ջլատած, հնազանդութեան կապերն թուլցած էին: Տեղ մը կանոնիկոսներու ժողովը գլուխ կը վերցնէր եպիսկոպոսական իրաւասութեան դէմ, ուրիշ տեղ միաբանութիւն մը՝ որ անկախութիւն ու առանձին արտօնութիւններ կը պահանջէր. եւ երբ թշնամին իրենց զէնքն կը կողոպտէր, անոնք մէջերնին եկամուտի վրայ կը վիճէին: Կենաց խնդիր կը դառնար բոլորտիքնին, եւ իրենք ողորմելի յառաջացումներու համար կը կռուէին: Բայց երբ տեսան որ այդ միջոցին պատրաստուած փոթորիկը հասաւ կղերին վրայ ու կողոպտեց, աքսորեց, ճզմեց ու հալածեց, այն ատեն անդրադարձան ու ըսին. "վայ ինձ, վայ ինձ, եւ յաւէտ վայ ինձ"*: Ո՛հ գիտնանք գէթ օգտուիլ այդ սոսկալի դասէն: Դժոխքի դիւանագիտական գարձուածքն այս է. Բաժնել՝ կործանելու համար: Եթէ անմիաբանութիւնն մուտք գտնէ մեր մէջ, պէտք է թշնամւոյն յանձնառու ըլլանք:

Ո՛հ եթէ քահանաներն հասկնային թէ միագաւառ հաւատքով ու վարչական միաբանութեամբ եւ մանաւանդ աստուածային առաքելութեան շնորհիւ ի՛նչ բարոյական ուժ ունին, եթէ կենդանի հաւատք ու վստահութիւն ունենային ջերմեռանդ առաքողին վրայ, եթէ եռանդեամբ, սիրով ու նախկին առաքելոց անշահախնդրութեամբը գործէին, անշուշտ ամբողջ աշխարհք իրենց ոտքն ինկած պիտի ըլլար:

Ասոնք մեր ամենալուրջ ու խաբեբայ դիւանագէտներէն աւելի զօրաւոր են, ամենազօր թագաւորներէ ու կայսրներէ աւելի ոյժ ունին, որովհետեւ իրենց զօրութիւնն բարոյական է, որ աշխարհք տակնուվրայ ընող միակ լծակն է: Ու-

* Չի կրնար այս ըսուիլ մեր մէջ եղածներուն տալմասը, որոնց տխուր հետեւանքն եղաւ Լլատում նիւթական ու բարոյական ուժերու, անտարբերութիւն ժողովրդի, նուաստացում կղերական վարկերնուս, հետեւաբար հակակաթոլիկէ ըմբռնումներու տարածում՝ թշնամեաց կողմանէ:
Թրգմ.

րեմն յառա՛ջ, ո՛վ Աստուծոյ քահանայք, յառա՛ջ քարոզութեան զէնքով, հաւատքի վահանով։ Խաչի դրօշին տակ բանակելով միեւնոյն գլխոյն հլու եւ հնազանդ, միեւնոյն հոգւով ոգեւորուած, աշխարհիկ թէ կրօնաւոր ըլլանք, երիտասարդ թէ ծեր. յառաջացէ՛ք մէկ մարդու պէս. սխալն ու մեղքն առջեւնէդ պիտի փախչին եւ աշխարհքը պիտի փրկուի։

ՀԱՏՈՐ Գ.

Հովուական եռանդի գլխաւոր գործերն։

1. Քարոզութիւն։
2. Ապաշխարութեան խորհուրդ։
3. Հոգւոց վարչութիւն։

Որովհետեւ դժուար է թէ գտնուի քահանայ, որ այս նիւթերուն վրայ ճառող ընտիր գրքեր չունենայ, անոր համար հոս համառօտիւ պիտի խօսինք քանի մը կէտերու վրայ, որոնց մասին յաճախ կրնանք խաբուիլ։

ԳԼՈՒԽ Ա.

Քարոզութիւն։

1. Ուսուցանելու պարտականութիւնն։

Մեր խնամոց յանձնուած ժողովուրդը ուղղակի ուսուցանելն մեր պարտքն է։ Այս բնական օրէնքէ ալ յառաջ եկած պարտականութիւն մ'է։ Հովիւ մը պէտք է իր հօտն հովուել, հայր մը իր որդին սնուցանել։— Աստուածային օրինօք. “Գնացէք, աշակերտեցէք„. հասկցան առաքեալներն

որ այդ հրամանն իրենց ուղղուած էր եւ իրենք պէտք էին գործադրել. “Ու նոքա ելեալ քարոզէին ընդ ամենայն երկիր„ (Մարկ. ԺԶ. 20). սարկաւագներու կը ձգեն ուրիշ պաշտամանց զբաղմունքն. “եւ մեք աղօթից եւ պաշտաման եւ բանին հպատակ լիցուք„ (Գործք Առաք. Զ. 4)։ — Եկեղեցական օրինօք. եւ ահա ի՛նչ կ'ըսէ Տրիդենտեան ժողովքը. “Վճռեց սուրբ ժողովն, որ ժողովրդապետական կամ ո՛ եւ է կերպով հոգաբարձութեան սահմանուած եկեղեցեաց մէջ, անձամբ կամ ուրիշ յարմար անձի մը ձեռօք, եթէ ինքն օրինաւոր արգելք ունենայ, գոնէ կիրակէ եւ տօնի օրերն, ըստ իրենց կարողութեան եւ հաւատացելոց ընդունակութեան՝ փրկաւէտ խօսքերով արածեն, ուսուցանելով ինչ որ փրկութեան կարեւոր է եւ մատնանիշ ընելով համառօտիւ եւ դիւրըմբռնելի եղանակաւ զգուշանալիք պակասութիւններն, եւ առաքինութիւններն, որոնց հետեւելու է, որ կարող ըլլան յաւիտենական պատժէն ազատիլ եւ երկնային փառաց հասնիլ„ (Նիստ. Ե. գլ. Բ. վասն Նորոգ.)։

Ժողովքին այս խօսքերն ոչ միայն կը յիշեն հոգւոց հովիւներուն քարոզելու պարտականութիւնը, այլ նաեւ անոնց քարոզի նիւթն ու ձեւն։

2. Քարոզի նիւթն։

Աստուած առաջին սկիզբ ու վերջին վախճան ամէն իրաց. Յիսուս Քրիստոս՝ Աստուծոյ ու մարդկանց մէջ միակ միջնորդ, ահա քահանայի մը վարդապետութեան կրկնակ նիւթն. ըստ աստուա-

ծային վարդապետի խօսքին՝ "Այս են յաւիտենական կեանք զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, եւ զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս" (Յովհ. ԺԷ. 3)։ Այս միայն օգտակար գիտութիւն մ՚է, այս ամենավսեմ փիլիսոփայութիւն, ամենաբարձր իմաստութիւն, յայսմ կը կայանայ ամէն մարդ. "Զի այս ինչ է ամենայն մարդ"։ Ափսոս որ դարուս ամենամեծ դժբախտութիւններէն մէկն այս է որ Փրկիչը չէ ճանչցուած։ Զգայութենէ ու բանականութենէ վեր ուրիշ գերագոյն կենաց գաղափարն չունին. շնորհաց վարդապետութիւնը անծանօթ մնացեր է։ Գիտունները բանապաշտ են եւ տգէտներն ետեւէ չեն ըլլար ճշմարտութեան. թէ մին եւ թէ միւսն պեղագեան են գործքով, ի բաց առեալ քանի մը բարեպաշտ եւ գիտուն անձինք, որ գերբնական օգնութեան մը պէտքն կը զգան գործածելու համար առաքինութիւն եւ միշտ աղօթքով զայն կը թախանձեն։ Ահա ինչու հոգիներն անզօր ու մեղկ են, կը թուլնան ու կ՚ընդքարշին փոշւոյ մէջ։

Մարդկային բնութիւնն անկեալ Ադամաւ եւ վերականգնեալ Յիսուսիւ Քրիստոսիւ ահա ամբողջ կրօնքն, ամբողջ քրիստոնէութիւնն։ Բանապաշտութիւնն, որ ամէն սխալներու ամփոփումն է, ուրիշ բան չէ, բայց եթէ բողոք մը մարդուս անկման ու վերականգնման դէմ։ Մեր խրատներուն մէջ այս կրկին ճշմարտութիւնն պնդելով եւ տարածելով յաղթական կերպով աշխարհի վրայ, մենք ժամանակիս ամենամեծ հերետիկոսութիւնն կործանած կ՚ըլլանք հիմովին ու մտաց անիշխանութեան ու բարուց ապականութեան առջեւն առած կ՚ըլլանք։

Հետեւաբար աւետարանական քարոզչի մը համար մշակելու առատ ագարակ մ՚է՝ աշխարհիս վրայ շնորհաց գերբնական կարգը եւ փառաց կարգն հանդերձելոյն մէջ, զոր մարդն իր գլխոյն անհնազանդութեամբը կորուսեր էր. բայց մարմնացեալ Բանին միջնորդութեամբը աւելի գերազանց կերպով մը վերստացեր է. շարունակ բարեբեր ագարակ մ՚է այս, որ հաւատոյ հանգանակն կը բովանդակէ, խորհրդոց վարդապետութիւնը, Աստուծոյ եւ Եկեղեցւոյ պատուիրաններու մեկնութիւնը։

3. Քարոզչի ջեռն։

Քարոզութեան առաջին եւ ամենակարեւոր ձեւն է քրիստոնէական վարդապետութիւնը, որ լաւ մեկնուի, այսինքն ըլլայ պարզ ու ընտանեկան, բայց համոզիչ ու հիմնական մեկնութիւն մը՝ Աւետարանի վարդապետութեան եւ բարոյականի։ Այդ իրաւ է թէ աւելի տղոց է որ կը մեկնուի այդ. բայց այդպէս հաւատքի հիմ ու առաքինութեան սերմ կը ձգուի անոնց սրտերուն մէջ։ Ս. Կարոլոս Բորրոմէոս, Բարթողիմէոս Տէի Մարդերի, Կարդինալ Բելլարմինոս շարունակ քրիստոնէական վարդապետութեան մեկնութիւն կ՚ընէին։ Սալեզացի սուրբն Փրանկիսկոս խնամքով կը պատրաստուէր առ այդ, իր մեկնութեան գլխաւոր կէտերն գրի առնելով. "Պատիւն ունեցայ, կը գրէ իր մէկ կենսագիրը, այս օրհնեալ մեկնութեանց ներկայ գտնուելու։ Նման տեսարան ուրիշ տեղ տեսած չունէի։ Այն սիրելի ու ճշմարիտ հայրն՝ նստած բեմի մը վրայ՝ բարձր հինգ աստիճան, տղաներու

խառն բազմութիւն մը կը շրջապատէր զինքն: Շատ ախորժելի բան էր մտիկ ընելն՝ թէ ինչպէս կը բացատրէր մեր հաւատքի տարրական սկզբունքներն, ինչպէս ըստ պիտոյից յարմար նմանութիւններ կու գային բերանը: Դա իր փոքր աշխարհքը կը դիտէր ուշադրութեամբ եւ այդ փոքր աշխարհքը իրեն դարձուցած էր ամբողջ իւր ուշադրութիւնը: Ինքն անոնց հետ մանուկ կ'ըլլար, անոնց հետ նեղբին մարդն եւ ըստ Յիսուսի քրիստոսի կատարեալ մարդն կազմելու համար:

Քրիստոնէական վարդապետութիւնն տղոց կաթն է: Աւետարանի մեկնութիւնը եւ քարոզը զօրաւորներու տրուելիք հացն է:

Քարոզը, որով հաւատքի մեծ ճշմարտութիւն մ'ամենայն շքեղութեամբ կը ներկայացուի եւ քրիստոնէական ճարտարաբանութեան մը ամբողջ պերճութեամբը, կրնայ օգտակար ըլլալ, եթէ ատեն ատեն ըլլայ զոր օր. գլխաւոր տօնախմբութեանց առթիւ. կը ծառայէ նա այն ատեն կրօնքի մեծութեան փայլ տալու ժողովրդեան առջեւ եւ զօրաւոր ու ազդու մտքում հաղորդելու: Բայց մեծամեծ լինճոյքներու ու փափկաճաշակ ըմպելիքներու պէս հազուագիպ ըլլալու է: Ջեղծում մը եւ գարուս մեծ դժբախտութիւններէն մէկն պիտի անուանէի այն, որ մեծ քաղաքներու մէջ քրիստոնէից ամէն օր շռայլ ու բազմախորտիկ լինճոյք կը տրուի, որով անոնք կ'արբենան եւ անմարսելի ճշմարտութեանց հանդիպելով սնունդ չեն ստանար:

Աւետարանի մեկնութիւնը եւ խրատաբանութիւնը. ահա սնունդ մը որ զօրաւոր կազմուածք կը խմորէ եւ հոգիներն կը փրկէ: Ծանր, աղնիւ,

բայց պարզ խօսք մը որ կենաց ժանրամասն պարագաներու կարենայ մերձեցուիլ, ահա ժողովրդապետի մը սովորական վարդապետութիւնը: Այս կերպով վայելուչ խօսակցութիւն մը, հայրական լեզու մը կը գործածուի, որ իր որդւոց սրտին մէջ ալ կը տարածուի եւ կը սորվեցնէ իրենց երջանկութեան տանող ճամբան:

Այսպիսի պարզ ու ընտանական ձեւ մը շատ դիւրաւ ընդունելութիւն չի կրնար գտնել երբ ժողովրդապետ չեղող քարոզիչ մ'ըսէ: Այն, որ քիչ անգամ եւ միայն քանի մը հանդիսութեանց առթիւ կը խօսի, պէտք է աւելի խնամկոտ աշխատութիւն մը երեւան հանէ: Սակայն ո՛ եւ է քահանայ, որ աստուածային խօսքը քարոզելու վսեմ առաքելութիւնը ստանձնած է, պէտք է զգուշանալ երեք պակասութիւններէ զորս հոս պիտի յիշենք:

Ա. Պակասութիւն:

Աղէկ բաներ ըսել, բայց գէշ կերպով. "քաղի այլ ոչ քարւոք„: Այն եկեղեցականը աստուածաբանութեան լուրջ ուսմունք մ'ըրած է, ինչ որ կ'ըսէ աղէկ է, ճշմարիտ ու ճիշտ, բայց անկարգ ու անոճ է: Որոշ հիւսուածք մը, կապակցութիւն մը չունի, որով կարենայ ամբողջութիւն մ'ըսուիլ: Ունկնդիրներն իրեն մտիկ ընելէն վերջ չեն գիտեր թէ ինչ բանի վրայ խօսեցաւ եւ գուցէ ինքն ալ այդ չի գիտեր:

Ուրիշ մը ընդհակառակն քաջ տրամաբան մ'է, լաւ դրութեամբ կը ճառէ, բայց զգացմունք, շարժում ու աշխոյժ չունի, իր շարադրութիւնը

դիակ մ՚է, ցամաք ու անկենդան կմախք մը։ Ի՛նչպէս կ՚ուզէք օգտակար կերպով քարոզել, եթէ ձեր ունկնդրաց հոգւոյն չէք ուզեր տիրանալ, գրաւել եւ ուշադիր ընել ըսածնուդ։ Դու մեղաց, մահուան, դատաստանի, դժոխքի ու յաւիտենականութեան վրայ կը խօսիս, առանց յուզում, սարսափ եւ այլայլում ցուցնելու։ Ո՛հ "Եթէ կամիս զի լացից, պարտիս նախ դու ինքն լալ„։

Դու Աստուծոյ ողորմութիւնն կը հռչակես, անոր սիրոյ հրաշալիքներն կը հրատարակես, կը ցուցնես մսուրը, խորանը, խաչը ու քու սէրդ կը մնայ պաղ ու անզգայ, խօսքդ թոյլ ու դանդաղ, ներսէդ բնաւ հառաչի շեշտ մը չի բղխեր։ Գիւղերու ու քաղաքի մէջ տգէտին ու գիտնականին համար գէշ քարոզն այն է, որ դանդաղ ու ձանձրանալի է։

Բ. Պաշտօնէութիւն։

Աղէկ ոճով, շատ աղէկ, բայց ո՛չ աղէկ բաներ։ "Բարւոք այլ ոչ բարի„։ Այս անոնց պակասութիւնն է, որ աւելի հռչակ ու հիացում ստանալու բաղձանքն ունին քան հրահանգելու եւ դարձի բերելու իրենց ունկնդիրներն։ Ո՛հ, ո՛րքան տխուր բան է տեսնել աւետարանական բեմին վրայ ճարտարախօս մարդիկ որ չափած չափչփած են իրենց շարժումն ու ձեւերն, ու զբաղած են ամբողջովին իրենց խեղճ ու կրակ գաղափարներն բառերու ճոխութեամբ պարտկել, Յունաց պէս ամէն ճարտասանական ձեւ փայլեցնել, արհեստական ծաղիկներով չոր ու անհամ մտածմունքնին

ծածկելու համար. գաղափարական սովորոյթներ նկարագրելու ու երեւակայական պատկերներով ուշադրութիւն գրաւելու համար, մէկ խօսքով աւելի նորասիրութեան՝ քան առաքելական հոգւով խօսելու ետեւէ կ՚ըլլան։ Տեսէք այն պոռոտախօս ու մեծաբան քարոզիչը. բառերն մեծ աղմկատեղատարափ կը թափթփին բեմի բարձունքէն, ունկնդիրներն կը զարմանան ու այդ դղրդման առջեւ ապշած կը մնան. բերանաբաց մտիկ կ՚ընեն եւ գուցէ կը զարմանան, որովհետեւ չեն հասկնար. բայց այս ամէն ունայն ժխորն, այս ամէն պոռոչներն քիչ մը ատեն հիացում գրաւելէ վերջ՝ օդը կը ցնդին եւ կը ձգեն ունկնդիրներն իրենց նախկին տգիտութեան ու կրից մէջ։

Ի՞նչ բանի կու գան լեցուն պարբերութիւններն, ձեւերն ու ոճոյ արդ ու զարդն եւ դրասանգը։ Հիւանդը, կ՚ըսէ Սենեկա, ճարտասան բժիշկ չի փնտռեր, հապա բժիշկ մը, որ զինքն առողջացնէ. «ոչ խնդրէ հիւանդն բժիշկ ոմն, որ պերճախօսն իցէ, այլ որ կարող իցէ բժշկել„։ Զի՞ է զի կաս ողոքել բանիւ, այլ իմն հարկ ի վերայ կայ. վառեա՛ կտրեա՛ զխս, առ այդ կոչեցեալ եկիր (Թղ. 75)։ Տերեւներու պաճուճանքին տակ՝ հեղձամուղձ կը մնայ խօսքին կենսատու հիւթն "ի տերեւս ճոխացեալ պակասէ ի պտուղս„ կ՚ըսէ Սուրբն Ամբրոսիոս։

Վայելչախօսութիւնը, սեթեւեթ ու աղմկոտ ոճը հեռի բռնելու է ամէն լուրջ քարոզներէ. քրիստոնեայ բեմի վրայ գործածելու չէ։ Մեր պարտականութիւնն չէ հոն բառեր խճողել,

ըսուածքներ խեցբեկել, ոլորուն պարբերութիւններ կցկցել: Մեր օրերու թմրած մեղաւորներն արթնցնելու համար՝ որոտում, շանթ ու կայծակ պէտք է:

Գ. Պատասխանութիւն:

Բայց մինչ երկրորդ թերութենէն կը խորշիս, աղէկ զգուշացիր երրորդին մէջ իյնալէն, որ չարագոյնն է, այսինքն աղէկ բաներ չըսել եւ գէշ ըսել: "Ո՛չ բարի եւ ո՛չ բարւոք„: Այս յաճախ կը պատահի այն քարոզիչներուն որ կը գովուին յանկարծակի խօսելնուն վրայ ու առանց հեռաւոր կամ մերձաւոր պատրաստութեան մը ամպիոն կ'ելլեն: Ասոնք իրենց ունկնդիրներն կ'ողողեն սնամէջ եւ անիմաստ խօսքերու տարափով մը, թափթփելով շատ մը անյաջող ու անպիտան նախադասութիւններ. եւ կը ձանձրացնեն մանաւանդ անվերջանալի երկայնաբանութեամբ. անգամ մը որ ամպիոն կ'ելլեն, ալ չեն կրնար վար իջնալ. կը թողուն զիրենք գահավիժող գետի մը հոսանքին բերանը ու այդ գնացքին մէջ կը տեսնեն անտառներ, դաշտեր, քաղաքներ, լեռներ, առանց երբեք գիտնալու թէ ուր խարիսխ նետելու են՝ կանգառնելու համար եւ իրենց ունկնդրացը միտքն բեռնաւորելով անոնց գլուխն կը տանին ու կը բթացնեն, ինչպէս շատ իւղ դնելով կը մարի կանթեղն:

Իրաւամբ ինչ պտուղ կրնան քաղել հաւատացեալներն այն անիմաստ քարոզներէն, որ ո՛չ կրօնից պատմութիւն, ո՛չ քրիստոնէական խորհրդոց, ո՛չ բարոյական պարտուց պատճառներն ու

օրէնսդրութիւնն կը սորվեցնեն: Ի՞նչ օգուտ կրնան մատուցանել հոգւոց այն քարոզիչները, որ ո՛չ ուսմամբ եւ ո՛չ աղօթքով կը պատրաստուին քարոզութեան: Ասոնք շատ քիչ անգամ սուրբ Գիրք ձեռքերնին կ'առնուն, Ս. Հարց գրութիւններն բնաւ չեն կարդար: Այսպիսի մանր ուսմանց վատնելու ժամանակ չունին: Իրենց վիճակին բերմամբ աշխարհէս զատուած ըլլալով՝ անոր մէջ կը նետուին շահու դարձուածքներու համար՝ բնութեան հակամիտութեան ետեւէն: Այս ապականացու օդն ծծելով, ապրելով այս մրրկին մէջ, ի՞նչպէս կրնան ասոնք խօսիլ լեզու մը, որ աղօթքէ, լռութենէ ու Աստուծոյ հետ մտերիմ հաղորդակցութենէ դուրս չի ստացուիր: Ո՛հ քանի քարոզիչներ դատաստանի ահեղ օրը պիտի ըսեն Յիսուսի Քրիստոսի. Տէր մենք քու անուամբդ չքարոզեցի՞նք. ու իրենց պիտի պատասխանուի. "ոչ գիտեմ զձեզ„ (Մատթ. ԻԵ. 12): "Վարէիք բազում ինչ եւ ժողովէիք սակաւ... եւ որ զվարձս ժողովէր ի ծրարս ծակոտեալս ժողովէր (Անգէոս Ա. 6): Ուստի ինչ ձիրքերով օժտուած ըլլալու է քարոզիչ մը:

Հիներն ճարտասանն կը սահմանէին, "այր բարի հզօր բանիւ„: Կրնանք մեզ մերձեցնել այս սահմանը: Լաւ քարոզիչ մը՝ պէտք է անարատ ըլլալ վարքով, բարի եւ գիտուն քահանայ մը, որ թէ աղէկ բաներ, թէ ալ լաւ կերպով ըսէ. "բարի եւ բարւոք„:

Գիտէ՛ այն բարի քահանան, որ ուսման եւ աղօթքի մարդն է: Յաւիտենական ճշմարտութեանց ու մեր Տիրոջ կենաց եւ խորհուրդներուն մտածու-

թիւնն իր սովորական զբաղումն է։ Ս. Գրոց հոգւովը սնած, պէտք չունի ինքն օտար տեղերէ գաղափարներ փնտռելու, զանոնք նոյն իսկ իր սրտէն կը քաղէ, որ անօթ մը եղած է, որ ուրիշ բան չի բաղձար, բայց եթէ յորդիլ ու դուրս տալ ինչ որ լեցուն է իր մէջ։ Եւ ինչպէս իր յոյսն չի դներ “ի բանս հաւանեցուցիչս իմաստութեանն մարդոյ„, այսպէս ալ չ'ուզեր զԱստուած փորձել ու պատահաբար խօսելով վտանգի մէջ դնել սուրբ խօսքը։ Նա կը պատրաստուի, որքան կը ներեն պարագաներն եւ մանաւանդ ջերմեռանդ աղօթք մը կ'ուղղէ դէպ ի երկինք, որպէս զի մարդկութիւնն հեռանայ ու նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս իր պաշտօնէին բերնովն խօսի։

Տես զայն իր եղբարցը մէջ։ Ինչպէս կեցած է ճշմարտութեան բեռան տակ, զոր անոնց կ'աւանդէ։ Ինքն կը խօսի... կենդանի, կորովի, դիւթիչ պերճախօսութեան հեղեղ մ'է որ ամէն կողմէն կը հոսի, իր խօսքերն սրտէն կը բղխեն եւ ուղղակի սրտերու է որ կը հանդիպին. ինքն զօրաւոր կերպով կը տիրէ իր ունկնդրացը հոգւոյն վրայ, զանոնք կ'ահաբեկէ վախով, կը բարձրացնէ յուսովն, կը կենդանացնէ զանոնք իր շնչովն ու կը միաւորի անոնց հետ։ Տեսէք ինչպէս կը տիրէ ունկնդրաց վրայ իր զօրաւոր նայուածքովն։ Բոլոր այն հոգիներն արդէն իրենն են ու իր հոգւոյն մէջ մտած՝ իր յոյսերուն կը հետեւին, կը բարձրանան կամ կը խոնարհին իր տուած մղումին համաձայն։

Շարունակէ, ով այր Աստուծոյ, բռնկիր քարոզիդ մէջ։ Արդէն հեւկոտ կը հեծկլտան կուրծքերն, աչքերն արցունքով լեցուած են, մոռցած են

քարոզիչը ու կը տեսնեն միայն ժամանակն որ սրընթաց կը փախչի, յաւիտենականութիւնը որ կը մօտենայ, մահն որ կը սպառնայ, մշտնջենաւոր կեանքն, որ կը բանայ իր ծոցը, դժոխքն՝ որ իր անդունդներն կ'ընդլայնէ, կարծես թէ արդէն կը լսեն փողն որ կը հնչէ օդին մէջ ու կը հրաւիրէ մարդիկ ի դատաստան ու կը տեսնեն այդ դատաստանին զարհուրելի երեւոյթը, մեղաւորներու շփոթն եւ յուսահատութիւնն, ընտրեալներուն ուրախութիւնն ու յաղթանակը, աշխարհիս բոլոր տեսարանը աներեւութացած է եւ ուրիշ բան չկայ առջեւնին՝ բայց եթէ Աստուած ու յաւիտենականութիւն։ Այս էր սրբոց ու առաքելական մարդկանց պերճախօսութեան գաղտնիքը. ամէն բան կը նուաճուէր ու կը մղուէր Աստուծոյ հոգւոյն ուժգին շունչէն, որ իրենց բերնովը կը խօսէր։ Եկեղեցին՝ ուր հաւատացեալներն կը հաւաքուէին անոնց մտիկ ընելու, մէկ մէկ վերնատուններ կը դառնային, որոնցմէ ամէն մէկն իրենց ընդունած հոգւոյ յորդութենէն արբած ու վառուած դուրս կ'ելլէր։ Սրբոյն Բարսեղի քարոզութիւնն որոտման զօրութիւնն ունէր, կ'ըսէ Սուրբն Գրիգոր Նազիանզացին, վասն զի փայլակի ալ պայծառութիւնն ունէր իր կեանքը. “Բանն Բարսղի որոտումն էր, զի կեանք նորին էին իբրեւ զփայլակն„։ Ո՜հ Աստուած իմ, երբ սուրբ քարոզիչ մը ինչ գանձ է ժողովրդապետութեան մը ու վիճակի մը համար. ինչ բարիք պիտի չգործէ. մտածենք թէ մի միայն տասներկու հոգի բաւական եղան տիեզերքը դարձնելու։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Խոստովանանքի պաշտամունքը:

Քրիստոնէից մեծամասնութիւնը խոստովանանքն Քրիստոսի հաստատած լուծերուն ամենադժուարին ու խիստն կը նկատէ, եւ պէտք է խոստովանիլ թէ երբեմն քարոզիչներն ու ժողովրդապետներն առանց անդրադառնալու պատճառ կուտան անոնց այս տխուր նախապաշարման մէջ հաստատուելու: Անոնք փոխանակ ներկայացնելու հաւատացելոց խոստովանանքն աստուածային ողորմութեան ամենամեծ բարիքներէն մէկը, երկնային դեղ մը որ հոգւոյ վէրքերն կը բուժէ, դեղ մը, որ բնութեան գաղտնի ու ներքին բերմանց կատարելապէս յարմար է, փոխանակ կ'ըսեմ այս քաղցր խօսքերով մեղաւորներն հրապուրելու, սպառնական լեզու մը ունին ու կարծես խարազանն ձեռքերնին առած կ'ուզեն մղել զանոնք ապաշխարութեան ատեանը:

Ինչ որ ալ ըլլայ, եթէ դարմանն ի սկզբան դառն եւ զզուելի ալ երեւայ, պէտք է խոստովանիլ թէ ասկից աւելի փրկարար ու մեր խեղճ մարդկութեան՝ աւելի կարեւոր միջոց չկայ: Քանի մը տարի առաջ անգղիացի ու բողոքական հեղինակ մը այս ծանրակշիռ խօսքերն կը գրէր. “Անկարելի է առանց ապաշխարութեան ատեանին հաստատուն հիման վրայ կանգնել արդարութիւն, բարոյական եւ առաքինութիւն. վասն զի այս ամենասոսկալի ատեանը կը տիրէ մարդկանց խղճմտանաց վրայ ու զանոնք ուրիշ որ եւ իցէ դատարաններէն աւելի ապահովութեամբ ու ազդեցութեամբ կ'ուղղէ„ (Վիլլամ. Նամակ առ Ատիկոս):

Քրիստոնէական կենաց բոլոր ոյժն, հոգւոց փրկութիւնն, կրօնի զարգացումը պէտք եղածին պէս մատակարարուած ապաշխարութեան խորհրդին մէջ պիտի գտնես. հոգւոց դարձն ու սրբացումն ամպիոնէն կը սկսի քարոզութեան միջոցաւ, բայց ապաշխարութեան դատարանին առջեւ կ'ամբողջանայ ու կը հաստատուի. “Կացցեն արժանաւոր խոստովանահարք, կ'ըսէ Ս. քահանայապետն Պիոս Ե., ունիմք անա զկատարեալ նորոգումն ամենայն քրիստոնէից„: Որո՞նք են լաւ խոստովանահօր մը ձիրքերն: Որո՞նք են իր պարտաւորութիւններն զանազան անձանց նկատմամբ, որ իր վարչութեանը կը դիմեն:

1. Աղէկ խոստովանահօր մը ձիրքերն:

Անոնք են այս ձիրքերն, որ հաշտութեան ատեանին մէջ վարելիք պաշտօններուն կը պատշաճին. հոն ինքն հայր, դատաւոր, բժիշկ, վարդապետ եւ հոգւոց առաջնորդն է: Այս նիւթերուն ընդարձակ ծանօթութեան համար ձգելով որ ընթերցողն դիմէ այն հեղինակներուն, որոնք երկարօրէն գրած են ասոնց վրայ, ես հոս դիտողութիւն մը միայն պիտի ընեմ:

Նուիրական ատեանին մէջ քահանան բարկացեալ Աստուծոյ եւ յանցաւոր խոստովանողին միջնորդն է: Պէտք է ուրեմն՝ սուրբ ու Աստուծոյ հաճելի ըլլայ, վասն զի ի՞նչպէս ուրիշներուն համար պիտի միջնորդէ, եթէ նախ ինքն նզովքի բեռան տակ ինկած է:

Քեզ մեղաւոր մը կը ներկայանայ, այս՝ այն թշուառներէն է, որոնց համար մեղքն երկար ու նակուտեանց պատճառաւ՝ կերպով մը հարկաւորութիւն եղած է։ Նա կ'ատէ զինքն կաշկանդող կապերն, կ'ողբայ ու զանոնք կ'ուզէ խղել. դու իրեն հասարակ միջոցներն կը ցուցնես, ինքն ալ կը խոստանայ գործադրելու զանոնք եւ իրօք ալ քանի մը յաղթութիւն ձեռք կը բերէ ու քանի մը օր կը յաղթանակէ. բայց շատ չ'անցնիր կիրքը կը բըռնանայ ու կը ծանրացնէ իր թշուառութիւնն՝ զայն վհատութեան մէջ ձգելով, որ կարծես յուսահատութեան կը տանի, իր մեղաց գարշութենէն իր անօգուտ ջանքերու հետեւանք ունեցած տագնապէն՝ այս եղկելին կը վերադառնայ քու ոտիդ առջեւ խնալու ու դուն արցունքներով քեզ կ'աղաչէ, որ իր դարձին ձեռնտու ըլլաս։ — Հայր սուրբ, քեզ կ'ըսէ ողբալով, ո՜հ կը խնդրեմ Աստուծոյ ու իմ մէջս կեցիր, իմ հաշտութեանս գործոյն համար, դու որ ողորմութեանց հօր հետ նեղբին ընտանութիւն մը կը վայելես, դու որ շնորհաց աղբիւրին մօտն կը գտնուիս, դու... պիտի ուզէր ըսել, դու որ սուրբ մ'ես, ուրիշ Յիսուս Քրիստոս մը, այս նկատմամբ Աստուծոյ առջեւ բոլոր անգակ համարումն պէտք է ունենաս։ Գաղջ ու անարժան քահանայ, դու ի՞նչ պիտի ընես այդ ատեն, պիտի պատճառաբանես ու քանի մը ղարուն խօսքեր պիտի ըսես։ — Բայց աւաղ, այդ խեղճ հոգին քարոզի պէտք չունի, հապա ճշմարիտ միջնորդի մը, փրկչի մը։ — Եթէ այդպիսի պարագաներու մէջ սիրտդ չի յուզուիր, եթէ հաստատ ոյժ մը չունիս՝ այս նոր ղազարոսին յարութիւն

տալու, եթէ իրեն չես կրնար ըսել խոնարհ վստահութեամբ մը. *Այն հիւանդութիւն չէ ի մահ այլ վասն փառացն Աստուծոյ...* (Յովհ. ԺԱ. 4)։ Ո՛վ Աստուած իմ, ինչո՞ւ ուրեմն մեղաւորներն կը հրաւիրես քեզ գալու, եթէ բաւական համարում չունիս զերինք սրդոզած Աստուծոյ հետ հաշտեցնելու ու անոնց ներումն ընդունելու համար, եթէ սրբութիւն չունիս դիւրին եւ ապահով կերպով Ամենակալին գահին մօտենալու համար, ի՞նչպէս Յիսուսի Քրիստոսի ներկայացուցիչն կրնաս ըլլալ։ Ա՞յսպէս կը կատարես միջնորդի պաշտօնդ։

Ինչո՞ւ կը պահանջես ուրիշներու հիւանդութիւնները առողջացնել, եթէ նախ դուն անոնցմէ վարակուած ես։ Չի՞ կրնար քեզ ալ ըսուիլ. "ըժիշկ ըժշկեա զանձն քո„ (Ղուկ. Դ. 23)։ Ընտարակոյս, քու հոգեւոր հիւանդութիւնդ զքեզ չի զրկեր ձեռնադրութեանդ ատեն ընդունած երկնային իշխանութենէդ։ Բայց մեծապէս ողբալու բան մը չէ՞ր ըլլար որ մեղաւորներն սատանային գերութենէն ազատելով՝ նոյն գերութեան տակ՝ յորմէ ուրիշներն կ'ազատես, դուն ինկած գտնուիս. եթէ մեղաւորաց կեանք ու շնորհք պարգեւելով՝ մեռեալ ու թաղուած ըլլայիր աղտեղի սովորութեանց գերեզմանի մը մէջ։ Երեւակայեցէք մեղք բոլոտած ապաշխարութեան ատեանը նստող թշուառ քահանայ մը, իր ոտից առջեւ կ'ողբայ խեղճ ապաշխարող մը, որ իր հոգւոյն վէրքերն լացած է ու արտասուագին կը խնդրէ, որ գարման մ'ընէ բժշկութեան. — քահանան փրկչին աղբիւրներէն կը հանէ եւ կենդանարար արեան կաթիլներն կը հեղու հիւանդին վրայ։ — Ո՛րդեակ, կ'ըսէ անոր,

մեղքերդ թողուած են, ահաւասիկ առողջացար... իսկ ես մահացու կերպով կարեվէր կը մնամ ու կեանքդ, փրկութիւնդ, կորսնցուցած արդիւնքներդ կը շնորհեմ... իսկ ես հիւանդ թոյլ, կարօտ, թշուառ կը մնամ: — Ե՛րթ խաղաղութեամբ, որդեակ, այժմ Աստուծոյ որդի, եղբայր Յիսուսի Քրիստոսի, ժառանգակից ես... իսկ ես դժոխքի որոշուած աւար մ'եմ: — Եթէ դու գտնուած վիճակիդ մէջ ցվերջ յարատեւելու ըլլաս յաւիտեանս սրբոց ընկերութեամբ Աստուծոյ ողորմութիւններն պիտի բարեբանես... իսկ ես եթէ վիճակիս մէջ յարատեւելու ըլլամ, սատանաներու քով պիտի վռնտուիմ: Բերանս որ այժմ զքեզ օրհնեց. բերանս որ ամէն օր Աստուծոյ մ'արեամբ կը թրջի, յաւիտեանս հայհոյութիւն ու անէծք պիտի կարդայ:

Ո՛հ, ի՜նչ զարհուրելի է այս մտածմունքն. ո՞վ կրնայ այս մտաբերել առանց սարսափի ու սոսկում ունենալու:

Ս. Գրիգոր Մեծ խստիւ կը յանդիմանէ քահանայի մը յաւակնութիւնն ու յանդգնութիւնն, որ առանց պարտ ու պատշաճ սրբութիւն ունենալու խոստովանքի սարսափելի պաշտաման մէջ կը մտնէ: Այդպիսի պաշտօնեայ մը կը նմանի, ինքը կ'ըսէ, վիրալից մարդու մը, որ իրմէ նուազ ծանր վէրք ունեցող հիւանդներն բժշկելու կը ներկայանայ. «Քանի ժպրհութեան է փութալ բուժել զհարեալն որ զվէրս յիւրումն ճակատին ունի»: Անխոհեմ բժիշկ, որ ուզելով ուրիշները բուժել՝ ինքը թէեւ վատառողջ՝ տարափոխիկ հիւանդութիւններ քննելու կ'երթայ, երբ ինքն իսկ է որ ժանտախտն ու մահ կ'արտաշնչէ: Ձեռ-

քերն անարատ չեն, ու կը համարձակի շարաւալից ու ժանտ վէրքեր շօշափել: Իր սիրտը մաքուր չէ, հիմնական առաքինութիւն մը չունի ու չի վախնար տկար սեռի մը մեղաց գաղտնիքն ունենալէ: Ո՛հ եթէ ինքն՝ մահացուցման եւ իրօք աղօթքի մարդն ըլլար՝ առանց վարակուելու այն ժանտահոտութենէն՝ զայն կրնար փարատել, ինչպէս արեւն աղտեղութեանց ու պղծութեանց մէջէն անցնելով իր պայծառութենէն բան մը չի կորսնցներ: Աւա՜ղ, ըսենք ողբալով, քանի՜ քանի՜ քահանայից համար ապաշխարութեան ատեանը ճակատագրական ապառաժ մ'է եղած:

2. Որո՞նք են խոստովանահօր մը պարտաւորութիւնները իրեն դիմողներուն հանդէպ:

Ամէն խոստովանահայրերու համար շարադրուած առձեռն գրքերն մանրամասնօրէն կը բացատրեն թէ ինչպէս պէտք է խոստովանցնեն պզտիկները, չափահասները եւ հիւանդները. սակայն շատ քիչ կը զբաղին խոստովանահօր մը իր եղբայրակցաց հետ բռնելիք ընթացքին վրայ: Այսպիսի ծանրակշիռ նիւթ մը մեզմէ մասնաւոր մտադրութիւն կը պահանջէ:

Ո՛վ քահանայ, որ ուրիշ քահանաներ կը խոստովանցնես, ո՛րքան իրաւ է թէ սուրբ, մեծ եւ ահաւոր պաշտօն մ'է վարածդ: Աստուած քու ձեռքդ դրած է իր ամենաթանկագին շահերը, իր փառքը, իր եկեղեցւոյն պատիւը եւ ժողովրդոց փրկութիւնը: Երբ առջեւդ եկած ըլլայ ժողովրդապետ մը, քահանայ մը, որուն յանձնուած է

հոգւոյ խնամքը, գիտցիր որ միայն քեզ ներկայացող մարդուն կենաց վրայ չէ որ վճիռ պիտի տաս, այլ անոր մէջ ամբողջ ժողովրդապետութեան մը ապագայ վիճակն ու շատ մը սերունդներու յաւիտենական փրկութեան գործը նկատի առնելու ես։ Ասոր համար Աստուծմէ լոյս, կարողութիւն եւ սէր խնդրէ։

Ո՞վ է քու պաշտամանդ դիմող քահանան։ Շար սովորութեան մը թշուառ գերի՞ մ'է արդեօք։ Դուն գիտես աստուածաբանութեան սկզբունքները եւ պարզ հաւատացեալներուն նկատմամբ աւանդած հրահանգները. մերձեցո՛ւր զանոնք։ Վասն զի հասարակ քրիստոնէից զատ եւ քահանայից համար զատ հրահանգ չկայ։

Սիրելի եղբայրակից իմ. շատոնց է որ այս ծանր մեղքը կը գործես եւ յաճախ նոյն մեղքերուն մէջ կ'ինկնաս. կ'երեւայ թէ բաւական նախազգուշութիւն չես ըներ, մեղայ վտանգէն չե՛ս փախչիր եւ առիթէն չես հեռանար. ես վրադ արտասովոր զղջման նշան մը չեմ տեսներ. չեմ կրնար քեզ արձակում տալ։

— Բայց ես այդ սխալմանս հետեւանքը խոնարհած եմ եւ ապագային ալ կը խոստանամ անկից զգուշանալու։

— Ես շատատեն այս տեսակ խօսքերուդ ականջ կախելով՝ յաճախ արձակում տուի, յուսալով միշտ թէ աւելի զգոյշ պիտի ըլլայիր, աղօթքներդ աւելի ջերմեռանդութեամբ պիտի ընէիր, եւ աւելի մեծ ջանք մը պիտի ընէիր. սակայն միշտ վրադ միեւնոյն թեթեւութիւնը կը տեսնեմ, միեւնոյն ցրուումը, միեւնոյն անխոհեմութիւնն։ Ասոր

համար այլ եւս պարզ խօսքերով գոհ չեմ կրնար ըլլալ, հապա պէտք է որ ըսածիդ գործնական ապացոյցներն ունենամ ձեռքս։

— Ուրեմն ի՞նչպէս ընելու եմ։ Վաղը կիրակի է, պէտք է որ պատարագեմ եւ սուրբ խորհուրդները մատակարարեմ։ — Շատ լաւ, դիր թէ սրբապիղծ արձակում մը քեզի տամ, ատով աւելի աղէկ տրամադրուած պիտի ըլլաս սուրբ սեղանը երթալու... Ես մանկացած պիտի ըլլայի քու մեղքիդ, առանց կարենալու զայն նուազցնել, եւ գործակցած քու դատապարտութեանդ՝ առանց կարենալու զայն սփոփել։

— Ուրեմն ի՞նչ ընելու եմ։ — Իրա՛ւ վիճակդ տխուր եւ ողբալի է։ Ա՜խ, ինչո՞ւ չեմ կրնար զքեզ անկից ազատել, նոյն իսկ թէ հարկ ըլլար բոլոր արիւնս տալով։ Գնա՛ խաչելութեանդ օտքը ընկի՛ր. սենեակդ քաշուէ՛ եւ հո՛ն լաւ մտածէ այնքան անարգանքներն, որոնցմով յանցաւո՛ր եղած ես Աստուծոյ մեծվայելչութեան հանդէպ. կենդանի՛ ու կատարեա՛լ ղղջում մ'ընելու աշխատէ՛, եւ յետոյ ըսէ՛ ինչ որ խղճմտանքդ պիտի թելադրէ։

— Ա՛հ, պատրաստ եմ ընելու ինչ որ պէտք է։ Հիմակուան պէս վիճակէս բնաւ գարշած չեմ անցեալին մէջ. ինչ որ ալ ըլլայ կ'ուզեմ փոխել զայն։ Շատոնց է որ Աստուծոյ համբերութիւնը կը հատցնեմ. բայց ա՛լ եւս որոշած եմ. ամէն բան պիտի կարգադրեմ, այն անձին հետ ունեցած ամէն յարաբերութիւններս պիտի կտրեմ, պիտի այրեմ այն թուղթերը, նոր ընթացք մը եւ նոր կեանք մը պիտի սկսիմ։ Ամէն օր մտածականի, ուսման, խղճմտանքի քննութեան եւ հոգեւոր ըն-

թերցման ժամանակ պիտի որոշեմ։ — Իրօք այսպէս կ'առաջադրեմ։ — Այո՛, որ եւ է զոհողութիւն ալ ինծմէ պահանջուի, Աստուծոյ կ'ուզեմ պատկանիլ եւ քահանայական կեանք վարել։ — Թէ որ այդպէս է՝ իմանք ի միասին, սիրելի եղբայրակից իմ, եւ օրհնենք ողորմած Աստուած, որ քեզ թողութիւն տալու վրայ է. եւ այն արձակումն՝ զոր ի սկզբան չէի համարձակեր վստանգել՝ հիմայ վստահութեամբ կու տամ։ Սակայն հազիւ թէ ատեն ունենաս, քովս գարձիր, որ ի միասին սուրբ յարատեւութիւնը ապահովելու կերպերն խորհինք։ — Ո՛հ, իրօք արժանաւոր խոստովանահայր, դու ճշմարտապէս Աստուծոյ մարդն ես. ամենափառաւոր յաղթութիւնը ձեռք բերիր. գթած բժիշկ, եղբայրակցիդ հոգին փրկեցիր։

Ո՞վ է այն միւս եկեղեցականը, որ քու պաշտամանդ կը դիմէ։ Հովիւ մը, որ անբասիր բարք ու կանոնաւոր ընթացք ունի, որ բնաւ մեծ պակասութիւն մը չունի, սակայն իր կեանքը կ'անցնէ ցրուած եւ ունակաբար՝ առանց ջերմեռանդութեան եւ հոգւոյ։

Աւաղ, այսպէս է խոստովանահօր ալ վիճակը, հետեւաբար չի համարձակիր ինքը ամենապզտիկ դիտողութիւնն ալ ընելու, արձակումը կու տայ առանց խղճի ո՛ եւ է խայթ մը զգալու։

— Բայց ո՛վ չափազանց ներող խոստովանահայր, դու լաւ գիտես թէ այդ եղբայրակիցդ գրեթէ բնաւ մտածական չ'ըներ եւ ո՛չ ալ խըղճմտանքի քննութիւն, թէ սուրբ պատարագը կ'ըսէ քիչ բարի օրինակ տալով, թէ կ'ըսէ ժամերգութիւնը եւ կը մատակարարէ սուրբ խորհուրդները

թեթեւութեամբ եւ անվայել շտապով. դուն լաւ գիտես՝ թէ որքան հարեւանցի է իր աստուածաբանական գիտութիւնը եւ այսու հանդերձ ուսմունք չ'ըներ ու բերանը եկածին պէս խղճմտանքի ամենանկնճռոտ խնդիրն կը լուծէ. գիտես որ յաճախ՝ առանց օրինաւոր պատճառի իւր ժողովրդապետութենէն կը հեռանայ, թէ շատ քիչ կը պատրաստէ իւր քարոզները ու քրիստոնէական վարդապետութեան բացատրութիւնները, թէ իւր եկեղեցին քիչ խնամուած է եւ զուրկ ամենակարեւոր բաներէն ալ. մինչդեռ իւր տունը ճաշակով ու շքեղութեամբ զարդարած է, թէ իւր գրատունը պարապ է մինչդեռ իւր մառանը լեցուն. գիտես ուրեմն թէ աշխարհքի հոգւով կը շարժի, թէ կը գտնուի յաճախ ժողովքներու եւ ընկերութիւններու մէջ, ուր առաքինութիւնը մեծ վտանգներու կը հանդիպի. գիտես՝ որ ինքն անզգոյշ է իր խօսակցութեանց մէջ, շատ չի յարգեր մեծաւորները, քիչ ընկերսիրութիւն ունի իր եղբայրակիցներուն հանդէպ, որոնց վրայօք աշխարհականաց առջեւն ալ կը խօսի նախանձով ու երգիծանքով. այս ամէնը գիտես եւ բնաւ չես ազդարարեր զինքն եւ չես ստիպեր որ սկսի ուղղել այդ կեանքը, որ իւր կոչման չի համընթանար։ — Բայց, ի՞նչ կ'ուզես որ ըսեմ։ Արդէն իմ խրատիս պէտք չունի, որովհետեւ լաւ կը ճանչնայ իր պարտաւորութիւնները։ Սակայն, դուն իւր խոստովանահայրն ըլլալով՝ հանդարտ խղճով չես կրնար զինքը ձգել իւր մեղութեանը մէջ։ Ըսէ անոր ինչ որ պիտի ըսէիր ժողովրդեանդ մէկուն որ նոյն վիճակին մէջ գըտնուէր։ Ահաւասիկ պարզ հաւատացեալ մը, որ

բնաւ պակսութիւն չունի, բայց որ ճշմարիտ առաքինութիւն մ'ալ չի գործադրեր եւ որ ամէն վայրկեան գիտակցօրէն ու կամաւ ներելի մեղքի մէջ կ'իյնայ. ասիկայ քու ատեանիդ առջեւ կը ներկայանայ. դուն հրաման կու տաս որ հաղորդուի Զատկի օրը եւ քանի մը անգամ ալ տարւան մէջ, յորդորելով զինքը, որ Աստուծոյ ծառայութեան մէջ աւելի եռանդուն ըլլայ: Իսկ եթէ ինքը այս գաղջ կեանքի մէջ շարունակելով՝ խնդիրը ընէ քեզ՝ ամէն օր հաղորդուելու հրաման պիտի տայիր: Անշուշտ ոչ: Ուրեմն երկո՞ւ կշիռ կամ երկո՞ւ չափ ունիս, կամ պատարագելն հաղորդուելէն վա՞ր կը համարիս: Կը կարծե՞ս թէ քահանայ մը, որ ամէն օր կը զոհէ անարատ գառն Աստուծոյ, պարտաւոր չըլլար հասնելու այն բարձր կատարելութեան, որ կը պահանջուի աշխարհականէ մը որ երբեմն երբեմն միայն սուրբ հաղորդութեամբ զայն կ'ընդունի[1]: Ո՛վ քահանայք, խոստովանելու ենք մեր

[1] Լաւ գիտեմ թէ հոս պէտք է զանազանութիւն մը դնել քահանային եւ պարզ հաւատացեալին մէջ: Պարզ հաւատացեալը՝ լոկ իրեն համար՝ հաղորդուելով հրաման չ'ունենար յաճախ հաղորդուելու երբ զուրկ կը գտնուի այն պատրաստութենէն որ անհրաժեշտ հարկաւոր է սուրբ հաղորդութեան բարի արդիւնքներն ընդունելու համար. քահանան չի պատարագեր միայն իրեն համար, հապա ընդհանուր եկեղեցւոյ համար: Իր քահանայութեան առաջին պարտաւորութիւններէն մէկն է պատարագելը: "Ամենայն քահանայապետ... ի մարդկանէ պատրաստի ի ծառայութիւն Աստուծոյ" (Եբրայեց. Ե. 1): Ուստի քահանային թոյլ կը տրուի ելլելու սուրբը սեղանը, երբ իւր խղճմտանքը չի յանդիմաներ զինքը ծանր մեղաց համար: Բայց երբ հաւատոյ եւ չերմեռանդութեան հոգին չունենայ, ի՞նչ կը պատահի: Ա՛յս կ'ըլլայ որ մինչդեռ ուրիշները կը հարստացընէ,

ամէնքովը թէ քիչ սէր ունինք մեր եղբայրակիցներուն հանդէպ. հոգ չենք ըներ իրենց հոգեւոր բարիքի մասին. եթէ աշխարհական մը մեր հսկողութեան տակ մտնէ, մենք հոգ կը տանինք զինքը փրկելու, կ'օգնենք իրեն որ սթափի իւր չար ունակութիւններէն, իւր մեղկութենէն եւ հոգեւորի մէջ ունեցած ծուլութենէն. բայց երբ քահանայ մը կու գայ մեզ, անտարբեր կ'երեւանք իր սրբացման կամ ուղղութեան մասին. իրեն զոհացնելու բան չենք ունենար. կը ձգենք որ իր մեղկ ու թոյլ կեանցը մէջ յղփանայ. իրեն համար գութ չենք ունենար:

Ի՞նչ ուրեմն, անոր հոգին մեզ համար ամենաստորին քրիստոնէի մը հոգիէն նուաճ թանկագին է: Եւ Աստուած անոր սրբութենէն նուաճ վաստք պիտի ստանայ քան պարզ ջերմեռանդ կնոջ մը կատարելութենէն:

Ո՜հ, եթէ այն եկեղեցականը, որ կղերանոցէն ելած ժամանակը այնքան խոստումնաւէտ յոյսեր կու տար, եթէ կորովամիտ, բանիբուն եւ եռանդուն առաջնորդներու հանդիպած ըլլար՝ հիմայ առաքինութեան հրեշտակ մը եւ ժողովրդապետութեան առաքեալ մ'եղած պիտի ըլլար: Սակայն հիմայ այս տեսակ թոյլ, անհոգ եւ Աստուծոյ հոգին չունեցող խոստովանահայրերու շնորհիւ է, որ իւր եռանդն օր ըստ օրէ մարած է, իր

ինքը ողբալի խեղճութեան մէջ կը մնայ: Ես ամէն օր պիտի պատարագեմ, ուստի պէտք է որ սուրբը ըլլամ. եւ ամէն օր պիտի պատարագեմ, որպէս զի կարենամ սրբութեան մէջ յառաջանալ: Անհաւասիկ ինչպէս պէտք է պատճառաբանել բարի եւ խոհեմ քահանայ մը:

սիրտն Թմրութեան մէջ ինկած է եւ հիմայ իր կորստեան գահավիժին բերանը կը գտնուի: — Բայց անիկայ, որ ինծի կու գայ իւր տարիքովն, փորձառութեամբը եւ եկեղեցւոյ մատուցած ծառայութիւններով ակնածելի քահանայ մ'է. ամէն տեսակէտով զիս կը գերազանցէ. եւ կ'ուզեմ որ ես դիմացը ելլեմ իբր վարդապետ եւ ուսուցիչ՝ զինքը խրատեմ: — Անշուշտ ոչ. ամենեւին մոռնալու չես համեստութեան ու պատշաճութեան սահմաններն: Այդ քահանան, որ քեզի խոստովանանք կ'ըլլայ եթէ նոյն իսկ հաւասարակից ըլլայ քեզ, միշտ ակնածանօք, մեծարանքով ու յարգութեամբ վարուելու ես հետը, ինչպէս կը պահանջէ իւր քահանայական աստիճանը, բայց այսու հանդերձ մտադիր ըլլալու ես վարած պաշտօնիդ, որ բոլորովին աստուածային ըլլալով՝ պէտք չես գերի ըլլալ մարդկան նկատման:

Անգամ մը երբ եպիսկոպոսաց թեմերուն մէջ մնալու պարտաւորութիւնը մեր օրերուն պէս խիստ չէր պահուեր, եպիսկոպոս մը Բարիզ կ'երթար: Ճամբորդութեան ատենը ժողովրդապետութեան մը օգնական քահանային կը դիմէ՝ խնդրելով իրմէն որ իր խոստովանանքը լսէ: Քահանան կը քաշուի ըսելով. Գերապայծառ, ես շատ երիտասարդ եմ եւ այս քաղաքին մէջ շատ պատկառելի քահանաներ կը գտնուին: — Եպիսկոպոսը կը պնդէ: — Լաւ՝ քանի որ ձեր Արհիապատուութիւնը կը հրամայէ, կը հնազանդիմ: Սակայն սկսելէ առաջ Թոյլ տուէք ինձ որ հարցնեմ թէ կա՞յ արդեօք օրինաւոր պատճառ մը որ ձեզ արտօնէ թեմի մէջ կենալու պարտաւորութենէն: — Ասոր վրայ

չխօսինք. ինծի միայն կ'ինայ մտածել այս բանիս վրայ: — Գերապայծառ, չեմ կրնար առաջ երթալ: — Լաւ. կ'ըսեմ, պատճառները եւ դուն ալ դատէ: Խոստովանանքը կը լինայ, եպիսկոպոսը ետ կը դառնայ, իւր թեմը կը մտնէ, անմիջապէս այն պարզ քահանան կը կանչէ եւ իրեն ընդհանուր փոխանորդ կը կարգէ:

Ո՛վ քահանաներուն խոստովանահայրեր, գորովանօք գալարող աղիք ունեցէք, տարածեցէք բազուկնիդ, բացէք սրտերնիդ ձեր ամէն եղբայրակիցներուն, որոնք ձեզի կը դիմեն գտնելու համար իրենց մեղաց թողութիւնը, տարակոյսներուն մէջ՝ լոյս, ու տառապանաց մէջ՝ մխիթարութիւն: Ամէն բան մեկդի թողուցէք, իրենց օգտակար ըլլալու համար: Անշուշտ իրաւացի է որ ուրիշներու փրկութեան համար իրենց կեանքն զոհողները հանդիպին երբեմն այնպիսի ճշմարիտ բարեկամներու, որոնք օգնեն իրենց յաւիտենականութեան մեծ գործքին մէջ ու ճշմարտապէս շահագրգռուին անոնց կատարելութեան մասին:

Բայց այս ալ կ'ըսեմ, որ զգոյշ կենաք պարտազանց չգտնուելու Թոյլ զիջողութեամբ մ'ու պախարակելի տկարութեամբ: Մտածէ որ այն սուրբ ատեանին մէջ Աստուծոյ մարդն ես: Քահանայութեան պատիւն ու իրաւունքները պահպանէ: Հաստատուն կեցիր, եւ եթէ հարկ ըլլայ՝ ըսէ այն քահանային. "չէ՛ քեզ արժան": Սիրելի եղբայրակից իմ, ըսէ իրեն, հրաման չկայ որ քու տանդ մէջ պահես այն անձը, այն ընկերութիւնը յաճախես, այն նորածին կիրքդ սնուցանես, Թոյլ տաս որ այն զեղծումն շարունակուի. "չէ արժան, չէ արժան":

Խստապահանջութիւն է այս, անգթութիւն է: Ո՛չ. ասիկայ ուղիղ եռանդ մ՚է, անկեղծ սէր է այս: Բարի քահանայ մը չի կրնար տեսնել իւր եղբայրակիցը ծանրապէս վիրաւորուած առանց վրան խղճալու. համարելով թէ իր մէկ կողմը վիրաւորուած ըլլար: Ասկից առաջ կու գայ խնամն ու մեծ փափաքը զայն առողջացնելու: Իր աչքերը ուշադրութեամբ կը զննեն հիւանդութեան ամէն երեւոյթներն, հասկնալու համար պատճառներն ու ծանրանալուն առջեւն առնելու համար: Միտքը զօրաւոր դարմաններ կը փնտռէ, կամքը զանոնք կը մերձեցնէ վէրքին եւ բերանը կը հրամայէ պէտք եղած զգուշութիւններն ու հետեւելիք ընթացքն:

Բայց խոստովանահայր մը, որ լաւ կը ճանչնայ իւր առաքելութիւնը, բոլորովին գործքն լմնցած չի համարիր, երբ միայն մեղաց վնասներն դարմանած կ՚ըլլայ. ինքը գիտէ որ այն տեղն եռանդեան եւ սիրոյ ուրիշ պաշտօն մը կը սկսի իրեն համար: Իր խոստովանորդւոյն տրամադրութիւնները կը քննէ, ոյժը կը չափէ, կ՚ուսումնասիրէ միտումները, շնորհաց ներշնչման ուշադիր կ՚ընէ, կատարելութեան ճամբուն մէջ խոհեմութեամբ ու միանգամայն վեհանձնութեամբ յառաջանալ կը սորվեցնէ:

Այսպէս հոգիները առաջ մղելու պարտաւորութիւնը պէտք չէ՞ արդեօք աւելի ճշդօրէն գործադրուի այն տեղն, երբ որ խնդիրը եղբայրակցի վրայ է, որ զինքն քու հսկողութեանդ յանձնելով՝ քեզմէ լոյս կը խնդրէ:

Ասիկայ բարի քահանայ մ՚է կ՚ըսես, կանոնաւոր կեանք ունի, ուրիշներուն բարի օրինակ կու

տայ, ծանր մեղքեր չեն իւր խոստովանածն, ուստի ես ալ անոր արձակում կու տամ: Ի՞նչ կ՚ուզես որ աւելի ընեմ:

Բարի քահանայ մ՚է, կ՚ըսես: Թող ըլլայ. բայց դուն աղէկ խոստովանահայր մ՚ես: Այս եկեղեցականը բարի տրամադրութիւններ ունի, վեհ ու մեծ առաքինութեանց բողբոջն ունի. եւ եթէ խրախուսուի ու աղէկ ուղղութիւն մ՚ունենայ, առաքեալ պիտի ըլլայ, բայց եթէ բարկամ ձայն մը չյանդիմանէ զինքը իր շնորհաց անհաւատարմութեան մասին, իւր վհատութեան մէջ սիրտ չտայ, փորձութեանց մէջ զօրավիգ չըլլայ, անձնասիրութեան խաբէութեանցը դէմ չզգուշացընէ, չարութեան բռնութիւնը զինքը մեղկութեան մէջ պիտի ձգէ. հեզգ ու թոյլ կեանք մը պիտի յաջորդէ իր առաջուան եռանդին, եւ շուտով հասարակ քահանայ մը, անհամ աղ մը պիտի դառնայ:

Բայց այս ըսելով՝ չենք ուզեր պարտաւորել քեզ՝ որ այս քահանան ամէն անգամ քովդ գալուն երկար ատեն վատնես զինքն համոզելու եւ խրատելու: Ամպիոն չէ խոստովանարանը եւ ոչ ալ բեմ. հոն քարոզ տալու տեղ չէ՝ մանաւանդ եղբայրակիցներու: Շատ անգամ լոկ բառ մը կ՚ուենաս ըսելիք երբեմն ալ ոչինչ: Սակայն պէտք ես լաւ ուսումնասիրել այս հոգւոյն մէջ շնորհքին գործած ազդեցութիւնը, անոր մղում տալու համար, զինքն ժամանակին խրատելու համար երբ համապատասխանած ըլլայ կամ հաւատարիմ չգտնուի անոր. հետապինդ ըլլալու համար երբ բնութիւնը կարեւոր զոհողութեան առջեւ վարանի կամ ետ քաշուի, վերջապէս ճանչնալով խոստո-

վանորդւոյդ ուժը եւ Աստուծոյ կամքը անոր մասին պէտք է որ օգնես իրեն առաքինութենէ առաքինութիւն յառաջանալու եւ բարձրանալու համար, մինչեւ ուր որ իր կարողութիւնը կրնայ ներել։ Ահա ինչ որ հին սուրբ հայրերը կ'իմանային հոգիներուն առաջնորդութեան սքանչելի արհեստ անուամբ. «Արուեստ արուեստից վարչութիւն հոգւոց» (Ս. Գրիգոր)։ Ո՛հ, եթէ քահանաներուն խոստովանահայրերը հասկնային իրենց պաշտաման մեծութիւնը եւ զայն հաւատարմութեամբ գործադրէին, ո՛րքան Աստուծոյ փառքը պիտի տարածէին. ո՛րքան մեծ ծառայութիւն պիտի մատուցանէին իրենց եղբայրակիցներուն եւ ընդհանուր եկեղեցւոյ։ Քահանայից սրբացման աշխատիլ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ձգել այն կրակը, որ բոլոր երկիրը պիտի բռնկէ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Հոգ հոգւոց:

Իրաւի թէ մարդկանց կառավարութիւնը այս աշխարհքիս ամենէն դժուար բանն է՝ թէ՛ բնութեանց տարբերութեան, նկարագրերու զանազանութեան եւ թէ՛ շահերուն ընդդիմութեան համար. Թո՛ղ որ քահանան իր դէմ ունի չար կրքերն, որոնց դէմ պէտք է միշտ պատերազմիլ։ Ո՛րքան ճարպկութիւն կամ ո՛րքան երկնային օրհնութիւն կարեւոր է քահանայի մը, որպէս զի ոտքի տակ առնու ամէն դժուարութիւններն եւ ժողովրդապետութիւնը կառավարէ յուրախութիւն եւ յօգուտ ամենուն։ Մանաւանդ որ իրեն կը

վստահացուին մեղքեր, ու խղճի խայթերը, խեղճութիւնները եւ մարդկութեան կարօտութիւնները, ինքը ոչ միայն անոնց տեղեկացողն է՝ այլ նաեւ բժիշկը։ Բոլոր իր կեանքը անցընելու է՝ անոնց ետեւէն ըլլալով եւ բժշկելով մեր խեղճ խոցոտուած ու տկար բնութեան վէրքերը. վարժ ու ճարտար ըլլալու է այդ մասին, բայց եւ միանգամայն փափկանկատ, չափաւոր ու խոհեմ։

Հոս երկու խնդիր կը ներկայանայ մեզ՝ քննելիք։ 1. Քահանան իբրեւ խորհրդոց մատակարար իր վարմունքին մէջ ի՞նչ աւելի ցուցնելու է՝ խստութի՞ւն թէ քաղցրութիւն։ — 2. Իբրեւ բժիշկ՝ ի՞նչպէս չափաւորելու է զինքն թոյլ ու խիստ բարոյականի մէջտեղն։

Առաջին խնդիր։

Անտարակոյս՝ Յիսուս Քրիստոս իր քահանաներէն կը պահանջէ ազդու եւ զօրաւոր նկարագիրներ։ Հոգւոց հովուի մը համար հարկաւոր է հաստատամտութիւնը։ Ինքն պէտք ունի այդ յատկութեան առանց սրտաբեկութեան՝ չարերուն հակառակութեանց համբերելու համար, որպէս զի կարող ըլլայ ամուր թումբի պէս դիմադրել մոլորութեան ու չարութեան յարատեւ յարձակումներուն, եւ վերջապէս որպէս զի կարենայ պահել առաքինութիւնն այնքան գայթակղութեանց մէջ, որոնք իր աչքին առջեւն են շարունակ։

Միւս կողմանէ, Փրկիչն իր քահանաներուն կ'ըսէ. «Ուսարուք յինէն, զի հեզ եմ եւ խոնարհ սրտիւ» (Մտթ. ԺԱ. 29). եւ դարձեալ

«Ահա առաքեմ զձեզ որպէս ոչխարս ի մէջ գայլոց» (Ղուկ. ժ. 3)։

Երկու բան ուրեմն հաւասարապէս հարկաւոր են, բայց որ գժուարաւ կրնան միաբանիլ՝ այսինքն խստութիւն եւ քաղցրութիւն։ Տեսչութիւն մը, որուն մէջ քաղցրութիւնը ընկեր չունենայ խստութիւնն՝ թոյլ եւ արձակ կը ձգէ սանձը եւ հոն ամէն բան կ'աւրէ։ — Վարչութիւն մը, ուր խստութիւնը քաղցրութեամբ չափաւորուած չըլլայ, սահմաններն կ'եղծանէ ու կը կորսնցնէ ամէն բան իր խիստ ընթացքովն։ Ուստի կարեւոր է այնպիսի քաղցրութիւն մը որ անպատիժ ձգելով չարութիւնը՝ անոր մղում տուող թուլութիւն մը չըլլայ։ — Կարեւոր է խստութիւն մը, որ չըլլայ այն անողոքելի պահանջկոտութիւնը, որ կը զայրացընէ ու կը վհատեցնէ մեղաւորներն։

Եւ եթէ գժուար ըլլայ պահել կատարեալ հաւասարակշռութիւն մը, ո՞ր կողմը պէտք է աւելի հակիլ։ Ո՞ր տեսակ վարչութիւնն աւելի ազդու եւ փրկաւէտ է հոգւոց, չափազանց քաղցրութեամբ մեղանչողն (թէ այն որ չափազանց խստութեամբ պակասաւոր է։

Խնդիրը իր լուծումն ստացած է գործնականին մէջ։ Աստուած որ միշտ հաւասարապէս բարի եւ արդար է մարդկանց հանդէպ՝ երկու իրարմէ բաւական տարբեր ընթացք բռնած է։ Հին օրէնքն խստութեան օրենդրութիւն մ'էր, Աստուած վայլակի եւ որոտման մէջ կ'երեւի. շանթառաք եւ սոսկալի ձայնն լսել կու տայ. կը սպառնայ ապըստամբները բնաջինջ ընել եւ զանոնք անդունդներու մէջ գահավիժել։ Ի՞նչ կը պատահի ասով.

Իսրայելի ժողովուրդը կը դողայ, կը փախչի եւ ստէպ իւր չաստուածներուն կը դառնայ. եւ զօրութեանց Աստուածը շատ դարեր սակաւաթիւ հաւատարիմ երկրպագուներ կ'ունենայ։

Բայց դիտեցէք այս նոր օրինաց մէջ. երկնից Աստուածն իւր մեծվայելչութիւնը կը ծածկէ եւ մեզի նման կ'ըլլայ. ինքը ամբողջովին քաղցրութեամբ եւ հեզութեամբ լեցուն կ'երեւայ. մեղաւորները իրեն կը կանչէ, կը խօսակցի եւ հետերնին սեղանի կը նստի. եւ այս իւր անպատում մարդասիրութիւնը ամէնուն սիրտը իրեն կը քաշէ։ Ամէն կողմէն իրեն կը վազեն, ժողովուրդներն խմբովին մինչեւ անապատը իրեն կը հետեւին եւ տասն եւ ութ դարէ ի վեր հազարաւոր հոգիներ իւր սիրոյն համար կ'ընդգրկեն անարգանք, չարչարանք ու մահ։

Ի՞նչ ըսելու է եթէ նոյն իսկ Աստուած՝ երբ խստութեամբ կը վարուի, կը հեռացնէ ժողովուրդները. իսկ երբ անուշութեամբ կը խօսի եւ քաղցրութեամբ կը հրամայէ, ամէն բան տեղի կու տայ ու իր ոտիցը առջեւ կը խոնարհի։ — Ասիկայ բաւական ապացոյց մը չէ՞ ըսելու՝ թէ հովուական պաշտամունքը հեզ ու հայրախնամ կառավարութեան մը ամէն նկարագրերն ունենալու է։

Տէր մը որ գերիներու կը հրամայէ, ձեռքը գաւազան կը կրէ. — Թագաւոր մը՝ որ հպատակներուն կը հրամայէ, սրով զինուած է։ Նոյն ինքն Աստուած երբ ապստամբներուն հպարտութիւնը ուզէ խոնարհեցնել, կը սպառնայ, կ'որոտայ, կը փայլատակէ. ահաւասիկ զօրութիւնը որ կը ստիպէ, կարողութիւնը՝ որ կը հպատակեցնէ։ — Այսպէս

արդեօք պէտք է հրամայել հոգեւորին մէջ, ուր պէտք է միտք ու սիրտ հնազանդեցնել: Ո՛չ, այլ ամէն բան ընելու է համոզելով՝ քաղցրութեամբ ու սիրով:

Երբ Աստուած, կ'ըսէ Սողոմոն, ոչ թէ ապրստամբներու այլ իր հաւատարիմ ծառաներուն կը հրամայէ՝ այն ատեն մեծ զգուշութեամբ եւ կարծես տեսակ մը յարգանօք կ'ընէ այդ:

Եթէ Աստուած որ մարդուն վրայ գերագոյն ու բացարձակ իշխանութիւն ունի՝ զիջողութեամբ ու զգուշութեամբ կը շարժի, մարդս, որ երկրի որդի՛ է՝ պիտի չաւանի՞ հրամայել խստութեամբ ու չարաչար յանդիմանել:

Մեր քովը հրեշտակ մը ունինք, որ յանձն առած է ուղղել մեր քայլերը եւ անոնց առաջնորդել այս կեանց ընթացքին մէջ: Ո՛րչափ կը նեղսրտի արդեօք՝ Աստուծոյ ծառայութեանը մէջ մեր դանդաղութեան եւ թուլութեան համար: Չի կրնար ինքը մեզ խստիւ յանդիմանել, սթափեցնել մեր թմրութիւնը եւ բռնութիւն ալ բանեցնել՝ մեզ զօրաւոր մղում մը տալու համար: Բայց ո՛չ, ինքը բաւական կը համարի մեզ քաղցրութեամբ նրատել, սուրբ խորհուրդներ ներշնչել ու ոսկի շղթաներով ու քաղցր գրաւումներով քաշել մեզ՝ առաքինութեան ճամբուն մէջ ձգել: Եղբայր իմ, կ'ըսէր Ռափայէլ հրեշտակապետը Տուբիա երիտասարդին, կ'ուզե՞ս որ այս ինչ տեղը երթանք կամ այս ինչ բանը ընենք: — Չե՞ր կրնար ինքն անոր աճապարել տալ, բռնի մղել ու ըսել. ճն այս ճամբեն քալէ առանց անկից շեղելու, Աստուած այսպէս կ'ուզէ, հնազանդէ: Այս խիստ լեզուն

երկնային խօսակցութիւն չէ. հրեշտակները ասանկ չեն խօսիր:

Աստուծոյ եկեղեցին ալ ոչ հրամայողական խօսուածք եւ ոչ ալ խիստ ընթացք մը կը բռնէ: Դիտեցէք Ս. պետրոսը, ինքը Յիսուսի Քրիստոսի փոխանորդն է, ինքն իւր ձեռաց մէջ ունի կենաց եւ մահուան բանալիները. այսու ամենայնիւ ինքը կը կառավարէ նորածին եկեղեցին աւելի արցունք թափելով քան թէ պատգամներ տալով:

Եւ Ս. պօղոս որ հեթանոսաց վարդապետ որոշուած էր եւ որ այնքան մեծ իշխանութիւն ունեցած էր, ի՞նչպէս կը գործածէ զայն: Փոխանակ ըսելու Աստուծոյ կողմանէ ձեզի կը հրամայեմ... եւ նզովքի պատժով կը պատուիրեմ ձեզ, այս խիստ կերպերուն տեղ՝ ըսեցէք ինչպէս կ'ըսէ. կ'աղաչեմ քեզ, ո՛վ Տիմոթէոս, այն սիրոյն համար, որ ինձի հանդէպ ունիս... Յիսուսի Քրիստոսի սիրոյն համար կը պաղատիմ... Փրկչին անսահման հեզութեան համար կ'աղերսեմ... եթէ զնս կը սիրեցէք եւ թէ որ հաճելի բան մը ձեզի համար ըրած եմ, այսպէս ըրէք յանուն Աստուծոյ, որուվհետեւ լինչ որ կը խնդրեմ ձեզմէ, մեծապէս օգտակար է մեր վարդապետին եւ Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի փառաց եւ ծառայութեան:

Այսպէս՝ Ս. պետրոս եւ պօղոս հեզութեան անուշ իւղը կը հոսէին այն սրտերուն մէջ, որոնց կը հրամայէին: Ս. Յովհաննէս աւետարանիչն ալ իր կողմանէ սիրոյ բալասանը կը զեղուր: Որդիներս, կ'ըսէր, թէ որ Յիսուս Քրիստոս կը սիրէք այսպէս ըրէք, մեր վարդապետին Յիսուսի սրտին համար կ'աղերսեմ ձեզ, բաւական է որ զերար սիրէք: Եւ

սէրը ձեզի պիտի ցուցնէ ինչ որ աւելի պէտք էք ընել: Իմ կողմանէս ձեզի տալիք ուրիշ պատուիրան չունիմ... Ահա ինչ որ Աստուած ձեզմէ կը պահանջէ եւ ես ուրիշ բան չեմ՝ աւելցներ:

Այս քաղցրութեան սրտառուչ օրինակներուն հետեւած են ամէն սուրբ քահանայապետները, այն ամէն հոգւոց հովիւները, որոնք մեր Տիրոջ հոգւով կը շարժէին. կը կառավարէին անոնք աւելի հայրաբար աղաչելով՝ քան թէ տիրաբար հրամայելով, հետեւելով Ս. Բեռնարդոսի գեղեցիկ սկզբունքին, թէ "աղաչելով եւ պատղատելով մանաւանդ քան հրամայելով":

Հապա հաստատամտութիւնը, պիտի ըսէք, ո՞ւր պիտի մնայ այս դրութեան հետեւելով: — Իրաւ է, այն ալ աչքի առջեւ ունենալու է, եւ սուրբ առաքեալները՝ որոնց վրայ քիչ առաջ խօսեցայ, ըստ պարագային չտարակուսեցան զայն ալ գործադրել երբ հարկը կը պահանջէր:

Աստուածային իմաստութեան համար կ'ըսուի թէ "Զգտի ի ծագաց մինչ ի ծագս օգտակար առողջութեամբ, եւ դարմանէ զամենայն քաղցրութեամբ" (Իմաստ. Ը. 1): Ահա մարդիկ կառավարելու լաւագոյն կերպը. ըլլալ հայր եւ մայր միանգամայն, զգացումը իշխանութեան միացնել, խստութիւնը քաղցրութեամբ չափաւորել, վարդը փուշին հետ զուգել, այս է որ կատարելութիւն կ'ըսուի առ հասարակ: Բայց ո՛վ պիտի կարենայ միշտ այս չափաւորութեան մէջ մնալ եւ սրբութեան այս ոսկի կշիռը հաւասար պահել, այնպէս որ բնաւ մէկ կամ միւս կողմը չհակի: Անիկա՝ որ առաքեալներուն նման կամ

Ս. Փրանկիսկոս Սալեզացւոյն կամ ուրիշ սուրբ քահանաներուն պէս՝ որոնց Աստուծոյ օրինակին վրայ պիտի ձեւէ իր ընթացքը մարդկանց հետ կենակցելու մէջ:

Ինծմէ սորվեցէք, կ'ըսէ Փրկիչը, չէ թէ հզօր եւ կարող ըլլալ, հապա... "զի հեզ եմ՝ եւ խոնարհ սրտիւ" (Մատթ. ԺԱ. 29): Ինքը հեզութեան թագաւոր ճանչցուած էր. "Ահա թագաւոր քո գայ քեզ հեզ" (Մատթ. ԻԱ. 5): Ինքը չի բեկաներ ջախջախած եղէգը, եւ ոչ ալ կը մարէ առկայծեալ պատրոյգը: Քաղցրութեան ջմուռսը իւր շրթունքներէն կը հոսի, ինքը բոլոր ժողովուրդը կը հմայէ եւ մեղաւորներուն կը յաղթէ իւր անպատմելի քաղցրութեամբը: Ահա մեր օրինակը:

Փրկիչը, կ'ըսէ Ս. Լեւոն՝ թոյլ տուաւ որ եկեղեցւոյ գլուխը մեղանչէր, "զի ի պետին եկեղեցւոյ ապաշխարութեանն դարման հաստատէը": Պետրոս խիստ ու պինդ բնութիւն մ'ունէր, ինչպէս կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս. "սակաւ ինչ ցասկոտ եւ խիստ": Ինքը կ'ինայ, որպէս զի այն որ երկնից բանալիները պիտի ունենար՝ իր անձին փորձովն սորվէր մեղաւորներուն հետ ողորմած եւ դթած ըլլալ, ասոր համար Յիսուսի Քրիստոսի հօտին վարչութիւնը ձեռք առած ատենը սէր ու քաղցրութիւն դարձած էր, եւ աւելի կու լար քան թէ կը հրամայէր:

Եթէ, կ'ըսէ Ս. Պօղոս, տեսնէք ձեզմէ մէկը, որ կը մեղանչէ, դուք որ հոգեւոր էք, քաղցրութեամբ յանդիմանեցէք զինքը, մտածելով թէ դուք ալ վաղը կրնաք աւելի ծանր մեղք մը գործել:

Հին ժողովքի մը մէջ ըսուած է, թէ եկեղեցին աղաւնի կը կոչուի եւ ոչ արծիւ կամ ագռաւ որ կը կացէ ու կը գիշատէ: Աղաւնին լեղուց չունի, ինքը կը հեծէ ու կը մնչէ զինքը վշտացնողին առջեւ: Ես չեմ գիտեր, կ'ըսէ սիրելի Ս. Փրանկիսկոս Սալեզացին, թէ Աստուած ինչպէս կազմած է իմ սիրտս, բայց թէ որ մէկը իմ աչքս հանելու ըլլայ, ես միւս խնայուած աչքովս պիտի դառնայի քաղցրութեամբ իրեն նայելու:

Բոլոր կրօնաւորաց կարգերուն հիմնադիրները քաղցրութեան հրեշտակներ եղած են: Ս. Մակարիոս կրօնաւորներուն աստուածը կը կոչուէր, որովհետեւ հազարաւոր կրօնաւորներ ունենալով իր իշխանութեան տակ՝ բնաւ անհամերուութիւն կամ խստութիւն չցուցուց: — Ս. Բեռնարդոս Աստուծմէ եւ մարդիկներէ թողութիւն կը խնդրէ, որովհետեւ Գլիարավալլէի Աբբայութեանը առաջին տարիները այնքան մղում տուած էր եռանդին՝ ու զինքը այնքան խիստ ցցուցած էր իր եւ ուրիշներուն հանդէպ, որ ամէն բան կործանման վտանգի մէջ դրած էր: — Օր մը Ս. Բոբոն Աբբահօր չափազանց քաղցրութիւնը յանդիմանեցին ումանք՝ ըսելով թէ այդ կերպով իր վանքին մէջ ողբալի թուլութիւն մը պիտի տիրէ. — Ո՛վ եղբայրներ, ըսաւ, որչափ երջանիկ պիտի ըլլամ դատապարտուելով սաստիկ սէր ու քաղցրութիւն ունեցած ըլլալուս համար: Ես Յիսուսի Քրիստոսի պիտի ըսէի թէ ինչու ըսիր դու ինձ տէր. *"Ուսարուք յինէն զի հեզ եմ եւ խոնարհ սրտիւ"* (Մտթ. ԺԱ. 29):

Այսու ամենայնիւ զգուշանալու է քաղցրութիւնը թուլութեան եւ մեղկութեան հետ շփոթելէ: Ս. Իգնատիոս, որ այնքան վարպետ էր հասարակութիւն կառավարելու մէջ, կ'ըսէր, աղեկ վարչութիւնն երկու ձեռքի կարօտ է, այսինքն պէտք է որ քաղցր եւ միանգամայն ազդեցիկ ըլլայ, ազդու եւ քաղցր, որովհետեւ այս երկու բաները իրարմէ չեն կրնար բաժնուիլ:

Ուստի քաղցրութիւնը այն թուլութիւնը չէ, որ մեղաւորին յանդգնութիւնը կ'աւելցնէ անպատիժ թողլով զայն, համբերութիւնը եւ երկայնմտութիւնը պակսութեանց կը տոկայ եւ միանգամայն կը շահի մոլորեալները սիրով եւ հեզութեան հնարքներով: Ս. Օգոստինոս համեմատելով քաղցրութեամբ վարուող մը խիստ հրամայողին հետ՝ կ'ըսէ թէ առաջինը հայր մ'է, իսկ երկրորդը իւր եղբայց ճշմարիտ փորձիչ մ'է. *"զանկարեկիր զառաջնորդն համարիմ իբրեւ զփորձիչ ոմն հալատակաց"*:

Այն հրեշտակային քաղցրութիւնը, որ սիրելի կ'ընէ առաքինութիւնը, պէտք չէ փնտռել մեր մէջ, այլ Յիսուսի սրտին մէջ, որ անոր միակ աղբիւրն է: Այն քահանան, որ յաճախ աղօթքով կը խօսի Յիսուսի Քրիստոսի հետ, կը կազմուի կամաց կամաց այն օրինակին վրայ, որ իւր աչաց առջեւն ունի. իւր սիրտը որ առաջ չոր եւ ցամաք էր, կը կակղնայ եւ կը լեցուի քաղցրութեան ու հեզութեան գանձով:

Բայց գիտելու է որ նոյն իսկ առաքինի քահանաներուն մէջ ալ միշտ երեւան կ'ելլէ քաղցրութեան կամ խստութեան աստիճան մը, բայց ասիկայ ամէն մէկու յատուկ նկարագրէն կախում ունի: Շնորհքը անձնական հակումը կ'ուղղէ՝ զայն

կը բարեփոխէ, սակայն չ՚ոչընչացըներ զայն։ Ս. Կարոլոս Բորրոմէոս եւ Ս. Փրանկիսկոս Սալեզացի երկու մեծ սուրբեր էին, որ գրեթէ ժամանակակից էին եւ միեւնոյն օդը կը ծծէին. երկուքն ալ Յիսուսի Քրիստոսի հոգւովը լեցուած էին եւ իրենց առընկերն ունեցած սէրը դիւցազնութեան հասցուցին։ Սակայն իրենց թեմին մէջ հոգւոց կառավարութեան եւ առաջնորդութեան կերպը միեւնոյն չէր։

Ս. Կարոլոս, որ ըստ պարագային իր խստութիւնը կը չափաւորէր քաղցրութեամբ, իբր քահանայական կորովի օրինակ ճանչցուած է։ Մինչդեռ Ս. Փրանկիսկոսին քաղցր անունը, որ աւելի կը սիրէր ձէթի կաթիլ մը քան տակառ մը քացախ, մեզի քաղցրութիւն եւ մարդասիրութիւն կը յիշեցնէ։ Ժողովրդապետ մը իւր ժողովրդապետութեան մէջ երբեմն երբեմն պէտք է որ խիստ երեւցնէ, որպէս զի չարերը սանձահարէ, սակայն այն ատեն ինքը օտարի կերպարանք մը կ՚առնու վրան։ Իւր սովորական վիճակը քաղցրութեան եւ հեզ ու համբերատար հօր մը արթնութեան մէջ պահելու է։ Թէպէտեւ դիւցազն առաքինութիւններ ալ ունենայ, բայց եթէ Փրկչին հեզութիւնը իր վրայ չտիրէ՝ Եկեղեցին զինքն բնաւ պիտի չառաջարկէ նմանելի իր պաշտօնէից։ — Համեմատութիւն մ՚ալ, զուգակշիռ մ՚ալ։

Տասն եւ եօթներորդ դարու սկիզբները Բարիզ սերտ բարեկամութեամբ կապուած երկու քահանաներ կ՚ապրէին։ Մէկը Վինկենտիոս Տէ Բօուլի կը կոչուէր եւ միւսը Հայր Պուրտուաս. երկուքն ալ գերազանցօրէն առաքինի, կենդանի եռանդեամբ

բորբոքուն Աստուծոյ փառաց համար, հաւասարապէս խիստ էին իրենց անձանց հետ։ Սակայն հոգւոց առաջնորդութեան եւ մարդկանց կառավարութեան մէջ տարբեր ընթացք կը բռնէին։ Հայրն Պուրտուաս խիստ ըսուելու չափ հաստատամիտ՝ կը յանդիմանէր իւր բարեկամը որ քաղցրութեան չափը կ՚անցնէր եւ երբեմն կատակելով զինքը կը կոչէր une poule mouillée[1]։

Այսու ամենայնիւ, Եկեղեցին նպաստաւոր գտնուեցաւ սուրբ Վինկենտիոս Տէ Բօուլին, բարձրացնելով զայն խորաններու պատուոյն եւ շատ հաւանական է թէ բնաւ բարձրացնելիք չունի զխիստ հայր Պուրտուաս։

Քաղցրութիւնը Եկեղեցւոյ վարչութեան մէջ աւետարանի հոգին է. այս յայտնի է։ — Բայց այս քաղցրութիւնը հասկնալո՞ւ է նաեւ թէ խոստովանանքի եւ թէ քարոզութեան մէջ՝ բարոյական օրէնքներն բացատրելուն մասին։ Մեր պատասխանը պիտի ըլլայ մեղկ բարոյականի եւ խիստ բարոյականի վրայօք ըսելիքնիս։

Երկրորդ Խնդիր։

Ո՞րն է այն միջին ընթացքը զոր բռնելու է քահանան խիստ կամ թոյլ բարոյականին մէջտեղը։ Ամէն ժամանակ գտնուած են եւ պիտի գտնուին միշտ քմահաճոյ ուսուցիչներ, վարդապետներ, քարոզիչներ եւ հոգւոց վարիչներ, որոնք ժամանակին եւ անձանց փոփոխմանցը պիտի համակերպին, եւ

[1] Գաղղիական առած մ՚է որ թոյլ մարդու կը յատկացուի։

նոր բան մ'ընելու անունն հանելու համար պիտի թուլցնեն կամ պիտի խստացնեն քրիստոսի լուծը, իբր թէ իրենցմէ կախում ունենար արքայութեան ճամբան լայնցնել կամ նեղցնել, եւ մարդուն անհաստատ եւ յեղյեղուկ խորհուրդները աւետարանի անսխալ եւ անանց օրէնքներուն տեղը դնել:

Անցեալ դարուն մէջ շատ խօսուեցաւ խիստ եւ թոյլ բարոյականին վրայ: Ասիկայ նախաշաւիղ մը եղաւ Յանսենականներուս մղելիք պատերազմին, ասոնք հաւատոյ վարդապետականին մասին յարուցած խնդրոյն մէջ՝ ամօթապարտ ծնալով, սկսան խնդրի տակ ձգել բարոյականը, որպէս զի խոտով չփոթութեան մէջ ձգէին ուղղափառները: Այս դաւաճանութիւնը ատեն մ'ունեցաւ իր յաջողութիւնը, սակայն հիմայ մաշած սուր մը եղած է:

Այսու ամենայնիւ գեռ գաղղիոյ մէջ եւ գաղղիայէն դուրս ալ մեկէ աւելի քահանաներ կան, որոնք թէեւ խորշումով մը կը մերժեն Յանսենականներուն հերետիկոս վարդապետութիւնները, սակայն կը գովեն եւ կը քարոզեն անոնց բարոյականը: Չեմ ըսեր թէ ասոնք կ'ուզեն զայն վերականգնել իրենց ընթացքով. բայց զերծնիք խիստ եւ ճիշտ բարոյականի մը հետեւողը կը համարին վարելով անդին հանգիստ ու դիւրակեաց կեանք մը եւ թոյլ հրատարակելով այն վարդապետները, որ ինքնուրացման մէջ եւ աշխարհէս արհամարհուած կ'ապրին:

Ինչ որ ըլլայ՝ բարի քահանան նորակերպութեան մարդ ըլլալու չէ, այլ ճշմարտութեան եւ կարգապահութեան: — Հիմայ ճշմարտութիւնը այս է, այսինքն թէ թուլութիւնը եւ խստութիւնը՝

հաւասարապէս ծայրայեղ պակասութիւններ են եւ թէ մէկը թէ միւսը կործանման կը տանին: Նախ եւ առաջ թուլութիւնը: — Ասիկայ դատապարտուած է աւետարանին ամէն մէկ էջին մէջ. Յիսուս Քրիստոս չ'ըսեր մեզի թէ արքայութեան դուռը նեղ է, թէ հեկաւ երկրի խաղաղութիւն տալու, այլ սուր: — Ձի՞ դներ արդեօք գժուար պարտաւորութիւններ. մաքրելու սիրտը այն ամէն բանէ որ կրնայ կապտել զայն ու աղտեղել. հալմակերպել զայն այն ամէն բանի որ կը խանարհեցնէ, եւ բոլորովին իր անձը ուրանալ, չարին բարի հատուցանել, եւ իր խաչն առած տանիլ զայն ամէն օր. ահաւասիկ մեր Փրկչին բարոյականին համառօտութիւնը: Որ ըսել է թէ քրիստոնէական կեանքը մահացուցման, անձնուրացութեան կեանք մ'է եւ զօրաւոր եւ վճռանձն հոգիներ կը պահանջէ, որ գիտնան պատերազմիլ ու իրենց անձին յաղթել: — Ասոր համար Տրիդենտեան ժողովքը կը յորդորէ եկեղեցւոյ պաշտօնեաները, որ զգոյշ կենան այն ծայրայեղ ղնջողութենէն՝ որ կը թմրեցնէ մեղաւորները եւ չըլլայ թէ գործակցին այն անկարգութեանց, որոնց պէտք է դիմագրաւ ճակատին ու կործանեն (Ցօդուած ԺԴ, 6, 8):

Սուրբ Աւետարանը կրից պահանջներուն յարմարցնել ուզել, փոխանակ հնազանդեցնելու զանոնք Աւետարանին, եւ դնել սկզբունքներ որոնցմէ առաջ կու գան հետեւութիւններ թերեւս նպաստաւոր մարդկային բնութեան, որ միշտ մահացուման եւ խստութեան թշնամի է, թուլութեան դուռը բանալ ըսել է եւ մոլորել խղճմտանքը ու կորնցնել հոգիները հանդարտեցընելու պատճա-

ռաւ։ "Վա՛յ ձեզ որ իմ ժողովուրդս կը խաբէք՝ ստութիւններն պատգամի տեղ հրատարակելով, որ կը մոլորցնէք ու կը քնացնէք զինքը մոլար խաղաղութեան մը մէջ։ Իմ ձեռքս պիտի ծանրանայ ձեր վրայ եւ ըսածնուդ ապականութիւնը պիտի դառնայ ձեր գլխուն վրայ մինչեւ որ ճանչնաք թէ ես եմ Տէրը„ (Եզեկիէլի ամբողջ ԺԳ. գլուխը)։

Երկրորդ՝ *խստութիւնը*։ — Կը բաւէ որ մէկը հաւատք ունենայ ու իր պատիւը պահել գիտենայ հրապարակական կամ առանձնական դասերու մէջ՝ չտարածելու համար թոյլ վարդապետութիւններ, որ յայտնապէս կը հակառակին Աւետարանի հոգւոյն։ Սակայն ասանկ չէ հակառակ ծայրայեղութեան մէջ։ Սաստիկ խստութիւն մը ունայնասիրութեան կը տանի, վայելել տալով այս աշխարհքիս վրայ բարի համարմունք մը։ Այն քահանան, որ խիստ բարոյականի մը ցոյցերն ունի, մահացեալ մարդու տեղ կը դրուի եւ անբասիր կը կարծուի իր վարուց մէջ։ Այս տեսակ դպիրներուն եւ փարիսեցիներուն հնարքն է՝ ժողովուրդը խաբել եւ իրենց սխալները անոնց մէջ տարածել։ Ծանր քալուածք մը, շեշտաւոր խօսուածք մը, տխուր ու մահացուած դէմք մը, երկայն աղօթքներ, շարունակ պարսաւանք մը անմեղ գործքերուն, չափազանց բարկութիւն մը մաքսաւորներուն եւ մեղաւորներուն դէմ, այս ամէնը դիմակաւորում էր, ծպտանք մը իրենց կեղծաւորութեան, եւ այդ ամէնը միանգամայն այն խիստ վարդապետութենէն վրայ զոյս կը տարածէին չոյս դին։ Իրենց որոշողութիւնները նոր ծանրութիւն մը կ'աւելցընէին եբրայեցւոց օրինական լուծին եւ այս նոր ծանրու-

թիւնը դժուարատար կ'ընէր ամբողջ օրէնքը։ Ուրիշներու այսպէս ծանր բեռներ կը դնէին, զորոնք շարժելու եւ ոչ իսկ մատերնին կը մօտեցընէին։

Աստր համար Գառն Աստուծոյ, որ այնքան քաղցրութեամբ եւ հեզութեամբ լեցուն էր, մինչեւ դեռ ընացող կնոջ թոյլութիւն կը պարգեւէ, ու նոյն իսկ զինքը մատնողին կամ դահիճներուն, որ զինքը խաչ կը հանէին, չ'ուզեր յանդիմանութիւն մ'ուղղել, դպիրներու եւ փարիսեցիներու դէմ բարկութեան եւ նզովքի շեշտեր է որ կը տեղացնէ. "Վա՛յ ձեզ„։

Ինչո՞ւ այսպէս։ Վասն զի Աստուծոյ համար, որ նոյն իսկ բարութիւնն է եւ հայր ողորմութեանց, աւելի անարգական բան չկայ քան թէ ներկայացնել զայն իբր սոսկալի Տէր մը, որ միշտ փայլատակներով զինուած պատրաստ է անոնցմով զմեզ ջնջել։ Ուստի տարակոյս չի մնար թէ հոգիներուն համար անկէ աւելի վտանգաւոր բան չկայ՝ այսինքն չափազանց դժուարցնել յաւիտենական փրկութիւնը եւ զայն փրկչին սահմանածէն շատ աւելի սուղ ներկայացնել մեղաւորներուն։ Վերջապէս իրեն պաշտօնեաները ուրիշ բան չեն, եթէ ոչ օրինաց թարգմաններ, եթէ արգիլուած է իրենց ծածկել զայն ու թոյլ զիջողութիւններով տկարացնել, հաւասարապէս արգիլուած Է նենգաւոր չափազանցութիւններով ծանր եւ անտանելի դարձնել։

Ի՞նչ բանի կը ծառայեն առ հասարակ այն՝ ընտրելոց թուոյն նուազութեան, Աստուծոյ արդարութեան եւ ամենասուրբ Հաղորդութեան պահանջած մաքրութեան վրայ տրուած յանդուգն քարոզները։ Ի՞նչ օգուտ այդ քարոզներէն՝ որոնց

մէջ շատ անգամ անհամար ու անճիշտ վկայութիւններ կը խճողուին ճշմարտութեան գոյն մը տալու համար այնպիսի բաներուն, որ եկեղեցին վճռած չէ, եւ առանձնակի գաղափարի մը՝ հաւատոյ վարդապետութեան կերպարանքը տալու համար: Ահա ամէնը չի՞ հակառակիր աստուածային Փրկչին մտաց ու կամաց, որ չի ղրկեր բնաւ իւր պաշտօնեաները ժողովուրդը վախցընելու կամ յուսահատեցնելու համար, հապա սիրով խրատելու եւ քաղցրութեամբ հրաւիրելու, որ դառնան առ Աստուած ու իրենց կեանքը փոխեն:

Ահա խոստովանահայրը, որ աւելի ունայնութեամբ լեցուած քան եռանդով ամենախիստ որոշողութիւնները տալու եռեւէ է շարունակ ու պատուիրաններն խրատականներու հետ կը շփոթէ եւ անտնօրինելի ու խիստ պատուիրան կը քարոզէ այն բանը, որ պարզ կատարելութեան հասնելու միջոց մ'է, պէտք չի՞ իրեն մերձեցունել դպիրներուն եւ փարիսեցիներուն ուղղուած Փրկչին յանդիմանութիւնները: Քրիստոնէական սրբութիւնը անհասանելի բարձրութեան մէջ դնելով, փոխանակ զայն սիրել տալու՝ արհամարհելի եւ ղզուելի կ'ընէ:

Իսկ այն միւս խոստովանահայրը, որ կը ներկայացնէ մեղաւորներուն ահռելի պատկերները, որ միշտ կսկծեցուցիչ խօսքեր ու յանդիմանութիւններ կ'ուղղէ անոնց, որ կը ծանրաբեռնէ զանոնք գժուար ու երկայն ապաշխարութիւններով, որ կը ձանձրացնէ զանոնք յաճախ յետաձգելով արձակումը հակառակ աստուածաբանութեան հրահանգներուն, յայտնի չի՞ թէ իրեն գործ ըրեր է այս պէսով տկար հոգիները լքուցանել, հեռացընել

սուրբ խորհուրդներէն եւ յուսահատութեան հասցնել:

Եւ այն կ'ըսեն՝ չէ թէ որովհետեւ չեն գիտեր խորհուրդը պատուիրանէն զանազանել, եւ մահու չափ ու ներելի մեղաց ահագին տարբերութիւնը, հապա որովհետեւ՝ թէ որ բացատրելու ըլլան այդ, ինչպէս իրենց պաշտօնը կը պարտաւորէ, պիտի դադրէին աչքի զարնելէ, հիացնելէ եւ խղճմտանքները տագնապի մէջ ձգելէ. զոր կսրծես պէտք է որ շփոթեն ու խռովին: Բայց այս է Քրիստոսի հոգին. "Ոչ գիտէք՝ որոյ հոգւոյ էք դուք" (Ղուկ. թ. 55): Թէ որ Տիրոջ ըլլալ ընտրութիւն մ'ընել քաղցրութեան եւ խստութեան մէջ, ներողամտութեան եւ պահանջկոտութեան մէջ, յայտնի է թէ աստուածային վարդապետին նմանելու համար պէտք է աւելի քաղցրութեան հակիլ, գարմանի դառնութիւնը քաղցրացնելով, որպէս զի չըլլայ թէ մեղաւորները փախչին անկից ու կորսուելու կամ փրկութիւնը ձեռքէ հանելու վտանգին մէջ իյնան:

Բայց թէ որ այնքան խիստ չըլլամ, կը վախնամ խղճմտանքիս դէմ գործելու: — Բայց դուն շատ աւելի կը բեռնաւորես զայն խիստ ու անկարեկիր ցուցնելով ինք զինքդ: Լսէ թէ ինչ կը պատուիրէ քեզ Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերան, աւելի աղէկ չի՞ որ գթած սրտով ծանօթանաս՝ քան թէ տեսակ մը անգթութեամբ: Երբ տէրը առատաձեռն ու նուիրատու է, պէտք չէ որ տնտեսը ագահ ըլլայ: Թէ որ Աստուած լի է ողորմութեամբ, ինչո՞ւ իւր պաշտօնեաները խստութիւն պիտի ցուցնեն: Կ'ուզե՞ս դուն՝ առաքեալներուն ու առաքելական

մարդկանց նման հովիւ մը ըլլալ: Խիստ եղիր քու անձիդ, եւ քաղցր՝ ուրիշներուն:

Թէ հետեւանքներէն դատողութիւն մը ուզենք կազմել, հաւասարապէս տխուր ու վնասակար է թէ չափազանց խիստ ու թէ չափազանց թոյլ բարոյական մը: Երկուքն ալ տարբեր ճամբով կը տանին զմարդ բարուց ապականութեան ու հաւատուրացութեան եւ հոգւոց կորստեան:

Ուստի եւ այս երկու ժայռերուն մէջտեղէն քալելու է զգուշանալով մէկէն՝ առանց միւսին հանդիպելու: Ուստի հարկ է ճիշդ ու որոշ գիտութիւն մ'ունենալ Յիսուսի Քրիստոսի վարդապետութեան, որպէս զի կարենանք ժողովրդեան հաղորդել զայն ինչպէս ինքն երկնքէն մեզ աւանդած է եւ ինչպէս որ սուրբ Եկեղեցին կ'աւանդէ առանց բան մը աւելցնելու կամ պակսեցնելու:

Սակայն սրբութիւնը, որ ամէնուն առ հասարակ պարտաւորութիւնն է, նոյնը չէ ամէնուն համար. երկնային Հօր տան մէջ օթեւաններ շատ կան: Մեծ բանակի մը մէջ պէտք չէ որ ամէնքը դիւցազն ըլլան. իւրաքանչիւր զինուորէ կը պահանջուի միայն, որ իւր կարգին ու աստիճանին վերաբերեալ գործերովն զբաղի ու իւր պարտքը կատարէ՝ թէ պատերազմի դաշտին վրայ ու թէ թշնամւոյն ճակատած ատեն: Երբոր քրիստոնեայ մը դժուար պարտաւորութեան մը կամ բնութեան ծանր եկող զոհողութեան մը առջեւ կը գտնուի՝ անտարակոյս է թէ քահանան չի կրնար անտարբեր մնալ կրքերու դիմադրութեան մը կամ մեղկ տեղատուութեան մը առջեւ, հապա սէրը կը պարտաւորէ կարելի եղածին չափ հարթելու դժուա-

րութիւնները խոստովանորդւոյն ըսելով, որ նախ ընէ ինչ որ իր ձեռքն է. յետոյ մնացածին համար Աստուծոյ օգնութիւնը խնդրէ ջերմագին աղօթքով, եւ թէ պիտի տեսնէ անտարակոյս որ Աստուած իր տկարութեան օգնութեան պիտի հասնի:

Մէկ խօսքով՝ քաղցրութեան ու խստութեան սքանչելի միացում մը կայ, կ'ըսէ Ս. Գրիգոր, զոր պէտք է ուսումնասիրել Յիսուսի Քրիստոսի պաշտօնեայ մը: Անոր գաղտնիքն այդ երկուքն աղէկ միացնելուն մէջ կը կայանայ, այնպէս որ ոչ մեղաւորները խորշին սաստիկ խստութեան պատճառաւ եւ ոչ միւս կողմանէ իրենց տկարութեան մէջ սրտապնդին չափազանց քաղցրութեան մը պատճառաւ: Այսպէս ըրաւ խոհեմ Սամարացին՝ այն դժբախտին նկատմամբ որ վիրալից՝ Երիքովի ճամբուն վրայ ձգուած էր: Ինքը, կ'ըսէ աւետարանիչը, գինի ու ձէթ դնելէն վերջը՝ բոլոր վէրքերը պատեց, — գինին՝ իբրեւ զկծեցուցիչ ու ազդու դարման մը, իսկ ձէթը՝ գինիին զօրութիւնը մեղմացնելու համար, եթէ անով վէրքերը կսկծէին: Առանց այս երկուքին օգտակար խառնուրդին, հոգւոյն վէրքերը կը մնային ու թերեւս ալ աւելի կը դառնանային ու բնաւ չէին բուժուեր:

Երրորդ խորհրդածութեան համառօտութիւնը:

Քահանայութիւնը առաքելութիւն մ'է. ամէն քահանայ նուիրակ մը կամ առաքեալ մ'է. ինքը Յիսուսի Քրիստոսի առաքելութեան շարունակողն է: Այս նկատմամբ որո՞նք են իրմէ պահանջուած

առաքինութիւնները: Ս. Գրիգոր ու Ս. Բեռնարդոս կը բացատրեն: Ասոնց գլքերուն մէջ ցրուած գաղափարները քաղելով՝ սուրբ քահանայի մը եւ օրինակելի ժողովրդապետի մը կատարեալ տիպարը կ'ունենանք:

"Ի դէպ է ընտրել ի հովիւ մանաւանդ զայր, որ ինչ փորձեալ, քան զանփորձն, քանզի ի գործ պաշտման առաւել այն է զի առաքինիքն պակասին ի բարութենէն քան թէ անօրէնքն՝ յուղղութիւն ածին:

Լաւ եւս ընտրեսցես զվերհրոտն եւ որ զանձն անարժան համարիցի քան զկամեցողն եւ որ այդր խուճապեալ մատիցէ: Յորդորեսցես մտանել այդր՝ որ Աստուծոյ խրթայ երկնչի, եւ յոչ այլ ինչ յուսայ, բայց միայն Աստուած:

Յամենայնի վարս ունիցին անարատս, յառաջատես լիցին ի խորհուրդս, ի հրամայելն զգաստ, ի կարգադրելն՝ ճարտար, երագ՝ ի գործելն, ծանր՝ առ ի խօսել, ի լռութեան չափաւոր, անվեհեր ի վիշտս, բարեպաշտօն ի յաջողութեան, խոհեմ ի նախանձ բարւոյն, մի թուլացեալ յողորմելն, մի գատարկանձն ի հանգստեան, մի շուայտ ի խնճոյս: Յամենայն կարեաց ախտից զանձն ի բաց մեկնեալով զկեանս վարեսցէ ըստ հոգւոյն: Զվայելչութիւն աշխարհիս արհամարհիցէ, մի երկիցէ ի հակառակութեանց, այլ ի հոգեւորս եւեթ ուշ եդեալ զներքինն խնդրեսցէ, գորովեսցի ի խանդաղատանս սիրոյն: Զաղքատն մի անգոսնեսցէ, այլ ուսուսցէ. մի շողմեալ ողբեսցէ զմեծատունս, այլ յանդիմանեալ սաստեսցէ. մի ծանրասցի տանձկին, այլ խնայեսցէ:

Հովուեսցէ զՀօտ իւր շինութեամբ յօրինակս գնացից, քարոզութեամբ բանին եւ խնդրուածովք աղօթից:

Պարտ է նմա ունել զբարութիւն, զբարեկարգութիւն եւ զգիտութիւն, առաջնովն յօրինակ այլոց հանդիսանայ, յերկրորդն սաստէ, յերրորդն ուսուցանէ:

Խելամուտ եւ իմաստուն լիցի, այլ եւս առաւել խնդրեսցէ զօծութիւն Հոգւոյն, որ միայն ուսուցանէ զամենայն:

Զգոյշ լիցի զի մի յորժամ այլոցն օգտիցէ, ինչ փոյթ անձին ունիցի եւ զի մի զայլս բարձրացուցանելով՝ ինքն անկանիցի ի խորխորատ: — Յամենայնի առաւել յաղօթս յուսացեալ լիցի քան ի վաստակս իւր:

Մի խստութեամբ ծանրասցի այլոց եւ մի ընդելութեամբ պատճառս արհամարհելոյ անձին տացէ: Զգուշասցի պահպանութեան բերանոյ, սակայն մի մերժեսցէ զընորհալի բանս քաղցրաբանութեան: — Հեզ զանձն իւր մատուսցէ ոչ բանիւ միայն՝ այլ գործովք: Արասցէ զանձն արժանի պատուոյ ոչ յոխորտն սիգանօք այլ արդեամբք:

Լիցի ի հոգի իւր անձնիշխան, ազնիւ, անվեհեր, անյաղթ, վեհանձն: — Անձնիշխան՝ որում բնաւն ինչ ոչ իշխեսցէ. — Ազնիւ՝ զոր ոչ ինչ անարժան սէր ձգեալ հրապուրեսցէ. — Անվեհեր՝ զոր մի ինչ խռով տագնապի յանկարծահաս այլ յայլմէ արասցէ. — Անյաղթ՝ զոր ոչինչ երկարութիւն վշտամբերութեան տկարացուցեալ յաղթահարեսցէ. — Վեհանձն՝ զոր մի ինչ երկրայնոցն կորուստ նեղասրտութեամբ ճմլեսցէ:

Գործովքն լեցի խիստ, զուարթ ի տես երեսացն, լուրջ ի բանս։

Զայնպիսիսն արասցէ բարեկամս, որոց չէցէ նմա զղջալ յընտրութիւն որք զգահավէժն սանձահարիցեն, զնաւտոան զարթուսցեն, որոց ազատութիւնն զինքն ի չափու ունիցի, զամբարհաւաճն խոնարհեցուցանիցէ, որոց ամրութիւնն զերկմիտն հաստատեսցէ, զյուսաբեկն կանգնեսցէ»։

Այսպէս քահանայ մը, բարի հովիւ մ'որ կ'ուզէ շարունակել եւ ընդօրինակել փրկչին առաքելական կեանքը՝ աղօթքի եւ աշխատութեան, գիտութեան եւ եռանդեան, ճշմարիտ առաքինութեանց եւ վեհանձն զոհողութեանց մարդ մ'է։ Կ'անցնէ իւր կեանքը իր գլքերովն զբաղած, ուր կը գտնէ այն աղբիւրներն զորս եկեղեցին կը ցուցնէ իրեն եւ որոնցմէ կը ստանայ այն գիտութիւնը, որ կը կազմէ աստուածաբանը եւ ուսեալ վարդապետը. — իւր աղօթարանին մէջ, ուր գաղտնապէս Աստուծոյ հետ կը խօսակցի՝ իւր եւ ժողովրդեան պիտոյից համար. — խորանին առջեւ, որ քաւութեան մեծ զոհին հետ միացած՝ վեհացեալ Աստուծոյ եւ մեղաւոր մարդկան մէջ կը կանգնի իբրեւ միջնորդ. — խոստովանարանի մէջ, ուր կ'երկնցնէ ձեռքը մեղաւորին վրայ, եւ արդար ու մաքուր կ'ընէ զայն. — աղաքնելուն մէջ, որոնց կը սորվեցընէ քրիստոնէական վարդապետութիւնը, որ աստուածային իմաստութեան աքանչելի այբուբենն է. — հոգեվարներու անկողնոյն շուրջը, ուր կեցած է օգնելու անոնց այս կեանքէս դէպ ի յաւիտենականութիւն ընելիք անցքին մէջ։

Ո՜, ինչ գեղեցիկ, ազնիւ եւ բարձր է ժողովրդապետի մը եւ ճշմարիտ առաքելական մարդու մը պաշտօնն ու առաքելութիւնը։ Որքան մեղաւորներ՝ իւր խրատներով գարձի բերած է. որչափ հոգիներ գժոխքէն ազատած է. որչափ արդարներ հաստատած ու կատարելութեան տարած ու երկինք հասցուցած է։

Վերջապէս ինքն ալ կը հասնի ընթացքի վախճանին։ Աշխատութիւններէ վաստակաբեկ՝ կը մեռնի... պիտի ողբա՞ն իր վրայ. պիտի փնտռե՞ն զինքը։ Իւր ժողովուրդը մինչեւ գերեզման իրեն ընկերանալու ատենն պիտի յիշէ՞ անոր ըրած զոհողութիւնները ու բարերարութիւնները։ Գուցէ յիշէ, բայց կրնայ ըլլալ ալ որ ապերախտ գտնուի։ Սակայն ինչ բանի կու գան դագաղին շուրջը ընդունայն գովասանքներ։ Այս բարի քահանան երկրի համար աշխատած չէ, ինքը աւելի բարձր տեղ դրած է իւր յոյսերը։ Իր պանդխտութեան օրերը ինչ որ ուզած է ընել՝ ամէնքն ալ ըրած է Յիսուսի Քրիստոսի առաքելութիւնը շարունակելու համար այսինքն որքան կարելի էր, ուսուցանելու՝ մխիթարելու եւ փրկելու ներկայ ժողովուրդը եւ ձգելու ապագայ սերնդոց՝ հաւատքը իր անմահ ակնկալութիւններով։

Այս մեծ առաքելութիւնը կատարեց եռանդեամբ ու զոհելով իւր աշխատալից ու թերեւս վշտահար՝ բայց միշտ ազնիւ ու մաքուր կեանքը։ Եւ հիմայ իւր յոգնութեանց պտուղները կը վայելէ հանգչելով Աստուծոյ ծոցը։ «Զի առժամայն յանձախութիւն թեթեւ նեղութեանս

մերոյ ի յաւիտենական առաւելութիւն զմեծութիւնն փառացն գործէ ի մեզ» (Բ. Կորն. Դ. 17)։

Աղօթք Ս. Քառասերիոսի Փրանկիսկոսի վասն դարձի հերձուածոցաց, հերետիկոսաց եւ մեղադրաց։

Աստուած յաւիտենական ստեղծիչ բոլորից եւ հաստիչ ամենայնի, յիշեա զի եւ զանձինս անհաւատից, հերետիկոսաց եւ մեղաւորաց դու ինքն ստեղծեալ գոյացուցեր ըստ պատկերի նմանութեան քո։ Ահա, Տէր ամենակալ, ի նախատինս անուանդ քոյ սրբոյ նոքօք դժոխքն լցան։ Յիշեա զի Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս՝ Որդի քո սիրելի՝ ի փրկութիւն նոցա ի խաչ ելեալ՝ մեռաւ մահու դառնութեամբ։ Տուր, աղաչեմք զքեզ, զի մի արհամարհեալ հայհոյեսցի Որդիդ քո միածին յանհաւատից, ի հերետիկոսաց եւ ի մեղաւորաց, այլ հաշտեալ աղօթիւք սրբոցն եւ պաղատանօք հարսին Որդւոյ քոյ սրբոյ Եկեղեցւոյ. յիշեա զողորմութիւնս քո, եւ մոռացեալ զկռապաշտութիւն, զնախատինս, զմեղս նոցին, տուր զի եւ նոքա ծանիցեն, երկնչիցին եւ սիրիցեն՝ զոր առաքեցերն զՏէրն մեր զՅիսուս Քրիստոս, որ է փրկութիւն, կեանք եւ յարութիւն մեր, որով փրկեցաք եւ ազատեցաք, որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն։

Գ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ
Վշտակիր կեանք։

Քահանան սրբաւայր մտնելով՝ ուրացման, հակառակութեան ու վշտաց կեանքի կը նուիրէ զինքն։ Եւ այս է որ պիտի ցուցուի չորրորդ խորհրդածութեանս մէջ։ Բայց որովհետեւ չի բաւեր որ ինքն միայն տրամադիր ըլլայ վշտեր յանձն առնելու, այլ ընդունիլ տալու է նաեւ ժողովրդեան, որուն կը քարոզէ. եւ քանի որ քրիստոնէական վարդապետութիւնը խաչին վարդապետութեանը մէջ կը բովանդակուի. «Մեք քարոզեսցուք զխաչելեալն Քրիստոս» (Ա. Կորն. Ա. 23), ուստի յարմար երեւեցաւ մեզ ցուցնել թէ ինչ են նեղութիւնները հաւատքի աչքով, նախ ընդհանուր քրիստոնէից նկատմամբ եւ յատկապէս քահանային համար։

ՀԱՏԱԾ Ա.

ՄԻԱԿ ԳԼՈՒԽ
Քրիստոնէական վարդապետութիւնն համբերութեան մասին։

Աստուած այս աշխարհքիս մէջ երկու մեծ գործք կատարած է, արարչութիւնն եւ փրկագործութիւնը։ Սակայն այս երկուքն ալ միեւնոյն ստուե-

բագծին վրայ գաղափարուած չեն։ Նախնական ստեղծումն իմաստութեան եւ ամենակարողութեան գործք է։ Աստուածային բարութեան շքեղ յայտնութիւն մը, ուր թիւը, կշիռը եւ չափը աքանչելի համաչափութեամբ մը կը զուգադիպին, եւ բաւական է դիտուն նայուածք մը նետել հոն անոր ներդաշնակ յարաբերութիւնները ըմբռնելու համար։

Սակայն աւա՛ղ մարդկային իմաստութիւնը դիտելով այս մեծասքանչ գործքը չ'ուզեր ճանչնալ անոր արարիչը։ Եւ ահա այդ ատենէն՝ Աստուած անփոփոխելի որոշում մը կ'առնու աշխարհիս իմաստնոց իմաստութիւնը խայտառակելու։ Մարդկային հոգին փրկելու եւ աշխարհքը կրկին ի հպատակութիւն Աստուծոյ դարձնելու համար՝ պատշաճութեան չի նայուիր, փոխանակ մեծ երեւնալու՝ հարկ կ'ըլլայ որ Աստուած պզտիկ երեւնայ, եւ անսահմանը սահմանաւոր ըլլայ։

Աստուած՝ այս նոր յայտնութեան մէջ՝ մեր աչաց առջեւ այնպիսի ճամբայ մը կը բռնէ որ կը շփոթէ մարդկային միտքը։ Ինքը լեռներ ու բլուրներ է որ կը կոտրէ կ'անցնի. երկնքէն մտուր, մտուրէն՝ այլ եւ այլ ոստումներով մինչեւ խաչը, խաչէն գերեզման եւ մինչեւ անդնդոց վիհը, անկից ալ երկնից ամենաբարձր կատարը։ Այս ամէնը կարգէ եւ չափէ դուրս է։

Այո՛, կ'ըսէր Տերտուղիանոս իւր հատու ոճովը, Աստուած բարի նպատակաւ անամօթ ու երջանկապէս յիմար երեւցաւ. "ԶՔրիստոս քարոզը անպատկառ եւ իմաստութեամբն յիմար"։ Ս. Պօղոս իրմէ առաջ ըսած էր. "Որով-

հետեւ աշխարհքը չճանչցաւ զԱստուած իւր իմաստութեան գործքերովն, հաճեցաւ Աստուած յիմարութեամբ փրկել զանոնք, որ իրեն պիտի հաւատային. "Յիմարութեամբ"։

Սակայն մենք ամէնքնիս գիտենք՝ թէ յիմարութիւնը եւ տկարութիւնը միայն առ երեւոյթ են։ "Զի յիմարն Աստուծոյ իմաստնագոյն է քան զմարդիկ, եւ տկարն Աստուծոյ հզօրագոյն է քան զմարդիկ" (Ա. Կորն. Ա. 25)։

Ազատութեան եւ հաճոյից սէրը, ամբարտաւանութիւնը եւ ցանկութիւնը պատճառ եղած են զմարդն չարին մէջ ձգելու։ Արդ մարդս պիտի պատժուի այն կերպով՝ որով յանցաւոր եղած է։ Ուստի արդար ու անփոփոխելի է այն պատգամը որ զմեզ խոնարհութիւններու եւ նեղութեանց կը դատապարտէ։ Եւ թէպէտ փրկիչ մը անկեալ մարդկութեան օգնութեան կը հասնի, ասով սակայն վինքը թշուառութիւններէն ու այս կենաց ցաւերէն ազատ ձգելու չէ, որովհետեւ կարգն եղծուած կ'ըլլար եւ ողորմութեան այդ ընթացքը արդարութեան պատգամը լուծած կ'ըլլար։

Սակայն թէ որ մեր խեղճութիւնները իբրեւ ճակատագրական բեռ մը վրանիս ծանրանային՝ այնպէս որ ոչ ոք կարենար անկից թեթեւցընել, այն ատեն մեր թշուառութիւնը անդարմանելի պիտի ըլլար եւ մեզ կարելի պիտի չըլլար ազատութիւն մը։

Հոս է որ յիմարութեան խորհուրդը ամենաբարձր ու գերապանց իմաստութեան խորհուրդ կը դառնայ։

Մարմնացեալ Բանն Եհովէ չ'ըլլար մեր խոնարհութիւններն ու չարչարանքներն հեռացնելու, սակայն շատ աւելի աղէկ ու անհունապէս աւելի լաւ կ'ընէ ինքը՝ չարը ի բարին փոխելով։ Անմեղը՝ մեղաւորներուն միանալով ու մեղքին ու անոր պատիժներուն ծանրութեամբ բեռնաւորուելով այս ամենքը մեղքին դարման կը դարձնէ։

Մենք չարչարուելու դատապարտուած էինք եւ այս արտասուաց վայրին մէջ հեծելու՝ առանց արդիւնքի եւ անյոյս մեռնելու. եւ այս կենաց չարիքներն նախազակ մը պիտի ըլլային անտի կենաց աւելի սարսափելի պատիժներուն։

Բայց ահա ինչ աքանչելի կերպարանափոխութիւն է որ ըրաւ Փրկիչը ճակատագրին մասին։ Նեղութիւննիս թէ որ ուզենք միայն այս ներկայ կենաց շրջանին մէջ կը փակուին. ու չարչարանք եւ մահ կրելէն վերջը Յիսուս՝ զմեզ անչարչարելի, անմահ ու երջանիկ պիտի ընէ յաւիտեանս։ Նոյն իսկ այս կենաց մէջ մեր նեղութիւններն իրենց բնութիւնն պիտի փոխեն ու այլ եւս ոչ ամօթ եւ ոչ ծանր բեռ մը պիտի ըլլան։ Որովհետեւ Աստուծոյ այդ ամէնն յանձն առաւ եւ ատոր համար մեղմացուց անոնց խստութիւնը, ազնուացուց ու սրբեց եւ հաստատեց զանոնք եղբ սկզբունք մեր մեծութեան ու յաւիտենական երջանկութեան։

Այս կերպով Յիսուս Քրիստոս մեր դիմացը նոր աշխարհ մը կը բանայ, ուր ամէն բանի անունն ու կերպարանքը կը փոխուի։ Ինքը մեր ցաւերը կ'առողջացընէ չէ թէ աներեւութացնելով այլ փոխաբերելով։ Կը սորվեցընէ մեզի անոր

աքանչելի գաղտնիքը. այսինքն աղքատութեան մէջ գտնել հարստութիւն, փառքը խոնարհութեանց մէջ, մխիթարութիւնը չարչարանաց մէջ, կեանքը նոյն ինքն մահուան բազուկին մէջ՝ ընելով այսպէս մեր խեղճութիւնները իբր սանդուխի մը աստիճանները՝ որպէս զի կարենանք անոնցմով փառաց ու յաւիտենական երջանկութեան բարձրանալ։

Անձնասիրութիւնը հասնելով մինչեւ զԱստուած ալ արհամարհելու՝ մարդուս ամէն յանցանքներուն ու թշուառութեանց աղբիւրն եղած է։ Աստուածասիրութիւնը իջնելով մինչեւ անձին արհամարհութեանը՝ բարի կարգաւորութեան ու կորսուած երջանկութեան վերադարձի սկզբնաւորութիւնը պիտի ըլլայ։

Ահաւասիկ ինչու համար Փրկիչը բնաւ չի դադրիր իւր խօսքերովն ու ամ աւելի օրինակներովն մեզի ազդարարելէ համբերութեան ու աշխարհքէս հրաժարելու կարեւորութիւնը, իմացընելով մեզի թէ այս է փրկութեան հասնելու մէկ հատիկ ճամբան։ Թէ որ մէկը կ'ուզէ ինծի հետեւիլ, ըսած էր ինքն, պէտք է որ ուրանայ իւր անձն, առնու իր խաչն ու ամէն օր զայն տանի ու ետեւէս գայ, վասն զի ով որ կ'ուզէ իր կեանքը փրկել պիտի կորնչցընէ զայն, իսկ պիտի փրկէ զայն ով որ իմ սիրոյս համար կորնչցընէ իւր կեանքը։

Այն օրը որ մարդացեալ Աստուած խաչին վրայ իջաւ, որպէս զի ցաւերուն ու չարչարանքներուն մէջ մեռնի, այս աստուածային խօսքերուն անանկ նոր ուժ մը տուաւ որ բնաւ մարդկային լեզու մը պիտի չհամարձակէր արտասանել։ "Զա-

մենայն վարդապետութիւնս իւր խաչիւն հաստատեաց» (Ս. Հերոնիմոս առ Ալկաս. խնդիր 5)։

Վշտաց համբերելու խնդիրը ընկերական ամենամեծ խնդիրն է. ասիկայ՝ պատմութեան ամենամեծ շրջաններուն մէջ՝ ժողովուրդներու դիմացը կ'ելլէ կը կանգնի։ Այս խնդիրը լուծելու համար աշխարհքիս իմաստունները, փիլիսոփաները, դիւանագէտները՝ հնարքներ կ'երազեն, դրութիւններ կը ծրագրեն ու յեղափոխութիւններ կ'ընեն։ Սակայն կ'անցնին հնարքները, կ'անցնին փիլիսոփայական դրութիւնները, յեղափոխութիւնները կ'անցնին ու կը մնան ցաւերը որ կը ճնշեն մարդկութիւնը միեւնոյն ծանրութեամբ։ "Զի եւ ծանր լուծ եդ ի վերայ ադամային ծննդոցս» (Սիրաք. խ. 1)։ Արտասուաց վայրիս մէջ միշտ պիտի ըլլան խեղճութիւններ, զրկանք, հիւանդութիւններ ու ցաւեր, վասն զի մեղաւորներ ալ միշտ պիտի գտնուին։

Մարդկային փիլիսոփայութեան համար ցաւը անհասկնալի բներեւոյթ մը եւ խորհուրդ մ'է. անձանօթ կը մնայ անոր բուն պատճառը եւ հետեւաբար չի կրնար գարման մը ցուցընել։

Եւ ի՞նչ. ցաւ կրելը չար բա՞ն մ'է։ Ո՛չ, վասն զի հիւանդ մը սիրով կը համակերպի ցաւալի գործողութեան մը որ իրեն առողջութիւնն պիտի ապահովէ. զինուորը թշնամւոյն յաղթելով՝ չի տրտմիր ընդունած վէրքերուն համար. մայր մը նոյն իսկ երկունքի ցաւերուն մէջ միսիթարութիւն կը գտնէ մտածելով թէ իւր բաղուկներով պիտի գրկէ իր անդրանիկը։

Ի՞նչ բան է ուրեմն՝ որ մարդիկ կը մերժեն։ Ամուլ նեղութիւնը, նեղութիւն մը, որ չունի փառք. նեղութիւն մը, որ միսիթարութենէ զուրկ է։

Արդ Յիսուս Քրիստոս վերցուց նեղութեանց վրայէն այդ ատելի ընող երեք նկարագիրները, որոնք մարդկանց համար պժգալի կ'ընէին զայն ու սոսկալի։ Ամուլ էին՝ արգասաւոր ըրաւ. արհամարհելի էին՝ փառաւոր ըրաւ. սրտաբեկող էին՝ սիրելի ըրաւ ու քաղցրութեամբ լեցուն։ Ահա ինչպէս ինքը մեր Թշուառութեանց ամենամեծ բժիշկն է ու տառապեալ հոգիներուն մէկ հատիկ միսիթարիչը։

Եւ նախ համբերութիւնը արգասաւոր ըրաւ։ Ադամ ու Յիսուս Քրիստոս երկու գլուխ են, երկուքն ալ հայր են, երկուքն ալ իրենց ընտանեաց նմանութեան օրինակ եղած են, երկուքն ալ որդւոց կը հաղորդեն իրենց պատկերը ու դիմագիծը։ Եւ մենք՝ քանի որ կը կրենք նախնի հօր ամօթալի պատկերը՝ անոր պէս երկրաւոր ու մարմնասէր կը ծնանք, իրեն պէս ապերախտ ու ապստամբ։ Այս վիճակին մէջ վշտեր կը կրենք, եւ այդ մեր նեղութիւններն հատուցում չեն եւ ոչ քաւութիւն մը. հապա լոկ պատիժ ու տանջանք են, որ մեղաւորին վրայէն չեն վերցներ մեղաց արատը, որովհետեւ կը ծնայ անոր մէջ յամառութիւնն ու չարութիւնը։

Սակայն հաղիւ թէ երկնաւոր մարդուն պատկերը կը զգենուինք եւ սրբարար շնորհքով կը ծնանինք Յիսուսի Քրիստոսի, այն ատեն զղջումն ու սէրը կը մտնեն մեր սիրտը։ Այն ատեն մեր վշտերը կերպարանափոխ կ'ըլլան՝ այսինքն քաւչական ու

արդիւնաւոր կը դառնան։ Ընկեալ մարդկութեան նոր գլխուն միանալով պիտի քալենք միշտ իր հետքերուն վրայէն՝ նեղութեանց ու չարչարանքներուն մէջէն՝ ձեռք բերելու համար երկնից արքայութիւնը, զոր կորուսած էինք։ Արդ ով կրնայ չարիք համարիլ ինչ որ մեծ բարիք առաջ կը բերէ։

Երկրորդ՝ Յիսուս Քրիստոս վշտաց նախատինքը վերցուց։ Ամէն հեթանոսները աղքատներէն կը զգուշանային ու խորշում մը կը զգային։ Որովհետեւ զանոնք իբր երկնքէն պատժուած կամ ճակատագրէն հալածուած մարդիկ կը նկատէին։

Յիսուս Քրիստոս եկաւ այս սխալ գաղափարները շտկելու՝ բարձր բռնելով համբերութեան պատիւը եւ թշուառութեան մեծ արժանիքը։ Մեր խեղճութիւնները իր վրան առնելով ու թշուառներուն համազգեստը հագած աղնուացուց զանոնք ու փառաւորեց։ Մեր ճարտասաններուն ամենամեծը չէր խօսեր այսպէս Լուդովիկոս ԺԴ.ի արքունեաց մէջ՝ աղքատաց՝ եկեղեցւոյ մէջ ունեցած բարձր աստիճանին վրայօք։ Մեր քաղաքներուն ամենաշքեղ յիշատակարանները համբերատար ու թշուառ անձանց համար չէ՞ն կանգնուած։ Եւ չեռնուեցա՞ն յաճախ մեծանուն իշխաններ ու հզօր թագաւորներ ծունկի եկած աղքատներուն ու հիւանդներուն ծառայելու համար։ Վերջապէս հիմայ ալ չկա՞ն միլիոնաւոր մարդիկ, որ կամաւոր աղքատութեան խոնարհութեանց ու նեղութեանց դրօշին տակ մտնելով համարձակ կը քարոզեն թէ մեծապէս փառաւոր բան է նեղութիւն կրել փշեպսակ գլխու մ'իշխանութեան նըման։

Արդէն խելքէ շատ վեր հրաշք մ'էր փառաւորել ինչ որ աշխարհքը միշտ անարգ ու նախատական համարած էր. սակայն զարմանալու ամենավերին կէտը հոն է որ ախորժելի ու հաճոյական ըրաւ ինչ որ մեր բնութեան ամէն միտումներն բոլորովին կը մերժէին։ Չունի՞նք մենք բնական եւ գրեթէ անյաղթելի հակակրանք մը նեղութիւն կրելու։ Այսու հանդերձ ոըքան վեհանձն քրիստոնեաները չարչարանքներուն առջեւ կ'ելլէին տեսակ մը ախորժով ու հոգեւորական քաղցրութեամբ։

Կարելի՞ բան է ուրանալ այս իրողութիւնը։ Բայց ասոնք եղելութիւններ են, զորոնք հնար չէ ժխտել։ Կը հաստատուի այս ամէն սուրբերուն կեանքովն ու ամէն պատմական յիշատակարաններով։ «Առաւելեալ եմ՝ ուրախութեամբ յամենայն նեղութիւնս մեր» (Բ. Կորն. Է. 4), կ'ըսէր Ս. Պօղոս եւ նոյնը կը կրկնէին այն ամէն մեծ հոգիներն, որ այս երկրիս վրայ բարի օրինակ ըլլալէն վերջը՝ երկնից արքայութիւնը լեցուցին բազմութեամբ։

Եւ մարտիրոսներուն վրայ սեղմելով միայն մեր խօսքը՝ յայտնապէս աստուածային գործ մը չէ՞ այն ուրախութիւնը, այն սիրոյ վառ զգացումները, որ նոյն իսկ ամենադժուար նեղութեանց մէջ կ'արտայայտէին։ Հեթանոս հռովմը մեծ հիացմամբ տեսած էր իւր քաղաքացիներէն մէկը, որ Հայրենեաց փրկութեան ու անգութ մահուան մէջտեղը գտնուելով՝ վայրկեան մը իսկ չէր վարաներ կամովին նախընտրելու տանջանքը։ Ամէն պատմիչներն ու բանաստեղծները այս դիւցազնական

զոհողութիւնը գովելու համար՝ չենայեցին բոլոր իրենց ճարտարախօսութիւնը: Սակայն Յոգոլոս քաջ զօրավար մ'էր, որ փառքի սիրով վարժ էր նետուիլ վտանգներու մէջ, ինչպէս կ'ըսէ Վերգիլիոս, եւ այդ էր որ իրեն սիրտ կու տար. "փառաց անհուն տենչանք": Բայց պատմական ժամանակագրութեանց մէջը կը Սիշատակուի այս իրը արտասովոր երեւոյթ մը:

Եկեղեցին մի քանի առանձինն անձեր չէ որ մեզ կը ներկայացնէ, հապա միլիոնաւոր գիւղացիներ են, մարդիկ, կիներ, փափկասուն կոյսեր, մատղաշ տղաքներ, որ ամէնէն անարգ մահուան առջեւ կը նետուին իբրեւ Հարսանեաց սեղանի մը, ու կախաղաններու վրայ կ'ելլեն բոլոր սրտի ուրախութեամբ եւ ժպտուն դէմքով: Ուսկից առաջ կու գար այդ հրճուանքն, ու այն անտարբերութիւնը, որ ցաւը խաղալիկ կը Համարէր ու տանջանքներուն առջեւ կը ծիծաղէր:

Ո՛Հ. իրենց Հոգին կարծես օտար էր մարմիններէն. ելած էր նա անկից ու վնտեղուած աստուածային փրկչին վէրքերուն մէջ, ինքը այլ եւս չէր զգար իւր ցաւերը կամ թէ որ զգալու ալ ըլլար, անյաղթելի քաջութեամբ ու գերբնական արիութեամբ կը յաղթէր անոնց. "այնու վշտամբերութիւն մարտիրոսացն կազմի, կ'ըսէ Ս. Բոնաւենտուրա, զի ի վէրս Քրիստոսի ամենայն հոգւով ապաւինի եւ խորին խորհրդածութեամբ նոցուն պարապի": Մարտիրոսը իր փրկչին խորհրդածութենէն ու աներեւոյթ օգնականութենէն քաջալերուած, Հաստատուն ու զօրաւոր կը մնայ, կը փոխէ իւր ցաւերը այնքան

յաղթանակներու: Եւ մինչդեռ մարմինը կը պատրուտի ու երկաթէ ժանիքներով կը քաղուին իւր աղիքները՝ ինքը անայլայլ կը դիտէ արիւնը, որ աղբիւրահոս կը վազէ իր վէրքերէն:

Ո՞ր է ապա այս քաջ ախոյեանին Հոգին: Ապահով տեղ մ'է անիկայ, ժայռի մը մէջ, Ցիսուսի սուրբ սրտին մէջ է մտած անցնելով անոր վէրքերու դռներէն: "Ի նմա մնայ մարտիրոսն զուարթ եւ յաղթական, թէպէտ եւ պատառեալ մարմնով, մինչ երկաթով կողքն կոշկոճէին, ոչ միայն արիաբար այլ եւ յօժարութեամբ տեսանէ զարիւնն իւր ի բուսանդակ մարմնոյն հեղեալ յերկիր: Ո՞ր ուրեմն կայ մնայ յայնժամ հոգի վկային: Ցայնժամ յապահովի է, այս է ի վիմի, այս է յաղիս Ցիսուսի, տալով նմա մուտս առ նա վիրացն: Քանզի եթէ էր յաղիսն իւր խնդրէր արդեօք ի նոսա եւ գտանէր զերկաթն գիշատիչ, ոչ հանդուրժէր ցաւոցն, մատնէր ի պարտութիւն եւ ուրանայր: Իսկ այժմ ի վիմի բնակեալ զիաւրդ թուիցի զարմանալի իմն եթէ իբրեւ զվէմն կարծրանայ պնդութեամբ: Ոչ է հիանալ ընդ այս եթէ արտաքոյ բան զմարմին գնացեալ, ոչ զգայ ցաւոց մարմնոյն, եւ այս ոչ եթէ ի թմրութենէ լինի այլ առ սիրոյն մեծութեան: Քանզի զգայարանքն նուաճին՝ այլոչ բառնին, ոչ պակասէ ցաւն այլ արհամարհի" (Ս. Բոնաւենտ. Ցիսուսի կենսագրութեան յառաջաբանին մէջ: — Ինքն Բոնաւենտուրա այս գեղեցիկ կտորը առած էր Ս. Բեռնարդոսի՝ "Ներգ երգոցի" վրայ ըրած բացատրութենէն):

Այսպէս Աստուծոյ Որդին մեր խեղճութիւնները բաժանորդ եղաւ՝ զանոնք փոխակերպելու եւ իւր աստուածային լուսովն փայլեցնելու համար: Մեզի պէս մարդ ըլլալով տուաւ ինք զինքը տխրութեան, ձանձրոյթի ու վախի ձեռքը: "Նէ սկսաւ տխրել եւ հոգալ" (Մարկ. ԺԴ. 33), եւ ասոր համար մեր ուժին եւ ուրախութեան սկիզբը եղաւ: Իր չարչարանաց բաժակը զոր բոլոր կեանքը մէջ փափաքած էր խմել, իրմէ հեռացնելու համար երեսի վրայ ինկաւ ու ինչպէս կ'ըսէ Մարգարէն, բերանը փոշիի մէջ թաթաւեց, եւ այդ կերպով իւր աշակերտները երկրէն վեր կանգնեց ու իւր մարտիրոսներուն հաղորդեց դիւցազնութիւնը: Կրեց ինքը անտանելի հոգեվարք մը, որուն մէջ գտնուած պահուն արիւնը կը վազէր բոլոր երակներէն, եւ այդ արեան հեղմամբը ինքը տկար ու երկչոտ մարդկանց համար, որոնց ցաւերու պարզ մտածմունքն իսկ սոսկումի կը պատճառէր, ստացաւ արիութիւն ու անվեհեր հոգի եւ ուրախութիւն: Այն ամէն բան որ ինքն պիտի շնորհէր մեզ, ուզեց անձամբ գնել: "Ժառանգորդ լեալ մարմնոյ հիւանդութեանն մերում՝ քառնայ զվէրս... Քանզի եկեալ էր յաշխարհ մեծատուն եւ ողորմած վաճառաշահ երկնից... Որ զմերան առնոյր եւ զիւրան պարգեւէր" (ս. Լեւոն, քարոզ Բ. Ցիսուսի չարչարանաց վրայ Գլ. 4):

Ցիսուս Քրիստոս տեսնելով այն նախատինքները, որ պատրաստուած էին իրեն, ըսած էր Հօրը "եղիցին կամք քո" (Մտթ. Զ. 10): — Եկեղեցւոյ գլխոյն այս բառը, կ'ըսէ ս. Լեւոն, բոլոր մարմնոյն փրկութիւնն եղաւ: Անիկայ դաս եւ օրինակ մ'եղաւ: Ասոր պարտաւոր են խոստովանողները եւ մարտիրոսները իրենց յարատեւութիւնն ու յաղթութիւնը: "Զայն զվնասոյն փրկութիւն է ամենայն մարմնոյ. ձայնս այս զամենայն հաւատացեալս յորդորեաց, զխոստովանողս բորբոքեաց, եւ պսակեաց զվկայս: Քանզի ո՞ կարէր նուաճեալ պարտել զնեռ ատելութեան աշխարհիս, զնաւարային աղջամուղջ փորձութեանց, զապառնալիս հալածչացն, եթէ չէր ասացեալ Քրիստոսի վասն ամենեցուն՝ առ Հայրն իւր եղիցին կամք քո" (ս. Լեւոն, քարոզ Բ. Ցիսուսի չարչարանաց Դ.):

"Յաչ քո աղբիւր է ամենայն օրհնութեանց, պատճառ ամենայն շնորհաց, որով հաւատացելոց շնորհի զօրութիւն ի տկարութեան, փառք յաղագանութեան, կեանք ի մահուան" (ս. Լեւոն, քարոզ Ը. չարչարանաց Է.):

Հիմայ որ ցաւը մեր աչաց առջեւը կորնցուցած է իւր խոժոռ ու զարհուրելի կերպարանքը, հատ պիտի չվախնանք՝ մտածելով այն ամէն տեսակ ցաւերուն եւ նեղութեանց վրայ, որոնց կ'ենթարկէ զմեզ մեր բարձր ու վեհ առաքելութիւնը:

Բ.

Սակայն ինչո՞ւ համար նեղութիւն կրելու պէտքը աւելի քահանային վրայ կը ծանրանայ քան թէ պարզ հաւատացեալի մը: Ահա երկու գլխաւոր պատճառներ:

Առաջինն այս է. որովհետեւ փիլիսոփայութեան ապացոյցները ու անոր գեղեցիկ սկզբունքները բաւական պիտի չըլլային ընդունել տալու համար մարդկանց իրենց բնութեան հակումներուն ներհակ վարդապետութիւն մը: Պէտք է որ այդ վարդապետութիւնը շօշափելի ըլլայ գործնականապէս:

Արդ որո՞ւն կ'ինայ աւանդել այս գործնական դասերը. այս անձնուրացութեան, զոհողութեան, աղքատութեան եւ համբերութեան մեծ սկզբունքները: Քահանան չէ՞ որ աւետարանը քարոզելու ղրկուած է՝ ցուցընելով իւր անձին վրայ անոր գործնական բացատրութիւնը եւ ամենուն դիւրամատչելի մեկնութիւնը:

Կրնայ մարդ մը հակառակ իւր կամաց՝ աղքատութեան ու զրկանքի հետեւանքներու ենթարկուիլ. իւր վիճակը կրնայ ուրիշներուն գութը շարժել, բայց ասով խրատ մը չի տար եւ ոչ ցաւոց դառնութիւնը կը նուազեցնէ:

Բայց ենթադրեցէք որ ինքը կամաւոր աղքատ մ'է, որ իւր ուզելովը կը տանջուի: Ս. Փրանկիսկոս Ասիզացի ցնցոտիներու մէջ փաթթուած ցրտէն կը դողդղար, թեթեւամիտ մարդուն մէկը, որ անշուշտ զինքն մեծ մարդու տեղ կը դնէր, կը մտեւնայ իրեն ու հեգնօրէն կ'ըսէ. "բարեկամ կ'ուզե՞ս դու ինծի ծախել քանի մը կաթիլ քու քրտինքէդ: — Ո՛չ, պատասխանեց սուրբը, որովհետեւ ես Աստուծոյ պիտի ծախեմ աւելի սուղ գնով մը: — Պիտի գտնուի՞ մէկը՝ որ չըմբռնէ այս դասը ու չհետեւցընէ թէ ցաւ կրելը չարիք մը չէ:

Ցաւ կրելն՝ անհրաժեշտ հարկ մ'ըլլալուն երկրորդ պատճառն է, որ քահանայ մը գերբնական կարգի մէջ հայր կոչուած է. "ի Քրիստոս... Աւետարանաւն ծնայ զձեզ" (Ա. Կորն. Դ. 15): Արդ այն ամէն ծնունդ, որ մարդ առաջ կը բերէ, ի հարկէ հետն ունի սաստիկ ցաւ ու մեծ նեղութիւն: Այս է Աստուծոյ որոշողութիւնը, որ առաջին մեղաց անմիջապէս հետեւած է. "տրտմութեամբ ծնցես" (Ծնն. Գ. 16): Եւ այս որոշողութիւնը կը կատարուի թէ՛ շնորհաց եւ թէ՛ բնութեան կարգին մէջ: Յիսուս Քրիստոս խաչին վրայ մեռնելով ծնաւ զմեզ ի գերբնական կեանս: Մարիամ Աստուծոյ եւ ընտրեալներուն մայրն է: Աստուած մը՝ որ կը ծնի, պէտք չէ որ իրեն մօրը ցաւ պատճառէ, ատոր համար այս առաջին ծնունդն տեղի ունեցաւ սքանչելի վերացման մը մէջ: Սակայն ասանկ չեղաւ երկրորդ ծնունդը Golgothային վրայ ու խաչին քովն էր Մարիամ եւ հոն մեր մայրն եղաւ: Այն ատեն, կ'ըսէ հայրն Րոբերդոս, ինքը տօկոսովը վճարեց այն ամէն ցաւերը, որոնցմէ ազատ ճնացած էր երբ աշխարհ բերաւ իւր որովայնի օրհնեալ պտուղը: Կաթողիկէ Եկեղեցին Յիսուսի Քրիստոսի մէկ հատիկ օրինաւոր հարսն է եւ ահա ինքը չի դադրիր անոր որդիներ հասցնելու, սակայն Եկեղեցին անոնց աճումը կը դիտէ եւ զանոնք յաւիտենական նաւահանգիստն կը տանի նեղութեանց ու հալածանքներուն միջէն: Ամէն ոք, որ հոգիներու փրկութեան կը զբաղի, պէտք է աչքը առնու նեղութիւն ու ցաւ, թէ որ կ'ուզէ արդիւնաւորել իւր առաքելական պաշտօնը. "տրտմութեամբ ծնցես":

ՀԱՏԱԾ Բ.

—

Երկու պատճառներ կան որ կը բացատրեն մեր Փրկչին մահկանացու կենաց մէջ կրած նեղութիւններն եւ այն անողորմ ու ամօթալից չարչարանքները՝ որ զինքը մեռցուցին։

1. *Ինքը մարդկանց երեւցաւ՝ իբրեւ մեղաց թշնամի մը, եւ ասոնց դէմ անհաշտ ու յարատեւ պատերազմ մը բացաւ։ Եւ ասոր համար չարերուն կողմանէ այնքան հակառակութիւն ու հալածանք ունեցաւ։*

2. *Յիսուս Քրիստոս ընծայեց իւր անձը Հօր Աստուծոյ՝ իբրեւ փրկանք ու ողջակէզ մարդկային մեղաց։ Եւ ասոր համար մեղաց վերապահուած պատիժը ու տառապանքը ինքը կրեց։*

Արդ՝ քահանան մարդացեալ Բանին կենդանի անձնաւորումն է, որուն առաքելութիւնը պիտի շարունակէ. ուստի պէտք է որ քահանան Փրկչին տրամադրութեամբը նեղութեանց բաժակը քամէ, իւր կեանքը պէտք է ըլլալ Փրկչին նեղութեանց ու չարչարանաց շարունակութիւն ու ամբողջացում։ Ասկից կը ծագին ինչպէս Յիսուսի Քրիստոսի նոյնպէս քահանային համար վիշտ կրելու երկու պատճառներ։

1. *Ինքը կը չարչարուի, վասն զի իւր վիճակին ու պաշտօնին բերմամբ մեղաց թշնամի է եւ չարութեաց հակապատկերը։*

2. *Կը չարչարուի, որովհետեւ իւր անձը Աստուծոյ կը նուիրէ իբրեւ արդարութեան գրաւ ու զոհ մեղաւորներուն համար։*

ԳԼՈՒԽ Ա.

Չարերուն ատելութիւնը՝ Յիսուսի Քրիստոսի ու իւր պաշտօնեաներուն կրած նեղութեանց առաջին պատճառն է։

Հնութեան ամենամեծ փիլիսոփաներէն մէկը՝ կատարելութեան գաղափարը փնտռելով՝ Քրիստոսէ շատ դարեր առաջ ըսած էր թէ՝ «ինչպէս մարդկանց մէջ յետին աստիճանի չար կը համարուի անիկա, որ այնպէս գիտէ ծածկել իւր կրքերը ու պակասութիւնները, որ առաքինոյ վարկը կը վայելէ, այնպէս ալ ասոր հակառակ ամենէն աւելի առաքինի նկատուելու է այն՝ որուն ճշմարիտ առաքինութիւնն իսկ մարդկանց ատելութիւնը ու հալածանքը կը գրգռէ զինքն խաչել չարչարանաց մատնելու չափ»։

Աքանչելի խորհրդածութիւն եւ շատ աքանչելի հեթանոս փիլիսոփայի մը բերնէն ելած ըլլալուն համար։ Հին սուրբ հայրերը գրեթէ մարգարէական ըմբռնած են այս մտածութիւնը, որ կ'աւետէր մարդացեալ Աստուծոյն ապագայ մահն ու չարչարանքները։ Բայց եթէ այդպէս ալ չէ, գէթ Պղատոնի այս դիտողութիւնը մարդկային սրտին ապականութեան արտաքոյ կարգի ճանաչում մը կ'ենթադրէ։

Յիսուս Քրիստոս աշխարհք գալով ուրիշ բան չգտաւ բայց եթէ մեղաւորներ։ Եւ ըստ այսմ բնական կ'երեւէր որ մեղաւորները չխորշէին Փրկչէ մը, ինչպէս հիւանդները չեն խորշիր բժշկէն։ Այսու ամենայնիւ ամէն բան իրեն դէմ ելաւ։

Յիսուս Մովսէսէն, Երեմիայէն ու ամէն մարգարէներէն աւելի շատ հակառակութեան, տրտնջանաց ու գայթակղութեան նշաւակ եղաւ։ — Ոմանք կ՚ըսեն՝ թէ մարգարէ մ՚է, ուրիշներ՝ Քրիստոսն է այս։ — Բայց Քրիստոս Նազարեթէն կրնա՞յ գալ։ — Երբ որ Քրիստոս գալու ըլլայ՝ պիտի չգիտցուի թէ ուսկից կու գայ. իսկ ասիկայ գիտենք թէ ո՛ւր տեղէն եկած է։ — Խռովարարար մ՚է, որ կ՚արգիլէ կայսեր հարկ վճարել։ — Գինեմոլ ու կերուխում սիրող մարդ մ՚է։ — Սամարացի է, հայհոյիչ է, որ զինքն Աստուծոյ հաւասար կ՚ընէ. — այսահար մ՚է եւ Բէեղզեբուղով է որ սատանաները կը հանէ ...։ — Մարգարէներուն ո՞ր մէկը այսքան նախատինքներու ու հակառակութեանց խաղալիկ եղաւ։

Պատճառն այս է, որ՝ Յիսուս Քրիստոս բոլոր մարգարէներէն աւելի անդիմադրելի յստակութեամբ կը ներկայացնէր ճշմարտութիւնը եւ մարդիկ չէին կրնար համբերել ճշմարտութեան, որ զիրենք կը դատապարտէր։ Անոնք աւելի կ՚ուզէին չտեսնել իրենց մեղքերը, որպէս զի հանգիստ մնային անոնց մէջ, քան թէ զանոնք ճանչնալ՝ զղջալու եւ ուղղուելու համար։

Արդարն շփոթենք, կ՚ըսէին փարիսեցիները եւ օրինաց վարդապետները. "Դարանակալ լիցուք արդարոյն„ (Իմաստ. Բ. 12)։ Նախատանքներով ու չարչարանքներով տանջենք զինքը՝ "Թշնամանօք եւ գանիւք խոշտանգեսցուք զնա„ (անդ 19)։ Եւ ինչո՞ւ. որովհետեւ ինքը մեր գործքերուն հակառակ է, որովհետեւ իր վարդապետութեամբը եւ իր առաքինութիւններովը

երեւան կը հանէ մեր բարոյականի պակասութիւնները։

Յիսուս Քրիստոս եկած էր պակսութեան ու մոլութեան դէմ պատերազմ բանալու համար եւ ամէն տեղ ճշմարտութեան ու արդարութեան թագաւորութիւնը կանգնելու. ահա ինչո՛ւ չար կրքերը ոտք ելան իրեն դէմ, ահա ինչո՛ւ իրեն հակառակ զինուեցաւ դժոխքն ու անոր կողմնակիցները, ահա ինչ որ զինքը խաչին չարչարանաց հասցուց։

Փրկչին չարչարանքները իր անձին մէջ միայն չամփոփուեցան, այլ անկից իր ներկայացուցիչներուն վրայ ալ տարածուեցան։

Ես հոս պատմական խնդիր մ՚է որ նկատի կ՚առնում, որուն պիտի չկարենայ բացատրութիւն տալ անհաւատ մը։ Եւ իրաւի ուղղափառ քահանային դէմ մղուած տասնուութ դարերու շարունակ պատերազմը՝ մարդկութեան մէջ տեղի ունեցած ամենազարմանալի դէպքերէն մէկն է, որ անմեկնելի կը մնայ՝ երբ պատճառը գերբնական կարգի մէջ չի փնտռուիր։

Եղան ազգեր, որ ուրիշ ազգերու դէմ պատերազմեցան, ցեղ ցեղի դէմ։ — Սակայն քահանան օտար մը չէ եւ անծանօթ երկրէ չի գար. քաղաքացի մ՚է, որ միեւնոյն լեզուն կը խօսի, միեւնոյն օրինաց կը հպատակի, իր հալածիչներուն ու իրեն հասարակ եղող հայրենիքը կը սիրէ։ — Ինքը չ՚ուզեր զատ ցեղ մը, առանձնաշնորհեալ սերունդ մը կազմել, ընկերութեան ամէն դասակարգերէն ալ կ՚ընտրուի. ինքը անխտրաբար կ՚ընդունի այն ամէնքը որ իր առաքելութեան մաս-

նակցիլ կ'ուզեն, պզտիկ ու մեծ, աղքատ ու հարուստ:

Տեսնուած են միեւնոյն թագաւորութեան բնակիչներ, որ շատ անգամ իրարմէ զատուած են քաղաքական գաղափարներով, կուսակցութիւններ կազմելով, եւ սաստիկ կռուելով իրարու հետ մէկ կողմնակցութեան յաղթանակին համար: Իսկ քահանան կուսակցութեանց մարդը չէ, երկրային քաղաքականութենէն օտար, կը ձգէ որ վաճառականները մըցին իշխանութեան ու տիրապետութեան վրայ, ինքն մէկդի քաշուած լուիկ մնջիկ կ'աղօթէ ցաւելով եղբարց կուրութեան վրայ. եւ միշտ պատրաստ է զանոնք ընդգրկելու եւ օրհնելու հաւասարապէս թէ յաղթողները եւ թէ յաղթուածները:

Տեսնուած են վերջապէս ընտանեկան ատելութիւններ, որոնք նոյն իսկ գերեզմանաց մխիթարութեան մէջ մարելիք չունին եւ հայրերէն որդիներու կ'անցնին՝ իբր տխուր ժառանգութիւն մը: Սակայն այս ատելութիւնները առաջ եկած են անիրաւութիւններէ, նախատինքներէ, իրաւանց մերժումէ ու եղծումէ: — Քահանան բնաւ մէկու մը նախատինք ըրած չէ, ինքը անվնաս մէկն է. խաղաղութեան եւ սիրոյ մարդն է:

Ուրեմն՝ ի՞նչ յանցանք ունի քահանան, ի՞նչ է որ անոր երեսը կը զարնուի: — Իր հագած զգեստն է որ զինքը ուրիշներէն կը խտրէ: — Ո՛չ. այս չէ պատճառը, եւ ասոր յայտնի ապացոյցն է որ եթէ տեղ մը քահանայ մը հանդիպի որ քիչ մը թերահաւատ ըլլայ, կասկածելի բարք մ'ունենայ, քահանայ մը, որ եկեղեցական հագուստին տակ բոլորովին աշխարհային ու գայթագղական

կեանք մը վարէ, այնատեն կղերին ամենամեծ թշնամիներն անոր ջատագովն ու պաշտպանը կ'ըլլան:

Ի՞նչ է ուրեմն հաւատարիմ քահանային յանցանքը: — Իւր նախապաշարումներն են, կ'ըսեն ոմանք, եւ կամ կրօնից նկատմամբ իւր խելքի դէմ գաղափարներն, զորս ինքը կը քարոզէ իբր թէ երկնքէն հաւանդուած ճշմարտութիւններ ըլլային:

Շատ աղէկ. ենթադրենք թէ ինքը սխալի, բայց սխալելը ամենուն ալ հասարակ բան մ'է: Աշխարհիս վրայ կը գտնուին հրեայ րաբբուններ, բողոքական պատուելիներ, լուտերականներ, կալվինականներ, անգլիականներ, երիցականներ, պաշտեցողականներ... Հեթանոսաց օրինականներ կան, կան Հնդկաստանի ու Ճաբոնացւոց քուրմերն. կարելի՞ է ըսել թէ այս հակասական կրօնքներու պաշտօնեաները ճշմարտութեան մէջ կը գտնուին ու միայն ուղղափառ քահանան սխալի մէջ է. այսքան ըսելու ո՛չ ոք պիտի համարձակի: Այսու հանդերձ այդ ղեկավար դաւանութեանց պաշտօնեաները հանդիստ կը ձգուին, կարելի է կ'արհամարհուին, բայց չեն տուիր, չեն հալածուիր: Ինչո՞ւ ուրեմն միայն ուղղափառ քահանան նախատուելու եւ հալածուելու առաջնութիւնը պիտի ունենայ:

Ասոր պատճառն է, պիտի ըսէք, որովհետեւ ուղղափառ քահանան լուսոյ թշնամի՛ է: — Այս ըսողները իրենք ալ ըսածնուն չեն հաւատար, վասն զի լաւ գիտեն թէ քահանան հալածած է աշխարհէս տգիտութեան խաւարը եւ վառած է գիտութեան լոյսը: — Թո՛ղ ըլլայ. բայց ինքը փառասէր մի է: — Այս ամբաստանութիւնն սուտ է: Աշ-

խարհքիս մէջ իրմէ աւելի ցած տեղ բռնող չկայ։ Վաճառականութեան գործքերուն մէջ չի խառնուիր, շահաւէտ պաշտօններ ու դիրքեր չի փնտռեր եւ եթէ այդ ընելու ալ ըլլար քաղաքային օրինաց համաձայն՝ ուրիշներու պէս իր իրաւանց ետեւէն եղած պիտի ըլլար։ Ան ատեն՝ մրցակից մը պիտի ըլլար նա եւ ոչ թշնամի մը, ինչպէս թշնամի չեն այն միլիոնաւոր մարդիկ որ իրենց ուղածին հասնելու ետեւէ տենդոտ մղումներու մէջ են եւ յաջողութեան ամէն դռները կը բախեն։

Փնտռեցէք, որչափ կ'ուզէք, ուղղափառ քահանային դէմ եղած հակառակութեան ուրիշ պատճառ պիտի չգտնէք եթէ ոչ այն՝ որ Փրկիչն արդէն իրենց կանխաւ որոշած էր. "*Հայց զի էք յաշխարհէ*", կ'ըսէր իւր առաքեալներուն, "*վասն այնորիկ ատեայ զձեզ աշխարհ*" (Յովհ. ԺԵ. 19)։ Աշխարհքը շարունակ կը քարոզէ. երբեմն հարստութեանց, պատուոյ ու հաճոյից։ — Իսկ քահանան նզովք կը կարդայ. "*վա՛յ ձեզ մեծատանցդ*"... (Ղուկ. Զ. 24)։ Այս յայտնապէս պատերազմ մ'է։ Երբ քահանան կը կորնչցնէ իւր աշխոյժը ու աշխարհքի վարդապետութեանց կը մօտենայ, կամ երբ աշխարհքը կուրութենէն սթափած Աւետարանի վարդապետութեան կը մօտենայ, ղինադադար մը, հաշտութիւն մը տեղի կ'ունենայ, որ տխուր է առաջին պարագային մէջ, իսկ երջանիկ՝ երկրորդին, սակայն ամէն պարագայի մէջ սակաւատեւ է։

Շատ չ'անցնիր եւ ահա իւրաքանչիւր կուսակցութիւն իր դիտումներն ձեռք կ'առնու եւ ահա կռիւը կը վերսկսի։ Արդ թշնամւոյն ճիգերը աւելի

վեհանձն ու հաւատարիմ քահանաներուն դէմ են ուղղուած։ Որքան աւելի աստուածային փրկչին օրինակին նմանիս, այնքան աւելի չարերուն ամբաստանութեանց, նախատանաց ու հալածանաց նշաւակ պիտի ըլլաս։

Ուստի մարդը չէ որ կը հալածուի յանձին քահանային, այլ Յիսուս Քրիստոս, այսինքն ճշմարտութիւնը եւ առաքինութիւնը։ Ուստի բոլոր այն աղմուկները, որ քահանային դէմ կը լսենք աշխարհքի չորս կողմէն, ուրիշ բան չեն եթէ ոչ աստուածասպան ձայնին երկարաձիգ արձագանգն. "*քարձ ի մէնջ, քարձ ի մէնջ*"։ Վերցուր մէջերնէս այս մարդը։ Չենք ուզեր մենք հպատակիլ Աստուծոյ իշխանութեան, պարտաւորութեան լուծին տակ չենք ուզեր մտնել, մենք մեզի միայն ու մերցանկութեանց կ'ուզենք միտ դնել։ Քահանան կեցած է դիմացնիս մեր ամբարտաւանութեան եւ պակասութեանցը դէմ բողոքելու համար։ Ինքը մեզի աստուածային վրէժխնդրութիւն մը կը սպառնայ. ինքը մեզի խայթոց մ'է, դժոխային երեւոյթ մը, որ մեզ կը հալածէ։ Հեռացուր, հեռացուր մեզմէ այս մարդը. "*քարձ ի մէնջ, քարձ ի մէնջ*"։

Ահա աւերածուածին մեկնութիւնը, ահա քահանային դէմ այս մղեգին ու արտասովոր ատելութեան բացատրութիւնը։ Երկու բանակներ կան որ իրարու դէմ ճակատած են. մէկ կողմանէ ուղղափառ քահանայութիւնը, որ իւր գրոշին վրայ ունի իր աստուածային հիմնադրին մուրի վրայ փորագրուած արձանագրութիւնը. փա՛ռք Աստուծոյ եւ մարդկան խաղաղութիւն, խոնարհութեամբ,

անձնուրացութեամբ ու կուսութեամբ: — Միւս կողմանէ ամբարտաւանութիւնը, ցանկութիւնները ու մոլեգնած կրքերն, որ իրենց դրօշին վրայ գրած են. Պատերազմ Աստուծոյ դէմ եւ մահ իւր քահանաներուն:

Եւ այսպէս ըլլալու էր: Քահանան Աստուծոյ մարդն է, որ ղրկուած է փրկագործութեան մեծ գործը շարունակելու եւ երկրիս ամէն կողմերէն ընտրեալները ժողվելու եւ որովհետեւ դժոխքը անդադար կը պատերազմի Աստուծոյ որոշողութեանց դէմ եւ կը բաղձայ քաշել տանիլ իրեն հետ խորխորատներու մէջ՝ Ադամայ սերունդը, բոլոր իւր կուսակիցները կը զինէ քահանային դէմ, այնպէս որ բոլոր չար կրքերը իրրեւ մի մի սպառնական ալիքներ կը խռնին ու կը փրփրին զայն ընկղմելու համար:

Վերջապէս ինքը կը կրէ ինչ որ ծանուցուած է իրեն: Արդէն կանխաւ իրեն ըսուած էր թէ բարիներու սիրոյն ու յարգանաց հետ՝ իր շուրջը պիտի մրրկէին չարերուն կատաղութիւնը ուատելութիւնը: Աշակերտը իւր վարժապետէն աւելի աղէկ վիճակ ունենալու չէ: Թէ որ զիս հալածեցին, կ'ըսէր Յիսուս Քրիստոս իւր աշակերտներուն, անշուշտ ձեզ ալ պիտի հալածեն: Դատարաններու առջեւ պիտի տանին զձեզ, գաւազանակոծ պիտի ծեծեն, մթին բանտերուն մէջ պիտի փակեն եւ մահուան պիտի դատապարտեն:

Ո՛վ քահանայ, դու գիտէիր այս ամէն բան, քու առաքելութեանդ վտանգները կը ճանչնայիր, այսու հանդերձ ընդունեցար զայն, դուն քահանայ

եղար, որովհետեւ ուզեցիր ու տեսար առջեւդ պատերազմը, հակառակութիւնները եւ ամէն տեսակ նեղութիւններ եւ չերկմտեցար ու Ս. Թովմային հետ ըսիր. "*Օ՛ն եկայք, եւ մեք զի ընդ նմա մեռցուք*" (Յովհ. ԺԱ. 16):

Եւ որքան հաճելի է Յիսուսի մեր Փրկչին նեղութիւններուն ու աշխատութիւններուն մասնակցիլ, ճանչնալ տալ մարդկանց զԱստուած, աւետարանել աղքատաց, մեղաւորներուն ապաշխարութիւն քարոզել, դժբախտներն ապահովել թէ երկինքը Հայր մ'ունին եւ թէ մէկ օրւան նեղութեանց համար կրնան յաւիտենական երջանկութիւն մը վաստկիլ: Այո՛, գեղեցիկ բան է աստուածային Փրկչին փառաւոր առաքելութիւնը շարունակել՝ եւ անոր հետ փրկիչ ըլլալ մեր եղբայրներուն, նոյն իսկ եթէ հարկ ըլլար անոր պէս խաչի մահուամբը կնքել մեր կեանքը. "*Օ՛ն եկայք, եւ մեք զի ընդ նմա մեռցուք*" (Յովհ. ԺԱ. 16):

Ուրեմն, ո՛վ Յիսուսի Քրիստոսի քահանայ, այս է քու փառքդ, այս է քու երջանկութիւնդ՝ զպաշտութեան, նախատինքներու ու հալածանքներու ենթարկուիլ: Այս ապացոյց մ'է թէ դուն աշխարհքի ու անոր պակասութեանց ուժգին դիմադրութեամբ կը կանգնիս անոնց դէմ. դուն ես արժանի ներկայացուցիչ անոր, որ նզովքներով չանթահարեց աշխարհքը. "*իսկ եթէ նախատիցիք եւս վասն անուան Քրիստոսի, երանելի էք*" (Ա. Պետր. Դ. 14)... "*եւ նոքա գնացին ինդալով յերեսաց ատենին, զի վասն անուանն (Յիսուսի) արժանի եղեն անարգելոյ*" (Գործք առաք. Ե. 41):

Աշխարհքէն մի՛ վախնաք, որովհետեւ միայն մարմինը կրնայ վերաւորել։ Ինքն Փրկիչը ձեզի կ'ըսէ. Մի՛ վախնաք անկից, որովհետեւ ես անոր յաղթեցի. «քաջալերեցարո՛ւք, զի ես յաղթեցի աշխարհի» (Յովհ. ԺԶ. 33)։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ներողութեանց ու հալածանքներու մէջ համբերութիւնն ու վճռակամութիւնը՝ կռուի մէջ քահանային յաղթութիւնը կ'ապահովեն։

Յիսուս Քրիստոս ի՞նչպէս յաղթեց աշխարհին եւ ի՞նչպէս պիտի յաղթես դուն։

Յիսուս Քրիստոս աշխարհքին յաղթեց իր կենաց անմեղութեամբ. «ո՞վ ի ձէնջ յանդիմանէ զիս վասն մեղաց» (Յովհ. Ը. 46)։ Քաղցրութեամբ ու աղօթքով յաղթեց. «Հայր, թո՛ղ դոցա, զի ոչ գիտեն՝ զինչ գործեն» (Ղուկ. ԻԳ. 34)։ — Յաղթեց անոր վերջապէս իր նեղութիւններովն ու իր նախատական չարչարանքներովն։

Ե՞րբ էր որ ինքն ամենամեծ, ամենակատարեալ ու ամենափառաւոր յաղթութիւնն ունեցաւ։ Ճի՛շդ այն ատեն երբ երկնքէն ու երկրէ թողուած ժողովրդեան մը արհամարհանաց առջեւ խաչի վրայ հոգին աւանդեց։ «Ու ես յորժամ բարձրացայց յերկրէ, զամենեսին ձգեցից առ իս» (Յովհ. ԺԲ. 32)։

Որդին Աստուծոյ չուզեց հպարտութիւնը պատուել, անոր դէմ իր զօրութեամբն ու ազդեցութեամբը պատերազմելով՝ ինքը ուզեց սանձել ու յաղթահարել իր տկարութեամբը։ Սովորական յաղթողները՝ օտար զէնքերով կը պատերազմին, օգնութեան կը կանչեն բազմաթիւ ջոկատներ ու հաղարաւոր զինուորներ։ Անհամար թշամիներու յաղթելու համա՛ր մեր Թագաւորը փայտէ խաչէ մը զատ ուրիշ զէնք չունի։ Բոլոր իւր ուժը կը կայանայ խոցուած ու խաչին վրայ գամուած ձեռացը մէջ։ Իր խաչին վրայէն է որ երկինք բարձրացաւ, կապելով բոլոր աշխարհքի ու դժոխքի իշխանութիւնները իւր ոտքերուն տակ ու տանելով իր հետ իր տէրութեան թագաւորանիստ քաղաքը՝ դժոխքէ ազատած արձակած արդարները։ «Մերկեաց զիշխանութիւնս եւ զպետութիւնս յայտ յանդիման խայտառակեաց նշաւակեալ զնոսա յանձին իւրում՝ ի յարութեան իւրում» (Կողոս. Բ. 15)։

Ուրեմն՝ Յիսուս Քրիստոս իւր քահանայութեան մասնակից ընելով քեզ՝ կ'ուզէ որ իրեն պէս վարես այս պաշտօնը։ Հակառակութիւն, խոնարհութիւններ եւ ամէն տեսակ փորձեր ահաւասիկ ինչ որ կարեւոր են այս գործքին յաջողութեանն ու կացութեանը համար։

Եւ այս չէր որ առաքեալներուն հանդիպեցաւ։ — Իրենք վերնատունէն կ'ելլեն եւ իրենց վարդապետին յարութիւնն ու աստուածութիւնը կը քարոզեն։ Սակայն ի՞նչ ընդունելութիւն կ'ունենան։ — Անոնք գինովցած մարդիկ են, խելագարած են։ Մենք կ'արգելլունք ձեզ բացարձակապէս որ քնաւ այս անունը բերանիդ չառնուք։ — Առաքեալները կը շարունակեն իրենց պաշտօնն ու այս

արգելքը բանի տեղ չեն դներ։ Այն ատեն կը ձերբակալուին ու խարազանակոծ քաղաքէ քաղաք, գիւղէ գիւղ կը հալածուին։ Բոլոր աշխարհքը կը զինուի ու իրենց դէմ կ'ելլէ։ Սակայն հոգերնին չէ, կ'անարգեն նեղութիւն, փառք ու նախատինք. «փառօք եւ անարգութեամբ, գովութեամբ եւ պարսաւանօք» (Բ. Կորն. Զ. 8)։ Հալածանքներն ու նախատինքները արհամարհելով՝ կործանեցին սատանայի իշխանութիւնը եւ տարին կանգնեցին իրենց յաղթական խաչը երկրիս ամենահեռաւոր սահմանները։

Պօղոս՝ Դամասկոսի ճամբուն վրայ գետին կը տապալի եւ շնորհքը հալածիչն առաքեալ կ'ընէ. երկնքի ամէն գաղտնիք իրեն կը յայտնուի եւ կ'ընտրուի ինքն թագաւորաց ու ազգաց առջեւ Յիսուսի անունը քարոզելու։ Ո՜վ սքանչելի ու փառաւոր կոչում։ Սակայն մի՛տ դրէք հետեւանքին։ «Քանզի ես իսկ ցուցից նմա՝ որչափ պարտ իցէ նմա չարչարել վասն անուան իմոյ» (Գործք առաք. Թ. 16)։

Ամէն առաքելական մարդիկ մեծ գործքերու մէջ յաջողութիւն չունեցան եթէ ոչ վիշտ ու մեծամեծ խոնարհեցումներ կրելով։ — Դիտեցէք Իգնատիոսը. ինքը առնական ու կորովի մարդ մ'է, կատարելապէս խոհեմ ու անյողդողդ, հաստատամիտ։ Շնորհքի դրդմամբ՝ հաւատքի համար կ'ուզէ գործածել իր սքանչելի ձիրքերը եւ իր ազնիւ առաքինութիւնները, ինքը առաքեալի մ'եռանդն, աշխոյժը ու վեհանձնութիւնն ունի եւ բորբոքած է հոգի շահելու տենչանօք...։ Կեցիր, Իգնատիոս, դեռ ժամանակը չէ, առաքելական կեանքը իր

նորընծայութիւնը ունի. Աստուած մեծ գործքերուն պահած է զքեզ, սակայն առաջ պէտք է որ խոնարհութեան հալոցին մէջ դրուիս, Եւրոպիոյ ամէն քաղաքներն շրջիս, շատ մը նախատինքներ, զրպարտութիւններ ու հալածանքներ ունենալու համար. ամէն մարդ վրադ ցած գաղափար պիտի ունենայ, հերետիկոս ու խաբեբայ պիտի կարծուիս. եւ երբ նախատինքներդ պիտի գտնեն իրենց չափը, այն ատեն պիտի լսէ քեզ Աստուած, գնա՛ հիմայ Հռովմ, քեզ պիտի օգնեմ ես, հոն պիտի հաստատես աւետարանի քարոզիչներու միաբանութիւն մը։ — Իր աստուածային վարդապետին օրինակաւն եւ իր փորձառութեամբ հասկցաւ Իգնատիոս թէ ինչ բանի մէջ կը կայանայ առաքելական պաշտամունքի խորհրդաւոր արգասաւորութեան գաղտնիքը. ատոր համար Աստուծմէ կը խնդրէ որ այն միաբանութիւնը, որուն ինքը հիմնադիր ու հայրը եղած էր, միշտ հալածանքներու հանդիպի, եւ պատմութիւնը կրնայ հաստատել թէ որքան ընդունելի եղած է այս աղօթքը։

Թէ որ Աստուած քեզ շատ նեղութիւն կրել տայ, ուրախացիր այն ատեն. այս անտարակուսելի նշան մ'է թէ զքեզ իր փառացը օգտակար գործիք կ'ուզէ ընել։ Եռանդի կրակը բնաւ աւելի կրակոտ չի բորբոքիր վեհանձն սրտի մը մէջ քան երբ խաչափայտն ըլլայ իր ճարակը, եւ այս է որ Փրկիչն գործածած է՝ զինքն կատարեալ զոհ մ'ընելու համար։

Դուն կ'ըսես, թէ ես իմ ժողովրդապետութեանս մէջ բան մը չեմ ըներ, բոլոր ջանքերս աղէկ հետեւանք չեն ունենար։ Բայց ինծի պա-

տասնան տուր. մեծ խոնարհեցումներու ենթարկուած ես, դառն ընդդիմութիւններ ունեցեր ես. դժուարատար վշտեր կրե՞ր ես վեհանձնութեամբ:
— Ո՛չ: — Այն ատեն չեմ զարմանար թէ ինչու այն կարծր երկիրը, որ կ'ուզես մշակել, բնաւ պտուղ չի տար քեզի: Անիկայ չէ պարարտացուած, ի՞նչպէս կ'ուզես ուրիշն որ առատ հունձքով ծածկուած տեսնես:

Կը սրտաբեկի հոգին՝ երբ առաքելական պաշտաման մէջ խոչնդակներ ու հակառակութիւններ տեսնուին: Սակայն այս թերահաւատութիւն է ու Աստուծոյ գործքը չհասկընալէն առաջ կու գայ: Ցիսուս Քրիստոս եկաւ յիմարութեամբ խմաստութեան դէմ կռուելու, խոնարհութեամբը ամբարտաւանութեան դէմ, աղքատութեամբը հարստութեանց դէմ, տկարութեամբը զօրութեան դէմ. ինքը ոչինչը ընտրեց՝ ինչը խայտառակելու համար: Փրկագործութիւնը միեղերաց ստեղծումէն աւելի սքանչելի արարչագործութիւն մ'է. գործք մ'է, որ ապստամբ ոչնչութենէն հանուած ըլլալով ոչնչութեամբ կը պահպի՝ զինքը վճռացնել ուզող ուժերուն դէմ դնելու համար:

Ցուցուցէք ինծի եկեղեցւոյ մարդկային նեցուկներն, իրեն գոյութիւն տուող ու պահպանող պատճառը եւ շարունակ իրեն դէմ անթիւ թշնամեաց յարձակմանց դիմադրելու միջոցները: Երկրիս իշխանները՝ իրենց զօրութեան համբաւը տարածելով իրեն դէմը կը քալեն սրով ու զօրքերով զինուած: Ի՞նչ է որ անոնց դէմ կը ներկայացնէ: — Իր մերկ ու անզէն կուրծքը: Թշնամին կը հարուածէ ու կը պատռտէ, սակայն հաղիւ

իւր վայրագ բարկութիւնն կրնայ յագեցնել, եւ ահա կ'իյնայ կը մեռնի, որովհետեւ մարդ է. իսկ եկեղեցին ոտքի վրայ կանգուն կը մնայ, վասն զի աստուածային ձեռք մը կը բռնէ զինքը ու կը պաշտպանէ:

Հոս չեն տեսնուիր՝ իրաւ է այն վճռական ու աղմկալից յաղթութիւնները որ կը դղրդեն ու կը փայլատակեն: Եկեղեցին՝ ճիշտ խօսելով չի յաղթանակեր, մեռնելէն վերջն ալ կենդանի կը մնայ թշնամին: Փառքն ու յաղթութիւնը ուրիշ ժամանակի եւ ուրիշ տեղւոյ վերապահուած են, Ա՛ւ այժմ կռիւ ու պատերազմ է եւ մի քանի յաղթանակներ, որ ծածուկ ու յայտնի՝ թշնամիներու ընդդիմութեանց մէջէն անշքօրէն կը ստանայ. այս է երկրիս վրայ եկեղեցւոյ վիճակը, այսպէս ալ ըլլալու է բարի քահանայի կեանքը, որովհետեւ այդպէս եղած է անոր ալ կեանքը, որուն ինքը ներկայացուցիչն ու պաշտօնեան է:

Լատիներէն ընտիր (քառածալ) գիրք մը կայ եօթնեւտասաներորդ դարուն մէկ իտալացի եպիսկոպոսէն գրուած, որուն տիտղոսն է "*Ցաղագս միսիթարութեան եպիսկոպոսաց*": Հեղինակը իւր եպիսկոպոս ընկերները մխիթարելու ու քաջալերելու համար կը ցուցնէ թէ ինչպէս հովուական առաքելութեան գործադրութեան մէջ հաւատարիմ եպիսկոպոսը կը հանդիպի այն ամէն տեսակ չարչարանաց, որ մարտիրոսները կրեցին, եւ այն անթիւ վկայութիւնները՝ որ կը բերէ՝ կը հաւաստեն թէ այս եղած է հին հարց ալ մտածմունքը:

Արդ քահանայ մը, որ ժողովրդապետութեան մը վրայ դրուած է, համեմատաբար միեւնոյն դրութեան մէջ կը գտնուի, յորում է եպիսկոպոս մը ու միեւնոյն հակառակութեանց պիտի հանդիպի, միեւնոյն հալածանքներն պիտի կրէ: Ինքն հետեւաբար եպիսկոպոսի մը պէս կրնայ միեւնոյն արդիւնքները դիզել եւ մարտիրոսաց վարձատրութիւններն ստանալ:

Ո՛հ, որքան մխիթարական է այս մտածումնքը: Երկնքի բարձունքէն Յիսուս Քրիստոս կը դիտէ զմեզ ու մեր մրցումներուն ժամանակ կ'օգնէ մեզ, եւ յաւիտենական կենաց լուսակուռ պսակներ կը պատրաստէ, իսկ այս կենաց մէջ նահաճաշնել կու տայ յաղթութեան քաղցր պտուղները: Առաջին մարտիրոսներուն արիւնը եղաւ սերմ՝ նոր քրիստոնէից: Այսպէս ալ քահանային նեղութիւնները եւ քաջամարտ հալածանքները բնաւ անպտուղ պիտի չմնան: Որդին Աստուծոյ իրեն պէս մեզ ալ մատնելով չարերուն ատելութեան, մեզ իւր խոնարհութեանց, չարչարանաց ու մահուան արգասաւորութեան մասնակից կ'ընէ:

Դիտեցէք ինչ որ մեր օրերը պատահեցաւ Գաղղիոյ մէջ: Անօրէն մարդիկ Եկեղեցւոյ քահանաները տարագրելէ կամ մեռցընելէն եաքը, կը պարծէին թէ ցմիշտ Եկեղեցին մեծին գերեզմանի մէջ թաղած ըլլան եւ այդ գերեզմանը անանկ ահաւոր քարով մը գոցած ըլլան, որ մարդկային ձեռք մը չկարենար երբեք շարժել: Սակայն Աստուած հոս էր որ իրենց կը սպասէր: Հակառակ այդ քարին անհեթեթ մեծութեանը, հակառակ

այդ գերեզմանին վրայ եղած հսկողութեան, Եկեղեցին եւ իւր քահանայութիւնը այս փորձերուն ալ տակէն, որոնց ենթարկուած էին, էլան բոլորովին յաղթական: Կռիւներն ու հալածանքները ուրիշ բանի չէին ծառայած բայց եթէ աւելի կեանի ցոլք մը աւելցընելու Եկեղեցւոյ՝ աստուածային գործ ըլլալուն, քահանայութեան կարողութեանը, եւ ցուցնելու թէ անոնք կարեւոր են՝ ժողովրդոց խաղաղութիւնն ու երջանկութիւնը ապահովելու համար: Ո՞վ գիտէ թէ որքան հոգիներ կան որոնց յաւիտենական փրկութիւնը պիտի վերագրեն մեր յեղափոխութեանց մէջ երեւան եկած խոստովանողներու նեղութեանց եւ փառաշուք մարտիրոսաց արեանը:

Ահա աստուածային կատակեղերքն, որ Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած է ու պիտի կատարուի մինչեւ ժամանակաց կատարածը՝ ուղղափառ քահանայութեան եւ բոլոր մարդկութեան պատմութեանը մէջ: Եւ մենք ընդարձակօրէն պիտի ցուցնէինք այս՝ եթէ մեր նիւթէն դուրս չըլլար:

Սակայն աշխարհքի ու իւր ախտերուն հակառակամարտ ճակատումէն չէ մնակ՝ որ Յիսուսի Քրիստոսի չարչարանքներն ու անոր գործքը շարունակողներուն առաջ կու գան: Հետեւեալ հատուածը աւելի բարձր ու աւելի արմատական պատճառ մը պիտի դնէ մեր աչաց առջեւը:

ՀԱՏԱԾ Գ.

—

ԳԼՈՒԽ Ա.

Յիսուս Քրիստոս զինքը Հօր Աստուծոյ ընծայեց իբրեւ փրկանք եւ զոհ մարդկան մեղացը համար եւ այս պատճառաւ կրեց մեղքին պատուհասներն ու պատիժները. այսպէս ալ ընելու է քահանան Յիսուսի Քրիստոսի օրինակին հետեւելով:

Ա.

Որպէս զի մեղաւորները ողջմտութեան բարիքները վայելէին՝ յարմար տեսաւ փրկիչը իր վրայ առնուլ արդարութեան խստութիւնն:

Քանի մը տարի էր որ Յիսուս Քրիստոս Հրէաստանի մէջ կը շրջէր՝ Աստուծոյ արքայութիւնը աւետարանելու եւ մարդիկ փրկութեան ու սրբութեան կանչելու: Ի՞նչ եղաւ այս աշխատանաց օգուտն ու արդիւնքը: Հազիւ կրցած էր իր շուրջը ժողվել քանի մը աշակերտներ. եւ ի՛նչ աշակերտներ: Ո՛Հ. ոչքան տկար, տխմար, պակասաւոր: Մարգացեալ Աստուած մ՚էր, որ իր դպրոցին մէջ կը կրթէր, եւ այնքան դասերուն եւ օրինակներուն վրայ ալ դեռ կատարեալ ուշադրած չէին: Ո՛Հ. չէր բաւեր որ Մեսիան մարդկանց խօսքը իր քարոզներովը, պէտք էր որ յաւիտենական Հօր հետ խօսէր իր արեան ձայնովը, ինքն ըլլալով չէ թէ միայն ուսուցիչ մը ճշմարտութիւնը սորվեցընելու համար, այլ եւ զայրացած

Աստուծոյ եւ մեղաւոր մարդկանց մէջ զօրաւոր միջնորդ մը: Ինքն էր քահանայապետ եւ զոհ միանգամայն՝ օրինաւոր հատուցում մը մատուցանելու համար: Երկնքի եւ երկրի մէջ հաշտեցումն պիտի ըլլար: Սակայն Աստուած չէր ուզեր այդ խաղաղութիւնը պարգեւել ձրիաբար, եւ այդպէս գործադրել իր ողջմտութիւնը հակառակ իր արդարութեան: Եւ որովհետեւ մեղաւորները իրենք իրենցմէ չէին կրնար ազատ ըլլալ. ատոր համար պէտք եղաւ որ այս մեծ գործքին միջնորդն՝ իբրեւ երաշխաւորութիւն նուիրէ իր անձը, եւ ինքը ըլլայ բոլոր պարտքն վճարողը: Մարգացեալ Աստուած ընդունեցաւ պայմանը եւ անոր կատարելու ժամանակը հասնելուն պէս՝ դիտեցէք թէ ինչ նեղութիւններ կը կրէ եւ ինչ հոգւով կը չարչարուի:

Այն ամէն պատիժները, որ Աստուած որոշած էր յաւիտենապէս մեղքը պատժելու համար, փրկչին վրայ թափուեցան իր չարչարանաց օրը. "վիշտք դժոխոց պատեցին զիս„ (Սղմ. ԺԷ. 6):

Վերջին ու անողոք վճռէն ետքը՝ դատապարտեալ մը դժոխքին մէջ երեք տեսակ պատիժ պիտի կրէ: Խղճի խայթը, որ պիտի կրծէ իր սիրտը. "Որդն նոցա ոչ մեռանի„ (Մարկ. Թ. 43): — Կրակին սաստկութիւնը, որ պիտի խորովէ անոր մարմինը. "Պատրաստեալ է տապոյ աստի„ (Ղուկ. ԺԶ. 24): — Աստուծոյ անէծքը, որ պիտի ծանրանայ իր հոգւոյն վրայ եւ պիտի ճզմէ անոր սիրտը. "երթայք յինէն անիծեալք„ (Մտթ. ԻԵ. 41):

Որպէս զի ազատէր զմեզ այս երեք պատիժներէն ալ, որ պիտի ունենայինք մեր մեղաց փոխարէն, “Թոշակն մեղաց„ (Հռովմ. Զ. 23), Յիսուս անոնց կ՚ենթարկուի իր չարչարանացը մէջ, ամէն մեղաւորներուն փրկանքն եղած ըլլալով, ինքը նեղութեանց տակը գլուխ կը ծռէ՝ իբրեւ թէ ամէն յանցանքի տէր եղած ըլլար։

Դիտեցէք զինքը Ձիթենեաց պարտեզին մէջ յանցաւորի մը պէս՝ ամօթապարտ կեցած է Հօրը դիմացը, իբրեւ թէ աստուածային մեծվայելչութիւնը ինքն անարգած ըլլար։ Կը տառապի ժողվելով իր սրտին մէջ ինքն իր ձեռքը ցաւոց ծով մը ու վիշտերու ովկէան մը. “Ծանրացաւ բաժակ բեկման քոյ„ (Երեմ. Ողբ Բ. 13)։ Ինչպէս պիտի բացատրենք այս անձկութիւնը մարդացեալ Աստուծոյ մը վրայ։ Իր մանկանացու կենաց մէջ ամէն օր երանական տեսութիւն վայելելով՝ Ներքուստ երկնից բոլոր ուրախութեանց մասնակից էր. սակայն երբ մարդկային ազգին համար ընդհանուր ապաշխարող կ՚որոշուի՝ ինքն այն ատեն կը դադրեցնէ վայելքներու հեղեղն, որ իր սիրտն կ՚ողողէր, մէկդի կը դնէ ու իւր հոգւոյն ներքնագոյն խորերուն մէջ պահելով բոլոր աստուածային ուրախութիւնները՝ կը ձգէ իր սիրտն կսկծանաց ու ցաւոց ձեռքը. “Բաժանեալ զյաւիտենական վայելչութիւնն Աստուածութեան„ կ՚ըսէ Ս. Ամբրոսիոս։ Իւր շուրջը կը հաւաքէ իր սրտի բոլոր նեղութիւններն, վախը, ձանձրոյթը ու տխրութիւնը եւ թոյլ կու տայ անոնց տիրանալու իր վրան. “Սկսաւ տխրել եւ հոգալ„ (Մարկ. ԺԴ. 33)։ Ինքն ծնրադրած երեսը յերկիր խոնար-

հած՝ օգնութեան կը կանչէ իր Հայրը ու կ՚աղօթէ. “Անկաւ ի վերայ երեսաց իւրոց, կաց յաղօթս„ (Մատթ. ԻԶ. 39)։ — Ահաւասիկ ինչ կեցուածք է որ Աստուած կը պահանջէ միջնորդէ մը, երբ սա մեղաւորներուն փաստաբան ըլլալ կ՚ուզէ։

Սակայն այս ներքին ցաւը չէ բաւեր։ Դժոխքին մէջ բնական ու զգայական տանջանքներ ալ կան. ուստի պէտք է որ Յիսուս ալ կրէ զանոնք իւր մարմնոյն։

Աստուած օր մը Յովբին ըսաւ. “Հարցից զքեզ եւ տո՛ւր ինձ պատասխանի„ (Յովբ. ԼԸ. 3)։ Այնպէս կ՚երեւի ինձ թէ նման խօսակցութիւն մը եղաւ Գողգոթա լերան վրայ։ Հայրն Աստուած իւր Որդին կը նկատէ իբրեւ պարտապան մը պարտատիրոջ դիմաց։ — Որդեակ, գիտե՞ս ինչ պայմանագրած ենք երկուքնիս. դուն քու վրադ առիր Ադամայ որդիներուն մեղքերը եւ ես խոստացայ թողութիւն տալ այս պայմանաւ՝ որ դուն կրես պատիժը։ — Կը տեսնե՞ս այն խաչը, ահաւասիկ հոն է որ արդարութիւնը քեզ կը սպասէ։ — Ո՛վ Հայր, ահա կու գամ առանց ուշանալու. “Ահա ես եկից„ (Զաքարիա Բ. 10)։ — Դուն գիտես, որդեակ, թէ քու ձեռացդ մէջ ունիս այն ամէն անօրէն ձեռքերու նենգութիւնները, որ մարդասպան սրով ուրիշներու արիւնը խմած են, որ ուրիշին ստացուածքները յափշտակած են եւ աղտոտած են անվայել անամօթութիւններով։ Այս մարդասպանութիւնները, այս գողութիւնները, այս անհամեստութիւնները քաւելու համար եւ անոնց տեղ հատուցում ընելու համար, պէտք է որ քու անմեղ ձեռքերդ խաչին

վըայ տարածուին ու գամուին։ — Կ'ուզեմ, ո՛վ Հայր. եւ բազուկները տարածելով՝ Յիսուս գահճին ըսաւ. ահաւասիկ ձեռքերս, զարկ ու բեւեռէ։ — Որդեակ, քու ոտքերդ կը ներկայացնեն այն մեղաւորներուն ոտքերը, որ մոլեգնաբար չափած են նենգութեան ամէն ճամբաներն. անոնց յանցաւոր ընթացքին հատուցում մ'ընելու համար՝ պէտք է որ քու անմեղ ոտքերդ ծակուին, եւ առատ արիւն թափին։ — Կ'ուզեմ, ո՛վ Հայր. եւ իւր մարմինը խաչին վըայ տարածելով՝ Յիսուս գահճին ըսաւ. ահաւասիկ ոտքերս զարկ ու գամ զոհի խորանին վըայ։

Հայր սուրբ, դիտէ միածին Որդւոյդ վիճակը. "Ծակեցին զձեռս իմ եւ զոտս իմ" (Սղմ. ԻԱ. 18)։ Ալ ձեռք չունիմ ես՝ հրաշքներ գործելու համար, ոտք չունիմ, որ երթամ ու անունդ տարածեմ Իսրայելի մէջ, չունիմ ուրիշ կրելիք, բաւակա՞ն է այս եւ գո՞հ է արդարութիւնդ։ — Ոչ, որդեակ, մարդը իւր ամէն զգայարանքներովը կը մեղանչէ։ Դժոխքին մէջ ամէն զգայարանք իւր յատուկ ցաւն ունի. ահաւասիկ վճիռը. պէտք է որ անոր ամբողջ խստութիւնն կրես։ Ուստի Յիսուս պէտք է որ երեք ժամ խաչին վըայ մնայ, որպէս զի իւր ամէն զգայարանքները, իւր մարմնոյն ամէն մասերը ամենադառն ցաւերուն տեսարան մ'ըլլան։ — Իւր աչքերը կը տեսնեն գինքը չարչարող գահիճները, այն ժողովուրդը որ իւր ցաւերուն վըայ կը ծիծաղի, առաքեալները որ կը թողուն գինքը, ու խաչին դիմացը կը տեսնէ իր սուրբ մայրը որ կ'ողբայ իր վըայ։ Իւր ականջները կը լսեն հայհոյութիւնները, անէծքներն, որ իրեն

դէմ կը ժայթքեն անօրէն ու նենգաւոր բերաններէ։ — Իւր լեզուն՝ ծարաւէ պապակած՝ լեղիով ու քացախով կը դառնանայ, մարմինը ամբողջովին վէրք է ու համակ ցաւ։ "Հայեցարուք եւ տեսէք, թէ իցեն երբեք ցաւք ըստ ցաւոց լեալ՝ որ ի վերայ իմ հասին" (Երեմ. ՈղբՔ Ա. 12)։ Այսու ամենայնիւ այս բոլորը դեռ իւր զոհողութեանց ամենափոքր մասն է. որովհետեւ այս ամէնքը չեն հասնիր դատապարտեալներուն դժոխքին մէջ ունեցած մեծագոյն պատժին, որ է Աստուծոյ անէծքը. հոգին աւանդելէն առաջ Յիսուս մեզի պիտի ցուցնէ այդ պատժին ալ զարհուրելի հետեւանքը։

Ամէն արարածներէն լքուած՝ ինքն Հօրը ծոցը ապաւէն կը փնտռէ. եւ Հայրը կը հեռանայ ու զինքը կը մերժէ, կարծես կը բեռնաւորէ զայն ու կը տկարացընէ։ Այդ կէտին է որ փրկիչը անբացատրելի սոսկումով մը կ'աղաղակէ. "Աստուած իմ, Աստուած իմ ընդէր թողեր զիս" (Մտթ. ԻԷ. 46)։

Պարզապէս խօսք. ի՞նչ. կարելի՞ է որ ընդհատած ըլլայ Բանին Աստուծոյ սուրբ մարդկութեան հետ անձնաւորական միութիւնն. անշուշտ ոչ. այդ մտածելն իսկ մեղք է, հայհոյութիւն է։ Յիսուս խաչին վըայ միշտ մարդացեալ Աստուածն է, սուրբն՝ անմեղն՝ Հօր միածին Որդին եւ անոր յաւիտենական հաճոյից առարկան։ Ի՞նչպէս ուրեմն լքուած ու մերժուած է Աստուածմէ։ Այս կը նշանակէ թէ ինքը զուրկ է այն ներքին մխիթարութիւններէն եւ այն երկնային քաղցրութենէն, որ Աստուած արդար հոգիներուն վըայ կը հեղու, որ

եւ կը մեղմացընէ մարտիրոսաց սաստիկ չարչարանքները. ո՛հ, Փրկչին խաչին վրայ եւ ո՛չ կաթիլ մը կ'իջնէ այդ աստուածային բալասանէն: Ինքը իւր չարչարանաց լեղի բաժակը կը խմէ՝ զուտ առանց խառնուրդի, առանց քաղցրութեան: Աստուածութիւնը՝ որ իր մէջը կը բնակի, առկախ կը բռնէ իւր ազդեցութիւնն: Ինքը մկկի կը դնէ այն զօրաւոր օգնութիւնը, որ առաջ մարդկութեանը կը մատուցանէր՝ անոր բնական տկարութեանցը մէջ թողլով՝ որ ցաւերն անհնարին վայրագութեամբ անոր վրայ բռնանան. "Մարմին եղեալ" կ'ըսէ Ս. Կիւրեղ Աղէքսանդրացին, *թոյլ ետ մարմնոյն զի զմարմնոյն կրէր*„:

Որպէս զի մեղաւորները Աստուծմէ յաւիտենապէս բաժնուած մնալու դժբախտութենէն ազատէ՝ Յիսուս խաչին վրայ կրեց այդ անտանելի բաժանումն. "*Թողաւ ինքն զի մի՛ թողուցու զմեզ*„՝ կ'ըսէ Ս. Կիպրիանոս:

Բ.

Յիսուս Քրիստոս իբրեւ զոհ իւր կամաւոր նուիրմամբն աշխարհքի փրկութեան համար կատարեց՝ նոր օրինաց միջնորդի ու քահանայապետի պաշտօնը: — Եւ թէ որ դու անոր քահանայութեան արժանի ժառանգն կ'ուզես ըլլալ՝ անոր օրինակին հետեւելով պէտք է որ վեհանձնութեամբ զոհուիս քու եղբայրներուդ փրկութեան համար՝ հաւանելով ապրիլ ու մեռնիլ առանց մարդկային միսիթարութեան եւ թէ որ Աստուծոյ այսպէս հաճելի ըլլայ՝ առանց նոյն իսկ աստուածային միսիթարութեան:

Եւ ինչո՞ւ. երկու պատճառի համար: Նախ՝ որովհետեւ Աստուած այնպիսի պաշտօնեաներ կ'ուզէ որ իրեն ծառայեն եւ ո՛չ իր պարգեւներուն: Մենք ամէնքնիս կարօտ ենք աստուածային շնորհաց օգնութեանը եւ չէ թէ իւր միսիթարութեանց: Շնորհքին մէջ երկու բան կայ՝ զօրութիւն ու քաղցրութիւն: Աստուած երբեմն մէկը կու տայ եւ միւսը ո՛չ: Անոր փորձը կը տեսնենք սուրբ Պօղոսին վրայ, երբ մեծ փորձութեան մը ենթարկուած էր. յաղթեց նա, որովհետեւ շնորհքին զօրութիւնը ունէր. սակայն ունէր քաղցրութիւնն ալ՝ ո՛չ, որովհետեւ կու լար, կ'ողբար ու կը դողդողար եւ պէտք ունէր որ Աստուած հանդարտեցնէր վէնքը ըսելով. "Շատ են քեզ շնորհք իմ„ (Բ. Կորն. ԺԲ. 9):

Երկրորդ պատճառն այս է. վասն զի ինչպէս որ մեղաւորներուն փրկութիւնը Յիսուսի Քրիստոսի բոլոր արիւնը արժեց, այսպէս ալ քահանային համար պէտք է որ դժնդակ ու դժուարին գործք մը ըլլայ: Եւ արդարացի ալ է որ փրկագործութեան պատուղները ուրիշին մերձեցնել ուզողն՝ ինքն ուշնայ զայն վաստկողին հոգին ու տրամադրութիւնները:

Ամաւասիկ քահանայ մը, որուն եռանդը, գործունէութիւնն ու ձիրքերը կը ջատագովուին, ինքն իր պաշտօնին արտաքին գործքերը մեծ հաւատարմութեամբ ու ամենուն ընդհանուր հաճութեամբը կը կատարէ. աղքատներուն պիտոյքները կը հոգայ, տղաներուն քրիստոնէական վարդապետութիւնը կը սորվեցընէ, հիւանդներուն կ'այցելէ, խոստովանարանը յաճախ կ'երթայ. կանոնաւորա-

պէս կը քարոզէ եւ ճարտար քարոզիչ մ'է: Կը կարծուի թէ այդպիսի հովիւ մը բոլոր ժողովրդապետութիւնը պիտի սրբացընէ. այսու հանդերձ բոլոր իւր աշխատանքը ապարդիւն կը մնայ: Ինքն ալ կը զարմանայ: Հաճութեամբ մտիկ կ'ընեն խօսքերս, կ'ըսէ, սակայն քարոզներէս ոչ ոք դարձի կու գայ:

Եւ ինչու այսպէս. որովհետեւ առաքելութեան ամենաէական մասը զանց կ'առնուս: Մեղաւորները Աստուծոյ հետ հաշտեցնել պէտք է: Եւ այդ հաշտութիւնը վերջացնելու համար՝ պէտք է որ երկու կողմն հետ ալ խօսիս եւ երկու կողմին ալ շահերը կարգադրես:

Արդարութիւնը որ զայրացած է, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս, հատուցում կը պահանջէ, արիւն կը պահանջէ, կամ գոնէ զղջման արցունք մը, որ սրտի արեանը արժէքն ունի: Սակայն ո՛վ պիտի տայ այս արիւնը, այս արցունքները. մեղաւորէն փնտռելու չէ, որովհետեւ դեռ զգացուած չէ, դարձի եկած չէ. պէտք է որ դուն աստուածային մեծվայելչութեան այս բաները ներկայացնես, որպէս զի անոր գութը շարժես եւ մեղաւորներուն համար շնորհք ընդունիս:

Այս ըմբռնումն ունէր Ս. Պօղոս առաքելական պաշտօնին վրայ: Ինքը պտուղ քաղելու ժայռը կը դնէր այն նեղութեանց վրայ, որ համբերութեամբ կը կրէր, ու մեղաւորներուն փրկութեան համար իրեն թափած արցունքներուն վրայ: Ինքը վստահութեամբ կը խօսէր մարդկանց, որովհետեւ առաջ բախտն ունեցեր էր համարձակ խօսելու Աստուծոյ հետ, իւր խոնարհութիւններովն, նեղութիւններովն ու վշտերովը: Դիտեցէք թէ ինչպէս ինքը կը մեկնէ այդ թեսաղոնիկեցւոց Թղթոյն մէջ. դուք գիտէք, կ'ըսէ, թէ մեր գալը ձեր քով պարապ չեղաւ. "*Զի ոչ ընդունայն ինչ եղեւ*" (Թեսաղ. Բ. 1): Եւ ինչո՞ւ. ինքն իսկ անոր պատճառը կու տայ ըսելով. Փիլիպպէ նեղութիւն ու անարգանք կրած ըլլալուս համար՝ համարձակութիւն ունիմ հիմայ օգտակար կերպով աւետարանելու ձեզ. "*Այլ յառաջագոյն չարչարեալք եւ թշնամանեալք որպէս եւ դուք իսկ գիտէք ի մէջ Փիլիպեցւոց համարձակեցաք Աստուծով մերով՝ պատմել ձեզ զաւետարանն Աստուծոյ մեծաւ պատերազմաւ*" (Թեսաղ. Բ. 2):

Սուրբերը խեղճ մեղաւորներուն հանդէպ մեծ քաղցրութիւն ու գթութիւն ցոյց կու տային: Եւ արդարութիւնը իւր իրաւունքներէն բան կորսընցուցած չէր ըլլար: Իրենք այդ գործքը առանձինն՝ Աստուծոյ հետ կը տեսնէին:

Ս. Փրանկիսկոս Քսաւերիոս՝ մեծ մեղաւորի մը խոստովանանքը լսելէն վերջը՝ արձակումը կու տայ ու թեթեւ ապաշխարութեամբ զինքը կը ղրկէ: — Է՛հ, ի՞նչպէս, Հայր իմ, ըսաւ ապաշխարողը, այսչափ ծանր մեղքերուն փոխարէն այսպիսի պզտիկ ապաշխարանք մը կը դնես: — Հանգի՛ստ եղիր, սիրելի եղբայր, ըսաւ սուրբը, ես տեղը կը լեցընեմ: Եւ իրօք շատ օրեր խիստ պահք պահեց եւ արիւնահեղ խարազաններով մարմինը կոծեց: Աստուածային արդարութիւնը մեղաւորաց արեան մէջ յարմար հատուցում չի գտներ, այլ արդարներուն արեան մէջ, որ խառնուած ըլլայ աստուածային Փրկչին արեան հետ:

Փրկիչը աշխարհքս գնեց իւր նեղութիւններովը եւ խաչին վրայ մեռնելով. դուն ալ միեւնոյն ճամբով շարունակելու ես անոր սկսած վերականգնումի եւ փրկութեան գործքը։ Ո՛հ. նայուածք մը նետէ Յիսուսի Քրիստոսի վրայ եւ ուրիշ նայուածք մը՝ քու վրադ։ Ո՜րքան տարբերութիւն բնագրին եւ ընդօրինակման մէջ. ահաւասիկ այս է առաքելութեանդ սակաւաբեր ըլլալուն պատճառը։ Օ՜ն ուրեմն խաչելութեան ոտքն ընկիր եւ մի ելլեր անկից մինչեւ որ այս հարկաւոր եւ կարեւոր ճշմարտութիւնը մտքիդ ու սրտիդ մէջ աղէկ մը չտպաւորուի, այսինքն թէ պէտք է կրել՝ պէտք է մեռնիլ մեր սրբացման եւ մանաւորապէս ուրիշները սրբացնելու համար. «Եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի, ինքն միայն կայ, ապա թէ մեռանիցի, բազում արդիւնս առնէ» (Յովհ. ԺԲ. 24)։ — Ծառի մը շուրջը թէ որ աղբ դնելու ըլլաք՝ այն ատեն արմատները անկից սնունդ կ'առնուն, կոճղը կը զօրանայ ու կը մեծնայ, գարնան ծաղիկներ կու տայ եւ աշնան ալ պտուղներ։ Այսպէս խոնարհեցումներն, արհամարհանքները եւ հալածանքները մեծ առաքինութիւններուն սնունդ են. եւ քահանայի մը համար խոնարհութեանց եւ քաջութեամբ կրած նեղութիւններուն համեմատ պիտի ըլլայ այս աշխարհքիս մէջ իւր գործքերուն յաջողութիւնը եւ հանդերձեալին մէջ ալ փառաց առաւելութիւնը։

Ո՛հ. ինչպէս հիանալի է ինձ համար քահանայութիւնը, որ սրբուած ու փորձուած է նեղութեանց մէջ, երբ կը նկատեմ զայն Յիսուսի Քրիստոսի վրայ, եւ ընդհակառակն ո՜րքան ամօթապարտ կը մնամ երբ իմ վրաս կը նկատեմ։ Նեղութիւնները մարդացեալ Աստուծոյ քահանայութենէն անբաժանելի էին, եւ ես կը յաւակնիմ անոր պաշտօնեան ըլլալ ու սուրբ խորանը ելլել Գողգոթայի զոհը մատուցանելու համար, առանց բան մը կրելու Յիսուսի Քրիստոսի հետ։

Բոլոր իւր մահկանացու կենաց ժամանակը՝ ինքը արցունք թափեց, հեծեց, կ'ըսէ Ս. Պօղոս (Եբր. Ե. 8), այն ամէն կրած նեղութեանց մէջ՝ ցուցուց թէ ինչ ըսել է հնազանդիլ եւ որչափ ծանրագին է մեղաւորներու փրկութիւնը։ Աստուածային իմաստութեան կարգադրութիւնը փոխուա՞ծ է արդեօք. թէ չէ՝ առաջին քահանայապետին ունեցածէն տարբե՞ր պայմաններով քահանայ եղած եմ։

Ո՛վ Փրկիչ իմ, ի՞նչ է ուրեմն նոր օրինաց քահանան, եթէ ոչ մարդ մը, որ շարունակ կը կրէ իւր մարմնոյն մէջ Յիսուսի Քրիստոսի մահացուցումը (Բ. Կորն. Դ. 14), որ իւր փառքը միայն Յիսուսի Քրիստոսի խաչին մէջ կը նկատէ (Գաղ. Զ. 14), որ ագարակէն, այսինքն աշխարհքէն կ'ելլէ, որպէս զի Յիսուսի Քրիստոսի նախատինքներուն մասնակցի (Եբր. ԺԳ. 19)։

Կը դողամ ես, Աստուած իմ, այս պաշտօնին բեռան տակը, որուն պարտաւորութիւնները մինչեւ հիմայ այնքան թերի կերպով ըմբռնած էի։ Ես քեզի կը դիմեմ, ո՛վ սուրբ եւ անմեղ Քահանայապետ, քու աթոռդ երկնից վրայ հաստատուած է եւ ողորմութիւնդ անսահման կարողութեանդ կը հաւասարի։ Քու գիրկդ կ'իյնամ եւ քու սուրբ

վէրքերուդ կ'ապաւինիմ, անոնցմէ վազած արիւնը թո՛ղ իմ յանցանքներս ու տկարութիւններս մաքրէ: Ընորհէ ինծի վերջապէս, որ իմ պաշտօններուս գործադրութեան մէջ մահացումն ու ապաշխարութեան հոգին զգենում, որպէս զի կարենամ ինձ եւ եղբայրներուս համար՝ քեզմէ շնորհք ընդունիլ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ուսմունք խաչելութեան վրայ: Չորրորդ խորհրդածութեան ամփոփումն:

Ս. Բոնաւենտուրա օր մը Ս. Թովմաս Ագուինացւոյն այցելութեան երթալով անկեղծ խոնարհութեամբ մ'ըսաւ անոր. եղբայր, ո՞րն է այն գիրքը ուսկից կը քաղես այնքան գեղեցիկ բաներ, որոնցմով կը հիացնես ամէն մարդ գրուածքներուդ վրայ: — Ահաւասիկ իմ գիրքս, կը պատասխանէ Ս. Թովմաս, ու անոր խաչելութիւնը կը ցուցնէ: Ս. Բոնաւենտուրա կ'իմանայ պատասխանին ուժը: Ամէնքը գիտեն՝ թէ անիկայ ո՛ր աստիճանի յառաջացած էր այն մեծ գիրքին ընթերցման մէջ եւ որքան սուրբ եւ վսեմ գասեր սորված էր անկից, զորս յետոյ կը հրատարակէր ի շինութիւն հաւատացելոց, որոնց հիացում պատճառած է: Խաչին մէջ լեզու մը կայ, գրեր մը կան, որ ամէն մարդ չի կրնար կարդալ եւ որոնց իմաստը՝ մի քանի խելքերու վերապահուած է թափանցել: Գիշերուան լռութեան մէջ պիւթագորաս հիացմամբ կը դիտէր երկնային գունդերու ներդաշնակութիւնը: Գալենոս մարդկային մարմնոյն նեարդներուն մէջ

կը կարդար սքանչելի երգ մը ի գովեստ արարչին: Ամէն քրիստոնեայ՝ որ Ս. Պօղոսին դպրոցին մէջ դաստիարակուած է, խաչելութեան գրքին մէջ կրնայ կարդալ եւ սորվիլ յոյսը, մխիթարութիւնն ու սէրը:

Սակայն՝ որքան սակաւաթիւ են այն հոգիները, որ կրնան կարդալ անոր բոլոր էջերը, որ կրնան խաչի վրայ մեռած Աստուծոյ խորհրդոյն բարձրութիւնը, լայնքը ու խորունկութիւնը չափել: Այն խորհուրդը որ մեծ Առաքեալը Աստուծոյ զօրութիւն եւ իմաստութիւն կ'անուանէ. "Չխաչելեալն Քրիստոս՝ Աստուծոյ զօրութիւն եւ Աստուծոյ իմաստութիւն„ (Ա. կորն. Ա. 24):

Ասիկա միայն ընտրեալ մտքերու վերապահուած է, կամ լաւ եւս՝ այն մաքուր հոգիներուն, որ սրբութեան ճամբուն մէջ մեծ յառաջադիմութիւններ ըրած են: Մարդկային միտքը զարհուրած ետ կը քաշուի երբ սոսկ իւր մտածէ Աստուծոյ՝ այս արտաքոյ կարգի հակասութիւնը, որ մինչ ինքն տիեզերքները կը լեցընէ իւր մեծութեամբը, ասդին մեզի կ'երեւնայ մսուրի մը մէջ ու խաչին վրայ ամիոփուած՝ աննշան տարածութեամբ մը: "Տէր խորհեցայ ի գործս ձեռաց քոց եւ զարհուրեցայ„:

"Հիանան հրեշտակքն՝ կ'աղաղակէր Ս. Պետրոս Ոսկեխօս, սքանչանան երկինք, սարսի երկիրը, չհանդուրժէ մարմինն, չբաւեն լսելիքն, ոչ հասանեն միտքն, եւ զոր արարածք ամենայն տանել ոչ իշխեն, չկարեն իմանալ, եւ երկնչին հաւատալ„. այնքան զարմանալի եւ

անպատմելի կ'երեւի այս. եւ սուրբը կը շարունակէ ըսելով, թէ այս է սուրբերուն հիացման ու վախի խորհուրդը. “Խորհուրդ երկիւղի սրբոց”:

Յովբին բարեկամները՝ տեսնելով զայն վերքով ծածկուած ու աղբանոցի մը վրայ պառկած, այնքան ապշեցան մնացին որ առանց բառ մ'արտաբերելու եօթը օր պապանձած կեցան: Սակայն ի՞նչ է Յովբ մը աղբին վրայ՝ բաղդատութեամբ Յիսուսի Քրիստոսի, որ խաչուած է. “Յոբ յաղբեւս, Քրիստոս ի խաչին”:

Ինչ որ ալ ըլլայ՝ խաչը այն վսեմ գահն է, ուսկից աստուածային վարդապետն կ'ուսուցանէ իր աշակերտները: “Նշանն այն յորում բեւեռեալ կայի, որոյ մեռանէրն անդամք նորա, գահ եղեւ վարդապետին որ ուսուցանէն” (Ս. Օգոստ. ի Ս. Յովհ.): Այս է այն գիրքը յորում ինքը ամփոփած է իր վարդապետութիւնը, եւ քահանան որ զայն ուրիշներուն պիտի բացատրէ, պէտք է որ շարունակ ուսումնասիրէ զայն, որ չըլլայ թէ իրեն ալ ըսուի ինչ որ Փիլիպպոս ըսաւ կանդակ թագուհւոյն ներքինւոյն. “Գիտիցես արդեօք զոր ընթեռնուցուդ” (Գործք առաք. Ը. 30):

Եւ ի՞նչ պիտի սորվի քահանան՝ այս գրքին վրայ մտածելով շարունակ:

Ինքը պիտի սորվի՝

1. Գիտութիւնն՝ որ վարդապետներ կը կազմէ:

2. Եռանդն՝ որ կը կազմէ առաքեալներ:

3. Արիութիւն՝ որ մարտիրոսներ կը կազմէ:

1. Գիտութիւնն՝ որ վարդապետներ կը կազմէ:

Հին ատեններ՝ աստուածային գիտութիւնը երկայն ու դժուարին հետազօտութեանց պտուղն էր: Եկլեսիաստէսի գիրքը մեզի սքանչելի նկարագրութիւն մը կ'ընէ այն խնամոտ աշխատութեան, որ կը պահանջուէր առ այդ: Ահաւասիկ բնագիրը (ըստ լատիներէնի):

Երանի այն մարդուն որ իմաստութեան ետեւէն կ'երթայ ու կ'աշխատի անոր ճամբան գտնել. “զիմաստութեան զհետ երթեալ իբրեւ զհետազօտիչ”. որ կը նայի անոր պատուհաններէն ու անոր դռներէն ականջ կը կախէ. “Որ հայի ընդ պատուհանս եւ ի դրունս նորա ունկնդիր լեալ”. որ անոր տան քովը կը կենայ ու անոր պատին վրայ ցից մը գամելով կը կանգնէ իր վրանը անոր քով՝ անոր ճիւղերուն շուքին տակը հանգչելու համար. “որ հանգչին մերկ ի տան նորա, եւ յորմս ցցեալ զցուպ կացուսցէ զխորան իւր առ ձեռս նորա... ընդ հովանեաւ նորա եւ ի ներքոյ ճղոց նորա”. եւ անոր շուքին տակը պիտի պատըսպարուի օրուան տաքութենէն եւ անոր փառացը մէջ հանգիստ պիտի գտնէ. “Հովանաւորեսցի ընդ հովանեաւ նորա ի տօթոյ եւ ի փառս նորա հանգիցէ”:

Մարդեղութենէն առաջ Յիսուս Քրիստոս արդարներուն կանոն եւ օրինակ էր: Սակայն շատ դժուար էր անոր հետքերուն ետեւէն երթալ, որովհետեւ հին օրինաց մէջ մութ կերպով նշանակուած էին, ուստի եւ մեծ զգուշութիւն պէտք էր անոր ճամբան գտնելու եւ անկից չշեղելու համար: Ուստի

պէտք էր դրան քով մոիկ ընել ինչ որ իմաստութիւնը գաղտնապէս կը յայտնէր: Կը ջանային պատուհանի մը վրան ելլել դիտելու համար անկից թէ ինչ կ'ըլլար տան ներսը, որ գոց էր բոլորովին: Քովը վրան կը դրուէր՝ անոր հսկողութեան ու պաշտպանութեան տակ ձնալու համար՝ սպասելով որ ինք իրմէն յայտնուի ու երեւան գայ:

Բայց այն օրէն ի վեր երբ այս աստուածային իմաստութիւնը, որ առաջ մինակ մարգարէներուն բերնովը կը խօսէր, անձամբ իւր վարդապետութեամբը ու օրինակներովը մեզի խօսեցաւ ու իւր ամենածածուկ խորհուրդները յայտնեց, ճամբան ակներեւ գծուեցաւ, որ ալ անկարելի էր սխալիլ: Անոր ամէն ճամբաներն ու քայլերը կը վերջանան ի Գողգոթա՝ խաչին քով: Հոն բաւական է աչքերը բանալ՝ սորվելու համար առանց դժուարութեան եւ առանց յոգնութեան՝ այն ամէն բաները, որ իմ ու ինձի յանձնուած հոգւոց ուղիղ կառավարութեան համար պէտք են: — "Ոչ ինչ է մեզ արդ պիտոյ գնալ ի խնդիր իմաստութեան՝ յետ Յիսուսի Քրիստոսի, եւ ոչ ինչ ի քննութիւն մուտանել այնր յետ Աւետարանին„ (Տերտուղ. ՀՂԴ. Հրահանգ. Գ.):

Ի՞նչ կը սորվեցընէ ինծի Յիսուս Քրիստոս խաչին վրայ:

1. Կը սորվեցընէ թէ ո՞վ է Աստուած:

Ես կը դիտեմ խաչը եւ կը գոչեմ, ո՜հ որքան մեծ է Աստուած, Աստուած մը, որ մէկ խօսքով աշխարհքը ոչնչէն կը ստեղծէ, որ երկնակամար գմբեթին մէջ կը կախէ արեւը. որ երկնից հաստատութեան մէջ կը սփռէ աստղները, ինչպէս հովը

ցիրուցան կը սփռէ մեր դաշտերուն վրայ փոշին: Աստուած մը՝ որ հովերու թեւերովն կը շրջագայէ, որ նայուածքով մը երկնից սիւները կը խախտէ եւ կը սպառնայ երկրիս եւ աս գինովի մը պէս կը տատրուբերի, որ լեռներուն կը դպչի՝ ասոնք կը փսորին. ահա Մովսեսին եւ մարգարէից Աստուածը:

Սակայն Աստուած մը որ չի կրնար արժանաւոր պատիւ մը ստանալ, բայց եթէ մարդացեալ Աստուածմէ մը. Աստուած մը, որուն մեծվայելուչութիւնը իրեն դէմ եղած նախատանաց հատուցման փոխարէն՝ Աստուծոյ մը զօրն ու սպանութիւնը կը պահանջէ, որ բնութեամբ ու կատարելութեամբ հաւասար ըլլայ անոր, ահաւասիկ քրիստոնէից Աստուածը. հիմայ բաւական սորվեցայ, հիմայ Աստուծոյ մեծութեան վրայ բաւական ճիշտ գաղափար մ'ունիմ:

Կը դարձնեմ աչքս խաչին վրայ ու կը գոչեմ. ո՜հ որքան սուրբ է Աստուած, որչափ կը զզուի նա մեղքէն, եւ որքան խստութեամբ կը հալածէ զայն: Մէկդի՝ հրեշտակներուն անկումը ու անոնց յաւիտենական դատապարտութիւնը. ես չեմ կրնար չափել մեղքի ծանրութիւնը եւ պատժոյ մեծութիւնը հրեշտակներուն իյնալէն կամ անոնց գժոխքի մէջ հաւիտեան մէջ գահավիժելէն: Այլ խա՜չով: — Մէկդի՝ ջրհեղեղն ու իր ջարդը: Աստուած գեղեցիկ ու մաքուր գործք մը ստեղծած էր, եւ զայն աղտոտած ու պղծուած կը գտնէ, յայտնի է թէ զայն պիտի մերժէ ու ոչնչացնէ, ասով ալ չեմ ըմբռներ մեղքը: — Հապա խաչով: Մէկդի՝ գժոխքը եւ անոր անշէջ կրակը: Մարդը պէտք էր առ Աստուած դիմել, որպէս զի անոր մէջ իւր

հանգստութիւնն ու էութեան վախճանը գտնէր. եւ ահա աղատօրէն ու կամովին կը հեռանայ անկից: Աստուած ալ կը թողու զինքը այս ինքնագլուխ գահավիժումին մէջ ու կանգ առնել կու տայ անոր՝ պարապի մը, ձանձրոյթի մը, անդարմանելի թշուառութեան մը մէջ. այս ալ դիւրին է ըմբռնելն: Իսկ խաչը: — Ո՛վ փրկչիս խաչը, ո՛վ աստուածային արիւն, մեղքին վրայ ի՛նչ սարսափելի գաղափար կու տաս ինծի: Եթէ Աստուած այնքան խստութեամբ կը վարուի իւր սիրելի Որդւոյն հետ, որովհետեւ զինքը մեղաւորներուն երաշխաւոր ընծայեց. ի՛նչպէս պիտի վարուի նոյն իսկ մեղաւորներուն հետ, որ իրենց փրկութեան գինը կ'արհամարհեն: Թէ որ սուրբն սրբոց արդարութեան հարուածներուն տակը կը ճզմուի, որովհետեւ մեղքի կերպարանքն ունէր. ի՛նչ պատիժներու պիտի չհանդիպին անօրէնները, որ իրենց սրտին մէջ կը կրեն մեղքն իր ամբողջ չարութեամբը:

Եւ խաչին կը նայիմ ու կը գոչեմ. ո՛հ, որքան բարի, որքան հարուստ, որքան ողորմած է Աստուած: Ամէն բան Աստուծոյ բարձրութեան վրայ կը խօսի ինձ: Թէ որ երկինք բարձրացնեմ իմ աչքերս ու թէ որ յերկիր իջեցնեմ՝ ամէն տեղ ես կը կարդամ. քու Աստուծոյդ բարիքներն են անոնք: Սակայն երկիրս ու երկինքը շատ աւելի քիչ կը խօսին իմ սրտիս քան թէ խաչելութեան տեսքն: Երբ որ կը դիտեմ այն թագաւորական գլուխը փշեպսակ, այն փառաւոր երեսը այլակերպած ու արիւնլուայ, այն լեզուն՝ այն շրթունքները պապակած, բոլոր այն աստուածային մարմինը վէրքերով ծածկուած, այն ատեն աստուածային փրկչին բոլոր

սիրոյ անչափութիւնը կը հասկնամ: „զի այնպէս սիրեաց Աստուած զաշխարհ„ (Յովհ. Գ. 16): Այս ամէն վէրքերէն ձայն մը, աղաղակ մը կ'ելլէ, որ կը գոչէ: Որդեակ, քու սիրտդ ինձ տուր:

Ի՞նչ կը սորվեցընէ ինձ՝ Յիսուս Քրիստոս խաչին վրայ:

2. Կը սորվեցընէ ինձ թէ որքան մեծ է հոգւոյս գինը. „Մեծագին ես„:

Խաչին քովը կրնամ մեծ բանի տեղ դնել զիս առանց խոնարհութեան դէմ մեղանչելու: Ես ինք իրմէս ոչնչութենէ ու մեղքէ զատ ուրիշ բան չունիմ: Ուստի պէտք է որ արհամարհեմ այն ամէն բան, որ ինծմէ է եւ անարգեմ անձս. այս շատ արդարացի է: — Սակայն ես մեծ գնով մը փրկուած եմ: Իմ հոգիս թաթախուած է, բոստրագոյն ներկուած է Աստուծոյ արեամբ: Շնորհաց կարգին մէջ հոգիս մեծ եւ անսահման կերպով ծանրագին է: Աստուած չընէ որ ես զայն աշխարհքին ծառայ ընեմ՝ մարդկային նկատմամբ, ու գերի սատանայի՝ անկարգ ցանկութեան մը համար: Ես կ'ուզեմ փրկել զայն:

Մինչեւ հիմայ բաւական աշխատեցայ ես անոր յաւիտենական փրկութիւնը ապահովելու համար: Ամենաթեթեւ մահացուցում մը զիս կը վախցընէ, պզտիկ նեղութիւն մը ու վիշտ մը կը խռովէ: Հոգիս նայուածք մը կը նետէ խաչին վրայ ու կ'ամչնայ իր վատութեանը վրայ: Հոն պիտի լսեմ ես խաչեցեալ Յիսուսի ձայնը՝ որ կ'ըսէ. Հեզ, խոնարհ, համբերող ու գթած եղիր, ընտրէ՛ ինչ որ ամենէն ապահով ու ամենակատարեալ է: Նայէ

ինչ ըսի ես քու փրկութեանդ համար: Լաւ դիտէ ու ըստ այնմ շարժէ. "Ծ'րթի եւ դու ալա՛ նոյնպէս„ (Ղուկ. ԺԶ. 37):

2. Խոչընդոտեան դադարելեմբ կը բոլբոջէ այն եռանդն՝ որ ապաւէնները կը կործէ:

Մարդկանց մէջ անարգ կարծուածին ալ հոգին իմ հոգւոյս չափ արժէք ունի: Աստուած ինծի չափ անոր ալ բարիք ըրած է: Ասոր վրայ պիտի կարենա՞մ անտարբեր մնալ հոգւոյ մը կորուստին առջեւ: Պիտի խնայե՞մ ես աշխատանք, երբ դժուխքէ ազատելու վրայ ըլլայ խնդիրը, շա՞տ պիտի տեւեմ ըրածս զայն փրկելու համար: Ո՛չ. Աստուած չընէ, որ աստուածային փրկչիս հանդէպ այսքան տխուր ապերախտութեամբ մեղանչեմ: Ո՛հ. արդէն զոհողութիւն ընելու ճշմարիտ գաղտնիքը գտայ: Խաչելութեան ուսմունքը չէ թէ մինակ գիտուն քրիստոնեայ ու քաջ աստուածաբան կ'ընէ մարդս, այլ եւ եռանդուն քահանայ ու վեհանձն առաքեալ, առաքեալ մը՝ որ յոգնութեանց ու նեղութիւններու տենչանքն ունի, որ իւր կեանքը կը զոհէ լուսաւորելու, մխիթարելու իւր եղբայրները եւ յաւիտենական երջանկութեան հասցնելու համար. առաքեալ մը, որուն սէրը՝ դիւցազնութեան կը տանի զինքը եւ որ պօղոս առաքեալին պէս կ'ըսէ "Սէրն Քրիստոսի ստիպէ զմիզ„ (Բ. կորն. Ե. 14). մղուած է մարդկանց բարիք ընելու պիտոյքէն՝ աւելն զոհողութիւն յանձն առնելով՝ մինչեւ իւր արիւնը ու կեանքը տալով:

1793ին Պրզանսոնի թեմին մէջ եռանդուն քահանային մէկը անտառի մը մէջ հաւաքած էր

քրիստոնեաները, որոնք հալածանքէ ազատ կ'ուզէին Աստուծոյ ծառայել: Բայց արժանաւոր հովիւը չէր փակեր իւր եռանդն այդ պզտիկ բազմութեան սահմանին մէջ, այլ այդ առանձնութենէն դուրս կ'ելլէր ուրիշ հոգիներ ալ որսալու համար:

Օր մը՝ լուր կու տան իրեն թէ անառակ եղբայրակիցներուն մէկուն մայրը ծանր հիւանդ էր: Ինքը շուտով կը փութայ, հոն կ'երթայ. այս իւր յեղակարծ հոն երեւալը կ'ապշեցնէ այն տան ծառան: Վարդապետ, ի՞նչ կ'ընես, կ'ըսէ, դուն բոցէն մահը դիմաւորելու կ'երթաս: Ւսան զի այդ տիկինը, որուն այցելութեան եկած ես, մոլեգին յեղափոխ որդի մ'ունի, որ վեց ընկերներով շարունակ իւր մօրը անկողնոյն սնարը կեցած է յուսալով անտարակոյս թէ մի քանի ուղղափառ քահանայ ձեռք կը ձգէ:

— Հոգ չէ, պատասխան տուաւ Աստուծոյ մարդը, այս կնոջ հոգին իմ կեանքէս աւելի կ'արժէ: Այս ըսելով՝ կը մտնէ եւ ուղղակի որդւոյն դիմացը կ'ելլէ, որ հիւանդին անկողնոյն քովը նստած էր: Պարոն կ'ըսէ, թող զիս կէս ժամ մը առաքինի մօրդ հետ եւ յետոյ սիրով յանձն կ'առնում տրամադրութեանդ տակ դնել զիս: — Որդին զարմացած, վայրկեան մ'անշարժ կը մնայ, յետոյ այդ առաքելական մարդուն վիզը փաթթուելով կ'ըսէ. Ես այսպիսի զոհողութեան գաղափար չունէի. մայրս թող օգտուի այդ շնորհքէն, որ Աստուած իրեն կ'ընէ: Եւ իրօք մայրը կ'օգտուի եւ քահանան ազատ կը մնայ վտանգէ: Սակայն ինքը դիւցազնական գործք մ'ըրած էր: Ո՛հ. ինքը լաւ ճանչցած է եղեր թէ ինչ կ'արժէ հոգի մը:

Եւ այդ արժէքը կը ճանչնան ու կը գնահատեն հոգիները խաչին կշիռքով՝ ամէն այն առաքեալները, որ իրենց ընտանեաց ուրախութենէն հրաժարելով կը մերժեն կենաց քաղցրութիւնները՝ եւ յանձնառու հազար վտանգներու, մինչեւ երկրիս վերջին սահմաններն կը նետուին ու բարբարոս աղգերը կ'աւետարանեն։

Ո՛վ քահանայ՝ ես ալ կը հիանամ ասոնց վրայ՝ եւ երբեմն բարի նախանձ մ'ալ կ'ունենամ։ Լաւագոյն պիտի չըլլա՞ր ինձ եթէ իրենց նմանիլ ալ ուզէի։ Սակայն առանց Ովկիանոսներէ անդին անցնելու չե՞մ ունենար առջեւս առաքելութեան ասպարէզ մը։ Հազուագիւտ չեն մեր ուղղափառ ժողովուրդներուն մէջ ալ թշուառ հոգիներ, որոնք Աստուծոյ սրտին այնքան սիրելի են, որքան Ովկիանիոյ հեթանոսները։ Այնքան թշուառ տղաքներ, որ անհաւատ ծնողաց կը պատկանին, որոնց հոգին տգիտութեան ու չարութեան մէջ կը փտի եւ որոնք այնքան մեծագին են փրկչին հաւար որքան Չինաստանի տղաները։

Ո՛հ. կ'ուզեմ ես թռչիլ այս թշուառներուն օգնութեան հասնելու եւ քանի որ Աստուած իրենց համար բոլոր իւր արիւնը թափած է՝ շա՞տ ըսած պիտի ըլլամ, թէ որ ժամանակս, յոգնութիւններս, քրտինքս եւ բոլոր կեանքս՝ իրենց հաւար զոհեմ. -Գթամ ես ի վերայ ժողովրդեանդ, զի ոչ ունին զինչ ուտիցեն„ (Մարկ. Ը. 2)։

3. Քաջասրտութիւնն որ մարտիրոսները կը կազմէ։

Ի՞նչ է մարտիրոսը. բառական նշանակութեան նայելով՝ վկայ ըսել է, եւ եկեղեցին այս անունը կու տայ անոնց, որ հաւատքի համար իրենց արիւնը եւ իրենց կեանքը կը զոհեն։ Մարտիրոսի փառաւոր տիտղոսը ունենալու համար անհրաժեշտ է հաւատոյ թշնամիներէն մեռնիլ կամ այնպիսի վէրք մ'ընդունիլ որուն հետեւանօք բնականօրէն մահը գայ։ Աստուածաբաններուն հաստատակ կարծեցը համաձայն՝ կը բաւէ նաեւ որ մէկը մեռնի առաքինութիւն մը պաշտպանելու կամ Յիսուսի Քրիստոսի համար ո՛եւ իցէ մեղքէ մը խոյս տալու համար։

Սակայն բուն մարտիրոսութենէն զատ՝ որ միայն մահուամբ կ'ընդունուի՝ հոգեւոր մարտիրոսութիւն մ'ալ կայ, որուն արժանի կ'ըլլայ մէկը կրելով նեղութիւն ու վիշտ իւր հոգւոյն մէջ։ Ասանկ եղաւ ամենասուրբ կուսինը, որուն հոգւոյն մէջ ահնանկ սուր մը անցաւ, որով ո՛չ միայն մարտիրոս կը կոչուի, այլ եւ թագուհի մարտիրոսաց։ Եւ այս մտքով է որ եկեղեցին սուրբ Մարտինոսի կ'ըսէ. "Ով ամենահաւատուր հոգի, որ չեւ հարեալ ի սուր հալածչին ո՛չ կորոյս զմարտիրոսութեան զպատակն„։ Եւ արդէն նոյն իմաստով է որ Ս. Թովմաս Ս. Պօղոսի խօսքերը կը բացատրէ. "Եթէ ոք եպիսկոպոսութեան ցանկայ, բարւոյ գործոյ ցանկայ„ (Ա. Տիմ. Գ. 1). "այս է մարտիրոսութեան ցանկայ„։ Եւ այդպէս ենթագրելու է իրաք՝ Ս. Պօղոսի ժամանակին եւ եկեղեցւոյ սկզբնական երեք դարերուն համար, ինչպէս կ'ըսէ հայրն Ռուբերտոս. "քանզի յայնժամ ամենայն ինչ ի գոյն վարդակարմիր արեան հովուացն հատանէր. թանային դաշտք սպանութեամբ հովուացն, արօտք նամէին վիրաւոս արեամբ

հովուացն, սրբանապը երկիրն մարմնով հովուացն, լի երկինք լինէին փառօք բազմութեամբ անձանց, զորս ի վերայ հօտին դնէին հովիւքն, (Մեկն. Ս. Յովհ. Գլ. Ժ.)։

Հաւանական է թէ մենք առաքեալներուն առաջին յաջորդներուն պէս՝ ոչ առիթը եւ ոչ ալ բախտը պիտի ունենանք մեր եղբայրներուն փրկութեան համար արիւններս թափելու կամ մարմնաւոր մարտիրոսութիւն մը կրելու։ Սակայն կրնանք եւ պէտք ենք իրենց համար հոգւոյ մարտիրոսութիւնը կրել։ Եւ այս աւելի երկայն կը տեւէ եւ երբեմն այնքան դժուարին է, որքան՝ մարմնոյ մարտիրոսութիւնը։

Հիմակուան օրս, ընկերութեան արդի վիճակին մէջ, ի՞նչ է այն քահանային կեանքը, որ Աստուծոյ փառաց ու եղբարցը փրկութեան եռանդովը կը տոչորի։ Աւելի երկար, ծածուկ եւ անծանօթ մարտիրոսութիւն մը չէ՞պդ, որ լռելեայն կը հիւծէ եւ այսպէս ըսեմ կաթիլ կաթիլ կը ցամքեցնէ կեանքը։ Աւելի դառն մարտիրոսութիւն մ'է, եւ կը համարձակիմ ըսելու՝ աւելի արդիւնաւոր քան այն մարտիրոսութիւնը, որ կը վերջանայ պատրաստ ու փառաւոր մահուամբ. վասն զի կրնայ յատկացուիլ ասոր՝ ինչ որ Տերտուղիանոս կ'ըսէ մաքրութեան համար. "Մեծ եւս է կեալ ողջախոհութեամբ քան մեռանիլ վասն ողջախոհութեան"։

Մեր Փրկիչն Յիսուս՝ ունեցաւ շարունակ այս հոգւոյ մարտիրոսութիւնը։ Իւր արտաքին ու նիւթական չարչարանքները միայն երկու օր տեւեցին, սակայն իւր ներքին ու բարոյական չարչարանքները երկարեցան որչափ որ ապրեցաւ երկրիս վրայ։

Ամէն վայրկեան կը զգար որ իւր աղիքները կը գալարէին տեսնելով մարդկանց մեծ բազմութիւն մը, որ կորսուիլ կ'ուզէր՝ միչդեռ ինքն այնքան հոգածութիւն կը ցուցնէր զերկինք փրկելու։

Այսպէս ալ բարի քահանայ մը չի կրնար երկրագնդիս վրայ դարձնել իր աչքերը առանց արտմութեամբ ճմլելու իւր սիրտը եւ հոգին մրմռքելու կսկծանօք։

Ի՞նչ ցաւալի տեսարան։ Ասդին՝ քրիստոնեաներ կան, որ քրիստոնէութեան լոկ անունը ունին եւ բնաւ հոգ չեն ըներ պարտաւորութիւնները կատարելու. անդին բազմաթիւ հերետիկոսներ կը տեսնեմ, որոնք իրենց մայրը՝ եկեղեցին մերժած՝ զայն կ'ամբաստանեն ու կը հալածեն. հոս հրեաները՝ թշուառ մնացորդ մը՝ երկնքէ սիրուած նախկին ժողովրդեան՝ որ հիմայ աստուածասպանութեան զարհուրելի յանցանքին տակը ճմլուած են. հոն պլաղգիները, որ ապականած են արեւելքի ամենագեղեցիկ երկիրները, ուսկից ընդհանուր տիեզերքը լուսաւորող ճշմարտութեան արեգակը ծագած էր. ամէն կողմ՝ անթիւ ազգեր, որ միչեւ հիմայ տակաւին մահուան ստուերներուն մէջ թաղուած կը ծնրադրեն ամոթալից կուռքերու։

Ո՛հ. որքան տխուր ու սրտաբեկ է քահանայի մը համար այդչափ ժողովուրդներու կուրութիւնը։ Չեռքը չի կրնար միչեւ հեռուները երկարել, ձայնը միչեւ անոնց ականջը չի կրնար հասցնել, որ կարենայ զանոնք մոլորութիւններէն ետ կեցնել. եւ ասոր հետ մէկտեղ չի կրնար զսպել իւր գութն ու իր ջերմագին աղօթքները. մտքով կը սաւառնի միչեւ այն տխուր տեղերը, որ կամ

ժշտենջենաւոր ձիւներուն տակ թաղուած կը մնան կամ արեւագարձներու կիզիչ տաքէն կ'այրին. կը հետեւի իր թշուառ եղբարց, որ կը թափառին լեռներուն վրայ կամ ձորերուն յատակը, բազմաբնակ քաղաքներու մէջ կամ անապատին չոր եռացող աւազներուն վրայէն. տեղ չկայ որ իր եռանդուն սիրոյն անմատչելի ըլլայ, ինչպէս չունի վայրկեան մը որ նեղութենէ ու ցաւէ ազատ ըլլայ: Եւ խաչին ներկայութիւնը կը յիշեցնէ իրեն՝ թէ ծառայուկ հեծեծուքները չեն բաւեր, այլ պէտք է գործել եւ վտանգներուն առջեւ նետուիլ: Եւ եթէ հարկ ըլլայ՝ հոգիներուն փրկութեան համար բարի Հովուին օրինակին հետեւելով՝ կեանքն ալ զոհել:

Պիկերոն կ'ըսէ թէ ով որ վարչական պաշտօն մը ստացած է, պէտք է պատրաստ ըլլալ ամէն տեսակ նեղութիւն կրելու. "վասն հասարակացն օգտին հարկ ի վերայ կայ ընդ առաջ երթալ թշնամանաց, ընդ մրրիկ փոթորկացն հողմակոծել, եւ մարտ եղեալ կռուել ընդդէմ հզօր հզօր չարագործացն յանդգնութեան" (Ճռ. վս. Սեքստոսի):

Սակայն աստուածային վարչութիւնը, Յիսուսի Քրիստոսի քահանայութիւնը, շատ աւելի վեհանձն, մեծ ու դժուարին զոհողութիւն կը պահանջէ: Լսենք ինչ կ'ըսէ Ս. Ամբրոսիոս. "Եթէ ինքնակալն աշխարհիս խնդրէր. տուր ինծ զամենայն ստացուածս քո, զարծաթ եւ զիրաւունս քո, պատասխանի տայի եթէ չկարեմ կալ հակառակ հրամանիդ: Այլ որ ինչ աստուածեղէն է՝ չէ ընդ իշխանութեամբ թագաւորաց: Զի եթէ զստացուածս ժառանգութեան իմոյ խնդրէք. հրճիգ արարէք, եթէ զմարմին՝ յօժարակամ դնեմ ձեզ առաջի. եթէ ի կապանս արկանել հնարէք՝ արկէք. եթէ ի մահ մատնել՝ մատնեցէք: Ո՛չ յամուր ամուրս բազմութեան ժողովրդոցն զանձն ապրեցուցից, ոչ ի խորանս դեգերեալ վասն կենացս աղաչեցից զձեզ, այլ վասն խորանաց յօժարագոյնս մեռայց" (թղթ. 35):

Ահա Ս. Յովհան Ոսկեբերանի ալ իւր ժողովրդեան ուղղած վսեմ խօսքերը աքսորք երթալէն առաջ. "բազմացն որ են կուտակք ալեաց եւ սանձապուրծ մրրկեն մկանունք, ծովամոյն սուզել ոչ երկնչիմ: Զոր ինչ երկիւղալից է յաշխարհս՝ արհամարհեմ, զոր ինչ հեշտական՝ այլանեմ, մեծութեան ոչ ցանկամ, ընդ աղքատութիւն ոչ քատմիմ դժգմեալ եւ չերկնչիմ ի մահուանէ: Եթէ յարիցեն ալիք խռովութեան, եթէ եւ ծուխ ծփեալ կոծիցէ հակառակ իմ, եւ հուր սրտմտութեան բարկութեան իշխանացն բորբոքեսցի՝ զամենայն ինչ համարիմ աւազ եւ մանրամաղս քան զաւազ առ ափն ծովու: Քանզի ոմ մեկնեսցէ զմեզ ի ձէնջ. զի զոր Քրիստոս զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ. եւ ես մահուամբ իսկ ոչ բաժանեցայց ի ձէնջ. զի պատրաստ եմ ես հազար անգամ վասն ձեր մեռանել: Եւ յայսմ ոչ իսկ են ինձ շնորհք, այլ զոր պարտիմն առնեմ. զի հովիւն բարի զանձն իւր դնէ ի վերայ ոչխարաց իւրոց":

Ո՛չ, ոչ. բարի հովիւ մը մահուընէ չի վախնար եւ ոչ մարտիրոսութենէ. "զի ճշմարիտ

սէրն, կ'ըսէ Ս. Պետրոս Ոսկեբերան, ոչ ինչ դժուարին, ոչ ինչ դառն, ոչ ինչ ծանրագին, ոչ ինչ մարդաբեր համարի: Ոչ սուր, ոչ վիրացն հարուած, ոչ սպանութիւն, ոչ մահ կարեն զիջուցանել զսէրն կատարեալ: Սէրն է զրահ ամրութեան, որ զնետս մուխս մղէ ի բաց, զսուրն մաշէ, արհամարհէ զվտանգս, ծաղր առնէ զմահ, միով բանիւ՝ սէր ամենայնի յաղթէ„:

Սակայն այսպէս գործելու համար իրենք իրենցմէ չէր՝ այլ Քրիստոսի վէրքերէն էր՝ որ ամէն դիւցազներն ստացան անգնեւ յարատեւութիւն մը այդ գերմարդկային արիութեան մէջ:

Իրենց աստուածային վարդապետին չարչարանքներէն առաջ առաքեալները կը բաղձային անոր առաքելութեան փառաց հետեւիլ, բայց ոչ անոր խոնարհութիւններուն, վշտաց ու նեղութեանց: Յակովբ եւ Յովհաննէս իրենց մօրը միջոցաւ կը յայտնեն իրենց փառասէր դիտումները: Եւ ի՞նչ կը պատասխանէ Փրկիչը. "Ո՛չ գիտէք զինչ խնդրէք„ (Մտթ. Ի. 22): Ու կը յարէ կրնա՞ք խմել այն բաժակը, զոր ես պիտի խմեմ: Դիտեցէ՛ք, կ'ըսէ Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերան, թէ ինչպէս անոնց սխալը կ'ուղղէ իրենց աշխարհասէր մտածմունքներուն բոլորովին ներհակ գաղափարներ հակադրելով: Դուք պատուոյ ու փառաց վրայ կը խօսիք, կ'ըսէ անոնց, եւ իմ խօսքս պատերազմի ու կռուոյ վրայ է. "Ոչ է ժամ վարձուց, եւ ոչ այժմ երեւեցին փառք իմ, այլ արդ ժամանակ է սպանութեան եւ մահու„ (Ոսկեբ. Մեկն. Մտթ. Բ.):

Առաքեալները պիտի չկարենային այս խորհուրդը իմանալ առանց ներկայ գտնուելու խաչելութեան տեսարանին, առանց Հոգւոյն Սրբոյ լուսովը լուսաւորուելու: Բայց անգամ մը որ զայն հասկցան՝ ինչպէս յանկարծ փոխուեցան: Այլ եւս չեն բաղձար փառք, պատիւ ու մարդկային հաճոյք: Բոլոր իրենց ուրախութիւնը, իրենց երջանկութիւնը՝ նախատինք կրելու մէջ է եւ Յիսուսի անուան համար անարգանաց, հալածանքի համբերել ու մեռնիլ: "Եւ նոքա գնացին խնդալով յերեսաց ատենին, զի վասն անուանն (Յիսուսի) արժանի եղեն անարգելոյ„ (Գործք Առ. Ե. 41):

Ո՛վ Գողգոթայի մեծ ու վսեմ դպրոց, սուրբերը, եկեղեցւոյ մեծամեծ վարդապետները, ամէն առաքելական անձինք Ս. Պօղոսին պէս խաչեցեալ Յիսուսէն զատ ուրիշ ուսուցիչ չէին ուզեր. "Զսոյն եւեթ զմտաւ ածեալ զտի զիմաստութիւն. յայտսիկ զլրումն արդարութեան իմոյ եղեալ կարգեցի, զգիտութեանն զկիւթիւնն, զգանձս փրկութեան, զբազմութիւնն արդեանց: Վասն որոյ եւ զայտսիկ հանապազ շրջեալ բերեմ ի բերանի իմում, որպէս եւ դուք, զայտսիկ յարաժամ ունիմ ի սրտի իմում, որպէս եւ ճանաչէ սրտագէտն Աստուած, եւ զայտսիկ սովոր եմ որպէս եւ յայտ իսկ է ձեզ ընդ գրով արկանել՝ ապա եւ այս լիցի ինձ իմաստասիրութիւն, որ ի վեր քան զբնաւից մահկանացուացն զմիտս գտանի, ճանաչել զիսաչելեալ զՅիսուս„ (Ս. Բեռն. Ճառ ԼԱ. Յերգ երգոցն):

ԱՂՕԹՔ

Ս. Փրանկիսկոսի Քսաւերիոսի առ խաչեցեալն Յիսուս:

Ո՜վ իմ Աստուած, սիրեմ ըզքեզ
Եւ ոչ սիրեմ զի փրկեսցես,
Կամ զի զայն՝ որ զքեզ ոչ սիրէն՝
Պատժես հըրով յանշէջ գեհեն.
Դու Յիսուս իմ զիս ի խաչին
Ողջագուրեալ ես գըլխովին:

Դու գեղարդին եւ բեւեռաց,
Ազգի ազգի անարգանաց
Ցաւոց տարբեր անթիւ անհուն,
Քըրտանց, վըշտաց եւս եւ մահուն:
Եւ զամենա՛յն զայս իմ փոխան,
Իմ՝ որ քարշիմ մեղաց կոխան:
Ը՞ր արդ ըզքեզ չըսիրեցից
Ով Յիսուս իմ յոյժ սիրալից:

Ո՛չ զի յերկինս զիս փըրկեսցես,
Կամ յաւիտեան մի՛ կորուսցես
Ոչ վարձուց ինչ յուսոյն ի կէզ՝
Այլ սիրեցեր դու զիս որպէս՝
Այնպէս սիրեմ: Սիրեցից զքեզ՝
Միայն՝ զի դու իմ արքայն ես
Եւ զի միայն դու Աստուած ես:

Խնդրեմ ի քէն Տէր Յիսուս Քրիստոս հրաբորբոք եւ մեղրահոս զօրութիւն սիրոյ քոյ զի յափըշտակեսցէ զմիտս իմ յամենայնէ որ ընդ երկնիւքն իցէ, զի ի սէր սիրոյդ մեռայց որ ի սէր սիրոյս հաճեցար մեռանել ի փայտ խաչին:

Աղօթք առ խաչեցեալն Յիսուս:

Ահա ամենասիրելի Յիսուս որ արեամբդ քով փեսայ ինձ լինել հաճեցար, առ ոտս քո անկանիմ յայտ առնել զսէրն իմ առ քեզ, եւ մատուցանել քեզ զարժանաւոր գոհութիւնս, այլ զի՞նչ ինչ հատուցից քեզ, Յիսուս իմ որ իսպառ սիրեցեր զիս եւ ի ձեռս եւ յոտս քո, նա՛ ի սրտի քում դրոշմեցեր զիս ի մեծ եւ յերեւելի նշանագիր իմն: Ո՞ ոք տացէ ինձ զի որպէս դու զիս, նոյնպէս եւ ես զքեզ ի սրտի իմում տպաւորեալ տարայց ընդ իս: Ո՛վ Յիսուս քանի զեղմամբ սիրոյ ընդգրկեցեր զիս, դու որ ոչ միայն զձեռս եւ զոտս այլ եւ զամենառատ սիրտ քո ինձ հաճեցար բանալ՝ զի անսպառելի առատութեամբ երկնային բարեացդ լցուսցես զփափաք բաղձանաց իմոց:

Ո՛ղջ լեր Յիսուս իմ, օրհնեալ լիցին վէրք կողին քոյ. ողջ լեր ո՜վ աղբիւր սիրոյ, եւ գանձ անկշիռ, ով հանգիստ հոգւոյ իմոյ. համարձակեցա՞յց երբեք մերձենալ, ամենասիրելի Յիսուս, ի խորան քո սուրբ ի սրբութիւնդ սրբոց եւ վառեալ սիրով համբուրել զսիրտ քո: Վասն անսահման բարութեանդ քոյ աղաչեմ զքեզ Յիսուս իմ մի՛ զլանար ինձ զմխիթարութիւնս զայս եւ մի մերժեր զիս ի միակ բնակութենէ ապաստանի իմոյ: Աղէ՛, հոգի իմ, երթ վստահութեամբ առ ամենաքաղցր փեսայդ, փութա՛ գնալ յառագաստն սիրելի փեսայիդ, անդ թօթափեա զքեզ յամենայն նեղութեանց եւ ի վշտաց որք լլկենն զքեզ, անդ լցո՛ զամենայն փափաքս բաղձանաց քոց, հանգի՛ր անդ յանդորր խաղաղութեան... Առ ամենասուրբ

վերս սրտի քոյ, Յիսուս իմ, մատուցանեմ զամենայն իղձս եւ տենչանս սրտի իմոյ, խնդրեմ ի քէն Տէր, պնդեա՛ զսիրտ իմ ընդ սրտի քում, զի մի՛ երբեք մեկնեսցին ի միմեանց զի արժանապէս աղաղակեսցից ընդ Պօղոսի Առաքելոյն. "Արդ ո՞վ մեկնեսցէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի, նեղութի՞ւն, թէ անձկութի՞ւն, թէ հալածա՞նք, թէ սո՞վ, թէ մերկութի՞ւն, թէ վի՞շտք, թէ սո՞ւր։ Քանզի հաստատեալ եմ եթէ ոչ մահ եւ ոչ կեանք եւ ոչ հրեշտակք եւ ոչ իշխանութիւնք եւ ոչ որ կանս եւ ոչ հանդերձեալքն եւ ոչ զօրութիւնք եւ ոչ բարձրութիւն եւ ոչ խորութիւն եւ ոչ այլ ինչ արարած կարէ մեկնել զմեզ ի սիրոյ անտի Աստուծոյ որ ի Յիսուս Քրիստոս ի Տէր մեր„։

Ե. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Գոհացական կեանք։

Գոհութեան խորհուրդը Եկեղեցւոյ գանձն է, թէ նկատելու ըլլանք սա՝ իբրեւ ընդարձակ մարմին՝ որուն անդամ են երկրիս վրայ սփռեալ ամէն հաւատացեալք, եւ թէ ի մասնաւորի ամփոփուած իւրաքանչիւր անդամի մէջ։

Ընդհանուր Եկեղեցւոյ համար Յիսուս Քրիստոս սեղանի Ս. Խորհրդոյն մէջ իւր փեսայն, իւր պաշտպանը, իւր առաջնորդը, իւր լոյսը, իւր ուսուցիչը եւ իւր վարդապետն է, Աստուած ընդ նմա, ասով է որ պահած է զայն չթողլու եւ մինչեւ ի կատարած աշխարհի անոր հետ մնալու խոստումը։ Եկեղեցւոյ ամէն մէկ անդամոց համար Յիսուս Քրիստոս Գոհութեան խորհրդոյն մէջ վշտաց սփոփանքն է, անոր պաշտպան ու զօրավիգը, անոր նեցուկը փորձութեան ամէն օրերու մէջ, անոր անմեկին բարեկամը, հոգւոյն սնունդը, եւ գերբնական կենաց սկզբունքն ու կեդրոնն է։

Քահանային համար՝ ա՛լ աւելի բան մ'է, Ս. Հաղորդութիւնը անոր համար է ամէն ինչ որ ինքն կրնայ ունենալ, այս է որ կը կազմէ քահանայութիւնը, որովհետեւ իրեն վարած ամէն պաշտամունքներն այս աստուածային խորհրդոյն կը

վերաբերին: Մէկդի դիր Ս. Հաղորդութիւնը՝ քահանան ալ պէտք է վերնայ, հարկ կ'ըլլայ հաշտութեան ատեանները փակել, այլ եւս հաւատացեալներն աստուածային սեղանին պատրաստելու պէտք չկայ, չկայ հաղորդութեան բաշխումն՝ ոչ ալ Հօր Աստուծոյ նուիրելու ղոհ, անօգուտ է քահանան. իւր բոլոր ուրիշ պաշտամունքներն կրնան մատակարարուիլ նաեւ աշխարհականներէն: Ահա այս պատճառաւ է որ բողոքականութիւնը ուրանալով Քրիստոսի իրական ներկայութիւնը Ս. Հաղորդութեան մէջ՝ սպանած եղաւ քահանան, եւ ոչնչացուց քահանայութիւնը:

Հետեւաբար պէտք է ըսել որ Ամենասուրբ Հաղորդութեան ջերմեռանդութիւնն բարի քահանային որոշիչ նկարագիրն է, այն քահանային՝ որ կը ճանչնայ իւր պարտքերն ու պաշտօնը: Ա.յս նիւթը որքան մտաց որոճալիք՝ նոյնքան ալ սրտին ախորժելի ճարակ կ'ըլլայ: Մենք երեք հատածի պիտի բաժնենք:

Հատած Ա.

Հաղորդութեան մէջ Յիսուսի Քրիստոսի ներփակած հրաշալիքներն քահանային կը սորվեցնեն թէ որչափ յարգութեամբ եւ որքան խորին պատկառանօք պէտք է վարուիլ այս աստուածային խորհրդոյն հետ:

Հատած Բ.

Յիսուսի Քրիստոսի Ս. Հաղորդութեան մէջ գործած հրաշալիքներն քահանային կը սորվեցնեն թէ ինչպէս պարտաւոր է իւր անձը սրբացնել այլոց սրբացման աշխատելու համար:

Հատած Գ.

Քահանայի ձեռքով խորանի վրայ Յիսուս Քրիստոս իւր անձն զոհելով կը սորվեցնէ հոգւոց հովիւներուն՝ թէ որքան անձնուրացութեան եւ զոհողութեան հոգւով պարտական են կատարել իրենց պաշտամունքները:

ՀԱՏԱԾ Ա.

ԳԼՈՒԽ Ա.

Յիսուս Քրիստոս իւր Եկեղեցւոյն ձգած է Ամենասուրբ Հաղորդութիւնը՝ իբրեւ մշտնջենաւոր յիշատակ իւր սիրոյն եւ մեծութեանը — ինչ պարտաւոր է ընել քահանան Փրկչին ղիտմանց մասնակցելու համար:

Ա.

Հաղորդութիւնն է յիշատակ աստուածային սիրոյ:

Իւր հայրական ծոցէն յաւիտենական ծնունդը, յարգանդի Մարեմայ իւր ժամանակաւոր ծնունդը, աշխարհի փրկութեան համար խաչին վրայ արիւնահոս մահը, ահա երեք գլխաւոր հրաշալիքներն զոր մարդացեալ Որդին Աստուծոյ ուզեց պատուել եւ յիշեցնել շարունակ՝ մեր խորաններու Ս. Խորհուրդն հաստատելով:

1. Նախ իւր յաւիտենական ծնունդը: Ահա ինչ բանի մէջ կը կայանայ այս. Որդին Աստուծոյ որ Բան կ'ըսուի, Հօր Բանն, այսինքն Հայրն Աս-

տուած ի ներքուստ Հոգեւորապէս, աստուածապէս ինքն իրեն խօսելով կը հեղու իւր էութիւնն, իւր կարողութիւնն, իւր իմաստութիւնն, իւր բարութիւնն ու ամէն իր կատարելութիւններն իւր Որդւոյն զոր ինքն կը ծնանի, կու տայ Որդւոյն առանց կորնչցնելու, կը հաղորդէ առանց հաղորդածէն զրկելու զինքն. ունի Որդին՝ ինչ որ Հայրն ալ կը շարունակէ ունենալ ամբողջովին:

Արդ Յիսուս Քրիստոս ուզեց յիշեցնել մեզ այս մեծ խորհուրդը եւ տալ մեզ անոր մէկ պատկերը եւ հաւատարիմ ներկայացուցում մը Ս. Հաղորդութեան մէջ, նա Ս. պատարագին մէջ կը խօսի քահանային բերնով եւ արտաբերելով այս խօսքերը "*Այս է մարմին իմ*", (Ղուկ. Բ. 19) կը շնորհէ Ս. Եկեղեցւոյ նոյն իսկ իւր Ս. մարմինը, Հոգին եւ աստուածութիւնը, կու տայ այս ամէնը առանց կորնչցնելու, այս ամէնը կը գտնուի կատարելապէս յերկինս եւ կատարելապէս նաեւ սեղանին վրայ, նստած է նա ամբողջապէս քահանային ձեռաց մէջ եւ ընդ աչմէ հօր միանգամայն:

2. Իւր ժամանակաւոր ծնունդը. — Ինչ պատահեցաւ մարդեղութեան խորհրդով. աստուածային անձը՝ Բանին գոյաւորութիւնը մարդկայինին տեղը բռնեց, ինչու որ Փրկչին մարդկութիւնը անկից զուրկ է. եւ ասով մարդկային բնութիւնը իբր աստուածութեան վհին մէջ խորասուզած չսպառեցաւ մանաւանդ թէ իւր յատկութիւններէն եւ ոչ մին կորնչուց, այլ հանգչելով աստուածային ենթակային վրայ միացաւ Բանին հետ անձնական միաւորութեամբ:

Անհաւասիկ ինչ կերպով կ'ուզէ Փրկիչը Ս. Հաղորդութեան խորհրդոյն մէջ յիշատակել եւ ներկայացնել մեզ այս անճառելի խորհուրդը:

Ս. Հաղորդութեան մէջ հացի գոյացութիւնը՝ որ պատահմանց նեցուկն ու յենարանն է, կ'անյայտանայ. նա տեղի տալով ոչնչացած է եւ Յիսուսի Քրիստոսի մարմնոյ գոյացութիւնը անոր տեղը կը լեցնէ. այլ եւս ասիկայ հաց չէ, այլ մարդացեալ Աստուծոյ կենդանի մարմինը: Բայց պատահմունքները ու հացի տեսակները անփոփոխ կը մնան, միայն իրենց արդիւնքը հացի գոյութենէ յառաջ եկած չէ, այլ Յիսուսի Քրիստոսի՝ զանոնք պահպանող՝ մարմնէն:

3. Սակայն Փրկիչը Ս. Խորհրդովս ի մասնաւորի ուզեց թողուլ մեզ ազդեցիկ յիշատակ մը եւ չարչարանաց ու արիւնալից խաչի մահուան կենդանի եւ ոգեւորեալ ներկայացուցում մը: Ասիկայ ներկայացուցումէ աւելի բան մի է. ասիկայ, ինչպէս քիչ վերջ պիտի տեսնենք, այդ սիրոյ խորհրդոյն իրական շարունակութիւնն է. եւ ասոր համար իբրեւ լոկ յիշատակ եւ մշտնջենաւոր հաստատութիւն մեր փրկագործութեան ամենամեծ գործոյն. որչափ վեհաշուք եւ քանի՛ աստուածային է Ս. Հաղորդութեան հաստատութիւնը:

Բոլոր մեծամեծ մարդիկ՝ որ մարդկութեան կարեւոր ծառայութիւններ մատուցած են, օրէնսդիրներն՝ որ իրենց խոհեմ եւ իմաստուն օրէնքներովն աղնուացուցած են ժողովուրդը, աշխարհակալներ՝ որ մեծամեծ յաղթանակներով ընդարձակած են իրենց տէրութեան սահմանները՝ կը բաղձան որ անուննին մարդկանց խախուտ յիշողու-

թենէն չջնջուի եւ կ'ուզեն՝ որ իրենց բարեգործութեանց յիշատակը սերունդէ սերունդ փոխանցուի, եւ այս բանիս հասնելու համար ի՞նչ կ'ընեն, կը կանգնեն բարձրաւանդակ տեղ մը հաստատուն եւ դիմացկուն նիւթէ յիշատակարան մը որ հեռուէն ալ կարենայ տեսնուիլ եւ պատմել իրենց մեծամեծ ձեռնարկներն նաեւ ամենահեռաւոր ապագային։ Այսպէս էին յաղթական կամարները, սիւները, արձանները, բուրգերն, կոթողները որ Եգիպտացիները, Յոյները ու Հռովմայեցիները կանգնած էին։

Այսպէս նաեւ Յիսուս Քրիստոս անմահ օրէնսդիր եւ աստուածային աշխարհակալ իւր խաչին յաղթած ըլլալով դժոխոց եւ աշխարհքը փրկած՝ եւ հիմնած ըլլալով Եկեղեցին, որուն թողուց օրինաց մատեանը, ուզեց մշտնջենաւորել այսպիսի մեծ հրաշից յիշատակը, եւ կանգնել բարձրաւանդակ տեղ մը յաղթութեան նշան մը, որ զանոնք մարդկանց սիրոյն եւ երախտագիտութեան յիշեցնէ եւ կրկնէ։ Այս յաղթութեան նշանը մեր խորաններու վրայ գտնուած ամենասուրբ Հաղորդութիւնն է. *"Զայս արասջիք առ իմոյ յիշատակի"* (Ղուկ. ԻԲ. 19), ըսաւ նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս։

Դաւիթ մարգարէն հազար տարի յառաջ այս մեծ յիշատակարանի ստեղծումը ծանուցած էր այսպէս գրելով. *"Յիշատակ արար սքանչելեաց իւրոց, ողորմած գթած է Տէր. կերակուր տայ երկիւղածաց իւրոց"* (Սղմ. ճԺ. 5)։ Այս յաղթութեան նշանը հրապարակական եւ տեսանելի տեղ մը բարձրացած է՝ այսինքն մեր եկեղեցիներու մէջ, որ ամէն մարդու բաց են, բազմաթիւ աստիճաններով բարձրացած խորաններու վրայ. *"Եղիցի հաստատութիւն ընդ ամենայն երկիր եւ ի վերայ գլխոց լերանց"* (Սղմ. ՀԱ. 16), կ'ըսէ նոյն ինքն Դաւիթ։

Ասկից զատ յաղթանակներն, արձաններն, վաղեմի յիշատակներն՝ դիւցազներու մեծամեծ գործերն հաւաստող վկաներ չէին միայն, այլ նաեւ ապաստանարան եւ տեղի պաշտպանութեան, որուն ներքեւ գերիներն ու յանցաւորներն իսկ դատաւորաց խուզարկութեանց դէմ երաշխաւորութիւն մը եւ պաշտպանութիւն մը կը գտնէին։

Այսպէս ալ մեր խորաններուն վրայ գտնուող պաշտելի խորհուրդը փրկչին մեծամեծ գործոց եւ նշանաւոր բարեգործութեանց լոկ վսեմ յիշատակը չէ, այլ նաեւ վայր ազատութեան եւ ապահովութեան, ուր ամէն թշուառները պաշտպան եւ նեցուկ կը գտնեն եւ յանցաւորներն աստուածային արդարութեան շանթերուն դէմ ապահովութիւն մը եւ վահան մը։

Անշուշտ ամենասուրբ Հաղորդութեան այս մեծ յիշատակարանը որ այդչափ պատուաբեր է մեր երկնային ուսուցչին եւ այնքան օգտակար եւ շահաւէտ մարդկանց՝ շատ անհանդուրժելի եւ ատելի ըլլալու է սատանային։ Եւ իրօք արդէն կը տեսնենք որ այս օգուստափառ նշանը երկար ժամանակէ ի վեր սատանայի յարձակմանց նշաւակն է եղած։ Մասնաւորապէս երեք գարէ ի վեր ասիկայ անոր դէմ կը մղէ իւր զէնքերն ու բոլոր իւր կատաղութեան ճիգերը, ի՜նչ յաղթութեան ձա-

խող երդեր չդղրդեցին բովանդակ դժոխքը, երբ աստուածային ձեռօք բարձրացած այս յաղթութեան նշանը տակնուվրայ եղաւ եւ անարգուեցաւ բողոքականաց աղանդներուն ձեռքով, որոնք ուրիշ բան չեն պահած անկից՝ բայց եթէ տգեղ մնացորդներ ու ողորմելի աւեր մը։

Բայց Ճշմարիտ Եկեղեցին կարող եղաւ զայն պաշտպանել՝ կանգնելով թուրմն մը թշնամեաց յարձակմանց դէմ, իւր որդւոց մարմնով։ Նա բնաւ Թոյլ պիտի չտայ որ իւր աստուածային վիճային անմահ գրաւը յափշտակուի, միշտ իւր խորին յարգանքներովը պիտի պահակէ զայն, միշտ պիտի պահէ գնահատելով զայն իբր իւր ամենաթանկագին գանձը, մինչեւ որ Յիսուս Քրիստոս ամէն պատկեր եւ օրինակ վերցնելով գայ ինքնին տեսանելի կերպով՝ անձամբ ժողվելու ընտրեալները եւ զանոնք մշտնջենաւոր երջանկութեան ծոցը տանելու համար։ "Զմահ Տեառն պատմեցէք մինչեւ եկեսցէ նա„ (Ա. կորն. ԺԱ. 26)։

Ուրեմն ամենասուրբ Հաղորդութիւնը մարդացեալ Աստուծոյ ամէն խորհրդոց յիշատակարանն է, որ մեզ կը յիշեցնէ ինչ որ էր ի յաւիտենից իւր յաւիտենական Հօր ծոցոյն մէջ եւ ի մանաւորի ինչ որ ի ժամանակի ուղեց ըլլալ մեզ համար, ասիկայ է համառօտութիւն եւ պարունակութիւն իւր կարողութեանն, իւր իմաստութեանն ու իւր սիրոյն բոլոր հրաշալեաց։

Բայց ի՞նչ կ'ըսեմ, ասիկայ ոչ լոկ յիշատակի համար եւ ոչ ալ ներկայացուցման մը համար եղած է, Յիսուս Քրիստոս ներկայ է եւ իւր ամենասուրբ խորհրդոյն մէջ կ'ապրի, ինքն իւր

մահացու կենաց բոլոր խորհուրդները կը վերանորոգէ Հոն եւ կը շարունակէ։

Հոն անիկայ կը մարմնանայ ամէն օր եւ խորհրդական տեսակաց ներքեւ կը ներփակուի, ինչպէս ինն ամիս բնակեցաւ յարդանդի իւր աստուածային մօրն։ Հոն անիկայ անձուկ տապանակի մը մէջ կը բնակի եւ կը մնայ ծածկուած գիշեր ու ցերեկ, անշուք, լուիկ ու մնջիկ՝ ինչպէս ժամանակաւ Նազարէթի տնակին ու Ս. Յովսեփայ խանութին մէջ։ Հոն կ'աղօթէ եւ մեղաւորները ապաշխարութեան կը հրաւիրէ, խոնարհութիւն, աղքատութիւն եւ մահացուցում՝ կը քարոզէ, հիւանդները կը բժշկէ եւ անպատմելի բարութեամբ կ'ընդունի այն բազմութիւնը՝ որ իր աստուածային շրթունքներէն բղխող կենաց խօսքերը լսելու համար իր շուրջը կը բոլորեն, Հոն վերջապէս ի փրկութիւն աշխարհի՝ գողգոթայի մեծ զոհը կը մշտնջենաւորէ։

Բ.

Քահանան ի՞նչպէս ցոյց պիտի տայ թէ Ս. Հաղորդութեան խորին խորհրդոյն նշանակութիւնը հասկցած է եւ թէ այն շքեղ տեսարանէն յուզուած է, որ մեր մտաց եւ սրտին այնքան գաղտնիքներ կը յայտնէ։

Ցոյց պիտի տայ այդ՝ հետեւեալ երկու կերպերով. սրբանոցին պայծառութեան համար՝ նախանձաւոր գտնուելով. — Եկեղեցիներու մէջ ուրնեալիք բարեպաշտութեամբն եւ ամիսութեամբը — Ա.յցելելով յարատեւ Փրկիչն՝ ամենասուրբ Հաղորդութեան մէջ. — Եւ մասնաւորա-

պէս Ս. Խորհուրդները ջերմեռանդութեամբ մատակարարելով։

1. Նախանձաւոր ըլլալ Եկեղեցւոյ պայծառութեան. այս գովելի եռանդը ընդհանրապէս մեր եկեղեցեաց մէջ կը գտնուի եւ այդ մասին առանց անիրաւ գտնուելու կարելի չէ մեր կղերին պարտուպատշաճ գովեստը զլանալ։ Այսու հանդերձ հարկ է քանի մը բացառութիւն ընել։

Կը մտնես երբեմն այս ինչ քաղաքի ժողովըրդապետանոցը, քիչ անգամ պիտի գտնես շուայլանք ու շքեղութիւն՝ սակայն յաճախ աչքի պիտի զարնէ այն կոկկութիւնն ու մաքրութիւնը որ հաճոյք ու շինութիւն կու տայ տեսնողին։ Ժողովըրդապետանոցէն եկեղեցին անցիր՝ չեմ ըսեր որ քննես շքեղութիւնը զոր շինած չէ ժողովըրդապետը, որ պարտաւոր է մանաւանդ զայն պահելու եւ ճոխացնելու։ — Առաջ գնա, ո՜հ. ինչ տեսակ եկեղեցի, ի՞նչ խորշելի երեւոյթ, անհարթ եւ անվայել գետնայատակ մը, սեւ եւ աղտոտ սիւներ... անկարգ եւ կոտրտած նստարաններ... հնութեամբն աւերուած խորան մը՝ փուռցով մը ծածկուած, որ պիտի չհամարձակէր մէկը նոյն իսկ աշխարհական տան մ՚իսկ սեղանին վրայ սփռելու... Աղտեղութեամբ եւ մոմի հաստ կեղեւով պատատուն աշտանակներ... Ամպիոնին վրայ, խոստովանարանները ուն մէջ եւ աւանդատունը չափէ դուրս փոշի եւ կախուած սարդի ոստայններ... Եթէ սուրբ անօթները հարցնես, ո՜հ. ի՞նչ աղքատութիւն. ճնացածին վրայօք չեմ ուզեր խօսիլ։

Բայց պիտի ըսուի թէ եկեղեցւոյն աղքատութիւնն է պատճառը։ — Աւաղ հոն զզուանք պատճառողն աղքատութիւնը չէ՝ հապա անկարգութիւնը որ կը գայթակղեցնէ։

— Բայց ոչ ոք եկեղեցւոյ պարտուպատշաճ կարգաւորութեան հոգ կը տանի։ — Ուրեմն քեզ կ՚ինայ այդ. թագաւորաց թագաւորին պալատին մէջ ամենայետին պաշտօնն իսկ կատարելով չես նուաստանար. ո՜չ՝ Աստուծոյ տան մէջ ցած պաշտօն չկայ. փոքր աստիճանները ընդունեցար այսպիսի ստորին պաշտօններու համար. եւ քահանայութիւնը՝ առաջին անգամ եկեղեցականութեան մէջ մտնելու ժամանակդ ընդունած պաշտօններդ՝ կորանցնել տուած չէ։

Այս ամէնը լաւ ըմբռնելու համար ի՞նչ ունենալ պէտք է. բարեպաշտութեան եւ հաւատքի հոգին։

2. Մի եւ նոյն բարեպաշտութեան եւ հաւատոյ հոգին քահանային պիտի ներշնչէ այն համեստութիւնը, այն լրջութիւնը, այն ամիփոփումը, զոր ինքն ունենալու է այն սուրբ տեղւոյն մէջ, որով պիտի զգուշանայ այն անտարբերութենէն, այն անվայել ընտանութենէն, որով ոմանք կը վարուին աստուածային անսահման մեծութեան հետ։

Օր մը՝ կոնդէի իշխանը ժամերգութեան ժամանակ, Ս. Սիւլբիկիոսի եկեղեցին գնացած ըլլալով՝ կղերիկոսի մը կը մօտենայ եւ անոր հետեւեալ խօսքերը կ՚ուղղէ. "Տիրացու, կը խնդրեմ բարեհաճէիր ինձ ըսել թէ կղերանոցի մէջ ի՞նչ կը սորվեցնեն„։ Կղերիկոսը չի պատասխաներ. իշխանը՝ կարծելով թէ լսած չէ՝ կը կրկնէ իւր հարցումը գարձեալ՝ առանց պատասխան մ՚ընդունելու։ Վերջապէս երրորդ անգամ ալ կը պնդէ. — Պարոն կը պատասխանէ այն ատեն կղերիկոսը, եկեղեցւոյ մէջ

լութիւն պահել կ'ուսուցուի։ Մեծապէս շնորհակալ եմ այս ազդարարութեանդ, Տէ՛րացու, կը յարէ իշխանը եւ պիտի ջանամ զայն ի գործ դնել այս վայրկենէն սկսեալ։

3. Մեր՝ առ ամենասուրբ խորհուրդն ունեցած հաւատքն ու սէրը ցուցնելու երրորդ կերպն է՝ ստէպ այցելել այն Աստուծոյն, որ մեր աքսորանաց մէջ անհուն սիրով կ'ուզէ ընկերանալ։ Ոհ, եթէ ունենայինք առաքելական անձանց հաւատքն ու բարեպաշտութիւնը, հազիւ թէ վայրկեան մը պարապ ժամանակ ունենայինք, անոնց նման՝ մեր սուրբ սեղաններու առջեւ պիտի վազէինք՝ ամենասիրելի Յիսուսին ընկերանալու համար։ Բայց աւա՜ղ պալատականները երկրաւոր թագաւորաց շուրջը կը խռնին եւ թագաւորաց թագաւորին պաշտօնեաները զայն մինակ կը թողուն։

— Սակայն ես ա՜յնչափ զբաղմունք, ա՜յնչափ աշխատանք ունիմ, որ երկար ժամեր խորանի առջեւ չեմ կրնար անցնել. — Յիսուս արդէն աղէկ գիտէ, անոր համար երկար ժամանակ չի պահանջեր, նա խստապահանջ Տէր չէ, մանաւանդ թէ այնպէս բարի եւ հաճոյական բարեկամ մ'է, որ կարծես կը վախնայ թէ չըլլայ որ ուրիշի ծանրութիւն պատճառէ, նա ոչ միայն թոյլ կու տայ քու պաշտօնիդ վերաբերեալ այլեւայլ պարտուց ժամանակը գործածելու, այլ նաեւ կը թողու որ առանձին գործերովդ զբաղիս, կերակուրդ ուտես, քնանաս, նաեւ զբօսնուս եւ այս բոլոր ժամանակւան մէջ գոհ է ինքն առանձին մնալուն։

Բայց չե՞ս կրնար օրւան մի քանի ժամերուն մէջ՝ մէկ երկու վայրկեան գտնել անոր քով երթալու եւ իրեն յարգանքներդ մատուցանելու համար, միթէ առաւօտուն չե՞ս կարող երթալ օրւան երախայրիքդ անոր նուիրելու, երեկոյեան անոր գոհութիւն մատուցանելու օրւան քեզ պարգեւած շնորհաց համար, գործած պակսութեանցդ թողութիւն խնդրելու, ձեռնարկած գործոցդ բարի յաջողութիւնը անոր յանձնելու, այն թշնամեաց հաշտութիւնը, այս ինչ մեղաւորաց դարձը, այն ինչ հոգեվարքին փրկութիւնը։

Չի պահանջուիր որ երթաս երկայն բարակ աղօթներ ընես. երախտագիտութեամբ եւ սիրով զեղուն սիրտ մը կարող է փափուկ ու սիրուն զգացումներ արտայայտել, կրնայ ինքն պարապիլ հոն իր բարեպաշտութեանը թելադրման համեմատ եւ որքան կը ներէ ժամանակը. եթէ փորձութեան մէջ ես՝ գնա՛ հզօր Աստուծոյդ քով անկէ օգնութիւն խնդրելու համար. եթէ կնճռոտ պարագայի մը առջեւ՝ չես գիտեր ընելիքդ որոշել, խորհուրդ հարցուր Հօրն լուսոյ։ Եթէ տրտում ես վշտացած ու լքեալ, գնա՛, բա՜ց սիրտդ ամէն մխիթարութեանց Աստուծոյն։ Քառորդ ժամ մը, հինգ վայրկեան եւ եթէ կ'ուզես աւելի քիչ, Յիսուս տեսնելով որ զինքը կը յիշես պիտի օրհնէ զքեզ, հաւատացեալները պիտի շինուին եւ քու բարեպաշտութեանդ բուրումը բոլոր ժողովրդապետութեանդ մէջ պիտի տարածուի։

Տէր Աստուած իմ, եթէ ոչինչ բաներէ կաշկանդուած չըլլայինք, այն ատեն խորանի առջեւէն ելլելու համար պէտք պիտի ըլլար բռնութիւն բանեցնել մեր վրայ։ Հոն միշտ զենեալ ու միշտ կենդանի Գառին առջեւ պիտի ուզէինք շարունակ

"Նուաւ, ի նմա եւ ընդ նմա„ մատուցանել մեր երկրպագութիւնները եւ մեր յարգանքները Ամենասուրբ Երրորդութեան՝ սկսելով այսպէս նոյն իսկ այս աշխարհէս երանելեաց երջանիկ կենաց մասնակցիլ, մեր խորանները պիտի կարենայինք պահել նոյն յարաբերութիւնը, երկնի եւ երկրի միջեւ քահանան Յիսուսի Քրիստոսի միջնորդն պիտի ըլլար, սուրբ եւ մշտնջենաւոր հաղորդակցութեան զօդ մը դեռ եւս երկրիս վրայ պատերազմող՝ եւ արդէն յաւիտենական հայրենեաց մէջ փառաւորեալ անդամներուն միջեւ:

4. Բայց քահանային Քրիստոս Յիսուս ի Ս. Հաղորդութեան պատուելու ամենամեծ հոգն ու խնամքը պիտի կայանայ մաքուր եւ անմեղ կեանք մը վարելու մէջ, որպէս զի իւր սիրտը ըլլայ պատուոյ անօթ մը, յարգելի տապանակ մը, յորում կարենայ հանգչիլ կուսանաց փեսայն անարատ Գառն: Ինքը մահուընէ, հազար մահուընէ աւելի պիտի սոսկայ սրբապիղծ հաղորդութեան մը հրեշային յանցանքէն:

Քրիստոսի Ջեառն մերոյ արիւնը թափող Հրէից յանցանքը՝ մեզ սոսկում կ'ազդէ, զայն սրբապղծող քահանայինը աւելի եւս սոսկալի է: Անմաքուր խղճմտանքով սեղանը ելլելով՝ նա զոհ չի մատուցաներ, կ'ըսէ Ս. Յովհան Ոսկեբերան, այլ մարդասպանութիւն մը կ'ընէ. կերակուր չ'ուտեր, այլ թոյն կը խմէ: Թշուառականն, նա իւր դատաստանն ու դատապարտութիւնը կ'ուտէ. իւր դատը արդէն վճռուած է, դատաւորը սրտին մէջն է, վճիռը արդէն կարգացուած է, գրուած եւ տպաւորուած է իւր աղիքներու խորերը. ինքն է որ իւր

ձեռքով զինքը մատնած է ուտելով այն հացը, որ փոխանակ իրեն կեանք պատճառելու՝ մահ կու տայ:

Բարեպաշտ քահանան ընդ հակառակը՝ բնաւ պիտի չկարծէ որ չափազանց ըլլան ամենափոքր իսկ սխալմունքէն զգուշանալու համար ունեցած հոգն ու խնամքը եւ իր սրտին վրայ ունեցած ուշադրութիւնն ու հսկողութիւնն, քանի որ ամէն օր Ս. խորհուրդները մատակարարելու ամենամեծ երջանկութիւնն ունի:

Մենք կ'ուզենք, կը պահանջենք որ պարզ հաւատացեալը որ շատ քիչ անգամ կը հաղորդուի եւ որուն սիրտը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ, այսպէս ըսենք, պանդոկ մը ուր Յիսուս Քրիստոս անցողական կերպով կը բնակի, զայն ընդունելու պատրաստուի հաւատոյ եւ սիրոյ ներգործութիւններով իր պակսութեանց վրայ զղջալով: Արդ միեւնոյն պատրաստութիւնը մեծագոյն իրաւունքով չի՞ պահանջուիր քահանայէն, որ զայն ամէն օր կ'ընդունի, եւ որուն սիրտը փառաց Թագաւորին ամենասիրելի բնակարանն ու պատուոյ սենեակն է:

Գիտեմ՝ որ եկեղեցին քիչ ջերմեռանդ աշխարհականին հանապազօրեայ հաղորդութիւնը կ'արգիլէ, եւ նոյն վճռակին մէջ գտնուող քահանային ամէն օր պատարագելը չ'արգիլեր: Այդ խտրութեան պատճառն այս է, որ աշխարհականը միայն իրեն համար կը հաղորդուի, ուստի այն ատեն մերձենալու է կենաց հացին, երբ անկէ օգուտ կը քաղէ, ընդհակառակը քահանան կը պատարագէ ուրիշներու համար եւ պատարագի զոհէն Աստուծոյ փառաւորուիլը եւ բովանդակ քրիստոնեայ ժողովրդեան անկէ յառաջ եկած օգուտներն յաչս

եկեղեցւոյ առատ հատուցում մը կ'ընեն՝ անօգուտ եւ գաղջ հաղորդութեան անվայելչութեանց. բայց եթէ գաղջ եւ անկատար քահանան՝ սեղանին վրայ ուրիշներուն համար շնորհաց գանձը բացած ատեն՝ իրեն համար օգուտ քաղելու անհոգ եւ զանցառու գտնուելուն համար՝ պիտի չյանդիմանուի՞ անաչառ դատաւորին ատեանին առջեւ:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Յիսուս Քրիստոս թողուց իւր սուրբ եկեղեցւոյն ամենասուրբ Հաղորդութիւնը իբրեւ գերբնական կենաց հարկաւոր սնունդ մը. — Քահանայի պարտքերը՝ ըստ որում ինքն է՝ կենաց հացին մատակարարը:

Ա.

Նիւթական կեանքը նիւթական աշխարհին մէջ ունի իրեն սնունդ՝ օդը, ջուրը, բոյսերն եւ անասունները. կը սպառէ մարդս զանոնք, կ'իւրացնէ իր մարմինը պահելու եւ զարգացնելու համար:

Բանաւոր կեանքը իւր սկզբունքը կ'ընդունի ընդհանուր ճշմարտութեանց մասնակցութենէ մը, որոնք մարդկային բանականութեան հիմը կը կազմեն: Այս կեանքը զարգացնելու եւ կատարելագործելու համար, ամէն մարդ որ աշխարհք կու գայ հասարակ աղբիւրներուն կը դիմէ՝ ստանալու համար այն ծանօթութիւններն ու ճանաչողութիւններն, որոնք բնական կարգին մէջ մարդկութեան հայրենական ժառանգութիւնն են:

Եթէ մարդս միայն բնական վախճանի մը համար ստեղծուած ըլլար՝ պիտի գտնէր այս երկու տեսակ սննդոց մէջ յագուրդ եւ գոհացում իւր փափաքանաց. բայց անսահմանին կարօտութիւնը յայտնի բացայայտ կը հաստատէ՝ որ ինքն կանչուած է գերբնական վախճանի մը, եւ թէ իւր մէջ վեհագոյն կեանք մ'ունի, որ փնտռելու է իւր սնունդը՝ աշխարհէս, զգայարանքներէն եւ բանականութենէն վեր:

Մարդս Աստուծոյ համար ստեղծուած է եւ իւր հանգիստը, կատարելութիւնը ու իր գոյութեան լրացումը Աստուծոյ հաղորդակցութեան մէջ կրնայ գտնել:

Անմեղ մարդը Աստուծոյ հետ հաղորդակցութեան մէջ էր շնորհաց եւ բանականութեան միջոցաւ. մաքուր եւ ուղիղ բանականութիւնը դիւրութեամբ արարածէն առ Արարիչը կը բարձրանար, եւ նոյն իսկ Արարիչը սիրալիր զիջողութեամբ մը առ մարդն կը խոնարհէր եւ կը ներկայացնէր այսպէս անոր գերբնական սնունդը:

Բայց սկզբնական մեղաց հետեւանքը եղաւ շնորհաց՝ այսինքն Աստուծոյ հետ ունեցած ամէն հաղորդակցութեան բովանդակ կորուստ: Հետեւաբար մարդկութեան մնաց անդիմադրելի փափաք մը, ընդհանուր կարօտ մը, որ այլ եւս չկրնալով գտնել իւր իրօք յագուրդն ցնորիչ մոլորութեանց մէջ՝ գահավիժեց մարդկային ազգը: Կռապաշտութիւնը ռամկին, համաստուածութիւնը ուսեալներու ժայռն է, որուն կը կառչին ամէն անոնք որ չեն ճանչնար Փրկիչն Աստուած:

Մարդուս Աստուծոյ հետ ունեցած նախնական յարաբերութիւնն վերստին հաստատել եւ տալ կրկին գերբնական կենաց սնունդը, որ նոյն ինքն Աստուած է, ահա փրկագործութեան վախճանը, ահա Աստուծոյ միածին Որդւոյն յանձն առած մեծ պաշտօնը:

Բայց ի՞նչպէս պիտի կարենայ հաղորդակցութեան մտնել աստուածային մեծվայելչութիւնը այնքան մեղքէ ստորնացած, տկարացած եւ թշուառութեան մատնուած մարդուն հետ: Լսենք թէ ինչ կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս. «Հայեաց ընդ բարձրութիւն նորա, ի սկզբանէ էր Բանն եւ Բանն էր առ Աստուած եւ Աստուած էր Բանն: Անաւասիկ կերակուրն մշտնջենաւոր, այլ ճաշակեն զնա հրեշտակք, վերին զօրութիւնք. ճաշակեն երկնային հոգիք եւ ճաշակեալ պարարին եւ անապատ կայ մնայ որ լիացուցանէ եւ ուրախ առնէ զնոսա: Ո՞ ոք ի մարդկանէ կարէր մատչել առ այն կերակուր. ո՞ւստ ուստեք գտանէր սիրտ արժանի այնմ կերակրոյ: Պարտ էր՝ ապա զի սեղանն այն ի կաթն դառնայր ի բաւականութիւն մանկանացն ստնդիեցաց: Եւ զիարդ կերակուրն լինէր կաթն: Եւ զիարդ կերակուրն ի կաթն փոխարկէր բայց եթէ անցեալ ընդ մարմինն: Զի մայրն զայս առնէ եւ զոր ուտէ մայրն զայն եւ որդին: Այլ զի մանուկն չէ կարող տանել խստութեան հացի՝ մայրն մարմնացուցանէ զայն եւ խոնարհութեամբ ստեանցն եւ դիեցմամբ կաթին անուցանէ ի հացէ անտի զմանուկն: Ապա զիարդ մնոյց զմեզ հացիւ

իմաստութիւնն Աստուծոյ, զի Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց ի մեզ: Տեսէք արդ զխոնարհութիւնն զի զհացն հրեշտակաց ճաշակէ մարդն, այսինքն զԲանն յաւիտենական յորմէ կերակրին եւ զոր հաւասարն է Հօր ճաշակեաց մարդն... նովաւ ապա հրեշտակք պարարին: Այլ ունայնացոյց զանձն զի եւ մարդն ճաշակէր զհացն հրեշտակաց» (Օգոստ. Մեկն. ի սղմ. ԼԲ.):

Մարդս Աստուծոյ հետ միացնող կրօնքն՝ մարդեղութեան եւ ամենասուրբ Հաղորդութեան խորհրդոյ մէջ ամփոփուած է: Մարդեղութեամբ աստուածութեան եւ մարդկութեան մէջտեղ սերտ միութիւն մը կը հաստատուի: Որդին Աստուծոյ մեր հասարակ զանգուածէն, մերիններուն նման մարմին մը եւ հոգի մը կ'առնու եւ կը մարդանայ առանց Աստուած ըլլալէ դադրելու, մարդկային սերնդեան համար ամենամեծ պատիւ մ'է տեսնելն որ իւր անդամներէն մէկը աստուածային անձի մը հետ անձնական միաւորութեամբ բարձրացած է: Երբ թագաւոր մը իւր հպատակներէն միոյն աղջկանը հետ կը պսակուի, բոլոր այն ընտանիքը՝ որուն կը պատկանի սա՝ կ'ազնուանայ. թագուհւոյն եղբայրները թագաւորին ալ եղբայր կ'ըլլան, այսու հանդերձ ոչ իրենց քրոջ կարողութեան եւ ոչ ալ առանձնաշնորհութեանցը կը մասնակցին:

Սակայն Որդին Աստուծոյ չէր ուզեր միմիայն անհատ մը մեծցնել ու բարձրացնել՝ այլ ամէն անոնք ալ, որոնցմէ բարձրացած է մարդկութիւնը. եւ այս է որ Ս. Հաղորդութեան միջոցաւ կ'ընէ որ մարդեղութեան ամբողջացումն ու շարունակու-

թիւնն է, երկարումն, ինչպէս Ս. Հայրերը կը սորվեցնեն: Որովհետեւ մարդկութեան մէջ նա միմիայն անհատական մարմին մ'առաւ, սակայն ի Ս. Հաղորդութեան ամէն ղինքը ընդունողներուն հոգին ու մարմինը կ'առնու, այս երկու խորհուրդները քրիստոնէութեան երկու բեւեռներն են, ինչպէս ըսինք, ասոնք ճակատ առ ճակատ կը հանդիպին իրարու եւ մին միւսին համար եղած է, ասոնք մէկմէկու հետ այնպէս կապուած են որ մին իւր կատարելութիւնն ու զօրութիւնը միւսէն կը ստանայ եւ առանց երկրորդին անօգուտ պիտի ըլլար մեզ:

Դիտեցէք հոս անցողակի կերպով՝ զարմանալի յարաբերութիւնը որ կայ մարմնացեալ Բանին օգոստափառ մօր եւ քահանային մէջտեղ: Առանց Մարեմայ՝ մարդիկ պիտի չունենային փըրկիչը, առանց քահանային՝ որ սեղանին վրայ կրկին յառաջ կը բերէ եւ կը բաշխէ մարդացեալ Աստուծոյ մարմինը՝ մարդիկ պիտի չկարենային անոր միանալ նոր ու աստուածային կեանք մ'ունենալու համար. "եթէ ոչ կերիջիք զմարմին որդւոյ մարդոյ եւ արիջիք զարիւն նորա, ոչ ունիք կեանս յանձինս„ (Յով. Զ. 54):

Աստուած Եզեկիէլին ըսած էր. "եւ առից ես յընտիր ընտիր մայրիից բարձրաւանդակին եւ տա՛ց ես ի գլխոց շառաւեղացն նորա ի սիրտս նոցա, քշտեցից եւ տնկեցից ի վերայ լերինն բարձու... եւ ոստս արձակեսցէ եւ պտուղ բերցէ եւ եղիցի ի մայր մեծ„ (Եզեկ. ԺԷ. 22, 23): Այս երկնաւոր հօր ձեռքով մարդկութեան ծոցը տնկուած բարձրաբերձ եղեւնին՝ Յիսուս Քրիստոս է: Քրիստոնեաները բարուն ակներն են, որոնք ապրելու համար ծառին հիւթէն ստանալու են՝ մեր Տիրոջ առ Ս. Օգոստինոս ուղղած խօսքերուն համաձայն. "կերակուր մեծաց եմ՛, աճեա՛ց եւ կերիցես յինէն, ոչ ես փոխեցայց ի քեզ, այլ դու յիս փոխեսցիս„: Յիսուս Քրիստոս չէ որ ի մեզ կը փոխուի, այլ մենք ենք որ կը փոխուինք ի Յիսուս Քրիստոս Ամենասուրբ Հաղորդութեան միջոցաւ: Բնական օրէնքը այնպէս է որ երբ մէկը կերակրուի, նմանութիւնը փոքրագունէն ի մեծագոյնն կ'ըլլայ, որովհետեւ արարչագործութեան մէջ ամէն բան կատարելագործութեան եւ յառաջադիմութեան դիմելու մղումն ունի:

Ամենասուրբ Կուսին նկատմամբ հազարաւոր հատորներ գրուած են. բայց ես ասոնցմէ եւ ոչ մէկը տեսայ՝ որ մասնաւորապէս քահանայից յատկացուած ըլլայ եւ խօսի հիմնական կերպով ասոնց Ամենասուրբ Կուսին հետ ունեցած յարաբերութեանց վրայ ըստ որումի գործակից են փրկագործութեան, գանձարան շնորհաց, փաստաբան մեղաւորաց, եւ աստուածային միջնորդին քով միջնորդ մարդկան: Ամենասուրբ Հաղորդութիւնը որ արդէն իսկ ուղղափառ հեղինակաց այնչափ վսեմ եւ գեղեցիկ էջեր գրելու ներշնչումն տուած է, տակաւին ներկայացուած չէ ամէն վայելուչ ընդլայնումով, որուն ակնկալուը մարդկային բնութեան կարօտութիւնը եւ տենչանքը կը վառի անսահմանին շուրջը եւ սուրբ սեղանէն կը սկսի ունենալ այն աստուածային կեանքը, որ պիտի լրանայ եւ կատարուի երկինքը: Ահա հաւատքի աչքը դիտելիք ինչ գեղեցկութիւններ կան, որ տակաւին աննկատ կը մնան. եթէ մէկը խորասուզի հաւատքով եւ

սիրով անոնց պաշտելի խորութեանը մէջ՝ պիտի նշմարէ զանոնք ի հեռուստ եւ անձկանօք ազատութեան ժամուն պիտի սպասէ յորում պիտի կարենայ ուղածին չափ ականատես ըլլալ այս աքանչելեաց։

Հաղորդութեամբ, որ պտուղ է օրհնութեան, Յիսուս Քրիստոս իրօք կու տայ մեզ ինչ որ խաբէութեամբ սատանան մեր նախածնողաց խոստացած էր անիծեալ պտղով, ինչպէս կը դիտէ Ռոբերտոս Աբբայն (ի Յով. Գիրք Զ.). "Աստ առաւելապէս Ճաշակողացն զմարմին իւր՝ զաստուածութիւնն խոստանայ, եւ զխաբէութիւն քանասարկուին, որ ասէրն՝ եթէ կերիջիք եւ եղիջիք որպէս աստուածս՝ ուղիղ քանիւ ի ճշմարտութիւն դարձուցանէ"։

Սատանան ըսած էր. կերէք այս պտղէն եւ աստուած պիտի ըլլաք, եւ փորձն սորվեցուց մեզ թէ որչափ խաբէական էր այս ամբարիշտ զրոյցը։ — Յիսուս Քրիստոս կ'ըսէ մեզ. "կերէք մարմինս, այս քաղցրաճաշակ պտուղը որ աճեր ու հասունցեր է անարատ կուսին արգանդին մէջ, որ ամէն առաքինութեանց քաղցրաբոյր հոտովը լեցուած՝ ճշմարիտ երանութեան պարտէզ մ'է։ Եթէ անկէ ճաշակէք, ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, իմ մէջս պիտի բնակիք դուք, յիս պիտի փոխուիք ու կերպաւորուիք, մէկ մէկ աստուածները պիտի ըլլաք, որոնց մեծութիւնն երկրէս սկսելով՝ երկնից մէջ պիտի լրանայ"։

Սրբուհի Թերեզիա իւր մահուընէ վերջ իր բարեկամը եղող Ջերմեռանդ անձի մը երեւցաւ

հիանալի պայծառութեամբ ու գեղեցկութեամբ եւ անոր ըսաւ թէ "Մենք երկնից մէջ ենք, իսկ դուք երկրիս վրայ, պէտք է սակայն սիրոյ եւ մաքրութեան մէջ մէկ ըլլանք։ Մենք ի հայրենիս աստուածային մեծվայելչութիւնը երես առ երես տեսնելով եւ դուք աքսորանաց վայրին մէջ ընդունելով եւ պաշտելով զայն՝ հաղորդութեան քողին տակ ծածկուած"։

Բ.

Իրրեւ մտաւակարար կենաց հային՝ քահանային երկու պարտքերն ասոնք են 1. Ցիշեցնել յաճախագոյն հաւատացեալ ժողովրդոց անոր անհրաժեշտ հարկաւորութիւնը, 2. Զգուշութեամբ եւ չափով բաշխել զայն։

1. Հաղորդութեան հարկաւորութիւնը։ — Մեր իմացականութիւնը սկզբնական մեղքէն մթնցած ու եղծուած է։ Բայց վերականգնած ու շտկուած է մարդացեալ Աստուծոյ տուած հրահանգներով որ մեզ կը սորվեցնէ թէ ուսկից կու գանք եւ դէպի ուր մեր ընթացքը շարունակելու ենք։ Սակայն ոչինչ է վախճանն տեսնելը երբ առ այս հասնելու համար ուժը կը պակսի։ Սիրոը մարդուս ամենատկար եւ ամենահիւանդ կողմն է եւ անկէ չառաջ կու գան տխուր կրքերը, որ զայն տակն ու վրայ կ'ընեն։ Սիրոը դէպի արարածները կը խանարհի անոնց մէջ փնտռտելու համար իւր նուաստ ու անցողական ուրախութիւնները։ Շնորհաց ներշնչումը լոկ՝ կարող է զայն երկրէն բարձրացնել, զօրացնել, սլացում տալ անոր։

Բայց շնորհքը, որ կրնայ վերածնիլ զմեզ, Յիսուսի Քրիստոսի սրտին մէջ է որ իբրեւ միմիակ աղբիւրի մը մէջ ամբարուած է։ Հոն է որ պէտք է երթանք զայն ստանալու։ Եւ ի՞նչպէս։ Խորհրդոց միջոցաւ, որ այս աստուածային աղբիւրի ջրանցքներն են, կը հաղորդակցին ասոր հետ մեզ հասցնելու համար այն փրկարար ջուրերուն, որոնք կը զօրացնեն զմարդն, զայն մեծ ու դիւցազնական առաքինութեանց ընդունակ ընելու համար։ Ահա՛ ջրանցքներու ամենահիանալին յայտնապէս Ամենասուրբ Հաղորդութիւնն է, որովհետեւ ամենէն աւելի աղբիւրին մէջը կը գտնուի։

Խմացականութիւնը վերտին ուղղուելէ եւ սիրտը բժշկուելէ վերջ՝ միթէ մարդուս վերանորոգումը կատարեալ համարելո՞ւ է։ Ո՛չ. մարմինը՝ մարդուս լրացուցիչ մասը՝ հոգւոյն յաւիտենական ճակատագրոյն ընկերացած ըլլալով խորին կերպով վերաւորուած, պղպղած է, եւ նմանապէս այս ալ վերանորոգման կը կարօտի։

Հիացիր հոս զայն վերականգնելու համար ընտրուած միջոցին կատարեալ յարմարութեան վրայ։ Ինչպէս որ մարդը հազիւ թէ արգիլեալ պտղէն կերաւ՝ դժոխային օձին թոյնը զայն վարակելու եւ մահացնելու համար անոր մարմնոյն մէջ մտաւ. այնպէս ալ երբ մարդս երկնքէն իջած հացէն ուտէ՝ ձեռք պիտի բերէ կեանքն, իւր զգայարանքներն ու ամբողջ էութիւնը պիտի մաքրէ. գրաւական պիտի դնէ սրտին մէջ անմահութեան սերմ մը, ինչպէս մխրոյ մէջ կը ծածկուին կրակի սերմն եղող կայծերն, որ կեանք պիտի տան անոր։

Յարգելական քաղցրութենէ գարշ պըտղոյն
Որ զանկեալ մարդն կանգնես ճաշիւ լաւագոյն.
Եւ արբուցեալ զամենասուրբ քո զարիւն
Հեռի առնես զթափեալն յօձէն մահաթոյն։

Սեդուղիոս։

Ա՛յն որ այս երկնային հացէն չ'ուզեր ուտել, պիտի չապրի այս է պիտի չունենայ այն գերբնական եւ աստուածային կենաց սկզբնաւորութիւնն, զոր Որդին Աստուծոյ անկեալ մարդկութեան վերադարձուց. "Եթէ ոչ կերիջիք զմարմին որդւոյ մարդոյ եւ արբջիք զարիւն նորա ոչ ունիք կեանս յանձինս" (Յով. Զ. 54)։ Ասոր հակառակը այն՝ որ արժանի կերպով կ'ուտէ այս ամենասուրբ մարմինը, կեանք պիտի ունենայ յինքեան. ամենասուրբ Հաղորդութեամբ մարգացեալ Աստուածը մեզ իւր կենաց հաղորդակից կ'ընէ, յինքն կը կերպարանափոխէ զմեզ եւ եթէ ներելի է ըսել կը փոխադրէ մեր մարմինը, հոգին եւ բոլոր էութիւնը իւր աստուածային էութեան մէջ։ "Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ՝ յիս բնակեսցէ եւ ես ի նմա" (Յով. Զ. 57)։

2. Զատիկ բաշխել այս աստուածային կերակուրը։ Փրկչին կամքն է՝ որ քրիստոնէից մէջ ամենասուրբ Հաղորդութեան գործածութիւնն յաճախէ։ Եւ ահա ինչո՛ւ համար իւր մարմինն ու արիւնը կը ներկայացուի հացի եւ գինւոյ տեսակաց ներքեւ, որոնք կենաց սովորական պնուդներն են։ Առաջին դարու հաւատացեալները ամէն օր կը հաղորդուէին, անոր համար եկեղեցին չէր վարա-

ներ ընդունելու աստուածային սեղանին մասնակցութեան այն ջերմեռանդ քրիստոնեաները, որոնք ամէն ժամ պատրաստ էին Յիսուսի Քրիստոսի անուան համար թափել իրենց արիւնը: — Մեր օրերն սակաւաթիւ են անոնք, որ այդ տեսակ ընորհք մը կրնան ընդունիլ. նկուն եւ տկար ստամոքսներու՝ առանց չափի տրուած զօրաւոր եւ սննդարար կերակուր մը՝ աւելի վնաս կրնայ պատճառել քան թէ օգուտ:

Ի՞նչ կանոնի ուրեմն պէտք է հետեւիլ հոգեւոր հայր մը՝ յաճախագոյն հաղորդուելու մասին, այսինքն շաբաթը՝ շատ անգամ կամ առնուազն մի անգամ սուրբ խորհրդոյս մերձենալուն նկատմամբ: Կը պատասխանենք, որ յաճախագոյն հաղորդուելու ընորհքն խնայելու չէ՝ այլ մանաւանդ պէտք է թոյլատրել երկու դասակարգի անձանց, անոնց որ արդէն կատարեալ են եւ անոնց որ իրօք կը ջանան կատարելութեան հասնելու, առաջիններուն՝ որովհետեւ առ այդ իրաւունք ունին, եւ երկրորդներուն՝ որովհետեւ պէտք ունին:

Կան աշխարհի եւ իրենց անձին մեռած հոգիներ, որ անդադրում եւ անյաղթ փորձութեանց ու վշտերու մէջ միմիայն Աստուծոյ համար կ'ապրին: Յաճախակի հաղորդուիլն զերծնք այդ աստիճանի բարձրութեան հասուցած է, եւ ստէպ հաղորդուիլը պիտի կարենայ զերծնք այդ աստիճանին մէջ պահել: Աստուած գորովանօք կը սիրէ այդպիսի մեծ հոգիները եւ մեծ հաճոյք կը զգայ ամէն օր զերծնք իւր աստուածային սեղանին շուրջը տեսնելով:

Ուրիշներ ալ կը գտնուին, որ գեռ եւս այս աստիճան կատարելութեան հասած չեն, բայց հասնելու կը բաղձան, ասոնք արիաբար կը ճեղքեն կատարելութեան խորտուբորտ ճամբաներն: Երբեմն կը սայթաքին, թեթեւ պակասութիւններու մէջ կ'իյնան, որոնցմէ մարդկային տկարութիւնը չի կրնար բոլորովին զերծ մնալ, որոնց մէջ սիրտն ու կամքը փոքր իսկ գործակցութիւն մը չունին: Այսպիսի հոգիները ստէպ հաղորդուելու պէտք ունին, որպէս զի կարենան պահել մէջերնին աստուածային սուրբ կրակը եւ չնուազին իրենց գժուարին ընթացքին մէջ ուր որ կը գտնուին: Բայց միեւնոյն ընորհքը ընելո՞ւ է ամէն անոնց, զորս աշխարհքը ջերմեռանդ կը համարի. Ո՛չ, կան շատեր, որ արտաքին բարեպաշտութենէ զատ ուրիշ բան չունին եւ բնաւ առնական առաքինութիւն չեն ստացած: Ամենափոքր վիշտ մը, ամենաթեթեւ մահացուցում մը բաւական է զերծնք խռովելու եւ այլայլելու համար. կարծես թէ իրենց խոստովանահայրը Աստուածմէ աւելի տիրած է վրանին, իրենց ջերմեռանդութիւնը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ հոգեկան զգայնութիւն մը, այսպիսիները թաբոր լեռը կը սիրեն՝ Գողգոթային խոյս կու տան:

Այսպիսի վիճակի տէր եղող անձանց թոյլատալ որ ստէպ եւ գրեթէ ամէն օր հաղորդուին՝ յայտնապէս զեղծում մ'է, այսպիսիները կը ճահճակեն՝ բայց սնունդ չեն ստանար: Եւ անկից վերջը խոստովանահայրը ուրիշ ի՞նչ միջոց ի գործ դնելու է զանոնք յառաջ մղելու համար, եթէ կանխաւ չնորհած է զայն կատարելութեան միմիայն պարզ փափաքը ունեցողին, ինչ որ՝

դիւցազնական ջանքերու վարձատրութիւնն ըլլալու էր։

Ասկէ զատ երբ քրիստոնեայ մը ամենասուրբ Հաղորդութեան մեծ յարգանք ունի եւ անոր ուրիշ բանի համար չի մերձենար, բայց եթէ հոգեւորապէս յառաջդիմելու փախճանաւ, պատշաճ է յորդորել զայն որ ստէպ մերձենայ, այս է նաեւ եկեղեցւոյ եւ աստուածային վարդապետին փափաքը, որ իւր ամենասուրբ խորհրդոյն մէջ զետեղած է մեր հոգւոյն կեանքը։

Ով դուք, որ հրեշտակաց հացը եւ փրկութեան բաժակը կը մատակարարէք, գնացէք վազեցէք փողոցները եւ հրապարակները եւ աստուածային սեղանին հրաւիրեցէք բոլոր մարդիկ։ Ըսէք իրենց, եկէք խեղճ ծարաւեալ, յոգնած ու խոնջած եւ կենաց անապատին մէջ պարտասուն ճանապարհորդներ, եկէք, հանգչեցէք, կերէք, խմեցէք եւ կազդուրուեցէք։ Ամէնքնիդ ալ եկէք, ասկից ոչ ոք կը մերժուի, փոքրներն այս սեղանին շուրջը կրնան մեծերուն քով նստիլ, աղքատները հարուստներուն, ուրիշ բան չի պահանջուիր հրաւիրեալներէ, բայց եթէ ուղիղ դիտաւորութիւն եւ սուրբ փափաք, եւ որչափ աւելի եռանդուն եւ կենդանի ըլլան այս զգացումները՝ այնչափ աւելի շնորհք պիտի ընդունիք եւ ձեր վերանորոգումը այնչափ մեծ պիտի ըլլայ. «Եթէ ոք ծարաւի իցէ եկեսցէ առ իս եւ արբցէ... գետք յորովայնէ բղխեսցեն ջրոց կենդանութեան» (Յով. Է. 38)։

ՀԱՏԱԾ Բ.

Թէ ինչ կերպով Յիսուս Քրիստոս ի Ս. Հաղորդութեան կը սրբացնէ հոգիները եւ կը սորվեցնէ քահանայից սրբացնելու իրենց անձը սուրբերու ընկերութեան աշխատելով։

Ահա կատարելութեան երեք աստիճանները, որոնց մասին Փրկիչը Ս. Հաղորդութեան մէջ դաս եւ օրինակ կու տայ իւր քահանայից։

1. Յիսուս Քրիստոս ի Ս. Հաղորդութեան կը տեսնուի խորհրդաւոր մահուան վիճակի մը մէջ, որով կ'ուսուցանէ իւր քահանայից՝ իրենց անձին եւ բնութեան ամէն միտումներուն մեռնիլ, այս է քրիստոնէական մահացուցումը։

2. Յիսուս Քրիստոս ի Ս. Հաղորդութեան վսեմ եւ խորհրդաւոր կենօք մը կ'ապրի, որով կը ներկայացնէ իւր քահանայից գերբնական կենաց կատարեալ տիպարը, այս է քահանայական կեանքը։

3. Յիսուս Քրիստոս ի Ս. Հաղորդութեան կը կենդանացնէ հոգիները եւ անոնց կեանք կու տայ, որով իւր քահանայից կը սորվեցնէ թէ ինչպէս պէտք է հոգ տանին ժողովրդոց սրբացուցման. եւ այս է առաքելական կեանքը. — տեսնենք մի առ մի։

ԳԼՈՒԽ Ա.

Յիսուսի Քրիստոսի ի Ս. Հաղորդութեան խորհրդաւոր մահը օրինակ է քրիստոնէական մահացուցման։

Ամենասուրբ Հաղորդութիւնը՝ Փրկչին չարչարանաց յիշատակը ըլլալով՝ քրիստոնէական մահացուցման կարեւորութեան համոզուելու եւ անոր

գրաւիչ ախորժն ստանալու ամենապատշաճ դասն է։

Մարդացեալն Աստուած չդադրեցաւ երբեք իւր մահացու կենաց մէջ ամէն օր գործադրելու այս մահացուցումը։ Նա երեսէ ձգուած մնրոյ մը մէջ կը ծնանի, անշուք վիճակի եւ կարօտութեանց մէջ կ'ապրի, չարչարանաց եւ նախատանաց մէջ կը մեռնի, անոր ամէն վարդապետութիւնը խաչին գիտութեան մէջ կ'ամփոփուի. իրեն քարոզութիւնները ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ շարունակ յորդոր մը աշխարհէս բաժանման եւ անձնուրացութեան, սակայն պիտի համարձակիմ ըսել թէ տասն եւ ութը դարէ ի վեր՝ նա ալ աւելի պերճօրէն կը քարոզէ այս առաքինութիւնները Ս. Հաղորդութեան մէջ։ Նա մեր տապանակներու մէջ բանտարկուած, շղթայակապ, մերկ իւր փառաց ամէն շքեղութենէն՝ շարունակ նախատանաց եւ անարգանաց առարկայ դարձած կ'աղաղակէ այս առանձնութեան ու լքման վիճակին մէջ "Եթէ ոք կամի զկնի իմ գալ ուրասցի զանձն„ (Մտթ. ԺԶ. 24)։

"Եթէ ըստ մարմնոյ կեցէք մեռանելոց էք„ (Հռմ. Ը. 13). եւ ի՞նչ բան է ըստ մարմնոյ ապրիլը։ Ըստ մարմնոյ կ'ապրի, կ'ըսէ Ս. Պրոսպերոս, այն՝ որ իւր ամէն գործոց մէջ իր բնական գոհացումը կը փնտռէ. "Ըստ մարդոյն կեայ որ ըստ կամս վարէ զկեանս, որ երթայ յո՛ եւ կամի, ննջէ յորժամ եւ որպէս կամի, խօսի զինչ եւ որչափ կամի, տեսանէ եւ ուրախ լինի ընդ որս եւ կամի, ի վերջոյ որ ինչ քաղցր է ի հոտոտելիս, փափուկ ի շօշափելիս, զուարճալի

յաչս եւ զոր ինչ եւ ախորժական զտանէ զգայարանաց մարմնոյ իւրոյ զայն առնէ եւ զհետ երթայ այնր զիարդ եւ կամի, զի զամենայն, զարժանն եւ զանարժանն, ըստ մարմնոյն կամի (Ցզգ. Հայեց. կեն. Գիրք Գ. 1)։ Ո՛վ քահանայ դու ալ ուրիշներու պէս Ադամայ որդին ես եւ քու մէջդ կը կրես տկար կամք եւ ծիւրեալ մարմնով ցանկութեան լուցկին. ծանր սխալ մը եւ մեծ պատրանք մ'է կարծելն՝ թէ միշտ պիտի կարենաս շնորհաց մէջ մնալ եւ անհոգ հասնիլ առաքինութեանց առանց մահացուցման, ասոր ներհակ ամէն վարդապետներու հրահանգներն ու ամէն սրբոց օրինակները կը բողոքեն միաբերան. "Այնչափ զարգացիս որչափ անձին քում քուռն արասցես„ (Նմանութիւն Յիսուսի Ա. Գիրք 25)։

Բայց մահացուցման որ մէկ տեսակը աւելի ընդգրկելու է. — թէ արտաքինը եւ թէ ներքինը։ Տարակոյս չկայ՝ որ ներքինը կատարելագոյն է, սակայն մէկը միւսէն բնաւ չի կրնար զատուիլ, պիտի լսես խաղաղ ու հանգիստ ջերմեռանդութիւն ունեցող անձերէ, որ իրենք հազարումէկ ախորժելի հետաքրքրական առարկաներ կը պահեն քովերնին՝ առանց անոնց սիրտ կապելու եւ թէ ախորժելով կ'ուտեն համեղ կերակուրներ՝ բայց առանց ոեւէ զգայական մեղաց մէջ իյնալու, չեն զլանար անմեղ գոհացումներ որ կրնան ներկայանալ, այս ամէնը կ'ընեն միայն Աստուծոյ փառք տալու համար, որ մեզ պարգեւած է կենաց ամէն պիտոյքները՝ անոնցմէ հաճոյք ալ զգալու համար։

Ստուգիւ հիանալի կատարելութիւն մ'է այս, բայց ո՜հ, որչափ հազուագիւտ են այս կերպով թշնամին ոտից տակ շղթայակապ բռնել ուզող դիւցազները. եւ քանի՛ բռնութիւններ, որքան զոհողութիւններ ըրած ըլլալու են այդ յաղթանակին ձեռք բերելու համար:

Իսկ դու՝ չկարծես թէ այդպիսի դժնդակ պատերազմի մը հասած ես, անշուշտ հրեշտակ չես, հին մարդը քու մէջդ կենդանի է միշտ, հազիւ թէ քիչ մը կը խլես անկարգ սէր մը՝ նորէն կը ծնանի նա եւ կամ անոր տեղը ուրիշ մը երեւան կ'ելլէ: Ուստի հարկ է որ մահացուցման խայթոցը միշտ ձեռքդ ունենաս: Եւ այս կը կայանայ մարմինդ խոնարհեցնելու մէջ. այն խոցոտումները, որոնք կ'ըսէ Ս. Կեսարիոս Արլեզացի, սիրտ կը մաքրեն մարմնոյ անդամներու զօրութիւնն ընկճելով, յառաջ կը բերեն հոգւոյն գեղեցկութիւնը, վասն զի մարմնոյ ապօրինաւոր հաճոյքները ուրիշ կերպով չեն քաւուիր, բայց եթէ խաչի դժնդակ գործածութեամբ. "Վիշտը սուրբք հաշեալ մարեցուցանեն մարմինս, այլ սուրբք առնեն զանարատ սիրտս, քառնան զզօրութիւն յանդգնոյ, այլ խղճի մտաց յաւելուն զպայծառութիւն: Ծստամբել խաչին կրթութեամբ զգայական հաճոյք պատրանաց՝ ընդ պատիժ պատուհասի բեւեռին, այլ մահացուցումն աստի կենացս զառաջս ունի հանդերձելոյ մահու վճռոյն եւ մինչ մեղաւորն խոնարհեցուցանէ այսպէս զանձն՝ քառնին յանցանքն եւ մինչ անձամբ զանձն մատնէ ի վիշտ տառապանաց, տոյժ սոսկալի դատաստանին մեղ-

մանայ եւ դոյզն վաստակ զմեծամեծ պարտեացն առնէ հատուցումն, զորոյ զպատիժն լուծանելոյց էր հուրն յաւիտենական» (ՃառԱ. Քառասնորդաց):

Բայց մարմնոյ դժն ալ խնամելու է, պիտի ըսեն, եւ պէտք չէ որ առողջութիւնիս վտանգի մէջ ձգենք: Տարակոյս չկայ, որ խոհեմ ու չափաւոր ըլլալու է, սակայն այս տեսակ փափուկ գործի մէջ ուր ամէն բան քեզ խաբելու եռեւէ է մի երթար թշնամւոյդ խորհուրդ հարցնելու, անոր քեզ տուած հրահանգաց ականջ մի դներ: "Ահա, կ'ըսէ Ս. Վիգթորեան Հուգոն, բանասարկուն ուսուցանէ զբնագիտութիւն, ահա զանձն ընծայէ քեզ բժիշկ, ահա զգանգուածոյ մարմնոյն ճառ արկանէ, եթէ պատուիրեալն ի կրօնից ի կիր արկանիցի՝ պէսպէս հիւանդութիւնք անտի յառաջ գալոց են: Եւ էր, զի ոչ եթէ փոյթ ինչ է նմա բժշկել զքեզ, այլ զի սպառնանել կարասցէ, ոչ զի զհիւանդութիւնդ դարմանեսցէ, այլ զի ի մահ մատնեսցէ, տեսանէ զի ի նուազել կերակրոցն նուազին եւ զօրութիւնք ցանկութեան, վասն որոյ պէսպէս հիւանդութիւնս սպառնայ» (Վանք Հոգւոց Ա. Գիրք Գ.Լ. Բ.):

Սակայն այն մահացուցմունքներն որոնց յանձնառու կ'ըլլանք, ինչպէս նաեւ Աստուծոյ կողմանէ մեզ ղրկուած վշտերը, աւելի ծառայելու են զսպելու հոգին՝ քան զգայականը, կրքերը քան թէ մարմինը. որովհետեւ թէպէտ այս երկու յաղթութիւններն ալ անհրաժեշտ հարկաւոր են, բայց մին ամէնուն եւ ամէն տեղւոյ համար է, իսկ

միւսը երկրորդական է եւ գործադրելի իւրաքանչիւր անձի տրամադրութեան համեմատ: Ի՞նչ օգուտ ծոմապահութեամբ տկարացնել մարմինը եւ խիստ խարազաններով պատառել զայն, եթէ հոգին յանդուգն եւ կամքը ապստամբ է. ի՞նչ օգուտ խոնարհիլ Աստուծոյ առջին առանձինն դու քեզի երբ կարող չես տանիլ ամենաթեթեւ ստորջն եկած խնարհումի մը ու գովեստի եւ մխիթարանաց անկարգ փափաք մը ունիս եւ մարգկանց կարծեաց գերի դարձած ես: Եկեղեցին չ'ուզեր, որ իւր բանակին մէջ գտնուին վատեր, որոնք մարգկային նկատմունքով կը շարժին: Մեր Փրկիչը ոչ միայն կրեց իւր խաչը Նազարէթի տնակին մէջ Մարեմայ աչքին առջեւ՝ այլ նաեւ բոլոր Երուսաղէմ քաղաքին մէջ եւ պարիսպներէն դուրս ալ անհուն բազմութեան մ'առջեւ:

Ամէն քրիստոնեայ՝ կրօնաւոր է եւ հետեւող Քրիստոսի խաչին, կ'ըսեն Ս. Հայրերը, եւ այս դրօշը պէտք է բարձր բռնել: Ով որ խաչեցեալ Յիսուսը չի սիրեր նզովեալ է, այն որ սարսափած կը մերժէ խաչին խնարհեցուցումները Յիսուսի չի պատկանիր. Թող իրեն ուրիշ գլուխ մը փնտռէ, ամէն սուրբ քահանաներու գլուխը աղքատ, խոնարհ եւ վշտակիր Յիսուսն է:

"Ինձ աշխարհ ի խաչ ելեալ է եւ ես աշխարհի. (Գաղ. Զ. 14), կ'ըսէր Պօղոս առաքեալ: Այս խօսքերով Առաքեալն իր ամենահիանալի գաղտնիքներն երեւան կը հանէ, մատնանիշ կ'ընէ մեզ այն աղբիւրը, ուսկից իւր առաքելութեան երկային պայքարներուն մէջ յոյժ եւ յաղթութիւն ստացաւ, նա անհատապաշտութիւններ

կրեց, փառաւոր ընթացք մը կատարեց, այնչափ հոգիներ փրկեց՝ հրաժարելով աշխարհքէս, իր անձին միտումներէն ու ցանկութիւններէն, այն ամէն բանէ՝ որ Աստուած չէ. այսպէս ըրած են ամէն առաքելական անձինք, ամէն այն մեծ սուրբերն, որ այնքան ժրութեամբ աշխատած են Աստուծոյ թագաւորութիւնը տարածելու համար:

Սակայն գլխաւորապէս խորանին առջեւ է որ քահանան խորին կերպով մտածելու է այն աստուածային խօսքը, զոր Յիսուս Քրիստոս առաջին անգամ խաչին վրայ իրագործեց իր անձին վրայ եւ զոր մինչեւ հիմայ ամէն օր Ս. Հաղորդութեան մէջ կը գործադրէ. եթէ ցորենի հատիկը հողի մէջ նետուելով մեռած չէ, պտուղ չի կրնար տալ. "եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի ինքն միայն կայ" (Յով. ԺԲ. 24). երբ բարեպաշտ եւ եռանդուն քահանայ մը բոլորովին մեռած է իր անձին՝ մահացուցման երկարատեւ գործածութեամբ, "յայնժամ բազում արդիւնս առնէ" (Յով. ԺԲ. 24—25), այնուհետեւ կը սկսի Յիսուսի Քրիստոսի մեր սեղաններու վրայ ապրած կենաքն ապրիլ եւ այս է որ քահանայական կեանք կը կոչուի:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Յիսուսի Քրիստոսի կեանքն մեր տապանակներու մէջ:

Ինչպիսի՞ կեանք ունի Յիսուս Քրիստոս մեր տապանակներուն մէջ: Իւր սկզբնաւորութեամբն

ու վախճանով միեւնոյնն է, զոր ունեցած է իւր մահացու կենաց օրերու մէջ։

Բանին Աստուծոյ մարդկութեան հետ անձնական միաւորումը, այն հիանալի բաղադրութիւնը կազմած է, զոր մենք Յիսուս Քրիստոս կամ մարդացեալ Աստուած կ'անուանենք, իւր կեանքը մարդ-աստուածային է, այսինքն՝ աստուածային կերպով մարդկային եւ մարդկային կերպով աստուածային եղած է։ Մարդկութիւնը չսպառեցաւ, այլ մանաւանդ բարձրացաւ, վերացաւ, կատարելագործուեցաւ եւ աստուածութեամբ վսեմացաւ, մեծցաւ։

Արդ Յիսուս Քրիստոս կ'ուզէ իւր մարդկութեան այս սրբազան կեանքը վերանորոգել կամ լաւ եւս շարունակել հաւատացեալից մէջ, բայց գլխաւորաբար քահանայից մէջ Ս. Հաղորդութեան միջոցաւ. "*Որպէս առաքեաց զիս կենդանին Հայր եւ ես կենդանի եմ վասն Հօր եւ որ ուտէն զիս եւ նա կեցցէ վասն իմ*" (Յով. Զ. 58)։

Ջանանք լաւ ըմբռնելու այս վարդապետութիւնը. Յիսուս Քրիստոս տապանակի մէջ եկեղեցւոյ գլուխն է, որուն մենք անդամներն ենք, արդ ինչպէս կը սորվեցնէ մեզ Տրիդենտեան Ս. Ժողովը՝ ըստ վարդապետութեան Պօղոսի առաքելոյն՝ այս աստուածային գլխէն մշտնջենաւոր ողողում մը, գերբնական զօրութիւն մը կ'իջնէ, որ մեր բարի գործքերը կը կանխէ, կ'ընկերանայ անոր եւ կը կատարելագործէ, առանց որոյ պիտի չկարենայինք հաճելի ըլլալ անոնք Աստուծոյ եւ արժանանալ յաւիտենական վարձուց։

Ուստի որովհետեւ անդամ ենք Յիսուսի Քրիստոսի եւ անոր հոգւովը կը զօրանանք, սպրեւլու ենք եւ այս՝ ըստ ամենայնի ամենասուրբ Հաղորդութեան խորհրդոյն հետեւութիւնն է։ Յիսուս Քրիստոս մեր հոգւոյն կեանքն ըլլալու է, հարկ է որ մեր մէջ ամէն բան ինքը գործէ. եթէ խօսինք՝ խօսելու ենք ի նա եւ նովաւ. "*Եթէ ոք խօսիցի իբրեւ զԱստուծոյ պատգամս*" (Ա. Պետ. Դ. 11). եթէ գործենք գործելու ենք իւր հոգւոյն հպատակելով եւ իւր՝ մեզ հաղորդած մղումին համաձայն։ Մէկ խօսքով ամէն բանի մէջ ձգելու ենք, որ ինքը առաջնորդէ մեզ գործելով այն կերպով եւ այն ատեն երբ ինքը կը հաճի ու կ'ուզէ իւր փառաց համար։

Այն ատեն իրօք քահանան պիտի կատարէ ինչ որ ձեռնադրութեան օրը եպիսկոպոսը իրեն պատուիրած էր։ "*Այնմ, զոր շօշափեն ձեռք ձեր, նմանողք եղերուք.*" նա պիտի գրոշմէ իւր կենաց ընթացքը՝ Ս. Հաղորդութեան մէջ փրկչին ունեցած կենաց երեք գլխաւոր կնիքներովը։

Առաջին կնիք. — Յիսուսի Քրիստոսի կեանքը Ս. Հաղորդութեան մէջ նեղբին եւ քաշուած կեանք մ'է՝ թէեւ հրապարակական բազմոցի վրայ ալ դրուի եւ կենակցի եւ ամէն դասակարգի մարդկանց հետ յարաբերութիւն ունենայ, այսու հանդերձ ծածկուած է հոն եւ իր հօր ծոցը քաշուած կը մնայ. "*Աստուած՝ եւ մեք ոչ գիտէաք*" (Ես. Խե. 15)։

Այսպէս ալ քահանան մարդկանց քով պիտի իջնէ արեւու ճառագայթի պէս, որ միշտ իւր աղնաղբիւրին կից կը մնայ, իւր ամէն պաշտօններուն մէջ պէտք է միացեալ մնայ Աստուծոյ հետ

եւ այս Աստուծոյ սրբութեան սերտ կապակցութեան մէջ՝ նա պիտի լուսաւորուի, զօրանայ եւ օծումմը պիտի ստանայ, որ արդիւնաւոր պիտի ընէ իւր պաշտօնը ժողովրդեան մէջ։

Երկրորդ կնիք. — Յիսուսի Քրիստոսի խորհրդական կեանքը անհունապէս մաքուր եւ սուրբ կեանք մ'է, թէպետեւ մեղաւորաց մէջ բնակի եւ շարունակասոնց հետ վարուի։

Քահանային կեանքն ալ այսպէս ըլլալու է, նա ջուրի պէս ըլլալու չէ որ մինչ ուրիշները կը լուայ ինքը կ'աղտոտի, եւ ոչ ալ կանթեղի նման որ մինչ Աստուծոյ տունը կը լուսաւորէ՝ ինքը կը նուաղի կը սպառի, հապա՝ ձգելով որ Յիսուս Քրիստոս իր մէջը ապրի՝ պիտի ըլլայ շուշանի նման, որ փուշերու մէջ ալ կը ծաղկի, լուսաւոր ճառագայթի մը նման՝ որ աղտեղի առարկաներու դպչելով ալ՝ իւր փայլունութենէն եւ ոչ բան մը կը կորսնցնէ։

Երրորդ կնիք. — Յիսուսի Քրիստոսի կեանքը՝ Ս. խորանի վրայ ողջան ալ առ երեւոյթս պարզ է՝ այնքան գերազանցօրէն վսեմ ու կատարեալ է, վասն զի ի՞նչ աւելի պարզ ու հասարակ բան կրնայ ըլլալ քան խորհրդական տեսակներն, որոնցմով կը քօղարկուի. նոյնը կը պատահի քահանային, որ կ'ընդունի կենաց հացը արժանապէս, նա մնաց առջեւ ունի շարունակ՝ թէ խորանաց պաշտօնէի մը փառքը բնական տաղանդի փայլունութեան մէջ չի կայանար, չի կայանար յաջողակ ձեռնարկներու մէջ եւ ոչ ալ գովասանաց եւ հրապարակական ծափահարութեանց մէջ, այլ հաւատոյ եւ բարեպաշտութեան հոգին ունենալու

մէջ, որ երկնքէն առ ինքն ձգելով շնորհքը՝ Աստուծոյ զօրութեամբ կը լեցնէ մարդկային տկարութեան պակասն։

Եւ եթէ զքեզ քննես եւ աստուածային օրինակին հետ բաղդատես անձդ, ո՜հ. որչափ խոնարհութեան եւ ամչնալու նիւթ պիտի գտնես։ Դու այր Աստուծոյ կ'ըսուիս, մինչդեռ ամէն հակումներդ Աստուծոյ կամաց հակառակ են, սրբոց եւ կատարելութեան հանողներու զգեստն հագած ես եւ ամէն անկատարութիւն ունիս եւ գուցէ մեղաւորաց ամէն տկարութիւններն ալ։ Դուն ուրիշ բան փնտռելու չես բայց եթէ Աստուծոյ փառքը, մինչդեռ քու անձիդ փառքը փնտռելու ետեւէ ես։ Ի պաշտօնէ պէտք է որ աշխատիս աշխարհքը դարձի բերելու եւ ընդհակառակը աշխարհքը զքեզ կը մոլորցնէ։ Ղրկուած ես այլոց մեղքերը ջնջելու եւ դուն թշուառաբար գերի կ'ըլլաս մեղաց։ Ամէն օր սեղանին առջեւ կրակը սրտիդ մէջ կ'ընդունիս եւ անոր տաքութիւնը չե՞ս զգար, մեղքը բերանդ կ'առնուս եւ անոր քաղցրութիւնը չե՞ս ճաշակեր։

Ո՛վ Փրկիչ իմ դադրեցո՛ւր այս նողկալի հակասութիւնը, մի՛ թողուր որ առաւօտեան դէմ հրեշտակաց հացէն կերակրուող մարդիկ՝ օրւան մնացած ժամանակը ստորին եւ երկրաւոր ճաշակներէ ախորժին. տուր որ Հաղորդութեան միջոցաւ քեզ հետ նոյնացած՝ քահանաներդ քու հոգւոյդ եւ պաշտելի սրտիդ ներքին տրամադրութեան մասնակից ըլլան, եւ այսպէս քու կենօքդ ապրելով կարենան ուրիշներուն ալ հաղորդել զայն։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ցիսուս, որ Ս. Հաղորդութեամբ կը կենդանացնէ հոգիները, եկեղեցականաց տիպարն է:

Ցիսուս Քրիստոս ի Ս. Հաղորդութեան կը կենդանացնէ հոգիները, վասն զի անիկայ հոն շնորհաց աղբիւրն է, անտեսանելի գլուխն եւ ընդհանրական հոգի եկեղեցւոյն: Իսկ արդ քահանան՝ Փրկչին անտեսանելի գործոց տեսանելի գործիքն է, նա անոր պէս, անոր հետ եւ անոր հոգւոյն աղբեղութեան ներքեւ գործելու է:

1. Ցիսուս Քրիստոս Ս. Հաղորդութեան մէջ շնորհաց աղբիւր է:

Ս. Պօղոս կ'ըսէ որ Ցիսուս Քրիստոս Եկեղեցւոյ մարմնոյն գլուխն է եւ անոր համար Աստուած ուզեց որ նա երկնային հարստութեան եւ պարգեւաց առատութիւնն ունենայ թափելու համար զանոնք եկեղեցւոյ անդամներն եղող բոլոր քրիստոնէից վրայ: "Նա է գլուխ մարմնոյ եկեղեցւոյ... ի նմա հաճեցաւ ամենայն լրումն աստուածութեանն բնակել" (կող. Ա. 19) եւ քիչ վերջը կը յաւելու "Զի ի նմա բնակէ ամենայն լրումն աստուածութեան մարմնապէս, եւ էք դուք նովաւ լցեալք որ է գլուխ" (կող. Բ. 9): Աստուածութիւնը իւր ամբողջ էութեամբ իր կատարելութեանց, զօրութեան եւ իւր բոլոր գանձերուն լիութեամբը ամփոփուած է իրապէս ի Ցիսուս Քրիստոս, որ զանոնք մեզ կը հաղորդէ եւ անոնցմով կը լեցնէ զմեզ՝ ըստ

որում իւր անդամներն ենք, որովհետեւ զանոնք միմիայն իրեն համար չէ որ ստացած է՝ այլ մեզ համար ալ:

Առաքելոյն այս վարդապետութեան համաձայն Ս. Թովմաս (Մասն Գ. Թիւ 5. Հ. 8) կը սորվեցնէ մեզ թէ ի Քրիստոս Ցիսուս գտնուած շնորհքներն անոր մէջ իբրեւ առանձին մարդու մը մէջ չէին, ըստ որում գլուխ էր եկեղեցւոյ, որուն միացեալ են ամէն հաւատացեալք, ինչպէս անդամները իրենց գլխոյն: Ուստի ինչպէս որ գլուխը կենդանութիւն կը բաշխէ մարմնոյ ամէն կողմերն՝ նմանապէս Ցիսուս Քրիստոս ի Ս. Հաղորդութեան իւր պարգեւներն ու շնորհները եկեղեցւոյն ամէն անդամներուն կը շնորհէ: Այս լիութենէն հաւատացեալք կը ստանան իրենց խոնարհութիւնն, համբերութիւնն, մաքրութիւնն, սէրն ու ամէն միւս առաքինութիւնները: Բայց եթէ Ցիսուս Քրիստոս միմիակ շնորհաց աղբիւրն է՝ քահանաներն անոր հարկաւոր ջրանցքներն են: Եւ այս ինչպէս կ'ըլլայ: Պօղոս առաքեալ այս հրաշալիքը կը բացատրէ մեզ. ըստ իրեն՝ նոյնը կը պատահի Ցիսուսի Քրիստոսի խորհրդական մարմնոյն, ինչ որ կը ստուգուի մեր նիւթական մարմնոյն վրայ: Մեր մարմնոյ մէջ երակներու, մկաններու եւ բնական յօդուածներու միջոցաւ է որ կենդանութիւնը կը սփռուի բոլոր անդամներուն մէջ: Նմանապէս եկեղեցւոյ մէջ աստուածային աղբիւրի ծորակին կցուած ու պնդուած են ջրանցքներ եւ այս ջրանցքները Աստուծոյ Հաստատած Նուիրապետական կարգին համաձայն եպիսկոպոսներն ու քահանաներն են:

Որչափ հարկաւոր է ուրեմն որ հեռացնենք մեզմէ երկրի ժանտահոտութիւնն, որպէս զի մեր միջոցաւ վազած շնորհաց ջուրը չնեխի եւ կարենանք այլոց հաղորդել զայն բոլորովին մաքուր եւ յստակ, ինչպէս է իւր աղբիւրն:

2. Ս. Հաղորդութեան մէջ Յիսուս Քրիստոս կենդանացուցիչ է ոչ միայն իւր շնորհաց սկիզբ այլ եւ իւր ընդհանուր հոգի եկեղեցւոյ, որուն ամէն գործողութիւնները ինքը կը կանոնաւորէ եւ կը կառավարէ ամէն անդամները:

Քրիստոնեաները Քրիստոսի լծումն են, թէպէտեւ աստուածային փրկիչը ինքն իրեն կատարեալ՝ սակայն իւր անդամոց մէջ լրացում մը կը ստանայ:

Դիտեցէք մարդկային հոգին. ասիկայ իւր ստեղծման առաջին վայրկենէն կատարեալ հոգի մ'է, սակայն այնպէս կը թուի թէ փոքր տղու մը մէջ հետզհետէ կ'աճի, զայն միշտ աւելի ոգեւորելով եւ հաղորդելով անոր իւր մեծնալուն համեմատութեամբ՝ շարժման, զգացման եւ բանականութեան մեծ զօրութիւն մը: Նմանապէս թէպէտ եւ Յիսուս Քրիստոս ինքն իրեն կատարեալ է, բայց ի մեզ կը տարածուի ու կ'ընդարձակուի գործադրելով հոն սիրելու, խոնարհելու, չարչարուելու եւ ամէն առաքինութիւն գործադրելու կարողութիւնն:

Այս վսեմ, գերմարդկային աստուածութիւնը աւելի լուսաբանենք:

Որչափ որ ալ շնորհաց զօրութեան եւ կարողութեան ամէն պարգեւները հաւաքուած կամ այսպէս ըսենք միահամուռ ժողվուած էին մարդացեալ Աստուծոյ մէջ երբ կ'ապրէր երկրիս վրայ, բայց կարելի չէր որ նա (Յիսուս) գործադրէր իւր

աստուածային մտաց մէջ յղացած բոլոր վսեմ եւ մեծ որոշողութիւնները: Իւր մարմնոյն բնական սահմանները չէին կրնար ներել այս: Ասոր համար կերպով մը կարեւոր էր որ Աստուած իրեն երկրորդ մարմին մը տար, որ տարածուէր բոլոր երկրիս վրայ՝ ամէն ժամանակ եւ ամբողջ յաւիտենականութեան մէջ, որպէս զի այս երկրորդ մարմնոյն միջոցաւ կարենար յագեցնել իւր եռանդն ու անսահման փափաքն ի փառս Հօր Աստուծոյ:

Նա չկրցաւ իր բերնով քարոզել ամէն մարդու յաւիտենական կենաց խօսքերը. բայց քարոզեց առաքեալներուն միջոցաւ, եւ պիտի չդադրի շարունակելէ սկսածը՝ անոնց յաջորդներուն ձեռօք մինչեւ ի կատարած աշխարհի: Միշտ ինքն է որ կը խօսի, կը յորդորէ անոնց բերնով, ասոնք ուրիշ բան չեն, կ'ըսէ Պօղոս Առաքեալ, եթէ ոչ իւր արձագանգները, իւր պաշտօնեաները, իւր մեկնիչները. "Որպէս եւ Աստուծոյ քարեխօսութեամբ մեօք" (Բ. Կորն. Ե. 20):

Յիսուս Քրիստոս իր Հօր արդարութիւնն ու սրբութիւնը փառաւորելու համար պիտի ուզէր հազարումէկ չարչարանք քաշել եւ այնչափ անգամ ալ մեռնիլ, անգամ մը միայն կրցաւ ընել այդ խաչին վրայ, բայց իր տեղը կը յարուցանէ անթիւ անհամար մարտիրոսներ, տառապանաց տակ հեծող հոգիներ, որոնց մէջ՝ իբր իւր իրական անդամներուն մէջ՝ կը սփռէ իւր չարչարանքները, կ'երկարէ անոնց տեւողութիւնը, զանոնք կը վերանորոգէ մինչեւ երկրորդ գալստեան օրը:

Ասով է որ կը բացատրուի այնչափ հաւատոյ եւ ապաշխարանքի մարտիրոսներուն դիւցազնական

արիւթիւնը, որոնք այն տեսակ բաներ ըրած են որ ըստ մեզ բնական զօրութենէն վեր են: Անոնց մէջ Քրիստոսի Հոգին էր, որ կը գործէր եւ այդ աստիճան բարձրութեան կը հասցնէր:

Դիտեցէ՛ք այդ քրիստոնէութեան անպարտելի ախոյեանները. առեւաններու առջեւ քաշքշուած, գազաններու կերակուր ըլլալու համար՝ անոնց առջեւ նետուած, կրակէ ածուխներու վրայ փուռած, բոցերը կը լափեն զերթնք, երկաթէ ճանկերը կը պատառեն անոնց անդամները եւ մարմինին կտոր կտոր գետին կ'իյնան, կը սարսափիս դու այս տեսարանիս առջեւ եւ կը վախնաս՝ որ չըլլայ թէ հաստատամտութիւնին տեղի տայ ու յաղթուին. ո՛չ չէ՛, մի՛ վախնար, այս վեհանձն հոգիները լաւ գիտեն թէ Յիսուս Քրիստոս իրենց մէջ եւ իրենց հետ կը չարչարուի, զայն կը տեսնեն եւ կը զգան անոր ներկայութիւնը իրենց հոգւոյն խորերուն մէջ, կարող չէ բան մը զերթնք ահաբեկել, անոնք կ'արհամարհեն իրենց ցաւերն եւ չարչարանաց առջեւ կը խնդան: Իրենց մարմինը բզկտուած է եւ հաշմանդամ, սուրը ակօսած ու բացած է անոնց կողերը եւ իրենք՝ զԱստուած կ'օրհնեն, շնորհակալ կ'ըլլան զերթնք չարչարողներուն եւ ցնծութեան երգեր կը հնչեցնեն: Քնութիւնը կրնա՞յ այդ աստիճան ի քաջութիւններ գործել տալ մատղաշ տղաներու, երկչոտ կոյսերու: Ո՛չ, Յիսուս Քրիստոս է, որ կ'ապրի իւր մարտիրոսաց մէջ, անիկայ է՝ որ կը չարչարուի անոնց հետ եւ կը հաղորդէ անոնց աստուածային զօրութիւն մը:

Ասիկայ երեւակայական ըսուածք մը չէ, այլ Պօղոս Առաքեալին վարդապետութիւնն է, որ իր

չարչարանքներուն համրած ատեն կ'ըսէ իր նկատմամբ. թէ "Յիսուսի Քրիստոսի չարչարանաց պակասութիւնը լեցուցի իմ մարմնոյս մէջ". եւ ի՞նչ կը պակսի, ո՛վ մեծ Առաքեալ, այս երկրպագելի փրկչին չարչարանաց: Ո՛չ. այս կը նշանակէ թէ Որդւոյն Աստուծոյ չարչարանքները չկարողացան գոհացնել իրեն անսահման փափաքը, որով կը բաղձար իւր Հօր փառաց համար հազար անգամ զոհուիլ, եւ ահա իւր տեղը դրած է իր աշակերտները՝ չարչարուելու, ոչնչանալու անյագ փափաքանացը յագուրդ մը տալու համար:

Պօղոս Առաքեալը այս խօսքերով մեզ հասկցնել կ'ուզէ, որ եկեղեցւոյ բոլոր մարմինը կը գործադրէ եւ կը շարունակէ իւր աստուածային գլխոյն ու փեսային այլեւայլ զգացումներն: Ասկից քաղած է սաղմոսին մէջ յիշուած այն եռանդնալից սուրբերուն նկատմամբ Ս. Օգոստինոսի ըրած դիտողութիւնը թէ "Քրիստոսի միաւորումն է որ կը խօսի: Յիսուս Քրիստոս է որ կ'աղաղակէ դէպ ի երկինք, որ կը հեծէ, կ'ողբայ ու կ'ապաշխարէ": Ասկից Ս. Կիպրիանոսի խորին մտածմունքը, որ մարտիրոսաց մէջ կը նկատէ զՅիսուս Քրիստոս որ բըռնաւորաց դէմ կը մաքառի, եւ անոր անդամոց նահատիներն ու մահը՝ փառաւոր եւ անչարչարելի գլխոյն կը վերագրէ: Ասկից նմանապէս Որոգինէսի ընդհանուր նախադասութիւնը թէ սրբոց ամէն բարեպաշտական գործքերը Յիսուսի Քրիստոսի կը պատկանին եւ անկից առաջ եկած են. իսկ արդ Փրկիչն իւր տապանակին կենդրոնէն աշխարհիս չորս կողմը կը տարածէ իւր գործը եւ Ս. Հաղորդութեամբ զրուած ըլլալով եկեղեցւոյ մէջ՝ հոն կը

ճնայ, ինչպէս Հոգին մարմնոյն մէջ. եկեղեցի մարմին մը, կենդանի մարմին մ'ըլլալով, ի հարկէ կենսատու Հոգի մ'ունենալու է, եւ այս Հոգին ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ, բայց եթէ Յիսուսի Քրիստոսի Հոգին: "Ոչ կարէ կեալ մարմին Քրիստոսի, քայց եթէ հոգւոյն Քրիստոսի, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս: Ո՛վ քահանաներ, այս ամէն դիտողութիւններէն մեզ համար հիանալի գործնական հետեւութիւնները կը ծագին:

Եւ իրօք աշխարհիս վրայ միմիայն մէկ քահանայ կայ եւ այս Յիսուս Քրիստոս է, անիկայ ամէն քահանայից մէջն է եւ ինք զինքն ալ իւր Հօր կը նուիրէ՝ երբ քահանաները կը պատարագեն սեղանին վրայ: Մէկ Հովիւ միայն կայ, մէկ վարիչ Հոգւոյ ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ եւ այս միշտ Յիսուս Քրիստոս է: Ինքն է որ կ'ուզէ իւր քահանայից պաշտամանց միջոցաւ առաջնորդել հաւատացեալց, կ'ուզէ բոլոր Հովուաց մէջ գտնուիլ, բոլոր վարիչներու մէջ իրենց յանձնուած Հոգիները կառավարելու համար: Թէ Պետրոսը ըլլայ առաջնորդը՝ թէ պօղոսը կամ ուրիշ մը կը բաւէ որ վարչութիւնը սուրբ ըլլայ միշտ, Յիսուս է կառավարողը:

Հետեւաբար քահանային պարտքն է իրեն պաշտամանց զանազան գործերու մէջ նկատել զինքը՝ իբր գործիք կամ տեղապահ մը Տիրոջ՝ չուզելով ինքն տեսանելի կերպով առաջնորդել քրիստոնէից, ինչպէս ժամանակաւ կ'ընէր առաքելոց, կը բաղձայ զանոնք անտեսանելի կերպով կառավարել իւր քահանայից պաշտօնավարութեամբ:

Ուրեմն, ո՛վ եղբարք, շարունակ եւ կատարեալ հպատակութեամբ միացեալ ըլլալու ենք մեր աստուածային վարդապետին կամացը, որպէս զի կարենանք լուծին իւր ակնկալութեան ու գիտումն ներուն ծառայել՝ Հոգւոց կառավարութեան մէջ:

Յիսուս Քրիստոս եկեղեցւոյ Հովիւ եւ ընդհանուր վարիչն է, մենք իր գործիքներն ենք: Ուստի Հոգւոց կառավարութեան մէջ իր մղումովը շարժելու ենք: Յիսուս Քրիստոս աղբիւր է, որմէ կը բղխին ամէն շնորհք, որ կ'ողողեն եկեղեցին, այդ աղբիւրներուն ջրանցքներն մենք ենք, ուստի ամէն անգամ, որ այս շնորհքն կը հաղորդենք հաւատացեալց՝ պէտք է զայն այդ աղբիւրէն ստանանք: Յիսուս Քրիստոս ձայն է՝ մենք անոր արձագանգներն ենք, հետեւաբար անկէ վերջը պէտք է խօսինք, եւ անոր ըսածէն տարբեր բան չընենք:

Այս ամէնը կը հաստատէ որ քահանայի մը համար ամիսփուսը եւ ներքին կեանքը խիստ հարկաւոր է: Եթէ ցրուած կեանք մ'անցնենք, Յիսուսի Քրիստոսի Հոգին չի կրնար բնակիլ մեր մէջ, հետեւաբար պիտի չկարենանք զայն ուրիշներուն հաղորդել. այն մայրերուն պիտի նմանինք, որոնց կաթը ցամքած ըլլալով չեն կարող սնուցանել իրենց դիեցիկ զաւակները եւ այնպէս կը թողուն՝ որ անօթութենէ մեռնին:

Ընդհակառակը եթէ յաճախ սեղանի առջեւ աղօթենք փրկչին աղբիւրէն ծարաւնիս անցնելու համար, պիտի նմանինք այն ընդարձակ աւազաններուն, որ աղբիւրին ջրովը շարունակ լեցուն ըլլալով առանց սպառելու ուրիշներուն կը հաղորդեն. պիտի նմանինք այն գետերուն որ իրենց մէջ ամէն կողմէն

վազող ջերմու առատութենէն կը յորդին եւ դաշտերու մէջ կը տարածուին եւ իրենց ոռոգմամբ բերրի կ'ընեն զանոնք:

Համառօտենք այս վարդապետութիւնը: Որդին Աստուծոյ իւր Հարսին, եկեղեցւոյ յաւիտենական դաշինք մը ուխտած է. եւ անոր հետ պիտի բնակի մինչեւ ի կատարած աշխարհիս՝ քօղարկուած մեղովք Հաղորդութեան տեսակաց տակ: Հոն անիկայ յաւիտենական կենաց աղբիւրն է, անհուն անօթի մը՝ կամ լաւ եւս՝ անսահման ովկիան մը, որմէ կ'ընդունինք ամէն շնորհք եւ սրբութեան սկզբունք: Նա կենդանի է հոն՝ իրեն խորհուրդները կը շարունակէ, ի գործ կը դնէ իրեն մահացու կենաց կատարած բոլոր պաշտօնները. սակայն այս ամէնը կը գործուի սրբանոցին մէջ, ուր մահկանացուաց հայեցուածքէն ծածկուած կը մնայ:

Այս ծածուկ եւ խորհրդաւոր կեանքը՝ տեսանելի ընելու համար՝ Յիսուս Քրիստոս հաստատած է քահանաները, որոնք իւր ներկայացուցիչներն եւ անձնաւորութիւններն են, ասոնք ալ իրեն պէս, իրմով եւ իրեն հետ պիտի կատարեն միջնորդութեան եւ շնորհք բաշխելու, հոգւոց փրկութեան պաշտօնները. բայց ասիկա դեռ բաւական չէ, իրենց պաշտօնը ամբողջովին կատարելու համար, ասոնք ներկայացնելու են իրենց մէջ՝ մարդացեալ Աստուծոյ աներեւոյթ կենաց եւ առաքինութեանց տեսանելի պատկեր մը եւ այս կերպով կատարած պիտի ըլլան մանաւորապէս առ Փրկիչն ունեցած պարտքերնին, որ զիրենք այդ աստիճան արժանապատուութեան բարձրացուցած է եւ

շքեղ առանձնաշնորհութիւններով հարստացուցած է:

Գրատիանոս կայսրը կ'ըսէր թէ կը բաղձար ի բոլոր սրտէ որ իւր պսակը, իւր մականը, մարմինն ու հոգին, իւր բոլոր էութիւնը հալել ու քամել տալ, եթէ կարելի ըլլար քաղել անոնցմէ սիրոյ զգացումի մը կամ պատուոյ աստիճան մը, որ նորագիւտ կերպով մը կարենար աւելցնել Յիսուս Քրիստոսի փառքը. նա սուրբ նախանձ մը կը զգար այն սնունդներուն հանդէպ, որոնցմով Որդին Աստուծոյ կը կերակրէր՝ երբ տակաւին այս պանդխտութեան երկիրն կը գտնուէր. որովհետեւ այն կերակուրները՝ իւր գոյացութեան կը փոխարկուէին՝ իրենց սպառումովը Աստուծոյ մը կեանքը պահպանելու համար:

Վսեմ ու վեհանձն փափաք, բայց գործնականապէս անկարելի:

Սակայն փափաք մը, որուն գործադրութիւնը դիւրին է եւ մեծապէս հաճելի Աստուծոյ: Ո՛վ քահանայ, մի փափաքիր գոյացութիւնդ Քրիստոսի գոյացութեան փոխելու՝ անոր սնունդ ըլլալու համար, այլ չանա՝ բոլոր զօրութեամբդ փոխակերպելու ինք զինքդ ի Քրիստոս քահանայական եւ իրաւ սուրբ կենաւք մը, այնպէս որ ամէն մարդ տեսնէ ի քեզ՝ ճշմարիտ պատկեր մը՝ Յիսուսի սուրբ հաղորդութեան մէջ վարած կենացը, եւ կարենաս Պօղոս Առաքելոյն հետ ըսել. "*Կենդանի եմ՝ այսուհետեւ ոչ ես, այլ կենդանի է ինձ Քրիստոս*" (Գաղ. Բ. 20): Ամէն. Ամէն:

ՀԱՏԱԾ Գ.

Ամէն օր քահանային ձեռօք խորանին վրայ զոհուելով Յիսուս Քրիստոս հոգւոց հովիւներուն կը սորվեցնէ թէ ինչ անձնանուիրութեան եւ զոհողութեան հոգւով պարտաւոր են իրենց պաշտօնին պարտքերը կատարել:

Պատարագի զոհը քահանայական կենաց ամենամեծ ու ամենագերազանց գործն է: “Զի ամենայն քահանայապետ ի մարդկանէ առեալ վասն մարդկան կայ յաստուածականս կողմանդր՝ զի մատուսցէ պատարագս եւ զոհս վասն մեղաց„ (Եբր. Ե. 1):

Ո՛Հ. ինչ դասեր է որ կու տայ Յիսուս Քրիստոս պատարագի մէջ՝ ամէն քրիստոնէից եւ ի մասնաւորի քահանայից:

1. Յիսուս ի փառս Հօր Աստուծոյ զոհուելով սեղանին վրայ կը սորվեցնէ քահանայից թէ ինչպէս ասոնք պարտաւոր են զիրենք Աստուծոյ ծառայութեան նուիրելու:

2. Յիսուս Քրիստոս սեղանին վրայ իւր անձն շնորհակալութեան զոհ ընելով կը սորվեցնէ իւր քահանայից թէ որն է իրենց՝ մարդկային ազգի Աստուծոյ բարութեան հանդէպ ունեցած՝ պարտքն վճարելու միջոցն:

3. Յիսուս խորանին վրայ քաւութեան զոհ ըլլալով կը սորվեցնէ իւր քահանայից թէ մինչեւ որ աստիճան եռանդ եւ անձնանուիրութիւն ունենալու են ի փրկութիւն եղբարց:

4. Յիսուս Քրիստոս սեղանին վրայ շնորհաց աղբիւր ըլլալով կ'ուսուցանէ իր քահանայից թէ ինչպէս պարտաւոր են միջնորդութեան եւ երկնային պարգեւները մատակարարելու վսեմ պաշտօնը կատարել:

Տեսնենք մի առ մի:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Յիսուս ի փառս Հօր Աստուծոյ զոհուելով խորանի վրայ՝ կ'ուսուցանէ իր քահանայից թէ ինչպէս ասոնք պարտաւոր են զիրենք Աստուծոյ ծառայութեան նուիրել:

Անհունապէս կատարեալ էութիւնն չի կրնար ընդունիլ բան մը, որ զինքը գերազանցէ, հետեւաբար ինքը իւր բոլոր գործոց վերջին վախճանն ըլլալու է, որուն համար Ս. Մաքսիմոս կը սորվեցնէ թէ Աստուած իրեն պաշտելի էութեան նկատմամբ տեսակ մը կրօնք եւ պաշտօն ի գործ կը դնէ եւ թէ այս տիեզերքը տաճար մ'է իրմէ կանգնուած՝ ի պատիւ իւր աստուածութեան: Ամէն օր եւ ամէն ժամ նա այս տաճարին մէջ կը հաւաքէ երգիչներու եւ երաժիշտներու բազմութիւն մը, որոնք շատ մը դասերու եւ այլեւայլ ձայներու բաժնուելով զբաղած են միայն իւր կարողութեան եւ բարութեան հրաշալիքները պատմելու եւ դրուատելու:

Երգիչներն են հրեշտակները, մարդիկ, անասունք, տարերք, երկինք, աստղները, ամէն տեսանելի եւ անտեսանելի արարածներ. “Երկինք պատմեն զփառս Աստուծոյ եւ զարարածս ձեռաց նորա պատմէ հաստատութիւն„ (Սղմ. ԺԸ. 2):

Բայց ի՞նչ կ՚արժեն արարածոց բոլոր պատիւներն ու գովեստները Աստուծոյ անսահման մեծվայելչութեան քով: Պարապ տեղը մարդիկ խունկ պիտի մատուցանէին եւ զոհերու արիւնները պիտի թափէին: Լիբանանու բոլոր եղեւիններն, կ՚ըսե Եսայի մարգարէ, բաւական պիտի չըլլային Տիրոջ սեղանին կրակ հասցնելու: Եւ նոյն իսկ եթէ բոլոր անասուններն իր սեղանին վրայ ողջակիզուէին, իր անսահման մեծութեան արժանի զոհ մը պիտի չըլլային: Պարապ տեղը հրեշտակները մարդկանց պիտի միանային, պարապ տեղը երկնքի եւ երկրի արարածները իր աթոռոյն առջեւ պիտի ուզէին ոչնչանալ, այդ ամէնը սահմանաւոր, չափաւոր է եւ ոչինչ է Աստուծոյ անսահման էութեան համեմատ: Աստուած՝ միայն իր բանէն՝ իր միածին Որդիէն կրնայ արժանաւորապէս պատիւ ստանալ, յարգուիլ, վասն զի այս աստուածային Բանը յամենայնի իր սկզբան հաւասար ըլլալով, անսահման յայտնութիւն մը, ճանաչողութիւն մը, գովեստ մըն է Հօր Աստուծոյ:

Ասոր համար ամենակարողը՝ այն ատեն սկսաւ երկրիս վրայ արժանի պատիւ ընդունիլ՝ երբ անստեղծ Բանն իջաւ երկնից բարձրութենէն, աշխարհ մտաւ եւ ծառայի կերպարանք առնելով ներկայացուց իր անձը իբր պաշտող եւ երկրպագող Բարձրելոյն, եւ անոր փառաց հատուցում ընող: Այն ատեն Աստուած ըսաւ իրեն. դուն իմ որդիս ես, պատկեր իմ էութեանս, այսօր ես զքեզ ծնայ: "Ես այսօր ծնայ զքեզ" (Սղմ. Բ. 7): Եւ քեզմով է միայն որ իմ մեծութեանս արժանի եղանակաւ կը փառաւորուիմ:

Արդ կրօնքի այս ամենավսեմ գործը մենք ամէն օր Ս. Պատարագին մէջ ի գործ կը դնենք: Ես խորան մը կը տեսնեմ, որուն վրայ հաց եւ քիչ մ՚ալ գինի դրուած է, ուվ հաւատացեալ ժողովուրդ. "Ի վեր ընծայեցուցէք զմիտս ձեր": Լսէ, ուվ երկիր, ահա քահանային ձայնովը մեծ հրաշք մը պիտի գործուի:

Բառ մը կը հնչուի, երկինքն ու երկիրը ստեղծող մի եւ նոյն բառն է, որ կ՚ընէ ինչ որ կ՚ուզէ: Այս բառը՝ զոր նախ Որդին Աստուծոյ արտասանած է, կը պահէ տակաւին իւր աստուածային ազդեցութիւնը անոր պաշտօնէին, քահանային բերնէն անցնելով:

Այդ խորհրդաւոր սեղանին վրայ ի՞նչ գործուեցաւ: Ո՞ր մնաց հացը եւ ո՞ր գինին, այլ եւս գոյութիւն չունին անոնք: Աներեւոյթ կրակ մը երկնքէն իջած ու հալուն թէ դպած է հացին ու գինւոյն, զանոնք սպառած է եւ անոնց գոյութիւնը ջնջած. եւ ահա Յիսուսի Քրիստոսի մարմինն ու արիւնն է որ կը տեսնուին, ամենակարող խօսքը կը ձնի սեղանին վրայ զմարմնացեալ Բանն, այս խօսքը անոր նոր կեանք մը կու տայ, նոր գոյութիւն մը, եւ այսպէս՝ ահա ինքն զոհի քաղաքրման ներքեւ է: Այս վիճակին մէջ՝ ուր ինքն բովանդակ մերն է եւ մենք իբրեւ մեր բարիքը եւ ստացուածքը զայն երկնաւոր Հօր կը նուիրենք: Ասիկայ չէ՞ այլ եւս, ինչպէս էր հին օրինաց մէջ, գառնուկ մը, անարգ զոհ մը, որ կ՚ընծայենք քու աստուածային մեծվայելչութեանդ: Մենք զքեզ այնպիսի նուէրով մը կը պատուենք, որ քեզ հաւասար է: Դարձեալ հայեցուածքդ այս սեղանիս վրայ, մենք հոս քեզ

կ՚ընծայենք քու օծեալդ, քու սիրելի Որդիդ. «Նայեա յերեսս օծելոյ քոյ» (Սղմ. ՁԳ. 10)։

Ո՜հ. ո՜րչափ պակուցիչ եւ հրաշալի է տկար մահկանացուի մը շնորհուած այս իշխանութիւնը, որուն մէկ ակնարկը երկինքը կը բանայ եւ անկից վայրկենի մը մէջ կ՚իջեցնէ փառաց Թագաւորը։

Ո՜վ երկնից հրեշտակներ, որ կը տեսնէք երես առ երես Ամենաբարձրեալը, որչափ ալ ձեր առանձնաշնորհութիւններն աստուածային ըլլան՝ քահանայի շնորհուածներէն շատ վար են։ Ձեր իշխանութիւնը մեծ է, բայց անորինը անսահման է։ Դուք, ինչպէս կ՚ըսէ Յոբ երանելին, աշխարհքը կը կրէք. եւ կը ծրարէք ձեր թեւերն, զօրութեանց Աստուծոյն վեհագնաց ոտքերուն տակ, որուն աթոռներն էք։ Քահանան զայն երկնքէն յերկիր կը խոնարհեցնէ եւ զայն առանց դժուարութեան ձեռքերուն մէջ կը կրէ։

Եւ հոս կը լմննա՞յ։ — Ո՛չ. մենք աստուածային խորհուրդները մատակարարելով ամենաբարձր վիճակի մը կը վերանանք։ Ամենասուրբ Երրորդութեան՝ մեր սեղաններու վրայ նոյն պատիւը կու տանք, զոր Յիսուս Քրիստոս ինքն տուաւ խաչի վրայ։ Մենք պաշտեցողութեան մէջ կը բարձրանանք այն հրաշալի աստիճանին, ուր բարձրացաւ նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս իւր մահուամբ։

Բանն Աստուած ի՞նչ դիտում ունէր իր մարդեղութեան մէջ, իր միմիակ նպատակը մարդկային ազգի փրկութիւնը չէ՞ր։ — Բայց եթէ միայն այս էր իր մարդեղութեան նպատակը՝ այն ատեն արեանը կաթիլ մը, կաթիլ մը արցունք, ի՞նչ կ՚ըսեմ, մարդացեալ Բանին մէկ խօսքն իսկ՝ պէտք եղածէն

աւելի էր նոյն իսկ հազար աշխարհներ փրկելու առանց պէտք մնալու մսրի խեղճութեանը, Գեթսեմանիի նեղութեանն ու տառապանացը, Գողգոթայի նախատանաց եւ խաչին մեծ գայթագղութեանը։

Ո՜հ. իմ Տէրս իր մտածմունքն աւելի բարձր կը մղէր, մարդիկ իրենց նախնեաց հետ մէկտեղ ապստամբելով անպատուած էին Աստուծոյ անպայման մեծվայելչութիւնը, Որդին Աստուծոյ կ՚ուզէ վերանորոգել իւր փառքը, անոր մեծագոյն պատուոյն կարելի եղած հատուցումն ընելով, ուստի ի՞նչ կ՚ընէ։

Լաւ մը նկատեցէք այս՝ Հօր Աստուծոյ կատարեալ երկրպագուն՝ Յաւիտենականին ծոցէն կը խոնարհի կուսի մը արգանդը եւ մարմին կ՚ըլլայ. «Եւ Բանն մարմին եղեւ» (Յովհ. Ա. 14)։ Այս է անոր առաջին քայլը, բայց հոս չի դադրիր։ Ո՛վ Որդի Բարձրելոյն, խոնարհէ, տակաւին խոնարհէ։ Մարեմայ մաքուր արգանդէն կը խոնարհի ի մսուր. «Եւ գտանիցէք մանուկ պատեալ ի խանձարուրս» (Ղուկ. Բ. 12)։ Այս է անոր երկրորդ քայլը եւ երկրորդ ներգործութիւն երկրպագութեան։

Եւ բաւակա՞ն է այս։ Ո՛չ, ո՛չ. ո՛վ Փրկիչս խոնարհէ տակաւին, խոնարհէ։ Աստուծոյ անսահման մեծվայելչութիւնը դեռ եւս ուրիշ բան կը պահանջէ, ճշմարիտ պաշտեցողութիւնը կը կայանայ զոհուելու մէջ եւ զոհին բովանդակ սպառման մէջ։

Ուստի Յիսուս երրորդ քայլ մ՚ալ պիտի առնու։ Հետեւեցէք անոր Գողգոթայի վրայ, տեսէք զինքը խաչափայտէն կախուած. իւր մարմնոյն մէջ արիւն մնացած չէ, իւր հոգին դառնութեան ովկիանին մէջ խորասուզուած է, նա կ՚աւանդէ հո-

գին աղաղակելով. ամէն բան լմնցած է. «Ամենայն ինչ կատարեալ է» (Յով. ԺԹ. 30)։ Կը վկայէ այսպէս իր կատարեալ զոհովն՝ թէ Աստուած այնքան մեծ է, որ ամէն արարածներ եւ նոյն ինքն մարդացեալ Աստուածը պէտք է, այսպէս ըսենք, ջնջուին, անհետանան, ոչնչանան անոր անըմբռնելի մեծվայելչութեան առջեւ։ Աստուած մը ոչնչացած՝ Աստուած մը բարձրացնելու համար. ի՜նչ փառաւոր պատիւ. եւ սակայն է միակ արժանաւոր Աստուծոյ։ Արդ ինչ որ ամենամեծ, վսեմ ու աստուածային է խաչի զոհին մէջ, էականապէս կը գտնուի նաեւ մեր սեղաններու զոհին մէջ՝ այս միմիակ տարբերութեամբ, զոր հարկ է նկատի առնուլ։ Ս. Պատարագին մէջ մենք իրականապէս կ'ընծայենք խաչին վրայ ողջակիզուած զոհը. եւ այս է հիանալին որ մենք զայն Հօր Աստուծոյ կ'ընծայենք ո՛չ միայն այն վիճակին մէջ, որով անոր արդարութեան ամենահաճելի է, այլ նաեւ ինչ որ պատահած չէ Գողգոթայի վրայ, իւր սիրոյն ա՛լ աւելի հաճոյական կերպարանքի տակ։

Երբ խորհրդական խօսքերու զօրութեամբն Փրկիչը խորանին վրայ ներկայ կ'ըլլայ, երբ զայն ձեռքերնիս առնելով դէպ ի երկինք կը բարձրացնենք, Հայրն Աստուած կը տեսնէ անոր մէջ իւր արդարութեան համար զոհուած պատարագի մը կատարեալ հպատակութիւնը եւ կը տեսնէ միանգամայն անոր կենաց ամէն երջանկութիւնը, փառաց ամբողջ շքեղութիւնը եւ բոլոր յաղթական պատիւները։

Յիսուս զոհ մի է սեղանին վրայ, ինչպէս էր խաչին վրայ, ինչպէս է հայրական ծոցոյն մէջ կեն-

դանի եւ անչարչարելի։ Նա իրօք կը զոհուի, անչարչար կը մնայ, մեռեալ եւ վերաւորեալ կ'երեւի. «Վիրաւորեալ ի մահ» (Յայտ. ԺԳ. 3), որ իւր վերաց սպիները կը կրէ տակաւին, բայց իւր սրտին մէջ կենաց աղբիւր մը կը գտնուի, որ յաղթող է մահու եւ երանելեաց անմահութիւն կու տայ։ — Ահա ինչ որ՝ Ս. Նշխարքն բարձրացնելով՝ կ'ընծայենք Հօր Աստուծոյ, եւ այսպիսի տեսարան մը այնչափ հաճելի է իւր արդարութեան որ բոլորովին կը գրաւէ իւր սիրտը։

Տէր, մեծ է քու անունդ ազգաց մէջ, վասն զի ամէն տեղ ի քո փառս կ'ընծայուի, կը զոհուի անարատ նշխար մը, որ միշտ զքեզ կը փառաւորէ։ Աստուած մը՝ զոհ մատուցանող, Աստուած մը զոհուած, զոհ մը, որ Աստուած է, ի պատիւ Աստուծոյ կը զոհուի։ Ուրեմն ճշմարիտ է, Տէր իմ, որ պատարագ մը, միայն մէկ պատարագ՝ աւելի մեծ փառաբանութիւն կու տայ քեզ, քան ինչ որ կրնան ընել աստղերը՝ իրենց վեց հազար տարիէ ի վեր կատարած կանոնաւոր շրջանովն, արեւը՝ իւր շքեղութեամբը, ովկիանոսը՝ իւր ալեսաստ ելեւէջովն, տիեզերք իր գեղեցիկ կարգաւորութեամբ եւ շարունակ ներդաշնակութեամբն, հրեշտակներն իրենց գովաբանական երգերովն եւ մշտնջենաւոր երկրպագութեամբ։

Ի՛նչ մեծ դասեր են ասոնք ինձ համար։ Զհայրն Աստուած փառաբանելու համար՝ Որդին Աստուած խոնարհեցաւ յերկնից, խոնարհ եւ աղքատ կեանք մը անցուց, մեռաւ չարագործաց պատիժն տուժելով, եւ ամէն օր կը զոհուի մեր խորաններուն վրայ, եւ ես կ'ուզեմ չափաւորել զո-

Հողուածիններս. արդեօք այդչափ վախ ունիմ թէ շատ ըրած ըլլամ պատուելու համար այնչափ մեծ Աստուած մը, որուն առջեւ ամենայն ինչ կ'անհետանայ եւ կ'ոչնչանայ: Ո՛չ, ո՛չ. ով կենդանի Աստուծոյ քահանայ, ակնարկ մը նետէ խորանին վրայ. "Զգոյշ լեր, որպէս ցուցաւ քեզ օրինակ, արասցես„ (Ելից. Իե. 40):

ԳԼՈՒԽ Բ.

Ցիսուս իւր անձը Ս. խորանին վրայ շնորհակալութեան զոհ ընելով իւր քահանայից կը սորվեցնէ թէ անձնական եւ թէ մարդկային ազգի առ Աստուած ունեցած պարտուց հատուցման ամենամեծ միջոցն է:

Գոհութեան ներգործութիւնը կրօնից ամենաէական գործերէն մէկն է: Աստուած մեզ բան մը տալու պարտական չէ, եւ մենք իւր բարերարութեանց մէջ թաղուած եւ ողողուն ենք շնորհներովը: Նա զմեզ ոչնչէն ինչ ընելով՝ զմեզ իւր պատկերին նման ստեղծած է. բնութեան ամէն բարիքները մեր տրամադրութեան տակ դրած է: Մեզ համար է որ արեւը իւր շրջանը կը բոլորէ. ամէն տեղ իւր բարերար լոյսը կը սփռէ եւ կը տարածէ իր կենդանացուցիչ ջերմութիւնը: Մեզի համար է որ երկիրը իւր ծոցը կը բանայ, առատ հունձքով կը ծածկուի, ծառերը համեղաճաշակ պտուղներով կը բեռնաւորուին: Եթէ նոյն իսկ մեր լեզուները անդադար գովելու զբաղէին եւ մեր ամէն ըղձերն սիրոյ եւ երախտագիտութեան սլաքներ ըլլային՝ կարելի չէր որ ստեղծման բարւոյն փոխարէն՝ ունեցած պարտքերնիս հատուցանէինք:

Հապա ի՞նչ ըսելու ենք մեր փրկագործութեան նկատմամբ: Եւ ո՞վ ինձ օգնութեան պիտի կարենայ հասնիլ՝ այս անիմանալի շնորհաց համար, Տիրոջ երախտագիտութեան ճիշտ հատուցում մ'ընելու: Պարապ տեղ՝ աչքս տիեզերաց վրայ պիտի պտտցնեմ, պարապ տեղը՝ նոյն իսկ երկնից վրայ պիտի դնեմ յոյսս, պարապ տեղը՝ հրեշտակներն ու մարդիկ օգնութեան պիտի կանչեմ, պարապ տեղ՝ վերջապէս երկնի եւ երկրի բովանդակ գովաբանութիւնները իմ սրտիս մէջ պիտի ուզեմ սեղմել՝ Աստուծոյ ընծայելու համար. ես կը տեսնեմ ու կ'իմանամ, որ այս ամէնը բաւական չեն: Ուրեմն ի՞նչ պէտք է ընել. ո՜հ, ահա մեծ գաղտնիքը, ես սեղանին առջեւ կ'ելլեմ "Մտից առաջի սեղանոյ Աստուծոյ„ (Սղմ. Խբ. 4), եւ հոն Ցիսուս Քրիստոս ձեռքերուս մէջ առնելով՝ զայն Հօր կ'ընծայեմ եւ անով լիուլի վճարած կ'ըլլամ առ Աստուած ունեցած պարտքերս:

Եւ իրաւ ճշմարիտ չէ՞, որ այս պաշտելի զոհին ներկայութեամբ Աստուծոյ առջեւ կրնանք պարծիլ թէ մենք արժանաւորապէս երախտագէտ կ'ըլլանք Աստուծոյ՝ մեզ ըրած այնքան առատաձեռնութեանց ու մեծագործութեանց փոխարէն: Ո՛վ ամենամեծդ Աստուած, կրնանք աղաղակել իրեն, դու զիս այս աստիճանի սիրեցիր մինչեւ քու միածին Որդիդ ալ տուիր եւ ես, ես ալ զքեզ այնչափ կը սիրեմ որ նոյնը քեզ կ'ընծայեմ: Դուն երկիրը եւ երկինքը ինձ համար ստեղծելէ չգոհացար, եւ ես ալ ո՛վ Տէր իմ բաւական չեմ հա-

մարիր երկինքն ու երկիրը, աշխարհը եւ նոյն իսկ հազարաւոր աշխարհներ քեզ ընծայել: Անհունապէս կը բարձրացնեմ զքեզ եւ նոյն սէրը՝ զոր անարժանիս ցուցուցիր՝ տալով ինձ ամենասիրելի Որդիդ, ես ալ նոյն սէրը քեզ կը ցուցնեմ ներկայացնելով բարերար Հօրդ սիրասուն Որդին: Դուն զայն ինձ պարգեւեցիր այլակերպած արիւնաթաթախ՝ իբր օրինակ համբերութեան եւ սրբութեան, ես քեզ կը հատուցանեմ զայն փառօք եւ շքեղութեամբ պսակուած՝ իբրեւ արժանի տուարկայ յաւիտենական հաճութեանցդ:

Միթէ չէ՞ին ասոնք այն մեծ ճշմարտութիւնները, զորս իր հոգեւոր աչքին առջեւն ունէր Դաւիթ՝ երբ կը գրէր իր ՃԺԵ. սաղմոսը[1] «Զի՞նչ տաց տրիտուր Տեառն»: Հոն քանի որ ինքն նկատի կ'առնու աստուածային բարերարութենէն առատաձեռնուած լոկ բնական բարիքներն երախտագիտութեան բեռան տակ կ'ընկճի, բայց չ'ահաբեկիր: Նա աստուածային բարութեան հանդէպ պարտահատոյց ըլլալու դիտաւորութիւնն գլուխ հանելու համար՝ բաւական կը համարի իրեն երկրիս ամէն ազգերն օգնութեան կանչել, հաստատութեան բոլոր աստղերն ու ամէն տեսանելի եւ անտեսանելի արարածներն: Ո՛վ ազգք եւ ազինք՝ կ'աղաղակէ, օրհնեցէք զՏէր. ո՛վ երկնային հոգիներ, գովեցէք անոր սուրբ անունը: Եւ դուք ամէնքնիդ ալ, անոր ձեռագործներն, հռչակեցէք

---

[1] Աստուածաբանի մը խօսակցութիւնը: Երկասիրութիւն մ'է, որ Հ. Գոտոնի կը վերագրուի եւ մեր խորհրդոյն նկատմամբ շատ մը գիտողութիւններ կը պարունակէ:

իրեն փառքը: Անոր պատուոյն համար գովաբանական օրհներգութիւններ երգենք, վասն զի բարի է Տէր եւ ողորմութեամբ լի:

Բայց երբ գերբնական լուսէ մը ողողուած՝ կ'ընդնշմարէ մարդեղութեան խորհուրդը, երբ կ'անդրադառնայ թէ Աստուած իրեն կը պարգեւէ նոյն իսկ իւր Որդին, արարածներէն խնդրած ձեռնտուութենէն կը հրաժարի, լաւ կ'իմանայ թէ աշխարհիս վրայ եղող բոլոր ազգերու զոհերը եւ երկնային ամբողջ արքունեաց գովաբանութիւններն ու շնորհակալութիւններն ոչինչ են՝ այս անսահման բարերարութեան հանդէպ: Լռեցէք, կ'ըսէ, խեղճ մահկանացուներ, լռեցէք հրեշտակներ ու մարդիկ, որ անկարող արարածներ էք. ի՞նչ նշանակութիւն ունին ձեր սահմանաւոր պատիւներն ու անկատար գովաբանութիւններն այս անսահման բարւոյն հատուցման առջեւ:

Ուրեմն՝ ի՞նչ պէտք է ընել, կը յարէ Դաւիթ, ապերախտութեան մէջ մեռնիլ. պարտքը անչափ է եւ ամէն արարածոց կարելի եղածէն շատ վեր. Ի՞նչպէս ուրեմն հատուցանելու է: — Նա կը փնտռէ, հարցափորձ կ'ընէ, կը դիմէ ամէն կողմ... յետոյ յանկարծ իւր ջերմ վերացման մէջ կը գոչէ. Ո՜հ. ես կը նշմարեմ ճշմարիտ կրօնի խորանին վրայ՝ ազնիւ գինւով լեցուն բաժակ մը, ահաւասիկ ինչ որ ինձ հարկաւոր է Աստուծոյ հանդէպ ունեցած պարտուցս փոխարէն՝ հատուցում մ'ընելու համար: «Զբաժակ փրկութեան ընկալայց» (Սղմ. ՃԺԵ. 13): Ասով պիտի լուանամ իմ լեզուս, եւ իմ շրթունքներս պիտի ցօղեմ այս արեամբ, զայն իմ սիրտս պիտի ընդու-

նիմ եւ այս աստուածաճաշակ սրտովս իմ ստեղծմանս բարւոյն եւ անկից շատ աւելի մեծ եղող փրկագործութեան բարւոյն փոխարէն՝ գովաբանութիւնները եւ շնորհակալութիւնները պիտի ընեմ. "*Զբաժակ փրկութեան ընկալայց եւ զանուն Տեառն կարդացից*" (Սղմ. ճժե. 13):

Աստուծոյ բարերարութիւններն՝ իր սիրոյն արդիւնքներն են: Արդ սէրը միայն փոխադարձ սիրով կրնայ փոխարինուիլ, ուրիշ ձեւէ երախտագիտութեան ցոյց՝ Աստուծոյ հաճելի պիտի չկրնար ըլլալ, որովհետեւ սիրոյ պատուէրն պատուիրանք մի է, որուն մէջ լուանդակուած է օրէնքը:

Սակայն եւ ոչ մի արարած եւ ոչ իսկ անհամեմատ կայն՝ պիտի չկարենար սիրել զԱստուած այն սիրով, որուն Աստուած արժանի է: Միմիայն մարդացեալ Աստուածն է, որ կարող է սիրել զԱստուած հարկ եղածին չափ: Անոր համար երկնից մէջ հրեշտակներէն եւ սուրբերէն՝ առ այդ գործածուած միջոցն է՝ Յիսուսի սրտին զգացմունքներն ու ըղձերն իւրացնել՝ իրենց անկարողութիւնը պարտկելու համար:

Եւ միեւնոյն բանը չէ՞ որ կ'ընենք մենք ալ Ս. Պատարագին մէջ: Այն ատեն կը սիրենք մենք ի Յիսուս Քրիստոս եւ Յիսուսիս Քրիստոսիս: Մեր սէրը անարժէք կաթիլի մը նման անսահման ովկիանոսին մէջ խառնուելով ու լուծուելով՝ մասնակից կ'ըլլայ անսահմանութեան, եւ այնպէս Աստուծոյ արժանի կը հանդիսանայ, Յիսուս ձեռքերուս մէջ է եւ հաղորդութեան ժամանակ իմ սրտիս մէջ կը հանգչի. ես իւր աստուածային սրտին մէջ կը մտնեմ, իւր սիրոյն կը հիանամ ու

կը կապուիմ եւ այս վիճակի մէջ իւր Հօր ներկայանալով կ'ըսեմ իրեն. Հայր սուրբ, դարձուր քու հայեցուածքդ եւ տես քեզ ընծայած սէրս: — Այս սէրը քուկդ չէ, պիտի պատասխանէ ինձ ինքն. իրաւ է, ոմն ցէր, բայց հիմայ իմ մէջս է, իմ ստացուածքս է եւ ես զայն քեզ կ'ընծայեմ: Դու անհունապէս սիրուելու արժանի ես եւ ես սրտիս մէջ ունիմ անհուն սէր մը եւ ահա անով է որ զքեզ կը պատուեմ:

Ասկից կը հետեւցնենք, որ քահանան սեղանին առջեւ հիանալի բարձրութեան հասած է. անիկայ իւր նուաստութենէն ու ոչնչութենէն մերկացած է. երկիրը թողած եւ վերացած է երկնից ամենաբարձր գագաթնակէտը, նայն իսկ հրեշտակներէն վեր. ինքն արժանապէս կը պատուէ Ամենասուրբ Երրորդութիւնը՝ նուիրելով երիցս պաշտելի անձանց անհուն արժէք ու արդիւնք ունեցող ղոհ մը, որով մարդկային ազգի պարտքերը մեզ ստեղծող յաւիտենական Հօր, մեզ փրկող Որդւոյն եւ իւր շնորհքներովը զմեզ հարստացնող Հոգւոյն Սրբոյ լիովին կը հատուցանէ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Յիսուս սեղանի վրայ քաւութեան զոհ ըլլալով՝ կը սորվեցնէ իւր քահանայից թէ մինչեւ ուր մղելու են եռանդնին ու զոհողութիւնին իրենց եղբայրներուն փրկութեան համար:

Հազարաւոր կրօնքներ կամ լաւ եւս միմիակ ճշմարիտ կրօնքին բազմաթիւ այլակերպութիւններն Յիսուսի Քրիստոսի գալէն առաջ բաժնած

էին աշխարհքը: Ամենուն գլխաւոր վախճանն էր մեղաց քաւութիւնը: Քաւութիւնն բոլոր պաշտամունքներու տիրող գաղափարն է եւ արեամբ եղած քաւութիւնը ամենէն աւելի ազդեցիկ քաւութիւնն կարծուած է: Արիւնը ամէն դիէն կը վազէ: Ամենէն աւելի անմեղ ու անվնաս անասունները զոհելէ վերջ՝ տակաւին հատուցում ըրած ըլլալու ապահովութիւն չունին, ուրիշ զոհեր կը փնտռեն: Հրէից ժողովրդէն զատ միւս բոլոր ազգերը մարդկային զոհը անհրաժեշտ կարծած են, կալքեդոնացիք անմեղ մանուկներ կը զոհէին. փիւնիկեցիք եւ Ասորիք նոյնպէս անմեղ արիւն կը թափէին, Եգիպտոսի մէջ բոլոր երկրին փրկութեան համար ամէն տարի կոյս մը կը զոհէին, Յունաստան հազարաւոր անգամ այս տեսակ քստմնելի զոհերով ապականած է: Հին Գաղղիոյ մէջ Դրուիտներն համաճարակ աղէտներ հեռացնելու համար՝ ծեր մը կը սպանէին. Շուէտի եւ Նորուէգիոյ մէջ հայրեր՝ իրենց տարազատ որդիքը կը զոհէին, Հնդկաստանի մէջ թագաւորներ՝ իրենց ժողովրդեան համար՝ իրենք զիրենք կը զոհէին:

Ինչպէս Եւրոպիոյ, Ասիոյ եւ Ափրիկէի մէջ, նոյնպէս ալ Ամերիկայի մէջ մարդկային զոհեր գտնուած են: Այնչափ ընդհանրացած եւ խորին կերպով արմատացած էր մարդկային ազգի նուաստացած, անկեալ եւ յանցաւոր ըլլալուն հաւատքը, որ չէր կրնար ուրիշ կերպով արդարանալ, եթէ ոչ հեղմամբ արեան եւ թէ երկիրը զայրացած երկնքի հետ հաշտեցնելով հատուցում մ'ընելու համար անհրաժեշտ է որ անմեղ եւ մաքուր ողջակէզ մը զոհուի:

Բայց հաղիւ թէ քրիստոնէութիւնը խաչին զոհին կատարումն աւետեց, բոլոր միւս զոհերը դադրեցան, այլ եւս անասնոց երամակները չէին տասանորդուեր, եւ այլ եւս մարդկային արեամբ խորանները չէին ներկուեր: Արդարը յանցաւորաց համար հատուցում ըրած էր. փրկագործութիւնը կատարուած էր: Այսօր՝ այլ եւս չենք կարօտիր օտարոտի զոհերու. Գողգոթայի զոհը, որուն շարունակութիւնն ու վերանորոգումն է Ս. Պատարագը, կը բաւէ ամէն հարկաւորութեանց. կարելի՞ բան է որ խորանին վրայ մեզ համար շնորհք խնդրող աստուածային ձայնին երկինք դէմ դնէ:

Պատմութիւնը մեզ կ'աւանդէ որ ատենօք նաւավար մը անիրաւ տեղը հայրենիքէն աքսորուելով թագաւորի մը երկիրն ապաստանեցաւ, որուն դէմ ժամանակաւ պատերազմած էր. վախնալով թագաւորին ոխակալութենէն, գաղտնի անոր պալատը կը մտնէ. ինքնակալն բացակայ գտնուելով անոր մանկիկ տղան բազկացը մէջ կ'առնու՝ եւ անոր վերադարձին այս մեծագին գրաւով պաղատագին՝ իրեն կը ներկայանայ, ինքնակալը այս տեսնելով գութը կը շարժի, ոտքի կը հանէ զայն ու կը համբուրէ եւ բարեկամաբար աղքունեաց մէջ կ'ընդունի:

Ո՜վ քահանայք, Աստուծոյ մը արդար ցասման դէմ ահաւասիկ մեր հնարքը: Մինչ աշխարհականները՝ իրենց զբօսանաց եւ խաղերուն ետեւէ կ'ըլլան, մինչ մեղաւորները իրենց սրինաազանցութեամբ ու գայթակղութեամբ կը զայրացնեն Ամենակարողը, վրանին կը հրաւիրեն անոր վրէժխնդրութեան սոսկալի շանթերը, ի՞նչ պիտի

ընէ քահանան: Նա խորանին առջեւ կը կանգնի եւ երկիր կ'իջեցնէ աշխարհիս մեղքը բարձող գառնուկը, Հօր Աստուծոյ միածին Որդին. նա զայն ձեռքերուն մէջ կը բռնէ եւ այս անգին գրաւն՝ իրեն անթեքելի վահան ընելով՝ կը ներկայանայ Բարձրելոյն աթոռին առջեւ՝ իբր բոլոր եկեղեցւոյ պաշտօնեայ եւ նուիրակ, եւ իւր եղբարց համար շնորհք կը խնդրէ: Աստուած՝ մարդկանց անօրէնութիւններու վրայէն մէկդի դարձնելով աչքերը, իր սիրելի Որդւոյն վրայ կը սեւեռէ զանոնք, կը մարի իւր բարկութեան կրակը եւ զինաթափ կ'ըլլան իր շանթառաք ձեռքերն:

Մ'ինս կողմանէ, կ'ըսէր սուրբ մը, որ եթէ աղօթք, ապաշխարանք ընեմ մեծ ահ ու դողով կ'ընեմ, բայց խորանին առջեւ վստահութեամբ կ'աղօթեմ, վասն զի հոն Յիսուս Քրիստոս է որ կ'աղօթէ ինձ համար, խորանին առջեւ ես չեմ ապաշխարեր, այլ Յիսուս Քրիստոս իմ տեղս կ'ապաշխարէ:

Եւ իրօք ի՞նչ է Ս. Պատարագի զոհը, խաչի զոհին իրական եւ կենդանի ներկայացումն եւ կարող ու արդիւնաւոր մերձեցուցումն է. գարուց յաջորդութեան մէջ անոր շարունակութիւնն է ի տես ամէն ազգերու, որ անոր մասնակցելու կանչուած են: Մերձեցուցումն է իւրաքանչիւր անհատի այն ընդհանուր զոհին, որուն համար Որոգիչէս ըսած է. "Խորանը Երուսաղէմ էր, բայց զոհի արիւնը բոլոր աշխարհ ողողեց:„ Ս. Պատարագին մէջ Քրիստոսի բովանդակ կեանքը կ'ամփոփուի եւ այն ամէն բան, որ նա մեզ համար ըրած է, ինչ որ ըրած է իւր Հօր փառաց համար եւ այս պատճառաւ պատարագի զոհը քահանայական պաշտօնին այնչափ բարոյական բարձր կարողութիւն մը կը հաղորդէ, ուղղափառ կրօնից այնպիսի դիմացկուն կենդանութիւն մը կու տայ, որ արարողութիւններն ամէնքն ալ այս ամենավսեմ գործն իրենց կենդրոն ունին:

Ո՜հ, որքան հաւատքի եւ եռանդեան զգացմամբ պիտի մատակարարէինք այս աստուածային խորհուրդը, եթէ յայտնի բացայայտ տեսնէինք անոր մէջ գործուածները: Մինչ երկինք կը բացուի եւ ամպերը կը ցածնան՝ որ փառաց Թագաւորը անցնի եւ խորանը շրջապատող հրեշտակները մէկդի կեցած դողալով երկրպագութիւն կ'ընեն, միայն քահանան ոտքի վրայ կեցած է, նա կը մտնէ այդ խորհրդաւոր ամպին մէջ, ուր բազմած է մարմնացեալ Բանն, կ'առնու զայն իւր ձեռքերուն մէջ եւ աստուածային մեծվայելչութեան կ'ընծայէ՝ իբրեւ մեծ զոհ մը՝ հաշտարար երկրի եւ երկնից:

Աստուածային արեան կաթիլները քաղցր ցօղի պէս կ'իջնեն աստուածային բարկութեան կրակը մարելու, մարդկանց մեղքերը սրբելու համար: Աստուծոյ հիանալի հրաշքները մեզ համար կը գործուին, մենք եւ ոչ իսկ վրան կը մտածենք: Ո՞ւր է ուրեմն մեր հաւատքը: Ինչէ՞ն առաջ կու գայ անհոգութիւնը, այն մտաց ցրումը, այն անտարբեր կեցուածքը, այն անշնորհք աճապարանքը: Կրնա՞յ երբեք ասիկայ խելքը գլուխը եղող մարդուս վայելուչ ընթացք նկատուիլ: Ի՜նչ անվայել բան է, այն սոսկալի վայրկենին, երբ Յիսուս Քրիստոս մեր խօսքովը կ'իջնէ սեղանին վրայ, ուր մեզ

կը տեսնուի մահուան վիճակի մէջ, չարտայայտել զղջման ցոյց մը մեր մեղաց համար, ո՛չ հառաչանք մը, ո՛չ ալ սիրոյ արտասուք մը: Մենք մարմնով միայն ներկայ ենք առանց հաւատքի եւ սիրոյ:

Ո՛հ, ի՞նչ պէտք է ընել թօթափելու համար մեր զանցառութիւնը, մեր թմրութիւնը եւ զմեզ մէկ մէկ ջերմեռանդ առաքեալներ ընելու: Մեր պաշտօնի գիտակցութեան հետ՝ քիչ մը հաւատք: Որովհետեւ, ըսէք ինծի, քահանայ մը՝ որ կը տեսնէ ամէն օր պաշտելի զոհին արեան հոսումն իր ձեռքերուն մէջ՝ պիտի կարծէ՞ երբեք թէ իւր ըրածը չափազանց է Աստուծոյ մը համար, որ այնչափ բան ըրած է իրեն համար: Ալ ինչո՞ւ զարմանալ տեսնելով՝ որ անմեղ գառնուկը զոհողներէն շատերը՝ խորանէն իջնելէն վերջ՝ ընտանեկան քաղցրութիւններէն կը հեռանան երթալու համար ոմանք Ափրիկէի կիզիչ արեւուն տակ, ուրիշները Ասիոյ ընդարձակ անապատներու մէջ, Ամերիկայի Թանձրախիտ անտառաց մէջ, ոմանք ալ Ովկիանիայի բարբարոս կղզիներու մէջ՝ զոհողութեանց եւ աշխատանաց ծանրութեան տակ հաշելու մաշելու, ոմանք Մատուրի եւ Թօն-Գինկի եւ Քորէայի մէջ ժանտախտէ վարակուած եղբայրներուն տեղն լեցնելու եւ կամ անոնց՝ որ հալածողներու սրոյն տակ ինկած են:

Մեր սեղաններու վրայ գտնուող զոհը՝ մարդացեալ Աստուածն է, այն ողջակէզը որ ներշնչած ու բարձրացուցած է բոլոր զոհերը: Եւ երբ մեր քրիստոնեայ դիւցազնները, մեր անձնանուէր առաքեալները քայլերնին կ'ուղղեն իրենց առաջնորդող երկնային դիւցազնին հետքերուն վրայէն, ամբողջ

ըրածնին ոչինչ կը համարին եւ կ'ըսեն Ս. Փրանկիսկոս Քսաւերիոսի հետ՝ ինչ որ սա՝ յետին շունչը տալու ատեն՝ այնքան անլուր աշխատանքներէ ու չքեղ յաղթութենէ վերջ կ'ըսէր Սանկիանոսի ափանց վրայ. "Ո՞վ եմ ես, Տէր իմ, աւա՛ղ ուրիշ բան չեմ՝ բայց եթէ նուաստ եւ անօգուտ ծառայ մը":

Այս ամէնը զիս կը խելագարէ եւ ամօթապարտ կը թողու, պիտի ըսես, այնչափ փնգամ պատարագ ըրած եմ եւ ոչքան քիչ առաքինութիւն ունիմ, այսուհետեւ շատ պիտի չյաճախեմ պատարագ մատուցանել: Այնպէս կը տեսնեմ թէ գաղջ ու անկատար ըլլալով պէտք չէ որ ամէն օր սեղանին առջեւ ելլեմ:

Բայց ես այդպէս չեմ մտածեր, պէտք է լրջօրէն աշխատիլ անձին կատարելութեան համար, բայց ոչ պատարագելէ դադրիլ, որովհետեւ ասոր համար քահանայ ես. "Զի ամենայն քահանայապետ ի մարդկանէ առեալ վասն մարդկան կայ յաստուածակոյս կողմն անդր, զի մատուսցէ պատարագս եւ զոհս վասն մեղաց" (Եբր. Ե. 1): Գիտես ինչ կ'ըսէ յարգելի Ռեդան. "քահանայն՝ որ չիցէ արգելեալ ըստ օրինի ի մատուցանելոյ զպատարագն, չտայ իւրովհանն փառս եւ օրհնութիւնս Ամենասուրբ Երրորդութեան, բարի հրեշտակաց ցնծութիւն. խնայէ մեղաւորաց զթողութիւն եւ որոց ի քաւարանի տանջինն՝ զսփոփանս եկեղեցւոյ, զոգեւոր բարիսն Քրիստոսի եւ անճառն անձին խորէ զդեղ դարմանոց":

ԳԼՈՒԽ Դ.

Յիսուս Քրիստոս Ս. Պատարագին մէջ շնորհաց աղբիւր ըլլալով՝ կը սորվեցնէ իւր քահանային թէ ինչպէս պէտք են կատարել միջնորդութեան եւ երկնային պարգեւներն մատակարարելու վսեմ պաշտօնը:

Ս. Պատարագը եկեղեցւոյ ամենամեծ գանձն է, անիկայ աստուածային առատաձեռնութեան ամենահարուստ զեղումն է. անոր մէջ Յիսուս Քրիստոս իւր պաշտօնէին միջոցաւ անսահման հարստութիւններ կը բաշխէ, քահանան Ս. Նշխարը բռնած ատեն նոյն իսկ Աստուծոյ բոլոր հարստութիւնը ձեռքն ունի: Նա սեղանէն կը հեղու զանոնք ատոր տրամադիր սիրտ ունեցողներուն վրայ, յետոյ կը բաշխէ զանոնք իւր ընտանեաց եւ իւր վիճակին եւ բովանդակ եկեղեցւոյն: Նա՝ ամենահեռաւոր գաւառներն ալ իւր գանձերուն մասնակից կ'ընէ: Նա եկեղեցիէն դուրս կ'երթայ կարօտեալներ փնտռելու եւ կը հաղորդէ անոնց իւր անգին գանձերը, հերետիկոսաց, անհաւատներու համար ալ կ'աղօթէ եւ կ'ընդունի անոնց համար փրկաւէտ շնորհքներ: Դեռ աւելին ալ կ'ընէ. այնչափ առատաձեռնութիւններ ընելէն վերջն ալ իւր ձեռքը ունեցած գանձը տակաւին սպառած չէ. նա այս երեւելի աշխարհէս կ'ելլէ անդին աշխարհքը կ'երթայ՝ կը կանգնի քաւարանի դրան առջեւ՝ կրակէ լճին ափանց վրայ. փրկութեան բաժակը դէպ ի բոցերն կը ծռէ: Ամէն հոգիք մրցումով մը հոն կը համընթանան եւ անոնք՝ որ թանկագին կաթիլներն

ընդունելու բարեբախտութիւնը կ'ունենան՝ կը սփոփուին եւ շատ անգամ ալ նոյն ընդ նոյն ազատելով այդ անդնդէն՝ արեւէն աւելի մաքուր եւ փայլուն դուրս կը ցատկեն եւ փայլակի արագութեամբ երկինք կ'ելլեն:

Ո՜վ քահանայ, քեզ յանձնուած է Յիսուսի Քրիստոսի արեան այս անսահման գանձը. դու միայն իշխանութիւն ունիս ընծայելու այս վսեմ զոհը, որ կը հարստացնէ եկեղեցին, երկինքը կ'ուրախացնէ եւ նոյն իսկ քաւարանի բոցերու մէջ զովացում կը պատճառէ հոգւոց:

Ս. պատարագը զքահանան գերբնական մեծութեան մը կը բարձրացնէ եւ կը պարտաւորէ զայն երկրիս վրայ բոլորովին երկնային կեանք մը վարելու:

Վերցուր մեր խորաններու զոհը՝ վերցուցած պիտի ըլլաս քահանային կեանքը, եւ զայն անօգուտ պիտի ներկայացնես, այլ եւս նա Աստուծոյ եւ մարդկանց մէջտեղ միջնորդ չէ՝ չունենալով այլ եւս իշխանութիւն՝ երկնքէն իջեցնելու կենաց հացը եւ զայն բաշխելու հաւատացելոց. անոր քով այլ եւս պիտի չյաճախեն մեղաց թողութիւն գտնելու, ոչ հաղորդութիւն եւ ոչ խոստովանանք: Ուրեմն ի՞նչ բանի պիտի վերածուի քահանային պաշտօնը. ժողովրդեան Ս. Գրոց մէկ քանի երես կարդալու, երբեմն քարէ սեղանի մը վրայ հաց ու գինի բաշխելու, սակայն այս բանը ոեւէ մարդ կարող է ընել, այս խեղճ ու ողորմելի պաշտօնին համար հարկ չկայ որ Ս. կնքով մը կնքեալ ըլլայ եւ ոչ ալ երկրաւոր հրեշտակի մը պէս մաքուր ապրի: Ահա այսպէս բողոքականութիւնը Ս. պա-

տարագի զոհը ընդելուզվի՝ մեկ հարուածով կ'ոչնչացնէ քահանայութիւնը. վար կ'առնու քահանան՝ գերբնական աշխարհի բարձրութենէն՝ զայն հասարակ մարդ մը դարձնելու համար եւ դնելու զայն ընտանեկան յարկի մը տակ կնոջ ու զաւակներու հետ:

Ասոր հակառակ ի՜նչ արժանաւորութիւն, ի՜նչ վեհ կարողութիւն կը ներկայացնէ ուղղափառ քահանան, երբ քահանայական զգեստներն հագած խորհրդական խօսքերը արտասանելով՝ Գողգոթայի վեհ տեսարանը կը վերանորոգէ, այն վայրկենին ուր սեղանին առջեւ կեցած է իբրեւ միջնորդ Աստուծոյ եւ արարածոց մէջտեղ, հրեշտակները լռութեան եւ հիացման մէջ կը դառնուին, երկինք եւ երկիր կախ կը ձնայ, ամենասուրբ երրորդութիւնը իր հաճութեամբ կը դիտէ ձեռքին մէջ զոհուած պաշտելի զոհը: Ամբողջ Ս. քաղաքը այս մեծ զոհին նուիրմամբ փրկուած կը տեսնեմ. բոլոր հաւատացեալց բազմութիւնը, բոլոր քրիստոնեայ ժողովուրդը անոր արեամբը ներկուած: Մարգացեալ Աստուածը, յաւիտենական քահանայապետը, ամենակարող Միջնորդը կը տեսնուի, որ իր մէջ կը միացնէ բովանդակ արարչագործութիւնը ընդհանուր զոհ մը կազմելու եւ իւր հօր ամենակարողութեանը ընծայելու համար... Եւ այս անճառելի հրաշքները մեր ձեռքերու մէջ՝ մեր խօսքերով կը կատարուին... Ո՜հ, որքա՜ փ պարտաւոր ենք ուրեմն սուրբ ըլլալու եւ մեծ սուրբեր: Եկեղեցին կը զարմանայ թէ ինչպէս Որդին Աստուծոյ բարեհաճած է ծնանիլ կուսին ամենամաքուր արգանդէն. "Ո՛չ դարձուցեր զերեսս

յարգանդէ Կուսին". ի՜նչ աստիճանի ուրեմն ըլլալու է քահանային սրբութիւնը, որ ամէն օր զայն սեղանին վրայ կը բերէ:

Ո՛վ Աստուած իմ, եթէ ամէն քահանաները սուրբ ըլլային, եթէ ամէնքն ալ արժանապէս մատակարարէին սուրբ խորհուրդները, քանի՜ շնորհաց գանձեր պիտի բանային իրենց անձին եւ քրիստոնեայ ժողովրդեան համար. ասոնք ամէն աշխարհ պիտի տարածէին աստուածային կրակը եւ անտարբերութեան ու անօրէնութեան սառոյցն պիտի հալէին, մրաւիկոտ հաւատքը՝ սրտերու մէջ պիտի արթնար եւ հաւատքի հետ առաքինութիւնն ալ պիտի զարգանային եւ պիտի տեսնէինք այսպէս նախկին եկեղեցւոյ երջանիկ օրերը:

Ո՛վ քահանաներ, ժողովրդոց վճռակը ձեզմէ կախում ունի, ձեռքերնուդ մէջ ունիք մահն ու կեանքը: Սեղանին առջեւ սո՛ւրբ եղէք եւ ահա ժողովուրդը պիտի փրկուի:

Ո՜հ, օր մը պիտի գայ, երբ խիստ հաշիւ պիտի պահանջուի այդ ձեր հիանալի իշխանութեան մասին, որուն համար հրեշտակները սուրբ նախանձ կ'ունենան տեսնելով՝ որ մարդս այդ աստիճան մեծ բարիք մը կը վայելէ:

"Ո՛վ յարգելի արժանապատուութեան քահանայից, յորոց ի ձեռս որպէս յարգանդի Կուսին Որդին Աստուծոյ մարմնանայ: Ո՛վ սուրբ եւ երկնային պաշտօնիք, զոր Հայրն, Որդին, եւ Սուրբ Հոգին կատարէ ի ձեռս ձեր: Եւ զոր օրինակ Աստուած յերկինս բազմեալ կայ, զնոյն ձեւ կայ ի ձեռս ձեր յամենասուրբ խորհուրդ սեղանոյ: Ո՛վ յարգելի սրբութեան

ձեռացդ, ո՜վ երջանիկ պաշտամանդ, ո՜վ ճշմարիտ ցնծութեան աշխարհի Քրիստոս զՔրիստոս շօշափէ, այսինքն քահանայն զՈրդին Աստուծոյ որ ցնծայրն յորդիս մարդկան (Առակ. Ը. 31), որ ոչն տուաւ հրեշտակաց՝ մարդոյ եւեթ շնորհեցաւ, քահանայն պաշտէ զանճառելի զխորհուրդս զայս եւ հրեշտակք որպէս սպասաւորք շուրջ կան զնովաւ, յապուշ կրթին ի տես անհամեմատ շնորհացս եւ երկինք եւ երկիր հիացեալ սքանչանան, պատկառունի մարդն եւ սարսին դժոխք, զարհուրեալ դողայ սատանայ, եւ հրեշտակացն վերնական դասք առաւել եւս մեծարեալ պատուեն" (Ս. Օգոստինոս)։

ԳԼՈՒԽ Ե.

Ս. Հարց ամենասուրբ Հաղորդութեան նկատմամբ ունեցած զգացումները:

Ա.

Թէ ո՞րպէս արժան իցէ պատրաստել։

Մաքրութեամբ, ուղղութեամբ եւ ըստ օրինացն (Ս. Իրենէոս առ Հերոնիմոս)։ Անարժանաբար ընդունիս եթէ ոչ մատչիս յարգանօք, զգուշութեամբ եւ իմաստութեամբ (Ս. Բոնաւ. Նախապատ. Ս. Պատարագին)։

1. *Մաքրութեամբ կամ զգուշութեամբ.*

Սրբութիւն սրտի։ — Շատ խակ ի յայտ գայ, եթէ գուն գործել եւ զամենայն ի մէջ առնուլ

պարտ իցէ, զի ըստ չափոյ հնարաւորութեան մերոյ մեծագոյն մաքրութեամբ սրտի եւ սրբութեամբ... պաշտեսցուք (զխորհուրդս) (Տրիդենտեան Ժողով Նիստ ԻԲ.)։

Մարգարէին է բանս «Մեկնեցարուք, որ բարձեալ բերէք զսպաս Տեառն» (Ես. ԾԲ. 11)։ Քանի սրբագոյնք պարտին լինել որք բերեն զՅիսուս ի ձեռս եւ ի մարմինս իւրեանց (Հ. Վլասիոս)։

Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր. — ոչ ի մահացու մեղաց եւեթ պարտ է ի բաց կալ այլ եւ ի ներելեացն, յորս անկեալ իցէ բազում անգամ՝ անհոգութեամբ կամ անզգուշութեամբ, մեղկութեամբ բարուց եւ ամենայն չար ունակութեամբք. Թէպէտեւ սոքա զհոգին ոչ սպանանեն՝ այլ գաղջ առնեն զմարդ եւ խաւարեն, եթէ ի շունչ հոգւոյն եւ բոցով սիրոյն չիցեն հողմակոծեալ եւ սպառեալ։ Վասն որոյ զգո՛յշ լեր, զի մի՛ մերձեսցիս գաղջ եւ անկարգ սրտիւ զի այդպէս անարժանութեամբ ընդունիս զորմէ Պօղոս Առաքեալ ասէ. "Դատաստանս անձին իւրում ուտէ" (Կորն. ԺԱ. 29) (Ս. Բոնաւ.)։

Մաքրութիւն մարմնոյ. — Գօտիք մեր ընդ մէջ՝ հրամայեալ է մեզ՝ ուտել ի գառանէդ... զի մաքրութիւն ընդ մէջ ածեալ զգառնն ճաշակեսցուք. զի զանարատ գառն Աստուծոյ, որ է Որդի կուսին, բղջախոհք եւ ազգապիղծք ի վնաս անձանց ընդունին. եւ զի ի Ս. Հաղորդութեանն պարտ է մեզ լինել ընդ Քրիստոսի բերելով ի մեզ զնմանութիւն չարչարանաց եւ սրբութեան Նորին, վասն որոյ չէ ինչ որ այնչափ հակառակ խաչի չարչարանաց իցէ եւ ընդդիմակաց, որչափ հեշտութիւն մարմնոյ, սրբու-

թեանն պղծութիւն (Ագեր. յղգ. խորհ. մարմնոյն քրիստ.)։

Տեսիլ մարմնոյ պարկեշտութեամբ պատշաճեալ՝ զարթուցեալ ծաւալէ զնշձս բարեպաշտութեան (Ս. Բռնաւենտուրա)։

Մաքրութիւն սեղանոյ։ — Զգոյշ լինել պարտ է քահանայից, զի մի՛ բիժք ապականութեան, զանօթիւք սրբութեանն շողայեն որք են՝ սկիհք, մասնատուփք, նաեւ ժամանոցք եւ այլ ամենայն քահանայական զգեստուցն սպասք (Ժողով Մեդի.)։

Անպատեհ իմն է ի նուիրականս անտես առնել զաղտեղութիւնս (Իննով. գ.)։

2. Ուղիղ մտօք եւ յարգանօք.

Սուրբ գիտաւորութեամբ. — Քահանան ոչ կարէ պատարագս մատուցանել այնու մտօք զի զդրամսն եւեթ շահ ունիցի, քանզի այս մեղք են նմա մահուաւք (Ս. Թովմ. երկ. 65 զսուրբ պատարագէ)։

Զի ոչ հեռի են ի սիմոնական անօրէնութենէ եւ ի պիղծ շահեկանութենէ ըստ վկայութեան Տրիդ. ժողովոյն, որք ի խնդիր եւեթ դրամոյն յաճախեն պատարագ մատուցանել (Ժողով Թուրոն. Թուական 1583)։

Երեք են առ որս ուշ եդեալ պարտ է հայեցուցանել զմիտս որ հանդերձելն է պատարագս մատուցանել եւ են՝ պաշտօն երկրպագութեան ընծայել Աստուծոյ, յիշել զմահն քրիստոսի եւ լինել սատար բովանդակ եկեղեցւոյ (Ս. Բռնաւենտուրա)։

Պարտ եւ պատշաճ յարգութեամբ. — Եթէ քանի՛ խնամս յանձին ունել պարտիցի որ առ ի մատուցանելոյ զսուրբ պատարագն կատարեալն պաշտամամբ երկրպագութեան՝ դիւրին է ճանաչել այնմ ումեք՝ որ զմտաւ ածիցէ եթէ ի սուրբ Փիրս անիծեալ կոչի որ յանհոգս պաշտէ զգործ։

Եւ արդ դու յառաջ քան զժամն զայն հիացման, փութասջիր երկրպագել եւ հիանալ եւ յոտս կաց մինչեւ ի՞նչ քո տեսեալ զտարածեալ զգեստս, զօթոցս եւ զգործս եւ որք ընդ յառաջ քեզ ընթանան՝ զդասս հրեշտակաց, եւեթ բարձրասջիր յերկինս (Ս. Յովհ. Ոսկեբ.)։

Բարեպաշտութեամբ մեծաւ. — Որ կամին ըստ կարգի իմն նուիրել ինչ Աստուծոյ ընծայեսցէ նախ զանձն (Ժողով Ագվիս.)։

Այր իւրաքանչիւր անձամբ յանձին ունի զնուրն ողջակէզ, որ եւ հրձիգ առնէ զսեղանն զի հանապազ բորբոքեսցի (Որոգինէս)։

Մինչ զայսպիսիսն պաշտեմք հարկ ի վերայ կայ՝ զի զղջմամբ սրտի զանձինս բերցուք ի պատարագս, զի որք ի սպասս կամք խորհրդոց տէրունական չարչարանացն նմանել պարտիմք այնմ, զոր առնեմքն (Ս. Գրիգ.)։

Ցայնժամ քահանային ի շահ եւ յօգուտ լինի զոհն յորժամ զանձն եդեալ յողջակէզ կամիցի խոնարհութեամբ եւ արդեամբ նման նմա լինել՝ զոր առնէն (Հ. Վլաս.)։

3. Ըստ օրինաց՝ այս է ըստ պատշաճեալ կարգին.

Կարգ ժամանակին. — Պարտ է քահանայից պատարագս մատուցանել ի պարտ եւ պատշաճ ժամու եւ ոչ ի տարաժամու (Տրիդ. Ժողով. ԻԲ. նիստ)։

կարգ ծիսից եւ արարողութեանց. — քահանայից չէ արժան ի պաշտամանն պատարագի զօտարոտի ծէսս կամ աղօթս ի գործ ածել, այլ կալ յայնս եւեթ որոց եկեղեցին հաւանեալ եւ կամ զրոյս բարւոք սովորութեամբ ընկալեալ իցէ (նոյն ժողով նոյն նիստ)։

Ի կարգի շարժմանցն գործոց փոյթ մեծ կալջիր յանձին, մեծագոյն՝ ի բանս, եւ ամենամեծ՝ ի խորհուրդս մտացն (Ս. Բոնաւենտուրա)։

Բ.

Յաղթս ղեկավարս պրոպագութեանն պատարագին։

1. Որք դուն ուրեք մատուցանեն պատարագս.

Ո՛հ քանի՛ վիշտ տառապանաց շուրջ զինեւ պատճառն նեղութեամբ, անարժանութեամբ մերձեցելոյն զհետ գայ գատաստան ահաւոր, եւ ոչ մերձենալն ի խորհուրդս ծուլութեամբ անփութութեան կամ յարհամարհս ունելով զայն՝ մեծ մեղք են. զի որպէս Ամբրոսիոս ասէ եթէ հանապազ հեղանի արիւնն քրիստոսի ի թողութիւն մեղացն եւ պարտ է ինձ ընդունել զայն զի եւ հանապազ թողցին ինձ մեղք իմ (Բեդա եւ Ս. Բոնաւենտուրա)։

2. Որք զաղջ հոգւով մատչին ի պատարագ.

Վրիպեալ առնեն ի դերեւս զչարչարանս քրիստոսի եւ զբովանդակ գործ փրկագործութեան մերոյ անգոնեն, որք մեծաւ խոնարհութեամբ եւ փութով ոչ ընծայեցուցանեն զմիտս յայն՝ եթէ քանիցս յարգանօք պարտ է պաշտել զխորհուրդ

մարմնոյ եւ արեան Տեառն մերոյ եւ լազուտ զգուշութեամբ բաշխել (Հ. Վլաս. ԹՐ. Ճառ. ի Տէրունական ընթրիս)։

Ծանիր զոր առնեսդ, ով քահանայդ, մի գուցէ հիւանդացեալ ձեռն մխեսցես ի մարմին Տեառն (Ամբրոսիոս. Գիրք յաղագս Ա՛յրուց Գլ. ԺԳ.)։

3. Ցաղագս որոց անարժանութեամբն պատարագեն.

Եթէ որ ճաշակէն անարժանութեամբ եւ ըմպէն, կամ որք հաղորդին եւեթ՝ գատաստան անձանց ուտեն եւ ըմպեն, եւս առաւել որ անարժանութեամբ պատարագս մատուցանեն՝ պարտապան ինն գատաստանի (Սիմէոն Ըրքեպիսկոպոս Թեսաղ. առ քահ.)։

Յանգգնի ոք ... յաստուածային խորհուրդս քրիստոսի, հանապազօր բանս (չասեմ աղօթս) հայհոյութեան կարգալ, չէնա քահանայ, այլ թշնամի, նենգաւոր եւ խաբուս անձին, գայլ ի տէրունական փարախի զմորթն ոչխարի զգեցեալ (Ս. Դիոնիսիոս Արիսպա. եպիս. առ Դիմոքրիտ.)։

Որ շաղախեալ ի լպրշանս՝ մերձենայ ի սեղան Տեառն՝ առ Որգոյ կուսին կանգնէ զպատկեր Ափրոդիտեայ. որ միանգամ պիղծ բերանով զսրբաբաղան բանս խորհրդոյս կարդայ, թքանէ ընդերեսս փրկչին։ Եւ յորժամ ի բերան իւր դնէ զամենասուրբ մարմինն արկանէ զայն ի տիզմ հրապարակաց (ի Ճառից Պետրոսի Գոմիստ.)։

Որոց պարտ էր լինել փոխանորդս առաքելոցն եւ որդիս Պետրոսի, գործակիցք եղեն Յուդայի եւ կարապետք նեռին։ Գրիգորին է բանս։ Որ անարժանութեամբ կատարէ զխորհուրդ մարմնոյն քրիս-

տոսի՝ մատնէ զՔրիստոս, զի ի մատնելն ասիցէ Քրիստոսն՝ Ահա ձեռն մատնչի իմոյ ընդ իս (Ղուկ. ԻԲ. 21)։

Ս. Օգոստինոս յայն տեղին եթէ «ետուն ի կերակուր ինձ լեղի» (Սղմ. ԿԸ. 22), ասէ. Որք անարժանութեամբ զոհեն ի պատարագի չարագոյնս մեղանչեն քան զնոսա, որք ի խաչն հանին զնա մինչդեռ յերկրի աստ շրջէր. Մատնիչ է Հրեայ, մատնիչ եւ քրիստոնեայն, ասէ Հերոնիմոս, նա ի կողէ, սա ի բաժակէն եհեղ զարիւնն Քրիստոսի (Հ. Վլաս. Թուղթ 123 առ Ռիգարդ)։

4. Յաղագս որոց սրբութեամբն պատարագեն.

Զի՞նչ տաց տրիտուր Տեառն ընդ ամենայնի զոր ետ ինձ, զբաժակ փրկութեան ընկալայց (Սղմ. ՃԺԵ.)։

Խորհուրդ միութեան, զօդ խաղաղութեան, սիրոյ, զոհ քաւութեան, նուէր բարեպաշտութեան, պատուոյ տուչութիւն, ընծայութիւն հաւատոյ, արօտ սրբութեան եւ զենումն ջերմեռանդ հոգւոց. (Ս. Լաւրենտիոս Յուստինեան)։

Մատուցեալ էք ի հեղումն արեան նորա, որ առաւելն խօսի քան զՀաբելին (Եբր. ԺԲ. 24)։

Որչափ զջերմ հաւատս յանձին բերեմք, այնչափ առաւել ընդունիմք շնորհս սրբութեան (Ս. Կիպրիանոս)։

Զի զոհս այս ապրեցուցանէ ի մահուանէ զհոգի, որ տայ մեզ զխորհուրդ մահուան միածնին (Ս. Գրիգորիոս, Խօսակցութիւն. դ. 58)։

Զոր ի նախանձու եւ յատելութենէ Հրեայք սպանին՝ զնոյն մեք վասն մերոյ փրկութեան ի սրբութեան խորանին՝ առաջի արկանեմք, զի գիտեմք

եթէ այսու եւեթ ունիմք զկեանս, եւ հեռի ի մահուանէ գնամք։ Քանզի հրամայեաց մեզ Տէր առ իւրոյ յիշատակի առնել զայս (Թուղթ առ Բորտուկալ. Գլ. Գ. ի Ս. Մարտիալէն, որ համարի ընդ 72 աշակերտսն)։

Դիտաւորութիւն քահանայի յելանելն ի խորան։

Ո՛վ Աստուած իմ, ահա կը մերձենամ քեզ ընծայելու այս ահաւոր զոհը՝ նոյն վախճանաւ, զոր Յիսուս Քրիստոս անոր հաստատութեանը ատեն ունեցաւ. կ'ուզեմ ընծայել զայն՝ Յիսուսի Քրիստոսի միջոցաւ, յանուն եկեղեցւոյ եւ ամէն արարածոց, քեզ՝ անսահման պատիւ մը տալու համար, ի շնորհակալութիւն այնչափ առատաձեռնութեանց, զոր բրած ես Փրկչիս ամենասուրբ մարդկութեան եւ անոր օգոստափառ մօրը, ամէն սուրբերուդ եւ արարածոցդ. կ'ուզեմ ընծայել զայն՝ մեղաց դէմ արդար բարկութիւնդ իջեցնելու համար։ — Կը բաղձամ ամէն մեղաւորաց դարձն ընդունիլ, ամէն մեղաց թողութիւն եւ մարդուս մեղքի հետեւանօք արժանացած ամէն պատիժներու փոխարէն. կ'ուզեմ ընծայել զայն քու բոլոր փառքդ ընդարձակելու համար տիեզերաց մէջ, բարձրացնելու Յիսուսի պաշտելի անունը, հաւատոյ տարածման, արդարոց յարատեւութեան, հոգեւոր եւ մարմնաւոր նպաստից համար, որոնց կը կարօտին քու արարածներդ։

Քեզ կը նուիրեմ զայն իբրեւ արարած՝ բոլոր արարածներուն հետ, որովհետեւ ասոնք քեզմէ առաջ կու գան, իբրեւ քրիստոնեայ՝ ամէն երախտագէտ քրիստոնէից հետ, վասն զի մեզ փրկեցիր

սրբեցիր ու առանձնաշնորհութեամբ ճոխացուցիր, իբրեւ քահանայ՝ միւս քահանայից հետ յանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ, քահանայութեանս ամենավսեմ պաշտօնը կատարելու համար։

Ո՛վ Աստուած իմ, լեցուր զիս կրօնական զգացմամբ եւ Յիսուսի Քրիստոսի նկրքին հոգւով, տուր որ անոր հետ հոգեւորապէս սրբուիմ, փոխակերպուիմ ի նա այնպէս որ Պօղոս Առաքելոյն հետ կարենամ ըսել. «Կենդանի եմ այսուհետեւ, ոչ ես՝ այլ կենդանի է յիս Քրիստոս» (Գաղ. Բ. 20)։

ԳԼՈՒԽ Զ.

Շնորհակալութիւն։

Սուրբ պատարագէն վերջ եկած վայրկեանները մեծապէս թանկագին են, այն ատեն քահանան կրնայ զբաղիլ արդիւնաւորապէս իւր հոգւոյ մեծամեծ շահերուն եւ բոլոր այն սուրբ գործքերուն, որ կեանք ունին իր եռանդէն։

Բարեպաշտ քահանայ մը, որ իւր Աստուածը սրտին մէջ ունենալով սեղանէն կ՚իջնէ եւ խորին ամփոփմամբ կը քալէ եւ քահանայական զգեստները լուսթեամբ կը հանէ եւ մէկ կողմ կը քաշուի հանդարտութեամբ իր անձնական երջանկութիւնը վայելելու համար։ Հոն խոնարհած ի ներկայութեան մարդացեալ Աստուծոյն, որ հաճեցաւ իր հայեցուածքը անոր ստորնութեանը դարձնել՝ անիկայ սրտին խորունկէն կը պաշտէ զայն եւ հիացմամբ կը տեսնէ՝ որ իւր Տէրը բազմած է իր սրտին

մէջ իբր ընտրեալ սրբարանի մը մէջ։ Կը դիտէ վէնքը շրջապատող հրեշտակները, որոնք իրենց թագաւորին շուրջը պատուոյ պահակներ են, իր կողմանէ չդիտնալով թէ ինչպէս արտայայտէ զարմացումն, հիացումն ու վրան տիրող յուզմունքը, օգնութեան կը կանչէ ամէն արարածները, հրեշտակները, մարդիկը եւ մասնաւորապէս հրեշտակաց թագուհին եւ աղաչելով կը խնդրէ անոնց սիրտը եւ բոցավառ եռանդը՝ սիրելու, գոհութիւն մատուցանելու եւ գովաբանելու համար իւր փրկիչը։

Յետոյ ամենասուրբ Երրորդութեան դառնալով ցոյց կու տայ անոր իր սրտին մէջ բնակող աստուածային հիւրը եւ վստահութեամբ կ՚ըսէ «Ո՛վ ամենասուրբ Աստուած մի հիանար իմ վրաս, որ խեղճ արարած մ՚եմ, այս վայրկենիս իմ նուաստ էութիւնս կորսուած է եւ գրեթէ խառնուած է մարմնացեալ Բանին անսահման կերպով կատարեալ էութեան։ Ես զքեզ կը գովաբանեմ անոր բերնովը, զքեզ կ՚օրհնեմ անոր շրթունքներովը, կը սիրեմ զքեզ անոր սրտովը, իրեն երախտագիտութեամբը քեզ գոհութիւն կը մատուցանեմ, անոր երկրպագութեամբը զքեզ կը պաշտեմ։ Այս վայրկենին այնպէս կը թուի իրեն թէ այլ եւս երկիրը թողած ըլլալով երկնից մէջ ըլլայ եւ հոգին վերացած է Աստուած։ Ուզածդ խնդրէ մանաւանդ թէ ուզածդ ա՛ռ, ժողվէ, որովհետեւ շնորհաց աղբիւրին քով կը գտնուիս։

Այս առաջին սիրոյ երախտագիտութեան պարտուց հատուցումէն վերջը՝ ամփոփ քահանան ա՛ւ կրնայ կը թողու պահ մը իր ներգործութիւնները ու կը դադրի գործելէ, Մագդաղենացւոյն պէս

ամիսփութեամբ եւ խաղաղութեամբ իւր Ցիսուսին
ոտից առջեւը կը կենայ, ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէ՝ ինչ որ իր սրտին խորերը կ'ըսէ Նա, եւ կը
Թողու որ Նա իւր Հոգւոյն մէջ գործէ զգուշանա-
լով որ անվայել խօսքերով չընդմիջէ աստուա-
ծային գործը: Ի՞նչ կը պատահի այն ատեն Ցիսուսի
եւ իւր Հաւատարիմ պաշտօնեին մէջտեղ: Ո՛հ, ինձ
մի՛ հարցնէք զայդ, ասիկայ եռանդուն քահանայի
գաղտնիքն է, գաղտնիք մը, որ միշտ անծանօթ պիտի
մնայ անհաստատ, գաղջ եւ ցրուած քահանանե-
րուն, որոնք բնաւ գնահատել չեն գիտեր Աստու-
ծոյ պարգեւը, որոնք սեղանէն իջնելով բաւական
կը համարին միմիայն ողջոյն մը տալ Ցիսուսի Քրիս-
տոսի, վայրկեան մը զայն իրենց Հոգւոյն դրան առ-
ջեւ կեցնել՝ առանց մտցնելու այն խորհրդաւոր
սրբարանին մէջ, այն ներքնասենեակին մէջ, ուր
նա սիրտ առ սիրտ կը խօսակցի իւր բարեկամաց հետ:

Սակայն եթէ այս մտերիմ յարաբերութիւնը
ծածկեալ խորհուրդ մ'է, անոր արդիւնքները տե-
սանելի են:

Ընդունք որ նիւթական կերակուր մը լաւ կը
մարսեն զօրութեան վերանորոգութիւն մը կը զգան,
որ առաջ կու գայ ննդեան մարմնոյ ամէն կողմը
բաշխուելէն: Նմանապէս, կը դիտէ Ս. Փրանկիսկոս
Սալեզացի, անոնք որ փրկչին ամենասուրբ մարմինը
ընդունելէ վերջ այս աստուածային կերակուրը լաւ
կը մարսեն՝ կը զգան թէ Ցիսուս Քրիստոս, որ ճըշ-
մարիտ կերակուր է, կը տարածուի եւ կը հաղոր-
դակցի իրենց Հոգւոյն եւ մարմնոյն ամէն կողմերն:
Ասոնք ունին զՑիսուս իրենց Հոգւոյն, սրտին, աչ-
քին ու բերնին մէջ եւ ամէն տեղ. աստուածային

Փրկիչը ի՞նչ կ'ընէ իւր բնակարանէն այդ զանազան
անկիւններուն մէջ: Ամէն բան կ'ուզէ, ամէն բան
կը մաքրէ եւ կը սրբացնէ: Նա մաքին մէջ է, որ
կ'ըմբռնէ. կամքին մէջ, որ կ'ուզէ. սրտին մէջ, որ
կը սիրէ, կը տեսնէ անոր աչքերովը, կը խօսի անոր
բերնովը, կը գործէ բոլոր անդամոց մէջ: Ա՛յն ժա-
մանակ իրօք կեանք կայ, կամ լաւ եւս՝ ա՛լ քահա-
նան չէ, որ կ'ապրի, հապա Ցիսուս Քրիստոս, որ
անոր մէջ կենդանի է եւ հետեւաբար՝ բառին բուն
նշանակութեամբը կրնայ ըսուիլ՝ "Քահանայն այլ
ոմն Քրիստոս": Եւ ճիշտ այս մտօք էր որ Պօղոս
առաքեալ կ'ըսէր իրեն հաւար. "կենդանի եմ
այսուհետեւ ոչ ես՝ այլ կենդանի է յիս Քրիս-
տոս" (Գաղ. Բ. 20):

Ո՛վ վերածնեալ մարդու անճառելի մեծու-
թիւն, որ կը գերազանցէ անմեղ մարդունը:

Ո՛վ անըմբռնելի արժանապատուութիւն քա-
հանային, որուն մէջ եւ որուն միջոցաւ ամէն օր
հիանալի հրաշքներ կը գործուին:

Ո՛վ հրաշալիք աստուածային սիրոյն, ո՛վ
մեծագին առհաւատչեայ յաւիտենական միութեան
ընդ Աստուծոյ: Ո՛վ աստուածային խորհուրդ գո-
հութեան: Ո՛վ հաց կենաց, իմ բոլոր մխիթարու-
թիւնս, բոլոր ուրախութիւնս, բոլոր երջանկութիւնս
այս արտասուաց վայրին մէջ՝ պիտի ըլլայ երկնքէն
իջած այս հացէն սնանիլ եւ սպասել՝ որ յաւիտե-
նական երանութեան մէջ ալ առանց քողոյ յայտ-
նապէս անով սնանիմ:

Ո՛վ խորհուրդ բարեպաշտութեան: Ո՛վ նշան
միութեան: Ո՛վ զօդ սիրոյ. "Որ կամի կեալ՝ ունի՝
ուր կեցցէ, ուստի կեցցէ, մերձեսցի եւ հաւա-

տասցէ. մի մարմին ընդ նմա լիցի, զի կենդանի լիցի, փարեսցի զմարմնովն՝ զի կեանքն ընկալցին յԱստուած եւ յԱստուծոյ„: (Օգոստ. Հատ. 26. Ի Գլ. Զ. Յով.):

Յաղագս աղօթից զօրութեան զկնի պատարագին:

Աղօթք Սրբոյն Բոնաւենտուրայի:

Բեւեռեա, ամենասիրելի Տէր Յիսուս վիրօք ամենաքաղցր եւ փրկարար սիրոյ քոյ, եւս եւ ճշմարիտ եւ առաքելական սուրբ եռանդմամբ զխորհուրդ եւ զմիտս հոգւոյ իմոյ, զի գործեալ կակղասցի ի սպառ սիրով քով եւ տենչանօք ցանկալ ցանկասցէ քեզ, նքթիցի ի գաւիթս քո, քաղցրասցի նմա ելանել ի մարմնոյ աստի եւ լինել ընդ քեզ:

Տուր զի հոգի իմ՝ փափաքեսցէ առ քեզ, հացդ հրեշտակաց, լիացումն սուրբ Հոգւոյ. հաց մեր հանապազորդ, որ ի վեր է քան զգոյացութիւնս, որ ունի զամենայն քաղցրութիւն եւ ճաշակ, եւ զամենայն հաճոյս փափկութեան, առ քեզ՝ ընդ որ հայել տենչան հրեշտակք, կարօտեալ փափաքեսցի սիրտ իմ եւ ճաշակեսցէ. եւ երիկամունք հոգւոյ իմոյ ի ճաշակ քաղցրութեան քոյ լցեալ բերկրեսցի, ծարաւեսցի միշտ առ քեզ: Աղբիւրդ կենաց, աղբիւրդ իմաստութեան եւ գիտութեան, աղբիւր յաւիտենական լուսոյ, ուղխ բերկրութեան, առաւելութիւն տանն Աստուծոյ խանդաղատեսցի ի քեզ. խնդրեսցէ զքեզ, զքեզ գտանիցէ, դիմեալ գայցէ առ քեզ, առ քեզ ժամանեսցէ, զքեզ զմտաւ ածցէ, զքէն խօսեսցի եւ զա-

մենան ի գովութիւն եւ ի փառս անուան քոյ արասցէ, խոնարհութեամբ եւ զգուշութեամբ, սիրով եւ հաճութեամբ, դիւրութեամբ եւ եռանդեամբ, եւ ցվախճան յարատեւութեամբ, եւ դու միայն եղիցիս յարաժամ յոյս իմ, մեծութիւն իմ, փրկութիւն իմ, ապաւէն իմ, զուարճութիւն իմ, բերկրութիւն իմ, ցնծութիւն իմ, հանգիստ եւ անդորր խաղաղութեան իմոյ, քաղցրութիւն իմ, հոտ քաղցրաշունչ անուշութեան, կերակուր իմ, ապաստան իմ, օգնութիւն, իմաստութիւն եւ բաժին իմ, ստացուածք իմ, գանձ իմ. յորում պնդեալ եւ հաստատեալ անյողդողդ արմատասցին միտք իմ եւ սիրտ. Ամէն:

Այլ աղօթք զկնի սրբոյ պատարագի:

Գոհանամ զքէն ամենակարող եւ ողորմած Աստուած, գոհանամ զահաւոր մեծութենէդ, ով անսահման եւ ամենաբարի Հայր, զի զիս զանարժանս եւ նուաստացեալ մեղաւորս հաճեցար մխիթարել եւ կերակրել պատուական մարմնով եւ արեամբ Որդւոյ քոյ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, եւ արդ աղաչեմ, ամենաքաղցր Տէր Յիսուս, զի հաղորդութիւնս այս մի լիցի ինձ ի դատապարտութիւն, եւ պարտաւորութիւն ի պատիժ, այլ շնորհօք եւ մարդասիրութեամբ քով լիցի ինձ ի քաղցրութիւն եւ յանուշութիւն, ի սրբութիւն եւ ի փրկութիւն հոգւոյ իմոյ, յամենայն փորձութիւնս իմ խաղաղութիւն եւ ցնծութիւն, լոյս եւ ամրութիւն յամենայն վիշտս, ի մխիթարութիւն յամենայն գործս եւ ի բանս եւ ի ժամու մահուան, ի հուսկն վահան պաշտպանութեան ի

դարանակալութեանց ամենայն թշնամեաց իմոց։ Լցի ինձ ի փրկութիւն մարմնոյ եւ հոգւոյ ի կեանսն յաւիտենականս, եւ արա զի մի՛ մնասցէ անդ արատ մեղաց՝ ուր մտեալ կան սուրբ խորհուրդք մարմնոյ եւ արեան քոյ, որ ընդ Հօր եւ սրբոյ Հոգւոյդ կեաս եւ թագաւորես յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն։

Աղօթք զօրաւորք հանապազօրեայք Թովմայի Գեմպացւոյ:

Զօրացուսցէն զմեզ շնորհք քո, ամենակարող Աստուած, զի որք զգեցեալ եմք զքահանայականս շնորհ կարող լիցուք արժանապէս եւ բարեպաշտութեամբ ծառայել քեզ ամենայն մաքրութեամբ սրտի եւ մտաց։ Եւ եթէ ոչ կարեմք կեալ անմեղութեամբ որպէս պարտիմքն, շնորհեա մեզ արտասուս ապաշխարութեան ողբալ դառնապէս ի վերայ մեղացն, զորս գործեցաք, զի կարասցուք հոգւով խոնարհութեամբ եւ յօժարութեամբ կամաց ծառայել քեզ. ամէն։

Աղօթք առ Որդին Աստուած:

Ամենասուրբ հոգի Քրիստոսի, սրբեա՛ զիս. Ամենասուրբ մարմին Քրիստոսի, կեցո՛ զիս. պատուական արիւն Քրիստոսի, արբեցո՛ զիս. ամենամաքուր ջուր կողին Քրիստոսի, մաքրեա՛ զիս. Քիրտն Քրիստոսի, կենագործեա զիս։ Չարչարանք Քրիստոսի, զօրացո՛ զիս. բարի Յիսուս լուր ինձ, ի վէրս քո ամփոփեա՛ զիս եւ մի՛ թողուր զիս մեկնել ի քէն, ի չարասէր թշնամւոյն զերծո՛ զիս, ի ժամու մա-

հուան իմոյ կոչեա՛ զիս եւ հրամայեա՛ ինձ գալ առ քեզ, օրհնել զքեզ ընդ սուրբս քո, ընդ հրեշտակս եւ ընդ հրեշտակապետս՝ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Պաղատիմ առ քեզ ամենահեզ եւ բարի Յիսուս, զի պատարագս այս անմահութեան ընդ իմ քեզ գոհութիւն մատուսցէ զի հաշտ արասցէ ընդ քեզ, առ քեզ դարձուսցէ զիս եւ ինձ մեղաւորիս թողութիւն շնորհեսցէ եւ ի կեանսն յաւիտենականս տարեալ հասուսցէ. ամէն։

Ահա փոքր միւս եւս ի բաց գնացից ի քէն, Տէր Յիսուս, այլ ոչ առանց քեզ, ո՛վ մխիթարութիւն, երջանկութիւն եւ ամենայն բարութիւն հոգւոյ իմոյ. եւ ամենասիրելի սրտի քում խոնարհութեամբ յանձն առնեմ զիս, զամենայն եղբարս, զբարեկամս եւ զթշնամիս իմ։ Շուրջ պատեսցէ զմեզ գթութիւն սիրոյ քո, Տէր. եւ փոխարկեա զանձինս մեր ի քեզ ի նմանութիւն քո։ Հանապազ ընդ քեզ եւ վասն քո եղէց յամենայն գնացս իմ եւ յայլ մի պատահեսցին բանք իմ եւ գործք մարմնոյ եւ հոգւոյ իմոյ, բայց եթէ ի քեզ, սէր իմ, որ կեաս եւ թագաւորես։

Առ ամենօրհնեալ կոյսն:

Ո՛վ ամենագութ կոյս Մարիամ, վասն սիրոյն, որով որդին քո ի ժամու մահուան իւրոյ ի խաչին զանձն իւր Հօրն յանձն արար եւ զքեզ աշակերտին իւրում, եւ զաշակերտն քեզ, աղաչեմ զքեզ. ընկա՛լ ընդ խնամօք եւ ընդ պաշտպանութեամբ քով, լե՛ր ընդ իս յամենայն վտանգս եւ ի վիշտս կենաց իմոց եւ մանաւանդ ի ժամու մահուան իմոյ։

Աղօթք:

Սիրեմ զքեզ, Տէր Յիսուս, ցնծութիւն իմ եւ հանգիստ իմ, սիրեմ զքեզ՝ վերագոյն եւ միակ բարութիւնդ իմ՝ ի բոլոր սրտէ, ի մտաց, ի բովանդակ հոգւոյ եւ յամենայն զօրութենէ իմմէ եւ եթէ տեսանես զիս տկարին վրիպեալ պակասեալ, փափաքիմ գէթ սիրել զքեզ: Բորբոքեա Տէր սիրակէզ հրովդ զերիկամունս իմ. եւ զի ոչ այլ ինչ բայց եթէ զսէրն իմ խնդրես յինէն, տուր ապա զոր հրամայեսդ եւ հրամայեա զինչ եւ կամիս, զի եթէ ոչ տայցես ինձ զօրութիւն կամաց եւ վճար կատարման գործոցս, պակասէի արդեօք ի տկարութեան իմում, ձայն բարբառոյ հնչեսցէ յականջս իմ, ամենաքաղցր եւ ամենակարող հնչիւն այնր բարբառոյ եթէ կամիս. զի եթէ կամիս կարող ես զիս սրբել եւ լուսաւոր առնել ի կատարելութիւն սիրոյ քոյ բարձրացուցանել զանձն իմ: Եւ դու որպէս կամեցար չարչարել եւ մեռանել վասն իմ, նոյնպէս եւ կամիս զի յայտնեսցին յիս պտուղք չարչարանաց քոց եւ մահուանդ: Յիշեա զբանս քո առ ծառայ քո յոր յուսացուցեր զիս: Զի դու ասացեր թէ «Որ ուտէ զմարմին իմ եւ ըմպէ զարիւն իմ, նա յիս բնակեսցէ եւ ես ի նմա» (Յովհ. Զ. 57): Ո՜հ քանի քաղցր է բարբառս այս «դու յիս եւ ես ի քեզ»: Ո՜հ. քանի՜ մեծի սիրոյ է այս յանարգ մեղաւորս, եւ ես ի քեզ, յԱստուածդ իմ, որոյ անքնին են մեծութիւնք: Մի ինչ պիտոյ է ինձ եւ զայս եւեթ խնդրեմ՝ բնակել ի քեզ, ի քեզ հանգչել եւ մի մեկնել ի քէն յաւիտեան: Երանի՜ որ խնդրէն զքեզ, երջանկագոյն եւս է որ զքեզն ժառանգէ,

ամեներանեալ որ յայսմ ժառանգութեան տեւէ բաւէ ցվախճան կենացն եւ մեռանի: Կեա՛ց եւ թագաւորեա յիս միշտ հանապազ ճշմարիտ սիրող հոգւոյ իմոյ, զի ի քեզ են ամենայն տուրք բարիք եւ ահա յայսմհետէ կազմ եւ պատրաստ ունիմ զանձն՝ մանաւանդ չարչարել քան ի բաց գնալ ի սիրոյ քումմէ: Ամենասուրբ մարմին վիրաւորեալ ի հինգ վէրս, դի՛ր զքեզ իբրեւ զկնիք ի սրտի իմում եւ տպաւորեալ դրոշմեա ի նմա զսէր քո: Կնքեա զոտս իմ գնալ զկնի շաւղաց քոց, կնքեա զձեռս իմ յամենայն ժամ ի գործս բարիս. կնքեա զկողս՝ զի յաւէտ տածիցեմ ջերմաջերմ իղձս սիրոյ քոյ: Ո՜վ արիւն պատուական, որ լուանաս զամենայն մարդ եւ սրբես, լուա՛ զհոգի իմ եւ դի՛ր կնիք յերեսս իմ, զի մի զոք բաց ի քէն ընկալայց սիրող անձին իմոյ: Ով քաղցրութիւն սրտի իմոյ եւ կեանք հոգւոյ իմոյ, որպէս դու ի Հայր, եւ Հայր՝ ի քեզ է, նոյնպէս եւ ես շնորհօքդ եղէց մի ընդ քեզ կամօք եւ սիրով եւ ինձ աշխարհ ի խաչ ելեալ լիցի եւ ես աշխարհի. ամէն:

Առ պահապան հրեշտակն:

Ով հրեշտակ Աստուծոյ, որ պահապան իմ ես, պահպանեա առ քեզ ապաւինեալ զանձն իմ եւ լուսաւորեա յայսմ աւուր, հովուեա եւ կառավարեա. ամէն: (Ներող. 100 աւուրց:)

Առ Աստուած:

Յամենայնի եղիցին, գովեալ լիցին եւ յաւիտեան բարձրասցին ամենարդար, ամենաբարձր եւ ամենասիրելի կամքն Աստուծոյ. ամէն:

(Ներող. 100 աւուրց:)

Ջ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

փառաց կեանք:

ՀԱՏԱԾ Ա.

Ցիսուս իւր փառաւոր եւ յաղթական կենաց մէջ կը սորվեցնէ իւր քահանայից թէ որո՛նք են առաքելութեան աշխատութեանց վերապահեալ շքեղ վարձքերը:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ցիսուսի Քրիստոսի յաղթանակն:

Որդին Աստուծոյ աշխարհ եկած էր բարւոյն եւ չարին մէջ եղած կռիւը կարգաւորելու համար. նա արդէն իսկ աշխարհիս իշխանին հպարտութեանը յաղթած էր՝ իւր մարդեղութեան մէջ ցուցուցած ճշմարիտ ունայնացուցումովը. նա իւր մարին աղքատութեամբը աւերած, կործանած էր անոր փառաց եւ վաղանցիկ, մոլորական խաբէութիւնները, իւր վաստակաբեկ եւ դժնդակ կենաց՝ անոր կեղծ ու պատիր հաճոյքները ջնջած էր:

Բայց այսպիսի մեծ գործագլխոյ մը համար քիչ էին երեսուն երեք տարւան պատերազմի մէջ

տարած յաղթանակները. երկրէս մեկնելէ առաջ ուզեց փառաւոր յաղթութեամբ մը ոտնակոխել բոլոր դժոխային իշխանութիւնը եւ սորվեցնել հոգեւոր գինուորութեան մեծ արհեստը եւ աստուածային ռազմագիտութիւնը ամէն անոնց, որ իրեն դրօշին տակ պիտի մտնէին:

Անոր համար իւր ամէն թշնամիները ոտքի ելան ընդհանուր պատերազմ մը մղելու, որուն կենդրոնը Գողգոթան եղաւ: Սարսափելի եղաւ ճակատումը, սատանաները այս մեծ աւուր համար ոտքէ մինչեւ գլուխ զինուած էին. իշխանութեան վրայ էր խնդիրը, ուստի ձեռք առած էին բոլոր զօրութիւններին:

Դուն տեսար իմ Թագաւորս, որ մինակ կ'երթար այդ թշնամեաց անհամար բազմութեանը դէմ: Ունէր նա իր աստուածային զէնքերն, եւ իւր զէնքը եղաւ խաչը, որ սարսափեցնելով խաւարային իշխանութիւնը խուճապով մը ցրուեց զայն: Ցաղթական զօրագլուխը հետապինդ ինկաւ անոնց ետեւէն մինչեւ Գողգոթայի գագաթը, հոն զանոնք հարուածեց ու գահավիժեց անդնդոց խորը, գժոխքի խորունկ անձաւները խուլ դղրդմամբ սարսափեցան եւ Ցիսուս Քրիստոս խաչին վրայէն աղաղակեց. "Քաջալերեցարուք զի ես յաղթեցի աշխարհի" (Ցովհ. ԺԶ. 33):

Բայց եւ այնպէս այդ հռչակաւոր յաղթութեան փայլուն ութիւնը կարծես թէ նսեմացաւ, յաղթողը ընկճելու հարկին մէջ կը գտնուէր եւ այնպէս կ'երեւէր թէ իւր յաղթանակն ճմլած էր զինքն:

Իւր զօրաց սիրտ տալու համար հարկ էր անոնց ցուցնել թէ ինչպէս այս նոր գինուորութեան

մէջ մեռնիլը յաղթութիւն է եւ անմահ փառաց ապահովութիւն։

Երրորդ օրուան արշալոյսին դէմ՝ Յիսուս գերեզմանէ դուրս կ'ելլէ, կայտառ, փառաւոր, ակնախիղ լուսով շրջապատուած. «*Արկաւ զլոյս որպէս զօծոց*» (Սղմ. ճգ. 2)։

Այս այն մարմինն է, որ քիչ առաջ այնչափ ցաւալի վիճակի մէջ տեսանք։ Այն մարմինն, որ շատ չ'ըներ, բզկտուած կտոր կտոր գետին կը թափթփէր։ Ո՞ւր են, ով Փրկիչ իմ, քու դէմքդ այլակերպող շարաւներն, ուր են գամերն, փշէ պսակը, մահացու տեգը։ Ճշմարիտ է թէ վէրքերու սպիները ձեռուրներուդ, ոտքերուդ եւ կողիդ վրայ կը տեսնուին, բայց անոնցմէ լուսոյ ճառագայթներ կը ցայտեն. ասոնք յաղթութեան նշաններդ են. «*Քրիստոս յաղթէ, Քրիստոս թագաւորէ, Քրիստոս իշխէ*»։

Ասոնք են, կը պատասխանէ Յիսուս Քրիստոս, զոհողութեան եւ պատերազմական կենաց վարձատրութիւնները. իմ Հայրս փառք պիտի լուսազարդէ այն ամէն վէրքերը, զորոնք մարդիկ այս պատերազմին մէջ կ'ընդունին։

Քառասուն օր աշակերտաց՝ իւր վերակենդանացած անչարչարելի եւ փառաւոր սուրբ մարդկութիւնը ցուցնելէ վերջը, զանոնք ամէնքն ալ Ձիթենեաց լեռը կը հրաւիրէ իր յաղթական համբարձման ականատես ընելու համար։ Հոն վերջի ճնաս բարովը կու տայ անոնց եւ յետոյ փառաւորապէս երկինք կը վերանայ։

Համբառնալու ատենն ալ կ'օրհնէ տակաւին զանոնք, զորս չափէ դուրս սիրած էր. եւ բարձրա-

նալով կը խառնէ իւր ետեւն այն բարեպաշտ նահապետաց, մարգարէից եւ արդարներու բազմութիւնը, որոնց երկար աքսորանաց վերջ տուաւ ինքը. իրենց առջեւէն կ'երթայ ճամբան ցուցնելու համար, եւ անոնք ուրախութեան զմայլումով արբեցած անոր կը հետեւին եւ փոփոխակի կը կրկնեն. երգենք արեւմուտքէն բարձրացող Տէրը՝ «*որ նստի ընդ արեւմուտս*». Օրհնեալ ըլլաս, Տէր Աստուած մեր, որ կը փրկես՝ իրենց յոյսը քու վրադ դնողները։ Երկնից բարձունքներուն մէջ փառաւորեալ ըլլաս, որ կ'առաջնորդես մեզ խաղաղութեան եւ սփոփանքի հայրենիքը. փառք, պատիւ եւ գովութիւն քեզ, ով Յիսուս Փրկիչ իմ եւ Թագաւոր իմ, «*Փառք, գովութիւն եւ պատիւ քեզ Քրիստոս Թագաւոր եւ Փրկիչ*»։

Բացէք ով իշխանք ձեր դռները. «*Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր ի վեր*» (Սղմ. ԻԳ. 7), իմ յաղթող Թագաւորս է որ կը մտնէ այժմ եւ կու գայ իւր սեպհականութիւնը եղող Թագաւորութիւնը վայելելու։

Եւ դուք, ով երկնային արքունեաց երանելի քաղաքացիք, եկէք, ընդունեցէք փառաց Թագաւորը։ Ո՛հ. արդէն ասոնք անոր գիմաւորելու կ'երթան, բոլոր հրեշտակաց գասերը կը վազեն իւր արքունական հետեւորդը լրացնելու եւ անոր յաղթանակն պատուելու՝ հնչեցնելով իրենց ներդաշնակ երգերն. «*Արժան է Գառնդ զեննեալ առնուլ զմեծութիւն եւ զիմաստութիւն եւ զզօրութիւն եւ զպատիւ եւ զփառս եւ զօրհնութիւն*» (Յայտ. Ե. 12)։

Իսկ Քրիստոսի եռեւէն գացող նահապետները իրենց ձայնը հրեշտակաց դաշնակին խառնեցին՝ ալէլուիա կ'երգէին, օրհնեալ ըլլայ անիկա որ Տիրոջը անուամբ կու գայ ալէլուիա... Օրհնեալ ըլլաս, ով Տէր, որ ոտնակոխ եղած մարդկութեան օգնելու համար փառաց աթոռէդ վար իջար, ալէլուիա... Ամէն գովասանութեան եւ պատուոյ արժանի ես դու, վասն զի փառաւոր յաղթութիւն մը կանգնեցիր, ալէլուիա, ալէլուիա։ Ուրախութեան այս աղաղակներուն եւ երգերուն մէջ իմ թագաւորս կ'անցնի բոլոր երկնային մոլորակներէն եւ կը հասնի երկինց սեմերուն առջեւ։

Եւ ահա՝ մարդկային ազգին համար գոցուած դռները կը բացուին, Յիսուս Փրկիչ եւ գլուխ մարդկային վերածնեալ ազգին իւր շքեղ հետեւորդէն շրջապատուած կը մտնէ, կը յառաջանայ դէպ ի իւր Հայրը եւ ծնրադիր կ'ըսէ իրեն. Հայր իմ շնորհակալ եմ որ յաղթել տուիր ինձ աշխարհի եւ դժոխոց։ Սատանայի իշխանութիւնը կործանած է եւ քու սուրբ անունդ փառաւորուած, ուստի այսուհետեւ երկրի վրայ զքեզ պաշտողներ պիտի ունենաս, որ քեզ երկրպագութիւն պիտի մատուցանեն հոգւով եւ ճշմարտութեամբ եւ յաջորդաբար պիտի գան լեցնելու սուրբ քաղաքը, եւ ահա հոս փրկագործութեան երախայրիքը, աստնք են արդարոց հոգիները, որ բանտարկուած էին եւ ես զանոնք քու փառաց գահիդ առջեւ կը ներկայացնեմ։ Հայրը իր սիրելի Որդին կը գրկէ ըսելով «Որդի իմ ես դու եւ ես այսօր ծնայ զքեզ» (Սղմ. Բ. 7), եւ զայն իր աջակողմը կը

բազմեցնէ «նիստ ընդ աջմէ իմմէ»։ այն ատեն բոլոր հրեշտակները գառին առջեւ ծունկի կու գան «երկիր պագցեն նմա ամենայն հրեշտակք նորա» (Սղմ. Ղ.Ջ. 8)։ Ուրախութեան եւ յաղթութեան երգերը անգամ մ'ալ կը սկսին. Դաւիթ իւր աստուածային քնարէն նոր երգ մը կը հնչեցնէ եւ երկնային երուսաղեմայ կամարները յաւիտենական ալէլուիայով կը դղրդին։

Ո՛վ օգոստափառ շքեղութիւն, ո՛վ փառաշուք յաղթանակ, այս յաղթանակն աւելի մեծն ըսելու է՝ քան Քրիստոսինը, որովհետեւ իբր Որդի Աստուծոյ, փրկիչս անվիճելի իրաւունք ուներ երկնից, այսու հանդերձ ուզեց որ զայն արեամբն իսկ գնէր։ Ուրեմն երկու տեսակ իրաւունք ունի. մին բնական, իսկ միւսը՝ ստացական։ Առաջինը իրեն կը վերապահէ, երկրորդն ալ պիտի ուզէ անշուշտ հաղորդել անոնց, որ կուտոյ եւ պատերազմի մէջ իրեն մասնակից եղան. «Որ յաղթէ տաց նմա նստել ընդ իս յաթոռ իմ» (Յայտ. Գ. 21)։

Հիմայ որ մեր աստուածային վարդապետին առաքելութեան ամէն անցուդարձերուն հետեւեցանք՝ աւելի ճշդութեամբ կրնանք դատել նախ մեր պարտքը, եւ յետոյ մեր իրաւունքը, իբրեւ մարդ, քրիստոնեայ եւ քահանայ։

Մեր կոչումն առ քրիստոնէութիւնն եւ առ քահանայութիւն կը ստիպէ մեզ, որ Քրիստոսի մեր թագաւորին շաւղաց հետեւինք այնչափ պատուաբեր եւ մեծապէս արդարացի պատերազմի մը մէջ, յորում յաղթութիւնը ապահովուած է եւ որուն վարձքը այս աշխարհիս մէջ սրտի խաղաղութիւնն է, իսկ անդին՝ յաւիտենական փառքն։

Մտածենք այս բաները որ այնչափ յարմար են գրգռելու եւ բոցավառելու առաքելական մարդու մը եռանդը:

1. Զեռնարկէն օրթոդոքսինին եւ ողնոտոտինինը:

Քանի որ մարդ ենք, պէտք է մարդկային բնութեան արժանապատուութիւնը նորոգենք ի մեզ եւ հասնինք մեր ստեղծման վախճանին: Մարդս լոկ կերող եւ մարսող կենդանի մը չէ, հապա նաեւ էակ մը՝ որ կը մտածէ: Փոքր երկրագնդիս վրայ պատահաբար նետուած ողորմելի վիժած մը չէ, որ հոն քանի մը տարի աճի եւ յետոյ ոչնչութեան խորը կորսուելու դատապարտուի. ինքը ունի անմահ հոգի մը. գերեզմանէն անդին ապագայ մը իրեն կը սպասէ: Մարդուս մտաց ծաւալման եւ կարողութեանց ազատ զարգացման համար՝ աւելի դժբախտ, աւելի մահացու բան մը չէր կրնար երեւակայուիլ՝ քան կրօնական համոզմանց պակասութիւնը եւ իր ապագայ վիճակի գլխաւոր գործոյ մասին անստուգութիւնը:

Շատ աղէկ ըսած է բարոյագէտ իմաստասէր մը. սկզբունք չունեցող միտք մը կը կարծէ թէ ամէն բան դիպուածով է որ կը կառավարուի: Ուրեմն յայտնի է թէ խորհրդոց վարդապետութիւնն բացարձակօրէն հարկաւոր է մարդուս ստոյգ եւ զօրաւոր ուղղութիւն մը տալու եւ կատարեալ մարդ մը կազմելու համար:

Արդ միայն Յիսուսի Քրիստոսի միացողները կը ճանչնան կենաց ճշմարիտ նպատակակէտը եւ անձանձրոյթ եռանդով անոր ետեւէն կ'ըլլան: Անոր վարդապետութեամբ կրթուած՝ կ'արհամար-

հեն ինչ որ կ'անցնի ու կը վերջանայ ժամանակին հետ. երկիրս իրենց համար ուրիշ բան չէ եթէ ոչ փորձի տեղ մը, անապատի մէջ կանգնուած վրան մը. երկինքն է հանգստեան օթեւանը եւ ճշմարիտ հայրենիքը: Ներկայ բարիքներուն մէջէն կ'անցնին, կենաց մակերեւութին վրայէն կը բարձրանան, կը վերանան՝ առանց կանգ առնելու հոն, անդադար անձկալով երկնային եւ անմահ բարեաց եւ կը համարին՝ միայն մեծ, միայն կարեւոր, եւ միայն արժանի ազնուական հոգւոյ մը եւ մեծանձն սրտի մը համար՝ յաւիտենական օգուտները:

Եւ իրաւունք ունին այսպէս ընելու անտարակոյս. որովհետեւ Աստուծոյ փառքն եւ իրենց հոգւոյ փրկութիւնն է իրենց մեծագոյն եւ միակ գործը եւ յայսմ կը կայանայ բովանդակ մարդը. “Զի այս է մարդ ամենեւին„ (Ժողով. ԺԲ. 14):

Իսկ իբր քրիստոնեայ՝ պէտք ենք ուրիշ առաքինութեանց մէջ ալ վարժիլ եւ գերմարդկային կատարելութեան վերանալ:

Անկարգ կրքերդ նուաճած ես, տուած ես բանականութեանդ ձեռքը իրեն պատկանող գերիշխանութիւնը: Շատ լաւ. բայց նոյնը չէ՞ն ըրած հեթանոսութեան սնապարծ իմաստունները. “Ո՞չ ապաքէն եւ մաքսաւորք զնոյն գործեն„ (Մատթ. Ե. 47): Բարեկամներուդ հաւատարիմ ես. հեթանոսներն ալ այդպէս չէի՞ն: Դու խարդախութենէ եւ անիրաւութենէ կը զգուշանաս, հեթանոսներն ալ ատոնք չէի՞ն ատեր: Դու բղջախոհութենէ եւ արբեցութենէ կը հեռանաս՝ ոտնակոխելով անպարկեշտ հեշտանքները. հեթանոսներն ալ այդ ամօթալի ախտերը՝ գարշելի

չէի՞ն համարեր: — Յիսուսի Քրիստոսի գինուո-
մը աւելի վսեմ յաղթութեանց մղումն ունի քա-
աւելի դժուար առաքինութեանց ետեւէ է: Բաղ-
ձրացէք ու միշտ բարձրացէք. "Նէ դու յերկրի
քումմէ" (Ծննդ. ԺԲ): Բարձրացած ատենդ ճամ-
բու վրայ պիտի հանդիպիս շատ անգամ հրեշ-
փարիսեցւոց եւ օրինաց վարդապետներու արդա-
րութեանը: Ասով միայն մի՛ գոհանար, այս արդա-
րութիւնը արտաքին է միայն. "նման էք գերեզ-
մանաց քօղլոց" (Մտթ. ԻԳ. 27) եւ եթէ ներ-
քին ալ էր՝ պակասաւոր էր միշտ, որովհետեւ
օրէնքը բաւական չէր կատարելութեան հասցնելու
(Մարդս). "Եթէ ոչ առաւելուցու արդարու-
թիւն ձեր քան զդպրաց եւ փարիսեցւոց՝ ոչ
մտանիցէք յարքայութիւն երկնից" (Մտթ.
Ե. 20): — Բարձրացէ՛ք, աւելի վեր բարձրացէ՛ք,
մինչեւ որ մերձենաք ձեր երկնաւոր Հօր սրբու-
թեան եւ կատարելութեան. "եղերուք կատա-
րեալք որպէս եւ Հայրն ձեր երկնաւոր կա-
տարեալ է" (Մտթ. Ե. 48): Ահաւասիկ այն վսեմ
սահմանը՝ զոր Յիսուս Քրիստոս մեր յառաջադի-
մութեան կ'որոշէ:

Իւր քահանայ՝ Յիսուսի Քրիստոսի տեղա-
պահներն ենք եւ յարութեան ոգւոյն դէմ հրա-
տարակուած մեծ պատերազմին մէջ զօրավարի
պաշտօնը կը վարենք: Մենք Աստուծոյ մարդիկն
ենք, անոր իրաւունքները պաշտպանելու, աքլայու-
թիւնը ընդարձակելու եւ իրեն հոգիներ շահելու
համար — ընկերութեան մարդիկն ենք՝ զայն եր-
կրէս վերացնելու եւ վերադարձնելու իւր անմահ
ճակատագրին, արժատախիլ ընելու իւր ծոցէն

ամէն ախտերը եւ ծաղկեցնելու առաքինութիւն-
ներն: Եղած է արդեօք ասկէ աւելի պատուաւոր
պաշտօն եւ աւելի փառաւոր ձեռնարկ:

Ո՛հ, եթէ լաւ անդրադառնային այս մասին
այն փառասէրները՝ որ կը տագնապին այնչափ
գործքերու մէջ եւ յանձն կ'առնուն աշխատու-
թիւններ՝ հարստութիւն դիզելու, պատիւ ձեռք
բերելու համար. եթէ անդրադարձ իսկ հրդածու-
թիւն մ'ունենային այն ճարտար մոքերը՝ որ կը
մշին անտանելի խոկումներու եւ ամուլ ուս-
մունքներու մէջ, մսխելով գրասեղանի եւ բեմի
վրայ այնչափ տաղանդ եւ ճարտարութիւն՝ ան-
ցաւոր եւ ընդունայն շահերու համար. եթէ ճան-
չնային հոգիներու գինը, եթէ իմանային ինչ որ
մեծ է Աստուծոյ ու հրեշտակաց առջեւ եւ թէ
վեհանձն սրտի մը ոյքան քաղցր եւ մխիթարական
է՝ իւր եղբայրակիցներուն անվախճան երջանկու-
թիւն մը հոգալն, որչափ փութով պիտի չթողուին
իրենց առօրեայ անօգուտ աշխատութիւնները, մեր
գինուորութեան մէջ գրուելու եւ մեզի հետ հո-
գիներու փրկութեան աշխատելու համար:

Օրհնեա՛լ ըլլաս Աստուած իմ, որ զիս այս-
պիսի պաշտօնի մը կանչելով՝ թոյլ կու տաս որ
ամենանուիրական գործի մը համար զոհեմ քու
բարերարութենէդ միայն ստացած կեանքս:

Շատ անգամ յիշելով քու սիրոյդ հրաշա-
լիքները եւ անհամար բարերարութիւններդ, ար-
քայաշուք մարգարէին հետ քեզի կ'ըսէի. "Զի՞նչ
տաց տրիտուր Տեառն ընդ ամենայնի զոր եւ
ետ ինձ" (Սղմ. ՃԺԵ. 12): — Հիմայ, ով Աս-
տուած իմ, կ'իմացնես եւ կը ցուցնես ինձի մե-

ղաւորներու անթիւ բազմութիւն մը, որ փառասիրութեան եւ ցանկութեանց կուռքին առջեւ խոր քնոյ մէջ ընկղմած են իրենց առջեւ բացուած ահագնակուլ գահավէժին բերանը, ու ինձ կ'ըսես. գնա՛, այդ տառապեալներուն օգնութեան հասի՛ր, արթնցո՛ւր անոնց թմրած հաւատքը: Զիրենք յաւիտենական կորուստէ մ'ազատելու համար, մի՛ վախնար ինք զինքդ ենթարկելու ամէն տեսակ վտանգներու, առողջութիւնդ եւ կեանքդ իսկ զոհելու: Դժոխքի ձեռքերէն կորզէ, փրցո՛ւր այն հոգիները՝ որ ինծի այնչափ սուղի նստած են, ժողվէ իրենց փրկութեան համար թափած արեանս կաթիլները, որոնց գինը իրենք չեն ճանչնար: Քու եղբայրներուդ համար ինչ որ ալ ընես, ինծի ըրած պիտի համարիմ, եւ այսպէս պիտի հատուցանես ինծի երախտագիտութեան պարտքդ:

Ահաւասիկ, ո՛վ Տէր իմ, կը վազեմ ուր որ քու սուրբ կամքդ զիս կը կանչէ. կ'ուզեմ մինչեւ կենացս վերջը աշխատիլ եւ կռուիլ այսպիսի վսեմ նպատակի մը համար:

2. Բարի եւ ունենալու առաջնորդութիւնը:

Մարմնացեալ Աստուած ինքն է մեզի առաջնորդողը: Առ հասարակ երկրիս թագաւորները կեանքերնին վտանգի մէջ չձգելու համար՝ իրենց մայրաքաղաքը կը սպասեն ու հրաման կու տան զօրքերուն՝ որ երթան պատերազմի դաշտը թշնամւոյն վրայ յարձակին:

Գալով մեր Թագաւորին՝ ամէն բան ուրիշ կերպ կ'ըլլայ: Ինքը իւր ներկայութեամբ է որ մեզ կ'երաշխաւորէ: Ինքը անձամբ կ'առաջնորդէ իւր

զօրքերուն, կը կրթէ զանոնք, կը սորվեցնէ իրենց պատերազմիլ եւ յաղթել եւ անոնց սրտին քաջասրտութիւն եւ եռանդ ներշնչելով կ'ըսէ. ահաւասիկ թշնամին, ինծի հետեւեցէք, եւ ամէնէն առաջ կը նետուի խուժադուժ ճակատներուն մէջ եւ սարսափելի հարուածներ կու տայ թշնամւոյն, կը խռովէ անոնց գնդերը, կը ցրուէ զանոնք ու այսպէս իր զօրքերուն առջեւ յաղթութեան ճամբան կը բանայ: Բայց պիտի ըսես դուն, թէ ի՞նչպէս կրնանք մեզի առաջնորդող երկնային հսկային հետեւիլ, մենք որ տկար ու անկարող ենք՝ կռնալու այնպիսի թշնամւոյ մը հետ՝ որուն սէր կապած ենք եւ որուն հետ գաղտնի մտերմութիւններ ունինք: Որովհետեւ ըսելիք պատերազմնիս մեր կիրքերուն եւ մեզի դէմ է: Ո՜հ, ո՜րչափ դժուար է այս պատերազմը եւ ո՜րչափ անստոյգ են անոր հետեւանքները:

Պատերազմը դժուարին է, իրաւ է, բայց մեր ձեռքը տրուած զէնքերն ալ անպարտելի են: Այս զէնքերն են աղօթքը, որով կը խնդրենք աստուածային շնորհքը, եւ քաջասրտութիւն ներշնչող ու դիւցազներ ծնանող ամենասուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը: Շիտակը ըսելով շատ դժբախտ պիտի ըլլայ քահանայ մը՝ որուն օրւան մը կռւոյ իսկ տոկալու բաւական զօրութիւն եւ ուժ չի տար զօրաւորներն կազդուրող Հացը: Բայց այս պատերազմը անվերջանալի է. թշնամին յաղթուած չյաղթուած՝ կը վերականգնի եւ պէտք է նորէն վազել կռուելու:

Ո՛հ, մարդուս, ամբողջ կեանքը շարունակ զինուորութիւն մ'է. եւ մինչ պատերազմի դաշտը

գտնուող զինուոր մը կը զարմանայ տեսնելով՝ որ թշնամին միշտ յարձակումներն կը նորոգէ։ Կռիւն աշխարհիս վրայ վերջ չունենար, հապա երկինքը։ Թշնամին հետդ միայն կրնայ մեռնիլ։ Այս աշխարհիս վրայ մեր կրքերը ոչնչացնելը Ստոյիկեաններուն ցնորամիտ, հակասական եւ անգործադրելի գաղափարն էր։ Քրիստոնեան կը կանոնաւորէ, կ'ուղղէ իր կրքերը, բայց չի ջնջեր։ Ինչպէս որ անօթութիւնն, ծարաւն ու քունը մեր բնութեան պէտքերն են, այսպէս ալ կրքերը։ Երկնից պարգեւներն են. առանց սանձի՝ մարդս կրքերու մէջ կը ձգեն, բայց երբ կանոնաւորուին՝ առաքինութեանց գործիք կ'ըլլան. վերցուր սէրը, յոյսը, նախանձը, գթութիւնը, վախը եւ քաջասրտութիւնը՝ այն ատեն ոչ բարւոյն եռանդ, ոչ անձնանուիրութիւն, ոչ գիւցազնութիւն կը մնայ, ոչ ալ գեղարուեստ, ոչ բանաստեղծութիւն, ոչ ճարտասանութիւն, ամէն բան կը նուաղի, եւ մարդս կը մնայ առանց եռանդի եւ կեանքի։ — Բայց ասոնք կատաղի եւ անկարգ կրքեր են՝ որ կը գրգռեն զգայարանքները, կը խանգարեն միտքը եւ կռուոյն յաջողութիւնը երկբայելի կ'ընեն։ — Շատ լաւ. վազող ձիուն չեն զարներ, այլ մանաւանդ սաստկութիւնը կը չափաւորեն։ Բռնկած հոգին վտանգաւոր է, բայց մեղկ հոգին ալ ոչինչ է։ Մեծանձնութեամբ ուրեմն ընդունէ պատերազմը. զօրապետիդ քով կեցիր, ինքը քեզ պիտի պաշտպանէ, ինքը քու հարուածներդ պիտի ուղղէ։ Անոր ընկերակցութեամբ յաղթութիւնդ ապահով է, եւ ստացած յաղթանակիդ թուով՝ ինքը գլխուդ պսակներ պիտի դնէ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Յաղթութեան վարձատրութիւնը։

Հաւատարմութեամբ իր աստուածային զօրապետին քայլերուն հետեւող քահանան՝ կը վայելէ այն սրտի խաղաղութիւնը եւ խաղաղ խղճմտանքի ուրախութիւնը, զոր Որդին Աստուծոյ աշխարհ գալով բերած է բարի կամք ունեցողներուն համար. «Եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»։ Ահա ժամանակաւոր վարձատրութիւնը երկրիս վրայ։

Յաւիտենականութեան մէջ՝ իր վարձատրութիւնը պիտի ըլլայ Քրիստոսի յաղթական փառաց եւ երջանկութեան մասնակցութիւն մը՝ որ համեմատ պիտի ըլլայ Յիսուսի Քրիստոսի աշխատանացը մէջ ընկերակցութեան՝ զոր յանձն առած պիտի ըլլայ մէկը՝ իւր եղբայրները փրկելու համար աշխատելով, կրելով ու մեռնելով։ Տեսնենք այս՝

1. Երբ հոգի մը լիովին կ'ընթանայ ի Յիսուս Քրիստոս նորափետուր կենօք՝ իր անձին, Աստուծոյ եւ բոլոր արարածներուն հետ ճշմարիտ յարաբերութեան մէջ կը մտնէ։

Իր անձին հետ։ Անգամ մը որ մահացուցմամբ մարմինը ճնշուի եւ զգայարանքները հպատակին բանականութեան՝ միտքը հոգւոյ բոլոր մտածմունքները, սիրտը բոլոր իր զգացմունքները եւ կամքը իր ջանքերը կ'ուղղէ այն նպատակին՝ որուն համար ստեղծուած են։ Որչափ որ հոգւոյ զգայարանաց եւ կարողութեանց մէջ տեւէ հակառակութիւն, բռնութիւն եւ բախում, այնչափ աւելի ուղիղ

դրութեան մէջ կը գտնուին իրենք եւ միասին կը համրնթանան դէպ ի իրենց սահմանուած վախճանն, հաւասարակշռութիւնը հաստատուած կ'ըլլայ եւ հանդարտութիւն, միաբանութիւն ու ներդաշնակութիւն կը տիրէ։

Աստուծոյ հետ։ Հոգին ապաշխարութեան փորձերէն անցնելէն եւ անձնասիրութեան ժանգը թօթափելէն վերջ՝ կատարելապէս կը միանայ գերագոյն բարւոյն հետ. մարդկային կամքը աստուածայինին կը յարի ու անոր հետ կը ձուլուի. իր մտաց բոլոր շարժումները Աստուծմէ կու գան, Աստուծոյ կը դիմեն, Աստուծմէ կը ծնանին եւ յաստուած կը հանգչին։ Այն ատեն փրկչին հետ կրնան ըսել՝ զիս ղկողին կամքը կատարելը իմ կերակուրս է։

Բոլոր արարածներուն հետ։ Որչափ որ հոգին կը մերձենայ Աստուծոյ՝ այնչափ աւելի կամ նուազ, երկրային արարածներու հետ ունեցած նախկին միութեան կապը կը զօրացնէ։ Մարդս սահման մ'է, ուր կը լրանայ նիւթական աշխարհը եւ մտաւորը կը սկսի. ինքը բնական աշխարհին ամենաբարձր եւ գերբնականին ամենաստորին ծայրն է։ Ինքը այս երկու աշխարհները իրար կապող եւ հաղորդակցութեան մէջ դնող օղակն ըլլալու համար ստեղծուած է։ Ինքն իր յանցանքովը կորսնցուց այն կարողութիւնը, որ զինքը գերբնական աշխարհին հետ հաղորդակցութեան մէջ կը դնէր եւ իշխանութիւն կու տար իրեն բնականին վրայ։ Յիսուս Քրիստոս իր միջնորդութեամբը վերադարձուց անոր այս կարողութիւնը բայց Աստուծոյ անսահման իմաստութեան որոշած չափովը, որ սովորաբար

արդար հոգւոց մաքրութեան ու սրբութեան աստիճանին համեմատ կ'ըլլայ։

Եւ իրօք, պատմութիւնը չի՞ ներկայացներ մեզ սուրբեր, որ գեռ մահկանացու մարմնոյս մէջ ապրելով երկնից հետ կը կենցաղավարէին, եւ աշխարհիս վրայ ամէն իրենց մօտեցողներէն ու նոյն իսկ անբան անասուններէն յարգանք կ'ընդունէին։ Աշխարհիս վրայ իրենք ընդդիմութիւն մը չէին տեսներ, որովհետեւ մեղաց յաղթելով վերահաստատած էին իրենց հոգին իւր սկզբնական մաքրութեան եւ սրբութեան մէջ։ Եւ հրաշքներու ընդհ.քը՝ որ եկեղեցւոյ մէջ երբեք չէ դադրած, մարդուս տարրներու եւ բնութեան վրայ ունեցած նախկին իշխանութիւնը չէ՞ որ ժամանակի մը համար կը տրուի առանձնաշնորհեալ ու սուրբ հոգիներուն։ Եւ չէի՞նք կրնար ըսել թէ այն մեծ սուրբերը՝ որոնց կեանքը հրաշագործութեանց շարք մ'է, կ'ապրէին արարչագործութեան մէջ, ինչպէս անմեղն Ադամ երկրաւոր դրախտի մէջ։ Իրենց պատմութիւնը թղթատելով կարծես թէ մարդուս նախնական կենաց ժամանակագրութենէ փրցուած թերթ մը կը կարդաս, երբ մարդս չէր կորսնցուցած տակաւին անասուններու վրայ ունեցած իշխանութիւնը, արարչագործութեան քահանայապետ ու երկու աշխարհներու միջեւ միջնորդի տիտղոսը։

Սակայն հրաշքներ գործելու կարողութիւնը՝ սրբութեան հարկաւոր բան մը չէ. Յիսուս Քրիստոս չխոստացաւ զայն իր ամէն բարեկամներուն տալու. այս չէ իրեն հետեւողներուն խոստացած մրցանակը։

Սրտի խաղաղութիւնը, անմեղ ու մաքուր խղճմտանքի ներքին ուրախութիւնը, որ յաւիտենական երջանկութեան արշալոյսն կրնայ համարուիլ, սրբութեան ժամանակաւոր վարձատրութիւնն է:

Մեղաւորները, ունայնութիւն եւ ստութիւն սիրողները չեն ճանչնար այս խաղաղութիւնը: Մարդ երբ կը հեռանայ Աստուծմէ, չքաւորութեան եւ ցաւոց լճի մը մէջ կը գլորի՝ ուր բռնաւոր կրքերէ, խղճի խայթերէ, մոլորութիւններէ ու դառն ողբերէ զատ ուրիշ բան չի գտներ:

Ուշադրութիւն ըրած ես երբեք ներկայ ընկերութեան մէջ տեսնուած արտաքսվոր երեւոյթներուն: Ուրիշ ո՞ր ատեն մարդիկ աւելի անյագ երեւցած են հաճոյից, եւ ուրախութեանց ու վայելքներու աւելի՞ շատ մեհեաններ կագնած են... այսու հանդերձ մարդուս կեանքը ներկայէն աւելի տխուր եւ աւելի թշուառ եղած չէ: Ի՞նչ է պատճառը: Որովհետեւ Աստուած աշխարհքիս հանդէսներէն եւ զբօսանքներէն հեռի է. որովհետեւ առաքինութենէ չներուած այլ դատապարտուած զբօսանքներուն ու զուարճութիւններուն ետեւէն կ'երթըցուի: Հաճոյքները կորսնցուցած են այն քաղցր հեշտութիւնը, այն անուշահոտ իւղը, որ մարդուս սիրտը կ'ընդարձակէր ու կ'օծէր. անոնց գարշելի հոտը ու հեշտութիւնը միայն մնացած է: Անզգայ անասուններու պէս կը զուարճանան մեղաւորները եւ զուարճութեան ինչ ըլլալը չեն գիտեր. ձանձրութեան չար հոգին՝ իրենց ամէն ինճոյքներուն մէջ կը մտնէ. հոս տենդային յուզում մը կայ, որ միշտ նուաղութեամբ, հիւծմամբ եւ ձանձրութեամբ կը վերջանայ:

Բայց երբ մենք ամէն բանի մէջ աստուածային կամաց հնազանդ ու հպատակ ենք, այն ատեն հանդարտութեան եւ ախորժելի հանգստութեան մը մէջ կը գտնուինք, որ կարգապահութեան հետեւանք եղող խաղաղութիւնն է: Այնպէս որ մեր կրքերու դէմ ըրած յաղթութեան առաջին պտուղը կ'ըլլայ քաղցր խաղաղութիւն մը՝ որ բարուց հանդարտութեամբ եւ սուրբ ցնծութեան մը հետ երեւան կու գայ:

Սոյգ է որ այս խաղաղութիւնը թեթեւսոլիկ եւ ծաղրածու խօսքերու վերածուղ ուրախութեան մը եւ միտքը ցրուղ ու սիրտը պաղեցնող չափազանց շաղփաղփութեան մը մէջ չի կայանար, ինչպէս որ կը կարծէ աշխարհը, հապա մաքուր խղճմտանքի մը պտուղն եղող խաղաղ եւ սուրբ ուրախութեան մէջ, որ մեր կենցաղավարութեան վայ քաղցրութիւն մը կը սփռէ եւ անուշ ու սիրելի կ'ընէ առաքինութիւնը:

Սուրբ Փրանկիսկոս Սալեզացւոյն հետ խօսակցելէն աւելի քաղցր եւ ախորժելի բան չկար. այնպէս որ Ս. Վինկենտիոս Տէ Փաոլին կ'ըսէր. Աստուած իմ, որչափ քաղցր պիտի ըլլաս դուն, քանի որ Ճինեվրայի եպիսկոպոսը այդչափ քաղցր է: Սրբուհին Թերեզիա իր խստակրօնութեամբ եւ խորին ամփոփութեամբն հանդերձ միշտ ամէնուն հետ զուարթերես եւ քաղցրաբարոյ էր: Անգամ մը սուրբ կրօնաւորի մը հարցուեցաւ թէ ինչպէս այնչափ զբաղմունքներու ու աշխատանքներու մէջ, այնքան տխուր դիպուածներու մէջ՝ միշտ ուրախ եւ գոհ կ'երեւէր: Պատասխանեց նա. որովհետեւ ոչ ոք կրնայ իմ սրտէս խլել իմ ցի-

սուսս. "Ոչ ոք կարէ մեկնել յինէն զՔրիստոսն իմ":

Եւ յիրաւի, եթէ մենք բոլորովին Աստուծոյ ենք, Աստուած ալ մեր հետն է: Այնատեն ով կրնայ մեր խաղաղութիւնը վրդովել: Թող յուզուին մարդիկ, թող իրար անցնին տարրները, թող երկիրս մեր ոտքին տակ անդունդներու մէջ գահավիժի, թող երկինք մեր գլխուն վրայ կործանի. մեր գանձը ապահով տեղ է. անոր քովն է, որուն ոչ մարդկային կրքերը եւ ոչ ալ պետութեանց յեղաշարժումները կրնան մօտենալ:

"Իմ շահերուս ուշ դիր, ըսաւ կենարարը օր մը Սրբուհուին Թերեզիայի, եւ ես քուկիններուդ հոգ կը տանիմ": Աստուած վճռանձնութեան մէջ իր արարածներէն վար չի մնար:

Դիտեցէք այն հաւատարիմ քահանան, որ իւր գործունէութեան սահման չի դներ: Աստուած սիրոյ հայեցուածքով մ'իրեն կը նայի, զայն իւր թեւերուն տակ կ'առնու, զայն կը պաշտպանէ ու կը զօրացնէ, իւր շնորհքերով կը զարդարէ զայն, կարծես թէ ուրիշ ամէն բան իրեն համար արժէք չունին, այնպէս որ բոլոր իր ներքինն ու գութը այս առանձնաշնորհեալ հոգւոյն վրայ դարձուցեր է:

Ո՜վ երջանիկ հրեշտակներ, որ ամէն օր երկրէս երկինք կը սլանաք, ըսէք մեզ, երբ Բարձրեալին առջեւ սուրբ երկիւղիս կը ներկայանաք, ի՞նչ բանի հաշիւ կը պահանջէ ձեզմէ: Ինքն արդեօք մարդկութիւնը տառապող այն յանդուգն ձեռնարկներուն, այն քաղաքական յեղափոխութիւններուն, այն յաղթութիւններուն եւ մեծ գործերուն վրայօք տեղեկութիւն կը խնդրէ ձեզմէ: —

Ո՛չ. Աստուծոյ աչքին առջեւ երկիրս աւազի հատիկ մ'է, եւ զայն շրջապատող փառասէրները ուրիշ բան չեն՝ եթէ ոչ բուռ մը միջատ, որ իրարու կը խառնուին, տակն ու վրայ կ'ըլլան՝ մէկը մէկալին տեղը անցնելու համար, սպասելով որ մահը գայ ջրերնիք փոշւոյ վերածէ եւ կամ ինքնին Աստուած իր բարկութեան սաստիկ օրը փշրէ զերերնիք կաւէ ամաններու պէս: "Յորտակեացէ յաւուր բարկութեան զթագաւորս" (Սղմ. ճԹ. 5):

Ո՜հ, այս մեծ Աստուծոյ սրտին հաճելի են իւր ընտրեալները. մանաւանդ թէ որչափ կը հաւնի այն սուրբ քահանային, որ մեծ եռանդով կ'աշխատի անոնց թիւը աւելցնելու եւ զերերնիք առաքինութեան մէջ կրթելու: Երբ հրեշտակները՝ որ Աստուծոյ պաշտօնեաներ են՝ երկիրս պտտելով՝ կը դառնան երկինք ու Աստուծոյ գահին, աթոռին առջեւ կը ներկայանան իրենց գործոյն հաշիւն տալու համար, Աստուած անունդմէ տեղեկութիւն կը խնդրէ այն իրեն գործակից եղող պաշտօնէին, սուրբ ժողովրդապետին վրայօք, որ տղաքներու քրիստոնէական ընելով, աղքատներու եւ հիւանդներու այցելելով, թշուառները մխիթարելով ու ամէն տեղ բարեպաշտութեանը պատիւ մը եւ փայլ մը աւելցնելով՝ անսպառ ջանքով կը կառավարէ ժողովրդապետութիւն մը: — Այո՛, կը համարձակիմ ըսելու թէ Աստուած տեսակ մը հետաքրքրութեամբ տեղեկութիւն կ'ուզէ այդ սուրբ քահանային վրայօք. "Նայեցաւ մտօք քովը ընդ ծառայ իմ ընդ Յովք, զի ոչ գոյ իբրեւ զնա ի վերայ երկրի, այր անարատ՝ ճշմարիտ աստուածապաշտ" (Յովբ. Ա. 8):

Սակայն այս Աւետարանի հաւատարիմ պաշտօնէին երջանիկ վիճակը, որ արդէն այնչափ մեծ եւ Աստուծոյ առջեւ յարգելի է, երկրիս վրայ կը սկսի միայն՝ եւ երկինքը պիտի հաստատուի: Արդար գատաւորին անոր գլուխը դնելիք պսակը՝ մեռնակեացներուս, անապատականներուն եւ հայեցողական կեանք վարողներուն պիտի գերազանցէ: Ինքը գոհ չեղաւ միայն երկինք երթալէն, ինքը ուզեց հոն տանիլ իր բոլոր եղբայրները՝ հետեւելով բանի մը՝ անոր մուտքը աստղ բանալու համար: Ինքը պիտի ըլլայ, կ'ըսէ սուրբն Հերոնիմոս, երկնից հաստատութեան պէս պայծառ. եւ կ'ըսէ Հոգին Սուրբ, պիտի փայլի յաւիտենականութեան մէջ իբր շողշողուն աստղ մը. "Ի*մաստունք ծագեսցեն իբրեւ զլուսաւորութիւն ի հաստատութեան, եւ բազումք յարդարոց իբրեւ զաստեղս յաւիտենական*ս, (Դան. ԺԲ. 3):

Ո՞վ կրնայ այսպիսի փառաց եւ երջանկութեան հեղեղի գաղափարն կազմել: Պիտի ջանանք յաջորդ հատածին մէջ աղօտ նկարագիր մը ստուերագծել:

Բարեպաշտ աղնուականի մը պատմութիւնը:

Տեառն մերոյ շաւիղներուն աւելի եռանդով հետեւելու համար, անոր կենաց եւ օրինակներուն վրայ մտածելէն վերջ՝ որչափ երջանիկ պիտի ըլլանք, եթէ մեր կեանքը վերջացնենք այն աղնուականին պէս, որուն վրայօք Ս. Փրանկիսկոս Սալեզացին կը խօսի իր Աստուծոյ սիրոյն վրայ գրած գլուխն եօթներորդ գլխուն մէջ: Ահա ինչ որ կը պատմէ ճիննէվայի Ս. Եպիսկոպոսը, այն իրեն յատուկ պարզութեամբը եւ այն անբացատրելի գրաւիչ ոճովն, որ ամենուն հիացում պատճառած է: Հռչակաւոր եւ առաքինի ասպետ մը Պաղեստին սուրբ տեղերը այցելելու կ'երթայ, ուր Տէրն մեր փրկագործութեան խորհուրդները կատարած էր. եւ այս իր սուրբ ճամբորդութիւնը լաւ սկսելու համար՝ նախ կը խոստովանի ու կը հաղորդուի մեծ ջերմեռանդութեամբ ու իր քայլերը դէպ ի նազարէթ կ'ուղղէ՝ ուր հրեշտակը ամեներանելաւ կուսին աւետած էր մարդեղութեան գերագոյն խորհուրդը եւ ուր կատարուած էր բանին Աստուծոյ երկրպագելի յղութիւնը. եւ հոս կը սկսի մտածել աստուածային բարերարութեան գաղտնիքները, որ մարդս յաւիտենական կորուստէն ազատելու համար մարդկային մարմին առնուլ յանձն առած էր: Նազարէթէն կ'անցնի Բեթղեհէմ՝ քրիստոսի ծննդավայրը, հոս չի կրնար ըսուիլ թէ որչափ արցունք կը թափէ՝ մտածելով այն արտասուաց վրայ՝ որոնցմով Աստուածորդին, Մարեմայ մանկիկը այն ախուռը թրջած էր. համբուրեց եւ հարիւր անգամ համբուրեց այն գետինը ու լզեց փոշիները՝ որ աստուածային մանկան ոտից կոխան եղած էին:

Բեթղեհէմէն կ'երթայ Բետաբրէ ու կը հանի մինչեւ Բեթանիա գիւղը. հոս յիշելով թէ Տէրն մեր մկրտուելու համար մերկացած էր, ինքն ալ կը մերկանայ ու Յորդանան մտնելով ու ելլելով եւ անոր ջրէն խմելով կ'երեւակայէ տեսնել իր Տէրը, որ Յովհաննու կարապետին ձեռքերէն կ'ընդունէր մկրտութիւնն ու Ս. Հոգին աղաւնիի կերպարանքով երկինքէն տեսանելի կերպով կ'իջնէր անոր վրայ, եւ Հայրն Աստուած՝ որ բացուած եր-

կինքէն կ'ըսէր. այս է իմ սիրելի Որդիս որուն հաճեցայ։

Բեթանիայէն կ'երթայ անապատը, եւ իր հոգւոյն աչքերով կը տեսնէ հոն Տէրն մեր՝ որ փորձող Թշնամւոյն հետ կռուելով ու անոր յաղթելով քառասուն օր պահօք եւ ծոմով կ'անցնէ ու անկից վերջն է որ երկնից հրեշտակները անոր կը մատուցանէին ամէն տեսակ սքանչելի կերակուրներ։

Ապա կ'ելլէ Թաբոր լեռը՝ ուր կը դիտէ այլակերպեալ Տէրը. յետոյ Սիոն կ'անցնի, ուր կարծես կը տեսնէ կենարարը որ դեռ ծունկի եկած իւր աշակերտներուն ոտքերը կը լուայ, ու յետոյ իւր աստուածային մարմինը կը բաշխէ անոնց։ Կ'անցնի Կեդրովնի հեղեղատէն ու կը դիմէ դէպ ի Գեթսեմանի պարտէզը՝ ուր իւր սիրտը կը լեցուի տրտմութեամբ ու դառն արցունքներ կը թափէ մտածելով թէ հոս իր փրկիչը արիւն քրտնած ու մահու տագնապ կրած էր։ Եւ այս տեղէն էր որ կապելով ձինքն իր Թշնամիներն Երուսաղէմ տարած էին. ինքն ալ կ'երթայ Երուսաղէմ, եւ ամէն տեղ հետեւելով իր սիրելի Յիսուսին՝ կը տեսնէ հոգւոյն աչքերով՝ անոր անգութ դահիճները, որ զայն ամէն տեղ կը քաշքշեն, Աննայի պալատէն՝ Կայիափայի քով, Կայիափայէն՝ Պիղատոսին, Պիղատոսէն՝ Հերովդէսի քով. կը տեսնէ անոր ծեծն, նախատանքներն, խարազանակոծ հարուածներն, փշէ պսակն եւ այսպէս խաչափայի վիճակի մէջ ժողովրդեան ներկայացուած կը տեսնէ՝ մահուան կը դատապարտեն զայն եւ ինքն խաչը ուսն առած իր մահուան տեղը կ'երթայ, եւ այդ միջոցին իւր

ցաւագին մօրը ու իր վերայ լացող Երուսաղեմայ բարեպաշտ կիներուն կը հանդիպի։

Վերջապէս կ'ելլէ այս բարեպաշտ ուխտաւորը Golgothaլեռը, ուր կը տեսնէ հոգւոյ աչքերով՝ խաչը պատրաստ գետինը, եւ անոր վերայ բոլորովին մերկ պառկած Տէրն մեր, ձեռքերն ու ոտքերը անգթութեամբ գամուած անոր վերայ։ Կը նկատէ զայն խաչի վերայ բարձրացած եւ թէ ինչպէս անոր աստուածային մարմնոյն ամէն կողմերէն՝ գետահոս կը վազէ արիւնն։ Կը նայի ցաւոց սրով խոցուած Սուրբ Կոյսը, եւ քիչ կը դարձնէ իր աչքերը խաչեցեալ Փրկչին, որուն անհման սիրոյն ապացոյց եօթն խօսքերը կը լսէ. վերջապէս կը տեսնէ անոր մեռնիլը եւ մեռած իր Թշնամիներէն ընդունած գերեզմանի հարուածը, որուն բացուածքին մէջէն կը ցուցնէ նա իր սիրտը։ Թողլով խաչը՝ կը դիմէ Փրկչին գերեզմանը, ու անոր անգին արիւնով ներկուած տեղերը դառն արցունքով թրջելէն վերջ՝ կը մտնէ գերեզմանը եւ կենարարին մարմնոյն քով կը թաղէ իր սիրտը։ Ցետոյ անոր հետ յարութիւն առնելով կ'երթայ Եմմաուս ու կը դիտէ Քրիստոսի եւ երկու աշակերտներուն մէջ պատահածը։ Վերջապէս դառնալով Ձիթենեաց լեռը համբարձման տեղը եւ հոս դիտելով Քրիստոսի թողած երկու ոտքի նշանները ու հետքերը՝ ծունկի եկած կը սկսի գորովուն սիրով համբուրել հաղարիցս զանոնք ու ամփոփել բոլոր իւր զգացումները՝ ինչպէս աղեղնաւոր մը որ ամբողջ ուժովը կը քաշէ իւր աղեղին լարը՝ երբ ուժգին կ'ուզէ արձակել իր նետերը։ Որմէ վերջ աչքերն ու ձեռքերը երկինք բարձրացուցած. Ո՛վ Յիսուս իմ,

քաղցր Յիսուս իմ, կ'աղաղակէ, ես չեմ կրնար այլ եւս այս աշխարհիս վրայ զքեզ գտնել ու քեզի հետեւիլ: Յիսուս, սէր իմ Յիսուս, տուր որ այս սիրտս քեզի հետեւի ու բարձրանայ յերկինս: — Եւ այս ջերմագին խօսքերուն վրայ կը թռի անոր հոգին ալ յերկինս՝ սուրբ նետի մը պէս՝ զոր երկնային աղեղնաւորը ուղած էր ուղղել դէպ ի իր երջանկութեան նպատակն:

Բայց իր բարեկամները ու ծառաները զարմացած այս խեղճ սիրահարին մեռելի պէս յանկարծ իյնալուն վրայ շուարած՝ բժշկին ետեւէն կը վազեն, որ գալով կը հաստատէ թէ իրօք մեռած էր. եւ այսպիսի անակնկալ մահուան մը պատճառները ստուգելու համար՝ տեղեկութիւն ուզեց ննջեցեալին բնութեան, վարուց եւ յօժարութեանց վրայօք: Իմացաւ որ անիկայ բնութեամբ քաղցր, սիրելի եւ զարմանալի կերպով ջերմեռանդ ու Աստուծոյ սիրով վառուած էր: Ուստի առանց տարակուսի հետեւցուց բժիշկը թէ անոր սիրտը սիրոյ առաւելութենէն ու սաստկութենէն պատռած է: Եւ իր դատողութիւնը հաստատելու համար ուզեց բանալ անոր սիրտը, ու տեսաւ որ ճեղքուած էր ու "Յիսուս սէր իմ" սուրբ խօսքերը անոր մէջ տպաւորուած էին:

Սէրը ուրեմն այս սրտին համար մահաբեր եղած էր՝ առանց ուրիշ պատճառի բաժնելով հոգին անոր մարմնէն: Գիտուն եւ սուրբ հեղինակ մը Ս. Բեռնարդինոս Սիենացին է, որ կը նկարագրէ այս պատմութիւնը իր Համբարձման վրայ գրած ճառերէն առաջինին մէջ:

ՀԱՏԱԾ Բ.

Յաւիտենական վարդապետութիւն:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ամէն աշակերտաց հասարակ վարձատրութիւնք:

Օր մը երբ Ս. Թովմաս Ագուինացին կ'աղօթէր, Քրիստոս Տէրն մեր երեւեցաւ ու ըսաւ իրեն. իմ վրայօքս լաւ գրեցիր, ով Թովմաս, ի՞նչ վարձք կը խնդրես ինծմէ: — Քեզմէ զատ, Տէր իմ, պատասխանեց Սուրբը, ուրիշ բան չեմ ուզեր:

Շեմ կասկածիր թէ այսպիսի հարցման մը, ով քահանայ, դուն ալ նոյն պատասխանը պիտի տաս: Առաջին անգամ, երբ սրբազան զինուորութեան մէջ մտար, ըսիր Աստուծոյ. Տէր իմ, դու ես իմ բաժինս ու յաւիտենականութեան ժառանգութիւնս. "դու ես, որ այսբէն դարձուցանես զժառանգութիւն իմ յիս" (Սղմ. ԺԶ. 5): Ուզեցիր դու մեր Թագաւորին Քրիստոսի հետ մասնակից ըլլալ կռուոյ, նեղութիւններու ու վտանգներու, որպէս զի օր մը անոր հետ յաղթութեան պտուղներուն ալ ժառանգակից ըլլաս: Արդ որո՞նք են այդ պտուղները: — Գողգոթայի սարսափելի կուռէն եւ փառաւոր յաղթութենէն վերջ, յաղթողին համար կ'ըսէին. "Համբարձաւ, ելեալ ի յերկինս, նստաւ ընդ աջմէ Հօր... որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան":

Ահաւասիկ ամէն հաւատարմութեամբ ու մեծանձնութեամբ պատերազմող քահանայի խոս-

տացուած վարձատրութիւնը. յաղթական մուտք մը յերկինս. “ելեալ ի յերկինս„. — յաղթութեան քաղցր հանգիստը՝ “նստաւ„. — նոյն իսկ Աստուծոյ երջանկութեան մասնակցութիւն մը՝ “ընդ աջմէ Հօր„. — եւ այս ամէնը յաւիտեանս՝ “որոյ թագաւորութեան ոչ գոյ վախճան„:

Յաղթական մուտք յերկինս:

Քսան կամ երեսուն տարիներու քահանայական ընթացքի միջոցին հարկադրեցար շատ պատերազմներէ անցնելու, շատ փորձեր ու հակառակութիւններ կրելու. բայց վերջապէս հասար կռուոյ վախճանին, մօտ է փրկութիւնդ. “Զի մերձ է փրկութիւն ձեր„ (Ղուկ. ԻԱ. 28): Հոգիդ արձակուելով իր կապանքներէն կ'ազատի իր տղմային բանտէն:

Պահապան հրեշտակդ՝ որ այս երջանիկ վայրկենին կը սպասէր, անմիջապէս քեզ խաղաղութեան համբոյր մը կու տայ: Ո՜վ այրդ Աստուծոյ, կ'ըսէ քեզի, հետեւէ՛ ինձ, կ'ուզեմ քեզ հայրենիք դարձնել: Եւ թռչելով քեզ հետ վերամբարձիկ կը սլանայ:

Վերջին անգամ դարձուր նայուածքդ այս երկրիս՝ որ այնչափ ատեն քու պատերազմներուդ դաշտը եղաւ, ու այնչափ անգամ քու արցունքներովդ թրջեցիր: Բա՛րէ, դու կը թողուս հոն քու եղբայրներդ թշնամւոյն պատերազմին մէջ՝ հազար վտանգներու ենթակայ: Իցի՜ւ թէ անոնք ալ քեզի պէս կարենային փառաւոր եւ յաղթող ելլել պատերազմէն:

Անսահման տարածութիւններ ճեղքելով կը բարձրանաք ու միշտ կը բարձրանաք: Երկրագունտերէն անդին, ուր կը դադրին աստղերու շրջաններն, կը գտնուի հրեղէն երկինքը, կենդանի Աստուծոյ քաղաքը՝ արտաքուստ շրջապատուած բիւրեղէն աւելի փայլուն եւ թափանցիկ պատերով, եւ ներքուստ լուսաւորուած արդարութեան արեգակով, որուն ճառագայթները կը ցրուին ամբաւ ընդարձակութեան մը մէջ անաղօտ պայծառութեամբ ու լուսով:

Գալստեանդ աւետիսը կը լսուի, եւ երկինք անոր համար տօն կը կատարէ. մեղաւորի մը դարձը հոն ուրախութեամբ կը յիշատակուի, բայց առաքելական մարդու մը վերջին յաղթութիւնը, յաղթանակը ու պսակուիլը տօնախմբութիւն մ'է, մեծ տօնախմբութիւն մը հրեշտակներու ու սուրբերու համար:

Հազիւ թէ ոտքերդ երկնից արքայութեան սահմանները կը կոխեն, ամէն բան կը դղրդի: Պաշտպան սուրբերդ, ազգականներդ ու բարեկամներդ դէմդ կը վազեն: Մկրտած հոգիներդ, դարձի բերածներդ, ու քու խնամքովդ սրբութեան մէջ յառաջացած արդարներն իրենց ուրախութեան երգերը կը հնչեն՝ ըսելով. օրհնեալ ըլլայ ան որ Տիրոջը անունով կու գայ. “Օրհնեալ որ գայ յանուն Տեառն„: Ահաւասիկ մարդացեալ Աստուծոյ արժանի ներկայացուցիչն, որ աստուածային վարդապետին օրինակին համաձայն երկրէս անցաւ բարիք ընելով. “Որ շրջեցաւ բարի առնել„ (Գործ. Ժ. 38). ես անոր պարտական եմ իմ փրկութիւնս: Ես անկարգութեամբ ու անառակու-

թեամբ կ'ապրէի, բայց իր սուրբ քարոզները ու ջնփմեռանդն աղօթքները զիս առաքինութեան ճամբան դարձուցին: Կատարելութեան մէջ ըրած յառաջադիմութիւններս իրեն պարտական եմ. անոր իմաստուն խորհուրդները, մանաւանդ համոզիչ օրինակները զիս իմ թուլութենէս սթափելով բարւոյն նախանձն ինձ ներշնչեցին. ցէր, այս սուրբ քահանային գլուխը այնչափ պսակ դիր, որչափ հոգիներ փրկած է, որչափ առաքինութիւններ գործած է ինքն եւ ուրիշներուն ալ գործել տուեր է:

Այսպիսի ուրախութեանց ու շնորհաւորութեանց մէջ, շքեղ բազմութեամբ մը շրջապատուած կը հասնիս մեծ իշխանին արքունեաց առջեւ: — Կը բացուին դռները: Ո՛հ. ինչ վսեմ ու հիանալի տեսարան: Հոս է կենդանի Աստուծոյ բնակարանը. հոս կը բնակի այն՝ որ ո՛չ երկինք ո՛չ երկիր կրնան պարունակել: Անոր արքունական հետեւորդը կազմող միլիոնաւոր հրեշտակներու ու երանելիներու համար փառաւոր գահեր կը բարձրանան: Հոն երկինք աստղերու պէս կը փայլին սուրբ նահապետները, որ կրօնքի արշալոյսն ըլլալով՝ Յիսուսի Քրիստոսի ու իր եկեղեցւոյն նախապատկերներն եղած են: — Հոն անմահ մարգարէները, որոնց փողերը ամէն դարերու մէջ հնչեցին, որոնց պատգամները ամէն ժամանակ ընդունելի եղան: — Հոն փառաշուք առաքեալներն, որ բոլոր աշխարհքս քարոզեցին Աւետարանը եւ որ մէկ ձեռքով կործանելով կուռքերը՝ միւսով կանգնեցին խաչի դրօշը մինչեւ ի ծագս երկրի: — Հոն այն անյաղթելի մարտիրոսները, որ տանջանքներն ու մահը արհամարհեցին, եւ հիմայ փառաց լուսով ողողուած ցնծութեամբ կը դնեն գառին սեղանին վրայ իրենց դեռ արիւնաթաթախ արմաւենիները: — Հոն այն հռչակաւոր հայրապետները՝ նախկին միջնորդներ երկնի եւ երկրի մէջ, ճշմարիտ Մելքիսեդեկի առջեւ խոնարհած՝ վար կը ձգեն իրենց բուրվառն ու թագը: — Հոն այն երկնաշունչ վարդապետները՝ ճշմարտութեան աներկիւղ ախոյեաններն, իրենց ոսկի գրիչը կը թողուն աստուածային գաղտնեաց գրքին վրայ, զոր շատ անգամ Ս. Հոգին իրենց առջեւ բացած էր: — Հոն անթիւ անհամար քերովբէներ՝ լուսազգեստ երկնային պայծառութեամբ, անթիւ անհամար սերովբէներն սիրով վառուած պատկառանօք կեցած երկնից թագաւորի առջեւ անոր ակնարկին կը սպասեն մէկ աստղէ միւսը թռչելու: — Հոն այդ փառաւոր պետութեան պսակաւոր թագուհին, դուստր Ադամայ, անարատ կոյսն ու Փրկչին մայրը, հրեշտակաց դասերէն վեր գահի մը վրայ բազմած՝ իւր քաղցր հայեցուածքի վսեմութեամբ ուրախութիւն եւ երջանկութիւն կը պատճառէ սուրբերուն ու հրեշտակներուն:

Անսահման կերպով աւելի բարձր տեղ մը, յաւիտենական հօր աջ կողմը նստած է մարմնացեալ Բանն Աստուած, եւ արարչութեան միջնորդի ու քահանայապետի մեծ պաշտօնը ի գործ կը դնէ: Ինքը կ'ընդունի երկնի ու երկրի երկրպագութիւնները ու գովութիւնները եւ զանոնք իւր սրտէն անցնելով կը սրբէ, կ'աստուածացնէ ու անմիջապէս կը ղրկէ ամենասուրբ Երրորդութեան, միակ կենդրոն, ուր ամէն բան կը դիմէ ու

կը վերջանայ իբր սիրոյ անսահման ովկիանոսի մը մէջ։

Ո՛վ քահանայ, պիտի ըսէ քեզի Ցիսուս, դուն ալ որ քահանայութեանդ բոլոր ատենը այս պաշտօնը կատարեցիր, դուն ալ որ բարձր պաշտօնիդ համաձայն կեանք մ՚ունեցար, եկո՛ւր բարի եւ հաւատարիմ ծառայ, եկո՛ւր ես քեզ կը ճանչնամ, մտի՛ր քու Աստուածդ ուրախութեանը մէջ։ Եւ գառնալով իր հօրը՝ հայր Սուրբ, պիտի ըսէ, ահաւասիկ ինծի տուածներէդ մէկը, ես զինքը իմ քահանայութեանս մասնակից ըրի, եւ ինք զիս մարդկանց մէջ փառաւորեց ինչպէս որ իմ առաքելութեանս, աշխատութիւններուս մասնակից եղաւ, կ՚ուզեմ որ այնպէս ալ յաղթական փառաց բաժանորդ ըլլայ։

Ի՜նչ փոխոխութիւն, ինչ յանկարծական յեղաշրջում։ Ո՞ր ես, ո՛վ խոնարհ եւ պարզ մարդ։ Դեռ երէկ քահանայապետաց պատիւը, թագաւորաց մեծութիւնը քեզ կ՚ապշեցնէր, եւ դու անոնց պայծառութիւնը պատկառելի զարմանքով կը դիտէիր։ Հիմայ ո՞ր ես։ Աչքերդ վէր վերցուր, երկրաւոր իշխանի մ՚առջեւ չես գտնուիր։ Կը տեսնես դու այն, որ քերովբէներու վրայ նստած՝ անմերձենալի լուսոյ մէջ կը բնակի. բայց աչքերդ, պայծառութեան անդունդ մը, մեծութեան տեսարան մը ու փառաց կենդրոն մը կը տեսնես այն որ ինքն իրեն բաւելով՝ յաւիտեանս անծանօթ կը մնայ որ եւ է արարածական մտքի, ո՛չ նուազ երջանիկ թէպէտ առանձին, ո՛չ նուազ փառաւոր՝ թէպէտ ծածկուած. այն որ ամէն արարածներուն ընդհանուր երջանկութիւնն է, եւ ամէնուն կու տայ գոյութիւն, կեանք, զօրութիւն առանց մէկէն բան մը ստանալու. այն՝ որ նոյն իսկ ժամանակին մէջ ամենահեռաւորն ու ամենամօտն է, որ ամէն տեղ կը բնակի առանց մէկէն պարունակուելու, որ ունի անսահմանութիւն մը առանց տարածութեան, յաւիտենականութիւն մը առանց տեւողութեան, տեւողութիւն մը առանց յաջորդութեան եւ առանց վախճանի։

Յաւիտենապէս հեռի է այն ամէն բանէն, որ ինքը չէ։ Ուրիշ ամէն էակները արարած են, ինքը միայն Արարիչ. ամէնքն ալ կախում ունին, ինքը միայն անկախ է. ուրիշ ամէն բան խախուտ եւ անցաւոր են, ինքը միայն անմահ. ամէնքն ալ սահմանաւոր ու չափաւոր են, ինքը միայն առանց սահմանի է. ամէնքն ալ պակասաւոր եւ փոփոխական, ինքը միայն անփոփոխ եւ անհուն կերպով կատարեալ է։

Ինքը՝ իրմէն դուրս եղողներէն ոչ մէկն է, սակայն զինքը տեսնելով՝ ամէն բան կը տեսնես, որովհետեւ իր վրայ կ՚ամփոփէ արարածոց մէջ ցրուած եւ տարածուած ամէն կատարելութիւնները։ Ինքը ո՛չ արեգակ է, ո՛չ աստղ, ո՛չ ծաղիկ, ո՛չ աղբիւր, ո՛չ կերակուր ո՛չ ներդաշնակութիւն, այսու հանդերձ կատարելագոյն կերպով մ՚ունի այն ամէն առաւելութիւնը, որով արեգակը քեզ կը շլացնէր, աստղները քեզ հաճոյական էին, կ՚ապշեցնէր կապոյտ երկինքն, կը զուարճացնէին ծաղիկները, կը զովացնէին պաղ աղբիւրները, կը սնուցանէին կերակուրները, ներդաշնակութիւնը կը հիացնէր ու կը գիւթէր։ — Անոր մէջ կը գտնես գեղեցկութիւն մը առանց արատի, առանց տկա-

րութեան բարութիւն մը, կարողութիւն մը առանց հակառակորդի, եւ մահուանէ չվախցող կեանք մը. մէկ խօսքով պիտի տեսնես զԱստուած ինչպէս որ է. "Տեսանելոց եմք զնա որպէս եւ էն" (Ա. Յովհ. գ. 2)։

Այսպիսի մեծութեան մ'առջեւ պիտի խոնարհիս, պիտի ոչնչանաս սերովբէներու երգը կրկնելով. Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ... կամ լաւ եւս՝ անոր երկրպագութիւն պիտի մատուցանես քու մունջ լռութեամբդ. "Գովութիւն է քեզ լռութիւն"։

Ոտքի՛ ելէր, քեզ պիտի ըսէ Ւրարիչը ու աշխարհներու գերագոյն կառավարիչը, ոտքի՛ ելէր, ւրդեակ դու բարի պատերազմը պատերազմեցար, ընդունէ արդարութեան պսակը։ Եւ Յիսուս զայն քու գլուխդ դնելով՝ զքեզ արքունի քահանայութեան զգեստով պիտի զարդարէ, եւ ի յաւիտենից քեզ համար պատրաստուած աթոռին վրայ պիտի նստեցնէ իւր ձեռքովը։

Հանգիստ։

Այն ատեն քու յաղթութեանդդ պտուղը պիտի վայելես, ու միշտ հաճոյք մը պիտի զգաս։ Այն ատեն պիտի օրհնես այն խաչերը, այն նեղութիւնները ու վշտերը, որ ժամանակ մը քեզ անչափ դժնդակ կ'երեւային։ Ո՛ր են քու մէջդ հին մարդը մեռցնող ծոմերը, հսկումները ու մարմնոյդ դէմ ըրած բռնութիւններդ։ Այս ամէն բանը վայրկեան մը միայն տեւեց։ Ո՛ր են առաքելութեանդդ ասպարիզին մէջ կրած աշխատութիւններդ, հակառակութիւնները ու նախատինքներդ։ Այս

ամէն բաներէն քեզի հիացման եւ երախտագիտութեան յիշատակ մը միայն մնացած է։ Ո՛ր են աշխարհիս ու դժոխոց դէմ պատերազմած ատեն ընդունած վէրքերդ։ Հիմայ անոնց պատուաբեր սպիները միայն կը տեսնես։ Այլ եւս չկան մտահոգութիւններ, չկայ անձկութիւն, ոչ եւս աշխատութիւն, ոչ ալ փորձութիւն. սիրելէն զատ ուրիշ պաշտօն, ուրիշ պարտաւորութիւն չունիս։ Ըրքայութեան մէջ գործող մէկ հատիկ առաքինութիւնն՝ սէրն է, այն ալ գործելով կը հանգըստանայ։ Անոր գործն է տեսածը սիրել, հանգստութիւնն է սիրածը ժառանգել, իսկ երջանկութիւնն է ապահով ըլլալ թէ ունեցածը երբեք պիտի չկորսնցնէ։

Հազարաւոր դարերէ վերջ ուրախութիւնդ կենդանի է, եւ սէրդ առջի օրուան պէս վառվռուն, մաքուր ու զուարթ պիտի ըլլայ, որովհետեւ անոր առարկան պիտի ըլլայ գեղեցկութիւն մը միշտ հին եւ միշտ նոր։

Վերջապէս կը վայելես ու նոյն իսկ Աստուծոյ ծոցը կը գտնես այն անսահման եւ անվախճան երջանկութիւնը, որուն մարդ միշտ կը ձգտի, զոր ամէն արարածներու մէջ կը փնտռէ, եւ ամէն վարկեան կ'երազէ։

Որովհետեւ ի՞նչ է կատարեալ երջանկութիւնը։ Ամէն փափագներու յագեցումն է. կամ ուրիշ խօսքով, ամէն բարիքները վայելելու հանգստութիւն մը։ Ո՛հ, միթէ աստր մէջ չի՞ կայանար երկնից երջանկութիւնը։ Հոն երանական տեսութեամբ կը վայելես ամէն մտաւոր բարիքներ, եւ սրտի ամէն բարիքներն գերագոյն բարւոյն հետ

ունեցած անխզելի միութեամբդ. եւ այս անճառելի երջանկութիւնը չկորսնցնելու ապահովութիւնը կը լրացնէ ու կ'ամբողջացնէ քու երջանկութիւնդ. «Եւ թագաւորութեան նորա ոչ գոյ վախճան»:

Մտքի յառաջացումը:

Ո՞վ պիտի կարենայ ըմբռնել անսահման էակի տեսութեամբ ու հայեցողութեամբ մտքին մէջ կատարուած հրաշալի զարգացումը: Բնազանցութեան եւ բարոյականի մէջ նոր եւ ճոխ գաղափար մը բաւական է մեր ծանօթութեանց շրջանակը ընդարձակելու ու առջի ունեցած կարծիքներնուս վրայ մեզ ամչցնելու: Թէ որ հիմայ այս մթին աշխարհիս մէջ, հոս հոն ցրուած ճշմարտութեան տկար եւ աղօտ լոյսը՝ կը հարստացնէ զայն ժողովել ուզողներուն միտքը, երեւակայեցէք, եթէ կրնաք, թէ ինչ պիտի ըլլայ այս մտքին ծաւալումն ու ընդարձակութիւնը՝ երբ անսահման եւ անվախճան ճշմարտութիւնը առանց քօղի ու առանց ստուերի իրեն առջեւ երեւնալու ըլլայ:

Աստուած ճանչնալէն ու երես առ երես դիտելէն վերջ, խորհուրդները կը դադրին, վարագոյրները կը պատռին, ու գիտութիւնը իւր աղբիւրէն կը ստանաս. որովհետեւ գիտութեան վերջին խօսքը՝ Աստուած է: Պիտի իմանաս կրօնքի բոլոր այն խորհուրդները, որոնց այժմ կը հաւատաս, եւ որոնց ստուգութիւնն միայն՝ եւ ոչ թէ տեղեկութիւն կամ ըմբռնումն ունիս:

Ի՞նչ են քրիստոնէութեան բոլոր խորհուրդները: Մարդկութիւնը տառապող ամէն ծանր

խնդիրներուն մասին Աստուծոյ տուած պատասխանը: Կ'ուզենք գիտնալ թէ ո՞րն է ամէն արարածներուն սկիզբն ու վախճանը, թէ ինչ հաւատալու է Աստուծոյ, հոգւոյ ու ապագայ կենաց վրայօք:

Չորս հազար տարիներու շրջանի մէջ մարդուս միտքը անօգուտ տեղ յուզուեցաւ եւ այսօր ալ պարապ տեղ պիտի աշխատէր այս ծանր եւ սոսկալի խնդիրներուն լուծման, եթէ Որդին Աստուծոյ երկնքէն վար իջած չըլլար զանոնք մեկնելու համար: Յիսուս Քրիստոս աշխարհիս վրայ նոր խնդիրներ երեւան չհանեց, հապա աշխարհք եկաւ եղածները լուծելու, բայց մեր փորձի եւ անկատար վիճակին յարմարող կերպով մը:

Նաւապետ մը՝ մեծ ովկիանոսի մը վրայ՝ կէս գիշերուան մութ ատեն մոլորած էր: Մէկէն ի մէկ կը նշմարէ ծովեզերքը փայլող լապտեր մը: Ճամբան կը գտնէ, ու դէպ այն կողմը կ'ուղղէ զինքը: Ներս կը մտնէ ու ապահովութեամբ կը հանգչի իրեն փնտռած նաւահանգստին մէջ. բայց կը սպասէ որ արեւը հորիզոնէն վեր բարձրանայ՝ որպէս զի կարենայ ուզածին պէս երկրին գեղեցկութիւնը, քաղաքին պայծառութիւնը դիտել:

Այսպէս ալ հաւատքը պայծառ տեսութիւն մը չէ եւ ոչ ալ կէսօրուան արեգակն. բայց աշտարակի վրայ դրուած լապտեր մ'է, խաւարի մէջ լուսաւորող ջահ մը. Հաւատքը տարակոյսները կը փարատէ, մեր տկար իմացականութիւնը կ'ապահովէ, եւ զայն Աստուծոյ խօսքին վրայ կը հաստատէ: Ինքը կ'ըսէ ճշմարտութիւնն այս է եւ հոս է, ահա քեզի նաւահանգիստ մը, ապահով եղիր

Հիմա տակաւին չես հասկնար, բայց քիչ վերջ պիտի հասկնաս։

Ստուգիւ, երբ յաւիտենականութեան մեծ օրը մեր մտքին վրայ կը ծագի՝ այն ատեն լոյսի մէջ պիտի տեսնենք լոյսը. «*Եւ լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս*» (Սղմ. ԼԵ. 10)։ Այն ատեն ամէն կնճիռներ կը լուծուին, ամէն խորհուրդներ մեկին ու բացայայտ կը պարզուին։ Եւ այն երեք անձերու բաժնուած միակ Աստուածը, մարմնացեալ Աստուածը, մսուրի մէջ ծնած Աստուածը, խաչի, սեղանի վրայի Աստուածը, եւ տկարներուն գայթագղութիւն եղած քրիստոնէութեան խորհուրդները՝ մէկ մէկ հիանալի տեսարաններ պիտի ըլլան։ Տիրոջը պետութեան մէջ մտնելէդ վերջ, Աստուծոյ խորհուրդներուն ու սոսկալի մեծութեան թաքուն խորերը թափանցելէդ վերջ՝ կը տեսնես մեծ օրուան, անմահ օրուան ծագիլը. հաւատքը իր քողը կը պատռէ ու պայծառ տեսութեան տեղի կու տայ. «*Տեսանելոց եմք զնա որպէս եւ էն*»։

Սրտի յագեցումը։

Աշխարհիս վրայ զԱստուած կը սիրէիր, որովհետեւ իրեն սրտին համաձայն քահանայ մ'էիր՝ բայց ի՞նչ էր քու սէրդ։ Տկար, թոյլ եւ անձնասիրութեան հազար ու մէկ յարձակումներէն վիրաւորուած սէր մը. այս բանիս վրայ շատ կ'ողբայիր, քու հեծեծանքներուդ ու արցունքներուդ մշտատեւ պատճառն այս էր։ Հիմա Աստուծոյ տեսութեան մէջ ընկղմած՝ ոչ մէկ կողմ կը դարձնես աչքերդ, եւ չունիս ուրիշ փափաք մը։ Աստուած քեզի

բաւական է։ Կ'իջնես, կը խորասուզիս անոր սրտին մէջ ու կը խմես անոր ծոցէն. եւ միշտ կուշտ ու միանգամայն անյագ ծարաւդ ուրիշ բանի չի ծառայեր եթէ ոչ անճառելի ուրախութիւններդ կատարելագործելու։ Այն ատեն պիտի իմանաս այս խորհրդաւոր խօսքերուն իմաստը. «*Վարձք քո բազում եղիցին յոյժ*» (Ծննդ. ԺԵ. 1)։ Դուն ինք զինքդ բոլորովին Աստուծոյ տուիր, Աստուած ալ իր կողմանէ ինք զինքը բոլորովին քեզ կու տայ։ Հոս ինչպէս էր ատեն մը չկան այլ եւս իւր ճառագայթները որ քու ճակատիդ վրայ փայլին, եւ ոչ ալ իր շնորհքները որ քու սիրտդ շարժեն, հապա կայ նոյն ինքն Աստուած, անոր էութիւնը, կեանքը, որ զքեզ կը լեցնէ, որ անչափ ներս կը թափանցէ քու մէջդ, որ զքեզ նոյն իսկ Աստուծոյ փառքովը փառաւոր, կեանքովը կենդանի, ու երջանկութեամբը երջանիկ կ'ընէ։ Ուրախացիր, ուրախացիր միշտ ու վայելէ այդ երջանկութիւնդ։ Դարերը պիտի անցնին, բայց դուն միշտ Աստուծոյ հետ պիտի ըլլաս. «*Այնպէս յամենայն ժամ ընդ Տեառն լինիցիմք*» (Ա. Թես. Դ. 16)։ Մարդիկ անցաւոր վայելքներու, սնոտի խնդութեանց ետեւէ պիտի ըլլան, ունայնասիրութեան մէջ պիտի մաշին. բայց դուն փառաց մէջ պիտի փայլիս, պիտի վայելես առատութեամբ ամէն երջանկութիւն, միշտ երկնաւոր վերացման ու յաւիտենական ուրախութեան մը մէջ պիտի ըլլաս, անդադար երգելով. «*Ո՛վ Տէր, զի՞նչ տաց քեզ տրիտուր, առնելով զիս աստուածային իմս, զկաւս յԱստուած փոխեցեր*» (Ս. Բոնաւենտուրա)։

ԳԼՈՒԽ Բ.

Կռուոյն պայմանները։

Երկնից գերագոյն բարիքն ստանալն ու վայելելը՝ աստուածային փրկչին մեզ համար ստացած ժառանգութիւնն է, որուն ամէն մարդ մասնակից ընել կ'ուզէ, բայց քանի մը պայմաններով։ Երկնից երջանկութիւնը անտարակոյս ընդհանուր մ'է, քանի որ արարածի մը բոլոր ջանքերն ալ կարող չեն զայն ձեռք բերել։ "Ոչ են արժանի չարչարանք ժամանակիս հանդերձելոց փառացն՝ որ յայտնելոց են՝ ի մեզ„ (Հռոմ. Ը. 18)։ Բայց միեւնոյն ժամանակ վարձատրութիւն մ'է, պատերազմի ատեն ցուցուած արիութեան ու մեծանձնութեան մրցանակն է։ Զմեզ առանց մեզի ստեղծող Աստուածը, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս, չ'ուզեր զմեզ առանց մեզի փրկել։ Ինքն չուզեց զմեզ գժոխքի ձեռքէն ազատուած աւարի մը պէս՝ շուտով երկինք փոխադրել։ Այսպիսի ազատութիւն մը ոչ Աստուծոյ կատարելութեանց կը վայլէր, որմէ իրեն շատ պատիւ չէր գար, եւ ոչ ալ մարդու պատուոյն, որ իւր փրկութիւնը ստացած պիտի ըլլար՝ առանց անոր գործակցած ըլլալու ։ եւ է կերպով. այն ատեն մարդս իր յաւիտենական փրկութեան նկատմամբ բոլորովին կրաւորական արարած մը պիտի ըլլար, բնական բերումով մը Աստուծոյ հպատակ՝ արեւուն եւ աստղերուն պէս անոր պիտի հնազանդէր։ Գերբնական կեանքի մէջ մարդս հաստատուելէն վերջ, հարկ է որ ինքն իր սեփական եւ անձնական աշխատութեամբ կենարար փրկչին գործակից ըլլայ՝ նոյն կեանքը իր մէջ պահելու, տարածելու եւ կատարելագործելու համար։ Ըսել է թէ ուրեմն յանձն առնելիք պատերազմ մը կայ, որպէս զի երկնից փառքը միեւնոյն ժամանակ թէ աստուածային առատաձեռնութեան տուրք եւ թէ մեր ջանքերուն վարձքն ըլլայ։

Այս պայմանս ամէնուն համար ալ նոյն է, թէ քահանային եւ թէ պարզ հաւատացեալին համար։ Պատերազմող եւ յաղթողներէն զատ ոչ ոք պիտի պսակուի. "Որ յաղթէ, տաց նմա նստեալն ընդ իս յաթոռ իմ„ (Յայտ. Գ. 21)։

Ո՞վ պիտի համարձակի գանգատիլ եւ այս պայմանս խիստ համարիլ։ Ինչո՞ւ դրամ շահելու համար գործաւորն ու գործքի տէր մարդը՝ տարիներով ծանր աշխատութեանց կ'ենթարկուին։ — Ուսումնասէր մարդը՝ գիտութեան հասնելու համար, ինք զինքը կը մաշէ երկար հսկումներով։ Պաշտօններու, պատիւներու հասնելու համար վարչական պաշտօնեան իր հանգստութիւնը կը զոհէ. իսկ զօրքը պատերազմի դաշտի վրայ իր կեանքը կու տայ։ — Շա՞տ է ուրեմն արքայութիւն երթալու համար քանի մը զոհողութիւններ ընել, քիչ մը աշխատութիւն կրել ու օրւան մը փորձէն անցնիլ։ Ապագայ երջանկութեան յուսով չդանգատեցան առաքեալները ամէն բան ձգելու, կրակի ու սուրին բերանը նետուելու եւ իրենց արեան մինչեւ վերջին կաթիլը թափելու։ Մարտիրոսները խարոյկներու, երկաթեայ կասկարաներու համբերեցին։ Հիմակ ալ առաքելական մարդիկ ծովերէ կ'անցնին առանց վախնալու խուլերէ ու փոթորիկներէ, իրենք զիրենք բարբարոսներու կատաղութեան առ-

ջեւ կը նետեն, ու կ'երթան հեռաւոր երկիրներ իրենց քրտինքով ու արիւնով ներկելու։

Երանի՛ անոնց, որ այսպիսի մեծ գործքեր ընե-լու շնորհքն ունեցած են, ու Ցիսուսի իրենց թա-գաւորին հետ մեծ պատերազմներ կ'ընեն։ Երջանիկ է այն քահանան՝ որ վեհանձն զոհողութիւններով ու մեծանձն առաքինութիւններով կը բանայ իր առջեւ երկինց կարճ ու շիտակ ճանապարհը։

Բայց հարկ չկայ որ բանակին մէջ ամէն զի-նուոր դիւցազն մ'ըլլայ, եւ ոչ ալ ամէնքը հրաշք-ներով երեւելի հանդիսանան։ Ցաղթութեան կը մասնակցի եւ իրաւունք ունի վարձատրութեան այն ալ, որ հաւատարմութեամբ իր տեղը կեցած պահ-պանութիւն կ'ընէ, որ իրարանցումի մէջ առանց աչքի զարնելու կը պատերազմի եւ թշնամւոյն դէմ կռուելէ երբեք ետ չի կենար։ Ո՞վ կրնայ ուրեմն փառաց հայրենիքը տեղ մը յուսալ. "Ո՞վ ելցէ ի լեառն Տեառն" (Սղմ. Իգ. 3)։

Հոն պիտի հասնի այն բարի եւ եռանդուն քահանան, որ յաւիտենական ճշմարտութեանց մտածութեամբ ու սիրոյ գործքերով զբաղելու համար կրցած է չափ բնութեան եւ մարմնոյ պէտ-քերն կը զոհէ. այն քահանան՝ զոր ոչ աշխարհքիս հրապուրանքները, ոչ քանի մը թուլացած եղ-բայրակիցներու օրինակը, եւ ոչ չարերու սպառնա-լիքները ու հալածանքները կրնան իր պարտուցը ճանապարհէն վայրկեան մը հեռացնել. այն քա-հանան՝ որ հաւատարիմ մնաց քարոզութեան, ժողովրդեան մէջ մաքուր եւ անարատ կեանք մը կը վարէ. "որ սուրբ է ճեռօք եւ անբիծ սրտիւ"։

Ո՞ ելցէ... պիտի հասնի հոն այն քահանան՝ որ զինքը անարատ պահելով, իր հօտին կը յանձնէ հաւատոյ եւ բարուց նուիրական աւանդը. "զոր ինչ Շշմարիտն է"... այն քահանան, որ դէմքին վրայ կը կրէ սուրբ ամօթխածութիւն մը ու քա-հանայական ծանրութիւն մը՝ որ չսիրողներուն իսկ յարգելի կ'ընեն հաւատքը. "որ ինչ զգաստն է"... այն քահանան, որ այնպէս լաւ կը կար-գաւորէ իր գործերը՝ որ յայտնի կ'ընէ պարզապէս թէ խոհեմութեան ու սիրոյ, անշահասիրութեան ու արդարութեան ոգւով կը շարժի. "զամենայն՝ որ ինչ արդարն է"... այն քահանան՝ որ ինչ-պէս Ցայտնութեան ծերունիները գտաւին աթոռին առջեւ, այսպէս ալ ինքը սեղանին առջեւ կը տես-նուի եւ հոն բնակող Աստուծոյ ներկայութեամբ ու մեծութեամբ ներշնչուած, պարկեշտութեամբ ու խորին ամփոփումով պատարագելով՝ կը սոր-վեցնէ ժողովրդեան թէ ինչ տրամադրութեամբ պէտք է ներկայ գտնուի Ս. խորհրդոց. "զոր ինչ սուրբն է"... այն քահանան՝ որ սիրելի կը հան-դիսանայ ժողովրդեան ոչ թէ անպատշաճ ընտա-նութեամբ մը, այլ քաղցր ու ազնիւ զիջումով մը՝ ամէն սրտերը շահելով ու Ցիսուսի քաշելով. "զոր ինչ սիրելին է"... այն քահանան, որ իր առա-քելութեան յաջողակ ելքը կ'ապահովէ ոչ այն-չափ իր քարոզութեանց ճարտարութեամբը, որչափ իր առաքինութեանց անուշահոտութեամբը. "զոր ինչ բարի համբաւոյ է"...։ — Այսպէս Աստու-ծոյ սրտին համաձայն եղող քահանային համար է որ երկնից մէջ աթոռ մը պատրաստուած է. "սուրբ ճեռօք եւ անբիծ սրտիւ"։

Ո՞վ ելլէ...։ Ես իսկ՝ եթէ այս ամէն բաները ընեմ, եթէ մինչեւ վերջը աշխարհիս ու գժոխքին դէմ կռուիմ, եթէ ինք զինքս բոլորովին Աստուծոյ փառացը ու եղբայրներուս փրկութեան զոհեմ. ես իսկ պիտի ելլեմ սուրբ լեռը. իւր մեծապանծ պայծառութեան մէջ պիտի տեսնեմ փառաց թագաւորը ու անոր ուրախութեանց լիութեամբ պիտի զմայլիմ։ Ո՜հ երջանիկ օր, այս իմ նոր կեանքիս սկսած օրը, օր ուրախութեանց եւ յաղթութեան։ Այս քաղցր մտածմանցս մէջ ես կը կորսուիմ ու կը խորասուզիմ։ Ո՞ւր եմ. արդէն թողած եմ արդեօք տառապանաց երկիրը։ Արդեօք երկինքն, իմ կենդրոնավայրս, հանգստեան տեղը եմ։

Ափսո՜ս. ժամանակը դեռ հասած չէ. թշնամին դեռ դէմս կեցած է։ Զէնքերը ձեռքս առած, աւելի ուժով պատերազմելու կ'երթամ. ցէր իմ զօրացուր զինուորդ, սուրբ կոյս Աստուածածին պաշտպանէ՛ որդիդ։ Քանի մը ժամ ալ պատերազմ, զօրութեան եւ քաջասրտութեան քանի մը գործքեր ալ, եւ ապա հանգստութեան փառք մը ու երջանկութիւն մը, որ վերջ պիտի չունենան. "Ան ժամայն յաճախութիւն թեթեւ նեղութեանս մերոյ՝ ի յաւիտենականն առաւելութիւն, զմեծութիւն փառացն գործէ ի մեզ" (Բ. կորն. Դ. 17)։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Քահանայի ու հոգւոց հովուին վերապահուած փառքը երկինքի մէջ։

Երկինքի մէջ սուրբերուն էական երջանկութիւնը զԱստուած տեսնելուն եւ զայն յաւիտեանս վայելելուն մէջ կը կայնայ։ Ամենակարողը զանազան աստիճաններով զինքն կը հաղորդէ իր ընտրեալներուն, անոնց ամէն մէկուն արդիւնքին ու կարողութեան համեմատ. "*Ճաստի կեանս գոյ խտիր գործոց*", կ'ըսէ Ս. Գրիգոր Մեծ քահանայապետը, "*յայտ է եթէ եւ անդ եղիցի խտիր փառաց. որպէս աստ այլք քան զայլս առաւել են արդեամբք, անդ եւս ի վարձս այլք զայլովքն անցցեն*" (Բարոյակ. Դ. գլ. վերջին)։

Ամէն սուրբերու հասարակ եւ իսկական երջանկութենէն զատ՝ կայ ուրիշ երկրորդական երջանկութիւն մը, որ վերապահուած ըլլալով միքանի առաքինութեանց եւ արտասովոր արդեանց՝ երկնային դասերուն մէջ առանձին կարգ մը կը կազմէ։

Ահա ուրեմն ինչ որ Աստուած հաւատարիմ քահանային ու հոգւոց հովուին կը խոստանայ երկնից արքայութեան մէջ.

1. Ուրիշներուն հաւասար ունեցած բաներէն զատ, ինքը ուրիշ սուրբերէն աւելի մեծ մասնակցութիւն պիտի ունենայ էական երջանկութեան։

2. Պիտի մասնակցի առանձնաշնորհեալ գասակարգերուն երկրորդական երջանկութեան։

Ա.

Քրիստոնեաներուն մարմնացեալ Բանին հետ միութիւնն ու այդ աստուածային միջնորդին հետ ունեցած աւելի կամ նուազ նմանութիւնն օրինաւոր իրաւունք կու տայ երկնից արքայութեան. "*Զորս յառաջն ճանաչէր՝ յառաջագոյն եւս տրաւիրեաց կերպարանակից լինել պատկերի Որդւոյն իւրոյ*" (Հռոմ. Ը. 29)։

Ա՛յս այսպէս ըլլալով կ՚ըսեմ թէ քահանան իբր քահանայ եւ հոգւոյ հովիւ, պէտք է որ հասարակ քրիստոնեաներէն աւելի առատ մաս մը ունենայ երկնից էական երջանկութեան, այսինքն պէտք է որ յաւիտեանս գերագոյն բարւոյն հետ աւելի սերտիւ միացած ըլլայ, քան այն արգարները, որ աշխարհիս վրայ դիւցազնական առաքինութեանց մէջ չեն գերազանցած։

Քահանաներուն իրաւունքները երկու պատճառի վրայ հիմնուած են.

1. Քահանան՝ քահանայութեամբ Յիսուսի Քրիստոսի հետ աւելի սերտ ու ներքին եւ ընտանի յարաբերութեան մէջ կը մտնէ քան թէ պարզ հաւատացեալները։ Մկրտութեամբ պարզ հաւատացեալները Քրիստոսի եղբայր ու խորհրդաւոր մարմնոյն անդամ կ՚ըլլան։ Բայց քահանան է նաեւ անոր պաշտօնեան, ներկայացուցիչը, գործակիցը, ուրիշ Յիսուս մ՚է։ Ինքն Յիսուսի հետ գլխի պաշտօնն վարելով ամէն անգամներուն մէջ կեանքը կը սփռէ։

Հաւատացեալը կենարարին մարմնոյ եւ արեան կը մասնակցի, եւ երբեմն երբեմն սուրբ սեղանէն՝ Աստուծոյ հետ ունենալիք յաւիտենական միութեան գրաւականը կ՚ընդունի։ Քահանան ամէն օր այս գրաւականը կ՚ընդունի, եւ մանաւանդ երկնքէն վար կ՚իջեցնէ անարատ Գառը, զայն իր եղբայրներուն կը բաշխէ, զայն աստուածային մեծ վայելչութեան կը նուիրէ, ինքն յաւիտենական քահանային ու քահանայապետին հետ մի եւ նոյն բանն է. «Հերան քո՝ ըերան Քրիստոսի»։

2. Քահանան հասարակ քրիստոնեաներէն աւելի մարգացեալ Աստուծոյ առաքինութիւններուն հաւատարիմ հետեւողն է։ Քրիստոնեան աշխարհիս բարիքներուն ամէն անկարգ փափաքներէն կը հրաժարի, քահանան անոնց նոյն իսկ փորձութեան առջեւն կ՚առնու՝ աշխարհային հարստութեան տանող ճամբաներէն փախչելով։ Քրիստոնեան ամէն անպարկեշտ եւ անպատիւ հաճոյքներէն կը հրաժարի. քահանան՝ օրինաւոր եւ ներելի հաճոյքներէն իսկ կը փախչի, մշտնջենաւոր մաքրութեան ուխտ մ՚ընելով։ Քրիստոնեան իրեն նմանները տիրելու եւ իշխելու փափաքող հպարտութենէն կը փախչի. քահանան իր սեփական ազատութիւնը կ՚ուրանայ՝ ինքզինքը եկեղեցական մեծաւորներու իշխանութեան ենթարկելով, իր եղբայրները Քրիստոսի շահելու համար՝ անոնց ամէն մկրտուն ծառայ ըլլալով։

3. Քահանան Աստուծոյ փառացը աւելի ուղղակի եւ աւելի ազդեցութեամբ կը գործակցի հասարակ քրիստոնեաներէն։

Քրիստոնեաները Աստուծոյ կ՚երկրպագեն ու անոր կը ծառայեն իրենց հաշուոյն համար, քահանան աւելի առաջ կ՚երթայ, ինքն իր զօրութիւնները կը մաշեցնէ ու կեանքը կը սպառէ անոր երկրպագողներ շահելու համար։ Քրիստոնեաները կը հետեւին փրկչին նեղ ճամբուն մէջ. քահանան անոնց առաջնորդն է. անոնց կը կարապետէ ճամբան ցուցնելով ու խոչնդոտները վերցնելով։ Դարերու անմահ թագաւորին հպատակող մեծ միութիւն մը կը կազմեն քրիստոնեաները. քահանան անոնց մէջտեղը կեցած է Իշխանին հրամանները հաղորդելու եւ կատարել տալու համար։

Այս եղանակաւ հաւատացեալներուն բարեգործութիւնները ու ամէն առաքինութիւնները մեծաւ մասամբ քահանային աշխատութիւնն են. անոնք ասոր աղօթքներուն, յորդորանքներուն եւ եռանդին պտուղն են: Իրեն ուրեմն կը պատկանի առաջին արդիւնքը ու արժանիքը, իրեն պիտի տրուի վարձատրութեան գլխաւոր մասը. "Որ զայլոց փոյթ յանձին իւրում ունի, կ'ըսէ Ս. Պրոսպերոս, ի յառաջանալ նոցա՝ յառաջանայ եւ ինքն, եւ փառք նոցա փառք իւր են":

Ս. Կիպրիանոս իր արիւնը Յիսուսի Քրիստոսի անուան համար թափելէն առաջ՝ արդէն մարտիրոսներու բազմութեան մը հայր եղած էր, զոր իր աստուածային ճարտարութեամբ մեծանձն սիրով մը կը բորբոքէր ու բռնաւորներուն յաղթող կը հանդիսացնէր: Այնպէս որ երկու մարտիրոսներ բանտի խորէն իրեն կը գրէին. Աստուած ինքն պիտի հատուցանէ քեզի ինչ որ մենք քու եռանդիդ պարտական ենք, եւ զքեզ պիտի վարձատրէ այս սաստիկ հալածանքիս մէջ մեր ամէն կրածներուն փոխարէն: Թէ որ մենք Թշնամւոյն դիմաց հաստատ մնացինք արդիւնքը քուկդ է, առանց քու զօրաւոր յորդորներուդ՝ Թերեւս փոթորկի մոլեգնած ատեն մենք ինկած կ'ըլլայինք: Դուն քարոզած համբերութեանդ համար ի գործ դնողներու հաւասար արդիւնք ունիս. եթէ մենք քու խմաստուն եւ օգտակար խորհուրդներուդ հետեւելնուս համար մեծ փառք մը կը սպասենք, դուն զանոնք մեզի տալուդ համար նուազ փառքի տէր պիտի չըլլաս. "Հատուսցէ քեզ Տէր զվարձս փոխանակ սիրոյ քոյ: Քանզի ոչ նուազ արժանի պսակի է՝ որ յորդորեացն, քան զոր կրեացն զչարչարանս. ոչ նուազ ղրուատեաց արժանի է՝ որ ուսոյցն քան զոր արարն. ոչ նուազ պատուական է՝ որ խրատեացն քան զոր մարտեաւն" (կիպ. 27. նամակ):

Եւ ո՞րն է այս երջանկութիւնը: Դաւիթ գողէտի դէմ քալելու պատրաստուած կ'ըսէր. Այս անիրաւ փղշտացին գետին փռուղին ի՞նչ պիտի տրուի. "Զի՞նչ առնիցէ առն որ հարկանիցէ զայլազգին զայն" (Ա. Թագ. ԺԷ. 26): Բայց ի՞նչ պիտի տրուի անոր՝ որ Յիսուսի Քրիստոսի զօրքերը սատանային դէմ պատերազմած ատեն քաջալերած եւ անոնց օգնականն եղած է. որ իր դասերով ու օրինակներով Աստուծոյ ու մարդկանց այս մեծ Թշնամին գետին տապալել սորվեցուցած է անոնց: Աստուած պիտի չգոհանայ զինքը ուրիշներուն պէս իւր Թագաւորութեան մէջ ընդունելէն. "ի վերայ ամենայն ընչից կացուսցէ զնա" (Մատ. ԻԴ. 47). անոր ընտրեալ տեղ մը պիտի սահմանէ, եւ զայն իւր արքունեաց իշխաններուն մէջտեղ աւելի բարձր գահի մը վրայ պիտի նըստեցնէ:

Մէկ խօսքով էական երջանկութենէն զատ՝ որ ամէն սուրբերուն հասարակ է, քահանան մասնաւոր երջանկութեան մը՝ ընտրելոց մանախումբի մը վերապահուած փառաց պիտի մասնակցի:

Բ.

Եկեղեցին իւր յարգութեամբն ու մատուցած պաշտօնով երեք տեսակ երանելեաց դաս կը ճանչնայ. որովհետեւ ասոնք երկնից մէջ երեւելի ա-

թոռները բռնած են, եւ աւելի առատ ուրախութեան եւ հոգւոյն երկնահաղորդ մանաւանդ քաղցրութեան մը մէջ կայացող երջանկութիւն մը կը վայելեն, որ երջանկութիւնը պիտի ըլլայ նաեւ լուսոյ ճառագայթ մը, որ պիտի փայլի իրենց մարմնոյն մէջ յարութենէն վերջ:

1. Արդէն ուրիշ խորհրդածութեան մը մէջ տեսանք, որ հովուական պաշտօնի գործածութիւնը կրնայ շարունակ մարտիրոսութիւն մը կոչուիլ: Մարտիրոսութեան երեք բան հարկաւոր են՝ կամք, պատճառ եւ պատիժ:

Հովուի մը կամքը չի պակսիր: Ինքն միշտ պատրաստ է իրեն խնամոցը յաձնուած հօտին համար իւր կեանքը զոհելու: Եթէ այս դիւցազնական տրամադրութիւնը անոր սրտին մէջ սովորական չըլլար, եթէ ծանր պարտաւորութիւն մը կատարելէն ետ կենար մահուան երկիւղէն սարսափած՝ ինքը ստուգիւ իր պաշտօնը պիտի չկատարէր, ինքը ոչ թէ բարի հովիւ, հապա վարձկան մը պիտի ըլլար: Հոգւոց փրկութեան համար իր անձնական շահերուն ու կեանքին զոհողութիւնը, եւ այս կ'ըսէ Ս. Յովհան Ոսկեբերան, ըստ Քրիստոսի, ճշմարիտ հովիւը՝ վարձկանէն զանազանելու ստոյգ նշանն է. "*Սա զանց զոչխարօքն արարեալ՝ զիւրն խընդրէ, նա զանձն լքեալ՝ զոչխարացն հոգայ զփրկութիւն*„ (Ճառ. 54. ի Յով.):

Հովուի մը եւ ոչ իսկ պատճառը կը պակսի. ուստի ճշմարտապէս մարտիրոս է: Պոլորեալ մեղաւորները գարձի բերելու եւ եկեղեցւոյ յափրշտակուած իրաւունքները պաշտպանելու ատեն, ինչ վանճանի համար կ'աշխատի. իր հաւատքը բըռնաւորի մը առջեւ խոստովանող մարտիրոսի մը շահերէն տարբեր դիտումներու համար կը պատերազմի: Ս. Յովհաննէս Ոսկրտիչ եւ Ս. Թովմաս Գանտրպերիի արքեպիսկոպոսը, երկուքն ալ զոհուած, մին անպարկեշտ հերովդէսին անօրէնութիւնը յանդիմանելուն համար եւ միւսը եկեղեցւոյ ազատութիւնը անօրէն իշխանի մը բռնութեանց դէմ պաշտպանելուն համար, երկուքն ալ մարտիրոսութեամբ պսակուած չե՞ն:

Պատիժն ալ պակաս չէ: Այն տառապանքը որուն կ'ենթարկուի հոգւոց հովիւ մը իւր պարտուց կատարման միջոցին, անչափ դժնդակ չ'երեւիր. ի՞նչ կ'ըսեմ, արդեօք յաճախ շատ մը մարտիրոսներուն կրածէն աւելի գառն չէ՞, ո՞վ աւելի չի բաղձար երբեմն՝ իւր գլուխը դահճի սուրին ներկայացնել, քան թէ զոպարտութիւններ, նախատինքներ կրել այն մեղաւորներէն՝ որոնց ստիպուած է ըսելու. "*ոչ է արժան*„. եւ հալածանքներ կրել այն անգութներէն եւ այն անօրէններէն, որոնց դէմ Աստուծոյ իրաւունքները եւ այն եկեղեցւոյ իշխանութիւնը պաշտպանելու համար պէտք է շարունակ կռուի:

Ասոր համար ալ Ս. Յովհան Ոսկեբերան՝ հոգւոց հովիւը սուրբ մարտիրոսներու հետ բաղդատելով մեծ նմանութիւն կը գտնէ անոնց մէջ, մանաւանդ թէ մեզ համար շատ մխիթարական եւ փառաւոր տարբերութիւն մը կը նկատէ: Մարտիրոսները, կ'ըսէ, Յիսուսի Քրիստոսի համար մի անգամ մեռան, բայց հոգւոց հովիւը ամէն օր իր հօտին համար կը մեռնի. "*Մարտիրոսն մի անգամ եւեթ վասն Քրիստոսի մեռանի, այլ սա հազարիցս վասն հօտին դնէ զանձն. որ-*

պէս ասէ Պաւղոս վասն քո մեռանիմք զօրհանապազ„ (Ճառ 29, ի Հռոմ.)։

2. Քահանայութեան կոչուած երիտասարդները մեծ ընտրութեամբ կ'որոշուին. իրենք երիտասարդութեան վտանգաւոր տարիներու մէջ՝ սրբանոցի հովանւոյն ներքեւ ամփոփուած եւ մեղաց վնասակար օդին դէմ պաշտպանուած են։ Այս երիտասարդներուն մեծ մասը մկրտութեան սուրբ աւազանի անմեղութեամբ ձեռնադրութեան կը ներկայանան հոն հանդիսաւորապէս կ'առաջադրեն փախչելու այն ամէն բաներէն՝ որ կ'արատաւորեն մաքրութիւնը, զոր իրաւամբ քահանայութեան ամենաազնիւ նշանը ու ամենագեղեցիկ զարդը կը համարին։ Ցայտնի է ուրեմն թէ բոլոր իր կենաց մէջ այս նուիրական աւանդին հաւատարիմ եղող քահանան իրաւունք պիտի ունենայ կուսանաց պսակին։

Եթէ երբեք այսպիսի թարմ եւ փափուկ ծաղիկ մը երիտասարդութեան առաջին օրերէն թաւշամած ալ ըլլայ, քահանան կուսանաց փառքին պիտի մասնակցի. որովհետեւ քահանայական ընթացքին մէջ պահած խիստ ժուժկալութիւնը զինքը կերպով մը գառին հետեւող անարատ հարսներուն կը նմանցնէ, եւ իրաւունք կու տայ իրեն՝ անոնց առանձնաշնորհութիւններուն. "Սոքա զկնի երթան գառինն ուր եւ երթիցէ, զի անբիծք են„ (Ցայտ. Յով. ԺԴ. 4—5)։

3. Վերջապէս երկնից մէջ պսակ մը կայ վերապահուած վարդապետներու, որոնց պաշտօնը եղաւ աշխարհիս վրայէն հալածել տգիտութեան եւ աւելորդապաշտութեան խաւարը, մոլորու-

թեանց դէմ կռուիլ, խայտառակել հերետիկոսութիւնները, ճշմարիտ հաւատքը բացայայտ լուսով պայծառացնել եւ այսպէս ըլլալ լոյս աշխարհի. "դուք էք լոյս աշխարհի„։

Եւ այս չէ՞ հովուի մը ամէն օր իւր ժողովրդեան մէջ ըրածը։ Սուրբ քահանայի մը առաջին պարտքը, սովորական զբաղմունքը չէ՞ տգէտներն աշակերտել, անօրէնութեան խաբուս պատրանքները խայտառակել, աշխարհիս սխալ սկզբունքներուն դիմադրել, հոգիները երկնային վարդապետութեամբ սնուցանել, հաւատոյ սուրբ խորհուրդները ու փրկութեան յաւիտենական ճշմարտութիւնները սորվեցնել ժողովրդեան։

Արդէն Հոգին Սուրբ ըսած է Դանիէլի բերնով. "Եւ իմաստունք ծագեսցին իբրեւ զլուսաւորութիւն ի հաստատութեան. եւ բազումք յարդարոց իբրեւ զաստեղս յաւիտենականս„ (Դան. ԺԲ. 3)։

Ա՛հաւասիկ եկեղեցւոյ մէջ ուսուցչի ու վարդապետի պաշտօնը կատարող քահանային երկնից մէջ պատրաստուած եզական փառքը, փառք մը որ անոր երջանկութիւնը պիտի աւելցնէ, ու իրաւունք պիտի տայ իրեն ուրիշ երանելիներէն զանազանուելու յատուկ պատուով մը, բաւական է որ անոր կենաց սրբութիւնը՝ պաշտօնին մեծութեան արժանի եւ համաձայն եղած ըլլայ։

Հիմայ որ քանի մը օր կուուելէն ու պատերազմելէն վերջ՝ մեզի պատրաստուած վարձատրութեան մեծութիւնը ու արժէքը տեսանք, մեզմէ ո՛վ Դաւիթ մարգարէին հետ պիտի չըսէ. "ինձ մերձենալ առ Աստուած բարի է„ (Սղմ. ՀԲ. 28)

կամ Ս. Թովմաս Առաքելոյն հետ. "*Օն եկայք եւ մնք՝ զի ընդ նմա մեռցուք*" (Յով. ԺԱ. 16)։

Այո՛, գեղեցիկ է Յիսուսի Փրկչին աշխատութիւններուն ու վտանգներուն մասնակցիլ. գեղեցիկ է մարդիկներու զննատած ճանչցնել, մեղաւորներուն դարձին համար յոգնիլ, արդարներուն կատարելութեան աշխատիլ, եւ արշաւանքներ ընել Թշնամւոյն վրայ, որոնց պտուղը յաւիտեանս պիտի վայելենք։ Գեղեցիկ է նաեւ աստուածային Փրկչին գործը շարունակել, եւ անոր հետ միասին մեր եղբայրներուն փրկիչն ըլլալ, նոյն իսկ եթէ հարկ ըլլայ այս անցաւոր կեանքը անոր պէս զոհել ու խաչի մահուամբ վերջացնել. "*Օն եկայք եւ մնք՝ զի ընդ նմա մեռցուք*"։

Ո՛հ, որչափ քաղցրութեամբ եւ մխիթարութեամբ լի են այն տառապանքներն ու աշխատութիւնները, որ իրենց վախճան ունին յաւիտենական հանգիստ մը. որչափ փառաւոր եւ նախանձելի են անվախճան փառաց հասցնող նախատինքները։ "*Ան սակաւ մի է աշխատութիւնն, եւ հանգիստն եղիցի յաւիտեանս յաւիտենից. ողոքէ յուսով զվաստակն, եւ ուրախութիւնն ի քաց վանիցէ զտրտմութիւնան*" (Ս. Յով. Ոսկեբերան 29 Ճառ առ ժողով.)։

Ո՛վ աշխարհասէր մարդիկ, դուք կրնաք ուզածնուդ չափ՝ պատիւներու, հարստութիւններու ասպարէզին մէջ առաջ նետուիլ. մենք ձեզի չենք ընկերանալ ու ձեր փայլուն ցնորքներուն մէջ չենք մրցիր։ Կը խայտաք դուք երբ անուններիդ հասարակաց առջեւ կը մեծնայ, երբ բախտը ձեզ համար ժպիտ մ'ունի, բայց երբ սա այնպէս նպաստաւոր

ալ ըլլայ ձեզի՝ որ գահերու վրայ բարձրացնելով բոլոր տիեզերք առջեւնիդ խոնարհեցնէ, դարձեալ ես ձեզի պիտի ըսեմ. ինչի՞ կը ծառայեն այս ամէն բաները. վաղը կու գայ մահուան հովը ու քանդելով ձեր յաջողութեան ու մեծութեան խախուտ շէնքը՝ ձեզ անոր աւերակներուն տակը կը թաղէ։ Բայց մենք աւելի հաստատ բարիքներու ետեւէ ենք, մենք զմեզ աւելի մեծ բաներու համար ծնած կը համարինք։ Երկինքն է մեր ժառանգութիւնը, բոլոր աշխարհս մեզ չի գոհացներ, քրիստոնեայ մը, քահանայ մը տասը, քսան, Յիսուն տարի երջանիկ ըլլալէն չի գոհանար, կ'ուզենք ցմիշտ երջանիկ ըլլալ։ "Նկարեմ վասն յաւիտենականութեան"[1] կ'ըսէր նկարիչ մը. եւ մենք աւելի իրաւունքով կ'ըսենք. ես յաւիտենականութեան համար կ'աշխատիմ, յաւիտենականութեան համար կը կռուիմ, կը նեղուիմ ու ինք զինքս կը զոհեմ։ Յաւիտենականութիւն, երջանիկ յաւիտենականութիւն, ահաւասիկ առաքելական մարգու մը մտածմանց մեծ եւ մէկ հատիկ առարկան։ Անոր փափաքները լեցնելու համար հարկաւոր է անսահման մը, հարկաւոր է նոյն ինքն Աստուած իր ամբողջ փառքովը. "*Յագեցայց յերեւել փառացդ քոց*" (Սղմ. ԺԶ. 15)։

Ո՛վ քինախնդիր եւ բռնաւոր մարդիկ, անհատներ եւ ամբարիշտներ, ի՞նչ բանի կու գան ձեր ընկերակցութիւններն ու դաւաճանութիւնները։ Քահանայի մը տեսքը ձեզ կը բարկացնէ,

---

[1] Հին նկարչի մը խօսքն է այս, որով սա իր գանդաղ նկարելն կ'արդարացնէր ըսելով թէ իր պատկերներն կ'ուզէր մշտնջենաւոր ընել։

էէք դադրիր զան հալածելէ, զըպարտելէ ու նախատելէ, դուք պիտի ուզէիք զինքը ոչնչացնել բայց ի՞նչ կրնաք ընել անոր որ այս աշխարհքէս չէ: Ի՞նչ նիւթական վնաս պիտի կրնաք տալ իրեն. իւր հարստութեա՞նցը, ասոնք երկինքն են՝ ապահով ձեր յարձակումներէն: Անոր մարմնո՞ւն. մարմինը իրեն համար բանտ մ՚է՝ ուսկից կը փափաքի ազատիլ: Անոր պատուի՞ն: Անոր փառքն ու պատիւն է իւր աստուածային վարդապետին նախատինքներուն մասնակցիլ ու անոր նշանները իւր վրայ կրել: Ասոր համար ալ ձեր կատաղութիւնները պարապ են:

Ինքը երբեք պիտի չխոնարհի, ինքը ձեր ատելութեան, անարգանքներուն, ձեր նախատանաց, ձեզի իսկ պիտի յաղթէ, ու պիտի շարունակէ իւր ընթացքը:

Անիկա ըզկողը ձեզմէ աւելի զօրաւոր է, պիտի կործանիք դուք, պիտի ոչնչանաք, պիտի ջնջուին ձեր անունները մարդկանց յիշատակարաններէն. բայց քահանան պիտի ապրի ու պիտի շարունակէ ճշմարտութիւնը քարոզելու, դժբախտներն ու տառապեալները մխիթարելու, հոգիները փրկելու ու յաւիտենական հայրենիք տանելու:

Գնացէ՛ք ուրեմն վստահութեամբ ու քաջասրտութեամբ, ո՛վ քահանայք Խարձրելոյն, գնացէ՛ք, գնացէ՛ք ու ամէն կողմ ցանեցէ՛ք, սիրեցէ՛ք ձեր բարեգործութիւնները, անոնց փոխարէն նախատինք ու վիշտ քաղելու համար: Այսպէս ըրաւ ձեր առջեւէն ճամբայ բացող մարգացեալ Աստուածը: Անոր քարոզութիւնը խորհուրդ մը, յիմարութիւն մը, գայթակղութիւն մ՚եղաւ: Ձեզի աւ տարբեր պիտի չըլլայ: Կուրացած աշխարհս չի ճանչնար ձեր վախճանն ու միջոցները. ինքը միայն անցաւոր բաներու ետեւէ է. աշխարհային մոլորական ճշմարտութենէ մը զատ ուրիշ բան չի ճանչնար, դուք յաւիտենական բարիքներուն կը տենչաք, ձեր յոյսը միայն խաչի նուիրական յիմարութեան վրայ կը դնէք:

Գնացէ՛ք ուրեմն, ո՛վ ապագայի մարդիկ, գնացէ՛ք, ո՛վ յաւիտենականութեան մարգարէներ, պետութիւններ աւերող յեղափոխութեանց աղմուկը պիտի չարգիլէ ձեր խաղաղ ընթացքը եւ ինչգեւ տէրութիւնները, սերունդներն ու թագաւորութիւնները ձեր առջեւէն պիտի անցնին ու անհետանան, դուք պիտի ժողվէք լուսոյ որդիները նախասահմանելոց խմբին միացնելու համար. իսկ մնացածը պիտի գահավիժի զարհուրելի անդունդներու խորը. "որ պատրաստեալ է սատանայի եւ հրեշտակաց նորա" (Մտթ. ԻԵ. 41):

Գնացէ՛ք, ո՛վ Աստուծոյ խորհրդաւոր առաքեալներ, որոնց յանձնուած է մոլորութեան եւ ախտերու գայթակղական յաղթութեանց դէմ բողոքել: Ո՛վ ճշմարտութեան գործիքներ, ո՛վ առաքեալք առաքինութեան, ո՛վ տնտեսք ընորհացն Աստուծոյ, ձեր գործն ու պաշտօնը աշխարհիս վերջին օրուան հետ միայն պիտի լրանայ, որպէս զի Աստուած իր խոստմանցը մէջ հաւատարիմ երեւայ: Եւ երբ աստուածային բարկութեան շունչը պիտի կործանէ մեղաց աշխարհքը, դուք վերջին մեղաւորին առջեւ աստուածային ողորմութեան դուռը բանալու եւ ձայն յաղթութեամբ իբր վերջին

ւար՝ երջանկութեան եւ փառաց հայրենիքը տանելու համար, տիեզերաց աւերակներուն վրայ կենդանի ու կանգուն պիտի մնաք:

Պաղատանք առ պարգեւիչն փառաց Յիսուս:

Ո՛վ Յիսուս, բաժին ժառանգութեան իմոյ եւ բաժին իմ յերկրին կենդանեաց դարձո՛ զժառանգութիւն իմ յիս (Սղմ. ԺԵ. 5):

Ո՛վ Յիսուս, վարձք իմ բազում յոյժ, ընկալ զիս ի բարութիւնս՝ զոր պատրաստեցեր սիրելեաց քոց (Ա. Կորնթ. Բ. 9):

Ո՛վ Յիսուս կեանք, փրկութիւն եւ յարութիւն իմ, կամիմ ելանել եւ ընդ քեզ լինել. ինձ մերձենալ առ քեզ բարի է (Սղմ. ՀԲ. 28):

Աղօթք առ Յիսուս, զի զոր սկսեալն է ի մեզ յերկրի աստ՝ կատարեսցէ յերկինս:

Ո՛վ բարի Յիսուս, ո՛վ բազումողորմ Յիսուս, ո՛վ քաղցրագութ Յիսուս, ո՛վ Յիսուս որդի կուսին Մարեմայ, լի ողորմութեամբ եւ գթութեամբ: Ո՛վ քաղցր Յիսուս, ողորմեա ինձ ըստ մեծի ողորմութեան քում: Ո՛վ բազմագութ Յիսուս, աղաչեմ զքեզ անգին արեամբդ քով՝ զոր հեղուլ կամեցար վասն մեղաւորաց, լուա՛ զանօրէնութիւնս անձին իմոյ եւ հայեաց յիս յողորմելի եւ յանարժան ծառայս, որ խոնարհութեամբ հայցեմ զթողութիւն եւ կարդամ զանուն սուրբ քո Յիսուս: Ո՛վ անուն Յիսուսի, անուն քաղցր, անուն զուարթարար, անուն զօրութեան: Զի՞նչ ինչ է ապաքէն Յիսուս եթէ ոչ Փրկիչ: Եւ արդ Յիսուս իմ,

վասն անուան քո սրբոյ, լե՛ր ինձ Յիսուս եւ փրկեա զիս մի. թողուր կորնչել ի մահ զոր ստեղծեր ի կեանս: Ո՛վ բարի Յիսուս տո՛ւր զի մի՛ կորուսցեն անօրէնութիւնք իմ զիս՝ զոր արար ամենակալ բարերարութիւն քո: Ո՛վ քաղցր Յիսուս, ծանիր յիս զոր ինչ քոյդ է, եւ սրբեա՛ զօտարոտին: Ո՛վ բարեգութ Յիսուս, ողորմեա՛ ինձ մինչդեռ ժամանակ ողորմութեան է, զի մի՛ դատապարտեսցես յաւուրն դատաստանի: Զի՞նչ օգուտ յարենէ քումէ, եթէ իջանիցեմ ի յաւիտենից ապականութիւն: Զի ոչ մեռեալք օրհնեսցեն զքեզ, Տէր Յիսուս, եւ ոչ թէ որք ի դժոխս են խոստովան լիցին առ քեզ: Ո՛վ ամենասիրելի Յիսուս: Ո՛վ ամենահեզ Յիսուս: Ո՛վ Յիսուս, փրկութիւն հաւատացելոցն ի քեզ: Ո՛վ Յիսուս սփոփութիւն առ քեզ ապաւինելոցն: Ո՛վ քաղցր Յիսուս, թողութիւն ամենայն մեղաց: Ո՛վ Յիսուս, Որդի Մարեմայ կուսին, հե՛ղ յիս զշնորհս, զիմաստութիւն, զսէր, զզգաստութիւն եւ զխոնարհութիւն՝ զի կարող լինիցիմ յոյժ սիրել զքեզ, օրհնել զքեզ, վայելել ի քեզ, ծառայել քեզ, ի քեզ փառաւորել հանդերձ ամենայն սրբովք՝ որք կարդան զանուն քո Յիսուս: Ամէն:

Աղօթք առ ի սիրել ի ջերմանոյ զսէրն առ Աստուած եւ զփափագ տենչանաց յերկնային փառացն:

Եթէ գտի շնորհս առաջի քո՝ ցո՛յց ինձ զանձն քո յայտնապէս (Ելք ԼԳ. 13):

Զմի խնդրեցի ի Տեառնէ՝ եւ զայն աղաչեմ, բնակել ինձ ի տան Տեառն զամենայն աւուրս կե-

նաց իմոց։ Տեսանել ինձ զվայելչութիւն Տեառն, եւ հրաման տալ ի տաճարի նորա (Սղմ. ԻԶ. 4)։

Որպէս փափագէ եղջերու յաղբերս ջուրց, այնպէս փափագէ անձն իմ առ քեզ Աստուած։ Ծարաւի է անձն իմ առ քեզ Աստուած հզօր եւ կենդանի, ե՞րբ եկից երեւեցայց երեսացդ Աստուծոյ (Սղմ. ԽԱ. 1—3)։

Տայր ոք ինձ թեւս որպէս աղաւնոյ. զի թռչէի, վերանայի, հեռացեալ դադարէի (Սղմ. ԾԴ. 7—8)։

Զի՞նչ կայ իմ բնաւ յերկինս, կամ ի քէն զի՞նչ եւս խնդրեցից յերկրի։ Նուաղեաց սիրտ իմ եւ մարմին իմ Աստուած սրտի իմոյ, բաժին իմ Աստուած յաւիտեան (Սղմ. ՀԲ. 25—26)։

Ցանկամ ելանել եւ լինել ընդ Քրիստոսի (Փիլիպ. Ա. 23)։

Որպէս սիրելի են յարկք քո, Տէր զօրութեանց, ցանկայ եւ փափափէ անձն իմ ի գաւիթս քո։ Սիրտ իմ եւ մարմին իմ՝ ցնծասցեն առ Աստուած կենդանի (Սղմ. ՁԳ. 2—3)։ — Լաւ է ինձ մի օր ի գաւիթս քո, քան զհազարս (անդ 11)։

Եթէ մոռացայ զքեզ Երուսաղէմ մոռասցի զիս աջ իմ։ Կցեսցի լեզու իմ ի քիմս իմ թէ ո՛չ յիշեցից զքեզ, թէ ոչ նախ նուագեցից զքեզ Երուսաղէմ, սկիզբն ուրախութեան իմոյ (Սղմ. ՃԼԶ. 5—6)։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

Փափաքելի է որ գրքիս ծանօթութիւնները վեր ի վերոյ ու աճապարանօք չկարդացուին, որովհետեւ անոր կարեւոր մէկ մասը կը կազմեն ասոնք։ Ասոնցմէ շատերը բնագրին մէջ դրուելիք խորհրդածութիւններ են, բայց գլուխները շատ չերկարելու համար՝ յարմար դատեցինք ծանօթութեանց տիտղոսի տակ հոս զետեղել։ Ասոնք մեծաւ մասամբ Ս. Հարց վկայութիւններ են, որ երկասիրութեանս մէջ բացատրուած վարդապետութիւններն կը հաստատեն։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ա. ԷՋ 109։

Ուր ժամասացութեան վրայ կը խօսուի։

Ժամագրքի մեծ մասը կը կազմեն Սաղմոսները։ Ո՞ր սրբազան հեղինակին ներշնչած է Հոգին Սուրբ աղօթքի այս գեղեցիկ կարգադրութիւնը։ Քահանան չի կրնար անտարբեր մնալ այս խնդրոյս նկատմամբ։

Սաղմոսաց գիրքը կազմող ամէն երգերը արքայաշուք Դաւիթ մարգարէին գործքե՞րն են։

1. Բացատրելու պատճառները:

Հաւատոյ արժանի հեղինակներ կը համարին թէ Սաղմոսաց շարադրութեան մէջ Մովսէս եւ Սողոմոն Դաւթի հետ մաս ունեցած ըլլան: Ասաֆ, Եթան եւ ուրիշները որոնց անուններըը կը յիշէ Սիքստոս Սենացին իւր Սուրբ Մատենադարան գրքին մէջ (Գիրք Ա.): Ա՛յս կարծիքը նոր չէ. Ս. Դիոնիսիոս Արիսպագացին, Ս. Աթանաս, Ս. Հերոնիմոս, Ս. Հիլարիոս եւ Ս. Իսիդորոս՝ Դաւիթ միայն չեն համարիր այս սուրբ երգոց հեղինակը: Ահա իրենց պատճառները. 1. Սաղմոսարանը կը կոչուի Գիրք Սաղմոսաց առանց Դաւթի յաւելուածին, ուրիշ գրքերուն համար բռնուած սովորութեան հակառակ՝ որ մէկ հեղինակ ունեցած են զոր օրինակ Առակք Սողոմոնի, Աւետարան ըստ Մատթէոսի, — Մարկոսի, — Ղուկասու, — Յովհաննու: 2. Ծ.Ա. Սաղմոսէն վերջը կը կարդացուի (ըստ լատիներէնի) "պակասեցան օրհնութիւնք ի Դաւթէ յորդւոյ Յեսեայ": Ըսել է թէ Սաղմոսները Ա.էն մինչեւ Ծ.Ա. միայն Դաւթի են: 3. Մնացորդաց Բ. գիրք Գ. Իթ. համար 30, կը կարդացուի նաեւ. "Ասաց Եզեկիաս եւ իշխանքն ցՂեւտացիսն՝ օրհնել զՏէր բանիւքն Դաւթի եւ Ասափայ մարգարէի": Եւ իրօք ալ Ծ.Ա.էն վերջի Սաղմոսները Ասափի անունը կը կրեն, որով կ'երեւի թէ սա ալ անոր հեղինակն կ'ակնարկուի:

2. Հաստատելու պատճառները:

Ընդհանուր կարծիք է թէ ամէն Սաղմոսներուն հեղինակը Դաւիթ եղած ըլլայ, եւ այս կար-

ծիքս աւելի հաւանական է: Ա՛յս է Որոգինէսի, Ս. Ամբրոսիոսի, Ս. Օգոստինոսի, Ս. Յովհան Ոսկեբերանի, Կասիոդորոսի, Թէոփիլակտոսի եւ շատ մը նորերու կարծիքը:

Տրիդենտեան ժողովը Սաղմոսարանի վրայ խօսած ատեն զայն Սաղմոսագիրք Դաւթի կ'անուանէ. եւ կ'երեւի թէ Տէրն մեր ալ ամբողջ գիրքը Դաւթի վերագրել կ'ուզէ երբ կ'ըսէ (Ղուկ. Ի. 42). "ինքն Դաւիթ ասէ ի գիրս Սաղմոսաց": — Եւ փարիսեցւոց հետ վիճած ատեն ձԹ. Սաղմոսէն վկայութիւն կը բերէ ըսելով. "Զիա՞րդ Դաւիթ հոգւովն՝ կոչէ զնա տէր, եւ ասէ. ասաց Տէր ցՏէր իմ" (Մտթ. ԻԲ. 44): Ս. Պօղոս Եբրայեցւոց Թղթոյն մէջ ձԵ. եւ ուրիշ շատ Սաղմոսներ կը յիշէ: Ա՛յս եւ Հռովմայեցւոց Թղթերը լի են Սաղմոսաց վկայութեամբ, եւ երբ անոնց հեղինակը կը յիշէ, միշտ եւ միայն Դաւիթն է յիշածը:

Գէթ ստոյգ է թէ Դաւիթ Ծ.Արօրդ Սաղմոսէն վերջ ուրիշներ ալ շարադրած է, քանի որ Տէրն մեր իրեն կը վերագրէ ձԹ.րդը:

Ի՞նչպէս ուրեմն պէտք է բացատրել այս խօսքերը. "պակասեցան օրհնութիւնք Դաւթի որդւոյ Յեսեայ": — Ա՛յս խօսքերը ըսել կ'ուզեն թէ Ծ.Արօրդ Սաղմոսը Դաւթի վերջինն շարադրածն է. բայց Սաղմոսները ինչ կարգով որ գրուեցան նոյնով շարուած չեն, քանի որ վերջը դրուելիքը՝ մէջտեղը կը գտնուի, եւ թէ Սաղմոսներուն գրուած կարգովն շարուած ըլլալուն կրնայ ապացոյց համարուիլ ճԽԳ. Սաղմոսը որոյ վերնագիրն է "Սաղմոս ի Դաւիթ առ Դողիաղ", մինչդեռ Գ.ը այս

տիտղոսը կը կրէ «Սաղմոս ի Դաւիթ ի ժամանակի զի փախուցեալ էր նա յերեսաց Աբիսողոմայ որդւոյ իւրոյ»։

Իսկ Մնացորդաց գրքի վերոյիշեալ վկայութիւնը կրնայ բացատրուիլ թէ Ասափ երաժշտութեան եւ նուագածուաց վերակացու էր եւ այս սուրբ մեղեդիներու երգեցողութեան մէջ Դաւթի օգնականն էր։ Ուստի սա կը գրէր եւ Ասափ կը շարադրէր եղանակը, ուստի կրնայ ըսուիլ. «*Օրհնեացեն զՏէր բանիւքն Դաւթի եւ Ասափայ մարգարէի*» ըստ լատիներէնի «*Asaphæ vatis*»։

Իսկ այս բառս «*տեսանող*», ինչպէս նաեւ «*մարգարէ*» շատ անգամ Ս. Գրոց մէջ կը տրուի անոնց՝ որ Աստուծոյ գովութիւնները երգելու պաշտօնն ունէին. «*Մարգարէանալ, այս է, սաղմոսել*»։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Բ. ԷՋ 167։

Ընկեղեցականաց ամուրի կենաց վրայ։

1. Կուսութիւն եւ ողջախոհութիւն։ Թէ ասոնց վրայ լուռ գաղափար ունեցած են մարդիկ ամէն ժամանակ։

Կուսութիւնը հրեշտակային կենաց նմանութիւն մ'է։ Երկրիս վրայ տնկուած երկնային ծաղիկ մ'է, որ այս աքսորանացս վայրը գտնուողներուն կը յիշեցնէ թէ օր մը իրենք հրեշտակաց հետ միեւնոյն ընկերութիւնը պիտի կազմեն։ Մատենագիրներէն ոմանք թէեւ գովելի նպատակաւ, նոր Օրինաց առաւելութիւնները բարձրացնելու համար, ըսած են թէ փրկչին անարատ Մայրը առաջին անգամ կուսութեան դրօշը բարձրացուցած ըլլայ, եւ

թէ իրմէն առաջ այս առաքինութիւնը անծանօթ մնացած էր աշխարհի եւ Աստուծոյ ժողովրդեան։ Այս հեղինակներուն եռանդը գիտութեան համաձայն չէ։ Իրենց ըսածը պատմութեան ամենաստոյգ փաստերուն հակառակ է, հակառակ է նաեւ ողջամիտ աստուածաբանութեան բնական հետեւութեանցը։ Պատմութիւնը մեզ կը ցուցնէ թէ ամէն ազգերու քով կոյսերը մեծ պատիւ ունէին. աստուածաբանութիւնը կը ցուցնէ թէ ինչպէս նոր օրինաց ամէն փառքերը կանխաւ կը փայլէին ընտրեալ ժողովրդեան մարգոց ու հին աւուրց հաստատութիւններուն վրայ։ Մարմնացեալ Բանին կրօնքը անոր Բեթղեհէմ ծնանելէն չսկսաւ. ասիկա մարդուս յոյսն եղաւ մեղքի մէջ իյնալէն ի վեր։ Այս վայրկենէս Աստուծոյ իմաստութիւնը գաղափարեց փրկագործութեան սքանչելիքները. իւր հաստատութիւնները անոր խորհուրդները կը նշանակէին, ու իւր շնորհքը առաջ բերաւ զանոնք. Քրիստոնէութիւնը չունի մեծութիւն մը, առաքինութիւն մը՝ որ Հին Օրինաց քանի մը սուրբերուն վրայ ունեցած չըլլայ իր նկարագիրը (*Իր անկումէն վերականգնած մարդը*, Կիւդոն քահ. հատ. Ա. էջ 201)։

Հեղինակը կը յիշէ շատ մը անձինք՝ որ Հրէից մէջ կուսութիւն պահեցին։ Բեկապետանց եւ Եսսենեանց մէջէն շատերը եղան որ կուսութիւն ուսուցելով միասին կը բնակէին։ Փիլոն եւ Յովսեպոս Հրեայ պատմիչը ասոնց վրայ կարեւոր լուսաբանութիւններ հաղորդած են մեզ։ Նոյն իսկ հեթանոսները անոնց վրայ կը զարմանային։ Ահա Պլինիոսի անոնց վրայօք ըրած գովեստը Մէկ հատիկ

ցեղ, աշխարհիս ամէն ցեղերուն մէջէն զարմանալի ցեղ մը. անկին, հեռու ամէն հաճոյքներէ եւ դրամէ խորշող, իւր արմաւենիներէն զատ ուրիշ բանէ համ չ'առնուր: Իրենց հասարակութիւնը օրէ օր կը բազմանայ. կեանքէն ձանձրացած ու բախտէ ալէկոծ ժողովրդեն վրդոված մարդիկ՝ կու գան ամէն օր ու ամէն կողմերէ անոնց սովորութիւնները ընդգրկելու: Այսպէս անհաւատալի բան, շատ մը գարեր այս ընտանիքս ապրեցաւ, առանց ծննդաբերութեան, իրենց համար այնչափ արգասաւոր էր ուրիշներուն գարձը (Պլինիոս Բնական պատ. գիրք Ե. գլ. 17):

2. Եկեղեցին ծանր պատիժներու սպառնալիքով քահանաները կը պարտաւորէ ամուրի կենալ:

Ի՞նչ իրաւունքով: — Եթէ չի կրնար ըսուիլ թէ քահանայական ամուրիութիւնը բացարձակապէս աստուածային օրէնքէ հրամայուած է, գէթ վիճաբանութեան տակ չ'իյնար, կ'ըսէ Բելլարմինոս, անոր աստուածային օրինակով, առաքելական աւանդութեամբ ու եկեղեցական օրինօք հաստատուած ըլլալը:

Կրնա՞ր միթէ եկեղեցին, Մովսիսական օրինաց, Ահարոնի քահանաներէն, եւ նոյն իսկ հեթանոսներուն սուտ աստուածոց զոհողներէ պահանջուածէն նուազ զոհողութիւն պահանջել իւր քահանաներէն, որ ամէն օր անարատ գառը կը զենուն: Արդ Երուսաղէմի տաճարը կեցող քահանաները՝ իրենց մէկ տարուան ծառայութեան միջոց ստիպեալ էին ամուրի կեանք անցնել. եւ Ցոյները

ու Հռոմայեցիք ասոր նման օրէնք մը գրած էին իրենց քուրմերուն:

Երբ խնդիրը իրենց կուռքերուն պաշտօնին կու գար հեթանոսները միայն մէկ մեղք կը ճանչնային եւ մէկ ալ առաքինութիւն կ'ընդունէին. "վերնայինք հաճեն ընդ մաքուրս„ կ'ըսէր կատուլլոս: Պլուտարքոս ալ կ'աւելցնէր. "Աստուածոց՝ որ ինչ մաքուրն է„: Հետեւաբար ով որ ժուժկալ չէր՝ սեղաններէն հեռի կը մղուէր: Հրեաները, Պարսիկները, Հնդկաստանցիները, Ցոյները, Հռովմայեցիները, Գաղղիացիները ու ամէն ազգերը ժուժկալութեան մէջ աստուածային բան մը կը տեսնէին: Այսպիսի գաղափարներ գտնուեցան նոյն իսկ նոր աշխարհի մէջ, Մէքսիկա, Բերու եւ մինչեւ անգամ Ուրոնակաց եւ Իրոքացւոց ցեղերուն մէջ: Մարմնոյ մաքրութիւնը ու կուսութիւնը միշտ՝ սրբազան պաշտամանց անտնօրինելի պայման մը ճանչցած են մարդիկ:

Թէեւ կ'ընդունիմ՝ որ հեթանոսութիւնը ընդհանրապէս ապականութիւն մ'էր. այն ունէր իւր վեստաները՝ որ մեր կոյսերուն կը նմանէին, բայց ճիշդ ինչպէս կեղծաւորները սուրբերուն կը նմանին. կը գովէր ու կը յարգէր նա մաքրութիւնը, բայց ամէն տեղ հաճոյքներու սեղան կը կանգնէր: Երկնքէն՝ որ իր բնավայրն էր, յերկիր նետուելով մաքրութիւնը չէր կրցած անոր ապականութեան մէջ արժանաւոր տեղ մը գտնել: Յիսուս Քրիստոս իւր խրատներով, աւելի եւս օրինակներովը եկաւ մեզի սորվեցնել թէ ինչպէս պէտք է մշակենք զայն, տարածելով անոր անուշահոտութիւնը ու պտղաբեր ընելով:

կոյս ի յաւիտենից, եւ սրբութեան փառացը մէջ իւր կոյս Հօրմէն ծնած, մարմնացեալ Աստուած իւր մահկանացու կենաց մէջ ինչպիսի՛ փափուկ զգացմունքներ չցցուց հրեշտակային առաքինութեան համար: Իրեն մայր մը ընտրեց, որ կոյս էր եւ միշտ այնպէս պիտի մնար, եւ կուսութիւնը անոր ամենագեղեցիկ ու ամենափառաւոր տիտղոսներէն մէկը պիտի ըլլար:

Կը հասկցուի թէ Աստուած մը մարդ ըլլալով պէտք էր որ կուսէ մը ծնանէր: Բայց այս չէր բաւեր, ուզեց որ ամէն զինքը շրջապատողները, ամէն իրեն մօտ գտնուողները մաքրութեամբ եւ անմեղութեամբ բուրէին:

Յիսուսի մանկութիւնը պաշտպանելու համար՝ Մարիամու օգնական մը տրուած է, եւ այս կոյս է: — Իրեն առջեւ ճանապարհը պատրաստելու համար կարապետ մը ղրկուած է, որ կոյս է: — Իրեն աստուածային քարոզութեանց կ'ընկերանան առաքեալները, որ կոյս են, կ'ըսէ Ս. Հերոնիմոս, կամ իրենց կոչումէն վերջ զգաստութեան ուխտ կ'ընեն. "Առաքեալը կամ կոյսք, կամ յետ հարսանեացն ժուժկալք": — Թոյլ կու տայ որ իր թշնամիները ամէն ատելի յանցանք ու մեղք իրեն վրայ ձգեն, բայց կայ յանցանք մը, որուն անուննալ չեն կրնար բերաննին առնուլ: — Ինքը խաչի վրայ մեռած ատեն իւր կոյս մայրը կը յանձնէ կոյս աշակերտին: Ցաղթող՝ երկինքը իր Հօրը աջակողմը՝ կուսերով շրջապատուած գահու մը վրայ բազմած է, ուր կոյսերը իրեն պատուոյ թիկնապահներն են, ամէն գնացած տեղը իրեն կ'ընկերանան եւ իրեն պատուոյն խորհրդական

երգ մը կ'երգեն, որ պիտի չերգեն կոյս չեղողները:

Իւր անձին վրայ կուսութիւնը փառաւորելէն վերջ Յիսուս Քրիստոս զայն քահանայութեան ամենագեղեցիկ զարդ եւ անոր պաշտօնին ամենաչքնաղ պարծանքն ըրաւ: Անարատ համբաւ եւ անարատ վարք մ'ունեցող քահանան հաճելի է Աստուծոյ սրտին եւ օգտակար եկեղեցւոյ: Ընդհակառակը, քահանայ մը՝ որուն վարքը բոլորովին անպարսաւ չէ, քիչ մաքուր եւ զգաստ հովիւ մը, ի՞նչ քահանայ եւ ի՞նչ հովիւ պիտի ըլլայ:

Մաքրութիւնը ուրիշին մեզի համար անսահման կերպով թանկագին գանձ մ'է, բայց զայն դիւրաբեկ ամաններու մէջ կը կրենք: Հապա ի՞նչպէս զայն պիտի պաշտպանենք այնչափ թշնամիներու դէմ, որ կը ջանան զայն մեր ձեռքէն յափշտակել:

3. Մաքրութիւնը պահելու եւ զայն յափշտակել ուզող թշնամիներու դէմ պաշտպանելու միջոցներ:

1. **Խոնարհութիւն:** — "Հովանոցակ զօրութիւն ի խոնարհութեան կայ, քանզի անհաստատ է ամենայն ամբարտաւանութիւն„ (Օգոս. ի վերայ ՃԺԲ. Սղմ.ի): "Ունիմք զգանձս զայս յամանս խեցեղէնս„ (Բ. կրն. Դ. 7): "Համարձակութիւն ունիմ ասել, եթէ վայել է ամբարտաւան զգաստից անկանել, զի որով գանձն քարձրացուցանեն՝ ի նմին խոնարհեացին. զի՞նչ օգուտ իցէ առն ժուժկալի եթէ տիրեալ իցէ նմա հպարտութիւն„ (Օգոստ. Ճառ. 354 առ Նոր.): "Ցառաջ ընթա-

ցէք ի ճանապարհի բարձրութեան՝ ի գնացս խոնարհութեան„ (Նոյն. ի Ս. Կոյսն գ. 53)։

2. **Մաշացուցումն**։ — "Խրատեմ զմարմին իմ... արդեամբ նշանակէ զջան եւ զվաստակ վասն ժուժկալութեանն, մարմնաւոր պահս եւ զտառապանսն. այսու զանձն իւր քաջ ախոյեան կացուցեալ ընդդէմ մարմնոյն ի յայտ բերէ եթէ ոչ ի դերեւս զինեալ իցէ զնետս հարուածոցն ժուժկալութեան, այլ ընկալեալ իցէ զյաղթութիւն մարտին մեռուցմամբ մարմնոյն՝ զոր խրատեալ ժուժկալութեանն զանիւ եւ խորտակելով պահոցն խստութեամբ, ամենայաղթ հոգւոյն պատրաստեաց զպսակ անմահութեան եւ արմաւենիս անեղծութեան։ Տես զկարգ պատերազմի օրինաւոր մարտկին եւ ի միտ առ զկատարած հոգեւոր մարտիցն։ Իբրեւ զի ախոյեանն Քրիստոսի յաղթեալ մարմնոյն եւ ոտիցն արարեալ զայն կոխան դիմեալ զայ բարձրացեալ յաղթութեամբն իւրով„ (Կասիանոս գիրք Ե. Գլ. 18)։ — "Զի յորժամ տկարանամ, յայնժամ զօրանամ„ (Բ. Կորն. ԺԲ. 10)։ — "Լաւ է ցաւել որովայնի քան մտացն, հրաման տալ մարմնոյն քան ծառայել նմա, ի սայթաք ոտիցն յողդողդել քան ի զգաստութեան„ (Ս. Հերոն. առ Սալուինոս)։

3. **Առիթներէն փախչիլ**։ — "Փախերուք եթէ ոչ կամիք կորնչել„ (Ս. Օգոստ. ի Ծէ. Սղմ.)։ — "Կոյս ես, ընդէ՞ր մերձաւորութիւն կանանց զուարճացուցանէ զքեզ։ Ընդէ՞ր զդիւրաքեկ խեցեղէն լաստ մարմնոյդ յանձն առ-

նես ի խառն ալեացն կուտակելոց, եւ անփոյթ մտանես յահագին վտանգն անստոյգն նաւարկութեան„ (Ս. Հերոնիմոս առ Կաւտ.)։ — "Զքոց ճրագին անուցանէ ձէթ, եւ զհուր ցանկութեանն ընտանութիւն կանանց„ (Ս. Նեղոս)։ — "Ո՜հ քանիցս ի մենաստանի եւ յընդարձակ անապատի՝ որ ի տապ արեգական կիզեալ մատուցանէ տսկալի օթեւան միայնակեցիցն, համարէի զանձն ի մէջ Հռովմայեցւոցն շուայտութեանց։ Նստէի առանձինն՝ զի դառնութեամբ լցեալ էի։ Այլակերպէին անդամքս ի քուրձ եւ ապականեալ մորթ մարմնոյս զԵթովպայեցւոցն բերէր զկերպարանս։ Եղեն ինձ հանապազ արտասուք ի կերակուր եւ յամենայն ժամ ողբս կոծէի, եւ յակամայ կամս վերահաս լինէր ինձ քունն, զգետնի հարկանէի զմերկ եւ զկցկտուր ոսկերս իմ։ Զկերակրոց եւ զըմպելեաց լուռ լինիմ, զի հիւանդ միաբանքն իսկ ըմպեն զցուրտ ջուր եւ եփեալ ինչ ուտել զեխութիւն համարին։ Ես ինքնին՝ որ վասն երկիւղին դժոխոց դատապարտեալ ունէի զանձն յայսմ բանտի եւ ընդ կարիճս եւ ընդ գազանս էին կեանք իմ, ի պարս աղջկանց շրջէի մտօք։ Տժգունէին զգոյն երեսացս պահք, եւ միտք ի ցրտացեալ մարմինս բորբոքէր ցանկութեամբ, եւ ի մարդն՝ որոյ մեռուցեալ էր զմարմին իւր՝ հուր հեշտութեանց եւեթ վառէր։ Լքեալ այսպէս յամենայն յօգնութենէ, անկեալ զնացի յոտս Յիսուսի, արտասուօք իմովք լուայի եւ հերովս սրբէի զնոսա եւ բազում շաբաթս պահօք

նուաճելի զապստամբը մարմինս» (Ս. Հերոն. առ Եստաք.)։

4. Աղօթք։ — «Գիտացի թէ ոչ այլազգ լինիցիմ ժուժկալ՝ բայց եթէ Աստուած տայցէ... անկաւ առաջի Տեառն եւ աղաչեցի զնա յամենայն սրտէ իմմէ» (Իմաստ. Ը. 21)։ — «Յորժամ անմաքուր խորհուրդ ինչ բախիցէ զդուռն սրտի իմոյ, դիմեմ առ վերս Քրիստոսի։ Յորժամ զիս ճնշեալ նեղեսցէ մարմինն իմ, յիշատակաւ վիրացն Տեառն իմոյ յառնեմ։ Յորժամ լարէ ինձ որոգայթս սատանայ, դիմեմ առ զթութիւն Տեառն իմոյ, եւ նա մեկնի յինէն» (Ս. Օգոստ.)։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Գ. ԷՋ 173։

Աղօթք։

Եպիսկոպոս մը իւր թեմը այցելած ատեն՝ տարիքը առած պառաւի մը քով կ'երթայ, որուն համար լսած էր թէ իր գիւղին բարի օրինակ ու ամէնուն հինուԹիւնն էր։ Շատ մը ուրիշ բաներէ զատ հարցուց նաեւ թէ որո՞նք էին անոր սովորաբար կարդացած գրքերը։ — Գերապայծառ Տէր, պատասխանեց պառաւը, ես կարդալ չեմ գիտեր։ — Բայց դուն շատ աղօթք կ'ընես։ — Գերապայծառ Տէր, ես վարդապանէս, Հայր մեր, Ողջոյնէն եւ Հաւատամքէն զատ ուրիշ աղօթք չեմ գիտեր. ան ալ շատ անգամ չեմ կրնար լսացնել, թէեւ օրը տասը անգամ սկսիմ։ — Ուրեմն ի՞նչպէս կ'ընես։ — Ահաւասիկ, երբ ես Հայր մեր ըսելու կը սկսիմ, չեմ կրնար ըմբռնել թէ ինչպէս Աստուած այնչափ բարի է որ ինծի պէս ողորմելի արարածի մը, որ քրիստոնէականէ զատ բան չի գիտեր, թոյլ կու տայ զինքը Հայր կոչելու. կը խոստովանիմ թէ այս բանը ղիս շատ անգամ կը լացնէ ու չեմ կրնար վարդապանս լմնցնել։

Եպիսկոպոսը աչքերը լեցուած կը դառնայ իրեն ընկերացողներուն ու կ'ըսէ. պարոններ, ահաւասիկ աղօթք մը՝ որ մերիններէն շատ աւելի կ'արժէ։ — Շարունակէ, բարի կին, եւ միշտ այսպէս աղօթք ըրէ։

Ա՛յս պատմուԹիւնս կը պատմէ Լա Հարբ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Դ. ԷՋ 188։

Քահանայից ուսմանց վրայ։

Քահանայի մը տգիտութեան ծախորդ հետեւանքները։

Քահանաներու տգիտուԹիւնը եւ անկից առաջ եկած անկարգուԹիւնները՝ երկրի մը մէջ հաւատքին կորսուելուն ու բարուց ապականուԹեան պատճառներն են։ Եկեղեցւոյ Թշնամիները այս բանս շատ աղէկ կը հասկնան։ Երբոր գաղղիական յեղափոխուԹեան սկիզբները, անհաւատները քաղաքական սահմանադրուԹեան համար երդում կը պահանջէին կղերէն, Միրապօ ըսաւ, որ ուսեալ հովիւները այս երդումն պիտի մերժեն ընել. բայց երբ կղերը անարգելով ու վանքերը նախատելով, անոնց տեղ Թերահաւատ ու անբարոյական մարդիկ դնելու ըլլանք, ասոնք մեր ամէն հրամաններէն ու վճիռներէն շատ աւելի պիտի փուԹացնեն գաղղիան ուղղափառուԹենէ հեռացնելու գործն։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ե. ԷՋ 197։

Սուրբ Գիրք։

Աստուածաշունչ, ահա գիրք մը զոր քահանան ամէն օր իւր ձեռքն պէտք է ունենայ։ "Զի՞նչ են Ս. Գիրքն, կը հարցնէ ինքն իրեն Ս. Գրիգոր, բայց եթէ թուղթ ինչ ամենակարողին Աստուծոյ առ արարածս իւր"։ Եւ ուրիշ տեղ մ'ալ զայն "սիրտ եւ հոգի Աստուծոյ" կը կոչէ։

— "Քանզի կորնչին ազգք ազգաց, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս, խաղան զան իրերաց զհետ, եւ ժամանակն սուրհանդակ ընթանայ. կամեցաւ Աստուած զի կայցեն մնասցեն Ս. Գիրքն իբր զտախտակս եւ զձեռնագիրս Աստուծոյ, զորս ընթերցցին անցաւորք աշխարհիս առ ի ճանաչել զճանապարհն ընդ որ անցեալ հասանիցեն ի խոստմունս Տեառն"։

"Ստինք Եկեղեցւոյ են կրկին Կտակարանք Գրոցն. ի նոցանէ բղխէ կաթն խորհրդոցն" (Նոյն ի Յովհ.)։

"Ջրհորն Յակովբայ յորմէ բղխեալ գնան ջուրքն՝ որք հոսեն յաղօթս" (Ս. Բեռնարդոս)։

"Աստուածային բանք Ս. Գրոցն է գետ իմն յորդագնաց եւ խորին ընդ որ եւ գառնն շրջի եւ ի լող գնայ փիղն" (Ս. Գրիգոր)։

"Զի՞նչ ինչ են կեանքն առանց գիտութեան Գրոցն՝ յորս ճանաչի ինքն Քրիստոս" (Ս. Հերոն. առ Պաւղ.)։

"ԶՔրիստոս ի Ս. Գիրս 1. կանխօրինակ նախազգեկոյց օրէնքն գուշակեն...։ 2. նախաձայնեն պատմականքն...։ 3. նախանշանակեալ քարոզեն բարոյականքն...։ 4. նախատեսեն մարգարէքն" (Ս. Բոնաւենտուրա ի սկզբանէ Ս. Գ.)։

"Զոր ինչ յաստուածային ընթերցմանէ ուսանի զայն եւեթ քարոզեսցէ քահանան, եւ ոչ զոր ի հնարս մարդկային մտաց գտեալ իցէ" (Ս. Պրոսպերոս)։

"Ուսի՛ր ուրեմն ո՛վ քահանայդ՝ որոյ յանձն եղեալ կայ բովանդակութիւն աստուածային օրինացն. մի՛տ դիր գործոց օրինացն քան ընթերցուածոցն, զի առ աչօք ժողովրդեան լիցիս մեկնութիւն եւ միանգամայն գիր աստուածային օրինացն" (Ս. Յ. Ոսկեբ.)։

Սուրբ Գիրք մեկնողու վրայօք։

Ս. Գրոց ամէնէն աւելի ամբողջ եւ ամենայարգի մեկնութիւնը՝ Կոռնելիոս Ալափիտէինն է, որ գիտուն, հմուտ աստուածաբան եւ մեծապէս բարեպաշտ անձ մ'էր։

Գալով Աստուածաշնչի այն մասերուն՝ զորս քահանան իւր մտածականներուն նիւթ պէտք է ընէ, կրնայ իւր հաւատքին եւ բարեպաշտութեան համեղ ճաշակ մը գտնել Բելլարմինոսի եւ Բերթիէի Սաղմոսներուն մեկնութեանցը մէջ, — Պեքինեէի Ս. Պօղոսի թղթոց վրայ գրած Եռեակ մեկնութեան մէջ, — Ս. Թովմասի արժանապէս Ոսկի շղթայ կոչուած սքանչելի գրուածին մէջ, ուր Ս. Վարդապետը զարմանալի կարգաւ Ս. Հարց՝ Աւետարանի վրայօք գրած ամենալաւ կտորները իրարու կցած եւ կապած է։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Զ. ԷՋ 199։

Քահանայի մը ոտման ներքեւ։

1. *Դպրոցական աստուածաբանութիւն։*

Աստուածաբանութիւնը կամ Ցայտնութեան գիտութիւնը կրնայ հաւատքին փիլիսոփայութիւնը կոչուիլ, որովհետեւ հաւատք մ'է, որ կը փնտռէ իմացականութիւնը, Ս. Ընթելմոսին ըսածին պէս. "Հաւատք որ ի խնդիր են մտաց„։

Յիսուսեան վարդապետներուն՝ աստուածաբանութեան, փիլիսոփայութեան եւ պատմութեան վրայ ըրած հրատարակութեանց երրորդ հատորին մէջ, դպրոցական աստուածաբանութեան օգուտներուն վրայօք շատ կարեւոր յօդուած մը կայ, որմէ քանի մը կտոր հոս պիտի յիշենք։

Եկեղեցւոյ ճշմարտութեանց վարդապետութիւնը անփոփոխելի է այս իմաստով, որ ինքն իրեն հակասական չի կրնար ըլլալ. անփոփոխելի է նաեւ այս իմաստով, որ ինքը չի կրնար Ցայտնութեան նուիրական աւանդին վրայ բան մ'աւելցնել... Սակայն մէկ տեսակէտով կրնայ հաւատքի գանձը զարգանալ։ Եթէ չենք կրնար այս գանձը աւելցնել, կրնանք անոր պարունակութիւնը աւելի պարզութեամբ եւ ստուգութեամբ ճանչնալ... Այս նկատմամբ Եկեղեցին ուրիշ ամէն ընկերական մարմիններու եւ կենդանի արարածներու պէս, աճելու եւ զարգանալու ենթակայ է։

Զարմանալի բան, այն շարժառիթներն՝ զորս Աստուած միջոց ըրած է Եկեղեցւոյ վարդապետութեան զարկ տալու, եղած են միեւնոյն հնարքներն՝ զորս գժոխք ի գործ կը դնէ սոյն ճշմարտութեան

վարդապետութիւնը ապականելու համար, այսինքն անհաւատութեան եւ հերետիկոսութեան յարձակումները. "Հերձուածք լինելոց են„ (Ա. Կորն. ԺԱ. 19), ըսաւ Ս. Պօղոս։ Ասոնք մարդուս ազատութեան եւ զինքը Աստուծոյ իշխանութեան դէմ ապստամբող բռնի մղումին անհրաժեշտ հետեւանքներն են։ Բայց ասոնք մինչեւ կէտ մը կը յառաջանան ուր նախախնամութիւնը թոյլ կու տայ հաստնելու, եւ երեւան կ'ելլեն միայն իրենց նախասահմանուած ժամանակին, եւ կը յաջորդեն իրարու՝ Աստուծոյ կարգադրած կարգովը։

Հեղինակը ցուցնելէն վերջ մոլորութեան ընթացքը, որ կը յարձակի նախ Աստուծոյ միութեան, մարդեղութեան, ամենասուրբ Երրորդութեան խորհուրդներուն, մարդուս ազատութեան, եւ աստուածային շնորհաց դէմ, եւ թէ ինչպէս Ս. Հայրերը իրենց իմաստուն պատճառաբանութիւններով հետ կը մղեն այս այլեւայլ յարձակումները, զորոնք Եկեղեցին իր անսխալ վճիռներով կը վերջացնէ, կանգնելով այսպէս յաջորդաբար աստուածային գիտութեան շէնքը բռնող սիւնը. մեր առջեւը կը դնէ թէ ինչպէս Ս. Թովմաս ասոնց ամէն ցիրուցան եղած հատակտորները կը ժողովէ ամփոփելով զանոնք պանչելի հաւաքածոյի մը մէջ եւ ներկայացնելով այսպէս իր Աստուածաբանական բովանդակութեան մէջ՝ կարգաւոր ու ամբողջ։

Ո՛հ. ի՜նչ երջանիկ դաշնակցութիւն, կը գոչէ ինքը, յայտնեալ ճշմարտութիւններուն եւ մարդկային մտաց էական օրէնքներուն մէջ։ Ո՛հ, ի՜նչպէս Ս. Հարց վարդապետութիւնը դիւրաւ կը վերածուի դրութեան մը՝ որ կանխաւ գծուած պիտի

ըսէիր: Ի՛նչպէս սերտ է հաւատքի ճշմարտութիւնը ներուն իրարու հետ ունեցած կապակցութիւնը: Ի՛նչպէս զարմանալի նմանութիւնները կը ներկայանան ամէն վայրկեան, որոնց խորհրդածութեամբ միտքը ամէն բաներու սկզբնաւորութեան կ՛երթայ, նա մանաւանդ, ի՛նչ հիանալի միութիւն: Նկատել զԱստուած իւր էութեան եւ ներքին կենաց մէջ. Աստուած որ իրմէ դուրս կը տարածուի հոգիները ու մարդուս ստեղծմամբ, որ իւր Թանկագին օղակ մը երկուքը իրարու հետ կը հանգուցէ: Աստուած՝ որ բարոյական օրէնքով, շնորհքով, մարդեղութեամբ, խորհուրդներով, բարիներու վարձատրութեամբ, ու չարերուն պատիժով ամէն բաները իրեն կը քաշէ. ահա բովանդակ աստուածաբանութիւնը. ահա բովանդակ տիեզերքը, իւր գոյութեան, ծագման ու վախճանին պատճառներովը: Ո՛ր գիրքը կրնայ բաղդատուիլ այսպիսի գրուածքի մը՝ որ ամէն բան ամենայստակ, քաղցր, սահուն եւ երկնից կապոյտ կամարներու պէս լուսաւոր ոճով մը կը պատմէ: Ո՛ր գիտութիւնը կրնայ այս իմաստութեան համեմատիլ:

Ամէն գիտութիւններուն մէջէն, ըսած էր Արիստոտէլ՝ փիլիսոփայութեան վրայօք խօսելով, չկայ գիտութիւն մը որ ղայս գերազանցէ արժանիքով, որովհետեւ ասկէ աւելի աստուածային չկայ: Բայց գիտութիւն մը կրնայ երկու տեսակէտով աստուածային ըլլալ, թէ որովհետեւ Աստուծոյ կը պատկանի, եւ թէ Աստուծոյ վրայ կը խօսի: Արդ այս գիտութիւնը, որուն վրան է խօսքերնիս, այս երկու առաւելութիւններն ալ ունի. որովհետեւ Աստուած անոր նիւթն է, իւր սկիզբն եւ պատճառ

ամէն եղող բաներուն, եւ ինքն է անոր Տէրը ու իրեն կը սեփականէ զայն (Բնազանց. Գիրք Ա.): Ո՞վ չի տեսներ թէ այսպիսի գովեստ մը աւելի աստուածաբանութեան կը պատկանի:

Դպրոցական աստուածաբանութեան դասմունքին քահանայից եկած օգտակարները:

Դպրոցական գրութեան հետեւելով՝ պիտի վարժուին քահանաները ճշմարտութիւն մը չթողլու՝ մինչեւ որ զայն լիովին ջնջած չըլլան, մինչեւ որ անոր ամէն մասերը քննած ու անոնց առնչութիւնները հասկցած չըլլան. մէկ խօսքով մինչեւ որ անոր տէր եղած չըլլան: Այս կերպով վստահ են թէ չեն սխալիր, որչափ որ կարելի է ստեղծուած մտքի մը, որովհետեւ սխալը մասնաւորապէս առաջ կու գայ իրաց թերի գիտութենէն ու աճապարանքէն՝ որով առանց խնդիրը քննելու կը հաստատենք ամբողջապէս բան մը, որ միայն մասամբ ճշմարիտ է: Բայց անոնք որ դպրոցական ուսմամբ քաջ կը կրթեն իրենց միտքն ու հանճարը, այսպիսի սխալներու վտանգէն կը զգուշանան: Վերլուծական դրութիւնը, որ պիտի ստանան անկից, զերծնէ զանոնք այնպիսի վնճակի մը պիտի հասցնէ, որ կարենան ընկերութեան մէջ սահուն դրամի պէս սպրդող հազար ու մէկ սխալներուն ճամբան կտրել, եւ ճշմարտութեան անխառն ոսկին զտել՝ որ ամէն տեղ անոր հետ խառնուած կը գտնուի:

Դրոցականը ստոյգ, յստակ եւ կատարեալ գասեր կու տայ մարդուս. Ս. Գրոց եւ Ս. Հարց վարդապետութիւնը կը պարունակէ, հետեւաբար ինքն կրնայ ատեն մը բաւական ծանօթութիւններ

տալ նորընծայ երիտասարդին՝ որ կրցած չէ տակաւին զանոնք բուն աղբիւրներէն քաղել. եւ զարմանալի կերպով կը պատրաստէ զայն ապագային պաշտօնէ ազատ ժամանակներուն մէջ ինքն իրեն զբաղել գեղեցիկ ուսմունքներով: Այսպիսի դրութեամբ եւ կատարեալ դաստիարակութեամբ մը կրթուած՝ ճշմարտութիւնը ամենաճշգրիտ եղանակաւ ճանչցած՝ եւ ապառաժներու զարնուելու վտանգէն ապահովուած՝ կրնայ քահանան առանց վախի իւր առագաստները պարզել եւ նետուիլ ծովուն բացերը՝ ուր իրեն համարնաւաբեկութեան վտանգ չկայ:

Այս բանախօսութեան հեղինակը, որմէ քանի մը քաղուածքներ միայն հոս յիշեցինք, կը ցուցնէ դպրոցական դրութեան ըստ ինքեան ունեցած օգուտները, եւ այդ մասին իրեն ըրած խորհրդածութիւնները՝ երեւելի աստուածաբաններուն մեզի ձգած հանճարաւոր երկասիրութեանց շատ լաւ կը պատշաճին: Այն ցամաք համառօտութիւնները՝ որ հարեւանցի կերպով եւ առանց վախճանի մը՝ քանի մը գլուխներու կը վերածեն աստուածաբանական գիտութիւնը՝ չեն կրնար մարդուս միտքը զարգացնել ու կատարեալ աստուածաբաններ հասցնել:

2. Քահանայից ուսման ուրիշ նիւթեր:

Քահանան միայն եկեղեցական ուսմունքներով գոհանալու է: Արգիլուած է իրեն բնական գիտութեանց սահմաններուն մէջ ալ արշաւանքներ ընել:

Պատասխանը դիւրին է: Աստուած ինչպէս որ ընորհաց (գերբնական) աշխարհին արարիչն է, այսպէս ալ բնականին: Փիլիսոփան բնական լուսով

արարչութեան սքանչելիքներուն մէջ կը զննէ զԱստուած, աստուածաբանը զայն կը քննէ գլխաւորաբար փրկագործութեան սքանչելիքներուն մէջ: Այս երկրորդ նկատողութիւնս առաջինէն աւելի բարձր է բայց զայն չի մերժեր: Քահանայ մը միշտ կրնայ լնական գիտութիւնները իր օգտին ծառայեցնել եւ զանոնք իբր աղախին եւ հարկատու աստուածաբանութեան՝ իրենց թագուհւոյն ոտքը տանիլ:

Աշխարհական գրքերու եւ հեթանոս բանաստեղծներու ընթերցումը ներելի է քահանայի մը:

Ինչո՞ւ չէ, երբ ինքը խոհեմ չափաւորութեամբ եւ ուղիղ ու մաքուր դիտաւորութեամբ անոնցմով կը զբաղի: Եկեղեցւոյ ամէն մեծ վարդապետները՝ սկսեալ Ս. Պօղոսէն՝ զանոնք կարդացած էին եւ գիտէին ըստ պարագային այս գինարանէն զէնքեր յափշտակել ճշմարտութեան յաղթութիւնը աւելի ապահովելու համար:

Բայց Ս. Հերոնիմոս դէմ կը դնէ: կարգա՛ իրեն Եստոքիոսի գրած նամակը (Յաղագս պահպանութեան կուսութեան): Սուրբը արգիլել ուզելով իր հոգեւոր դստեր հեթանոս հեղինակներուն ընթերցումը, կ'ըսէ. "Ձի՞նչ միութիւն լուսոյ ընդ խաւարի: Ձի՞նչ հաճութիւն Քրիստոսի ընդ Բելիարայ: Ձի՞ կայ ընդ Սաղմոսարանի եւ ընդ Ովրատիոսի, ընդ Աւետարանին եւ ընդ Կիկերոնի: — Ոչ պարտիմ ըմպել միանգամայն զբաժակ Քրիստոսի եւ զբաժակ դիւացն":

Շատ աղեկ կ'ըսէք· այսպէս կը յանձնարարուի քրիստոնեայ կուսի մը, մենք այսօր նոյնը պիտի ընէինք մենաստանի մէջ ապրող մայրապետի մը. բայց առաջ երթանք նոյն նամակին քննութեան

մէջ եւ տեսնենք թէ ինչ կը գրէ հոն Ս. Հերոնիմոս իւր վրայօք: Սաստիկ հիւանդ ըլլալով տեսիլք մ'ունեցայ կ'ըսէ ինքը: Հոգւով յափշտակուեցայ եւ գերագոյն դատաւորին առջեւ տարուեցայ, որ ինծի հարցուց իմ ո՞վ ըլլալս: — Պատասխանեցի, ես քրիստոնեայ եմ: — Դուն սուտ կը խօսիս, պատասխանեց դատաւորը· դուն կիկերոնեան ես, եւ ոչ թէ քրիստոնեայ· ուր որ է քու գանձդ հոն պիտի ըլլայ նաեւ սիրտդ: — Պապանձեցայ ու շուարած մնացի: — Որոշուեցաւ որ գաւազանահար ըլլալու դատապարտուիմ, բայց ես բոլոր զօրութեամբս պոռացի. "Ողորմեա ինձ, Տէր, ողորմեա ինձ": — Վերջապէս ներկայ եղողները դատաւորին միջամտեցին եւ խնդրեցին որ երիտասարդութեանս թեթեւութեանը ու ցնորքներուն ներէ, եւ ես կը խոստանայի այլ եւս աշխարհական գրուածքներ չկարդալու: "Տէր, կ'ըսէի, ոչ եւս ծեռս արկից յաշխարհական մատեանս, եւ եթէ ընթերցայց, եղէց ես ուրացողդ": — Սուրբը կ'աւելցնէ. "Եւ ոչ էին ցնորք քնոյ կամ անուտի երազք, յորս յաճախ երազեմք: Ցետ երազոցս զայս խոստովանիմ զի ուսք իմ սեւացեալք էին, տանջէի եւս վիրօք եւ յետ այսր ամենայնի ետու զանձն յուսումն աստուածային գրոցն ըստ հաւիտ՝ որով զառաջինն էր իմ ընթերցեալ զգիրս հեթանոսաց": Ցետոյ իւր անցեալ կուրութիւնը ողբալով կ'ըսէ. "Եղիւկ ինձ, զի պահէի պահս առ ի ընթեռնուլոյ զՏուղղիոս եւ եթէ զգաստացեալ սկսանէի ընթեռնուլ զգիրս մարգարէականս, քաւմանէի յանապատոյճ քանիցն: Եւ զի աչօք կուրու-

թեամբ իմով ոչ տեսանէի զլոյսն՝ ոչ աչացս պատճառէի զպատճառս, այլ արեգականն":

Ս. Հերոնիմոսի կեանքին այս հատուածը ցուցներ թէ քահանան ամէն աշխարհական ուսմունքներէ ետ կենալու է:

Ո՛չ, այսպիսի հետեւութիւն մը չափազանցութիւն է: Ս. Հերոնիմոսի ընթացքը պարսաւելի էր: Աստուած կ'ուզէր զինքը իւր պատգամներուն մեկնիչն ընել, մինչդեռ ինքը փոխանակ ինք զինքը Ս. Գրոց ուսման տալու՝ ժամանակը կ'անցնէր հեթանոս հեղինակներ կարդալով, որոնց սիրահարած էր իւր երիտասարդութեան առեն, եւ զորս շատ լաւ գիտէր, ինչպէս յայտնի է իր ամէն գրուածներուն մէջ ըրած շատ մը յիշատակութիւններէն, թէեւ այս մեր պատմած տեսիլքէն վերջ օտար գիրք մը բացած ըլլալու չէ ինքն, ինչպէս կը վկայէ իւր առ Ռուֆինոս գրած ջատագովութեան մէջ: Ըսել է թէ Ս. Հերոնիմոս՝ հեթանոս հեղինակներուն մէջ գիտութիւն չէ որ կը փնտռէր, հապա անոնց ճարտասանութեամբն զմայլել: Այնպէս որ նոյն իսկ ուսմանութեանց տեղի կու տար, եւ յետոյ սխալներու ալ, քանի որ պարտքը հաճոյքի կը զոհէր:

Բայց հին փիլիսոփաներուն ու բանաստեղծներուն գրքերը կարդալը, ինչպէս որ կ'ընէր Կղեմէս Աղէքսանդրացի մը իւր Ստրոմատ ըսուած գիրքն, Եւսեբիոս մը՝ իւր պատմութիւնը, Ղակտանտիոս մը՝ իւր Հրահանգներն, Օգոստինոս մը՝ իւր Ցաղագս քաղաքին Աստուծոյ՝ գրած առեններին, քահանայի մը համար արդիւնաւոր եւ հաւատքի պաշտպանութեան համար օգտակար բան մ'է: Այսպէս կը

մտածէր Ս. Բարսեղ հեթանոս հեղինակները քրիստոնէաբար կարդալու եղանակին վրայ՝ առ Երիտասարդս գրած թղթով։ Գիտուն Թովմասինին ալ այս նիւթիս վրայ ընդարձակ հրատարակութիւն մ'ունի։

Ուրեմն հին լաւ հեղինակներուն վրայէն երբեմն երբեմն անցնիլը՝ գովելի բան մ'է։ Աղէկ չէ ինք զինքը չափազանց անոնց տալը, կրքոտ յարում մ'է. “Մեղր յորժամ գտանիցես, որդեակ, չափով կերիջիր, գուցէ յագիցես եւ փսխիցես„ (Առակ. Իե. 16)։ “Անչափութիւն իսկ մեղու քեզ լինի մաղձ„, կ'ըսէ յոյն բանաստեղծ մը։

Բայց քահանայ մը պէտք է բոլորովին հեռանայ՝ համեստութիւնը վիրաւորող հեղինակներու ընթերցումէն. ոչ միայն այս ընթերցումը ժամանակի ցաւալի կորուստ մ'է, հապա մանաւանդ՝ որովհետեւ մարդուս երեւակայութիւնը կը պղտորէ ու ոգին անմաքուր ցնորքներով կը լեցնէ։ Այն ատեն այս երկրաւոր ու անասնական մտածմունքներուն եւ Աստուծոյ սրտին յարմար մարդու մը վայել, վսեմ ու սուրբ մտածմունքներու մէջտեղ սաստիկ կռիւ մը կը փրթի, նման Յակոբի եւ Եսաւի կռուոյն՝ որ իրենց մօր արգանդի մէջ իրարու կը զարնուէին։ Ի՞նչ ըսի։ Յակոբ եւ Եսաւ եղբայր էին, բայց հեշտութեանց եւ Աւետարանի սկզբունքները իրարու եղբայր չեն կրնար ըլլալ. երկու թշնամիներ են որ միշտ զիրար կը վանեն, որոց մէկը մեզ գետին կը խոնարհեցնէ, մինչդեռ միւսը կը ջանայ երկինք բարձրացնել։ Ո՜հ. ինչպիսի՜ նեղութիւն կը պատրաստուի անոր, որ կը սիրէ անառակ գործքերու վատառողջ օդը ծծել եւ առանց հարկաւորութեան կ'երթայ այս նեխեալ տիղմը կը խառնէ։

Լսենք ինչ որ մեզ կ'ըսէ այս մասին անկասկածելի հեղինակ մը.

“Ստիպիմ ասել յակամայս՝ մի՛ հուպ լինիր մեղկ պղծետաց,
Ես ինքըն յայդ ամպարշտեալ վանեմ ըղձիրս արժանեաց։„

Յետոյ կը յաւելու՝

“Ո՞ անվընաս ընթեռնուցու Տիպուղղոսին զերգոց բան,
Եւ կամ ըզՔԵԴ, որ նուագէ ըզպիղծն եւեթ ըզԳինդեայն.
Ի Գաղղիական յառագաստէ ո՞վ ոք հրաժեշտ գայ ժուժկալ,
Եւ իմ նուագք զի՞ զայդպիսեացդ յածին շողոմ բանս կարդալ։„

(Ովիտ. զդարմանէ սիրոյն։)

Եւ ուրիշ տեղ՝

“Լե՜ր ինձ հաւան խըրտիր մեծ է ընդ մեր բարուց ընդ երգոց.
Վարք են պարկեշտք, մուսային խաղ է մեզ յայրատ յանսուրբ բոց։„

(Տրտ. Բ.)

Ս. Գրիգոր Նազիանզացին ալ շատ լաւ կ'ըսէ այս մասին.

Ասել, ունկն դնել եւ առնել՝ փոքր ինչ կան հեռի ի միմեանց:

Վերջացնենք այս ծանօթութիւնս որ արդէն շատ երկայն եղաւ։ Մարմնացեալ Բանն է այն լոյսն "որ լուսաւոր առնէ զամենայն մարդ՝ որ գայ ի յաշխարհս"։ Քրիստոնէից եւ Հեթանոսաց գրուածներուն մէջ ինչ որ ճշմարիտ, սուրբ եւ օգտակար է այս իմաստութեան աստուածային արեգակէն թռած ճառագայթներ են։ Ուստի եկեղեցին իրաւունք ունի այս ամէն բաները իրեն սեփականելու իբր իրեն վերաբերեալ եւ իբր մաս ճշմարտութեանց աւանդին՝ որուն պահպանութեան եւ դարէ ի դար զայն աւանդելու պաշտօնը ստանձնած է։ Եւ իրօք ալ միշտ այսպէս ըրած է։ Իւր վարդապետները ամէն գրքեր կը կարդային, ամէն գիտութիւններ կը քննէին. "Զամենայն քննեցէք, եւ որ ինչ բարին է՝ ընկալարուք"։ Հաւատքը իրենց համար Ս. Գրքի ըսածին պէս փորձաքար մ'էր ճշմարիտը՝ սխալէն, եւ յարգելին՝ անարգէն խտրելու համար։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Է. ՄԱՍՆ Ա. ԷՋ 264։

Թէ ի՛նչ է եռանդը։

Հայր Բրիտէն երթալով Էք-Մորդ, հոն առաքելութիւն մը բանալու համար, եկեղեցին պարապ կը գտնէ։ Սուրբ եռանդով մը վառուած՝ անմիջապէս շապիկ մը կը հագնի ու զանգակը ձեռքը դուրս կ'ելլէ ու փողոցները պտտելով՝ անցնող դարձողները կը կեցնէ ու կը հրաւիրէ, կը ստիպէ եւ կը մղէ զիրենք եկեղեցի գալու եւ Աստուծոյ խօսքը մտիկ ընելու։ Եկեղեցի կը դառնայ խուռն բազմութեամբ մը, որոնք ամէնն ալ

սկեպտիկոս եւ երգիծանող ըլլալով այս անակնկալ դէպքէն խնդալու առիթ կ'ուզէին քաղել։ Քարոզիչը ամպիոն կ'ելլէ եւ ժահուան տխուր եւ սարսափելի նկարագիրներով անոնց ծաղրածու ծիծաղը երեսնին կը զարնէ, սուրբ բարկութեամբ մը կը հարուածէ այն անհաւատ ճակատները, կը խոցէ այն քարացած սրտերը՝ իբր թէ ձեռքը սուր մ'ունենար, եւ լացով ու ողբով այն նոր Նինուէացիները ապաշխարութեան ատեանն կը տանի, ուր Պօսիւէի ըսածին պէս իրենք զիրենք ամբաստանողներ կ'արդարանան։ — Անհաւասիկ եռանդը։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Է. ՄԱՍՆ Բ. ԷՋ 264։

Հոռանդի վրայ։

Հայր Վալիւյ, Ցիսուսեան ընկերութենէն, մօտերս գրքուկ մը գրած է յանձնարարելու համար քահանայից մարդկանց փրկութեան եռանդին նախանձը։ Ահա ընթերցողներուն առջեւ կը դնենք անոր պարունակութեան համառօտութիւնը։

1. Մարդս ընտանեաց գլուխը, ընկերութեան կառավարիչն եւ արարչութեան թագաւորն է։ Քաղաքականութեան կրթնելով ինքն կրնայ հանդարտութիւն կամ ալէկոծութիւն առաջ բերել, կրնայ աշխարհիս վրայ պահել կամ աւրել հաւասարակշռութիւնը։ Կինը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ մարդուս օգնականը եւ իբր անոր նուազականը՝ բնութեան եւ ընկերութեան կարգին մէջ։ Ուրեմն ուղղակի մարդուն դառնալու է։ Ով որ այս չի հասկնար, ամենապարզ տարրական եռանդէն ալ չուր չունի։

2. Եռանդով եւ անխոնջ կերպով հոգւոց փրկութեան աշխատիլը՝ մեր ժամանակի ամենահարկաւոր պէտքերէն մին է: Մտաց հպարտութիւնը հաւատոյ խոնարհութեան տեղն անցած է. իսկ Աւետարանի վսեմ բարուց տեղը բռնած են անառակութիւն եւ վարուց ապականութիւն: Արդ ո՞վ չի տեսներ թէ հոս ո՛չ կիներու՝ հապա էրիկ մարդկանց վերագրելու է այն հաւատքի պակասութիւնը եւ վարուց անկումը՝ որ գաղղիայէն բոլոր Եւրոպա տարածուած է:

3. Որչափ որ մենք քիչ հոգ տանինք մարդկանց հոգեւոր պէտքերուն, այնչափ աւելի մարդիկ պիտի վարժուին կրօնքը եւ քահանաները բանի տեղ չդնելու: Ի՞նչ պիտի ըլլայ էրիկ մարդը քիչ ատենէն, եթէ մենք միայն կիներով զբաղէինք: Էակ մը որ երբեք չէ տեսնուած որեւէ ժամանակի եւ ազգի մէջ. էակ մը առանց Աստուծոյ, առանց ապագայ կենաց գաղափարի, որ չունի բռնութենէ զատ ուրիշ բնաւորութիւն եւ որուն շահն ու օգուտն է ընդհանուր անկարգութիւն եւ իրարանցում: Ընկերութիւնն ալ շուտով պիտի վերածուի ագահ եւ նախանձոտ արարածներու զաղթելի խումբի մը, որ կ'ապրին միայն հարստանալու համար՝ որպէս զի կարենան իրենց անկարգ կրքերը յագեցնել: Այն ատեն ի՞նչ բանի պիտի դառնայ մեր այս նուաստացած բազմութեան վրայ ունեցած պաշտօնն. մրտելու, պսակելու եւ թաղելու, եւ թերեւս այն ալ ոչ միշտ: Սակայն այս է հոգիներու մէջ զՅիսուս Քրիստոս ծնանելու, սնուցանելու եւ աճեցնելու համար Աստուծմէ հաստատուած վերականգնումի պաշտօնը:

4. Եթէ մարդկան չես կապուիր՝ անհաստատ հիման վրայ կը շինես: Դու պիտի կրթես տղաքները, բայց անոնք պիտի ուզե՞ն իրենց հայրերուն տուած օրինակին հակառակը ընել: Եկեղեցիդ կը գեղեցկացնես ու հարուստ ղարդերով կը զարդարես, բայց ինչո՞ւ համար: Քիչ ատենէն եկեղեցիներու մէջ երկրպագող եւ ամպիոնի մօտ ունկնդիր պիտի չգտնուի, ինչպէս նաեւ ո՛չ եւս խոստովանող ո՛չ ալ սրբութեան մասնակցող:

5. Կիները երկինք կը դիմեն, մարդիկ ալ դժոխքով կը գոհանան եւ դուն ո՛վ քահանայ այսպիսի տեսարան մը կրնա՞ս անտարբեր դիտել: Եթէ քու ձեռքէդ ամէն եկածը չես ըներ հօտիդ աղնուական մասին կորուստը արգիլելու համար, կրնա՞ս հովիւ կոչուիլ, ալ ի՞նչ հայրենի սիրտ ունիս:

6. Մեծ է արդի ժամանակներուս գործունէութիւնը: Մարդիկ հեռաւոր տեղեր կը թռչին, մեքենաները կը բազմացնեն՝ բերքերը առատացնելու համար, երկրիս ամէն կողմ տակնուվրայ կ'ընեն՝ ոսկին ու պատուական քարեր հանելու համար: Այս անդադար գործունէութեան մէջ, քահանան միայն անշարժ, հանգիստ, անկարեկիր եւ օտար պիտի մնայ իր դարուն իրարանցումին եւ յառաջադիմութեան դիմաց: Որեւիցէ քահանայ որ իւր նախորդէն աւելի բան մը չ'ըներ, նոր հնարքներ չի ստեղծեր մարդիկ հեռացնելու ամբարշտութեանց կորստական հեղեղներէն՝ չարերու տեղի տուող քահանայ մ'է, գայլերուն իր հօտը աւերած ատեն՝ քնացող հովիւ մ'է:

Օ՜ն, ուրեմն, ձեռքերնիդ գործի զարկէք, ո՛վ քահանայք՝ հոգւոց հովիւներ, շուտով մարդկանց դարձուցէք ձեր եռանդին այժը։

Բայց ի՞նչ պէտք է որ ընենք։ — Ձեր աղօթքներուն մէջ Աստուծմէ խրատ ուզեցէք, եւ ինքը ձեզի պիտի խօսի։ Վաղուց հօր գրքուկը, որ ձեզի կը յանձնարարեմ քանի մը հնարքներ պիտի ցուցնէ։ Բայց ամէն ժողովրդապետութեան մէջ միեւնոյն հնարքը օգտակար չի կրնար ըլլալ. ամէն մէկն իրեն յարմարագոյնն կ՚ուզէ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ը. ԷՋ 283։

Իտալացի աստուածաբան մը անցեալ դարուս վերջերը, իւր ատեն քրիստոնէութեան զանազան եկեղեցիներու մէջ գործածուած քրիստոնէականները քննած ու իւր դիտողութիւնները ըրած է։ Ասիս հետաքրքրական եւ օգտակար գրուածը տպուած է այս տիտղոսով. «Արդի քրիստոնէականներու վրայ քննադատական եւ աստուածաբանական քննութիւն, Հօրն Փրանկիսկոսի կուսթա, ի Փերրարա 1748»։ Ասիս փոքրիկ ութածալ գիրքը Հռոմայ մէջ մեծ համարում ունի, բայց շատ հազուագիւտ է, եւ նոյն իսկ Իտալիա մեծ դժուարութեամբ կրնայ գտնուիլ։

Ահա հեղինակին՝ գաղղիացւոց քանի մը քրիստոնէականներուն վրայ ըրած դիտողութեանց ծայրաքաղ մը։

1. Ավինեոնի քրիստոնէականը՝ գաւառական ժողովոց հրամանով տպուած, ամենամեծ գովեստներով գովուած է։

2. Հեղինակը գրեթէ նոյնը կ՚ըսէ՝ այն ատեն Մարսիլիա գործածուած քրիստոնէականին համար։

3. Ալպիի քրիստոնէականը ամենաընտիրն է։ Եւ այս իտալերէն թարգմանուած է։

4. Ֆլէօռիի քրիստոնէականը արգիլուած գրքերու ցուցակի մէջ գրուած է՝ «Մինչեւ ուշ» ։

5. Պօսիւէի քրիստոնէականը բաւական գովուած է, բայց քանի մը սեղմութիւններով։ Զոր օրինակ, Եկեղեցւոյ երկրորդ պատուիրանին մէջ կ՚ըսէ, թէ պէտք է մեղքերը խոստովանիլ իւր սեփական քահանային, այսինքն իւր ժողովրդապետին, կամ ասոր հաւանութիւնը ունեցող քահանայի մը. որ հակառակ է ընդհանուր սովորութեան, միայն թէ ըսնանայ ըսելով գաղղիոյ մէջ թեմական եպիսկոպոսը չհասկցուի։

Զղջման գալով, տարակուսելի կ՚ըսէ Պօսիւէ այն կարծիքը, որ կ՚ըմբռնէ թէ բաւական է դժոխքի պատժոց վախէն յառաջ եկած զղջումը։ Հեղինակը այս դիտողութիւնը կ՚ընէ. Ուրիշ բան է իւր փրկութիւնը ապահովցնելու համար իւր աւելի կատարեալ միջոց մը նկատել Աստուծոյ սիրով զղջումի գալ, ուրիշ բան է տարակուսելի կոչել՝ այնչափ աստուածաբաններու ամենաապահով համարած եւ գործածութեան մէջ ամէնէն աւելի հետեւելի կարծիքը։

6. Սարպոնայի վարդապետ Կոլոմի քրիստոնէականը՝ իւր ամենագիտնական եւ անբասիր վարդապետութեամբ յօրինուած գիրք մը գրուատուած է։ Բան մը կրնայ քննադատուիլ հոն այսինքն տօնները սուրբ պահելուն մէջ՝ Կոլոմ շատ յստակ

կերպով չի զանազաներ ինչ որ բուն պատուիրանի պարտաւորութիւն է՝ եւ ինչ որ լոկ խրատական եւ կամ մի քանի անձանց համար միայն պարտաւորիչ է։

7. Բայց Կուսմա վարդապետն երբ Պուժան հօր քրիստոնէականին վրայ կը խօսի, գովեստ եւ զարմանք իրար կը խառնէ։ Այս գիտուն Յիսուսեանին գիրքը «ոսկի գիրք մը» կը կոչէ։ Գիտութիւն, ճշգրտութիւն, յստակութիւն, ճշտութիւն, բան չի պակսիր հոն։ Եւ այս գիրքս ամէնուն կը յանձնարարէ, մանաւանդ եկեղեցականներուն։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Թ. ԷՋ 286։

Քրիստոնէական ճարտասանութեան գաղափարը։ —

Ս. Պօղոսի պերճախօսութիւնը։

1. Թէ մարդկային տեսակէտով՝ անոր լեզուին եւ գրուածներուն մէջ ինչ թերութիւն կար։

1. Ինքն ստէպ քերականութեան կանոններուն դէմ կը մեղանչէ. զոր օր. (Եփես. գ. 1—3) «Ես Պաւղոս կապեալ Յիսուսի Քրիստոսի, ցուցաւ ինձ խորհուրդն...» Ասոր նկատմամբ կ'ըսէ Ս. Հերոնիմոս. «Մեք բանիցս զտանեմք զքերականական վրէպս եւ կամ նմանս սմին, ոչ զառաքեալն ստգտանեմք որպէս ամբաստանեն որ չարաքննեն. այլ ջատագովք նորա եմք՝ զի առանց հռետորական պերճութեան բանից, եւ առանց բառիցն պատշաճութեան կարգի եւ առանց վայելչութեան խօսից ձգեաց զաշխարհս ի հաւատս Քրիստոսի» (Թղթ. առ Եպիփ.)։

2. Շատ տեղ մութ է, ինչպէս Ս. Պետրոս ալ կը հաստատէ. «Յորս գտանի ինչ ինչ դժուարիմաց» (Բ. Պետ. գ. 16)։ — «Ի կիր արկանէ Պաւղոս խառն եւ գշփոթ ասացուածս բանից» (Որիգ. ի Թղթ. Հռովմ.)։ — «Պաւղոս ի մէջ արկեալ ծամածուռ բանս մթին եւ թաքուն առնէ զմիտս ընթերցուածոց» (Ս. Եպիփան)։ — Այս մթութիւնը, ինչպէս որ կը գրէ Ս. Հերոնիմոս, մեծաւ մասամբ առաջ կու գայ այս երկրորդ երկինքը վերացող մարդուն տեսածն ու զգացածը մարդկային լեզուով բացատրելուն անկարելութենէն. «Խորին եւ թաքուն իմաստս լեզուն ոչ մեկնէ, եւ զի յաճախ անդր յինքն դառնայ՝ եթէ զոր ինչ խօսին՝ չմարթի յստակ բանիւք մերձեցուցանել ի լսելիս այլոցն եւ մինչ ջանայ զմիտսն պարզել՝ խարխափէ» (Թղթ. ԺԳ. առ Ակաղիաս)։ — Ս. Պօղոս ինքն իսկ իր վրայօք կ'ըսէ. «Տգէտ եւս իցեմ բանիւ» (Բ. Կորն. ԺԱ. 6) եւ կը յաւելու «Առաքեաց զիս Քրիստոս աւետարանել՝ ոչ ճարտարութեամբ բանից զի մի ընդունայն լիցի խաչն Քրիստոսի...» (Ա. Կորն. Ա. 17), եւ յաջորդ գլխուն մէջ (համար 4) «Բանն իմ եւ քարոզութիւն ոչ պատիր բանիւք իմաստութեան, այլ արդեամբք հոգւոյն եւ զօրութեամբ, զի հաւատք ձեր մի իցեն իմաստութեամբ մարդկան այլ զօրութեամբ Աստուծոյ։»

Այսու ամենայնիւ այս անվարժ լեզուով մարդս, այս խօսելու արհեստին մէջ տգէտ ըսուած մարդը՝ հրաշալի պերճաբանութեան մէջ վարժ եւ կրթուած էր։

2. Գիտութիւն եւ ճարտասանութիւն կը փայլին Ս. Պօղոսի խօսքերուն եւ թղթերուն մէջ։

1. Ս. Պօղոս գիտէր յունարէն, որ իւր հայրենեաց լեզուն էր ու կը խօսուէր Տարսոն ինչպէս Աթէնք ու Կորնթոս, Ստրաբոնի ըսածին համաձայն։ — Գիտէր Եբրայեցերէն՝ զոր սորված էր Գամաղիէլի գպրոցը՝ որ նոյն ատենին ամենաքաջն էր։ — Ինքը տեղեակ էր աշխարհիկ ընտիր հեղինակներուն ու գիտէր ըստ պարագայից անոնցմէ օգտուիլ։ Տիտոսի Թղթոյն Ա. գլխուն մէջ Եփիմենիսի մէկ տողը կը յիշէ. եւ Կորնթացւոց Ա. Թղթոյն ԺԵ. գլխուն մէջ Մենանտրոսի մէկ տողը. իսկ Արիսպագոսի խօսած երեւելի ճառին մէջ զարմանալի պատեհութեամբ մը մէջ կը բերէ Արտոս բանաստեղծին խօսքերը. "Նորա եւ ազգ իսկ եմք։. — "Ուսեալ իսկ էր, կ'ըսէ Ս. Հերոնիմոս, ի Դաւթէ, կորզել ի ձեռաց թշնամեացն զսուսերն եւ զգլուխն ամբարտաւան Գողիաթու հատանել նորին սուսերաւն.։

2. Ս. Պօղոս խօսքի գեղեցկութիւն եւ վայելչութիւն չունէր, որոնցմէ կը խորշէր, բայց ճշմարիտ ճարտասանութեան թաւին ու ուժգնութիւնն ունէր։ Մէկ ճառով մը զԴիոնիսիոսը՝ որ Արիսպագոսի գիտուններէն մին էր՝ խռնարհեցուց խաչի ոտքը։ Փելիքսի առջեւ արդարութեան եւ սիրոյ վրայ կը խօսէր. "Եւ զահի հարեալ Փելիքս" (Գ. Առաք. ԻԴ.), եւ այն կը սարսափի։ Ագրիպաս թագաւորին առջեւ կը խօսի, եւ այս կը պատասխանէ. "փոքու իմն հաւանեցուցանիցես զիս լինել քրիստոնեայ„ (անդ ԻԶ)։ կը խօսի Փեստոսի, որ կը զարմանայ անոր գիտութեան վրայ,

բայց անկարող անոր բարձրիմաստ վեհմտութիւնն լմանալու՝ կ'ըսէ. "Մոլիս, Պաւղէ, բազում դպրութիւնք զքեզ ի մոլորութիւն դարձուցանեն„ (անդ, ԻԶ. 24)։ Լիւստրայի բնակիչներուն կը քարոզէ, եւ ճարտասանութեան աստուած կը հրատարակեն զինքը. "Եւ կոչէին... զՊաւղոս Հերմէս, քանզի նա էր առաջնորդ բանին„ (անդ, ԺԴ. 11)։

Ս. Յովհան Ոսկեբերան եւ Ս. Հերոնիմոս մեծ Առաքելոյս դրուատիքը կ'ընեն զարմանալի կերպով։ Ահա վերջնոյս խօսքերը իւր Բամմաքիոսի գրած հինգերորդ Թղթոյն մէջ. "Քանիցս ընթեռնում զՊաւղոս, համարիմ ոչ զբանս այլ զորոտումն լսել.։ — Եւ նոյնին գրած ուրիշ նամակի մը մէջ. "Պաւղոս անօթի ընտրութեան, փող Աւետարանի, մոնչիւն առիւծու մերոյ, որոտումն հեթանոսաց, գետ քրիստոնէական Ճարտասանութեան„։

Մտիկ ըրէք Պօսիւէի գրած՝ Ս. Պօղոսի ներբողին մէկ սքանչելի հատակտորը։

Անցեալ գարու վերջը, մեր հայրերը Ս. Պօղոսի անպաճոյճ սաստկութենէն եւ ուժգին պարզութենէն օրինակող բեմբասացի մը քարոզները կ'ունկնդրէին։ Ասիկա էր հայր Բէօրըկար։ Ահա ինչպէս անոր նկարագիրը կ'ընէ ժամանակակից մը.

Անիկա Աւետարանէն զատ ուրիշ գիրք չէր կարդար. անոր ոճի պարզութեան մէջ՝ հանճարի ցայտեր կը ցոլան, որոնց գուցէ ինքն ալ չ'անդրադառնար, որովհետեւ այնչափ երեւակայութեան չունքերէն առաջ չեն գար, որչափ անոր հոգւոյն մեծութենէն ու նիւթին խոր մտածութենէն։ Անոր

ամենավսեմ կտորներն իսկ ամենապարզ ժողովըրդեան յարմար են: Առանց բնականէն հեռանալու, ինքը զանազան կերպարանքներ կ'առնու. իբր հայր կը յորդորէ, իբր բարեկամ կը համոզէ ու իբր մարգարէ կը սպառնայ: Ասոնք հիացնող եւ ապշեցնող լոյս մը չեն, հապա գետին կործանող եւ շանթահարող որոտումներ: Կրօնքէ շատ բան չի հասկցող հեղինակներէն ոմանք զինքը մոլեռանդ կը համարին. Թող ըլլայ այսպէս, բայց Եսայեայ, Ս. Պօղոսի եւ Եկեղեցւոյ ամենապերճաբան վարդապետներուն նման: Անոր քարոզներուն ամենալաւ մասերը լսելով, աչքերս աւելի իմ վրաս կը գարձնեմ՝ քան թէ անոր, հոգ տանելով աւելի ինք զինքս ուղղելու քան թէ անոր վրայ զարմանալու եւ ասոր պատճառն է որ ինքն կ'իմանայ, կը զգայ իր ըսածը, ու ես ալ անոր պատճառներով համոզուած եմ: Երէկ թատրոններու դէմ խօսի, ասոնք երեսի վրայ կը ձգուին. եթէ գէշ գրքերու դէմ, կ'այրին. եթէ պարտքը հատուցանելու պատուիրանին վրայ՝ հաշիւները կը գոցուին: Մեր քարոզիչները թերեւս պէտք ունէին այսպիսի օրինակի մը, որպէս զի համոզուէին թէ քարոզին եռանդն ու առաքինութիւններն են՝ որ քարոզութեան բարի պտուղները կրնան հասցնել. (Սրբ. Քննութիւն քարոզուց, զոր Հայր Դանիէլ կը յիշէ Հօրն Բէօրըկարի կենսագրութեան մէջ):

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ԺԹ. ԷՋ 325:

Հոգ հոգւոց:

Ահա քանի մը կանոններ, որոնց պէտք է հետեւի հոգւոց հովիւ մը իւր մեծ պաշտօնը օգտակար կերպով ու սրբութեամբ կատարելու համար.

1. Բարի օրինակ եղիր, ու միշտ ուրիշներէն պահանջածէդ աւելին ըրէ:

2. Ցուզուած, վերացեալ եւ շփոթած ատենդ ետ կեցիր խօսելէ, գործելէ ու հրամայելէ. որովհետեւ այդ ատեն կրնայ կարծուիլ թէ կքքով կը գործես:

3. Երբեք մի՛ ստիպեր մէկը, որուն սիրտը նեղն է կամ ոեւէ կրքով յուզուած. հանդարտելու ժամանակ տուր, որպէս զի կարենայ սիրտը բանալ եւ հանդարտութեամբ ու պարզութեամբ խօսիլ:

4. Աստուածարգելաններուդ հետ մի՛ վիճեր եւ մի՛ պատճառաբաններ, որովհետեւ իշխանութիւնդ վտանգի տակ կը ձգես: Դու կառավարելու՝ ոչ թէ վիճելու ըղկուած ես:

5. Եթէ պատահի որ մէկուն խնդիրքը չկատարես, այնպէս ըրէ որ պարզապէս գիտցուի թէ հարկաւորութենէ ու պարտաւորութենէ ստիպուած կը մերժես: — Իսկ եթէ շնորհես քեզմէ խնդրուածը, գոհ սրտով շնորհէ, եւ ոչ թէ դժգոհ եւ կոշտ կերպով մը՝ որ պարգեւին արժէքը կ'աւրէ, եւ շատ անգամ ալ մերժումէն աւելի ծանր կ'ընէ:

6. Երբ ստիպուած ես, խստութիւն մը բանեցնելու, ցուցուր թէ աւելի պիտի ուզէիր եթէ կարելի ըլլար ապաշխարանքը դու ինքդ տուժել քան թէ ուրիշին տալ: Սէրը թոյլ դեղին գառնութիւնը քաղցրացնէ՝ վհատութեան եւ յուսահատութեան առջեւն առնելու համար: Երբ գառնուկի մը սրունքը կը կոտրի, հովիւը չի գար միւսն ալ կո-

տրելու կամ բարկութեամբ մը չի ծեծեր, հապա քաղցրութեամբ զայն կը վերցնէ, խնամքով կը բուժէ, իր բազուկներուն մէջ կ'առնու եւ մեծ զգուշութեամբ կը տանի այս խեղճ գառնուկը՝ որ այլ եւս չի կրնար քալել:

7. Երբ մէկը զքեզ վշտացնէ եւ յետոյ իր յանցանքը ճանչնայ, զգո՛յշ եղիր անոր գէշ կերպեր ցուցնելէ ու քեզ ըրած ապերախտութիւնը յանդիմանելէ: Մի՛ ըներ օձին պէս, որ պոչովը կ'աւրէ՝ գլխով ըրածը: Մանաւանդ թէ ազաւնիին նմանէ. եթէ անոր զարնելէդ վերջ քիչ մը կը գգուես, ու աղի կամ կորեակի հատիկ մը նետես առջեւը՝ շուտով կը հանգարտի ու կը խաղաղի: Հազիւ թէ ստորակարգեալ մը իր սխալը կը ճանչնայ, բազուկներդ երկնցուր ու բաց իրեն սիրտդ:

8. Դուն քեզ արդարացնելու շատ փոյթ մ'ունենար, ո՛չ ալ յամառ եղիր անմեղութիւնդ պաշտպանելու մէջ: Դաւթի եւ Ս. Բեռնարդոսի պէս ըսէ. "*Լուիցեն հեզք եւ ուրախ եղիցին*" (Սղմ. ԼԴ. 3). ես զիս ուղղամիտ եւ բարեսիրտ մարդոց դատողութեան կը յանձնեմ, կամ լաւ եւս Աստուծոյ դատաստանին: Եթէ ինքը զիս կը դատապարտէ՝ ես ալ զիս կը դատապարտեմ եւ պարզութեամբ կը խոստովանիմ իմ սխալս:

Ս. Փրանկիսկոս Սալեզացին այս երկաք կանոնները, մանաւանդ վերջին երկուքը զարմանալի կերպով պահեց: Երբ սաստիկ զրպարտութեան մը տակ ինկած էր, կը ստիպէին որ զինքը արդարացնէր: Աստուած գիտէ՝ իրեն փառաց համար ինձ պէտք եղած համբաւին չափը. ես ինծի համար ասկէ աւելի չեմ ուզեր: Ինքը խաղաղ ձնաց, եւ

Աստուած շուտով անոր անմեղութիւնը երեւան հանեց:

Բան մը չի կրնար դէմ դնել արդար իշխանութեան մը՝ որոյ հաստատութիւնը քաղցր եւ մեղմ կերպերու տակ ծածկուած է: Բայց այս այնպէս գիտութիւն մ'է՝ որ միայն Հոգւոյն Սրբոյ դպրոցը կը սորվեւի. "*Օծութիւնն ուսուցանիցէ զձեզ*" (Ա. Յով. Բ. 27): Հոգւոյն Սրբոյ օծումը հոգիները կառավարելու արհեստին մէկ հատիկ դաստիարակն է: Ո՛վ Աստուած, սորվեցո՛ւր մեզի քաղցրութեամբ եւ սրտի խոնարհութեամբ կառավարել մեր եղբայրները ու առաջնորդել անոնց: Եթէ բարիք մը ընենք, ամէնքնիս ալ գիտենք թէ ընողը դուն ես, մինչդեռ մէջը սպրդած եւ բարիքն աւրող չարիքը միայն մեզմէ, մեր խստութենէն, մեր անկարգութենէն, մեր խստապահանջութենէն առաջ կու գայ:

Հոս քաղցրութեան վրայօք քանի մը խօսքեր ալ պիտի աւելցնենք:

Աւելի մեծ առաքինութիւն եւ հաստատ սիրտ պէտք է քաղցրութեամբ կառավարելու համար, քան թէ խստութեամբ կառավարելու համար: Բնաւորութեան խստութիւնը կամ ներքին հպարտութիւնը կամ բնական անկարողութիւնը մարդս իշխող կ'ընեն: Ինքն բանի մը չի կրնար համբերել եւ եռանդի պատճառանօք՝ իրեն վրայ տիրող կրքին սանձերը թոյլ կու տայ: Աւրիստոտէլ կ'ըսէ թէ սովորաբար տկար մարդիկ իրենց իշխանութիւնը՝ աւելի բարձրամտութեամբ ու մեծ հրամանատարութեամբ կը գործածեն, որովհետեւ տկարութիւնը կը զգան եւ կը վախնան նախատուելէ:

կը պատմէ Պլուտարքոս, թէ օր մը Արեգաէն ու Հովը իրարու հետ կը վիճէին թէ երկուքէն ո՞ր մէկը աւելի կարողութիւն ունի մարդիկները իրենց քաշելու, եւ անոնց սիրտը շահելու: Հովը անմիջապէս կը սկսի բարկութեամբ փչել ու բռնութեամբ օդը յուզել՝ ամէն առջեւը եկածը գետին տապալելով: Բայց մարդը փաթթուելով իր վերարկուին մէջ՝ աճապարանօք կը փախչի գոց տեղ մը պատսպարուելու համար, կը գոցէ դուռը եւ պատուհանները ու անկիւն մը քաշուած կ'անիծէ Հովը ու անոր սաստկութիւնն: — Արեգակն ալ իր ատենին կ'երեւնայ, մարդուս վրայ բարերար ճառագայթ մը կ'արձակէ եւ անոր ամէն անդամները բարեխառն ջերմութիւն մը կը բաշխէ: Ահա նոյն մարդը իր վերարկուն թոյլ կը ձգէ ու կը փափաքի իր սիրտը ամբողջովին արեւուն առջեւ բանալ. քաղցր ժպիտով մը զայն կը գիտէ ու կ'օրհնէ իբր աստուածութեան կենդանի պատկեր մը:

Խստութիւնը՝ սրտերը սառեցնող եւ ամէն գործէ դադրեցնող պաղ հով մ'է: Քաղցրութիւնը բարերար շունչ մ'է՝ որ զանոնք կը տաքցնէ, կ'ընդարձակէ եւ անոնց շարժում ու կեանք կը հաղորդէ:

Կան ոմանք՝ որ չեն կրնար սխալ մը ուղղել առանց ուրիշ մեծագոյն մը գործելու: Այսպիսիները անվարժ տանիքներ շինողներու կը նմանին, որ իրենց շինածէն աւելի կղմինար կը կոտրեն:

Կը փափաքիմ հոս մէջտեղ բերել Պղատոնի մէկ խորհրդածութիւնը քաղցրութեան վրայ: Կ'ըսէ թէ Սէրը երբ երկնքէն մեկնեցաւ ու Երա-

մազդ միայն սկսաւ իշխել, իւր որոտումները գոռալով ու սարսափելի շանթեր արձակելով՝ Ողիմպոսի բնակիչներուն մէջ գժտութիւն եւ ապստամբութիւն անպակաս էր, ամէն բան կրակի ու բոցերու մէջ էր, ու երկինքը գժոխքի մը փոխուած էր: Բայց երբ քաղցր Սէրն էր իշխողը՝ ամէն աստուածները խաղաղութեան մէջ էին:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ԺԱ. ԷՋ 393:

Այս չորրորդ հատածիս մէջ՝ քահանայի եւ աշխարհականին՝ նեղութիւններ կրելու հասարակ պարտաւորութեան վրայ պիտի չխօսինք: Երկուքն ալ պարտաւոր են ապաշխարելու, որովհետեւ մեղաւոր են: Երկուքն ալ պարտաւոր են զոհողութիւններ ընելու՝ քանի որ մարդ չի կրնար իր կրքերուն յաղթել, չի կրնար երկնից արքայութիւնը շահիլ՝ թէ որ ծանր պատերազմներ չընէ: Երկու կարեւոր դէպք պիտի պատմենք՝ այս նիւթիս վրայ, ըսածնիս լրացնելու համար:

Կարթուսեան կրօնաւորի մը քնոյ եւ ծուլութեան դէմ ըրած կռիւը:

Շատ չ'ըներ, Լա Փառ-Տիէօյի մէջ կ'ապրէր կրօնաւոր մը, որ չարաչար կը տագնապէր քնանալու անյաղթելի միտումէ մը: Ամենահաստատ ու բարի առաջադրութիւն դնելով ալ՝ չէր կրնար գիշերուան ժամը 11ին արթննալ եկեղեցի երթալու եւ գիշերային ժամերգութիւնն ըսելու համար: Բնութիւնը՝ որ զինքը այսչափ մրափկոտ ըրած էր, մեծ մեքենագործի ձիրք մ'ալ տուած էր իրեն:

Առանց ուսման եւ մաթեմաթիկական գիտութեան՝ շատ խորհելով ու աշխատելով հնարած էր կատարեալ ժամացոյց մը, անոր զսպանակին վրայ զարթուցիչի ձեւով աւելցուցած էր շատ մը աղմկալից զանգակներ. բայց որ իրեն բաւական չեղաւ. ասոր համար անկիւնները եւ շրջանակին գլուխը գանուող խոյակին մէջտեղը յարմարցուց սարեակ մը, աքաղաղ մը ու թմբուկ մը: Որոշեալ ժամուն սաստիկ աղմուկ մը կը փրթէր: քանի մը գիշեր բանը յաջող գնաց. բայց երբ ժամը 11 էր, ժամացոյցը կրկին զանգակներովը կը դղրդէր, սարեակը կը սլէր, աքաղաղը կ'երգէր, թմբուկն կը թնդար... եւ կրօնաւորը կը խորդար:

Ուրիշ մ'ըլլար կը յուսահատէր: Բայց ինքը իր ճարպկութիւնը ձեռք առած՝ շուտով հնարեց օձ մը, որ իր գլխուն քով կեցած միշտ կը փսփսար ականջն ի վար. ժամանակն է, ելիր: Օձը սարեակէն, աքաղաղէն, թմբուկէն ու զանգակներէն աւելի ճարպիկ եղաւ: Գործը շատ յաջող կ'երթար, եւ խեղճ կարթուսեանը արթննալէն չէր պակսեր: Բայց ո՜հ, իր ուրախութեան մէջ սխալ գիւտ մը ունեցաւ. ինքը կը կարծէր թէ միայն քնոտ էր, երբ իմացաւ որ ծոյլ ալ է եղեր, որովհետեւ արթննալով կը դանդաղէր իր կարծր մահիճն շուտով թողլու ու աչքերը կիսաբաց՝ վերստին քնանալու վտանգով՝ կ'ախորժէր ժամանակ մը անկողնին մէջ քաղցրութիւնը վայելել: Ուստի այս ալ կարօտ էր բարեկարգութեան մը: Կրօնաւորը իր յանցաւոր ըլլալը կ'իմանայ, մեքենագործը խոնարհած է: Սատանան ալ կը պարծէր երկուքին ալ յաղթելուն համար. բայց վանականը կ'ուզէ գլուխ ելլել:

Առանց յապաղման իր մահիճին վրայ բարձրէն ծանր տախտակ մը կը յարմարցնէ, այնպէս որ օձին լուր տալէն անմիջապէս վերջը ոտքերուն վրայ իյնայ: Շատ անգամ խեղճ կրօնաւորը կաղ կ'ելլէ դասը կ'երթայ: Սակայն, անհաւատալի բան, կամ օձը իր սուլիչ ձայնը կորնցուցած էր, կամ որովհետեւ տախտակը ժամանակ մը վերջ նուազ խստութեամբ վրան կ'իյնար, կամ թէ ծերունւոյն քունը աւելցած էր, եւ կամ սրունքները կարծրացած էին, կամ ինքն տախտակին իյնալէն առաջ իր ոտքերը՝ ետ քաշելու ունակութիւնը ստացած ըլլալով՝ շատ չանցաւ, ուրիշ հնարք մը փնտռելու պէտքը զգաց: Եւ այս եղաւ, որ ամէն երեկոյ պառկելէն առաջ թեւին չուան մը կը կապէր՝ որ որոշուած ատենին յանկարծ պրկումով մը առձգուելով զինքը անկողնէն դուրս կը նետէր:

Ասով ալ չփոխուեցաւ: Աստուած գիտէ թէ ինչ նոր հնարքներ կը մտածէր, այսպիսի քնոյ մը հետ մաքառելու համար, երբ իմացաւ յաւիտենական քնոյ մնտենալը... քնանա՞լ, ո՜հ ո՛չ: Բարեպաշտ քրիստոնեան ուրիշ կերպ մտածեց, եւ հակառակ իր ծուլութեան փոքր մեղքին, յոյսն ու վստահութիւնը Մարդասիրին վրայ դրած. "Ո՜հ, աղաղակեց, մեռած ատեն, վերջապէս կ'արթննամ": Այս եղաւ իր վերջին խօսքը: (Լ. Վէօեօ:)

Անձնասիրութեան դէմ յաղթութիւն մը:

Օր մը Ուշպէնս՝ Մատրիտի շրջակայքը պտըտած ատեն՝ խստակրօն վանք մը կը մտնէ եւ մեծ զարմանքով վանքին աղքատ ու խոնարհ դասին մէջ՝ կը նշմարէ պատկեր մը, որ իր հեղինակին մեծ տա-

ղանդի տէր ըլլալը կը յայտնէր: Այս պատկերը կրօնաւորի մը մահը կը ներկայացնէր: Ռուպէնս կը կանչէ իւր աշակերտները՝ որ նմանապէս կը հիանան: — Եւ ո՞վ կրնայ ըլլալ այս գործիս հեղինակը· — Հարցուց Վան Տիք, Ռուպէնսի սիրելի աշակերտը: — Պատկերին տակը անուն մը գրուած էր, բայց կ'երեւայ թէ աւրուած է, պատասխանեց Վան Թուլտէն:

Ռուպէնս ստիպեց որ վանահայրը գայ իր հետը խօսի, եւ ծեր կրօնաւորին կը հարցնէ թէ ո՞վ էր հիանալի պատկերին հեղինակը: — Նկարիչն այս աշխարհքէս չէ: — Ի՞նչ, մեռա՞ծ է, կոչեց Ռուպէնս, մեռա՞ծ... չկայ մէկը, որ մինչեւ հիմայ զինքը ճանչցած ըլլայ, հրատարակուած չէ անոր անունը, որ կրնար անմահանալ. անուն մը՝ որուն առջեւ Թերեւս իմիններս պիտի նուաղէր: Եւ սակայն, կրկնեց արհեստագործն աղնուական պարծանօք· հայր, ես պետրոս պօղոս Ռուպէնսն եմ:

Այս անունը լսածին պէս՝ վանահօր տժգոյն երեսը արտասովոր գունով վառիլ սկսաւ: Ռուպէնսի վրայ արկնարկ մը նետելով, կրակոտեցան աչքերը, որոնցմէ կը յայտնուէր թէ չէր ուզեր ըսածէն աւելի բան մը գիտցնել· բայց այս յուզումը վայրկեան մը միայն տեւեց: Կրօնաւորը աչքերը խոնարհեցուց, բազուկները, որ յուզմամբ երկինք բարձրացուցած էր՝ իւր կուրծքին վրայ խաչանման ծալլեց, եւ կրկնեց, — պատկերին հեղինակը այս աշխարհքէս չէ: — Անոր անո՞ւնը, հայր, անոր անո՞ւնը, որ կարենամ ես զայն ամէնուն ծանօթացնել՝ որ իրեն արժանի պատիւը կարենամ տալ: — Ե՛ Ռուպէնս, Վան Տիք, Վան Թուլտէն եւ Յակոբ

Յորտէնս իւր աշակերտները՝ վանահօր չորս կողմը առած՝ կ'աղաղակէին որ անոր հեղինակը իրենց յայտնէ:

Կրօնաւորը կը դողդողար· պաղ քրտինք մ'անոր ճակտէն վար կը հոսէր, իւր նիհար այտերն ու շրթունքները դողդոջուն կ'երեւային՝ իբր թէ յայտնելու վրայ ըլլային խորհուրդ մը՝ որոյ բանալին իր քովն էր: — Անոր անունը, անոր անունը, կը կրկնէր Ռուպէնս:

Կրօնաւորը ձեռքերով հանդիսաւոր նշան մ'ըրաւ: — Ինծի նայեցէք, ըսաւ. դուք ըսածս չհասկըցաք, ես ձեզի ըսի թէ այս պատկերին հեղինակը այլ եւս այս աշխարհէս չէ. բայց ես չուզեցի ձեզ ըսել թէ մեռած է: — Ո՛հ կ'ապրի՛, կ'ապրի՛, ճանչցուր ուրեմն ինձ, ճանչցուր ինձ:

Անիկա աշխարհքս ուրացեր է եւ վանքի մը մէջ կրօնաւոր է: — Կրօնաւո՞ր, հայր, կրօնաւոր, ո՛հ ըսէ ինձ ո՞ր վանքի մէջն է, որովհետեւ պէտք է որ ինքը անկէ ելլէ: Երբ Աստուած մէկը հանճարեաւոր կ'ընէ, պէտք չէ որ մենաստանի մը խորը թաղուի: Աստուած իրեն մեծ պաշտօն մը տուած է, պէտք է որ զայն կատարէ: Ըսէ ինձ անոր պահուած մենաստանը, եւ ես պիտի հանեմ զինքը վանքէն՝ առջեւն դնելով իրեն սպասող փառքը: Եթէ մերժէ, ես Սրբազան քահանայապետէն հրաման բերել կու տամ, որպէս զի ելլէ վանքէն ու իր վճիռները ձեռք առնէ: Սրբազան պապը զիս կը սիրէ, խնդիրքս անշուշտ կը կատարէ:

Ո՛չ անոր անունը եւ ո՛չ ալ ապաստանած վանքը պիտի ըսեմ, կրկնեց կրօնաւորը հաստատ ձայնով մը:

Սրբազան պապը քեզի պիտի հրամայէ, կրկնեց Ռուպէնս այլայլած:

Ինծի մտիկ ըրէք, ըսաւ կրօնաւորը, կ'աղաչեմ, ինծի մտիկ ըրէք: Կը կարծէ՞ք թէ այս մարդը աշխարհքս ձգելէն, հարստութիւն եւ փառք ուրանալէն առաջ, քաջութեամբ կռուած չէ այդ տեսակ առաջարկութեանց դէմ: Կը համարի՞ք թէ ինքը վերջապէս աշխարհքիս ունայնութիւնը ճանչնալէն առաջ, ըսաւ կրօնաւորը կուրծքը բախելով, ստիպուած չէ շատ մը խաբէութիւններու փորձն առնելու, շատ մը դառն ցաւեր ճաշակելու: Թողուցէք ուրեմն, որ աշխարհիս եւ իր վշտերուն դէմ գտած ապաստանարանին մէջ խաղաղութեամբ մեռնի: Ձեր ջանքերն այլ եւս անօգուտ են, այս փորձութիւն մ'է, որմէ յաղթող պիտի ելլէ, աւելցուց կրօնաւորը նաչէն նշան մ'ընելով, որովհետեւ Աստուած իր օգնութիւնը պիտի չվերցնէ անկէ, այն Աստուածը՝ որ իր ողորմութեամբ հաճեցաւ զինքը իրեն կանչել՝ երբեք պիտի չձգէ զայն երեսէ:

Բայց, հայր, ինքը անմահութիւն մը կը մերժէ:

— Յաւիտենականութեան առջեւ այս աշխարհիս անմահութիւնը ոչինչ բան մ'է, — եւ կրօնաւորը վար քաշեց իր վեղարը, ու խօսքը փոխեց, որպէս զի Ռուպէնս չկրնայ նոյն նիւթին վրայ պնդել:

Երեւելի նկարիչը իր աշակերտաց փայլուն խմբով վանքէն դուրս կ'ելլէն, եւ ամէնքը ապշած ու լռիկ ժպիկ կը դառնան Պատրիտ:

Վանահայրն ալ կը դառնայ իր խցիկը, ու իրեն անկողնոյ տեղ ծառայող յարդով լեցուած պարիսի մը վրայ ծունկի գալով՝ չնորհակալ աղօթք մ'ըսաւ Աստուծոյ: Ցետոյ ժողվեց իր վճիռները՝

գոյները եւ հռոտանին՝ որ խուցը կը պահէր, ու իր պատուհանին առջեւէն սահող գետին մէջ նետեց: Ժամանակ մը մելամաղձոտ դիտեց այն առուականներն տանող ջուրը:

Երբ իւր տեսութենէն հեռացան անոնք, առաջուան պէս իւր խաչելութեան առջեւ սկսաւ աղօթել:

(Ս. Վիկտորի ընկերութեան Պատերէն: — Կրօնական ուսմունք):

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ԺԲ. ԷՋ 396:

1. Թէ ինչպէս Յիսուս Քրիստոս ներկայ է հաղորդութեան մէջ:

2. Ինչպէս Յիսուս Քրիստոս կը գործէ զինքը ընդունողներուն մէջ:

1. Տեառն մերոյ կեանքը հաղորդութեան մէջ, անտարակոյս, ծածկուած կեանք մ'է:

Ասոր համար ալ քարոզիչները երբ մեր տապանակներու մէջ բնակող Յիսուսի Քրիստոսի վրայօք ժողովրդեան կը խօսին, գրեթէ միշտ զինքը մոռնան եւ կամօք անձն ունայնացնելու վիճակի մէջ կը ներկայացնեն, ոչ միայն իւր սիրովը կաշկանդուած հոն, հապա նաեւ զինքն արտաքին զգայարանքներէն զրկող՝ խորհրդաւոր քնոյ մը մէջ ընկղմած: Այսպէս է մանաւորապէս հոգեւոր գրքերու հեղինակներուն լեզուն, որ այս մեծ օրինակիս վրայ հիմնուած՝ զգայարանաց մահացուցում ու ներքին ամփոփում կը քարոզեն:

Բայց այսպիսի գաղափարներ ժողովրդեան հաղորդելով՝ մեր խորաններու վրայ գտնուած սքանչելի խորհրդոյն հանդէպ անոնց ունեցած մեծա-

բանքն ու յարգութիւնը նուազելու տեղիք չի՛ տրուիր: Թագաւոր մը որ վրանի մը տակ պառկած, իւր վերարկուին մէջ փաթթուած ու ծածկուած եւ քնոյ մէջ ընկղմած է այնպէս որ ո՛չ կրնայ տեսնել եւ ո՛չ ալ լսել, իրեն ապարանքը մնողներուն վրայ պիտի ընէ՞ այն ազդեցութիւնը, ինչ որ պիտի ընէր եթէ տեսնէին զինքը գահի մը վրայ բաց աչքերով նստած եւ որ իւր արքունականներով շրջապատուած՝ թագաւորական իշխանութեամբ կը խօսի ու կը գործէ:

Պիտի պատասխանեն. Բայց Յիսուս Քրիստոս մեր ձայնը կը լսէ՝ թէեւ խորհրդաւոր մահուան վիճակի մը մէջ գտնուի: Անտարակոյս ինքը իրը Աստուած մեր ձայնը կը լսէ, եւ այսպէս աշխարհիս ամէն կողմերն ալ պիտի լսէ: Բայց իւր խորհուրդը հաստատելով ուզեց մեր զգայարանքներուն աւելի մերձենալի կերպով ներկայ ըլլալ մեր քով, ու մեզի հետ հաղորդակցութեան մէջ մնալ՝ ինչպէս որ կը կենակցէր մարդկանց հետ իր մահկանացու ընթացքին մէջ:

Չվախնանք ուրեմն ժողովրդեան ծանօթացնելու թէ ցէրն մեր Հաղորդութեան մէջ իւր զգայարանաց գործածութիւնն ունի, թէ մարմնոյ աչքով զմեզ կը տեսնէ, թէ մեր ձայնը կը լսէ: Ստոյգ է թէ մեզ հաւատքի արդիւնքէն հզօկելու համար՝ ինքն կենաց քանի մը գործերը շատ քիչ անգամ կը գործածէ, ինչպէս խօսիլ, քալել, տեղէ մը ուրիշ տեղ փոխադրուիլ: Բայց քնացող մարդու մը կերպով նիւթական ներկայութիւնը, ինձ այսպէս կը թուի թէ ճշմարտութեան քիչ համաձայն է եւ փառաւորեալ ու յաղթող Քրիստոսի մեծ-

վայելչութեան նուազ արժանի, եւ հակառակ է այն նպատակին՝ զոր ինքն ունեցեր է սիրոյ խորհուրդը մեզի տալովը:

Գիտեմ թէ հոս բացատրած կարծիքս աստուածաբաններուն մէջ ընդունուած չէ: Բայց անցեալ դարուս մէջ պաշտպանուած է Աստուածաբանէ մը, որ էր Յիսուսեան ընկերութենէն կարդինալ Զինփիկոս, իր հռոմ 1728ին հրատարակած եւ մեծամեծ հաւանութեամբ հաստատուած մէկ երկասիրութեանը մէջ, որ գիտութեան, հմտութեան եւ բարեպաշտութեան իբր հրաշալիք մը գովուած է:

Նոր կարծիքներու դէմ պէտք է զգոյշ կեանք, մանաւանդ երբ բարեպաշտութեան վնաս կը հասցնեն: Բայց երբ նոր կարծիք մը աւանդութեան մէջ հաստատ հիմ մ'ունի եւ Յիսուսի Սրտին անսպառ գանձերը մեզի աւելի եւս ճանչցնելու կը ծառայէ ու անոր բարերարութեանց աւելի երախտագէտ ըլլալու զմեզ կը յորդորէ, մեր ամէն ուշադրութեան արժանի է: Արդ այսպէս է իմ հոս յայտնած կարծիքս*:

Կը սխալինք կարծելով թէ յայտնապէս ու միայն մի գիտենք ամէն ինչ որ կրնայ կրօնական նիւթի մէջ գիտցուիլ: Ասիկայ հանք մ'է, որ երբեք պիտի չսպառի: Մասնաւորապէս ամենասուրբ Հաղորդութիւնը հրաշալիքներու ովկիանոս մ'է, որ միշտ նոր գանձեր պիտի յայտնէ իր երկրպագելի խորութեանց մէջ խնարհ եւ յարգող սուզակ-

* Այս կարծիքը այժմ Աստուածաբանից մէջ ընդհանուր է եւ հռոմէական համալսարաններու մէջ ալ կը պաշտպանուի: ԾԱՆՕԹ. ԹՐԳՄ.

ներուն: Այսպէս բացարձակապէս կը սորվէցնեն Ս. Թովմաս եւ Ինովկենտիոս Գ. Պապը:

2. Ընդհաց վիճակի մէջ հաղորդուող մը իրեն պատրաստութեանը կատարելութեան համաձայն՝ աւելի կամ նուազ հոգեւոր տուրքերու լիութիւն մը կ'ընդունի: — Կենարարին մարմինը կ'ազդէ մեր վրայ նիւթական սնունդի պէս, որ կ'ուտենայ իւր արդիւնքը կերողին մարմնոյն փոխուելով. բայց սա տարբերութեամբ որ այս սնունդը զինքը առնողէն շատ աւելի ղօրաւոր ըլլալով՝ կարողութիւն ունի իրեն փոխելու զինքը կերողը: — Վերջապէս, քանի որ սուրբ տեսակները սպառած ու ջնջուած չեն, իրական միութիւն մը կայ Կենարարին մարմնոյն ու հոգւոյն եւ հաղորդուողին մէջ: — Բոլոր այս վարդապետութեան կէտերը ամէն ուղղափառ աստուածաբաններէն ընդունուած են:

Բայց տեսակներուն սպառելէն վերջ ալ, հաղորդութենէ առաջ եկած հոգւոյն Յիսուսի Քրիստոսի հետ ունեցած միութիւնը դեռ կը մնայ: Ի՞նչ տեսակ է ուրեմն այս միութիւնը: Բարոյական միութիւն մը, որ երկու բարեկամներու կամ հեռաւորութեամբ բաժնուած ամուսիններու մէջ կը յարատեւէ՝ կամքերու համաձայնութեամբ: Ահա արդի աստուածաբաններուն մեծ մասին տուած պատասխանը:

Ես սիրով կ'ընդունիմ այսպիսի պատասխան մը, երբ խօսքը սովորական պատրաստութեամբ եղած հաղորդութեան մը վրայ ըլլայ: Յիսուս կու գայ Հոգւոյն մէջ, եւ երբ իրեն տհաճելի բան մը չտեսնէ, կու տայ խաղաղութեան համբոյրն ու անոր հետ քանի մը վայրկեան կը կենցաղավարի, ապա՝ կը

հեռանայ իւր աստուածային բարերարութեան աւելի կամ նուազ թանկագին ցոյցեր տալով: Ջեմ կասկածիր թէ մեր հաղորդութիւններուն մեծ մասին մէջ այս բանը կը պատահի:

Բայց այն մեծ հոգիներուն համար, այն ջերմեռանդ հոգիներուն համար, որ հաւատոյ եւ սիրոյ արտասովոր պատրաստութիւններով կը մերձենան Ս. Սեղանին, չեմ կրնար ընդունիլ թէ հաղորդութեան արդիւնքն այս կարճատեւ այցելութեան, ա՛ռ առաւելն քառորդ ժամու մը չափ եղած կենցաղավարութեան մէջ կայանայ:

1. Տեառն մերոյ խօսքերն այնչափ զօրաւոր, այնչափ ուժգին են, որ չեն կրնար տեւողական օթեւանի մը համար չհասկցուիլ:

2. Առանց ասոր՝ Ս. Հարց եւ Աւանդութեան խօսքերն գժուարիմաց պիտի ըլլային: Շատերուն մէջէն լսենք Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացին. "*Ուստի պարտ է ի միտ ածել թէ ոչ սիրումն եւեթ օթեւանս առ մեզ առնելով՝ ի մեզ քնակի Քրիստոս, այլ եւ քնականն կցորդութեամբ. զի որպէս ոք եթէ զլուծեալ մոմ՝ ընդ այլում նմանապէս լուծելոյ խառնիցէ՝ մի ինչ յերկոցունց պատշաճեալ զանգի, զայս օրինակ եւ հաղորդութեամբ մարմնոյ եւ արեան Քրիստոսի, նա ի մեզ է, եւ մեք ի նմա*". (Ի Յովհ. Ծ. 41):

3. Եւ ինչպէս կրնան Քրիստոսի անցաւոր ներկայութեամբ բացատրուիլ հաղորդութեան զարմանալի արդիւնքներն, որ գործած է ընտրեալ հոգիներու մէջ, մեծ սուրբերու մէջ, ինչպէս կը կարդանք անոնց կենսագրութեանց մէջ:

պիտի ըսուի, թէ այդ կ'ըլլար, որովհետեւ հաղորդութիւնը այդ մեծանձն հոգիներուն շնորհքը զարմանալի կերպով կ'աւելցնէր: — Սակայն, ի՞նչ տարբերութիւն պիտի ըլլայ հաղորդութեան եւ ուրիշ խորհրդոց մասնաւոր արդիւնքներուն մէջ. զոր օրինակ դրոշմի, որ միայն սրբարար շնորհքը աւելցնելու համար հաստատուած է: Ո՛չ, այս բացատրութեամբ ես չեմ կրնար Ս. Պօղոսի խօսքերն հասկնալ. "կենդանի եմ այսուհետեւ, ոչ ես, այլ կենդանի է յիս Քրիստոս„ (Գաղ. Բ. 20):

Բայց պիտի ըսէք, տեսակները սպառելէն վերջ՝ ի՞նչ պիտի ըլլայ միութեան կապը: Քրիստոսի մարմինն այլ եւս չկայ: — Միութեան կապը պիտի ըլլայ Տեառն մերոյ հոգին, որ Աստուածութեան միացած է: Այսպէս կը կարծէ այն մեծ կարդինալը, որոյ գրուածքն արդէն յիշեցի: Այս գաղափարն ինձ շատ կը հաճի, որովհետեւ ինձ այնպէս թուի թէ զարմանալի կերպով կը ծառայէ մեր չերմեռանդութիւնը ծաւալելու, ինչու որ ահագին տարբերութիւն մը կը ցուցնէ մեզ պարզապէս արդար՝ եւ սերովբէական հոգւոյ մը հաղորդութեան մէջ (երկ. Ճառ. 8, 9):

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ԺԳ. ԷՋ 424:

Հաղորդութեան մատակարարութեան մէջ եկեղեցւոյ թոյլ տուած քանի մը սովորութիւնները եւ դատապարտած մի քանի զեղծումները:

1. Մի քանի դարերու մէջ թոյլ տրուած սովորութիւնները:

Ա. Ժամանակ մը եկեղեցին թոյլ կու տար որ սուրբ խորհրդոց մատուցուելէն վերջ՝ սարկաւագները սրբութիւնը տանէին ներկայ չեղողներուն, որպէս զի իրենց տունը ունենային զայն: Քահանայապետներն՝ զայն իբր խաղաղութեան եւ միութեաննշան եպիսկոպոսներուն կը ղրկէին: Ճգնաւորներն իրենց խրճիթը կը պահէին՝ իրենք իրենց հաղորդուելու համար: Հալածանաց ժամանակ հաւատացեալները զայն իրենց տունը կը տանէին եւ իրենց քով կը պահէին, թէ ցամաքային եւ թէ ծովային ճանապարհորդութեանց ատեն, որպէս զի վտանգ մը պատահելուն եւ պատերազմին վրայ հասնելուն՝ զօրաւորներու հացով կերակրուէին:

Ս. Թովմաս կանդրպերիի արքեպիսկոպոսը Անգղիոյ Հենրիկոս Բ. թագաւորին, որուն թշնամական հանգամանքները գիտէր, այցելութեան գացած ատեն, ինչպէս կը պատմուի իւր գաղղիերէն գրուած վարքին մէջ (Գիրք Ա. Գլ. Բ.), ամենասրբութիւնը իւր կուրծքի վրայ գաղտնի կը կրէր, այս դիտաւորութեամբ որ մահուան վտանգի մէջ գտնուած ատեն հաղորդուէր:

Սկովտիոյ դժբախտ Մարիամ Սդուարդ թագուհին, արիւնարբու եղնսաբէթէն խիստ բանտի մը մէջ ձգուած՝ պարապ տեղ ուղղափառ քահանայ մը կը խնդրէր: Ս. Պիոս Ե. պապը անոր դժբախտութենէն յուզուած հրաման տուաւ որ ինքնին հաղորդուի. եւ ինքն ալ ստէպ կը հաղորդուէր սրբագործուած նշխարներ պարունակող տուփերու միջոցաւ, զոր բարեկամները գաղտնի իրեն կը ղրկէին, ինչպէս կը պատմէ Հայր Գուսէն *Իր Սուրբ Արքունիք գրքին* մէջ:

Բ. Երկու տեսակներու ներքեւ հաղորդութիւն տալու սովորութիւնը երկար ատեն պահուե-

ցաւ եկեղեցւոյ մէջ, ինչպէս աղայոց մկրտութենէ անմիջապէս վերջ Սրբութիւն տալը։ Ահաւասիկ ինչ կ'ըսէ 1095ին Ուրբանոս Բ.ի ատենուան Գլերմոնի ժողովը. «Ոչ ոք հաղորդեսցի ի սեղանոյ, եթէ ոչ զմարմինն առանձինն եւ զարիւն նոյնպէս ընկալցի. քայց առ ի հարկէ եւ ի զգուշութենէ»։ Այս վերջին խօսքերս իրենց բացատրութիւնը կը ստանան Յարութիւն Բ. պապի խօսքերէն. «Բաց ի տղայոց եւ ի ծանր հիւանդացելոց՝ որք ոչ մարթեն զհացն կլանել»։

Երկու տեսակներու ներքեւ հաղորդութիւնը յայտնապէս աշխարհականներուն արգիլուեցաւ Գոստանցայի, Բասիլէայի եւ Տրիդենտեան ժողովներուն մէջ։

Փերդինանդ կայսեր թախանձանօք՝ պիոս Դ. թոյլ տուած էր Գերմանիոյ քանի մը եպիսկոպոսներուն՝ երկու տեսակներով հաղորդութիւն տալ, յուսալով որ ասիկայ բողոքականները դարձի բերելու միջոց մ'ըլլար։ Բայց շուտով իմացուեցաւ թէ սխալած էին։ Ուստի Ս. պիոս Ե. պապը տրուած թոյլտուութիւնը յետս կոչեց, ու բանադրանքի սպառնալեօք հրամայեց որ Տրիդենտեան ժողովոյն միայն մէկ տեսակով հաղորդուելու կանոնը հաւատարմութեամբ պահուի։

Դ. քահանայապետական պատարագին՝ սարկաւագն ու կիսասարկաւագը պապին նշխարքէն կը հաղորդուին. «պապն առնու մանր մի նշխարացն, եւ զմիւսն յերկուս բաժանէ վասն հաղորդութեան սարկաւագի եւ կիսասարկաւագի» (կարտ. Բոնա, Յաղագս Սրբազան Արարողութեանց Գլ. ԺԷ. թիւ 8)։ պատմութիւնը

մեր առջեւ կը դնէ ինչպէս քահանաները երբեմն իրենց նշխարքէն կտոր մը փրցնելով աշխարհականներ կը հաղորդէին։ Քանի մը աստուածաբաններ կարծեցին թէ այս բանս կրնայ ըլլալ՝ երբ ուրիշ սրբագործեալ նշխարքներ չըլլան. բայց ասոնք կը սխալին, որովհետեւ պատարագամատուցի (լատին) խորագիրը միայն վերջին կարեւորութեան պէտքի բացառութիւնը կ'ընէ, այսինքն երբ մահամերձի մը վերջին թոշակ տանիլ հարկ ըլլայ։

Դ. ժամանակ մը բաւական տարածուած սովորութիւն էր՝ Սրբութիւնը մեռեալներուն հետ թաղելն Սրբոյն Բարսղի Մեծին կեսարիոյ հայրապետին վարքին մէջ կը կարդանք, թէ առաջին անգամ Ս. պատարագ մատուցանելէն վերջ՝ նշխարքը երեք մասի բաժնեց, եւ որոց մէկ մասը պահեց որ մահուընէ վերջ իւր գերեզմանը դնեն. «Յերիս մասունս բաժանեալ զհացն, զմին Շաշակեաց մեծաւ երկիւղիւ, զմիւսն պահեաց զի ընդ նմա թաղեսցի եւ զերրորդն արծաթեայ աղաւնեաւ կախեաց ի վերայ սեղանոյն»։

Ս. Գրիգոր քահանայապետն իւր Խօսակցութեանց երկրորդ գրքին Դ. գլխոյն մէջ կը պատմէ թէ Ս. Բենեդիկտոս լսելով թէ Հողէն դուրս նետուած է արդէն երկու անգամ թաղուած երիտասարդ նորընծայի մը մարմինը՝ ինքը իւր ձեռքով Սրբութիւնը ննջեցելոյն ծնողաց տուաւ, որ մեծ յարգութեամբ անոր ստամոքսին վրայ դնելով թաղեն։ Սուրբին հրամանը կատարելով հողը նորընծային մարմինը ընդունեցաւ ու առաջուան պէս զայն դուրս չմերժեց։

2. Եկեղեցիէն դատապարտուած զեղծումները:

Ա. Սովորութիւն կար Յունաց մէջ Աւագ Հինգշաբթի օրը սրբագործել նշխարքները, որ ամբողջ տարին կը պահուէին հիւանդներու համար: Եւ անոնց ապականութիւնն արգիլելու համար՝ քանի մը գործիքներ եւ միջոցներ կը գործածէին, որ այնչափ վայելուչ չէին կենարարին մարմնոյն պարտ ու պատշաճ յարգութեան: Եւգինէոս Դ. քահանայապետը բոլոր այս սովորութիւնները մերժեց եւ յանձնարարեց որ ստէպ տարւոյ մէջ նորոգեն սուրբ մանիկները, ինչպէս որ կ'ընէին լատիններն:

Բ. ԺԱ. դարու մէջ կլունիի վանքը հաղորդութեան մատակարարութեան մէջ մասնաւոր սովորութիւն մը մուծուած էր: Եկեղեցին հաղորդուողներուն Սրբութիւն տալէն առաջ սուրբ մանիկն անգին Արեան մէջ կը թաթաղէին եւ ապա կու տային. "Քանիցս քահանայն տայ զմարմին, վասն իւրաքանչիւր հաղորդելոյն ուրոյն ուրոյն թաթաղեսցէ արեամբն" (Սուրբ Ուլտէրիկոսի ժողոված կլունիի սովորութիւնք): Եւ ասոր պատճառ կը տրուէր վախ մը, թէ երկար մնալու եւ պեխ ունեցող հաւատացեալները՝ հաղորդուած ատեն կրնային անգին Արեամբ թրջել զանոնք, որ բանը անվայել էր մեծ խորհրդոյ պատշաճ յարգութեան. "Քանզի է տեսանել յաճախ զի որոց երկար մօրուս եւ ունչս երկարածիգս լցեալ թողեալ ի մէջ խնճոյիցն յորժամ առնուն զբաժակն՝ մինչ չեւ զբմպելիս ի բերանն տարեալ, նախ զներս թանան ըմպելեօք" (նոյն): Եւ գրքին լուսանցքին մէջ գրուած

է թէ ասիկայ ուրիշ եկեղեցիներու սովորութեան հակառակ է, բայց կ'աւելցուի. "Քանզի ոմանք եւ յառանձինն նորընծայք մեր այնչափ անուս են, զի եթէ զարիւնն առանձինն ընկալցին ի մեծ անհոգութիւն անփութութեան մատնեն զանձինս:"

Հակառակ այսչափ պատճառներու՝ կլունիի սովորութիւնը պարսաւելի համարուեցաւ եւ Գլերմոնի ժողովը ստիպեց ըստ հին սովորութեան տալ մարմինն եւ արիւնը առանձին:

Գ. Մաւրիտիոսի՝ Փարիզու եպիսկոպոսին վերջին հիւանդութեան ատեն եղածն ալ զեղծում եւ մեծ սխալ մ'եղած է: Սա ըղեղի բորբոքում ունէր: Եւ այդ վիճակին մէջ թախանձանօք խնդրեց վերջին սուրբ թոշակը: Իրեն մերձ եղողները չհամարձակելով մտաւոր այս խանգարման մէջ անոր Սրբութիւնն տալ՝ ստիպեցին քահանայ մը որ սովորական հանդիսիւ չսրբագործուած նշխարք մը բերէ: Հազիւ թէ եպիսկոպոսը տեսաւ քահանան, ըսաւ իրեն իմանալի ձայնիւ. "Ի քաց հա՛ն, ի քաց հա՛ն, ոչ է դա Տէր Աստուած": Որ բանը ամէն ներկայ եղողները զարմացուց քահանան եկեղեցի դարձաւ եւ սրբագործուած նշխարք մ'առնելով բերաւ եպիսկոպոսին, որ մեծ յարգութեամբ եւ ջերմեռանդութեամբ ճաշակեց. եւ մեռաւ լի հաւատքով եւ սիրով: Կեսարիոս Հեստերպաքեցի կը պատմէ այս պատահարը իւր Հրաշից լուսաբանութեան (թ. 43) մէջ:

Ասոր նման բան մ'ալ Ուկոն տի Սան Վիքտորին պատահած է: Մահուան անկողնին մէջ իրեն չսրբագործուած նշխարք մը ներկայացուցին,

որովհետեւ ստամոքսի խանգարում ունէր: Բայց Աստուած իւր ծառան լուսաւորեց, զինքը նիւթական կռապաշտութենէ ազատելու համար. եւ ուկոն գոչեց. "Ձի՞նչ է զոր գործեցէքն, եղբարք: Ձիա՞րդ կամիք խաբել զիս: Ո՛չ է դա մարմին Տեառն իմոյ: Արդ գնացէք աներկմիտ մտօք բերէք ինձ զճշմարիտ մարմինն Տեառն իմոյ, զի շնորհօք Տեառն, ոչինչ գայթագղութիւն հասանիցէ անտի„: Եղբայրները տեսնելով թէ յայտնի եղաւ իրենց խաբէութիւնը, նեղոզութիւն խնդրեցին իրմէն, եւ վստահելով սրտագէտ Աստուծոյ վրայ՝ բերին իրեն ամենասուրբ հաղորդութիւնը: Աստուծոյ ծառան զայն սիրով կը գիտէ, եւ զգալով թէ հիւանդութիւնը իրեն պիտի չնեղէր զայն իւր սիրտը ընդունել, այս խօսքերս կ'արտասանէ. "Եկեք Որդին առ Հայր իւր եւ ծառայն առ Տէր իւր: — Զոր իբրեւ ասաց, կ'աւելցնէ պատմաբանը, մեկնեալ ծածկեցաւ Հաղորդութիւնն, այս է տեսակն այն, եւ այլն սուրբ աւանդեաց առ Աստուած զհոգի իւր„ (Քրոն. Տիտղ. ԾԸ. Գլ. Ա.):

Մեր նպատակը չէ հոս մի առ մի բացատրել այն զեղծումները՝ որ կրնան սպրդիլ հաղորդութիւնը ընդունելու եւ մատակարարելուն մէջ: Ուղղակի այս նիւթիս վրայ խօսող գրքեր կարդալու է. եւ շատերուն մէջէն կրնայ ընտրուիլ թիէռի De l'exposition du saint Sacrement de l'autel գիրքն եւ կամ իր ուրիշ մէկ գրուածքը Des superstitions հատ. Բ, թէպէտ եւ այս հեղինակիս ամէն վճիռները պէտք չէ կուրօրէն ընդունիլ:

ՅԱԽԵԼՈԽԱԾ

ՄՏԱԾԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔ ԸՆԵԼՈՒ ԿԵՐՊ

Նախագիտելիք:

Ամէն բանէ առաջ համոզուելու է որ մտածական աղօթք ընելու արհեստն Սրբոց գիտութեան կարեւոր մէկ մասն կը կազմէ, ըստ որում այն՝ մարդկային հրահանգներէ ու վարդապետութիւններէ աւելի՝ Հոգւոյն Սրբոյ օծութեամբ եւ կամաց բարեյօժարութեամբ կը ստացուի: Անոր համար նախ կը յորդորենք որ արդիւնաւոր կերպով մտածելու ճշմարիտ բաղձանք ունեցողն՝ այս շնորհքն յարատեւ խնդրէ. "Տէր, ուսո՛ մեզ յաղօթս կալ... ուսո՛ մեզ խորհել: Օծութիւն Հոգւոյն Սրբոյ ուսուսցէ մեզ զամենայն: Ինքն քարեխօս լինի վասն մերի հեծութիւնս անմտունչս: Եւ եթէ ո՛չ ոք կարէ ասել Տէր զՅիսուս, եթէ ո՛չ Հոգւովն Սրբով„, ո՞վ պիտի կարենայ ամբողջ ժամ մը աստուածային խորհրդոց ջերմեռանդ մտածութեամբ պարապիլ եւ այն ալ օգտաւէտ կերպով, եթէ նոյն ինքն Հոգին Սուրբ կանխաւ չպատմադրէ ու չօգնէ: Ուստի լաւ մտածելու առաջին կանոնն ըլլալու է եռանդագին խնդրել Աս-

տուծմէ այս շնորհքն ու գիտութիւնն: Եւանգելին ըսի, որովհետեւ այս պարգեւն շատ թանկագին է եւ մեզ ամենակարեւոր, այնպէս որ կրնայ իրաք ըսուիլ թէ կրօնաւորի մը համար օգտակար կերպով մտածական աղօթք ընելն այնչափ արժէք ունի՝ որչափ կոչման անզուգական շնորհքն ու անոր մէջ յարատեւութիւնն: Եթէ աղքատ մը մեծ աշխուժով պիտի սորվէր այն արհեստն, որուն գործածութենէն կ'ակնկալէր թէ պիտի հարստանար, որչափ մեծ եւանգեամբ պէտք է որ մենք խնդրինք եւ հետամուտ ըլլանք ստանալու համար այս աղօթքի վարժութիւնն, որով պիտի կարենանք դարմանել ոչ թէ մարմնաւոր, այլ հոգեւոր ծանրագոյն թշուառութիւններս: Հետեւաբար աղօթից հետ մեր կողմանէ ալ ամէն ջանք ընելու ենք: Որովհետեւ սպասելու չենք՝ թէ Աստուած մեզ համար հրաշք գործէ տալով այս շնորհքն առանց պէտք եղած միջոցներն գործադրելու մեր կողմանէ: — Այս ամէն բանէ վերջ՝ ենթադրելով որ մէկը առաքինութեան մէջ յառաջադիմելու փափաքն ունենայ, առանց որոյ ամէն ինչ անօգուտ պիտի ըլլար, համառօտիւ պիտի խօսիմ այն միջոցներուն վրայ, զորս կրնանք գործածել մեր կողմանէ՝ Աստուծոյ օգնականութեամբ մտածական աղօթից շնորհքն ստանալու համար:

Արդ կան հրահանգներ, որ մտածական աղօթքէ առաջ, կան որ անոր մէջ եւ կան ալ որ անկից վերջն պահելու ենք: Պատրաստութիւն կ'անուանենք այն հրահանգներն, որ առաջ պէտք է պահել: Ուստի նախ ասոր վրայ խօսինք:

ԳԼՈՒԽ Ա.

Մտածական աղօթքէ առաջ պահելիք հրահանգներ:

Երկու տեսակ պատրաստութիւն կայ. հեռաւոր եւ մերձաւոր: Հեռաւորին վրայօք վերը քանի մը բան ըսինք: Որովհետեւ կատարելութեան մէջ առաջ երթալու այն ճշմարիտ ու անկեղծ փափաքն, որու պէտքն ըսինք անհրաժեշտ է անոր, որ կ'ուզէ արդիւնաւոր կերպով մտածել, այս աղօթքիս միակ լաւագոյն պատրաստութիւնն է: Բայց որպէս զի աւելի լաւ մեկնեմ զայն, կ'ուզեմ քանի մը բան յաւելլով ի մտանաւորի այս հեռաւոր պատրաստութեան վրայօք:

Մտածելու հեռաւոր պատրաստութիւնն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ հոգւոյ այն կազմութիւնն, որ զայն լաւ խորհրդածելու կը տրամադրէ, հեռացնելով արգելքներն եւ գործադրելով կարեւոր միջոցներն: Ըստ բաւականի ծանօթ ըլլալու են մեզ այդ արգելքներն: Մտածելու արգելք մի է հպարտութիւնն ու անփառասիրութիւնն, որովհետեւ Աստուած հեզ ու խոնարհ հոգիներու հետ կը խօսի: Աստուած "զխոնարհն տեսանէ եւ զբարձունս ի հեռաստանէ ճանաչէ": Արգելքներէն մէկն ալ կեղծաւորութիւնն ու ինք զինքն եղածէն տարբեր ցուցնելու տենչն է. "Զի սուրբ հոգի իմաստութեան փախիցէ ի նենգութենէ": Արգելք են ընդհանրապէս այն ամէն մեղքերն, որոնց յաբած է հոգին. "զի յանձն չարարուեստ՝ իմաստութիւն ոչ մուտ եւ ոչ բնակէ ի մարմնի վարեցելոյ մեղօք": (Որ խօսքերն մարմնոյ արատն

նշանակելով կ'ակնարկեն յայտնապէս թէ հրեշտակային առաքինութեան ներկակ մեղքերն ու պակասութիւններն Հոգւոյն Սրբոյ ընորհաց դէմ ամենամեծ արգելքներն կը յարուցանեն։) Նմանապէս շատ մեծ արգելք մի է օրւան մէջ մտաց ցրումն եւ զգայարանաց անկանամ պահպանութիւնը։ Որովհետեւ կարելի չէ որ աղէկ ու ջերմեռանդութեամբ մտածէ մէկը, որուն երեւակայութիւնն չնչին բաներով լեցուած է, կամ թէ կարենայ մտաց ամփոփումն ունենալ աղօթքի մէջ այն՝ որ ուրիշ տեղ ցրուած է միշտ՝ ոչ թէ իր պաշտօնին բերմամբն՝ հապա հետաքրքրութեամբ, անպարկեշտութեամբ եւ այլ ուրիշ պակասութիւններով։ Ով որ ուրեմն կը բաղձայ օգտաւէտ կերպով մտածական աղօթք ընել՝ պէտք է հեռացնէ այս եւ ասոնց նման ուրիշ խոչընդոտներ։ Իսկ միջոցներն ուրիշ բան չեն, բայց եթէ գործադրութիւն այն ամէն առաքինութեանց, որ վերոյիշեալ արգելքներուն ներհակ են, այսինքն խոնարհութեան, անկեղծութեան եւ զգայարանաց պահպանութեան եւն։ Վասն զի ասոնք են որ Հոգին խաղաղ կը պահեն եւ հետեւաբար տրամադիր կ'ընեն մտածելու եւ միանգամայն աստուածային ընորհքներն կը հրաւիրեն. "*Երանի այնոցիկ՝ որ սուրբ են սրտիւք, զի նոքա զԱստուած տեսցեն*" (Մատթ. Ե. 8)։ Եւ այս անոնք են, որոնց Աստուած "*երեւեցուցանէ զերեսս իւր*" (Սղմ. ԿԶ. 1)։ Մոռնալու չէ հոս մահացուցումն ալ, որ գրեթէ դրամ մի է, որով կը գնենք Աստուծմէ այս պարգեւը։ Եւ իրօք ալ կը տեսնենք գրեթէ միշտ, որ աղօթելու մէջ մեծագոյն ախորժ կը զգան անոնք, որ աւելի հնտամուտ կ'ըլլան մահացուցման. թո՛ղ որ Աստուած ալ կամովին կը ընորհէ ինչ որ կը տեսնէ թէ մենք այնքան տենչանօք կը փափաքինք, որ մինչեւ իսկ մեր մարմնովն ու ո՛ւ եւ է զոհողութիւններով կարծես կ'ուզենք գնել։ — Բայց կը խոստովանիմ ալ՝ որ այս հեռաւոր պատրաստութիւն մը եղող հոգւոյ տրամադրութիւնն՝ աղօթք ու անկէ քաղուած պտուղն կ'ինթագրէ։ Սակայն այլ եւ այլ աստիճաններ ունի այն։ Եւ ո՛ւ եւ է մտածող մը գոնէ անոր սկզբնական վարժութիւնն ունենալու է։ Յառաջադիմելու ճշմարիտ փափաքն ամէն նորոգ սկսողներն ալ ունենալու են, որովհետեւ այս եւ ո՛չ ուրիշ նպատակաւ է որ կրօնքի մէջ կը մտնենք ամենքնիս ալ։

Մերձաւոր պատրաստութեան գալով Ս. Իգնատիոսի վարդապետութենէն կը քաղենք հետեւեալ հրահանգներն։

Նախընթաց իրիկուընէ առաւօտեան մտածական աղօթքի նիւթն կարգալու է կամ ուշադրութեամբ ունկնդրելու է՝ գիտելով մանաւանդ թէ այդ մտածականէն ինչ պտուղ կրնայ քաղել իր հոգւոյն համար։

Անկողնէն մտնելէն վերջ՝ քնանալէ առաջ, համառօտիւ մտաբերելու է նոյն նիւթն։

Լուացուելու ատեն, քալելու ժամանակ, նոյն բանին վրայ խորհելու է եւ ընելիք մտածական աղօթքին յարմար զգացումներ արթնցնելու է։

Վերջապէս հանդարտ ու խաղաղ հոգւով երթալու է մտածական աղօթքի եւ սկսելէ անմիջապէս առաջ "քիչ մը ատեն, ցերունական աղօթքը ընելու չափ (Ս. Իգնատիոսի խօսքերն են) միտքն

երկինք բարձրացնելով՝ երեւակայէ թէ Տէր Յիսուս ներկայ է ու կը դիտէ թէ ինչ պիտի ընէ»: Մտածէ ինքն թէ որուն առջեւն կը գտնուի, որուն հետ պիտի խօսակցի, եւ այնուհետեւ ծունկի գալէ առաջ կենդանի հաւատքով ներկայ երեւակայելու է զԱստուած, որ իւր ամէն բաներն խորատեսութեամբ կը դիտէ: Ծունկի գալէ առաջ ըսի, որովհետեւ աստուածային ներկայութեան այս կենդանի ըմբռնումն ունենալու է, ինչպէս սովորութիւն կայ ընելու ուրիշ ո՛ եւ է աղօթքէ առաջ եւ ո՛չ թէ նախաշաւիղի տեղ: Եւ այս դիտմամբ է որ կը պնդեմ հոս, որովհետեւ շատերը ասոր մտադրութիւն չեն ըներ կարծես եւ աճապարանօք ու գրեթէ աղմկալից կերպով ծունկի վրայ կու գան առանց խորհելու թէ ինչ պիտի ընեն:

Այս ամէն հրահանգներն շատ կարեւոր են, այնպէս որ կրնայ մէկը հաստատապէս համոզուիլ՝ որ եթէ այս ամէնքն ալ պահէ՝ շատ, եթէ մի քանին՝ քիչ, եւ եթէ ոչ մէկն ուզէ գործադրել, բնաւ օգուտ մը չպիտի կարենայ քաղել: «Յառաջ քան զաղօթս պատրաստեա՛ զանձն քո եւ մի՛ լինիր իբրեւ զայր, որ փորձէ զՏէր» (Եւք. ԺԸ. 23 Ը. Լ.): Ասոնք են Ս. Իգնատիոսի տուած՝ մտածական աղօթքէ առաջ պահելիք հրահանգներն, զորս ինքն աղօթելու եզական վարժութեամբ օժտուած եւ հայեցողական կենաց գերագոյն շնորհաց հասած ըլլալով մէկտեղ՝ բնաւ զանց չըրաւ: Ուրեմն ալ աւելի ուշադրութեամբ գործադրելու ենք մենք՝ որ քիչ վարժ ենք այս կրթութեան մէջ եւ միւս կողմանէ շատ հակամէտ ցրուելու: Ասոր համար է որ՝ երեկոյ քնէ առաջ եւ առաւօտը մտա-

ծական աղօթքէ առաջ կանոններն խիստ լռութիւն կը հրամայեն, որովհետեւ այդ ատեններն այս մասին գործուած ո՛ եւ է պակասութիւն մեծ ազդեցութիւն ունի մտածականի վրայ եւ շատ անգամ կրնայ զայն խափանել թէ՛ ցրմամբ, որուն տեղի կու տայ հոգին այդպիսի թերութիւններով, թէ՛ Աստուծոյ շնորհաց հեռացմամբ, որ կրնայ պատահիլ ի պատիժ սոյնօրինակ անհաւատարմութեանց:

Կրնայ մերձաւոր պատրաստութեան աւելցուիլ նաեւ այս, որ առաւօտը ամենասուրբ Հաղորդութեան այցելած ատեննիս, Աստուծոյ յանձնարարենք քիչ վերջ ընելիք մտածական աղօթքնիս, ինչպէս նաեւ Տիրամօր Կուսին եւ ուրիշ ամէն սրբոց օգնութիւնն ու բարեխօսութիւնն խնդրենք այդ ժամուն համար:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Մտածական աղօթքի մէջ պահելիք հրահանգներ:

Մտածական աղօթքն երեք մաս կամ ժամանակ ունի. սկիզբ, միջոց ու վախճան, այսինքն մուտք, շարունակութիւն ու ելք: Իւրաքանչիւրին ալ վրայ մէկ մէկ խօսք ըսելու է:

1. Սկիզբ կամ մուտք:

Սկիզբ կամ մուտք կ'անուանուի ինչ որ մտածական աղօթից մէջ խորհրդածելիք կէտերէն առաջ ընելու է: Եւ ասոնք են հետեւեալներն:

1. Ամենայն խոնարհութեամբ երկրպագելու է Աստուծոյ ծնրադրելով՝ եթէ մարմնաւոր հիւան-

դուքիւն մը չարգիլէ այդ, եւ այդ ատեն հոգ տանելու է որ յարգուքեան ներքին զգացումն աւելի մեծ ըլլայ։ — Ա. Այս՝ մտածական աղօթք ընողի մը առաջին ներգործութիւնն ըլլալու է, զոր սրտանց ընելու համար՝ հարկ է որ մէկ մը կանխաւ յեղյեղած ըլլայ, ինչպէս ըսինք մերձաւոր պատրաստութեան վրայ խօսած ատեննիս, թէ ինչ է ընելիքը եւ թէ որպիսի Տիրոջ մը առջեւ է որ կանգնած է։ Ուստի մտածական աղօթք ընելու սկսողն ծնրադրելու եւ կարելի եղածին չափ մեծ ջեռմեռանդութեամբ ըսելու է սովորական պատրաստութեան աղօթքն այս կենդանի հաւատքով, թէ գլխուն վերեւը երկինքն բացուած ըլլար եւ Հոն տեսնէր ինքն զԱստուած իր անհուն մեծվայելչութեամբն, սուրբ հրեշտակաց եւ մարդոց ստուար բազմութեամբ շրջապատուած՝ ամբողջ իւր երկնային արքունականներովն միասին ակնկառոյց կը դիտէ զինքն՝ թէ ինչ պիտի ընէ եւ ինչպէս պիտի աղօթէ։

2. Պատրաստական աղօթքն ամէն մտածականի հասարակ կ'ըլլայ։ Ան բովանդակէ աս երկրպագութեան՝ այս է աստուածային մեծվայելչութեան ու իր անձին ոչնչութեան ճանաչողութեան ներգործութենէն զատ մեղաց վրայ ցաւ ու անոնցմէ գարշուիմ մը, եւ այս ամէնն աղօթքէ առաջ ընելու է. ասկից զատ պէտք է նուիրել իր անձն ու մտաւոր կարողութիւններն եւ լաւ աղօթելու համար աստուածային օգնութիւնն ալ ինդրելու է։ — Եւ այս ամէն ներգործութիւններն՝ մտադիր ըլլալու է՝ աւելի սրտով քան բերնով ընելու։ — Ըլլայ որ մէկ մը պատահաբար

արգելք մը ունենայ եւ ուշ սկսի մտածականն՝ նորէն այս աղօթքն զանց ընելու չէ։

3. Ս. Իգնատիոսի Նախաշաւիղ անուանածներէն ալ առ նուազն երկու հատը ընելու է։

Առաջին Նախաշաւիղն քիչ մը երեւակայութեան օգնելու եւ ցրումներն աւելի դիւրաւ փարատելու կը ծառայէ։ Ս. Իգնատիոս զայն *Տեղւոյ ամփոփում* կ'անուանէ, որով մտածական աղօթք ընողն կանխաւ աչքին առջեւ կը բերէ խորհրդածելիք նիւթը. զոր օր. եթէ Քրիստոսի խաչելութեան վրայ ըլլայ մտածութիւնն, երեւակայելու է թէ Գողգոթա լերան վրայ կը գտնուի ու կը տեսնէ զՅիսուս Քրիստոս խաչին վրայ գամուած, կարեվէր, արիւնլուայ, երկու աւազակներու մէջտեղը, եւ խաչին քով կանգնած Աստուածամայրը՝ Յովհաննէսի, Մագդաղենացւոյն եւ ուրիշ մի քանի բարեպաշտ կանանց հետ եւն։ Եթէ Քրիստոսի Ծննդեան վրայ մտածելիք ըլլայ՝ այնպէս երեւակայելու է զայն ինչպէս սուղը են նկարել զոր օր. ամայի ախոռ մը, անպատսպար հովերու դէմ, որուն մէկ անկիւնը մնուր մը, յորում Յիսուս մանուկը լաթերու մէջ փաթթուած կը պառկի ու կու լայ, ներկայ են Աստուածամայրն ու Ս. Յովսէփ եւ եթէ մտածականի նիւթին յարմարի՝ քանի մը հովիւներ ալ եւն։

Եւ այս ու նման նիւթերու մէջ տեղւոյ ամփոփումն շատ օգտակար կ'ըլլայ, եթէ լաւ կատարուի, որովհետեւ երեւակայութիւնը որոշեալ առարկայի մը կը յառի եւ այնչափ շատ չի ցրուիր եւ եթէ ըլլայ որ այդ աղօթքին մէջտեղերը ցրուի՝ կրկին մտաբերելու է նախաշաւղին մէջ երեւակայած

պատկերն, ինչպէս կ'ընեն անոնք որ ուշադրութեամբ կ'ուզեն դիտել բան մը, եթէ ըլլայ որ պատահաբար կամ աղմուկի մը պատճառաւ աչքերնին ուրիշ տեղ դարձնեն՝ անմիջապէս կ'ամփոփեն զիրենք՝ դիտած առարկանուն վրայ վերադառնալով։

Եւ մտադիր ըլլալու է յայսմ, որ մտածական աղօթք ընողն երեւակայէ առարկան ոչ իբր նկարուած կամ վաղուց պատահած բան մը, հապա իբր թէ այն ատեն իր աչաց առջեւ տեղի կ'ունենայ եւ ինքն գողգոթա լերան վրայ, Բեթղեհէմի այրին մէջ կը գտնուի եւ ամէն բան իր աչքն կը տեսնէ, ականջներովն կը լսէ։

Իսկ եթէ մտածելիք նիւթն աչքի տակ չէյնալիք բան մ'է՝ զոր օր. մեղք կամ առաքինութիւն, կամ ուրիշ անմարմին բան մը, այն ատեն այս նախաշաւիղը չի կրնար գործադրելի ըլլալ, բայց եթէ վառվռուն երեւակայութիւն ունեցողի մը։ Այսու հանդերձ տեսակ մը տեղի ամփոփում կրնայ հնարուիլ զոր օր. երբ մեղքի վրայ մտածելիք ըլլանք՝ կրնանք երեւակայել, ինչպէս կ'ըսէ Ս. Իգնատիոս թէ Հոգինիս այս մարմնոյս մէջ՝ իբր բանտարկուած ըլլար շղթայակապ եւ մարդս ստորնացած ու տարագրուած ըլլար անասուններու մէջ կամ կրնանք ներկայացնել մեղքը ամենակատաղի ու ահռելի գազանի մը կերպարանաց ներքեւ, եւ կամ կրնանք անոր հետեւանքներն մտաբերել։ Ինչպէս մեղաւորին համար դժոխքի մէջ պատրաստուած կրակն, մարդն որ սատանայի իշխանութեան տակ ինկած է շղթայապինդ եւ այդ տանջանաց փոսին մէջ գահավիժելու վրայ է։ Այսպէս նիւթին համեմատ զանազան պատկերացումներ կրնան կազմուիլ։ — Եւ այս պատկերներն այսինքն նախաշաւիղներն նախընթաց օրն մտածական աղօթքի պատրաստութեան ատեն որոշուելու են, ու միանգամայն տարբեր նկարներ ընտրելու չէ եւ ոչ ալ զանոնք փնտռելու կամ մտածելու շատ ետեւէ ինալու է։ Եթէ կարելի չըլլայ դիւրաւ բան մը երեւակայել, այն ատեն այս առաջին նախաշաւիղն կրնայ լոկ մտածելիք նիւթն յիշելու մէջ կայանալ։

Վերջապէս եթէ մտածական աղօթքի նիւթն Քրիստոսի Տեառն մերոյ մէկ խօսքն ըլլայ, առաջին նախաշաւիղն կրնայ այս ըլլալ. երեւակայել զինքն Յիսուսի աշակերտաց եւ ուրիշ ունկնդրաց մէջտեղ եւ իբր թէ աստուածային վարդապետին բերնէն լսէր այն խօսքն։ Նմանապէս եթէ Ս. Գրոց ուրիշ տեղ է խօսքերն մտածելիք ըլլայ մէկը, հարկ է առաջին նախաշաւիղին մէջ համարի թէ ինքն այն խօսքը նոյն իսկ Ս. Հեղինակին բերնէն կը քաղէ, որ այն ատեն կարծես նոր կ'աւանդէ այդ. եւ կամ ենթադրել թէ այդ երկնքէն կ'իջնայ մտածական ընողին համար՝ իբրեւ թէ յատկապէս իրեն ուղղուած ըլլար։ Այսպէս ընելու է նման պարագաներու մէջ։

Երկրորդ Նախաշաւիղն է ընդհանրապէս մտածական աղօթքն աղեկ ընելու համար, (որովհետեւ այդ կը խնդրուի պատրաստական աղօթից մէջ) հապա ի մասնաւորի քաղելու համար այն պտուղն, զոր կը դիտենք ընդունիլ այն մտածականէն։ Ա. Հասարակ երկու բան խնդրելու է. *մտաց լուսաւորութիւն եւ կամաց շարժում*, որպէս զի ճանչնանք եւ ու-

զենք, զոր օր. եթէ մեղաց վրայ է մտածականնիս՝ խնդրելու ենք շնորհք ճանչնալու մտօք մեղաց որքան մեծ չարիք ըլլալն, եւ կամօք ալ բոլորովին գարշինք ու զզուինք անկից: Այս նախաշաւիղին մէջ սովորաբար աղօթքի մասնաւոր ձեւ մը կ'ըլլայ՝ ուղղուած առ երեք աստուածային անձինս, բայց ամէն անգամ ատոր աւելցնելու է ինչ որ ըսելիք մտածականին կը յարմարի յատկապէս: Պատմական դիպուածի մը վրայ որ ըլլայ մտածականնիս, կ'ուզէ Ս. Իգնատիոս, որ այս երկու նախաշաւիղներէն առաջ մտածելիք պատմութեան անցուդարձն մտքերնիս բերենք եւ յետոյ անցնինք տեղւոյ ամփոփման եւ անկից վերջ խնդրենք շնորհք: Այս պարագային երեք նախաշաւիղ կ'ունենանք:

Սակայն մտածականի այս մուտքն ամբողջ՝ երկրպագութեան ներգործութիւնն, պատրաստական աղօթքը, նախաշաւիղներն, սովորաբար չորս կամ առ առաւելն հինգ վայրկեանէ աւելի տեւելու չեն:

2. Միջոց կամ շարունակութիւն:

Մտածական աղօթքի միջոցն կամ շարունակութիւնն կը պարունակէ անոր մարմինն կազմող կէտերն, որոնք առհասարակ երկու կամ երեք կամ աւելի կ'ըլլան: Ուստի բուն մտածական աղօթքն կը կայանայ այս կէտերն յեղյեղելու եւ մտովին որոճալու մէջ, փնտռելով անոնց մէջ հոգեւոր պտուղն: Հոս կէտերու բաժանման վրայօք բան մը չեմ ուզեր ըսել, որովհետեւ այլուր այդ բաժանումն կարելի է գտնել որոշուած գրքերու կամ

գրուածքներու մէջ: Բայց ի՞նչ կերպով ընդարձակելու է մտածական աղօթից նիւթն եւ ինչպէս զբաղեցնելու միտքն առաջարկուած ճշմարտութեան վրայ, ի՞նչպէս քաղելու է իւրաքանչիւր կէտին կարեւոր պտուղն եւ ի՞նչ կերպով մերձեցնելու ենք զանոնք հոգւոյ ներկայ վիճակնուս. ահա ասոնց վրայ է որ հոս քանի մը բան պիտի ըսեմ:

Արդ Ս. Իգնատիոսի մտաց ու վարդապետութեան համաձայն մտածական աղօթքն կը կայանայ յիշողութեան, մտաց եւ կամաց զբաղման մէջ, որ հոգւոյ կարողութիւններն եթէ պարտուպատշաճ կերպով պարապին՝ լաւ մտածական աղօթք մը կ'ունենանք: Եւ երեք կարողութիւններն ալ իւրաքանչիւր կէտին մէջ գործածելու է, երբեմն մէկ կէտն իսկ բաւական կրնայ ըլլալ մտածականի մը համար:

Ա. Ի՞նչպէս գործածելու է յիշողութիւնը:

Յիշողութիւնն ամենէն առաջ կը մտաբերէ մտածական աղօթքի համար որոշուած նիւթն՝ գրեթէ առաջին նախաշաւիղին մէջ ըրածին պէս, այս տարբերութեամբ, որ 1. Մտածականի ամբողջ նիւթն չի մտաբերուիր՝ ինչպէս կ'ըլլայ նախաշաւիղին մէջ, հապա միայն՝ այն կէտին մէջ մտածելիք նիւթն: 2. Եւ այս մտաբերումն նախաշաւիղին մէջ եղածէն աւելի խնամօք եւ աւելի ընդարձակօրէն ըլլալու է. զոր օր. եթէ մտածելու առաջարկուած ըլլայ խօսք մը՝ նախաշաւիղին մէջ պիտի երեւակայէինք միայն իբր թէ Քրիստոսի Տեառն մերոյ բերնէն կամ երկինքէն լսէինք: Իսկ մտածականին մէջ այնպէս պիտի գործածենք յիշողութիւննիս, որ թէ լսենք այն խօսքին մեզ ուղ-

ղուիլն, թէ՛ ալ ուշադրութեամբ մտքերնուս առջեւն դնենք՝ թէ ո՞վ է այդ լսողն եւ ի՞նչ կ'ըսէ՝ մտադրութիւն ընելով անոր ամէն մէկ բառին նշանակութեան: Այսպէս յիշողութեան այս առաջին զբաղումն ճամբայ կը բանայ խորհրդածութեանց, զորս միտքն անմիջապէս պիտի ընէ: Նմանապէս եթէ մտածելիք նիւթն ըլլայ պատմական դիպուածք մը, հարկ չէ ամբողջն յիշողութեան առջեւ բերել, հապա այն կէտին մէջ խորհելիք մասն միայն եւ մինակ յիշելն ալ չէ բաւեր՝ հապա պէտք է ուշադրութեամբ նկատի առնուլ այն մասին վերաբերած պարագաներն եւ առաջարկել ինքն իրեն՝ հետեւեալ հարցումներն ընելով. ո՛վ, ի՞նչ, ո՞ւր, ի՞նչ միջոցներով, ինչո՞ւ համար, ե՞րբ եւն: Այս հարցումներն խորհրդածելու ենք հոս, որովհետեւ ասոնք լաւ մտածելով է որ մտքերնիս պիտի կարենայ պատճառաբանել գործնական պտուղ մը քաղելու համար:

Երկու տեսակէն ալ՝ այս ինքն խօսքի եւ պատմական դիպուածի՝ մէկ մէկ օրինակ դնենք հոս:

Մտածականի նիւթն ըլլայ Քրիստոսի Տեառն մերոյ այս խօսքն. "*Ի՞նչ օգտիցի մարդ եթէ զաշխարհս ամենայն շահեսցի եւ զանձն իւր տուժեսցէ*" (Մտթ. ԺԶ. 26):

Առաջին Նախապատիւ. "Աչքիս առջեւ բերեմ Քրիստոս Տէրն մեր աշակերտաց խումբն բազմութեամբ բոլորուած եւ զիս ալ անոնց մէջ երեւակայեմ՝ իբր թէ Տէրն մեր ինձ ալ կ'ըսէ. "*Ի՞նչ օգտիցի*" եւն:

"Յիշողութիւնն ալ այսպէս պիտի գործածուի. Ուրեմն Յիսուս Քրիստոս է որ կը խօսի...

որ յաւիտենական իմաստութիւն եւ յաւիտենական ճշմարտութիւն է... երկնառաք վարդապետ փրկութեան... որ չ'ուզեր պարապ տեղը ահաբեկել կամ տագնապել զիս, այլ փրկել կ'ուզէ... Ա՛յս Յիսուսն է ուրեմն, որ կ'ըսէ. "*Ի՞նչ օգտիցի, այսինքն ոչինչ օգտիցի... ո՛ւ եւ է մարդ... եթէ զաշխարհս ամենայն շահեսցի...* թէեւ մինակ ինքն՝ ամբողջ աշխարհքը, եւ անոր ամէն հարստութիւնները... պատիւները... հաճոյքները... այս ամէնն մինակ ձերբը բերէ... *եթէ զանձն իւր* (իւր հոգին)... անմահ եւ յաւիտենական հոգին... *տուժեսցէ*... եթէ յաւիտենական գատապարտութեամբ կորսնցնելու ըլլայ իւր հոգին մեղաք: Ա՛յսպէս... այսպէս կ'ըսէ Յիսուս Քրիստոս... կը հաւատամ, որովհետեւ ինքն է յաւիտենական, անսխալ ճշմարտութիւնն... Մարդու բնաւ օգուտ մը չունին... եւ չպիտի ալ ունենան աշխարհիս բոլոր բարիքներն... անոր ամէն փառքը... անոր ամէն զուարճութիւնները... մարդուս բնաւ օգուտ չպիտի ունենան՝ եթէ աս հոգին կորսնցնէ... Ա՛յսպէս կ'ըսէ Յիսուս Քրիստոս: Եւ իրաւ ալ է: Որովհետեւ ամբողջ աշխարհքն վաղանցիկ է... բայց հոգին անանց է... հոգին յաւիտեան կը մնայ երջանիկ կամ ապերջանիկ ըլլալու համար յաւիտեանս: Կ'անցնի աշխարհս... եւ իւր ամէն փառքերը... իր բոլոր վայելքներն եւ ամբողջ հարստութիւնները... այս ամէնը կ'անցնի... պիտի գայ օր մը այս ամէնուն վախճանը... եւ անշուշտ այն ատեն ասոնք վայելած ըլլալնիս օգուտ մը պիտի չունենայ, քանի որ ալ եւս պիտի չմնան... Դիտուք թէ մէկը 10... 30... 40...

տարի աշխարհիս վրայ ամենայայտնի բախտաւորութիւն ունենայ... քիչերն կ'ունենան... այս տարօրինակ երջանկութիւնը... Սակայն ըլլայ որ մեկը զայն ունենայ... ի՞նչ օգուտ պիտի քաղէ եթէ հոգին կորսնցնէ... պիտի անցնին երթան այս ամէն տարիներն... պիտի գայ կատարածը... իսկ հոգին միշտ պիտի մնայ... կամ պիտի փրկուի... կամ պիտի դատապարտուի... Եւ հոգւոյ այս երջանկութիւնն կամ ապերջանկութիւնն... բնաւ... երբեք վերջ պիտի չունենայ... Ուրեմն... իրաւամբ... *զի՞նչ օգտիցի մարդ, եթէ զաշխարհս ամենայն շահեսցի եւ զանձն իւր տուժեսցէ*»:

Շեմ ուրանար որ վերջին լսուածներն (այդ խօսքին այլեւայլ պատճառներն փնտռելով) աւելի մտաց գործողութեան կարծես կը վերաբերին: — Բայց հոգ չէ: — Հոս այդ խորհրդածութիւնն այնպէս ըրինք որ մտաց միայն ընդհանուր ճշմարտութեան առ իւր անձն ու վիճակն մերձեցուցածը ձնայ: — Այս ալ ստոյգ է որ յիշողութիւնը՝ մարդի գործածութեան զուգակցելու արգելք մը չկայ: — Նոյն իսկ կամքն կրնայ հոս ըղձեր մը արտայայտել:

Պատմական դիպուածի մը մէջ յիշողութիւնն գործածելու օրինակ մը կրնայ ըլլալ հետեւեալն: Հոս առաջին նախաշաւիղն դնեմ, որպէս զի երկուքին ալ տարբերութիւնն յայտնուի:

Մատածականին նիւթն ըլլայ խաչելութիւնն. 1. կ. Ի՞նչ կը կրէ Տէրն մեր մարմնով. 2. կ. Ի՞նչ կը կրէ իր պատուոյն դէմ. 3. կ. Ի՞նչ կը կրէ հոգւով: — Հոս՝ յայտնի է որ նախաշաւիղն ամբողջ եղելութեան համառօտ ամփոփումն պիտի

բովանդակէ. ուր ընդ հակառակն յիշողութիւնն պիտի մտաբերէ այն կէտն միայն, զոր նոյն ընդ նոյն պիտի խորհրդածէ: Ուստի՝

Առաջին Նախաշաւիղ: Գողգոթա լերան վրայ երեւակայեմ զինքս եւ աչքիս առջեւ բերեմ զՏէրն մեր Քրիստոս՝ խաչէն կախուած՝ տակաւին կենդանի՝ երկու աւազակներու մէջտեղ՝ որմէ առատ արիւն կը հոսէ: Պիտի տեսնեմ անհամար բազմութիւն մը ժողովրդեան, որոնք գրեթէ ամէնքն կ'այպանեն ու կը հայհոյեն զՏէրն մեր, պիտի դիտեմ անոնց կատաղի դիմագծերն եւ պիտի լսեմ չփոթ աղմուկներն ու պոռոչներն: Ասոնց մէջն է որ հոգեվարն Յիսուս կ'աղաղակէ. «Աստուած իմ, Աստուած իմ, ընդէ՞ր թողեր զիս»: Ինչպէս յայտնի է այս նախաշաւիղն համառօտիւ երեք կէտերն ալ կ'ամփոփէ:

Արդ յիշողութեանս գործածութեան համար մէկ կէտն միայն կ'առնեմ միւս կէտերու վերաբերածն ձգելով՝ զոր օր. 1. կ. *Ի՞նչ կը կրէ Տէրն մեր մարմնով*: «Տէրն մեր խաչին վրայ կախուած է: Ո՜հ, ինչ անտանելի ցաւեր կը կրէ... ինչ տաժանելի տառապանքներ... Ամբողջ մարմինն վէրքերով ու արեամբ ծածկուած... իրաւամբ «*Տեսաք մեք զնա՝ եւ ոչ գոյր նորա տեսիլ՝ եւ ո՛չ գեղեցկութիւն* (Ես. ԾԳ. 2)... *յոտից մինչեւ ցգլուխ՝ չիք ի նմա առողջութիւն* (Ես. Ա. 6)... ամբողջ անդամներն՝ աւա՜ղ՝ որքան սաստիկ կը կսկծան: Գլուխն փուշերով ծածկուած... տատասկներն մխուած են ճակտին մէջ... Եւ բովանդակ գլուխն շրջապատած են... Աչքերն արեամբ ծեփուած... ամբողջ երեսն վիրաւո-

րուած ու այլակերպած... բերանն լեղեաւ գառնացած... կուրծքն, կռնակն, կողերն, բազուկներն, սրունքներն սոսկալի կերպով պատռտած ժանիքներով... շատ տեղերն՝ միսն փրթած, ոսկորներն կը տեսնուին... ձեռքերն ու ոտքերն անհնարին տանջանօք գամուած... եւ այս ահռելի վէրքերով... կտրտուած ու ճղմուած ջղերէն՝ մէկ, երկու, երեք ժամ կենդանի կախուած կը մնայ... ինչ քստմնելի տառապանքներ... Այսպիսի մեծ չարչարանքներ կը կրէ Յիսուս Քրիստոս... անմեղ, սուրբ, անարատ, բարի... մանաւանդ նոյն ինքն անմեղութիւնն, սրբութիւնն, բարութիւնն... Աստուած եւ մարդ... մարդկային ազգին Փրկիչն... որ արժանի է անհուն սիրոյ... Այն, որ հրեշտակաց ուրախութիւն է՝ որուն կը բաղձան հայիլ շարունակ երկնային հոգիներն... ահա ինչ ընդունելութիւն կ'ունենայ մարդիկներէ... այսպէս թոյլ կու տայ Հայրն Աստուած... եւ ինչո՞ւ համար... իրեն մեղաց համար չէ, որովհետեւ բնաւ մեղք չունի, երբեք մեղանչած չէ եւ չէր ալ կրնար մեղանչել, հապա ամբողջ մարդկային ազգին մեղաց համար... այսչափ բան կը կրէ Յիսուս... եւ այդ ամէնն կը կրէ, թէեւ անմեղ... բայց անմուռնչ, անտրտունջ, եւ ո՛չ միայն առանց ատելու իրեն չարչարանաց պատճառ եղողներն, այլ մանաւանդ սիրելով զանոնք: Այս ամէն բան իրաւ է, այսպէս կը սորվեցնէ աստուածային հաւատքն, այսպէս կը հաւատամ անկասկած հաւատքով, որովհետեւ այսպէս կ'ուսուցանէ հաւատքն յայտնութեան ու Աստուծոյ խօսքին կրթնելով, որ անսխալ ու յաւիտենական ճշմարտութիւն է„:

Գրեթէ միշտ այսպէս գործածելու է յիշողութիւնն. բայց ասոր մէջ շատ դեգերելու չէ, որովհետեւ սովորաբար մտածականի գրքերու մէջ առաջարկուած կ'ըլլայ ինչ որ յիշողութեան կը վերաբերի. այսու հանդերձ մտածողն միշտ խնամք եւ ո՛չ անցողակի կերպով ընդլայնելու եւ յեղյեղելու է առաջարկուածն. վասն զի յիշողութեան այս կիրառութիւնն միւս խորհրդածութեանց գրեթէ հիմն է, կամ սերմն ու արմատն է, ուսկից հարկ է որ ծագին խորհրդածութիւններ ու զգացումներ: Եւ եթէ յիշողութեան այս գործածութիւնն անհնար ըլլայ, շատ մը փրկաւէտ խորհրդածութիւններ ալ պիտի կորսուին: — Այս ալ յարմար է որ հոս դիտենք թէ ինչպէս յաճախ կը յանձնարարուի, երբ կարելի է, յիշողութիւնն գործածելու մէջ առաջարկուած ճշմարտութեան կամ պատմութեան համեմատ հաւատոյ ներգործութիւն մ'ալ ըլլալ: Որովհետեւ այս խորհրդածութիւններն յետոյ աւելի պինդ կ'արմատանան եւ կամքն յուզելու համար աւելի ազդեցութիւն կ'ունենան: Այս պատճառաւ է որ վերը տուած օրինակներս ընդմիջեցի կամ վերջացուցի հաւատոյ ներգործութեամբ:

Բ. *Միտքն ինչպէս գործածելու է:*

Մտածելիք նիւթն՝ քիչ թէ շատ վերը ըսածնուս պէս յիշողութեան ձեռօք մտաց առաջարկելնէս վերջը՝ պիտի սկսին մտաց գործողութիւնները, որոնց մասերն են. մտաբերուած ճշմարտութեանց վրայ այլեւայլ խորհրդածութիւններ ընել. անձին եւ պիտոյիցը մերձեցուցնել. գործնական հետեւութիւններ քաղել անկից. անոր պատճառ-

ներն կշռել, եւ խորհիլ թէ այս ճշմարտութեանց համաձայն ինչպէս շարժած է մինչեւ այն օր, կամ ինչպէս պիտի շարժի։ Այս ամէնն պիտի ընէ միտքն եւ առ այս մեծ գիտութեան պէտք չկայ. ամէն ոք՝ պարզամիտ ու տգէտ ալ ըլլայ՝ առանց դժուարութեան այս ամէնուն վրայօք՝ Աստուծոյ շնորհօք՝ կրնայ պատճառաբանել։ Որովհետեւ հոս արտաքոյ կարգի գաղափարներ, իմաստնալից խորհրդածութիւններ չեն պահանջուիր, հապա գործնական մերձեցումներ եւ պարզ խօսակցութիւններ։ Առ այս սովորաբար միջոց մը կ'առաջարկուի, որ շատ դիւրամատչելի է եւ ամենապարզ մարդկանց ընդունակութեան ալ յարմար է. այսինքն քննել եւ ինքն իրեն պարզ ինդիրներ մը առաջարկել, որոնց դիւրաւ պիտի կարենայ պատասխանել ամէն ոք՝ բաւական է որ ուշէ ըլջօրէն զբաղիլ մտօք։ Այս հարցերն կամ ինդիրներն առհասարակ հետեւեալներն են, *ինչ խորհելու է ասոր վրայ* (մտածելու առաջարկուած եւ յիշողութեան կանխաւ մտաբերած նիւթին վրայ), *ինչ գործնական հետեւանք քաղելու է անկից. ինչ պատճառներ կը յորդորեն զմեզ զայն պահելու. ցարդ ինչպէս պահեցի այդ վարդապետութիւնը. ասկից վերջ ինչ ընելու եմ. ինչ արգելք հեռացնելու եմ. ինչ միջոց ընտրելու եմ*։ — Այս ամէն մէկ ինդիրներուն՝ այսինքն խորհրդածութեանց վրայօք մէկ մէկ խօսք ըսենք։

1. *Ի՞նչ խորհելու է ասոր վրայ*

Այս հարցման վրայ՝ այն կէտին մէջ բովանդակուած մէկ ճշմարտութեան հետեւէն ըլլալու է՝

Միւնոյն կէտն շատ անգամ մէկէ աւելի ճշմարտութիւններ կ'ընծայէ։ Ուստի նախ անոնցմէ մէկն, յետոյ միւսն եւ եթէ ուրիշներ ալ կան յաջորդաբար իւրաքանչիւրն ալ հետազօտելու եւ իրեն մերձեցնելու է մտածական աղօթք ընողն։ Այսպէս զոր օր. վերը առաջարկուած խօսքին մէջ՝ *զինչ օգտիցի մարդ՝* երկու մտածելիք ճշմարտութիւն կը ներկայանայ. 1. Ընդունայն եւ անհաստատ բարիք մի է ամբողջ աշխարհքն. 2. Հոգւոյ շահն կամ կորուստն իրօք ծանրակշիռ է, որովհետեւ անոր մէջ զետեղուած է մարդուս երջանկութիւնն կամ ապերջանկութիւնն։ — Նմանապէս խաչեցեալ Քրիստոսի ցաւոց վրայօք առաջարկած նիւթերնուս մէջ մտածելիք եւ մերձեցնելիք շատ բաներ կան, եւ այս այնչափ՝ որչափ ինդիրներ ջրջուեցան յիշողութեան գործածութեան մէջ. զոր օր. *Ո՛վ, ինչ, ինչո՞ւ համար, ինչպէս* եւն։ Որովհետեւ իւրաքանչիւր հարցումն կը բովանդակէ այն ամէն խորհրդածութիւններն, զորս մտածական ընողն օգտաւէտ կերպով կրնայ ընել եւ իրեն մերձեցնել։ Ուստի այդ խորհրդածութիւններէն առաջինն առնելով՝ անոր վրայ պիտի ընէ ինքն իրեն միւս հարցականդիրներն ալ. *ինչ գործնական հետեւանք քաղելու է անկից* եւն.։ Նոյնպիսի ընէ երկրորդ խորհրդածութեան մէջ, նոյնպէս երրորդին եւ ճնացածներուն մէջ։

2. *Ի՞նչ գործնական հետեւանք քաղելու է անկից։*

Մտածական աղօթք ընողն համոզուելով թէ իրօք այնպէս է խորհած ճշմարտութիւնն՝ նայելու է *ի՞նչ* պէտք է որ ընէ։ *Ի՞նչ* ուղղութիւն տալու

է վարուց այս ճշմարտութեան համաձայն. զոր օր. Զի՞նչ օգտիցի մարդ ըսուածքէն քաղած առաջին խորհրդածութիւնն այս էր. ընդունայն եւ անհաստատ բարիք մի է ամբողջ աշխարհքն շահիլ: Եւ եթէ հարցնեմ թէ ի՞նչ գործնական հետեւանք քաղելու է անկից, ամէն մարդ դիւրաւ պիտի կարենայ պատասխան մը գտնել. զոր օր. "Ուրեմն ամբողջ աշխարհքս իւր ամէն հարըստութեամբն, պատիւներովն ու հաճոյքներովն արհամարհելու է, որովհետեւ բոլոր աշխարհքն այս ամէն բարիքներով շահելէն օգուտ մը չ'ելլեր: Ուստի երբեք հոգւոյ վնաս մը տալու չեմ՝ բոլոր աշխարհքն իսկ ձեռք բերելու համար եւ ո՛չ իւր ամէն հարստութեանց, պատիւներուն ու հաճոյից համար: Ա՛լ աւելի ուրեմն պէտք է զգուշանամ զԱստուած վշտացնելէ եւ հոգիս վտանգի մէջ դնելէ սնոտի փառքի մը համար, կամ մարդկային գովասանքի տենչով եւ կամ զգայական հաճոյից սիրով":

Շատ կարեւոր դիտողութիւն մ'ալ կայ զոր հոս պէտք է ընել, թէ այսինքն ամէն մտածական ընող քաղելու է մի առ մի այն հետեւանքներն, որոնք յատկապէս իրեն յարմար են: Նախ որովհետեւ վերացական հետեւութիւններն սովորաբար ապարդիւն կը մնան: Ինչպէս եթէ մէկը վերը առաջարկած օրինակնուս մէջ այս հետեւութեամբ միայն գոհանար՝ թէ ամբողջ աշխարհքս արհամարհելու է եւ չմասնաւորէ այդ: Այսպիսի տեսութիւններն իրաւամբ նման կը նկատուին աննպատակ ռմբակոծութեանց, որ ո՛չ վնաս մը կու տան թշնամւոյն, ո՛չ ալ պարիսպ մը կը կործանեն: Այսպէս

երբ ընդհանուր հետեւութիւններն առանց գործնական մերձեցուցման մը կը մնան՝ հոգւոյ թշնամիներն չեն հարուածեր, կրքերն չեն զսպեր, դժուարութեանց պարիսպներն չեն հարթեր, հապա գրեթէ օդը կը բախեն: Ասկից զատ մասնաւորիջնելն ալ բաւական չէ, այլ ամէն ոք այն մասնաւոր հետեւութեան ետեւէն ըլլալու է, որ իրեն կը պատշաճի եւ գործնական ճշմարտութիւնն մերձեցնելու է այն բանին, որ իւր մեղաց ու պակասութեանց պատճառն է կամ արգելք Աստուծոյ ծառայութեան մէջ զոր օր. ձեռքերնիս ունեցած օրինակնուս մէջ հասարակ հետեւանքն այս էր. ուրեմն ամբողջ աշխարհքը արհամարհելու է. ամբողջ աշխարհի փոխարէն ալ հոգւոյ վնասակար գործ մը ընելու չէ, հապա նախադասելու է կորսնցնել բոլոր աշխարհս քան թէ հոգին վտանգի մէջ դնել: Արդ այս հասարակ հետեւանքն ամէն անձ տարբեր կերպով մերձեցնելու է իրեն եւ իր պիտոյից: Սնափառութիւն ունեցող մը պէտք է այսպէս մերձեցնէ. "Եթէ ամբողջ աշխարհքն արհամարհել պէտք է, ո՛րչափ աւելի այն սնոտի փառքն, որ իմ ամէն բարի գործերս կ'ապականէ եւ հոգւոյս մեծ վնաս կու տայ: Եթէ բոլոր աշխարհքիս փառքն իմս ըլլար եւ ես գովուէի ու հռչակուէի ամէն մարդիկներէ՝ ինձ բնաւ օգուտ մը պիտի չըլլար այդ, ա՛լ աւելի ուրեմն օգուտ մը պիտի չունենամ եթէ այս, այն, կամ քանի մը հոգի զիս գովեն ու բանի տեղ դնեն եւն.": Եւ հոս ա՛լ աւելի մասնաւորիջնելու է նկատի առնելով այն գործքերն, զորս փառասիրութիւնն կ'արատաւորէ, այն մեղքերն ու պակա-

ութիւններն, որ ունայն ինքնահաճութեամբ կը գործենք. եթէ այդ պատճառաւ երբեմն կը կեղծաւորինք, եթէ պակասութիւններս կը ծածկենք, կ'արդարացնենք ու յերիւրանքներով կամ փոքր ստերով մ'ալ կը գովենք եւն.: Այս ամէն մասնաւորութեանց պէտք է մերձեցնել. “Զի՞նչ օգտիցի„: — Իսկ այն որ զգայական հաճոյքներով կը մեղանչէ, զոր օր. որկրամոլութեամբ կամ հանգստութեան ետեւէ ըլլալով, այսպէս պատճառաբանելու է. “Եթէ ամբողջ աշխարհքս այնչափ արժէք չունի որ մարդս ուզէ հոգւոյն վնաս մը բերել անոր սիրոյն եւ եթէ բոլոր աշխարհքիս ու իւր ամէն հաճոյից համար մեղանչելու չէ, եւս առաւել այս կամ այն հանգստութեան համար, մէկ պատառի մը համար որ վայրկենապէս կոկորդն կը զուարճացնէ, կանոնաց դէմ գործելու չէ եւ հոգւոյ բնաւ վնաս մը տալու չէ. եւ եթէ աշխարհքիս ամբողջ վայելքներն ինձ օգուտ մը չեն կրնար ունենալ, որչափ նուազ շահ պիտի ունենամ այն փոքր զրկանքէն. եւ եթէ բոլոր աշխարհքն ու իւր ամէն հաճոյքներն պէտք է արհամարհել, եւս առաւել խնայելու եմ կոկորդիս ու զգայարանացս անարգ գոհացում մը„ եւն.: Հոս ալ պէտք է յիշել ի մասնաւորի այն բաներն, որոնց մէջ աւելի յաճախակի սովոր ենք մեղանչել կամ պակսիլ: Եթէ մէկը կրօնաւորական վիճակի մէջ դժուարութիւն մը կը զգայ կամ շատ ծանր, դժկամակելի եւ անտանելի կ'երեւի բան մը, որուն պատճառաւ կարելի է կրօնաւորական վիճակն անախորժ գայ եւն., նոյն ճշմարտութիւնն այսպէս մերձեցնելու է անձին. “Յիսուսի Քրիստոսի ըսածին համաձայն աւելի պա-

տրաստ ըլլալու է ամբողջ աշխարհքն կորսնցնել քան թէ հոգին վտանգի մէջ ձգել, ուստի ա՛լ աւելի յօժարութեամբ այս եւ այն դժուարութեան տանելու եմ՝ քան թէ կոչմանս թանկագին շնորհքն կորսնցնեմ եւ անով յաւիտենական երանութեանս ապահովութիւնը: Որովհետեւ ի՞նչ օգուտ ունի ինձ այս կամ այն նեղութենէն փախչիլ, այս կամ այն խաչն հեռացնելս, այս կամ այն դժկամակութենէն զերծ մնալս, եթէ հոգիս վնասուի, եթէ կոչումս, փրկութիւնս ձեռքէ հանեմ եւ յետոյ յաւիտեանս պարտաւորիմ անհնարին տանջանքներ կրել եւն.„: Հոս ալ յիշելու է ի մասնաւորի այն դժուարութիւններն, որ յաճախ դէմերնիս կ'ելլեն եւ կը վրդովեն զմեզ ու դժկամակութիւններս կը գրգռեն: — Ուստի ամէն ոք միեւնոյն ճշմարտութիւնն այլ եւ այլ կերպով պէտք է անձին մերձեցնել իր պիտոյից համեմատ. եւ միեւնոյն հասարակ հետեւանքէն մասնակի ու վիճակին յարմար եզրակացութիւններ քաղելու է: — Այս դիտողութիւնն այնչափ կարեւոր է որ կրնանք ապահովաբար ըսել թէ ասոր գործադրութենէն կամ զանցառումէն կախում ունի ամբողջ մտածականի արդիւնքն:

3. Ի՞նչ պատճառներ կը յորդորեն զմեզ զայն պահելու:

Հոս մտածելու եւ խորհրդածելու է շարժառիթներն կամ պատճառներն, որ կը յորդորեն զմեզ գործադրելու ինչ որ մտածական աղօթքի մէջ ըմբռնեցինք թէ ընելու է, որպէս զի կեանքերնիս բարեկարգելու առաջադրութիւններս աւելի հաստատուն ըլլայ: Կամքերնիս մտաց կը հետեւի

Եթէ միտքն չըմբռնէ մտածուած ճշմարտութեան շարժառիթներն՝ կամքն անոր շատ չի յարիր:

Արդ մեղքէն փախչելու եւ առաքինութեան հետեւելու եւ դժուարութիւններն ու տաղտկութիւններն արիութեամբ ոտնակոխ ընելու շարժառիթներն ու պատճառներն կ՚ամփոփենք հետեւեալ ածականներուն մէջ. վայելուչ, օգտակար, ախորժելի, դիւրին, կարեւոր եւ եթէ կան ասոնց նմաններ ալ՝ որ շարժեն ու հոգին յօժարեցնեն բան մը ընելու: Այս շարժառիթներէն կամ բոլորն կամ մի քանին մերձեցնելու ենք մտածած նիւթերնուս եւ գործնական հետեւանքին, զոր անկից քաղած ենք:

Վայելուչ՝ կը նշանակէ թէ այն իրն պարկեշտ ու պատշաճ է: Մտածական ընողն խորհելու է ասոր վրայ թէ բանաւոր մարդուն, քրիստոնէին, կրօնաւորին ի՞նչ կը վայլէ գործել, եւ այսպէս առատ ու ամենաազդեցիկ շարժառիթներ պիտի գտնէ: Մերայինք (Յիսուսեանք) ամէն օր, մանաւանդ թէ շարունակ խորհրդածելու են իրենց կրած պատուանունն “Միաբանք Յիսուսի„*, որ արդէն բաւական ազդեցութիւն ունենալու է յուզելու եւ մղում տալու: Որովհետեւ ո՞ր մի մեղքէ, ո՞ր մի պակասութենէ չի վայլեր որ փախչի այն, որ կ՚ուզէ կոչուիլ եւ ըլլալ Միաբան Յիսուսի: Ո՞ր առաքինութեան, նա մանաւանդ ո՞ր աստիճանի կատարելութեան եւ սրբութեան չի վայլեր որ հետեւի

* Ընդարձակ առմամբ ամէն քահանայ կրնայ նոյնպէս “Միաբան Յիսուսի„ կոչուիլ, քանի որ ի պաշտօնէ պէտք է ըլլալ այր ոմն Քրիստոսի: Ուստի Յիսուսեանց համար ըսուածներն կրնայ իրեն համար ալ առնուլ:

ԾԱՆ. ԹՐԳ.:

Յիսուսի միաբան մը, Յիսուսի կ՚ըսեմ որ ամէն առաքինութեանց ու սրբութեանց տիպարն է: Նմանապէս որպիսի դժուարութիւն, անձկութիւն, ամենածանր իսկ վիշտ ու տառապանք եւ անարգանք արիութեամբ ոտնակոխ ընելու եւ կրելու չէ՞ այն, որ Յիսուսի միաբան է եւ այն ալ խաչեցեալ Յիսուսի մը: Իրաւամբ ուրեմն՝ այս տիտղոսն միայն՝ Միաբան Յիսուսի՝ եթէ լաւ կշռուի՝ կրնայ բաւել հոգինիս համոզելու եւ Աստուծոյ շնորհօք զայն ուժգին կերպով յուզելու է: Այս տիտղոսն պիտի տայ յորդառատ աղբիւր մը ջերմեռանդ խորհրդածութեանց ու առ լաւագոյնն յառաջադիմելու զգացմանց:

Օգտակարն կը բովանդակէ այն ամէն հոգեւոր շահերն որ մեր քաղած գործնական վարդապետութեան պահպանութենէն առաջ կու գան: Հոգեւոր շահեր ըսի անոնք, որ հոգւոյ բարւոյն եւ յաւիտենականութեան կը նպաստեն, որովհետեւ ասոնցմէ դուրս եղածներն գերբնական չեն, հետեւաբար սնոտի շարժառիթներ են: Ուստի եւ հոս նկատի առնուելու չեն ասոնք. զոր օր. պատժէ զերծ պիտի մնամ, մեծաւորներուս աչքը պիտի մտնեմ, եղբարցս հաճելի պիտի ըլլամ եւ ասոր նմաններն. որովհետեւ այդպիսի շարժառիթներն թէ՛ ըստ ինքեան պակասաւոր են եւ թէ՛ կրնան հաւասարապէս դէպ ի մեղք ու առաքինութիւն մղել, եւ աւելի կեղծաւորներ քան ճշմարիտ առաքինութեան հետեւողներ կրնան կազմել: Գուցէ երբեմն ներելի է մի քանին ուրիշ գերբնական շարժառիթներու աւելցնել, բայց միշտ չափով, որպէս զի առաքինութիւննիս այդպիսի խարխուլ հիման վրայ

չկանգնի: Ուստի հոգեւոր բարիքներն նկատի առնելու է զոր օր. եթէ այս ինչ վարդապետութեան հետեւելու ըլլամ՝ շատ մը խղճի խայթերէ ու տագնապներէ ազատ պիտի մնամ, եւ քաւարանի մէջ օր մը տուժելիք պատիժներու պարտաւոր պիտի չըլլամ. խղճի հանգստութիւն պիտի ունենամ, շատ մը առաքինութիւններ պիտի գործեմ, որոնց իւրաքանչիւրին շնորհիւն ալ պիտի հաճոյանամ Աստուծոյ եւ ապա կենաց համար արդիւնքներս պիտի շատցնեմ եւ աստուածային փառաց ընդունակ գործիք պիտի ըլլամ եւն: Հոս ուրիշ անհամար ճշմարիտ ու հաստատուն գերբնական բարիքներ կրնան խորհրդածուիլ, որոնք գործնական հետեւանաց մէջ սովորաբար կը գտնուին եւ անոնց մէջէն ամէն ոք կրնայ աւելի այն բարիքներն նկատի առնուլ, որոնցմով կը զգայ թէ աւելի կը շահագրգռուի: Միշտ այս երկու ընդհանուր դիտումներն աչքի առջեւ ունենալու է. որ մի հոգեւոր չարիքներէ զգուշանալու եմ եւ որ մի բարիքներն ձեռք բերելու եմ ինձ եւ այլոց համար:

— Որովհետեւ, ինչպէս կ'ըսէ Ս. Գիրքն. "Որ սիրէ զմեղս ատեայ զանձն իւր" (Սղմ. ԻԴ. 6): Եւ "Երանելի է անձն որ երկնչի ի Տեառնէ" (Եկկ. Ը. Լ. ԼԴ. 17)... եւ զամենայն, զոր ինչ արասցէ, յաջողեսցի նմա" (Սղմ. Ա. 3):

Ակնարժելի այն է, որ այդ ինչ վարդապետութիւնն պահելով մեծ ուրախութիւն պիտի զգամ: Որովհետեւ աստուածային կամաց համաձայն վարմունք մը չի կրնար տխուր ըլլալ, այլ մանաւանդ այս արտասուաց վայրին մէջ եթէ քիչ մը ճշմարիտ խաղաղութիւն կայ՝ այն ալ Աստուծոյ

եռանդեամբ ծառայող հոգւոյն վերապահուած է. "Եւ եթէ լուեալ էր քո պատուիրանաց իմոց՝ լինէր քեզ իբրեւ զգետ խաղաղութիւն քո, եւ արդարութիւն քո իբրեւ զալիս ծովու" (Ես. ԽԸ. 18): Իսկ անօրէններուն համար կ'ըսէ. "Բեկումն եւ թշուառութիւն ի ճանապարհս նոցա եւ զճանապարհ խաղաղութեան ոչ ծանեան" (Ես. ԾԹ. 7): Այս եւ ասոր նման խորհրդածութիւններ, որոնք ամէն սրբոց փորձառութեամբ կրնան ապացուցուիլ, հաստատուն շարժառիթներ են առաքինութեան եւ կատարելութեան ետեւէ ըլլալու եւ ամէն ոք կրնայ՝ զանոնք ընդգրկել:

Դիւրին. Քրիստոս Տէրն մեր կ'ըսէ թէ իւր լուծն քաղցր ու թեթեւ է եւ առհասարակ հանգիստ կը խոստանայ անոնց, որ կ'ուզեն իր լուծը բառնալ. այս ճշմարիտ է եւ այդպէս ըլլալն ալ իրօք պիտի զգամ՝ եթէ Տիրոջ լուծն բառնալու ըլլամ ջանալով պահել ճշտօրէն Աւետարանական օրէնքն. որովհետեւ այսպէս կ'ըլլայ այդ լուծն բառնալ եւ գրեթէ ուսերուն վրայ տանիլ: Իսկ այն, որ ամէն բան պահել չ'ուզեր՝ այլ մի քանին միայն, յայտնի է թէ Տիրոջ լուծը մէկ ձեռքով վերցնել ուզելով՝ ա՛լ աւելի ծանր պիտի զգայ զայն եւ բնաւ պիտի չթեթեւնայ: Ով որ ուրեմն ծանր կը կարծէ այս բեռն՝ ըսել է թէ չ'ուզեր ամբողջովին բառնալ եւ կամ սրտիւ հեզ ու խոնարհ չէ. վասն զի այս երկու բանն կը պահանջէ Տէրն մեր: "Պատուիրանքն նորա չեն ինչ ծանուն" (Ա. Յովհ. Ե. 3): — Եւ անօրէններն կը խոստովանին. "Անօրէնութեան եւ կորստեան շաւղօք լցաք եւ գնացաք ընդ անկոխ անապատս եւ զճանա-

պարտս Տեառն ոչ ծանեալք» (Իմաստ. Ե. 7)։ Որ խօսքերն համեմատօրէն կը սուգուին այն կրօնաւորաց վրայօք, որոնք իրենց կոչման, խոնարհութեան, հնազանդութեան եւն. հոգին չունին։ Շատ աւելի ծանր է հպարտութիւն երկնել սրտին մէջ, յամառութեամբ իր կամաց հետեւիլ քան թէ նոյն այս պակասութիւններէն ետ կենալ, զորոնք մերժելով կը յաղթահարենք ու կը սպաննենք այն օձերն, որ մէջերնիս կ'ապրին տակաւին եւ պատճառ են մեր ամէն տխրութեանց ու նեղքին տագնապներուն, ինչու որ առաջին առթիւ որ հակառակութեան կը բախին՝ կը խայթեն ու կը տանջեն։ — Հապա ի՞նչ պիտի ըլլայ եթէ երկնային փառքն ալ նկատի առնուի. որչափ հեշտ պիտի երեւի այն ամէն բան, որ մշտնջենաւոր վարձք պիտի ունենայ։ *"Թեթեւ է ինձ այն ամէն քեռ, զոր կը կրեմ, որովհետեւ մեծ է այն բարիքն զոր անոր փոխարէն կ'ակընկալեմ"*, կ'ըսէր սերովբէականն Ս. Փրանկիսկոս։ Այս եւ ասոր նման խորհրդածութիւններ առջեւնիս դնելու ենք երբ պատահի որ դժուարութիւններէ ահաբեկինք։ Թէպէտ քաջասիրտ հոգիներու համար՝ նոյն ինքն դժուարութիւն առիթ մը ըլլալու է՝ ալ աւելի յօժարակամ՝ գործի ձեռք զարնելու համար՝ ուրախանալով թէ դժուարին գործ մ'է որ կը տեսնեն Անոր սիրոյն, որ իրենց համար այնչափ մեծ նեղութիւններ կրած է եւ որ անհուն սիրոյ արժանի է, այնպէս որ եթէ հազար անգամ ալ չարաչար մահուամբ մեռած ըլլային՝ քիչ ըրած պիտի համարէին։

Կարեւորն կը բովանդակէ այն ամէն ծանր պատճառներն, որոնք կը պարտաւորեն զիս պահել

այն գործնական ճշմարտութիւնն, նոյն իսկ եթէ ուրիշ անգամ ո՛չ օգտակար, ո՛չ հաճելի ըլլար այն եւ նոյն իսկ ամենադժուարին ալ երեւէր ինձ։ Այսինքն եթէ այս վարդապետութեան համաձայն չշարժիմ՝ թշուառ պիտի ըլլամ եւ կամ ամենածանր վտանգներու պիտի ենթարկեմ զինքս։ Որովհետեւ անտարբեր բան մը չէ՝ ընել կամ չընել ինչ որ ըմբռնած եմ թէ ընելու է, հապա բոլորովին կարեւոր է ընել։ Այդ հարկն էր որ կը պարտաւորէր զՍուրբն Պօղոս՝ եռանդուն Առաքեալ մը ըլլալու՝ ինչպէս ինքն կ'ըսէ. *"Զի եթէ աւետարանեմ, ոչինչ են ինձ պարծանք. քանզի հարկ ի վերայ կայ. քայց վա՛յ է ինձ թէ ո՛չ աւետարանեմ"* (Ա. Կորն. Թ. 16)։ Նմանապէս պէտք է որ ինքն իրենս ըսեմ. վա՛յ է ինձ, եթէ խոնարհ չըլլամ. վա՛յ է ինձ, եթէ կատարելապէս հնազանդ չըլլամ. վա՛յ է ինձ, եթէ աշխարհային բարիքներն չարհամարհեմ. վա՛յ է ինձ, եթէ մահաբեր չըլլամ. վա՛յ է ինձ, եթէ լրջօրէն կատարելութեանս ետեւէ չըլլամ. որովհետեւ վիճակիս ու կոչմանս պարտաւորութիւններն ասոնք են, զորս եթէ կատարելու չաշխատիմ, պիտի չփրկուիմ, կամ անպատճառ մեծ վտանգի մէջ պիտի ձգեմ փրկութիւնս։ Եթէ իրրեւ Ցիսուսեան (Քահանայ) կ'ուզեմ ապրիլ, ազատ չեմ բարի կամ չար կրօնաւոր ըլլալ, իբր թէ աղէկ բան է կանոններս պահել ու կոչմանս համապատասխանել, իսկ բնաւ չար չըլլալ եթէ չպահեմ կանոններս ու կոչմանս չհամապատասխանեմ. հապա բոլորովին հարկ ի վերայ կայ պահելու, համապատասխանելու, ապա թէ ոչ՝ ապահով չեմ կրնար ըլլալ եւ վա՛յ է

ինձ: Ընորհք մը չէ որ պիտի ընեմ Աստուծոյ ջերմեռանդութեամբ ու հաւատարմութեամբ իրեն ծառայելով, այլ միշտ ծառայ անպիտան պիտի մնամ եւ ըրած պիտի ըլլամ զոր ինչ պարտ էի առնել: Կարեւորութեան այս շարժառիթն իրօք կրնայ արժէք ունենալ կատարելագոյն կենաց վերաբերութիւն ունեցող բաներու մէջ ալ, եթէ անոնք ինձ ծանօթացած են եւ Աստուած ալ զիս առ այնս կը յորդորէ. որովհետեւ ասոնց մէջ ալ Աստուծոյ հրաւիրանաց անհաւատարիմ գտնուիլս ու անհնազանդիլս կրնայ ամենամեծ չարիքներ բերել գլխուս ինչպէս այն մեծագոյն չարիքն, որ Աստուած ձգէ երեսի վրայ ու մերժէ զիս՝ իբր անհաւատարիմ ու անհնազանդ:

Այս շարժառիթն թէեւ միշտ մեծ ազդեցութիւն ունի կամքերնիս որոշելու, բայց գործածելու է մանաւորապէս դժուարագոյն երեւցած պարագաներու մէջ եւ երբ՝ հոգիներս անհոգութեամբ ու դժուարութեանց վախով թմրած է: Այդ ատեն գլխաւորաբար՝ այս խթաններով դրդելու եւ մղելու է զինքն՝ աստուածային պատիժներն մտաբերելով, քաւարանի եւ գժոխքի տանջանքներն. յիշելով Աստուծոյ սպառնալիքն գաղջերու դէմ, զորս՝ կը սպառնայ՝ փսխել իր բերնէն եւն. նոյնպէս մահուան ու դատաստանի սարսափն եւն.:

Ահա ինչպէս հետազօտելու է այն խնդիրն. *թէ ինչ պատճառները կը յորդորեն զմեզ հետեւանքն պահելու:* Եւ այս՝ խնամով քննելու է, որպէս զի առաքինութիւններս առժամանակեայ ու յանկարծագէպ եւ պարագայական չըլլայ, այլ հաստատուն, հիմնեալ՝ ամուր ու գերբնական պատ-

ճառներու վրայ, զորոնք կանխաւ միտքն լաւ կշռած ըլլայ: — Հոս զանց կ'առնուիմ օրինակներ տալ, որովհետեւ ինչ որ այս խնդրոյն կը վերաբերէր բաւական ընդարձակօրէն բացատրած կը համարիմ, այնպէս որ դիւրին է այլ եւս զանոնք այլ եւ այլ նիւթերու պատշաճել: — Քննենք ուրեմն յաջորդ խնդիրն:

4. *Ցարդ ինչպէս պահած եմ այդ վարդապետութիւնն:*

Այստեղ պէտք է քննել եւ հարցնել մեր խղճին՝ թէ ինչպէս վարուած ենք այդ մտածած ճշմարտութեան մասին, որպէս զի եթէ ըստ այնմ ապրած ենք, Աստուծոյ շնորհակալ ըլլանք, եւ հակառակ պարագային՝ ապագային կարգաւորենք: Բայց բնաւ չհաւատանք դիւրաւ թէ կատարեալ պէս պահած ենք այդ վարդապետութիւնն, որովհետեւ անձնասիրութիւնն եւ անձին քիչ ճանաչողութիւնն՝ սովորաբար ասոր մէջ կը պատրեն զմեզ՝ կարծել տալով թէ առաքինութիւն մը ստացած ըլլանք, վասն զի այսպէս կարծելն մեզ ախորժելի է: Եւ այս գլխաւորաբար կը պատահի նոր սկսողներու, որոնք երբ այդ գործնական վարդապետութեան մասին լուսաւորուիմ մը կ'ունենան ու անոր համոզուած կ'ըլլան, երբ այդ առաքինութիւնն գործադրելու առիթ մը չի հանդիպիր, կը կարծեն թէ զայն ձեռք բերած են՝ մինչդեռ շատ հեռի կը գտնուին անկից, ինչ որ յետոյ փորձառութեամբ՝ իրենց մեծ վնասվին կը սորվին: Ջանալու ենք ուրեմն մեզ խոնարհեցնել եւ մահացնել՝ դատապարտելով զմեզ թէ այդ վարդապետութեան համաձայն ընթացած չենք եւ եթէ զայն պահած ալ ենք՝ շատ

անկատար կերպով ըրած ենք այն եւ ոչ ըստ պահանջման աստուածային շնորհաց։ — Հոս ալ մասնաւորութեանց իջնելու է՝ մանաւանդ այն պարագաներու եւ առիթներու, որոնցմէ կրնանք մեր առաքինի կամ պակասաւոր ունակութիւնները ճանչնալ։ Որովհետեւ մէկը առհասարակ ինքն իրեն հարցնէ թէ *արդեօք ես աշխարհս արհամարհածեմ կամ գոնէ հիմայ անկից կը խորշիմ*, այն վայրկենին՝ դիւրաւ պիտի կարենայ պատասխանել թէ կ՚ատեմ։ Ուստի քննելու է ի մասնաւորի թէ ի՞նչպէս տրամադրուած է եթէ ծաղրուի, մահացուցուի, նախատուի, եթէ ուրիշը պաղ կերպով վարուի հետը, եթէ պակասութիւնները երեսը զարնուին, կամ յանդիմանուի։ Այս ատեն՝ կարելի է շատ տարբեր կարծիք պիտի ունենայ ինքն իր վրայ եւ պիտի խոստովանի՝ թէ տակաւին աշխարհասէր է ու հետեւաբար աշխարհս արհամարհողմը չէ։ Նոյն համարմունքն պիտի ունենայ գուցէ ինքն իր վրայ. երբ հակառակն քննէ զոր օր. թէ ի՞նչպէս կը վարուի յաջող դիպաց մէջ, ի՞նչ կը զգայ երբ կը գովուի կամ ուրիշներէ համարմունքի ցոյց մը ընդունի։ — Ճիշտ այսպէս պատճառաբանելու է զգայասիրութեան ու մարմնաւոր հաճոյքներու մասին, հարստութեանց ու ժամանակաւոր բարիքներու վրայ, մէկ խօսքով ամէն առաքինութեանց ու պակասութեանց վրայ։ Որոնց մասին եթէ հարեւանցի ու գրեթէ տեսականօրէն զմեզ քննելու որ ըլլանք՝ պիտի համարինք թէ պակասութեանց յաղթած եւ առաքինութիւններն ստացած ենք. բայց եթէ մասնաւորի իջնելու ըլլանք՝ երկուքէն ալ զմեզ շատ հեռի պիտի գտնենք։ Ուստի այս

խնդրոյս մէջ գլխաւորաբար այդ պտուղն փնտռելու ենք՝ որ մեր անձին ստոյգ ճանաչողութեամբ անկեղծօրէն ու բոլորովին խոնարհինք Աստուծոյ առջեւ յանդիմանելով ու դատապարտելով զմեզ։

5. Ասկից վերջ ինչ ընելու եմ։

Հոս ապագային ուղղութիւնն է որ նկատի կ՚առնուի եւ կամաց ընդգրկելիք առաջադրութիւնները կը քննէ միտքն։ Հոս ալ մասնաւոր պարագաներու իջնելու է, մանաւանդ անոնց, որ աւելի դժուարին կ՚երեւին եւ յաճախագոյն կը պատահին, եւ ամենէն առաջ այն առիթներն որ այն օրուան մէջ առջեւնիս պիտի ելլեն եւ կամ կրնան հանդիպիլ, որպէս զի մենք մեզի խորհրդածենք թէ ի՞նչպէս շարժելու ենք անոնց մէջ որ մեր ճանչցած ճշմարտութեան համաձայն գործենք։ Անպատշաճ ալ պիտի չըլլար նախապէս խորհրդածած շարժառիթնիս կրկին խորհրդածել, որպէս զի կամքն աւելի դիւրաւ զինքն նուիրէ դիւցազնապէս պատերազմելու ցյաղթանակ։ Աւելորդ է հոս օրինակ տալ, որովհետեւ վերը ըսածնէս բաւական յայտնի ըլլալու է այս ամէնն։

6. Ի նչ արգելք հեռացնելու եմ եւ ինչ միջոց ընտրելու եմ։

Այսինքն թէ մինչեւ հիմայ ի՞նչ բան արգելք եղաւ այս վարդապետութիւնն պահելու եւ ի՞նչ բան կրնայ ինձ նպաստել զայն ալ աւելի աղեկ պահելու։ Դժուար է հոս ընդհանուր կանոն մը տալ, որովհետեւ այս արգելքներն ու միջոցներն այլ եւ այլ կրնան ըլլալ մտածուած նիւթին

եւ մտածողին տարբերութեանն համեմատ։ Ուստի ամէն ոք նկատի առնելով առիթները, յորս սովոր է մտածման նիւթն եղող պակասութիւնները կամ մեղքերն գործել՝ պէտք է ինքն իրեն փութով հարցնէ թէ ասկից առաջ կու գայ այդ եւ թէ ի՞նչ է որ զինքն առ այդ կը մղէ։ — Բայց զգուշանալու է ամէն բան առիթներու վերագրելէ։ Նկատի առնելու է առիթներն ու անոնցմէ զգուշանալու է մանաւանդ գաղտագողի եւ անմտադրութեամբ գործուած մեղքերու մէջ. անոր համար կը յորդորենք որ անզգուշութեամբ ու պատահմամբ գործուած մեղքերու մէջ՝ առաջադրութիւններս աւելի առիթներէն փախչելու վրայօք ըլլայ։ Իսկ ուրիշ մեղքերու մէջ, որոնք ցանկութիւններնէս առաջ կու գան (ի բաց առեալ մարմնոյ մեղքերն, որոնցմէ փախստեամբ զգուշանալու է) ոչ այնչափ առիթներէ փախուստ ոլքան ինքն իր վրայ հսկողութիւն եւ դիւցազնական յաղթանակ պէտք է. զոր օր. բարկացոտ մը կարծելու չէ թէ հեզութիւն պահելու արգելք ըլլայ այս կամ այն, որ իրեն անտանելի կ'երեւի, կամ այս ու այն պատահարն. որովհետեւ այդպէս չէ, հապա ինքն է պատճառն, ինքն իր մէջ, իր հոգւոյն մէջն կը կրէ ցանկութիւնն, եւ այս պէտք է մահացուցանել եւ ոչ թէ առիթներէն փախչիլ։

Այսու հանդերձ, գլխաւորաբար այս երեքն են հասարակ արգելքներն՝ հպարտութիւն, զգայասիրութիւն, ցրումն մտաց։ — Ասոնց ներհակ երեք հասարակ միջոցներ կան՝ խոնարհութիւն, ինքն իրեն նուաճում այսինքն մահացուցում, մտաց ամփոփում, որոնց կրնայ աւելցուիլ իբր յաւելուած՝

Աստուծոյ ներկայութեան յիշատակ, սլաքական աղօթից գործածութիւն, յաճախակի մտաբերում շարժառիթներու, զորս մտածական աղօթքի մէջ քննած ենք, նոյնպէս ամրապնդել հոգին մասնաւոր խնամօք այն առիթներու դէմ, յորս փորձած ենք թէ ստէպ իյնալու սովոր ենք եւն. որ ամէն բան վերի երեք միջոցներէն միոյն կրնայ վերածուիլ։

Արգելքներու եւ միջոցներու վրայ այս ընդհանրապէս ըսածնիս կը բաւէ։ Իւրաքանչիւր՝ մտածական աղօթք ընողի կ'իյնայ՝ երկնային լուսոյ օժանդակութեամբ մտադիր կերպով քննել թէ ի՞նչ բան կայ որ ի մասնաւորի զինքն կ'արգիլէ եւ թէ ատոր դէմ ի՞նչ միջոց կրնայ բանեցնել։ Պիտի ճանչնայ այս ամէնն, եթէ յառաջադիմելու ճշմարիտ բաղձանքն ունենայ, պիտի լուսաւորէ զայն Աստուծոյ շնորհքն, մեծաւորներն ու խոստովանահայրերն պիտի խրատեն, եւ նոյն ինքն հաւատքով լուսաւորուած բանականութիւնն պիտի ուսուցանէ։

Այս ամէն հարցականդիրներով զբաղեցնելու է միտքն, որ եթէ լըջօրէն անոնցմով պարապի, կարելի չէ որ իրեն՝ մտածելու նիւթ պակսի։ — Ուստի մտածական աղօթքի նիւթէն քաղուած ճշմարտութեան մը վրայ այսպէս պատճառաբանեւ վերջ, ուրիշի մը պիտի անցնիս, այս ալ աւարտելով երրորդի մը, եւ այսպէս յաջորդաբար, ամէն անգամ այս հարցերէն կամ բոլորն կամ անպատճառ մի քանին խորհրդածելով։ — Անցնինք հիմայ կամաց գործածութեան։

Գ. Կամքն ի՞նչպէս գործածելու է։

Մտածական աղօթքի մէջ կամաց պաշտօնն կրկին է. այսինքն ջերմեռանդն ըղձեր արթնցնել

եւ բարի որոշումներ՝ այս է առաջադրութիւնները ընել: Եւ այս երկուքն ալ մտածական աղօթից այնքան էական են որ առանց ասոնց՝ կարելի չէ լաւ մտածական աղօթք ընել, այլ սա լոկ տեսութիւն մը եւ ուսմունք մը եղած պիտի ըլլայ:

1. Ինձ:

Նախ եւ առաջ կամաց ընելիքն է ջերմեռանդն ըղձեր, այս է ներքին զգացումներ մը արթնցնել ու սրտանց այլեւայլ առաքինութեանց ներգործութիւնները ընել: Ասոնք ըղձերն պէտք է ամբողջ մտածական աղօթքին մէջ սփռել եւ յաճախելու է. որովհետեւ ասոնք են որ մտածականն՝ ճշմարիտ աղօթքի կը վերածեն: Վասն զի աստուածային շնորհաց ու սիրոյ կրակն, որ միշտ պէտք է վառի եւ իրօք գտնուի սրտերնուս մէջ, մտածական աղօթքի ատեն իբր թէ նոր նիւթ գտած ըլլայ, այլեւայլ խորհրդածութիւններով առաջարկուած նիւթին համեմատ բորբոքելու է. "*ի խորհուրդս իմ վառեցաւ հուր*„ (Սղմ. ԼԸ. 4): Ըլլայ որ մտածելիք նիւթին խորհրդածութեան մէջ գէմերնիս հիանալու բան մը ելլէ, ինչպէս են Աստուծոյ ամէն գործքերն, կամքերնիս զարմացմանն իղձն արծարծելու է. եթէ աստուածային բարեգործութիւն մը հանդիպի մեզ՝ ըղձերնիս պիտի ըլլայ գովեստի, շնորհակալութեան, սիրոյ. աստուածային բարկութեան կամ սպառնալեաց գործ մը կ'ելլէ առջեւնիս, երկիւղի զգացումն պիտի ունենանք եւ այսպէս ըստ բերման նիւթին: Մտածական աղօթք ընողն միտքը պիտի բերէ իւր մեղքերն, իր տկարութիւնները,

եւ կարելի չէ որ խոնարհութեան, մահացուցման, ցաւի, անձին արհամարհանաց եւն. զգացումներն չունենայ:

Իսկ եթէ այսպիսի զգացումներ արթնցնելու կերպն ուզէ մէկն, ամէն բանէ առաջ հաստատելու է ամէն մարդ որ առ այս լաւ ձեւուած բառեր պէտք չեն: Ըղձերն ո՛չ թէ լեզուէն՝ այլ սրտէն կը բղխին. եւ հարկ չէ որ Աստուծոյ հետ այնպէս վարուինք, ինչպէս սովոր ենք վարուելու մարդկանց հետ, որոնք չեն կրնար մեր սրտի զգացումներն հասկնալ առանց մեր բացայայտելուն. "*Ցորժամ կայցէք յաղօթս, կ'ըսէ Քրիստոս Տէրն մեր, մի՛ շատախօս լինիք իբրեւ զհեթանոսս, զի համարին թէ ի բազում՝ խօսից իւրեանց լսելի լինիցին*„ (Մատթ. Զ. 7): Քրիստոսի Տեառն մերոյ այս յորդորն ամենէն աւելի կարծես մտածական աղօթից կը պատշաճի: Որովհետեւ կան որ կը կարծեն թէ աղէկ զգացումներ չեն ըլլար եթէ ընտիր բառերով եւ ճարտարօրէն չբացատրուին, իբր թէ Աստուած ալ մարդկանց պէս՝ իրենց կողմը պիտի ձգեն բառերու զօրութեամբ: Որ յայտնապէս մեծ սխալ է: Այս գործն, կ'ըսէ Ս. Օգոստինոս, աւելի հեծեծանօք քան խօսքով կը կատարուի: Եւ եթէ Սաղմոսաց մէջ ու Ս. Գրոց ուրիշ տեղերն աղօթքի համար աղաղակ առ Աստուած կ'ըսուի, այդ շատ անգամ ո՛չ բերնի՝ այլ սրտի ամենաջերմ զգացմանց հոգեկան աղաղակ մը իմանալու է: Այս նիւթիս վրայ, ըստ իւր սովորութեան, շատ գեղեցիկ կերպով գրած է Հ. Րոտրիկուէց (Մ. Ա. Հատ. Ե. Գլ. ԻԲ.): — Հոս բաւական է ազդարարել որ պէտք չէ մտահոգինք

թէ ինչ բառերով արտայայտելու ենք մեր զգացումներն՝ քանի որ առանց բառի ալ կրնանք ընել այդ՝ միայն սրտիւ: — Իրաւ է թէ սրտի զգացումներն շատ կրնան օգտուիլ բառերէ, որոնցմով կ'արտայայտուին: Բայց կարեւոր չէ այս բառերն ընտրուին ու շատ ըլլան. մանաւանդ թէ աւելի աղէկ է, ըստ իմ կարծեացս, որ այդ բառերն պարզ ու քիչ ըլլան, բայց յաճախ կրկնուին եւ աւելի երկարօրէն մտօք յեղյեղուին: — Եթէ իղձ մը արտայայտելու համար պատահին բառեր մը, որ քաղուած ըլլան Ս. Գրքէն կամ եկեղեցւոյ աղօթքներէն եւ կամ սուրբի մը գործածութենէն, ատոնք ամէնէն աւելի յարմար են, որովհետեւ մասնաւոր օծութիւն մը կ'ունենան եւ Աստուծոյ ալ հարկաւ հաճոյագոյն են: — Գուցէ աւելորդ չ'ըլլար հոս օրինակ մը բերել: Այսպէս՝ աստուածային բարերարութենէն վրայ մտածած ատեննիս հարկ է երախտագիտութեան զգացումն արթնցնել ի մեզ. արդ ի՞նչ աւելի պարզագոյն կրնայ ըսուիլ՝ քան ինչ որ Սաղմոսերգուն կ'ըսէ. *Զի՞նչ տաց տրիտուր Տեառն ընդ ամենայնի, զոր եւ ետ ինձ* (Սաղ. ճԺԵ. 3): Մանաւանդ եթէ ատոր մէջ խորհելու ըլլաս թէ ի՞նչ ես դու եւ ո՞վ է Աստուած, որ քեզ կը բարերարէ. *Զի՞նչ... (ես) տաց տրիտուր Տեառն... (որ այնչափ մեծ է)... ընդ ամենայնի, զոր եւ ետ ինձ.* եւ խորհիս անոր այն բարերարութեան կամ բարերարութեանց մեծութիւնն, դիւրին պիտի ըլլայ աւելի ընդ երկար նոյն իղձն սրտին մէջ պահել կըրկնելով մերթ ընդ մերթ նոյն բառերն զգուշութեամբ ու հանդարտօրէն. «*Զի՞նչ տաց (ես) տրիտուր Տեառն, ընդ ամենայնի զոր եւ ետ ինձ*»:

Երախտագիտութեան զգացման կրնան շատ աղէկ ծառայել Յակոբ Նահապետին խօսքերն, որ շնորհակալութեան գեղեցիկ ներգործութիւն մը կը բովանդակեն. «*Չեմ քաւական, Տէր իմ, ամենայն արդարութեան եւ ճշմարտութեան, զոր արարեր ընդ ծառայի քում*» (Ծննն. ԼԲ. 10): Որովհետեւ անձին անարգութեան նեղքին ճանաչողութիւնն կը բովանդակէ այս, որով մարդս անարժան կը նկատուի որ մեծն Աստուած իրեն հայի, եւ գիտակցութիւն՝ անկարողութեան, որով կարող չենք՝ Աստուծոյ ամենափոքր ողորմածութեան ալ՝ պարտուպատշաճ շնորհակալութիւնն ընել. «*Չեմ քաւական ամենայն արդարութեան եւ ճշմարտութեան զոր արարեր ինձ*»:

Այսպէս կրնան ուրիշ խօսքեր ալ գործածուիլ: Եւ եթէ միտքդ ուրիշ բան ալ չհիմնայ, ըսէ. «*Ո՛վ Աստուած իմ, շնորհակալ եմ քեզ*»: Բայց սրտանց ըսէ, եւ այդ աղէկ իղձ մը պիտի ըլլայ երախտագիտութեան: Աստուած խօսքին չէ նայիր՝ այլ սրտին: Նմանապէս անձին անարգութիւնն մտածելու ատեն, խոնարհութեան զգացումն արթնցնելու է. ասկից աւելի ի՞նչ պարզ բան կրնայ ըսուիլ. «*Ո՛վ արդարեւ, Տէր իմ, անարժան եմ ամէն տեսակէտով աստուածային ներկայութեանդ*»՝ քննել, թէ ինչո՞ւ համար անար-

ժան ես աստուածային աչաց եւ այսպէս պիտի կարենաս երկարել խոնարհութեան զգացումդ։

Նոյնպէս խոնարհութեան կրնան ծառայել, ըստ Ս. Իգնատիոսի, այս խօսքերն "*Ինչ եմ ես, քայց եթէ աղբի պարկ եւ որդերու կերակուր ըստ մարմնոյս, իսկ ըստ հոգւոյս զարշահոտ վէրք մը եւ խաղաւարտ, ուսկից այնչափ մեղաց շարաւաղից արիւն հոսած է եւ տակաւին հոսելէ չի դադրիր. որ աղտեղութիւններն աստուածային աչքերն ստիպուած են տեսնելու։*

Կամ Յայտնութեան գրքէն քաղուած այս խօսքն. *արդարեւ ես եմ "ողորմելի եւ հեղգ եւ աղքատ, մերկ եւ կոյր"* (Յայտ. Գ. 17)։ Եւ կամ ուրիշ բան ալ չըսես *բայց եթէ ին որչափ անարգ եւ զզուելի եմ*, խոնարհութեան զգացումն կ'ունենաս։ Բառերու շատ հոգ մի տանիր, սրտով յուզէ այս զգացումն։

Ո՛ եւ է ըղձի համար շատ գիւրաւ կրնան քաղուիլ շատ մը համառօտ ըսուածքներ Ս. Գրքէն կամ Եկեղեցւոյ գործածած աղօթքներէն կամ Սրբոց խօսքերէն։ Մանաւանդ թէ ամէն ոք կրնայ ինքն իրեն համար այնպիսի զգայուն ըսուածքներ ընտրել եւ սովորաբար գործածել՝ յաճախ կրկնելով աղօթքներու մէջ երբ ուզէ արթնցնել զգացում մը, որ այն աղօթքին կը պատշաճի։ Եւ իրաւամբ աւելի աղեկ կ'ընէ ամէն ոք իրեն համար այդ տեսակ ըսուածքներ ինքն իրմէն ժողվելով՝ քան թէ ուրիշներուն ժողվածն գործածելով. որովհետեւ ամէն բան հատատարապէս ամէնուն համար ալ յուզիչ չեն ըլլար եւ ամէն մարդ տարբեր ըսուածքներու մէջ զգացում ու հաճոյք

կը գտնէ։ Անոնք որ ձայնաւոր աղօթքներն զգուշութեամբ կ'ընեն եւ մտադրութեամբ կը կարդան հոգեւոր գրքեր, շատ դիւրաւ պիտի կարենան այլեւայլ զգացմանց յարմար ըսուածքներ հատաքել յետոյ մտածական աղօթքի մէջ զանոնք գործածելու համար։ — Բայց այդ խօսքերն համառօտ ըլլալու են, լաւ կշռուելու է անոնց զօրութիւնն եւ սովորութեամբ ընտելացած ըլլալու են։ Շատ սուրբերու օրինակներով այս սովորութիւնն կրնայ հաստատուիլ։ Մոռնալու չէ հոս այն գիտողութիւնն, որ բոլորովին՝ Ս. Իգնատիոսի մտաց համաձայն է, որ այսինքն երբ կը զգանք թէ զգացում մը յուզուած է մեր մէջ, զայն ալ աւելի արծարծելու ենք առանց՝ շատպով մը ուրիշ նոյն մտածականին մէջ խորհրդածելիք նիւթի անցնելու, հապա միեւնոյն զգացման վրայ մնալու ենք մինչեւ որ յագենանք. զոր օր. խոնարհութեան զգացման մէջ կամ անձին անարգութիւնը ճանչնալու մէջ "*Արդարեւ ամէն տեսակէտով աստուածային ներկայութեան անարժան եմ*" խօսքը եւ կամ ուրիշ յարմար ըսուածք մը այնչափ խորհրդածելու ես մտօք՝ մինչեւ որ ներքին զգացմամբ ու հոգեկան հաճոյքով մը աչքիդ առջեւն մնայ շարունակ քու ստորնութիւնդ ու զգացումդ ալ աւելի բռնկի. ըլլայ որ ամբողջ մտածական աղօթքի առեն ուրիշ բան ալ չընես, շատ լաւ մտածական մը եղած պիտի ըլլայ ըրածդ։ — Ուր որ զգաս թէ սիրտդ կը պաղի՝ մտածելիք նիւթիդ ուրիշ խորհրդածութեանցը անցիր։ — Բայց այն զգացմանց մէջ, որ այնչափ խոնարհութեան ու անձին արհամարհանաց չեն վերաբերիր զոր օր.

ուրախութեան, վստահութեան եւն զգացմանց մէջ՝ թէեւ սուրբ ալ ըլլան անոնք, բայց որովհետեւ կրնան խաբէական ըլլալ, եթէ պատահի որ անոնց մէջ շատ կը զեգերինք կամ մտածական աղօթից ամբողջ ժամն կը վատնենք եւ այդ ալ յաճախակի՝ ապահովութեան համար հոգեւոր հօր հետ խորհրդակցելու է: Ուստի զգացումներն պէտք է որ ամբողջ մտածականին մէջ սփռուած ըլլան: Եւ այս թէ յիշողութեան, թէ մտաց գործածութեան մէջ. որովհետեւ ամէն տեղ կը պատշաճին, եւ մանաւանդ՝ եթէ ուշադրութեամբ խորհրդածելու ըլլայ մէկը ինչ որ այս երկու կարողութեանց ալ գործածութեան մասին ըսինք՝ պիտի տեսնէ թէ պէտք է որ այդ զգացումներն ինքնաբերաբար ալ ծագին: Արդէն սկիզբէն կրնայ հաւատոյ ներգործութիւն մը ըլլալ, ինչպէս իւր տեղն դիտեցինք, ըսելով զոր օր. "Հաւատամ զի հաւատքն ուսուցանեն. — կամ՝ հաւատամ, զի դու ոմն յաւիտենական ճշմարտութիւն զայդ ասացեր. — կամ հաւատամ, զի դու ասացեր, Տէր, որ ոչ ես իբրեւ զմարդ զի խաբիցես: Երկինք եւ երկիր անցցեն եւ բանք քո ոչ անցցեն: Վերջին կերպը, ինչպէս յայտնի է, լաւ կրնայ գործածուիլ՝ երբ մտածելիք ըլլան Յիսուսի խօսքերէն մէկը կամ Ս. Գրքէն քաղուած աստուածային խօսք մը:

2. Առաջադրութիւնք:

Երկրորդ բանն, որ կամքը պարտաւոր է ընել մտածական աղօթքի մէջ՝ է առաջադրութիւնները ընել ապագային համար: Եւ այս այնչափ էական

է մտածական աղօթքի մը՝ մանաւանդ Միաբանութեան մէջ, որուն կեանքն գործնական է, որ առանց բարի առաջադրութիւն կազմելու մտածական աղօթքն աննպատակ գործ մը եղած կ'ըլլայ: Որովհետեւ ասոր վախճանն է, մանաւանդ Միաբանութեան մէջ, ոչ միայն աղօթքով ժամ մը Աստուծոյ հետ անցնել, այլ նաեւ մտածելով՝ հոգին պակասութիւններէ մաքրել եւ առաքինութեամբ զարդարել, ամբողջ կեանքն ուղղել եւ կատարելագործել, հաստատել զինքն աստուածային ծառայութեան մէջ, ամրապնդել զինքն դժուարութեանց եւ փորձութեանց դէմ, լաւ կարգադրել գործքերն՝ զայնս ճշտօրէն կատարելու համար եւն. որ ամէնն մտածական աղօթքի մէջ հնար չէ ուրիշ կերպով ընել՝ բայց եթէ լաւ առաջադրութիւններով: Եւ որովհետեւ այս, ինչպէս ըսածնէս յայտնի է, շատ կարեւոր է, ուստի պէտք է առանձին խնամքով քանի մը կանոններ նշանակենք, որքան պիտի թուլատրէ մեզ բարին Աստուած:

1. Թէ առաջադրութիւններն ուր դնելու է՝ բաւական յայտնի է. այսինքն մտածականի նիւթէն քաղուած ո՛ւր եւ է գործնական ճշմարտութեան մը խորհրդածութենէն վերջը, ինչպէս ըսինք Մտաց գործածութեան վրայ խօսած ատեննիս: Որովհետեւ այն հարցումներուն մէջ՝ որ մտածողն ինքն իրեն ընելու է՝ այն ալ կայ թէ՝ "ասկից վերջ ինչ ընելու եմ": Այս հարցման պատասխան պիտի տան ընելիք առաջադրութիւնն: Հոս կը դիտէ նաեւ յաջորդ խնդիրն. "ինչ արգելք հեռացնելու եմ եւ ինչ միջոց ընտրելու եմ":

Որով կամքն կ'որոշէ ընել՝ ինչ որ միտքն ճանչցած է թէ ընելու է եւ այս որոշումն է առաքինութիւն ըսուածն: Այսու հանդերձ այս չ'արգիլեր՝ որ մտածականի ընթացիկ մէջ՝ ուր որ ներկայանայ մեզ ընելիք կամ զգուշանալիք բան մը, անցողակի կերպով առաջադրութիւն մ'ալ կարենայ դրուիլ ատոր վրայ: Բայց ինչպէս ըսինք միտքն գործածելու համար ընելիք հարցումներու վերջն է առաջադրութեանց բուն տեղն, ուր ասոնք կը փնտռուին իբր մտածական աղօթքի մնայուն պտուղներ: — Եւ այս խնդիրներն կ'ըլլան, ինչպէս իրենց տեղն ըսինք, ամէն մէկ կէտին մէջ. եւ եթէ առաջնին կէտին մէջ գործնական շատ խորհրդածութիւններ բովանդակուին՝ հարցումներն ընելու է եւ անոնցմէ վերջ առաջադրութիւններն դնելու է այդ գործնական խորհրդածութեանց ամէն մէկուն վրայօք: — Ըսածնիս հոն դրած օրինակնուս մէջ դիւրաւ կրնայ նշմարուիլ:

2. Առաջադրութիւնները գործնական ըլլալու են, այսինքն այնպիսի՝ որ կարենան կեանքն ուղղել եւ կատարելագործել: Եւ այս կ'ուզեմ գլխաւորաբար հասկցնել հոս, որ առաջադրութիւնները միայն մէկ ջերմեռանդութեան վրայ ըլլալու չեն. ինչպէս եթէ մտածութենէն այս առաջադրութիւնն միայն քաղես որ "հոգեվարներու համար ամէն օր մէկ Հայր մեր, Ողջոյն ըսես եւ բարի մահ ունենալու համար ամէն օր այս կամ՝ այն աղօթքն ընես Աստուածածնայ„: Աղէկ առաջադրութիւններ մը ըրած կ'ըլլաս՝ բայց եթէ միայն ըլլան՝ բաւական չեն, ուստի որպէս զի ստուգիւ եւ հիմնապէս

գործնական ըլլան ասոնք որոշէ թէ աւելի ի՞նչ բանէ զգուշանալու ես եւ նմանապէս ի՞նչ առաքինութիւն ձեռք բերելու ես, որ կարենաս քեզ երջանիկ մահուան պատրաստել, նմանապէս ո՞ր մի կիրք մահացուցանելու ես եւ ի՞նչպէս: — Այսպիսի առաջադրութիւններն են որ գործնական կ'անուանեմ:

3. Ընդհանուր ըլլալու չեն առաջադրութիւնները, հապա մասնաւոր: Կրնայ հոս կրկնուիլ ինչ որ ըսինք երկրորդ հարցման վրայ. թէ ի՞նչ գործնական հետեւանք քաղելու է անկից. եւ երրորդն թէ Մինչեւ հիմայ ի՞նչպէս պահեցի այս վարդապետութիւնն: Որովհետեւ հոն ինչ որ ըսինք աւելի այս տեղւոյս կը յարմարին: — Բայց առաջադրութեանց մասին՝ այս աւելցնելու է որ այսինքն երկու կերպով կրնան մասնաւորիլ. 1. Եթէ առանձին պարագաներու սեղմուին, 2. եթէ ընդհանուր պարագաներու մէջ ալ որոշուի բան մը ընել: — Օրինակով մը համառօտիւ բացատրեմ ըսածս: Կ'առաջադրես՝ "Ամէն հակառակութեանց մէջ պիտի համբերեմ„. այս շատ ընդհանուր է, անոր համար միանակ՝ հոգեւորի մէջ շատ յառաջացած ու կատարեալ մարդկանց համար՝ կրնայ օգտակար ըլլալ: Ուստի այդ ընդհանուրն մասնաւորի վերածէ. եւ այդ կրնաս ընել երկու կերպով. 1. եթէ ըսես՝ Այս եւ այն առիթներուն մէջ պիտի համբերեմ, յիշելով այս առիթներն, յորս փորձած ես թէ յաճախ անհամբեր կը գտնուիս. 2. եթէ ըսես այսպէս՝ "Երբ ճախորդ բան մը հանդիպի պիտի մտածեմ թէ այս քիչ է դժոխքի համեմատու-

թեամբ, որուն արժանացած եմ. կամ խաչեցեալ Քիստոսի սիրոյն համար այս յօժարակամ պիտի կրեմ: — Երկու կերպովն ալ առաջադրութիւնն մասնաւոր պիտի ըլլայ՝ հետեւաբար աղէկ. ամենալաւ պիտի ըլլայ եթէ միեւնոյն առաջադրութիւնն երկու կերպովն ալ մասնաւորի վերածես, զոր օր. "Պիտի համբերեմ այս եւ այն պարագաներու մէջ՝ մտածելով, թէ որչափ քիչ է այս կրածս դժոխքի քով, որուն արժանացած եմ" եւն.: — Որովհետեւ այսպէս նոյն ինքն առաջադրութեան մէջ՝ զայն պահելու միջոցն պիտի գտնես:

4. Ներկայ վիճակնուս յարմար ըլլալու են առաջադրութիւնները: Եւ հոս աչքէ անցուր ինչ որ ըսուեցաւ հինգերորդ հարցման մասին թէ "Ամկից վերջ ինչ ընելու եմ": Որոնց վրայ այս ալ աւելցնելու է, որ այսինքն մեր առաջադրութիւնները ապագային համար չըլլան՝ ինչպէս եթէ նորընծայացու մը կամ գպրոցական երիտասարդ մը առաջադրէր թէ "երբ քահանայ ըլլամ՝ այս կամ այն բանն պիտի ընեմ": Որովհետեւ այս տեսակ առաջադրութիւնները սովորաբար անօգուտ են եւ մանաւանդ շատ դիւրաւ կրնան խաբել ընողները: Ուստի առաջադրութիւնները ներկայն նկատելու են եւ կամ գոնէ մերձակայս վերահասու հարկ մը:

5. Մանաւանդ թէ ամէն օր նոյն աւուր մէջ գործադրելիք քանի մը որոշելու է կենացուղղութեան կամ առաւելագոյն կատարելութեան համար: Եւ այս ընելն շատ դիւրին է անոնց, որ խղճի քննութեանց մէջ խղճմտանքնին լաւ կը

քննեն եւ կ'ուզեն շտկել պակասութիւնները, զորս իրենք վրանին կը գտնեն կամ որոնց մասին մեծաւորն ազդարարած է: — Մարդուս սրտին մէջ ունեցածն՝ ինքն իրմէ երեւան կու գայ եւ անոր ուղղութեան պիտի ծառայեցնէ ամէն ոք իր մտածական աղօթքը, ինչ որ ալ ըլլայ անոր նիւթն: Որովհետեւ կ'ուզէ Աստուծոյ սիրոյն վրայ մտածէ, կ'ուզէ անոր առ մեղաւորս ըրած սպառնալեաց վրայ, կամ Քրիստոսի չարչարանաց վրայ, թէ անոր փառաւոր խորհրդոց վրայ, թէ իր մեղաց կամ Սրբոց առաքինութեանց վրայ, ամէն անգամ ալ գործնական հետեւանքն պիտի ըլլայ յորդորել զինքն իր պակասութիւններն տապալելու: — Եւ այս ալ աւելի ընել պէտք է, երբ պակասութիւն մը ստիպողագոյն կը ծանրանայ մեր վրայ, կամ ծուլաբար աստուածային ծառայութեան մէջ կը դանդաղինք, այնատեն ամէն հնարք եւ այսպէս ըսելու համար ամէն զէնք իբր ի մի նշանակ ուղղելու է, որպէս զի յաղթանակենք: — Ամկից բաւական յայտնի ըլլալու է որ՝ թէ մտածական աղօթքի նիւթն եւ թէ խղճի մասնաւոր քննութեան նիւթն նոյն ըլլալու է. եւ նոյն իսկ մասնաւոր քննութիւնն խղճին՝ շատ անգամ մտածական աղօթքէն օգտուելու է:

6. Առաջադրութիւններն լաւ հիմնեալ ըլլալու են, պնդուած հաստատուն պատճառներու վրայ: Եւ այդպիսի ալ պիտի ըլլան՝ եթէ խնամքով խորհրդածուի այն երրորդ խնդիրն թէ ինչ պատճառներ կը յորդորեն զմեզ պահելու այս գործնական հետեւանքն: — Ասոր մէջ շատ անգամ ասով կը սխալինք, որ մեզ առաջին անգամ ընե-

լիք ներկայացածն անմիջապէս կ՚որոշենք ընել. իրաւ է թէ կամաց այս պատրաստականութիւնն գովելի է, սակայն երբեմն այնպիսի առաջադրութիւններ կան, որոնք առանց հիման աւազի վրայ շինուած տներու պէս փորձութեան մը կամ վերահաս դժուարութեան մը հողմովն կը խախտին հիմնովին: Ուստի առաջադրութիւններն մնայուն ըլլալու համար՝ հարկ է յաւիտենական ճշմարտութեանց վրայ հաստատել անոնց հիմերն, այսինքն լիովին համոզել միտքն ընելիք կամ զգուշանալիք իրին հարկաւորութեան, օգտակարութեան եւ իրաւացի ըլլալուն վրայ եւն.: Եւ թէ այդպէս ընելու կարեւորութեան մասին համոզուած համարելով զինքն մէկ կամ քիչ անգամ այդ պատճառներն խորհըրդածելէ գոհ ըլլալու չէ, հապա նոյն բանն յաճախ յեղյեղելու է մտածականին մէջ, մանաւանդ այն բանն, որուն գլխաւորաբար պէտք ունինք, ինչպէս մեր հպարտութիւնն յաղթահարելու կամ խոնարհութիւնն ստանալու եւ կամ ուրիշ ո եւ է մեր վրայ տիրող պակասութիւն մը վերցնելու կամ պէտք ունեցած առաքինութիւնն ձեռք բերելու դիտումն ունեցած ատեննիս: Այս պատճառներն յաճախ խորհրդածութեամբ սրտերնուս մէջ կը տպաւորուին խորին կերպով եւ յետոյ եթէ ասոնց վրայ ներգործութիւններ ալ յաճախեն, առաքինութեան ունակութիւնն կը ստացուի:

7. Առաջադրութիւններն ամենախոնարհ ըլլալու են եւ լի անձին անվստահութեամբ: Առաջադրութեանց մէջ խոնարհութեան պակասութիւնն շատ անգամ չպահուելուն գլխաւոր պատճառն է, մանաւանդ անոնց համար, որոնք լրջօրէն կ՚առաջադրեն եւ Աստուծոյ ծառայելու ճշմարիտ կամքն ունին: Մտածականի մէջ հաստատապէս կ՚որոշեն այսպէս եւ այնպէս ընել՝ այս եւ այն առիթներու մէջ, բայց այդպէս որոշած ատեննին, դիտելով մանաւանդ այդպէս գործելու զիրենք յորդորող պատճառներն, գաղտ յանձնապաստանութեամբ մը կը կարծեն թէ ստուգիւ այդ պիտի կարենան ընել, այնպէս անկարելի կ՚երեւի իրենց յայդմ պակասիլն. այսու հանդերձ երբ առաջին առիթն կը հանդիպի՝ շատ անգամ պակասաւոր կը գտնուին: Ասոր պատճառն է որովհետեւ առաջադրութիւննին անկեղծ եղած չէ. եւ ո՛չ խոնարհ ու առանց անվստահութեան անձի եւ իր կարողութեան. ասոր համար ալ Աստուած մեր հպարտութիւնը կը պատժէ շատ անգամ խոնարհեցնելով: Ուստի առաջադրած ատեննիս պէտք է վախնանք մեր անհաստատութենէն եւ տկարութենէն ու ամբողջ վստահութիւննիս աստուածային շնորհաց եւ օգնականութեան վրայ դնենք. եւ այս խոնարհաբար խնդրելու է առաջադրութեանց մէջ դիմելով Տիրամօր, Պաշտպան Սրբոց եւ Պահապան Հրեշտակի եւն բարեխօսութեան՝ ըսելով զոր օր. "Իրաւ հիմայ այսպէս կ՚որոշեմ, ո՛վ Աստուած իմ... այսպէս կ՚ուզեմ ընել... բայց եթէ դու չօգնես բան մ՚ալ ընելու կարողութիւն չունիմ... լաւ ճանչցած եմ այլ եւս ու շատ փորձած չարութիւնս եւ անհաստատութիւնս, ուստի չեմ կրնար առաջադրութեանցս վստահիլ: — Ի քեզ, Տէր, յուսացայ, մի՛ ամաչեցից յաւիտեան: — Օգնէ՛ ինձ շնորհօքդ՝ երբ այս առաջադրութիւնս գործադրելու առիթն հանդիպի. այն ատեն, ո՛վ Տէր, միտքս բե՛ր այն ճշմարտու-

թիւնն, զոր հիմայ քու շնորհքդ մտածեցի։ — Ամրացուր այն ատեն կամքս։ Ի՞նչ օգուտ է, ով Տէր, որ հիմայ ընելիքս ճանչնալու համար քու լուսովդ լուսաւորուելէս վերջը՝ անոր չհետեւիմ։ Ուրեմն օգնէ, ով Տէր, կ՚աղաչեմ. քու սուրբ անուանդ համար, Յիսուսի Քրիստոսի արդեանց համար, անոր արեան համար, անոր ամենասուրբ սրտին համար։ — Պահպանեցէք զիս, ով իմ Պաշտպան սուրբերս։ — Դու ի մանաւորի ով ամենասուրբ կոյս, Աստուծոյ եւ իմ մայրս, որ շատ անգամ ողորմելով կանխեր ես իմ պիտոյքներս, — պաշտպանէ զիս — բարեխոսէ ինձ համար։ — Ո՛վ Պահապան սուրբ Հրեշտակս, խոսէ սրտիս, երբ այդ առիթն հանդիպի եւ օգնէ ինձ... եւն.։ Արդ այս ամենակարեւոր հրահանգն՝ այնքան աւելի խնամքով պահելու պէտք է հոգ տանինք, որքան յաճախ մեր տկարութիւնն եւ առաջադրութեանց մէջ անհաստատութիւննիս փորձած ենք։

Իսկ եթէ կամքերնիս պաղ գտնուի բարի առաջադրութիւններ կազմելու մէջ, ստիպելու է պատերազմելով հետը, բռնաբարելով զինքն, պնդելով մանաւանդ հարկաւորութեան պատճառներն, զորս յիշեցինք այն խնդրոյն մէջ որ կ՚ըսէր թէ "Ի՞նչ պատճառներ„ եւն եւ եռանդեամբ աղօթելու է Աստուծոյ որպէս զի երկրաքարշ հոգիներս կանգնէ։

3. Վախճան կամ ելք։

Սովորաբար վերջ կը տրուի մտածականին *Հայր մեր* մը եւ *Ողջոյն* մը ըսելով։ Բայց միայն այս վերջաւորութեան վրայ չէ որ կը խօսինք։ Վերջացնելէն առաջ ուրիշ մի քանի բան ալ պէտք է ընել։

Ա. Շատ յարմար է որ՝ երբ մտածական աղօթքի ընթացքին մէջ շատ մը առաջադրութիւններ դրուած ըլլան, ինչպէս առհասարակ կը պատահի, ամբողջն վերջին տեղն ամփոփուին եւ համբայնդուին։ Որովհետեւ թէպէտ այս յետոյ խորհրդածութեան մէջ ընել պէտք է, սակայն այս տեղն ալ՝ մտածականի վերջաւորութենէն առաջ՝ աղօթքի մէջ ընելն շատ օգտակար կ՚ըլլայ։ — Եւ ամէնէն աւելի ընտիր պտուղն այս պիտի ըլլար, եթէ մտածականի վերջին վայրկեաններն աւելի եռանդ զգանք, ուր ընդհակառակն շատ անգամ կը պատահի, որ ամէնէն աւելի բորբոքելու տեղ՝ դժբախտաբար կը պաղինք։ Ուստի այն ատեն, որ մտածականին նիւթն մեզ թողլու վրայ է, գոնէ ամբողջ մտածականին առաջադրութիւններն համփոփելու ենք։

Բ. Հայր մերէն եւ Ողջոյնէն առաջ պէտք է աղօթք մը ըլլալ, զոր Ս. Իգնատիոս կ՚անուանէ *Առանձնախօսութիւն* ուղղուած առ Աստուած, կամ առ Յիսուս Քրիստոս, կամ առ Երանելի Կոյսն, կամ առ այլ սուրբ մի՝ ըստ բերման մտածութեան նիւթին։

1. Մի՛տքդ բեր, ինչ որ վերը ըղձերու վրայ խօսած ատենիս ըսինք, թէ բառի վրայ չէ խնդիրն, այլ սրտին զգացման վրայ։ Մի ուզեր մտահոգիլ թէ ինչ կերպով կամ ինչ բառերով այդ առանձնախօսութիւնն ընելու ես։ Սիրտն ու զգացումը թող խօսին։

2. Եւ ասոր մէջ շնորհք խնդրելու է առաջադրութիւններն իրենց ատենին գործադրելու համար (Օրինակն ունիս Առաջադրութեանց Գ. դիտողութեան մէջ, ուր կ'ըսէինք թէ խոնարհ ըլլալու են ասոնք)։ Բովանդակելու է այս աղօթքն Մտածականի մէջ դրած ամէն առաջադրութիւններդ, թէեւ մէկիկ մէկիկ համրելու պէտք չկայ։

Գ. Սովորական Հայր մերին եւ Ողջոյնին տեղ կրնայ մտածականի վերջաւորութիւն տրուիլ ուրիշ ո՛ եւ է ձայնաւոր աղօթքով, որ բանն Ս. Իգնատիոսի ալ դիտման հակառակ չէ։ Կրնայ ընդմիջել Հայր մեր եւ Ողջոյնն՝ Հոգի Քրիստոսի աղօթքը, որ ընելու է մանաւանդ երբ Քրիստոսի Տեառն մերոյ խորհուրդներուն վրայ եղած ըլլայ մտածականն։ — Եթէ մտածականն Հոգւոյն Սրբոյ վրայ եղած ըլլայ, կը վայլէ վերջացնել Ով Արարիչ կամ Ով սուրբ Հոգի աղօթքով։ — Եթէ աստուածային բարերարութեանց վրայ ըլլայ. Զքեզ Աստուած գոհաբանեմքով։ — Եթէ Սուրբի մը վրայ, այն ատեն առ այն ուղղուած աղօթքով մը՝ եթէ առձեռն պատրաստ կը գտնուի։ — Բայց ըստ սովորութեան Հայր մերն ու Ողջոյնն յարեւլու է միշտ։

Դ. Եթէ այն վերջի ձայնաւոր աղօթքն քանի մը հատ է, կրնայ պատշաճօրէն ընդմիջել միջանկեալ առանձնախօսութիւններն։ Ս. Իգնատիոս շատ անգամ կերպն կը ցուցնէ Հայր մերի, Ողջոյնի եւ Հոգի Քրիստոսիի մէջ։ — 1. Պիտի խնդրենք Ս. կոյս Աստուածածնէն, որ մեզ համար իւր Որդիին Յիսուսէ Քրիստոսէ ընդունի բաղձացած շնորհքնիս. եւ պիտի յարենք Ողջոյն քեզ Մա-

րիամ։ — 2. Քրիստոսի Տեառն մերոյ գթասըրտութենէն պիտի հայցենք, որ իբր գերագոյն միջնորդ նոյն շնորհքն խնդրէ իր Հօրմէն եւ զայն ինքն շնորհէ մեզ. որովհետեւ Տուեալ է նմա ամենայն իշխանութիւն յերկինս եւ յերկրի եւ յարեալ է Հոգի Քրիստոսի։ — 3. Պիտի պաղատինք Հօր Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի միջնորդութեամբ, որ անոր սիրոյն տայ մեզ այդ շնորհքն եւ յարելու է Հայր մեր. եւ այսպէս կը վերջացուի մտածական աղօթքն։

Վերջապէս յարգանօք բաժնուելու է աստուածային ընկերակցութենէն՝ աչքի առջեւ ունենալով անոր ներկայութիւնն։ Եւ շատ զգուշանալու է մտածականէն անմիջապէս վերջը չցրուելու։ Եթէ անմիջապէս դուրս ելլելու հարկ ըլլայ, համեստութիւն պահելու մեծ խնամք տանելու է՝ եթէ ամբողջ ժամուան մը մէջ պատրաստած պտուղներս չենք ուզեր վայրկեան մը մէջ ցրուել։ — Անցնինք հիմայ խորհրդածութեան, որուն վրայ քիչ ըսելիք կը մնայ։

ԳԼՈՒԽ Գ.

Մտածականէ վերջ պահելիք հրահանգներու վրայ։

Ս. Իգնատիոսի հրահանգին համաձայն մտածական աղօթից կը յաջորդէ սովորաբար քննութիւնն, կամ ինչպէս սովոր ենք մենք ըսել Շրջրդածութիւնն։ Եւ այս՝ պէտք է գիտնանք ամէն բանէ առաջ թէ ո՛չ միայն օգտակար է, այլ ամենակարեւոր իսկ՝ մտածական աղօթքի արհեստն

սրվելու եւ անկից պէտք եղած պտուղը քաղելու համար: Երբեմն կրօնքի մէջ շատ տարի ապրելէն եւ ամէն օր մտածական աղօթք ընելէն վերջն ալ՝ տակաւին մտածականի արհեստն չի ստացուիր, որովհետեւ կամ այս խորհրդածութիւնն չ'ըլլար կամ լաւ կերպով չ'ըլլար: Ամէն օր մտածական ալ կ'ըլլայ, յաւիտենական ճշմարտութիւններն կը խորհրդածուին եւ անոնց լուսաւորմամբ լաւագոյն կենաց առաջադրութիւններ ալ կը կազմուին եւ սակայն հոգւոյ մէջ միեւնոյն կրքերն կ'ապրին, միեւնոյն մեղքերու եւ պակասութեանց կը յարինք տակաւին, եւ այս մեծաւ մասամբ առաջ կու գայ խորհրդածութիւնն բանի տեղ չդնելէ: Գիտնալու ենք որ օգտաւէտ կերպով մտածելու համար Ս. Իգնատիոսի սահմանադրածներէն ոչ մի բանն աւելորդ է. ամէնն ալ այնպէս իրարու կից են՝ ինչպէս միեւնոյն շղթայի օղակներն, որոնցմէ թէ մէկն պակսի կամ կոտրի, շղթան անգործածելի կ'ըլլայ կամ անշուշտ նուազ յարմար իր գործոյն: — Իսկ մենք, որոնց համար Ս. Իգնատիոսի պատուէրներն՝ (քանի որ Յիսուսեան միաբանութեան որդիներն ենք)՝ ոչ միայն հրահանգի, այլ ամենամեծ պարտաւորութեան ազդեցութիւնն ունին, մենք շատ աւելի քիչ կրնանք սպասել աստուածային շնորհաց օժանդակութիւնն Սրբոց այս արհեստին մէջ՝ եթէ այս մասին մեր պաշտօնին մէջ պակասաւոր գըտնուինք, այն գործոյն մէջ, որուն կը պարտաւորէ զմեզ Ս. Իգնատիոսի հեղինակութիւնն, եւ մեր հաստատութեան հոգին, եւ կրօնաւորական սովորութիւնն. մէկ խօսքով նոյն ինքն հնազանդութիւնն: — Ուստի մեր կրօնաւորական կենաց ա-

ռաջին օրերէն մտքերնուս մէջ գրոշմուած ըլլալու է այս սկզբունքն թէ մտածական աղօթքէ վերջը այս խորհրդածութիւնն թողլու չէ, հապա ըլլայ որ պատահմամբ մտածականէն անմիջապէս վերջն ընելէ արգիլուած ըլլանք, թէեւ ուշ, սակայն անպատճառ ընելու է՝ ձգելով նոյն իսկ ուրիշ աղօթքներ կամ ջերմեռանդական գործեր, զորոնք մէկը ըստ իւր հաճոյից ընտրած է եւ որոնք իրաւ գովելի՝ բայց խորհրդածութենէ նուազ կարեւոր են:

Ս. Իգնատիոս կը թուի թէ այս խորհրդածութիւնն ըրած մտածականնուս մէկ քննութեանն կը վերածէ, բայց որովհետեւ այս քննութիւնն առանց անոր քաղցածոյքն ընելու կարելի չ'երեւիր. ուստի խորհրդածութեան մէջ երկու մաս զանազանելու է, այսինքն բուն քննութիւնն եւ կրկնում կամ ամփոփում մտածականի:

1. Քննութիւն:

Մտածական աղօթքն աւարտելէ վերջ՝ քննելու է թէ ինչպէս եղաւ նա: — Հոս պէտք է քննել թէ պատրաստութեան կամ նոյն իսկ մտածականի մէջ ինչպէս շարժեցանք:

Պատրաստութեան վրայօք թէ զոր օր. նախընթաց իրիկուընէ կարդացած կամ ունկնդրած ենք մտածական աղօթից կէտերն: Թէ անկողնին երթալէ վերջ՝ քնանալէ առաջ մտաբերած ենք զանոնք: Թէ առաւօտը՝ ուրիշ ամէն մտածութենէ առաջ նոյն նիւթն մտքերնիս ձգած ենք: Թէ այդ նիւթին յարմար ըղձեր մը արթնցուցեր ենք սրտերնուս մէջ, երեսնիս եւ ձեռքերնիս լուալու ատեննիս

եւ թէ մատուռ կամ ուրիշ տեղ երթալու ատենս։ Թէ հոգինիս հանդարտ պահած ենք, մանաւանդ մտածականէ անմիջապէս առաջ. թէ ըլլայ որ մտածութեան կէտերն կրկին կարդացած չենք, գոնէ մտքերնիս ալ բերած չե՞նք։ Թէ մտածական աղօթք սկսելէս առաջ կանգ առնելով քիչ մը ատեն խորհած ենք թէ ի՞նչ է ընելիքնիս՝ յիշելով միանգամայն աստուածային ներկայութիւնն։ — Ասոնք են պատրաստութեան վրայօք քննելիքնիս։

Մտածականին գալով քննելու ենք անոր *սկիզբն, ընթացքն ու վախճանն*։

1. *Սկիզբն*. զոր օր. Ի՞նչ յարգանօք, մտադրութեամբ ու ջերմեռանդութեամբ ըրած ենք պատրաստական աղօթքն։ Թէ նախաշաւիղներն պահած ենք. մանաւանդ երկրորդն՝ խնդրելով լոյս եւ մանաւոր շնորհք մտածականի նիւթին համար։

2. *Ընթացք*. զոր օր. Թէ հոգւոյ կարողութիւններն աղէկ գործածեցի՞նք։ *Յիշողութիւնն* մտադրութեամբ կշռած է նիւթն. *Միտքն* պատճառաբանած է այն հարցերովն. “*Ի՞նչ խորհելու եմ ասոր վրայ... ինչ գործնական հետեւանք* եւն։ Թէ միւս շահագրգռող պատճառներն՝ հարկաւոր, օգտակար, վայելուչ եւն. աղէկ խորհրդածած ենք։ — *Կամքն*՝ թէ մտածականի ընթացքին մէջ ըղձեր յուզեցի՞նք ի մեզ. Թէ լրջօրէն լաւագոյն կենաց կամ կատարելութեան առաջադրութիւններով զբաղեցուցի՞նք. Թէ առաջադրութեանց յարեցի՞նք՝ աստուածային օժանդակութիւնն խնդրելու խոնարհ աղերսանք մը։

Այս ամէնուն մէջ ունեցած մտաց ցրումնիս նուաճեցի՞նք կամ գէթ դիմադրեցի՞նք անոնց, թէ

յաղթեցի՞նք կամ գէթ արհամարհեցի՞նք այն ձանձրոյթն, որ կարելի է զգացինք. կամ թէ այդ պատճառաւ կարելի եղածին չափ՝ աղէկ կերպով մտքերնիս զբաղեցնելէ ետ կեցա՞նք։ Թէ ցրուած երեւակայութիւննիս ժողվելու եւ սեւեռելու համար՝ առաջին նախաշաւիղն ակնարկ մը ըրի՞նք, եթէ առ այդ յարմարութիւն ունէր։ Թէ այդպէս լրջօրէն զբաղած մնա՞ց մտքերնիս ամէն եւ իւրաքանչիւր կէտերու մէջ։

3. *Վախճանն*. զոր օր. Թէ առանձնախոստութիւնն եռանդեամբ ըսի՞նք խնդրելով պէտք եղած շնորհք։ Թէ տաղտկութիւնն, որ երբեմն մտածական աղօթից վերջանալու ատեն կու գայ թօթափեցի՞նք մեր վրայէն։ Թէ յարգանօք վերջացուցի՞նք մտածականիս։

Վերջապէս սկիզբէն մինչեւ վերջը աստուածային շնորհաց համապատասխանելու աշխատեցա՞նք. լրջօրէն զբաղեցուցի՞նք հոգինիս, մարմնոյ պարտուպատշաճ կեցուածքը պահեցի՞նք. ներքին եւ արտաքին յարգանքն ունեցա՞նք. առանց պէտքի մտածական աղօթքն ընդմիջեցի՞նք կամ ընդհատեցի՞նք. եւ եթէ այդ պէտքն կար ալ նէ գոնէ մտքերնիս հանգիստ ու ամփոփ պահեցի՞նք եւն։

Եւ այս հարցերու շատութենէն սարսափելու չէ, որովհետեւ կրնայ դեռ ուրիշ ալ ըլլալ։ Բաւական է որ գիտնանք թէ ինչպէս մտածելու է եւ շուտով պիտի հասկնանք ի՞նչ բանի մէջ պակսած ըլլալնիս, նոյն իսկ մեր խիղճն այդ պիտի խոստովանի ու ամբաստանէ։ Մաս առ մաս քննելով մտածական աղօթքնիս, ինչպէս ըսինք, *պատրաստութիւնն, սկիզբն, ընթացքն ու վախճանն*, կարելի

չէ որ՝ թէ պակասութիւն մը գործած ենք մեզմէ ծանկուած մնայ։

Եթէ լաւ եղած չըլլայ մտածականն, կ'ըսէ Ս. Իգնատիոս, զղջմամբ եւ ուղղուելու առաջադրութեամբ պատճառներն փնռելու է։ Պատճառներն դիւրաւ պիտի գտնուին ըսածնէս։ Իսկ եթէ անոնց մէջ անյաջողութեան ո՛ եւ է պատճառ մը չի գտնուի, հեռաւոր պատրաստութեան վրայ խորհելու է, օրւան մէջ մտաց ամփոփման վրայօք, կանոնաց պահպանութեան, սրտի մաքրութեան, մահացուցման ետեւէ ըլլալու վրայօք եւն։ Որովհետեւ այս ստոյգ է որ Աստուած աղօթքէ դուրս գործած պակասութիւններս աղօթքի մէջ կը պատժէ եւ ընդհակառակն իրեն ծառայելու մէջ ունեցած եռանդնիս յաճախ առատօրէն կը վարձատրէ աղօթքի մէջ։ — Եթէ ըլլայ որ բնաւ անյաջողութեան ո՛ եւ է պատճառ մը չգտնուի, խոնարհելու է համարելով թէ գաղտնի պատճառ մը կայ. բայց խոնարհելովն ալ պէտք չէ չափազանց մտահոգիլ ատոր համար, հապա Աստուծոյ կամաց համակերպելու է։ Աւսր հետ մէկտեղ լաւ դիտելու է Ս. Իգնատիոսի խօսքն. "պիտի փնտռեմ պատճառն՝ զղջմամբ եւ ուղղուելու առաջադրութեամբ„։ Այսինքն խորհրդածութեան գլխաւոր նպատակն է՝ մտածական աղօթք սորվիլ եւ լաւ մտածելու վարժուիլ։ Ուստի եթէ Ս. Իգնատիոսի ըսածն ամէն օր ըրած ըլլայինք, շատ դիւրաւ ստացած պիտի ըլլայինք մտածելու արհեստն։ — Եթէ լաւ յաջողի մտածականն, կ'ըսէ Ս. Իգնատիոս, Աստուծոյ շնորհակալ ըլլամ ու միեւնոյն կերպն վերջն ալ պիտի պահեմ, որպէս զի միշտ միեւնոյն կարգաւ, ու մտաց միեւնոյն գործածութեամբ ընեմ մտածական աղօթքն։

2. Ամփոփումն։

Ամփոփումն երկրորդ բանն է որ խորհրդածութեան մէջ ընելու ենք մտածականի քննութենէն զատ եւ կամ լաւ եւս քննութեան հետ ու մէջն։

Այսինքն մտքով կրկնելու է ըրած մտածականնուս ամբողջ մասերն. թէ 1. 2. 3. կէտին մէջ ի՞նչ առաջադրած ենք։ Եւ երբ այս կարգաւ գործուած պակասութիւններն քննուին, կամ իրենք իրենցմէ մտքերնիս իյնան՝ յիշելու ենք թէ ինչ գործնական պտուղ քաղեցինք իւրաքանչիւր կէտերէն եւ ի՞նչ համոզողական պատճառներու վրայ հիմնուած են անոնք, ի՞նչ զգացմամբ ընդունած ենք, ի՞նչ առաջադրութիւն դրած ենք։ Եթէ մասնաւոր լուսաւորում մը ունեցած ենք, եթէ ճշմարտութիւն մը սովորականէն աւելի պայծառ կերպով ըմբռնած ենք, եթէ ճշմարտութիւն մը, կամ ըսուածք մը, կամ պատճառ մը սրտերնուս աւելի դպած է, ասոնք յիշելու, նորէն ծասքելու եւ որճալու է, եւ յետոյ պէտք է ստէպ միտքն բերել, կրկին համտեսել ու խորհրդածել. առաջադրութիւններն որ մտածականի մէջ դրած ենք՝ հաստատելու ենք, եւ թէ հնար է աւիթներն կանխատեսելով՝ անոնց գործադրութիւնն ըստ այնմ որոշելու ենք։ Վերջապէս համառօտիւ աստուածային օգնութիւնն խնդրելու ենք՝ առաջադրութեանց գործադրութեան մէջ հաւատարիմ գտնուելու համար։

Այս ամէնն թէեւ սովորաբար քառորդ ժամու ալ պէտք չունին (որովհետեւ Ս. Իգնատիոս ալ կ'ըսէ. "գրեթէ քառորդ ժամու մը չափ"), սակայն քիչ մը ատեն ալ կ'ուզէ աղէկ ընելու համար, գոնէ քառորդ մը կամ տասը վայրկեան: Երկու կամ երեք վայրկեան յայտնի է թէ չի բաւեր:

— Իսկ անոնք որ Հոգեւոր յառաջադիմութեան եւ կատարելութեան իրօք փափաք ունին, իրենց փորձառութեամբն ալ այս խորհրդածութեան օգուտն տեսնելով՝ հարկաւ պիտի ջանան մտադրութեամբ կատարել զայն: Անոնց համար *խորհրդածութիւնն* կութի մը պիտի ըլլայ պատուղներու, զորս առաջ բերած է մտածականն եւ որոնք առանց խորհրդածութեան պարապ տեղն պիտի չորնային: Մանաւանդ շատ անգամ պիտի պատահի մտածական աղօթքի մէջ չզգացած ջերմեռանդութեան ճաշակնին՝ խորհրդածութեան մէջ պիտի գտնեն, եւ եթէ իրենց յանցանքովն կամ ուչ՝ մտածական աղօթքի մէջ ցամաք ու առանց բարի բաղձանաց կամ առաջադրութեանց մնացեր են, խորհրդածութիւնն՝ Աստուծոյ շնորհիւ, անոնց պակասն պիտի լրացնէ. եւ իրենք ալ հոս բարի առաջադրութիւններ պիտի դնեն որ մտածականի մէջ դրածնուն չափ ազդեցիկ պիտի ըլլան: Բայց այս բանն ըսելէն ու գրելէն աւելի փորձել պէտք է: Անհաւատալի ու անըմբռնելի է աստուածային բարութիւնն, որ քիչ մը ըղձորէն հոգ տանողներուն կու տայ իր շնորհքն, որպէս զի օր ըստ օրէ աւելի քաջալերուին խնամքնին շատցնելու եւ իրմէն՝ ալ աւելի շնորհք ստանան առատօրէն:

Խորհրդածութեան կրնայ աւելցուիլ հնարք մը, զոր շատերն օգտակար կերպով կը գործածեն առաջադրութիւններն գործադրելու համար. այսինքն մտածականի նիւթին եւ իրենց առաջադրութեանց յարմար սլաքական աղօթք մը կ'ընտրեն, զոր օրւան մէջ յաճախ կրկնելով մտածականնին մոքերնին կը բերեն եւ յարմար կերպով առաջադրութիւնն կը յիշեն: Եւ եթէ, ինչպէս այլուր ըսինք, մտածականի նիւթն մասնաւոր խղճի քննութեան ալ նիւթ ընտրուի, դիւրին է հասկնալ թէ ոչչափ հոգեւոր օգուտ պիտի քաղուի: Առաջադրութեանց մէջ շատ անգամ պակասաւոր կը գտնուինք, որովհետեւ այն ճշմարտութիւններն, որոնց լուսոյն ներքեւ զանոնք կազմած էինք, կը մոռացնին կամ կ'անհետանան մեր մոքէն: Ուստի այդ լոյսն մեր հոգւոյն մէջ պահելու միջոց մի է այս: Եւ սուրբերն ալ սուրբ չէին ըլլար, եթէ յաւիտենական ճշմարտութեանց լոյսն աչքերնուն առջեւ չունենալով, Աստուծոյ շնորհք, չշարժէին անոնցմով կեանքերնին անոնց համեմատ բարեկարգելու ամէն բանի մէջ:

Վերջապէս մեկդի թողլու չէ այն ազդարարութիւնն ալ որ յաճախ կը տրուի եւ կատարելութեան հետամուտ եղողներու ընտելական է. որ այսինքն գրի առնուին մտածականէ քաղուած բաներ մը եւ յետոյ մերթ ընդ մերթ աչքէ անցուին:

— Եւ նշանակելու է լուսաւորութիւններն ու առաջադրութիւնները: Եթէ միեւնոյն առաջադրութիւններն նշանակուին առանց կցելու անոնց պատճառներէն մէկ երկուքն, որոնցմով դրած ենք զանոնք, պիտի չկարենան իրենց պահպանութիւնը մեզ պար-

տաւորիչ ընել: Ուստի նշանակելու ենք նախ լուսերն՝ այսինքն այն լաւ խորհրդածուած ճշմարտութիւնները, այն մեկնութիւնները, այն բարի մտածմունքները, այն համոզումները, որ շարժած են հոգինիս այդպիսի առաջադրութիւններ դնելու: Որովհետեւ եթէ առաջադրութեանց հետ ասոնք ալ իրենց տեղին կարգանք, ա՛լ աւելի ազդու կերպով անոնց ճշգրիտ պահպանութեան պիտի խրախուսուինք: Բայց սովորաբար այս ամէնն քիչ բառով, եւ համառօտ ու յստակ կերպով պէտք է նշանակել: Եւ հարկ չկայ ամէն առաջադրութիւնները ալ գրել, այլ միայն գլխաւորները կամ անոնք, զորոնք գործադրելու ամէն օր առիթն չի ներկայանար մեզ: Որովհետեւ ինչ որ ամենօրեայ գործոց ու պակասութեանց կը վերաբերի՝ աւելի անմիջական գործադրութեամբ ու հանապազօրեայ փորձով մտքերնիս պահելու ենք, քան գրի առնելով: Սակայն այդ լուսաւոր գաղափարներու եւ առաջադրութիւններու գրութիւնն՝ ամէնէն աւելի հոգեւոր կրթութեանց ժամանակ ընելու է, որովհետեւ այն ատենն ո՛չ թէ մէկ կամ երկու աւուր գործքեր են որ պիտի կարգադրուին, հապա ամբողջ կենաց ծրագիր մը բոլոր տարւան համար, եւ մի քանի բաներու մէջ՝ բոլոր կենաց համար: Բայց այս՝ անցողակի կերպով յիշած ըլլալնիս ալ բաւական է:

Ուրիշ ըսելիք չի մնար՝ բայց եթէ կրկնել այն, որով սկսայ թէ մտածելու արհեստն Սրբոց գիտութիւնն եւ մարդկային հրահանգներէ աւելի՝ Հոգւոյն Սրբոյ օծութեամբ եւ բարեպաշտ կամաց յօժարութեամբ կը ստացուի: — Եւ ինչպէս

յայտնի է՝ մէկը եթէ մինչեւ հոս աւանդած հրահանգներս լաւ ճանչնալու ալ ըլլայ, բնաւ պիտի չօգտուի, եթէ ճշմարտապէս յառաջադիմելու բաղձանքն չունենայ: Եւ այս յառաջադիմելու բաղձանքն ու ամէն հրահանգներու պահպանութիւնն ալ անօգուտ պիտի ըլլայ՝ եթէ Հոգւոյն Սրբոյ շնորհքն չըլլայ:

Որովհետեւ այս մարդկային գործ չէ, այլ աստուածային: Բայց տարակոյս չկայ թէ ամենողորմ ու ամենաբարին Աստուած կամք ունեցողներուն կ'օգնէ. վասն զի Հոգեւորին մէջ յառաջադիմելու այս յերմեռանդ կամեցողութիւնն իսկ Աստուծոյ պարգեւն է: — Ուստի Աստուծոյ շնորհաց օժանդակութեան միացնենք մեր աշխատանքն ալ, եւ միանգամայն կրցածնուս չափ ու յաճախ խընդրենք իրմէ. "Տէր, ուսո՛ մեզ յաղօթս կալ, ուսո՛ մեզ խորհել, տո՛ւր զշնորհս աղօթից": — "Եւ եկին ինձ բարութիւնք միանգամայն ընդ նմա, եւ անթիւ մեծութիւնք ի ձեռին նորա... զի անպակաս գանձ է նա մարդկան: Որով որք վարեցան առ Աստուած առաքեցին զբարեկամութիւն, վասն առ ի խրատուէ պարգեւացն ընծայեալք" (Իմաստ. Է. 11—14):

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

(Մինչեւ հոս ըսուածներն դիւրըմբռնելի եւ ամիսի կերպարանքի մը տակ դնելու համար, կ'առաջարկենք հոս ընթերցողաց Ցիսուսեան միաբանէ մը շարադրած՝ գրքուկիս համառօտութիւնը)։

Մոռնալու աղօթք ընելը եղանակին ոգուն երթալը պարկեշտ չէ։

"Հաւ գիտէ ապրել որ լաւ գիտէ աղօթել" (Ս. Օգոստ.)։

Ա. ՄՏԱԾԱԿԱՆՆԷՆ ԱՌԱՋ։

Պատրաստութիւն

Մերձաւոր

1. Փափաք եւ աղօթք լաւ աղօթել սորվելու համար։
2. Արգելքներու հեռացում զոր օր. Հպարտութիւն, Զգայասիրութիւն, Ցրուում։
3. Միջոցներու գործադրութիւն զոր օր. Խոնարհութիւն, Մահացուցում, Ամիսում։

Հեռաւոր

1. Նիւթի պատրաստութիւնն (եթէ կարելի է) նախընթաց իրիկուընէ որոշելով մտածութեան կէտերն ու քաղելիք մանաւանդ պտուղն։
2. Քնանալէ առաջ անոնք միտք բերել։
3. Առտու արթննալուն պէս կրկին յիշել զանոնք։

Բ. ՄՏԱԾԱԿԱՆԻ ՄԷՋ։

Մտածական աղօթք

Մեկը կամ Մուտք

1. Ներգործութիւն Աստուծոյ ներկայութեան։ Ո՞վ եմ ես. ո՞վ է Աստուած։ Ճանչնամ զիս, ճանչնամ զքեզ որպէս զի անարգեմ զիս եւ սիրեմ զքեզ (Ս. Օգոստ.)։
2. Պատրաստական աղօթք այսինքն մտածական աղօթքի նուիրում։

Նախապատրաստիչներ...

1. Համառօտ պատմութիւն մտածելիք խորհրդոյն։
2. Երեւակայական կամ իրական տեղւոյ ամփոփում։
3. Աղօթք մտածականին յարմար մանաւանդ պտուղն քաղելու համար։

Մտածական աղօթք

Վախճան կամ եկք

1. Համառօտութիւն այսինքն նիւթին ամփոփում։
2. Առանձնախօսութիւն։
3. Հայր մեր, Հոգի Քրիստոսի, Ողջոյն քեզ։

Միջոց կամ Ընթացք

1. Ցիշողութեան գործադրութիւն

Միտքը բերել կէտ առ կէտ նիւթն՝ իր մի քանի կամ՝ եօթը պարագաներովը. Ո՞վ, Ի՞նչ, Ո՞ր, Ի՞նչ միջոցներով, Ինչո՞ւ համար, Ի՞նչպէս, Ե՞րբ, կամ անձինքներն, խօսքերն ու գործքերն։

2. Մտաց գործածութիւն

1. Խորհրդածել առաջարկուած ճշմարտութիւնը եւ անկից գործնական հետեւանք մը քաղել։
2. Թէ ինչ պատճառներ կը յորդորեն այդ հետեւանքն պահելու։
3. Ի՞նչպէս ըրի անցելոյն մէջ. Ի՞նչպէս պիտի ընեմ ապագային։

3. Կամաց գործածութիւն

1. Խոնարհութեան զգացում ինքն իրեն հանդէպ կամ անձին արհամարհանք. ուրիշներու հանդէպ՝ եթէ մեծաւոր են ասոնք՝ հնազանդութեան, եթէ հաւասար են՝ սէր, եթէ հպատակ են՝ եռանդեան իղձ։
2. Առ Աստուած՝ ընորհակալութեան, մանաւանդ վստահութեան, սիրոյ եւ համակերպութեան անոր կամաց։
3. Ներկայ վիճակին եւ օրուան յարմար գործնական մանաւանդ առաջադրութիւններ. — Անոնց կցելով համառօտ աղօթք մը։

Գ. ՄՏԱԾԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔԷՆ ՎԵՐՋ։

Խորհրդածութիւն

Մերձաւոր

1. Քննութիւն (որ կը բովանդակէ նաեւ համառօտ ամփոփում մը գրած առաջադրութեանց) թէ ինչպէս եղաւ մտածականն*, մանաւանդ միակ ընդհանուր կամ մանաւանդ առաջադրութեան մասին։

** Մտածական աղօթքի մէջ խորհրդածութիւնն դիւրացնելու համար կրնան հետեւեալ մակբայակերպ բառերն գործածուիլ. Արժանաւոր, Մտադրութեամբ եւ Ջերմեռանդութեամբ։*

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Միջնամաս

2. Շնորհակալութիւնն աղէկ ըրած ըլլալուն համար, զղջում եթէ գէշ ըրաւ, եւ առաջադրութիւն լաւ եւս ընելու։
3. Համառօտիւ գրի առնուլ լուսաւորումներն, եւ մասնաւոր առաջադրութիւններն, Սուրբ Գրոց կամ Սուրբ Հարց բառաւածք մը որոշել, որ յիշեցունէ մտածական աղօթքն եւ մանաւանդ առաջադրութիւններն։

Վերջաւոր

1. Ամէն ժամ կամ գոնէ կէսօրին ու երեկոյեան մասնաւոր՝ խղճի քննութեան ատեն, նորոգել առաջադրութիւնն, որ գրուած է առաւօտեան մտածականին մէջ եւ իրեն յարակից Ս. Գրքէ կամ ուրիշ տեղէ քաղուած խօսքն։
2. Երեկոյ քնանալէն առաջ ինքն իրեն հարցնել թէ ի՞նչպէս ըրած է առաջադրութիւնն այն առաւօտեան մտածականին մէջ. կամ նաեւ թէ առաջադրութեան հաւատարիմ եղա՞ծ է։
3. Այս խորհրդածութիւնն ամէն երեկոյ ընելով դիւրին պիտի ըլլայ երեկոյ երեկոյի եւ օր աւուր հետ համեմատել. եւ յետոյ շաբաթ շաբթուհետ, թէ ինչպէս մտածական աղօթք ընելուկերպն օր աւուր վրայ կը բարւոքի՞։

---

1. Մտածականս ըրէ արժանաւոր. այսինքն միաւորութեամբ ընդ աղօթից Յիսուսի կամ պարտիզին մէջ կամ խաչին վրայ կամ Ամենասուրբ Հաղորդութեան մէջ կամ երկինքը: Յիսուս կ՚աղօթէ յիս եւ ինձ համար:

2. Մտադրութեամբ՝ այսինքն ամբողջ մտածականիս մէջ դիտած եմ յաւիտենական բարիքներ՝ փախչելով մեղքէն, որ յաւիտենական չարեաց պատճառ է:

3. Ջերմեռանդութեամբ՝ այսինքն ամէն մտածականներուս մէջ ջանացի՞ր եմ պատրաստականութեամբ եւ յարատեւութեամբ ըսել "Եղիցի – Ամէն – յաջող եւ ձախող դիպուածոց մէջ", բարձրանալով մտօք յերկինս խոնարհութեան եւ վստահութեան կրկին թեւերով: – Կամաց գործածութեան մէջ 3 ըղձերն կամ առաջադրութիւնները՝ անձին, ուրիշին, Աստուծոյ հանդէպ, որոնց կը համապատասխանեն Ս. Պօղոսի առ Տիտ. Բ. 12. գործածած մակբայականերն. "Զգաստութեամբ, Արդարութեամբ եւ Աստուածպաշտութեամբ":

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Եէ

Թուղթ Գերերջ. Հոգեւոր Տեառն Պօղոսի Պետրոսի Ժ.Բ.ի Սապպաղեան առ Գերապ. Պետրոս Գերապծ. Գոյունեան 7

Խօսք Գերապ. Պետրոսի Գերապծ. Գոյունեան առ Անունս Քահանայապետական Լեւոնեան Հայկազեան Դպրոցին 10

Թարգմանութեանս դիտումն 17

Հեղինակին զեկուցումը 27

Գրքիս ստորերագիծը 29

Ա. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանուր ծանօթութիւն քահանայութեան:

ՀԱՏՈՒԾ Ա.

Գլուխ Ա. Թէ ինչ է քահանան իւր ասպիճանում . . . 31

" Բ. Քահանան պարտաւոր է ուրիշ Յիսուս Քրիստոս մ՚ըլլալ այն հոգւով որ զինքը կ՚ոգեւորէ 50

" Գ. Ս. պաշտաման ամուլ ըլլալուն պատճառներն 63

ՀԱՏՈՒԾ Բ.

Քահանայի մը առնելիք Յիսուսի Քրիստոսի ծանօթութիւնն ու սէրը

Գլուխ Ա. Ուսումնասիրելով զՅիսուս Քրիստոս՝ քահանան կատարելագոյն գիտութեան կը հասնի . . 81

" Բ. Յիսուսի Քրիստոսի սէրը քահանան ամենաբարձր կատարելութեան կը տանի երեք աստիճանաւ. — Գործովլից բարեպաշտութեամբ — անվրդով վստահութեամբ — դիւցազնական զոհողութեամբ 90

" Գ. Հետեւանք 97

Էջ

ծանօթութիւն: Սուրբ ըլլալու միջոցներ՝ Մտածական աղօթք — Քննութիւն խղճի — Ժամասացութիւն — Սուրբ պատարագ 106
Աղօթք առ ի զշնորհս քահանայութեան հայցելոյ 112

Բ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Քահանան պէտք է որ իր մէջ ընդօրինակէ այն ամէն առաքինութիւնները, զորս Յիսուս Քրիստոս իր առանձնակի կենաց մէջ ի գործ դրած է:

ՀԱՏԱԾ Ա.

Խոնարհ քահանան:

Գլուխ Ա. Ի՞նչ է խոնարհութիւնը 115
„ Բ. Խոնարհութեան աստիճանները 120
„ Գ. Ի՞նչ կրնայ գործել խոնարհութիւնը քահանային վրայ 133
„ Դ. Հնազանդ քահանան 145

ՀԱՏԱԾ Բ.

Միակ Գլուխ. Քահանան միայնութեան ու ամփոփման մարդն ըլլալու է 155

ՀԱՏԱԾ Գ.

Քահանան՝ աղօթքի մարդը:

Գլուխ Ա. Աղօթքի հարկաւորութիւնը 173
„ Բ. Աղօթքի մէջ քահանային՝ Աստուծոյ հետ խօսակցելու զանազան կերպերուն վրայ 178

ՀԱՏԱԾ Դ.

Քահանան ուսման մարդն է:

Գլուխ Ա. Ուսման հարկաւորութիւնը 188
„ Բ. Քահանային ուսման նիւթը. — Աստուածաբանութիւն 197
„ Գ. Ամփոփումն երկրորդ խորհրդածութեան . . 208
Աղօթք Սրբոյն Թովմայի Ագուինացւոյ վասն խնդրելոյ ի Տեառնէ զլաւութիւնս պիտանիս առաքելապաշտօն առն 214

Գ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Քահանան իր սուրբ պաշտաման գործերովը կ'ընդօրինակէ Յիսուսի Քրիստոսի հրապարակական կեանքը:

ՀԱՏԱԾ Ա.

Ընդհանրական առաքելութեան մը պէտքն:

Էջ

Գլուխ Ա. Աստուծոյ կարգադրութիւնն ու Փրկչին օրինակը կը հաստատեն այս պէտքը 217
„ Բ. Առաքելութեան սարկան 223

ՀԱՏԱԾ Բ.

Եռանդը:

Գլուխ Ա. Եռանդի կարեւորութիւնը 236
„ Բ. Եռանդի մեծ արժէքը 252
„ Գ. Եռանդի յատկութիւնները 262

ՀԱՏԱԾ Գ.

Հովուական եռանդի գլխաւոր գործերն:

Գլուխ Ա. Քարոզութիւն 278
„ Բ. Խոստովանանքի պաշտամունքը 290
„ Գ. Հոգ հոգւոց 306
Գ. խորհրդածութեան համառօտութիւնը . . 325

Դ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Վշտակիր կեանք:

ՀԱՏԱԾ Ա.

Միակ Գլուխ. Քրիստոնէական վարդապետութիւնն համբերութեան մասին 331

ՀԱՏԱԾ Բ.

Գլուխ Ա. Չարերուն ատելութիւնը՝ Յիսուսի Քրիստոսի ու իր պաշտօնեաներուն կրած նեղութեանց առաջին պատճառն է 347
„ Բ. Նեղութեանց ու հալածանքներու մէջ համբերութիւնն ու վեհանձնութիւնը՝ կռուի մէջ քահանային յաղթութիւնը կ'ապահովեն . . 356

ՀԱՏԱԾ Գ.

Էջ

Գլուխ Ա. Յիսուս Քրիստոս զինքը Հօր Աստուծոյ ընծայեց իբրեւ փրկանք եւ զոհ մարդկան մեղացը համար եւ այս պատճառաւ կրեց մեղքին պատուհասներն ու պատիժները. այսպէս ալ ընելու է քահանան Յիսուսի Քրիստոսի օրինակին հետեւելով 364

» Բ. Ուսմունք խաչելութեան վրայ: Ազդրդ խորհրդածութեան ամփոփումը 376

Աղօթք Ս. Փրանկիսկոսի Ասսիզիոյ առ խաչեցեալն Յիսուս 394

Ե. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Դոհացական կեանք:

ՀԱՏԱԾ Ա.

Գլուխ Ա. Յիսուս Քրիստոս իւր Եկեղեցւոյն ձգած է Ամենասուրբ Հաղորդութիւնը՝ իբրեւ մշտնջենաւոր յիշատակ իւր սիրոյն եւ մեծութեանը: — Ի՞նչ պարտաւոր է ընել քահանան Փրկչին դիտմանց մասնակցելու համար 399

» Բ. Յիսուս Քրիստոս թողուց իւր սուրբ Եկեղեցւոյն ամենասուրբ Հաղորդութիւնը իբրեւ գերբնական կենաց հարկաւոր մնուդ մը. — Քահանայի պարտքերը՝ ըստ որում ինքն է՝ կենաց հացին մատակարարը 412

ՀԱՏԱԾ Բ.

Թէ ինչ կերպով Յիսուս Քրիստոս է Ս. Հաղորդութիւն կը սրբացնէ հոգիները եւ կը սորվեցնէ տոհանայից սրբացնելու իրենց անձը սրբութեան երկնային ալեփոքով:

Գլուխ Ա. Յիսուսի Քրիստոսի ի Ս. Հաղորդութեան խորհրդաւոր մահը օրինակ է քրիստոնէական մահացուցման 425

» Բ. Յիսուսի Քրիստոսի կեանքն մեր տապանակներու մէջ 431

» Գ. Յիսուս, որ Ս. Հաղորդութեամբ կը կենդանացնէ հոգինիս, եկեղեցականաց սիպարն է 436

ՀԱՏԱԾ Գ.

Ամէն օր տոհանայից յետոյ խորանէն վրայ ելեւէջով Քրիստոս՝ հոգւոյ հովիւներուն կը սորվեցնէ թէ ինչ անչնախոհութենէ եւ ընդունելութեան հոգով պարտաւոր են իրենց պաշտօնին պարտէզը խոպոտել:

Էջ

Գլուխ Ա. Յիսուս ի փառս Հօր Աստուծոյ զոհուելով խորանի վրայ՝ կ'ուսուցանէ իր քահանայից թէ ինչպէս սուրբ պարտաւոր են զիրենք Աստուծոյ ծառայութեան նուիրել 447

» Բ. Յիսուս իւր անձը Ս. խորանին վրայ ընդհակալութեան զոհ ընելով իւր քահանայից կը սորվեցնէ թէ անձնական եւ թէ մաղկային աղուի առ Աստուած ունեցած պարտուց հատուցման ամենամեծ միջոցն է 454

» Գ. Յիսուս սեղանին վրայ քաւութեան զոհ ըլլալով՝ կը սորվեցնէ իր քահանայից թէ մինչեւ ուր մղելու են եռանդնին ու զոհողութիւնին իրենց եղբայրներուն փրկութեան համար . . 459

» Դ. Յիսուս Քրիստոս Ս. Պատարագին մէջ ընդհայց աղբիւր ըլլալով՝ կը սորվեցնէ իւր քահանայից թէ ինչպէս պէտք են կատարել միջնորդութեան եւ երկնային պարգեւներն մատակարարելու վեմ պաշտօնը 466

» Ե. Սուրբ Հարց ամենասուրբ հաղորդութեանն կատարմամբ ունեցած զգացումները 470

» Զ. Շնորհակալութիւն 478

Զ. ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆ

Փառաց կեանք:

ՀԱՏԱԾ Ա.

Յիսուս իր փառաց յարութենէն պիտոյ է տոհանայից.

Գլուխ Ա. Յիսուսի Քրիստոսի յաղթանակն 488

» Բ. Յաղթութեան վարձատրութիւնը 501

ՀԱՏԱԾ Բ.

Յաւիտենական վերջապրութիւն:

Գլուխ Ա. Ամէն աշակերտաց հասարակ վարձատրութիւնք 513

» Բ. Կառուցն պայմանները 526

Էջ

Գլուխ Գ. Քահանային եւ հոգւոց հովուին վերատեսուած փառքը երկինէ մէջ 530
Պաղատանք առ պարզեւիչն փառաց ցիտուս նմն 544

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ

1. Սաղմոսաց վրայ 547
2. Եկեղեցականաց ամուրի կենաց վրայ 550
3. Աղօթք 558
4. Լուսմունք 559
5. Սուրբ Գիրք 560
6. Դպրոցական ատենաբանութեան եւ ուսման ուղիղ նպատակաց վրայ 562
7. Լուանք՝ մանաւանդ երիկ մարգկանց նկատմամբ 572, 573
8. Առ եւ այլ քրիստոնէական վարդապետութեան գրքերու վրայօք դատողութիւն 576
9. Քրիստոնէական ճարտասանութեան գաղափարը ։ Ս. Պօղոսի պերճախօսութիւնը 578
10. Հոգ հոգւոց 582
11. Զար ունակութեանց դէմ կռուելու կարեւորութիւնն եւ երկու կեղծիք օրինակ 587
12. Թէ ինչպէս Ցիսուս Քրիստոս ներկայ է Հաղորդութեան մէջ 593
13. Հաղորդութեան մատակարարութեան մէջ Եկեղեցւոյ Թոյլ տուած քանի մը սովորութիւնները եւ դատապարտած մի քանի զեղծումները 598

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ

ՄՏԱԾՈՒԱԿԱՆ ԱՂՕԹՔ ԸՆԵԼՈՒ ԿԵՐՊ

Նախագիտելիք 605
Գլուխ Ա. Մտածական աղօթքէ առաջ պահելիք հրահանգներ 607
» Բ. Մտածական աղօթքի մէջ պահելիք հրահանգներ 611
1. Սկիզբ կամ մուտք 611
2. Մէջոց կամ շարունակութիւն 616
Ա. Ի՞նչպէս գործածելու հարկաւորութիւն 617
Բ. Մինչեւ ի՞նչպէս գործածելու է . . . 623

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՓԻԹԵԱՆ ԳՈՍ. ՀԱՄԱՐԻ ՏՈՒՆ ՀԱՅՐ Ա. ՄՏԵՐՈՒՄԱՆ

Էջ

1. Ի՞նչ խորհելու է ասոր վրայ . . . 624
2. Ի՞նչ գործնական հետեւանք քաղելու է անկից 625
3. Ի՞նչ պատճառներ կը յորդորեն զմեզ զայն պահելու 629
4. Ցարդ ի՞նչպէս պահած եմ այդ վարդապետութիւնն 637
5. Ասկից վերջ ի՞նչ ընելու եմ . . . 639
6. Ի՞նչ արգելք հետացնելու եմ եւ ի՞նչ միջոց ընտրելու եմ 639
Գ. կամքն ի՞նչպէս գործածելու է . . . 641
1. Իղձ 642
2. Առաջադրութիւնք 648
3. Վախճան կամ ելք 656
Գլուխ Գ. Մտածականէ վերջ պահելիք հրահանգներ 659
1. Քննութիւն 661
2. Ամփոփումն 665

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Մտածական աղօթք ընելու եղանակին աստերագիր պատկերը 670

3р

Ф47.

Գին 6 Ֆրանք:

ՀՀ Ազգային գրադար
NL0156384

206.1
U-70